3 1761 08122844 7

A RÉGIBB KÖZÉPKOR

(IV—X. SZÁZAD)

EMLÉKEI MAGYARHONBAN.

46

IRTA

HAMPEL JÓZSEF.

DB
920
H3
rész 2

MÁSODIK RÉSZ.

SZÁZHATVANKÉT KÉPES TÁBLÁVAL ÉS A SZÖVEGBEN KILENCZVENÖT ÁBRÁVAL.

LIBRARY
AUG 1 1 1970
UNIVERSITY OF TORONTO

BUDAPEST.

KIADJA A M. T. AKADÉMIA.

1897.

Minden jog fönntartva

Franklin-Társulat nyomdája.

ELŐSZÓ.

A mióta e mű első része megjelent, ismét tetemesen gyarapodott hazánkban a régibb középkor emlékeinek tömege. Leginkább e kedvező körülménynek köszönhető, hogy a képes atlaszt ismét 162 táblával toldhattuk meg. Ezek képezik a leiró szöveggel együtt a jelen kötet függelékét.

A kötetet megnyitja a korszak emlékeinek összefoglaló ismertetése, melyről reméljük, hogy további kutatásokra alapúl szolgálhat.

A képes táblák java részét a Magyar Tud. Akadémia kiadványaiból vettük át, egy részük most jelenik meg először és ezekért leginkább a Nemzeti Múzeumot illeti köszönetünk. A legtöbb ábrát saját felügyeletem alatt Malahovszky Nándor és Passuth Ödön urak rajzolták; a horganyedzést Weinwurm Antal úr végezte.

Lovrana, 1897 augusztus 15.

Hampel József.

TARTALOM.

Lap

I. Fejezet. Történeti följegyzések a régibb középkorból. — Archæologiai szempontok és nehézségek. — A kor emlékeinek összefoglaló elnevezése. — Korfölosztó és csoportosító kisérletek. — Irodalom. — Gyűjtemények ... 1—14

II. Fejezet. A sírok, kincsek és temetők leltára és annak értékesítése két irányban. — Az érem-mellékletek mint korhatározó tényezők. — A keszthelyvidéki sírmezők helytelen korhatározása. — Az emlékek több fő- és alcsoportra való osztása és e csoportok rövid jellemzése. — Műtörténeti kételyek eloszlatása ... 15—33

III. Fejezet. Az emlékek ismertetése és csoportosítása egykori rendeltetésük szerint. — Fegyverek: íj és nyíl. — Hajító dárda. — Fejsze. — Kés. — Tőr. — Kard. — Szablya ... 34—55

IV. Fejezet. Védelmi fegyverek: sisak, pánczél, szárvédő, paizs. — Kürt, zászló. — Lószerszám és lovas fölszerelése: kengyel, zabla, szíjazás, patkó, sarkantyú ... 56—69

V. Fejezet. Öltözet. — Kalap és süveg. — Hajviselet. — Gunya. — Bunda. — Nadrág. — Czipő és csizma. — Öv. — Szíjvégek. — Csat 70—92

VI. Fejezet. Fibulák. — Kapcsok ... 93—108

VII. Fejezet. Diadema. — Fülönfüggők. — Hajtűk és ruhatűk. — Nyakdíszek és csüngők ... 109—130

VIII. Fejezet. Karpereczek. — Újjgyűrűk. — Gyöngyök. — Különféle egyéb ékítmények ... 131—150

IX. Fejezet. Háztartási, ipari és gazdasági szerszámok. — Hajcsíptető. — Olló. — Tükör. — Kulcs és zár. — Orvosi műszerek. — Tarsolykeret. — Agyagorsó. — Pipereszekrénykék. — Veder. — Üst. — Edények agyagból, ezüstből, aranyból, üvegből. — Keresztény kehely ... 151—165

X. Fejezet. Lakásmód. — Védelmi építkezések. — Egyéb épületek. — Bányászat. — Gazdaság. — Kereskedés. — Ipar. — Társadalmi és míveltségi különbségek. — Vallási emlékek. — Temetkezési módok ... 166—183

XI. Fejezet. Antik elemek a régibb középkor ornamentikájában. — Az ornamentika fontossága ezen korbeli népeknél. — Növényornamentika. — Az indás és griffes diszítésről általában. — Növénydísz az ú. n. sarmata csoportban. — Indás motivumok ... 184—200

XII. Fejezet. Növénydiszítés az ú. n. sarmata és egyéb csoportokban. — Indás motivumok párhuzamos, központi vagy másfajta csoportosításai, átmenetek a geometriai diszítésbe ... 201—225

Lap

XIII. Fejezet. Griffes motivum az ú. n. sarmata csoportban. — Inda és griff az avar-bolgár csoportban. — Növényi és állati diszítés a honfoglalási kor emlékein ... 226—251

XIV. Fejezet. A nagyszentmiklósi kincs ... 252—267

XV. Fejezet. Rekeszes ötvösség. — Zománcz. — Niello. — Filigrán 268—283

XVI. Fejezet. Szallagfonadék. — Allati s emberi idomok. — Longobard stylus. — Szlávok hagyatéka ... 285—306

FÜGGELÉK.

A RÉGIBB KÖZÉPKOR EMLÉKEI MAGYARHONBAN.

CCI. Murgai lelet (Tolna m.) ... 309

CCII. Aranyékszerek ... 310

CCIII—CCIV. Aranykincs ... 310—314

CCV—CCXLIV. Czikói sírmező (Tolna m.) ... 315—370

CCXLV—CCLIII. Sziráki temető (Nógrád m.) ... 371—390

CCLIV—CCLXII. Závodi sírmező (Tolna m.) ... 390—400

CCLXIII—CCLXXXV. Csúnyi sírmező (Mosony m.) ... 400—427

CCLXXXVI. Kecskeméti Miklós telepi sírlelet ... 427—428

CCLXXXVII—CCLXXXVIII. P.-szent-erzsébeti sírmező (Baranya m.) ... 428—431

CCLXXXIX—CCXC. Budapesti lóversenytéri sírleletek ... 431—434

CCXCI. Krungli sírlelet (Stiriában) ... 434

CCXCII—CCXCIII. Hohenbergi sírlelet (Stiriában) ... 434—436

CCXCIV—CCCXII. Regölyi temető (Tolna m.) ... 436—463

CCCXIII. Mezőkaszonyi sírlelet (Bereg m.) ... 463—466

CCCXIV. Ékszerek az ország több vidékéről ... 466—467

CCCXV. Szamosújvár-németi lelet ... 467—469

CCCXVI—CCCXVII. Hódmezővásárhelyi Tarjánvégi sírmező ... 469—471

CCCXVIII. Veszprémi lelet ... 471—472

CCCXIX. Bronzrégiségek az ország különböző vidékeiről. *A)* Viski kulcs. *B)* Palánkai lelet (Bács m.). *C)* Németsűrűi sírlelet (Somogy m.) 472—474

CCCXX—CCCXXIII. Horgosi sírleletek (Csongrád m.) ... 474—478

CCCXXIV. Mezőtúr-harcsás-zugi leletek (Jász-N.-Kun-Szolnok m.) ... 478—479

CCCXXV. Ékszerek a VI—VII. századból ... 479—480

CCCXXVI. Peszer-adácsi lelet (Pest m.). Majdáni lelet (Csongrád m.) ... 480—481

CCCXXVII. Csökmöi sírlelet (Bihar m.) ... 481—482

CCCXXVIII. Artándi sírlelet (Bihar m.) ... 482—484

CCCXXIX. Tiszaeszlári sinkahegyi leletek (Szabolcs m.). Rékási sírlelet (Heves m.) ... 484—484

CCCXXX. Ékszerek a dettai leletből (Temes m.) ... 484—487

CCCXXXI. Kis-tengeliczei lelet (Tolna m.) ... 487—488

CCCXXXII. Mándoki lelet (Szabolcs m.) ... 488—490

CCCXXXIII. Puszta-kovácsi lelet (Bihar m.) ... 490

		Lap
CCCXXXIV.	Ékszerek a győri és szabolcsi muzeumban	490—491
CCCXXXV.	Ékszerek az ország különféle vidékéről. *A)* Kecskeméti lelet. *B)* és *C)* Állatfejű karpereczek	491
CCCXXXVI.	Kabai sírleletek (Hajdu m.)	492—493
CCCXXXVII.	Váczvidéki leletek	493—494
CCCXXXVIII—CCCLXI.	Tokajvidéki leletek	494—496
CCCXLII—CCCLIII.	Bezdédi temető (Szabolcs m.)	496—504
CCCLIV—CCCLV.	Emlékkő Aracsról (Torontál m.)	504—507
CCCLVI—CCCLVII.	Építészeti részek Szegszárdról	507—509
CCCLVIII.	Zalavári emlékek	509
CCCLIX.	Sziszeki domborművek	510
CCCLX—CCCLXII.	Keresztény sírláda valószinűleg Székesfehérvárról	510—512

Képes táblák CCI—CCCLXII

legtanultabb historikusa, Ammiannus Marcellinus elhallgat. Milyen volt a világ az ő korában a mi tájainkon, azt ő elég világosan sejteti. Római területen századok óta folytak barbar népek telepítései, quadok, markomannok, sarmaták s a vandalok nagyobb számmal kaptak hajlékot Pannoniában. A 276—286 és ujra a 337—340. években régi skytha vidékekről érkezett sarmatákból, roxolánokból is történtek telepítések.

A felső vidéket a vandalok és longobárdok, Erdélyt (mintegy 260 óta) a góthok lakták, a karpok és talán a dákok maradványai birták a Kárpátok éjszakkeleti lejtőit és völgyeit.

Az Alföldre behatolt germán törzsökön kivül, ott a többfelé szakadt jazygok laktak. A IV. század vége táján a hunok vezetése alatt egyesült számtalan sarmata és turáni nép kezdte az ország keleti részét ellepni. 379 óta a nyugoti góthok mint a rómaiak szövetségesei birják Felső-Pannoniát. Alarich alatt pusztítják Pannonia többi részeit, 401-ben Sirmium területén át Itália felé vonulnak. Ekkor a markomannok leszállanak Pannonia éjszaknyugati sarkába és két évtizeden túl ott tartózkodnak. A quádok a század első évtizedében Gallia felé vándorolnak. Pannoniáért a hunok felsősége alatt álló keleti góthok és rómaiak közt változó szerencsével foly a küzdelem. Utoljára talán 427-ben van az egész Dunántúl római kézben. 433-ban Pannonia secundát Sirmiummal együtt a hunok kapják s ugyanakkor Pannonia Valeria is elszakad a római birodalomtól. Felső Magyarországot a quadok kivándorlása után a hunok szövetségében álló skirek birják. A hunok zöme a Dunán innen, a nekik meghódolt gepidák az Alföldön laknak, a keleti góthok Erdélyt birják.

Attila halála után (453) a keleti góthok Erdélyből Pannoniába vándorolnak és azt mintegy két évtizedig lakják. Egyidejüleg a Morva völgyben a herulok és skirek országa képződik. A Gepidák Ardaruh alatt Erdélyt csatolják Tisza-Dunai birtokukhoz.

A Dunántúl a jövevény népeken kivül vannak még rómaiak, ott és az Alföldön sarmaták, szlávok és hun maradékok, a felső vidéken rugok (?); a Kárpátokon túli vidékekről a szorosokon át szlávok nyomulnak egyes elhagyott völgyekbe.

491-ben a longobárdok megdöntik a herulok országát

Ezek lejebb vonulnak a magyar Alföldre s utóbb az Alduna jobb partjára (530). A longobárdok a Dunántúlra terjeszkednek és a negyvenes években (546—547) már tényleg és jog szerint Pannonia Savia legnagyobb része is kezükben van. A Dráva-Száva közben Sirmium és Siscia fölváltva a gepidák, a góthok és keleti rómaiak hatalmába jut. 504-ben a gepidáktól elveszik a góthok, 535-ben a keleti rómaiak birják, de csak röviden birják, mert 535. Sirmium a gepida fejedelmek székhelye, 537-ben Siscia tája még góthok birtokában van.

A következő húsz esztendő alatt (548—567.) folyik a longobárdok és gepidák közti élethalál harcz. A herulok, szlávok és bulgárok a gepidák részén küzdenek, 550-ben, az Azovi-tenger melléki hunok is segítségükre jönnek, majd 566-ban a longobárdok az avarságot hivják be. A következő évben megdől a gepidák közel háromszáz éves birodalma. Az Alföldet az avarok nyomdokain szlávok lepik el. 569-ben a longobárdok elvonulnak Italiába, nyomdokaikon Pannoniában is avarok és kiséretökben szlávok telepednek meg.

A városok közül ez időben csak Sirmiumról és Sisciáról van határozottabb tudomásunk, az előbbi 567-ben ismét római kézre jutott, 581-ben az avarok ostromolják és keritik hatalmukba. 504 körül alemannok telepednek meg Siscia táján és 535-ben Pannonia egy része frankok kezén van. A VII. és VIII. század e vidékek historiájában a leghomályosabb. Egy érdekes adatunk mutatja, hogy az avarság nem föltétlen ura az országnak, kénytelen a bolgárokkal megküzdeni.

Ezután százhatvan esztendeig jóformán hallgat a chronika s csak akkor szólal meg ismét, a mikor 791-ben a frank háború indul meg az avarok ellen. Követi ezt 796. Friauli Eriché, a ki az avarok kincstárát ejti zsákmányul. — Az avarok egy része meghódol, más része a Tiszához menekül. Még következik két más hadjárat Friaul részéről 797 és 799-ben. Ez években Sirmium városáról van hir; 791-ben Sabaria, 805-ben Carnuntun még áll, 818 körül Siscia egy kis délszláv ország székhelye.

Változó szerencse után az avarok végleg meghódolnak a frank birodalom előtt, alsó Pannonia és a Drávától délre eső rész a friauli őrgróf alá kerül Felső-Pannonia és Alsó-

Pannoniának a Drávától éjszakra terülő része a bajor őrgróf alá. 822-ben megdől a kis szláv ország Sziszek táján s ez a terület is a frankok kezére jut. 847-ben alakul a Rába, Mura, Dráva és Duna között Privina szláv országa, központja Zalavár; ez mintegy negyen évig áll fön. E korba esik Methodius pannoniai püspök térítése. A Dunántúl s a dunáninneni bolgároknál a salzburgi, passaui, friauli papság és valószinűleg a keleti egyház térítési kísérleteiről olvasunk. Pannoniába jönnek a szomszéd Bajorországból származó német telepesek. 859 körül Soprony vidékén már szerepel Odenburg, német telepesek vannak 840-ben Sümegh táján, 859-ben Győr táján is.

Az ország többi vidékein az avarság maradékain kivül gepidák és szlávok mellett bolgárok lehettek legnagyobb számmal.

Pannoniában 862-ben fordulnak meg először magyarok, a letünő IX. század már az ő kezükben látja az ország java részét. A mi ezután történt, oly sokszor volt ismertetve, hogy szükségtelen e forduló ponton túl vázlatunkat folytatni.

Archæologiai szempontból a vázolt keretben szereplő népek különböző tekintetek alá esnek.

a) Voltak köztük oly barbár népek, kik már a népvándorlás kezdete előtt közvetve vagy közvetlenül tapasztalták a classikus míveltség hatását. Ily befolyások a barbár népek hagyatékában jóval a IV. század vége előtt is fölismerhető.

b) Az u. n. præhistorikus archæologia arra a tapasztalásra tanított, hogy a barbar népek közül sokaknak maguknak is voltak ipari készítményeik, ezekben gyakran sajátszerü izlés érvényesült. Fürkésznünk kell, nem maradt-e fön azután is, a mikor korunk keretében e talajra lépnek, hagyatékukban valami, a miről korábbi izlésükre következtethetünk és amit archæologiai, esetleg ethnologikus szempontból értékesíthetünk.

c) Az előadott historiai vázlatból látszik, hogy a hazánkra özönlő népáramból, némely népek hosszabb vagy rövidebb ittlétük után délre vagy nyugatra vándoroltak és ott állandóan megtelepedtek. Megvan tehát arra a mód, hogy az ő olasz, franczia, németországi temetőik tanuságait a magunk okulására fordítsuk.

d) Ugyancsak a történet megtanított arra, hogy némely

keletről érkező népek csak ideáig jutottak. Ezeknek a hagyatékára nézve tehát korábbi időzésük szinhelyeiről nyerhetők fölvilágositó adatok és eleve föltehető, hogy a hagyatékukban más izlés fog nyilvánulni, mint az előbbi pontok alá sorozható népek örökségében.

A hatszáz éves népmozgalom zürzavarában e szempontok az archæologiai hagyaték helyes megitélésében világitó szövétnekeink lehetnek, de óvatosan kell velök élni, mert a kutatás utjai igen szövevényesek.

Kétségtelen ugyan, hogy a classikus müveltség a barbárság meghódított, szomszédos és távoli rétegeire hatott. De megfontolni való, hogy a classikus népek iparczikkei nem mutattak az egész birodalomban oly egyforma jelleget, mely minden egyes esetben csalhatlan kalauzunk lehetne. A nagy világipari góczpontok termékeit, minők az alexandriai és antiochiai műhelyek ötvösművei vagy üvegárui voltak, mindenütt bizton fölismerjük, úgyszintén félreismerhetlen az itáliai, rajnavidéki s egyéb, nagy nemzetközi forgalomra dolgozó, u. n. terra sigillata edényeket gyártó ipartelepek áruja. De viszont bizonyos, hogy a római birodalom határain elterülő tartományokban, a milyen Pannonia is volt, a központokból eljutott magas fokon álló kiviteli áruczikkek mellett, az, mit valamely provincia római iparosai termeltek, gyakran igen távol esett a központ művészi alkotásaitól; sőt gyakran nemcsak a minőség foka szerint különbözött az árujuk a classikus előmintáktól, hanem a mindennapi szükségletre dolgozó munkás, akár római, akár romanizált belföldi, kénytelen volt alkalmazkodni a belföldi fogyasztó izléséhez. Igy keletkezett sok római tartományban oly keverék izlés, melyet római «tartományi izlés» jelzővel szoktak illetni. Leginkább oly helyen látunk ily hybrid fejlődést, a hol a római elem mellett a régibb, szintén iparosságra hajló celta népelem elég erős volt. Hasonlót tapasztalunk Dáciában, hol a dákok birodalmának bukása után nem veszett ki teljesen egyik-másik jellemző nemzeti vonás, kivált az ötvösművekből, melyeknek a dákok régtől fogva nagy kedvelői voltak és észlelhetünk ilyet a keleti germánok által megszállott vidékeken.

Sokszor, mint az idézett esetekben, látjuk, vagy legalább sejthetjük a classikus izlés elváltozásának okát vagy módját, de némelykor nem tudjuk kipuhatolni; ekkor ismeret-

len tényezővel állunk szemben. Ily eset áll elé a birodalom dunai határvonalát szegélyző sarmata népnél, melynek négyszázéves hagyatékában több oly sajátszerű formára akadunk, melynek keletkezése rejtély előttünk, bár számos tanujelét birjuk, hogy a római ipar termékeit a sarmaták kedvelték és használták.

Akár a dákokat, akár a duna-tiszaközi sarmatákat tekintjük, fönmaradásuk a népvándorlási időszak alatt is föltehető, bár a történeti tanuságok gyéren szólnak mellette. Leginkább azért tennők fel, mert az ő iparosságuknak idegenszerű környezet daczára észlelhető nyoma maradt a germánoknak tulajdonított kincsek vagy sirleletek közepette. E két nép egyike sem hagyta el — tudtunkkal — ősi vidékét, ez elemek tehát hozzájárulhattak az v. században, talán a későbbi századokban is, hogy az itt keletkezett ipari czikkeknek helyi zamatát más vidékek hasonnemű készítményeivel szemben erösbítsék.

A kor archæologiai maradványai között meglehetős biztossággal véljük fölismerhetni a hazánkba behatolt góthok és szorosabb törzsrokonaik hagyatékát. Már a mióta hazai íróink közül nehányan két évtizeddel ezelőtt fölismerték, hogy a góthok itteni megjelenésével egyidejüleg az u. n. rekeszes ötvösség gyakorlata és mellette bizonyos ékszer formák iránti előszeretet föllép, meg volt oldva a népvándorláskori izlés egyik érdekes problemája. Szembetűnő volt, hogy ez izlés mindenütt, a merre vonultak, az ő nyomukban terjedt. A nyugoti góthok révén eljutott Déli Francziaország és az Iber félszigetre, a keleti góthokkal Éjszaki Olaszországba. E távoli vidékek analogiái csakugyan gyakran világosságot vetnek a góthok dáciai és pannoniai hagyatékára, sőt mivel visszafelé Oroszországig nyomozhattuk a rekeszes ötvösség gyakorlatát, világossá vált előttünk ennek az izlésnek eredete, melyet nemzedékek hosszú során át uraltak az Európa jelentékeny részét biró germán fajú népek. De bár e nagy összefüggés fölismeréséből sok világosság áradt korunk egyik emlékcsoportjára, még sem elég erős ez a fény, hogy ne maradt volna fönn a homályos kérdések egész sora, a mely a hazánkon átment vagy itt végső megállapodásra jutott germán törzsrokonok izlése iránt támad. Ezek közül itt csak egy néhányat jelzünk. Minő részük volt azoknak a germánoknak e pangermán («meroving») stylus-

ban, a kik hazánk éjszaki és nyugoti részeit lakták, még mielőtt ez izlés kellőleg észlelhető egyéniséget öltött? Értjük különösen a quadokat és marcomannokat!

Hasonló kérdést emelhetünk azokra a népekre vonatkozólag, melyek éjszaki vagy nyugoti utakon léptek be a népvándorlási korban hazánkba, a vandalokra, skirokra, herulokra stb., nem is szólva ezuttal az ezekkel közel koru időben érkezett longobárdokról, kiknek későbbi lakhelyükön kifejlődött izlését számos emlékből ismerjük.

A góthok és vélük együtt a III. és IV. század folyamán vidékeinken föllépő, éjszakkeletről, vagy délről érkezett keleti germán törzsek hagyatéka sem állapítható meg mindig oly biztossággal, mint a hogy kivánhatnók. Mert a vezérlő nép, a góthok két főágáról meglehetős sok adatot és jellemző vonást tartott fönn a történetírás, és szerencsénkre az Éjszaki- és Keleti-tenger partvidékén fönmaradtak az első Kr. u. századokban ott tanyázó elődeiknek sirjai, melyeket buzgó kutatók fölástak. Igy tehát módunk van a góthok műveltségének lépésről-lépésre való fejlődését nyomon kisérni. De mily keveset tudunk szövetségeseikről, a taifálok és viktofálok, valamint a gepidákról! Pedig ezek inkább érdekelnek bennünket, mert bizton tudjuk, hogy a III. század óta itt voltak hazánkban, nem vándorolták be Európát, mint más germán népek, sőt még a Kr. u. VII. században is itt éltek, addig, mig senki által föl nem jegyzett csöndes kimulás lett a sorsuk.

Az archæologusnak tehát az a föladata volna, hogy egy több száz éven át itt lefolyt népélet örökségét válaszsza külön a földből kiásott holmik nagy tömkelegéből. Mikép vállalkozhatnánk tudományunk jelen stádiumában ily föladatra! Pedig föltehető, hogy mennél tovább lakott itt valamely nép, annál többet kellett hátrahagynia.

A gepidákat csak germán voltuk miatt említettük e helyütt és azért, mert valószinüleg a góthokkal egy culturához sorolandók, de azon szempontból, mely egyik osztályozásunknál alapul szolgált, inkább a «keleti» népekkel esnének egy tekintet alá.

A turáni népek messze földről, egészen eltérő környezetből szakadtak ide és nem mint homogen, de mint teljesen idegen elemek keveredtek e vidék népáradatába.

Azt lehetett tehát hinni, hogy épen ezen oknál fogva,

úgy a hunok, mint az avarok, valamint a bolgárok s végül a magyarok hagyatéka még legkönnyebben fölismerhető; sőt könnyítené a fölismerést az, hogy nyugot felé alig terjeszkedtek túl tartósan az ő dunavidéki székhelyeiken, tehát nyugoti vagy déli culturális behatásoktól menten, örökségük egyedül a keletről kapná teljes megvilágítását!

E kedvező körülmények csakugyan módot nyujtottak arra, hogy a négy, különböző időpontokban megjelenő keleti nép hagyatékát valamennyire elkülönitsük, habár leginkább a kisérő érmek szövétneke képesített erre.

Mégis bajba jutottunk ez osztályozási kisérleteknél, mert mennél inkább oszlik a homály, mely e négy népnek itteni megjelenését megelőző multját takarja, annál inkább ingadozunk annak megitélésében, hogy csakugyan hun, avar, bolgár avagy magyar-e az a holmi, a mit annak szeretünk nevezni.

A húnokon kezdve nehézségeink fölsorolását, ismerjük e hatalmas néptörzs történetét attól a mozzanattól kezdve, a mikor a chinai határról világhódító útjára tért, addig, a mig közel öt százados pályafutását lezárta. A hunok külső habitusukról is van valami ilyes képünk, sőt hiteles történetírók hadi szokásaikról és lakásaikról értekeztek, de ittlétük alatt annyira körül voltak véve germán és sarmata elemektől és ők maguk valószinüleg oly kevesen telepedtek meg itt, hogy a legélesebb megfigyelő sem mer mást, mint némely lószerszám-idomot tőlük származtatni.

Majdnem ép úgy vagyunk az avarokkal. Mikor ők foglalták el ez ország sík vidékeit és itt folytatták korábbi nomád életmódjukat, akkor germán, sarmata, szláv és egyéb népelemek közé kerültek, melyek iparilag részben magasabb ponton állottak, mint ők, a miért óvatossággal és tartózkodással itélnénk nekik oda más holmikat, mint a mik lóhátra szokott életmódjukkal legszorosabban összefüggnek.

A bolgárságot iparűző népnek ismerjük, már mielőtt az aldunai tájon egy része uj hazát alapított. Magyarországon való térfoglalását a VIII. század óta némelyek állítják, mások kétségbevonják. Archæologus nem döntheti el e vitakérdést, mert nincs még elégséges alap némely leletek bolgár eredetének igazolására. E nép korábbi hazájának elhagyása óta nemcsak szokásait, de ipari izlését is megváltoztathatta és még nem elég biztos, hogy éppen ő neki

kell-e tulajdonítani egyik-másik oly leletet, mely oroszországi leletekkel bizonyos tekintetekben rokonságot mutat.

Nincs kizárva a lehetőség, hogy az ily kétes származású iparczikkek, különösen ötvös művű ékszerek, a honfoglaló magyarság hagyatékában is származtak az utókorra. E hagyatékot korrendileg meglehetős biztossággal birtuk megállapítani, de mennél inkább gyűlnek fel a honfoglalási korbeli leletek, annál többféle csoport alakúl és nagy a valószinűség, hogy nem származnak mind ugyanegy néptörzstől. A magyarságon kivül alighanem a vele érkezett kazar törzsnek és egyéb szövetségesöknek vagy alattvalójuknak a holmija is keveredett az ő korabeli hagyatékukba. Más nehézség ez emlékcsoport megítélésében, hogy a tájak, a hol a magyarság hosszabban tartózkodott, Etelköz, Lebedia és első hazájuk nincs abból a szempontból átkutatva, hogy meg tudnók állapítani, vajjon melyik korábbi hazájukból hozták magukkal azokat az ékszereket és mindennemű egyéb holmikat, melyeket itt nekik tulajdonítunk.

A kora középkori népek tekintetében fölállított kathegoriákon kivül említendők itt a VII. és VIII. századbeli bajor és frank telepesek és hódítók és nem szabad megfelejtkeznünk a szlávokról sem, kiknek szerepe vidékünk megszállásában olyan, mint a talajvizé, mely hol elő tünik, hol meg eltünik, és legtöbbször nem tudjuk, mi az oka, hogy emelkedik vagy elapad.

A bajorok és frankok a nyugatról hoznak magukkal culturát, melyet annyiban megismerhetünk, a mennyiben hazájukban lelt culturmaradványaikkal vethetjük egybe az esetleg nekik tulajdoníthathó itteni sírleleteket vagy kincseket. Ez összehasonlítás gyakran biztos útmutatónk lehet, igy p. o. Pannonia éjszakibb tájain, de vajjon a dráva-szávai parti vagy tiszamenti leletek is, hasonlatosságuk daczára, mindenben nekik itélendők-e vagy sem, az esetről-esetre külön megfontolás alá veendő és alig dönthető el mindig biztossággal.

Másnemű nehézségek merülnek föl a szlávok hagyatékának megítélésénél. Némely történettudósok azt állítják, hogy a szlávok ott voltak Csehországban a marcomannok mellett és a mi hegyes alvidékünkön a dákok mellett már a Kr. utáni második században. Ugyancsak történetirók azt vélik, hogy éjszakkelet felől az országba betörő gepidák

és góthok kiséretében, majd ismét a hunok kiséretében jöttek be Erdélybe s az Alföldre szlávok, hogy az avar betöréskor is jöttek és történeti tény, hogy az avar uralom bukásával egyes önnálló hatalmi góczpontokat alkottak. Alig lehet elképzelni, hogy a második századtól a tizedik századig itt lakván, nem maradtak volna sirjaik és (bár gyéren) kincseik a földben és hogy azokból nem került volna valami tudomásunkra. De milyen alapra építsük az idegyült szlávok nyolczszázados culturmaradványainak a kritikáját?! Vajjon föltehetjük-e, hogy a legkülönfélébb tájakról érkezett heterogen törzsöknek egyforma volt szerény holmijuk és hogy nyolczszáz esztendő nyom nélkül haladt el fölöttük?

A történeti följegyzések fogyatékos volta és az archæologiai kutatások elé tömörülő nehézségek és kételyek hosszú sora eléggé érthetővé teszik, mily nehéz a kutatók helyzete az óriási emléktömeggel szemben.

A kutatás kezdetén természetesen egy nagy egésznek tekintették a korszakba tartozó emlékeket, a mikor más koroktól és más emlékcsoportoktól megkülönböztették, kerestek és találtak számukra egy összefoglaló megjelölést.

Ily jelzőt legelébb abbé Cochet használ, midőn a merovingdynastiáról vette a «merovingien» elnevezést, mely mind a mai napig tartotta fönn magát. Még legutóbb Lindenschmit kézi könyvében iparkodott a jelzőt igazolni.

Rómer már 1877-ben figyelmeztetett ez elnevezés helytelenségére és utalt arra, hogy nem járja egy frank dynastia nevét, melynek semmi köze a stylus *egyéb* európai vidékeken föltünt emlékeihez, használni. Ő tőle eredt tehát a «népvándorlási» stylus helyesebb elnevezése, melyben a IV—X. századig tartott népvándorlások időszakát foglalta egybe. Ez elnevezés nemcsak nálunk, de az éjszaki kutatóknál is közhasználatban van, bár az időhatárt szűkebbre szabják, csak az ő u. n. harmadik vaskoruk időszakáról használják.

Az elnevezés elejtését több ok javasolja. Egyik az, hogy Európának aránylag csak kis részén tartott a népek vándorlása a X. századig, sőt azontúl. Nyugaton és délen a VI. század közepén túl már véglegesen megtörtént a megérkezett népek megállapodása s az új államok alakulása. Tehát amott a «népvándorlási» kort e századon túl nem lehet terjeszteni.

Más nyomós ok az elnevezés elejtésére az, hogy e czim egységes stylust sejtet, a mi helytelen és azért még a népvándorlások általános európai időszakára sem tanácsos avval élni. Azért e műben elejtettük és «a régibb középkor» emlékeiről és azoknak különböző stylusokat képviselő csoportjairól szólunk. Ezzel nagyjában csak a keretet jelöljük meg, anélkül, hogy bármely új archæologiai csoportosításnak gátat vetnénk.

Egyes korszakok vagy stylistikus csoportok külön választását meginditotta Henszlmann, mikor a góthok művészetét tárgyalta.

Más két emlékcsoportot, az avarokét és a honfoglaló magyarságét megkülönböztette és jellemezte Pulszky Ferencz.

Sokáig e hármas csoportosítás szerint választottuk külön a régibb középkor emlékeit.

Nagy Géza archæologiai és néptörténeti alapon indulván el, helyesen fölismerte, hogy csoportosításunk a mindinkább gyarapodó emlékkészlettel szemben és a folyton élesbülő összehasonlító megfigyelések révén nem állhat meg a hármas keret mellett. Tanulmányaiban különös tekintettel volt az ide érkezett lovas népek sírmellékleteire és e nyomon eljutott a sarmata, a hun gót, hun avar, sarmata avar, avar bolgár és magyar korszakbeli csoportok megkülönböztetésére.

Nem szükséges e helyütt a csoportosítás indokait részletesen előadni. Az élesen körültekintő kutató eredményei a jelen tanulmányban, a mikor lehetőleg szélesebb alapon kivánunk a megoldandó föladattal megbirkózni, igen becses támaszpontokul szolgálnak.

A hazai irodalomban a kor emlékei közül legelőbb a honfoglalók öröksége vonta magára a kutatók figyelmét. A megelőző öt századból maradt sírleletek és kincsek csak lassanként keltettek érdeket: a bakodi sír, a kunágotai, később az ozorai és szent-endrei, néha érmek kiséretében előforduló sírleletek a hatvanas évek óta adtak alkalmat irodalmi fejtegetésre és íróink közül Rómer, Henszlmann és Pulszky körülbelől egyidejűleg kezdtek a homályos kor emlékeivel foglalkozni. Lipp szerencsés kutatásai Keszthelyen és környékén, Fenéken, a Dobogón és Páhokon óriási módon gyarapították az anyagot. E sorok írójának tanulmánya a nagyszentmiklósi kincsről az első terjedelmesebb

monographia volt a kor ornamentikájáról. Utóbb sikeres ásatásaikkal csatlakoztak a kort kutató szaktársakhoz dr. Sötér Ágost, Wosinszky Mór, dr. Pósta Béla és mások, és a kor emlékeit fontos értekezésekben tárgyalta Nagy Géza. Ez érdemes elődök fáradozása nélkül a jelen munka nem keletkezhetett volna.

A külföldön legelőbb Franciaországban ismerték föl a korszak hagyatékának fontosságát. Abbé Cochet már az ötvenes években külön monographiában tárgyalhatta a «meroving» korszakot, miként a Nagy Károly előtti időszakot az uralkodó dynastia után nevezik. Moreau Carandában nagy sikerrel éveken át folytatott kutatásairól közölt tanulságos köteteket, Labarte díszes művében az iparművészetekről a rekeszes ötvösséget sem mellőzte. Lasteyrie az ötvösség történetében a barbárok műgyakorlatának szentelt egy fejezetet és először vetett a népvándorlási kor műáramlatára fényt. De Linas háromkötetes tudós munkát szentelt a rekeszes ötvösségnek; újabban de Baye foglalkozott a góthok, longobárdok és angolszászok emlékeivel. Németországban a korszakot fürkésző kutatók között Lindenschmitet illeti a főérdem. Legelőbb a sigmaringeni gyűjtemény monographiájában adott egy nagyobb emléksorozatról áttekintést, azonkivül nagy gyűjtelékes művében a németországi régiségekről éveken át közölt számos «meroving» régiséget; így érlelődött az ő kézikönyve a német régiségtanról, melynek tervbe vett köteteiből szerencsénkre azt végezte be, mely a «meroving» korral foglalkozik. Utóbb némelykor e mű egyikmásik fogyatkozásával kell szembeszállanunk. Itt egészében méltányolhatjuk a nagyérdemű szerző remekét, mely a történeti kútfők gondos fölhasználásából és egybevetéséből a német területen előkerült emlékekről oly élénk culturrajzot adott, minővel más irodalom még nem birt erről a korról. E könyvek kiegészítése gyanánt tekinthetjük Voss atlaszát a berlini kiállításról és az ifjabb Lindenschmit képes lajstromát a mainzi muzeum régiségeiről. Clingensperg reichenhalli ásatásai hozzájárultak ismereteink kibővítéséhez és Németország más vidékein is folytattak buzgó kutatók ásatásokat «soros» temetőkben, a hogy a merovingi kor sírmezőit Németországban szokás nevezni.

Tőlünk távolabb eső vidéknek, Angliának e korszak kuta-

tásában szintén jelentékeny része volt. Az «angolszász» temetők nemzeti történetük legrégibb emlékeit őrzik és mivel e korszak stylusa a x. századig, sőt azontul is tartott, igen gazdag anyagot rejtenek magukban az angol köz- és magán gyűjtemények és számos kisebb, nagyobb monographiára adtak alkalmat.

A skandináv irodalomban aránylag szűkebb tere jutott a népvándorlási kornak, mert e vidék a «meroving» styláramlattól félre esett; mégis S. Müller kitünő dán tudós becses tanulmánynyal gyarapította a szakirodalmat a népvándorlási állatornamentikáról és egy fiatal svéd tudós, Salin épen mostanában Hildebrand útmutatásai szerint terjedelmesebb tanulmányban öleli át kutatási eredményeit a kor stylusáról.

Jelentékeny segítséget nyújtott az oroszországi irodalom emlékeink fölismeréséhez; úgy a pétervári arch. bizottság ismeretes kötetei, valamint a krimi félsziget skytha régiségeiről szóló kiadványok, újabban Uvaroff, Kondakow és Tolstoj kötetei és Chantre és de Baye tanulmányai oly forrásokat nyítottak a népvándorlási stylus keletkezésének fölismerésére, melyeket nem nélkülözhetünk. E források fölhasználásával legelőbb Lasteyrie, De Linas és Odobesco vetettek világosságot a népvándorlás kezdetén Európa szerte föllépett «orfèvrerie cloisonnée», a rekeszes ötvösség rejtélyeire és az ő műveik most is alapmunkák gyanánt szolgálnak, melyekhez gyakran kell folyamodnunk.

Paul Clemen szorgalmas összeállításában gyűjtötte egybe a kor műtörténetére vonatkozó bibliographiát és ez érdemes munkára leginkább bibliographiai adatai miatt utaljuk az olvasót*, bár a szerző, a hol érdemleges fejtegetésekbe bocsátkozik, többször árulja el, hogy oly téren jár, melyen léptei nem egészen biztosak.

E korszakban a «longobárd» művészetnek is fontos a szerepe és azért nem szabad hallgatással mellőznünk Cattaneo olasz és franczia nyelvű művét, mely e stylus építészeti és szobrászati emlékeit legteljesebben állította egybe. Az ötvösség körében de Baye tanulmányai figyelemre méltó kisérletek. Legutóbb a Monzában és Velenczében őrzött hires «longobárd» kincsekhez járultak a Castel

* P. Clemen Merowingische und Karolingische Plastik, Bonn 1892. (Jahrb. des Ver. v. Alt. im Rheinl. XCII. füzet.)

Trosinoi soros temető gazdag sírleletei, melyeket azonban eddig csak futólagos említésekből ismer az irodalom.

Mind ez országok emlékei és irodalmai hozzájárulnak hazánk régi középkorának helyes fölismeréséhez. Áll ez különösen az emlékek azon csoportjairól, melyeknek stylusa a közeli avagy távolabbi keletre, avagy classikus vidékek traditióira vezethető vissza.

A hazai emlékek nagy zömét a nemzeti muzeumban tanulmányozhatjuk; néhány fontos hazai kincs miatt előkelő hely illeti a bécsi császári muzeumot. A vidéken létező muzeumok között dr. Sötér Ágost ásatásai miatt nevezetes a magyaróvári muzeum, érdekes sorozatokat őriz a szombathelyi muzeum, a kolozsvári muzeumot ékíti az apahidai lelet és dettai leletei miatt említendő a délmagyarországi muzeum. Néhány leletet őriz a zágrábi s a szegszárdi muzeum és Herepey tanár ásatásainak eredményei ékítik a nagyenyedi collegium gyűjteményét. Számba vehető leletek vannak még Csornán a prælaturánál, Sopronyban, Nyiregyházán, Kecskeméten, Győrött és Hódmezővásárhelyt az ottani muzeumokban, valamint báró Nyáry Jenő és Darnay Kálmán urak gyűjteményeiben.

A mennyire ez emlékekhez hozzáférhettünk, arra törekedtünk, hogy ne maradjanak ki képes atlaszunkból.

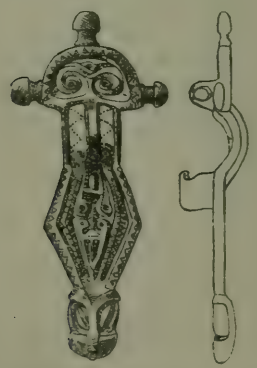

Aranyozott ezüstfibula Szerb-Keresztúrról (Torontál m.)
a n. muzeumban cca 4/5 n.

II. FEJEZET.

A sírok, kincsek és temetők leltára és annak értékesítése két irányban. — Az érem-mellékletek mint korhatározó tényezők. — A kesztheli vidéki sírmezők helytelen korhatározása. — Az emlékek több fő- és alcsoportra való osztása és e csoportok rövid jellemzése. — Műtörténeti kételyek eloszlatása.

Föladatunkat a kincsek, sírleletek és temetők gazdag hagyatékával szemben, melyet hazánk régibb középkorából eddig bírunk, legelőbb abban kerestük, hogy azon együttességük szerint, a hogy színre kerültek, rajzban és lehető pontos leírásokban a kutatók rendelkezésére állítjuk.

Ezzel megindítottunk oly leltárt, mely remélhetőleg módot fog nyujtani minden hazai kutatónak, hogy könnyű áttekintést nyerhet az ismert emlékekről és mindenkit újabb kutatásokra ösztönözhet, melyeknek eredményei a leltárt valószínűleg rövid idő alatt bőségesen fogják gyarapítani.

Második föladatunk a leltár lehető értékesítése két irányban. Egyik a lelt tárgyak hajdani rendeltetéséből indúl ki és czélja az emberiség egy részének itt lefolyt hatszázados életét, a mennyiben holt tárgyakból lehetséges, megelevenníteni. A másik úgy tekinti az emlékeket, mint népek és korszakok művészeti képességének tanújeleit, kiindul az anyag, technika, idom és ornamentika mozzanataiból és keresi a szálakat, melyek e hagyatékot ismert művészeti irányokhoz fűzik és fürkészi a sajátszerűségeket, melyeknél fogva azoktól különválik.

Mindkét föladatunk teljesítése föltételezi az egész emlékanyag chronologiai és stylistikus csoportosítását.

Az anyag első csoportosítása korjelző feliratokon vagy azok híján azon érmeken alapul, melyek a kincseket és sírokat kisérték. Csak érmeket lehet pontos időrendi dátumokhoz fűzni. Igaz, hogy készítésük kora nem jelzi mindig egyúttal azon időpontot, a mikor valamely kincscsel vagy elhunyttal föld alá kerültek és azért szorosan véve csak

annyit bizonyít jelenlétük, hogy a lelet nem kerülhetett előbb föld alá, mint azon időponton, melyre az érem utal. Arra, hogy ennél mennyivel került később föld alá, már nem lehet oly szabatosan és egész általánosságban megfelelni és körültekintő megfontolást igényel a kisérő érmek chronologiai értékesítése a népvándorlások korától kezdve. A korszak kezdetén a kincsekben IV. századbeli római érmek találtatnak és a temetők apró rézérmei is rendszerint a Constantinusoktól Valens és Valentinianus császárig átölelő korszakból valók.

Úgy látszik, hogy a nagy barbár betörések az imperium központjai és a véghatárok közötti rendes pénzforgalmat megakasztották. Az V. századbeli római császárok pénznemeiből csak aranyak fordultak elő, azok is elvétve, de nem nagyobb leletek kiséretében; rézpénzek sem kincsekben, sem sírokban nem találtattak. Az országot meghódító barbárok itt saját pénzt nem vertek, a sisciai és sirmiumi pénzverdék megszünése után hatszáz éven át épen nem vertek vidékeinken pénzt, azt kell tehát hinnünk, hogy a IV. századbeli sestertiusok a mindennapi forgalomban még sokáig használtattak. Ezt a sírban lelt pénzek kopottsága is tanusítaná.

Még inkább zavarhatja meg chronologiai érveléseink biztosságát az a tapasztalás, hogy a nagyobb sírmezőkről származó pénzek gyakran át vannak lyukasztva, a mi a mellett szól, hogy mint ékítményt vagy talizmánt sokáig hordhatták, talán nemzedékeken át, mielőtt utolsó tulajdonosuk magával vitte sírjába.

Mind e körülmények arra intenek, hogy ne ragaszkodjunk az időhatározásoknál szorosan a lelt pénz készítési kora által jelzett időponthoz, de nyujtsuk lehető hosszúra az időhatárt, melyen belül föld alá kerülhetett. Meddig nyujtsuk, arra általános történeti vagy stylistikus támpontok alapján kell tájékozódnunk.

Az avarok uralma idejéből van néhány sírleletünk, melyben VI—VII. századi byzanczi aranypénzek jelzik a kort. Ezek a solidusok nem kopottak és nincsenek átlyukasztva föntartásuk bizonyítja, hogy nem sokáig lehettek forgalomban, mielőtt föld alá kerültek. Tudjuk, hogy a byzanczi aranypénzek meglehetős gyors egymásutánban léptek a világforgalomba; ama néhány leletben is Justinianus,

II. Justinianus, II. Constantius és Phokas aranypénzei váltakozva úgy szerepelnek, hogy egy-egy sírleletben legfölebb két-két közel eső uralkodó egy-egy solidusa találtatott. E körülmények azt a vélelmet ébreszthetik, hogy a kik a sírokba magukkal vitték, mint az ő korukban forgó pénzeket bírhatták, azért nem kell a veretés és a sírba tétel között eltelt hosszabb korszakot föltételezni és valószínű, hogy e sírleletek csakugyan a VI. és VII. századokból származnak. Ezúttal is azonban arra, hogy a jelzett sírok összetartoznak, a közelkorú pénzeken kívül, úgy mint máskor, a sírmellékletek stylistikus rokonsága adja a legerősebb érvet.

A korszak végső századaiban már nem kizárólag byzanczi érmek, de longobard, angolszász, németországi és keleti (samanida) pénzek kisérnek bizonyos sírleleteket. Fölfogásunk szerint az a tanuság, melyet ezeknek a sokfelől összekerült pénzeknek egykorúsága szolgáltat, a legerősebb chronologiai vélelem, melyet sírokat kisérő pénzekből egyáltalában meríthetünk. Hogyha rokon izlésű régiségeket tartalmazó sírokban a világ minden tájáról való, IX. és X. századbeli pénzeket lelünk, akkor bizton azt tarthatjuk, hogy e sírok ugyanazon időszakból és ugyanegy néptől származnak.

Ez általános elmélkedések alapján áttérünk egyes emlékcsoportok korhatározására.

A temetők közül legelőbb a legfontosabbakkal kell tisztába jönnünk, a keszthelyvidékiekkel. Lipp Vilmos elévülhetlen érdeme, hogy a keszthely-városi, keszthely-dobogói, a fenéki és páhoki, sok ezerre menő sírhelyre terjedő temetők tartalmával megismertette a tudományt. Ezeken kívül reá utalt még a diósdira, mely valamely buzgó kutató ásója alatt csak ezután várja a föltámadást.

Az összes sírmezőkön a legfiatalabb érmek mind Gratianus császár korából valók (367—383), van a korábbi századokból is, de gyéren, a legrégibb Tiberius császár első századi denárja (a Dobogóról).

Ennek a sírmezőnek a koráról Lipp ennélfogva azt állítja,* hogy nem idősebb Gratianusnál. «De hogy nem is sokkal fiatalabb, a mellett nyomós bizonyítékok szólnak. Bizonyíték az, hogy Gratianusnál fiatalabb érmet sem a Dobogón, sem a városi sírmezőn nem találtam. Pedig a háromezer sír

* V. ö. Lipp Vilmos: A keszthely-dobogói sírmező, 1884. 22.

egyikébe már csak tévedhetett volna egy, ha ugyan népünknek olyan lett volna.» Fontos bizonyítékul tünteti föl továbbá azt a sok római tárgyat, melyet házi eszközül vagy ékszerül használtak, valamint a római díszítő motivumokat, melyek a tárgyakon jelentkeznek. De legfőbb bizonyíték az ő szemében azon kifejlett művészi technika, melylyel kivált a szebb ékszertárgyak készültek. Ily műipar szerinte barbár népnél nincsen és úgy véli, hogy e körülmény magyarázatára csak két lehetőség van, hogy rómaiaktól vette a nép az ő tárgyait, a mit különösen az üveggyöngyökre nézve készséggel elfogad, vagy hogy e temető népe a római kézműipart még teljes működésben találta és hogy ez a jövevény nép izlését elfogadta és a keletről hozott mintákat utánozta, fejlesztette, szebbítette.

Az érdemes kutatónak tartoztunk azzal a figyelemmel, hogy az ő nézeteit a dobogói temetőről lehető hűséggel adjuk elő. A IV. század végére és az V. elejére való időhatározását a keszthely-városi, a fenéki* és páhoki temetőkre is kiterjesztette, mert ugyanolyfajta érmek azokban is, bár elég gyéren, mutatkoztak.

E fölfogás szerint tehát abban a sok ezer sírban a hún invasiót megelőzőleg mintegy *három nemzedék* temetkezett volna.

Úgy véljük, hogy e fölfogás az említett érvek daczára tarthatatlan. Mert lehet, hogy azok a sírok, melyekben a korjelző sestertiusok előtüntek, e három nemzedék korából eredtek, de nem következés, hogy a temetők más részei nem származhattak korábbi időszakból, mire a korábbi keletű érmek, valamint a diósdi temető bélyeges téglájú római sírjai is mutatnak** és hogy másfelől a jelzett szűk időhatárokon túl későbbi nemzedékek is ugyanott temetkezhettek. Talán nyomósabbak lehetnének Lipp érvei, hogy ha évek hosszú során át vezetett ásatásait pontos helyrajzi képekkel demonstrálhatta volna.

Leletmappáink nincsenek és minden egyes sírról szóló pontos helyrajzi s egyéb leírások sincsenek. Annyit azonban a szorgalmas kutató értekezéseiből mégis tudunk, hogy a te-

* Fenéken a legkésőbbi érem III. Valentinianustól való. Pulszky, Tan. a népvánd. korának emlékeiről. 1888, 8. l.

** Lipp, i. h. 23. l.

metkezési módban többféle és alapos különbségeket észlelt. Már ez a körülmény is arra int, hogy hosszabb időközt tételezzünk föl, mert a temetkezésekben nem szoktak a változások hamarosan bekövetkezni.

Más körülmény, hogy az 1879-től 1885-ig fölásatott ötödfél ezernél több sír aránylag szűk területen szorúl össze és hogy túlnyomólag nők és gyermekek sírjait lelték benne, tehát csak mintegy a fele az elhunyt népségnek került e négy vagy öt temetőben (mely Lipp szerint még nincs teljesen kiaknázva) nyugalomra. Már ez óriási szám is arra int, hogy lehetőleg hosszú időszakot tételezzünk föl a temetők megtelésére, mert a halandósági arányszám alapján oly sűrűnek kellett volna lennie a lakosságnak a jelzett 90 év alatt a Balaton délnyugati csúcsa táján, a milyen az a római tartományokban a legbékésebb időkben sem volt.

Végül reá kell utalnunk, hogy a sírok nagy tömegében ugyan rokon a sírmellékletek izlése, de nem szabad szemet hunynunk oly jelenségekre, melyek kétségtelenné teszik, hogy ott jóval az v. század után föllépett ékszer-idomok és diszítések sem hiányzanak. Sőt magában abban az emlékcsoportban is, melynél fogva a keszthelyi leletek addig, a míg magukra állottak, a legsajátszerűbb helyet igényelhették maguknak, az indás és griffes csoport diszítményeiben, hosszabb idők lefolyására mutató elváltozásokat lehetett észlelni és vannak egyik-másik keszthelyi sírban olyan példányok, melyek a stylcsoport hanyatlásának legvégső stádiumára utalnak.

Tévedés volna azt hinni, hogy az érmek magukban teljesen kielégítő következtetést engednek, ha korhatározásról van szó. Midőn emlékcsoportjaink chronologiáját érmek alapján kívánjuk megállapítani, kénytelenek vagyunk segítségül venni másnemű mozzanatokat is, olyanokat, melyeknek részletesebb indokolására csak utóbb kerülhet a sor. Az érmek gyakran csak hozzávető kormutatók; Keszthelyen is az adott körülmények közt csak ily szerepük juthat. Úgy véljük, hogy Gratianus és Valentinianus kora e temetők használatának csak mintegy középső időszakát képviseli, temetkeztek azokban jóval az v. század előtt és bizonyára használták még századokkal ezután is.

A kik a keszthelyvidéki temetőkben a hun invasiót megelőző *egységes* culturát véltek fölismerni, valószínüleg té-

vedtek. Nem egységes képet tár elénk e sok ezerre menő régiségek gyüjteléke, és talán nem is az csábíthat archæologust e sírmezők fölötte becses tartalmának tanulmányozására, hanem ép az ellenkezője, az, hogy itt aránylag kicsi területen a Kr. u. III. századtól mintegy a IX. századig dívó legkülönfélébb izlések maradványait együtt kaptuk.

De épen ezen oknál fogva és mert sajnosan nélkülözzük a sírok föltárásáról szóló szakadatlan kommentárt, a kesthelyvidéki emlékek tömege chronologiai és styltörténeti szempontból fölfogásunk szerint csak úgy értékesíthető biztosan, hogy ha előbb azokat a kincseket és temetőket veszszük fontolóra, melyek egyik vagy másik okból biztosabb alapot adhatnak korbeli és stylistikus csoportosításokra.

A) Összes emlékkészletünkből legkönnyebben választható külön az a csoport, melynek jelentékenyebb maradványait képes atlaszunk elejére helyeztük. Együvé tartoznak: a pusztabakodi kincs (I—V.), a perjámosi sírlelet (VI—VII.), az újlaki fibulák (VIII.), számos hasonló fibula és csatforma (IX—XII.), az egyik csornai sírlelet (XIII.), azután a két szilágysomlyói kincs (XIV—XIX. és XX—XXXIII.), az apahidai kincs (XXXIV—XXXVI.), a két mezőberényi sírlelet (XXXVIII.), egy arany paizskeret a Sárvízből (XXXIX.), egy komáromvidéki lelet (XL.) és számos gránátos ékszer (XLI—XLIII.), a murgai (CCI.) és több egyéb lelet (CCII—CCIV.), a mezőkaszonyi (CCCXIII.) sírlelet, mely majdnem teljes és egyéb csonka sírmellékletek (CCCXI., CCCXXV.). Nem lehet félreismerni, hogy e maradványokban, melyek közül a legjelentékenyebbek az ország keleti vidékéről származnak, a germán népvándorlást a mi tájainkon megnyitó népektől, a góthok és szövetségeseiktől maradtak reánk. A szilágysomlyói első kincs nagy aranymedaillonjai közül az utolsó Gratianusé (368—383), ez adja időhatárul a IV. század végét, talán az V. század elejét, a mikor ezen emlékcsoport kincsei és sírmaradványai föld alá kerülhettek.

A stylus fejlődése, melyet hol népvándorláskorinak, hol góthnak, hol merovinginak neveztek, és a germán népeknél századokon át állott fönn, ezen emlékekhez csatlakozik. Egyes phasisai és a helyi jellege, melyet a stylus az V. századtól a IX. századig a különféle germánlakta vidékeken öltött, az utóbbi évtizedek kutatásai következtében ismeretesek. Fejlődését hazánkban még nem bírjuk fokról fokra

kimutatni, de egyes elvétett emlékek, valamint a stylus későbbi stádiumait föltüntető egyes sírmezők nálunk is színre kerültek. Ezek korát nem állapíthatjuk meg egész bizton.

Az egyik, a bökény-mindszenti (LXXV.) a tiszai földmunkálatok alkalmával került elő és összességéről nem is szerezhettünk hiteles hírt; csak néhány ékszert mentett meg számunkra ama földmunkálatok akkori vezetője, Horváth Gyula, de ezek is becsesek, mert a stylus fönmaradásáról az Alföldön, az egykori gepidák lakta vidéken, tanuságot tehetnek.

A másik a bezenyei (CLVI—CLXII.)Mosonymegyében,melylyel Sötér Ágost gazdagította a hazai tudományt. Erről is csak azt mondhatjuk, hogy az ú. n. meroving izlés végső stádiumát tárja föl előttünk és hogyha e temetők nyolczadik sírjából előkerült fibulák germán rúnáit talán nem is lehet egész biztossággal, mint Wimmer tette, a IX. századból származtatni, a dán tudós még sem tévedhetett nagyot és így azt vélhetjük, hogy a temető kora valószínűséggel az avarságnak e tájról való visszavonulása idejére eshetik és jelentékenyebb frank vagy bajovár telepre enged következtetni.

Sem Bökény-Mindszentről, sem Bezenyéről nincs érmünk, azt kell tehát hinnünk, hogy e két temető korában a belföldi forgalom nélkülöztę az érmeket és nem volt szokás azokat ékszerül használni és az elhunyttal vele adni a sírjába.

A stylcsoportnak egész tartamán végig két legszembetünőbb sajátsága a rekeszes ötvösség alkalmazása és a félkorongos fejű fibulához való szívós ragaszkodás. E két sajátszerűség után mindenütt, a hol az a régibb középkor maradványai közt föllép, germán hagyatékot látnak a szakemberek, tehát akkor, a midőn valamely temetőben mindkettő absolute hiányzik, legalább is valószínüleg azt szabad sejtenünk, hogy a temető nem germán fajú lakóktól eredt.

B) Mikor az ország keleti részén a germán invasióval új stylus hatol be Európa délkeleti vidékeiről, hazánk római részében antik és barbár idomokból összevegyült sajátszerű ornamentika létezett. Hogyha a germán izlést két fő sajátszerűségéről szokták jellemezni, legyen szabad e pannoniai izlést is két sűrűn alkalmazott motivumával, az indával és griffel jellemezni. Ezt a stylust jóformán csak hazai szak-

társak ismerik, a külföldi szakirodalom alig vett róla tudomást, mint stylistikus csoportról, mert az izlés elterjedési területe nyugot felé csak kevéssé ment túl Pannonia határain. Azonkívül nyilvánvaló, hogy függetlenül képződött a góthok, frankok, alemannok és egyéb germán népek közös ú. n. meroving stylusától és létezésének hosszú ideje alatt meglehetős független maradt tőle. Tehát a meroving izlést tanulmányozó kutatókra nem bírt érdekkel vele foglalkozni. Annál több okunk van nekünk, hogy reá irányozzuk különös figyelmünket. Keletkezése rejtély, idegenszerű megjelenése a régibb európai középkor stylalakulásai közepette, melyekkel nem rokon és rejtélyes csöndes éldegélése országotvilágot állandóan pusztító viharok közepette, minőkről nemcsak a régiek között szent Jeromos, de az újabb írók közül is számosan képzelődnek, mikor az ú. n. népvándorlási kor állapotait ecsetelik. Fontos tisztába jönnünk e stylussal, mert a mióta néhány évtizeddel ezelőtt figyeltünk reá, alig múlt esztendő, hogy hazánk egyik-másik táján nem fordultak volna elő egyesével-többesével vagy egész nagy temetőkben e rejtélyes stylus emlékei.

E munka zömét foglalják el a nagy temetők leírásai, melyek e stylusról tanuságot tesznek, pedig jóformán a kutatás elején vagyunk és sok emlék kerülhette ki figyelmünket.

Némely temetőkben érmeket találtak. Ilyenek a czikói, závodi, regölyi és sziráki temetők. Ezekkel kell tehát az érmek korhatározó fontossága miatt legelőbb foglalkozni. Az érmes temetőkhöz sem az ordasi, sem a mártélyi temetőt nem csatoljuk. Mert mindkét esetben hitelt adunk a kutató szemtanuk állításának. Dr. Tergina Gyula ordasi tapasztalatait előadván,* azzal végzi be jelentését, hogy érmet, mely a lelet korát határozottan megjelölné, nem talált. Hoztak ugyan neki *egy* Philippus-korabeli denárt (244—249), mely állítólag az ásatáskor került elő; de nézetünk szerint is helyesen cselekedett, a mikor nem fogadta el az érem által nyujtott dátumot a temető chronologiai megállapítására.

A másik helyen, Mártélyon, csak úgy mint Ordason, nagyobb földmunkálat következtében került elő a temető, melyből néhány sírt rendszeresen ásatott föl Farkas Sándor. Ő is

* Arch. Ért. 1881. XIV. 340. l.

azzal fejezi be jelentését,* hogy a temető korának meghatározására fontos lett volna találni «hiteles fekhelyen» érmeket, de azt a néhány II. és III. századi érmet, melyet talált, megbízhatatlan adatnak tekinté, a mennyiben a «sírok gödre földjében» találta ugyan, de nem a csontvázak mellett s így azoknak odakeveredése más időben is történhetett mint a második és harmadik században.

Azonban ha nem is vagyunk oly óvatosak, mint e két szemtanu, hogy ha megengedjük, hogy mindkét helyen sírokból kerültek az ott lelt II. és III. századi érmek, akkor sem szabad néhány érem után a két temető egész korát ez érmek után megitélni, a mint nem szabadna a rokon izlésű czikói vagy keszthelyvidéki temetők korát csupán az ott lelt legkorábbi érmek szerint keltezni.

korábbi pénzeket csak arra szabad fölhasználni, hogy a temetők *keletkezési* korát állapítsuk meg az ő segítségükkel; de ezt is helyes óvatosság mellett csak úgy tehetnők, hogy ha az első századtól (a melyből a keszthelyi Dobogón volt érem) a negyedik századig folytatólagos volna az érmek sora, legalább is olyan szakadatlan, a milyennek láttuk a sort p. o. az első szilágysomlyói kincsben a III. század közepétől a IV. század végső évtizedéig. Ily folytonosság mellett az első érem a kezdetet, az utolsó pedig a temetők végső korát jelezné.

Ily szakadatlanság azonban nincs. Ha elvétve egyes I—III. századi érmek e stylcsoporthoz tartozó temetők mellékletei közt akadnak, azokat az illető kutatók igen helyesen erratikus jelenségeknek szokták tekinteni és nem tulajdonítanak nekik korhatározó erőt. A korhatározást csak a IV. századi császárok szakadatlan sorú apró rézérmeire alapítják; de mennyiben járnak el helyesen, mennyiben becsülik túl ez érmek korhatározó erejét, az csak beható részletes megfontolás alapján tisztázható.

A keszthelyi temetők kivételével, melyeket a fönn igazolt indokok miatt mindig csak utólag hozhatunk szóba, aránylag legtöbb érem akadt Czikón.

Czikón hatodfélszáznál több sírt ásatott föl Wosinszky Mór. Tizenkilencz sírban volt egészben 31 darab apró rézérem. Ezek közül a 193. sírban lelt átlyukasztott Carus-

* Arch. Ért. 1892. XII. 420—421. ll.

féle consecrationalis érem a III. század végső évtizedeiből való, a többi pedig, bár legtöbbje kopott és átlyukasztott, mind IV. századbeli, sokszor fölismerhetőleg sirmiumi és sisciai rézérem a Constantinusok idejétől Valens, Valentinianus és Gratianus koráig, talán az V. század kezdetén túli évtizedekig. A temető ásatása gonddal folyt, Wosinszky följegyzései megbízhatók. Azt látjuk ezekből, hogy érmes sírok nem voltak a temető valamely vidékén együtt külön téren, de szerte * az egész sírmezőn. A temetőben nem mutatkoztak üresen hagyott nagyobb hézagok, a folytonosság a sorokban nem volt jelentékenyebben megszakítva, nem lehet tehát azt hinni, hogy ez érmek csak a temető egyik régiójára bírhatnak jelentőséggel.

A czikói temetővel legrokonabb temetőben, a regölyiben is aránylag sok volt a IV. századbeli kopott s átlyukasztott érem. Az e temetőből ismert sírok számát mintegy 130-ra tehetjük, ezek közül mintegy tizenöt sirban volt egy, néha több érem.

Szintén igen rokon a závodi temető, melyből Wosinszky Mór 104 sírt ásatott föl és írt le. Tudtunkkal csak a 38. számú sírban lelt érmet Constantinus császártól.

Végül Szirákon (Nógrád m.) dr. Pósta Béla fölásatott 69 sírt és le is írta azokat. Ezekben is csupán egy Constantinus-féle rézérem volt, mely kopott és átlyukasztott.

A többi e stylcsoporthoz tartozó temetőkben tudtunkkal nem találtatván érmek, világos, hogy nagyon fontos, milyen tanuságot nyujtanak az érmek a négy sírmező korhatározására, mert a szorosabb vagy tágabb stylistikus kapcsolatnál fogva, melyben azok az érmes temetőkkel állanak, azokra nézve is döntők a következtetések.

Az érmek fölfogásunk szerint a temetők kezdő, nem végső dátumait jelzik és úgy véljük, hogy a barbárok, a kik azok-

* Adjuk a statistikát saját feljegyzéseink szerint: Az 1. sírban volt 3 db; a 9. sirban 1/2 db; a 13. sírban 5 db; az 51. sírban 2 db; az 57-ikben 2 átlyukasztott db; 105 egy kopott; 193 egy db Carus-féle; 201 egy db; 259 egy db Constans (?); 317 egy átlyukasztott Constans (?); 393 két átly. Constans (?), egy kopott Valens; 404 egy db; 423 két db, az egyik talán Constantius; 427 egy db; 449 két átly. kopott; 478 egy kopott; 532 egy Constantinus junior (?) átly. kopott; 548 fél darab kopott.

ban temetkeztek, a római cultura hatása alatt állottak, némelyek föl is vették a sírbéli obulus szokását, de legtöbbjénél az obulus csak ékszer volt, mely nyakán csüngött csak úgy, mint gyöngyök és egyéb ékszerek.

Az érmekkel való ékítés szokása sokáig tarthatott, az obulus sírba tétele azonban lassan-lassan kiveszett. Láttuk, hogy a legtöbb sírban nem is találni érmet, sőt a legtöbb e csoportbéli temetőben egyáltalában nem akadt érem.

Miért találni a sírokban mindig csupán IV—V. századbeli rézérmet, ennek több oka lehet. A sirmiumi és sisciai s egyéb közel fekvő érmelő helyek a IV. század folyamatán beszűntették az érmelést, az V. századon túl is a korábban e vidéken vert rézérmek szolgáltak a mindennapi kisebb szükségletekre és így azok forgalma rómaiak és nem rómaiak között talán még századokon keresztül tovább tartott.

Nem érthetnők, hogy lehettek volna el pénzforgalomhoz hozzászokott népek teljesen pénz nélkül; pedig tudvalévő dolog, hogy a IV. századtól a XI. századig tájainkon érmeket nem vertek. Az éremleletek statistikája hazánkban az V—IX. századokra jóformán csak aranyérmeket mutat szakadatlan sorban, az V. század elejénél újabb rézpénzek csak igen kevés számmal jöhettek külföldről, csak elvétve akadnak Justinus és Justinianus korából rézdarabok, milliaresia, és azok hányados darabjai; nyilván a byzanczíakkal folytatott határszéli forgalom gyér emlékei gyanánt szivárogtak tájainkra, sírokban azonban soha sem találtunk ilyeneket; sírokban csak a VI. és VII. századokban tünnek föl egyesével byzanczi aranypénzek.

Ezen jelenségek miatt azt hiszszük, hogy a római rézpénzek jelenléte e kor temetőiben nem bizonyítják azt, a mit némelyek velök megerősíthetni véltek, hogy e temetők mind a hun invasiót *megelőzőleg* keletkeztek és meg is szüntek.

Eltekintve attól, hogy az adott magyarázatok után az éremmellékletek alapján nem jutunk ily következtetésre, a sírok egyéb mellékleteinek gondosabb összehasonlítása arra kényszerít, hogy a temetők időtartamának századokkal tovább érő határt szabjunk.

Előfordul ugyanis bennök sokszor olyan holmi, a melyet mindenki szó nélkül rómainak, provinciális vagy a római

uralom alatt keletkezett barbár holminak ítél. Az inventarium sepulcrale ezen csoportjára annál bajosabb volna időhatárt szabni, mert Sirmium, Siscia, Sabaria s egyéb római városok vagy épen nem, vagy csak a VII—VIII. századokban pusztultak el.

Azon kívül van a temetőkben antik izlésű holmik nagy tömege, mely nem egyszerűen a Pannoniában divó izlés egyszerű folytatása, de oly technikákat és oly diszítő elemeket is mutat, melyeknek hazáját a régi skythák és sarmaták földjén leljük.

A használt motivumok közűl a griffek egyesével vagy sorosan, továbbá a griffek és szarvas viadala, azután a filigránban való ügyesség és a fülönfüggők néhány kecses formája a Skythia és Sarmatiában dívó hellenistikus ötvösség késői öröksége gyanánt szállanak át valamely onnan bevándorolt sarmata néptörzs révén vidékünk ötvösségébe. Itt századokon át fönmarad az izlés, de elszigeteltségében folyton folyvást hanyatlik. Mikor van vége, nem tudjuk elég biztosan, de a VI. és VII. századokban még él, mire tanuság némely nagyobb «sarmata» temetőkben oly lovas sírok előfordulása, melyek e századokra vallanak és máskor oly «germán» vagy «keleti» motivumokkal való együttes szereplése, melyek ugyancsak e későbbi századokban tünnek föl.

E csoportban a lébenyi temető (CXXX.) talán a legkorábbiak közé tartozik, mert ott nincsenek a mellékletek között olyanok, melyek a VI. századon innen eső korra utalnának. A keszthelyi sírok bizonyosan ebben a korai időszakban indulnak meg. Ordason (LXXVI—LXXVIII.) a griffes és állatviadalos meg indás szíjvégek lovas sírokban is előfordultak, mire másutt szabatos bizonyítékaink nincsenek. Nem következtetnők e gyér alapon, hogy a nép, mely ez izlésnek itt legelőbb képviselője volt, lovas nép volt, de nem is tagadjuk. Eddig csak azt tapasztalhattuk, hogy a hol e stylcsoportba tartozó temetőkben lóval való eltemetett egyének sírjait megnyitották, ezek mellékletei eltérő jelleget mutattak, olyant, mely egy más, a VI—VIII. század óta dívó izlést jellemez.

Így nevezetesen volt a keszthely-városi sírmezőben egy lovas sír, az egyedüli lovas sír, melyet Lipp szabatosan leírt; ennek gazdag mellékletei között ugyan volt indás

szíjvég is, de a fölszerelés túlnyomó része idegenszerű (CII.). Sem a püspök-szenterzsébeti (CXXXI., CCLXXXVII. és CCLXXXVIII.), sem a mártélyi temető (CXXXXVIII—CLV.) nem tartozhatnak egészükben a stylcsoport legkorábbi maradványai közé, mert igen korai időre utaló jelenségek mellett vannak sokkal későbbi és egészen más stylusra utalók is. Mindkét helyütt voltak lovas sírok is, azt mutatják a fönmaradt kengyelvasak, de épen ezen sírokról nincsenek elég pontos följegyzéseink.

Lovas sírok nem voltak a nemesvölgyi, gerjeni, csunyi, szeged-sövényházi, hódmezővásárhelyi s a budapesti lóversenytéri sírok között, mégis ezeknek mellékletei között is két különböző izlésű csoport jár néha egymás mellett.

Az újabban fölásott czikói és sziráki temetőkben világosan látjuk, hogy e másik izlés által a lovas sírok tartalma különválik és ezen alapon pénzmellékletek által datált lovas sírok analogiája segítségével e temetők kora lekisérhető a VI. és VII. századig. Ilyenek a csornai, bölcskei és regölyi s Szegeden az alföldi vasútmenti és a szeged-öthalmi temetők leletei.

Mind e temetők tanusága szerint itélendők meg a keszthelyvidéki nagy sírmezők is. Látni való, hogy a «griffes és indás» stylus fönmaradt azután is, a mikor újabb néphullámok révén más diszítő izlés is terjedt az országban. Az új izlés többféle, de talán igazolt a föltevés, hogy ez ornamentikák közül azt, mely következetesen lovas sírokban találkozik, a VI. századi avarság érkezésével hozzuk kapcsolatba. Vannak azon időtájt más stylistikus elemek is, melyeket még nem birunk elég határozottsággal definiálni; a VI. század óta terjeszkedő barbár szláv lakosságra látszanak az azóta sűrűbben föllépő halántékkarikák és a hullámvonalas cserepek utalni. E barbár elem terjedésével a griffes és indás ornamentika lassan letünt.

Ez a népelem egyszerűbb ékszerformákat, bizonyos fülönfüggő és karperecz-idomokat átvehetett az elődeitől és föntartotta azokat a honfoglalás koráig s azontúl. A classikus motivumakat, az inda- és griff-alakokat, melyek előtte érthetetlenek voltak és izlését meg előállító képességét túlhaladták, elejtették.

Izlésükről a IX. és X. századot megelőzőleg jelentékenyebb maradványok nincsenek, de a honfoglalás korának emlékei

között már látunk egy erősebb áramlatot, mely különösebb figyelmet igényel és a mely velök kapcsolatba hozható.

C) A két előbbi izléssel egyidejüleg terjedt hazánkban, hol a kereszténység a különböző barbár népeknél már igen korán meghonosult, az ú. n. ó-keresztény izlés is.

Ez izlés korát az első hét századra szokás szorítani. Kezdetén nem igen lehet a formáit az antik pogányok formáitól különválasztani, fönnállása végső századaiban pedig nem igen bírják a határvonalat az ó-keresztény és byzanczi művészet között megvonni. Azokból az emlékekből, melyeket classikus alapokon kiindulva a kereszténység magának az építészet és festészet terén állított, csak egyet birunk fölmutatni, a pécsi (ú. n.) cubiculumot. Ezzel ezen a helyen azért nem foglalkozunk, mert keletkezése itt tárgyalt korunkat megelőzi. Úgyszintén kívül esik a kereten néhány más, ős keresztény föliratos emlék, mint a szegzárdi vas diatretum és néhány sabariai keresztény föliratos emlék és sirmiumi meg sisciai domborműves sarkophágok. A tulajdonképeni népvándorlási kortól kezdve a stylus hatását csak elvétve, keresztjelvényekben és symbolikus állatokban látjuk.

Justinianus koráig szakadatlan volt az érintkezés a keleti birodalommal. Néhány Dráva-Száva-közi város a keleti imperiumé volt s az egész déli határ hosszában megvolt az érintkezés. Vidékünk és a keleti birodalom közötti kapcsolatot csak a VI. és VII. század folyamatán a Balkánra özönlő jövevény szlávok és bolgárok szakították meg. Ez magyarázza, miért akadnak a VI. és VII. századból még elég sűrűen byzanczi aranypénzek és miért ritkulnak azok azontúl a X. és XI. századig.

Azokban a századokban (VI—X), a mikor a byzanczi izlés keletkezett és nagyra nőtt, laza volt a kapcsolat Byzantiummal és ez magyarázza, miért oly gyérek a byzanczi emlékek régibb középkorunk készletében. Talán a závodi keresztke, a kunágotai sirleletbeli görög föliratú lemezkék s a p. ozorai keresztek az egyedüli biztosabb emlékek e századokból, melyeket byzanczinaknak mondhatunk. Talán ezek közül is egyik-másik nem közvetlenül Byzantiumból, de talán kerülő úton Cherson felől került ide. Lehet, hogy a nagyszentmiklósi leletben is volt része a byzanczi művészetnek és valószínű, hogy a székesfehérvári sarkophág byzanczi izlésű.

A VIII. század óta a byzanczi izlés érvényesül Dalmáczióban és Velenczében, hová Byzantium a hatalmát kiterjesztette és innen a kor vége felé a longobard izléssel vegyest a mi tájainkra is eljutott. A longobard izlés a IX—XI. századokban jutott uralomra vidékünkön, a mikor valószínüleg nálunk is, mint sok másfelé az építészek és kőfaragók longobardok.

D) Két nagy stylcsoport mellett, melyhez harmadikul a keresztény művészet hármas hatását csatoltuk, a VI—IX. századokban, nyilván az avarok, bolgárok s egyéb az európai Sarmatiából érkezett népek révén, föllép egy néhány más ornamentális izlés, mely az előbbi csoportok semmelyikével nem hozható közvetlen kapcsolatba. Szerencsére van néhány elég határozottan megállapítható lovas sírlelet, a kunágotai, szentendrei és pusztatótii, VI. és VII. századi (byzanczi) arany-érem-mellékletekkel, melyhez analogia révén a többi lelet is csatolható.

Az analogiákra föntebb a *B)* csoport sírmezőinél többször kellett hivatkoznunk, mert a jelzett századokban különböző néptörzsök egymás mellettisége a különböző ornamentikákkal diszített ékszereket és fölszerelést is egymás közelébe hozta, úgy azonban, hogy, miként az ilyen népies izléseknél meg szokott történni, a különböző áramlatok egymás mellett tovább folytak, a nélkül hogy egybeolvadtak volna.

Hiba volna azt hinni, hogy a jövevény népeknek egységes izlésök volt. Már a jelzett három leletben is legalább két heterogen elemet lehet megkülönböztetni.

Más jellegű a lószerszám ékítése és más az emberi ékszereknek, a fülönfüggők, övdíszek s hasonlóknak az ornamentikája. A kunágotai lószerékítmények (LI.) az ő egyszerű ezüstlemezű félgömbjeikkel meg vannak több más lovas sírban, a nagymányokiban (CXLIII., 1. 2.) és a madarasiban (CXXXV., 3.), úgyszintén a czikói 552. sírban, a sziráki 39. sírban, a regölyi 62. sírban, az ártándi (CCXXVIII.) és kölesdi sírban. A szentendrei lelet két kengyelvasa (LIV.) annyira typikus, hogy valahányszor egyes sírban vagy nagyobb temetőben ez idomok föllépnek, ezekről föltételezhetjük, hogy az avar invasiót (568) követő időszakból valók.

Szakíróink helyesen utaltak arra, hogy e csoport szerszámdíszeire Oroszországban találjuk az analogiákat.

Találunk e csoportban olyan ékszereket is, mint a pyramis idomú és gömbös fülönfüggőket, meg gömböcsös gyűrűket (LII.), akadunk geometrikus idomokkal vegyest növényékítésekre, minők voltak a kunágotai (L.), szentendrei (LIII.) és pusztatóti (LIV—LVI.) szíjdiszeken, melyek itt-ott más hazai leletekben is föltünnek, p. o. Keszthelyen (C., 10) és vannak bizonyos sajátszerűségek (háromszögű és félholdú ponczdíszek), melyek a nagyszentmiklósi aranyedényeken is észlelhetők és az adonyi szíjvégen (LXXIX., 5, 10), valamint fenéki tárgyakon (LXXXVIII., 4, 6, 7) is előtünnek.

Ezt a sajátszerű ékítési izlést nem tulajdoníthatjuk az avarok ötvöseinek, de vannak indokok, a miért a byzanczi izlés valamely lokális hajtásának tekintenők.

Egy harmadik ékítési mód érdes alapon kedveli a szélesebb fajta egymásra torlódó sima leveleket vagy inda módra hajló s levelekben végződő díszeket. Ez az ékítési mód föllép a csornai temető szíjvégein és lemezein (XLVII—XLVIII.), Szegedöthalmon (LXIX.), Szegedsövényházán (LXXIII., 2, 5), és Szirákon. Mint rokon tárgy említendő a szilágy-nagyfalusi szíjdísz (LXVII., 1). Olyféle tárgyakon is látjuk, melyek már a griffes és indás csoportban szerepeltek, tehát ez újabb fajta leveles ornamentika közvetlenül csatlakozik e korábbi csoporthoz. Az ornamentikának ez a faja a nagyszentmiklósi lelet egyes tárgyain is föltünik és rokonságot mutat azzal az izléssel, mely a honfoglalási korban is dívik. Eredetét a keleten, valószínüleg Persiában veszi. Keszthelyen, a hol minden fajta stylusra akadtak példák, ez az izlés is képviselve van (CII., 10, 11) egy lovas sírban. Ugyancsak Keszthelyen más sírban ilyfajta díszű pitykék ugyanegy sírban lépnek föl áttört művű szíjdíszekkel, melyekben az indás csoport motivumai átalakítva s eredeti jellegükből kivetkőzve jelentkeznek (CVI., 1—3).

Csak néhány jellemző példányban kivántuk az egykorúlag föllépő három diszítő izlést bemutatni, más helyütt kell velök részletesen foglalkozni. Föllépésüknek korára a jelzett három datált érmes lelet nem enged kételyt, de időtartamát nem állapíthatjuk meg. Csak azt tapasztaljuk, hogy a három csoport közül a legutóbbi a belföldön gyökeret vert és a IX. században annyira-mennyire még dívik és átvezető kapcsul szolgál a honfoglalók hagyatékára.

E) Ezt a hagyatékot legvilágosabban bírjuk megállapítani

a világ különböző tájairól összekerült s a sírokban lelt érmek alapján. Külön monographiában foglalkoztunk ugyan e csoporttal,* de a mióta az elkészült, örvendetes gyarapodás érte ezen korbeli emlékek sorát és ismereteink is előbbre haladtak. Ez elég ok arra, hogy a csoporttal a jelen mű eredeti terve ellenére, újból foglalkozzunk. Az érmek tanuságot tesznek arról, hogy a csoport a IX. század végén jelenik meg. Időtartamát mifelénk még nem bírjuk elég biztosan megvonni; de okaink vannak hinni, hogy a csoportba tartozó azon emlékek izlése, mely valószínüleg legszorosabban függ össze őseinkkel, nem sokáig élte túl a keresztény királyság fölállításának időszakát.

Nem nehéz e kis csoportot az egykorú többi stylistikus csoportoktól elkülöníteni. Hogy ha egy jellemző motivumáról akarnók elnevezni, rozettás ornamentikának nevezhetnők. Egy más csoportot a benne szereplő nyaktekercs és a halántékgyűrűk különböző fajtái jellemeznek.

Végül vannak a honfoglalók sírjaiban bizonyos ékszerek és ornamentek, melyeket keleti eredetűeknek kell tartanunk.

Az itt megkisérelt csoportosításra, mint láttuk, első sorban az érmeket és mellettök stylistikus sajátszerűségeket használtunk föl. Az eredmény nem mutat oly egyszerű korfölosztási schemát, mint a milyenhez eddig hozzászoktunk, hanem némely századok emlékeinek képe a legmeglepőbb tarkaságot tárja elénk.

Körülbelül egyidejűleg lép föl az ú. n. sarmata és a góth-«meroving» csoport, velök egykorulag az őskeresztény utóbb byzanti művészet hatásait észleljük. Az avarok és bolgárok föllépése idején e stylistikus irányok nem szünnek meg, velük tehát egy darabig a lovas sírokból megismert ornamentális csoportok egyidejüleg dívnak. A kor vége felé erősebb keleti áramlatok tünnek föl és a honfoglalók ornamentikája mellett mint legszerényebb csoport a szláv lakosság hagyatéka szerepel.

Csak egyes csoportokhoz és csak habozva csatoltunk ethnikus elnevezéseket; talán a kutatások haladása e részben több bátorságra fog jogosítani. Bizonytalan ethnologiai föl-

* A honfoglalási kor hazai emlékei. Különlenyomat az Akadémia milleniumi művéből. 1896.

tevések helyett tanácsos egyelőre szerényebb stylistikus czímeken tárgyalni egyes csoportokat.

Ha valaki azt a kérdést veti föl, hogy mikép lehessen egy korban annyi különböző izlést egymás mellett elképzelni, a mikor a műtörténet azt tanítja, hogy egy-egy stylus századokig szokott tartani és egészen átjárja egy-egy kor összes alkotásait, akkor e kételyre az a felelet, hogy ily általánosságban nem igaz a műtörténet állítása.

Minden időben úgy volt, hogy nagy művészeti központokból indult útra egy-egy korszak stylusa, és ez a stylus tényleg meghódított magának egy-egy világrészt vagy akár több világrészt. De mindig és mindenütt csak az emberiség egy része hódolt meg előtte, az, melynek megállandósított lakóhelye volt, az, a mely magasabb művészet iránti érzékkel, anyagilag biztosított helyzettel bírt és az élet szükségletei elleni harczon túl volt.

Mindig maradtak a világstylusok uralmán kívül oly szerényebb népegyének, kiknek nem volt érzékük nagy művészetre és kiknek igényei és képességei a népies iparművészet fokán nem bírtak túlemelkedni.

Ha valamennyire ismert kulturtörténeti korokon végigtekintünk, mindig a legkülönfélébb műveltségi állapotoknak tarka képe tárul föl előttünk egy-egy világrészben, gyakran kisebb geographiai területen, sőt ugyanegy nép és nemzet körében is, ha annak különböző rétegeit tekintjük.

Hazánk jelenkorának tanuságára hivatkozhatunk legbiztosabban; sőt talán sehol sincs oly alkalom az egymás közelében létező culturfokok és népizlések különféleségéről és tarkaságáról meggyőződni, mint épen hazánkban.

Már az őskorban volt itt ily tarkaság. Ebbe a történetíró nem világíthat be, csak az archæologus. Ugyanaz a különféleségе a culturfokoknak és izléseknek tapasztalható itt a nagy antik civilisatio idején, sőt annak kiegyenlítő hatásai daczára.

Miért lepné meg tehát az ily tarkaság a mélyebbre tekintő kutatót épen abban az időben, a mikor egymást érik itt a néphullámok, melyek a világ minden tájáról összecsapnak és a mikor a népek minden vidékről hoznak valamit, néha olyat, a mit a maguk izlése teremtett meg, máskor olyat is, a mit vándorlás-maradás közben eltulajdonítottak. Jöttek pedig oly vidékre, mely már megérkezésük előtt is a legtarkább ethnikus és culturális képet mutatta.

Hogy lehetne ily viszonyok közepette az öt-hatszázados hagyatéknak más, mint igen tarka képe! Még szerencséről szólhat a kutató, hogy ha e tarkaság közepette reá bír ismerni erősebb vagy gyengébb, de már ismert színekre, hogy ha a nagy gomolyból egyes erősebb vagy gyöngébb szálakat ki bír bontani, melyek nagy művészeti góczpontokhoz fűzhetők.

Marad közben még számos olyan szál, melynek sem elejét, sem végét meg nem foghatjuk és sajnos, legtöbbször azt sem tudjuk, hogy és hol társultak és fonódtak össze a különböző szálak.

Egyelőre szemünk gyakorlottsága még nem elég éles arra, hogy valamennyit fölismerjük, bár a kor archæologiai képének főbb alkotó elemeit már birjuk valamennyire megkülönböztetni.

Aranyfibula Geléncsről (Bereg m.) a n. muzeumban cca 3/4 n.
V. ö. Arch. Ért. 1890. X. 88.

III. FEJEZET.

Az emlékek ismertetése és csoportosítása egykori rendeltetésük szerint. — Fegyverek: íj és nyíl. — Hajító dárda. — Fejsze. — Kés. — Tőr. — Kard. — Szablya.

Mikor a következőkben az emlékeket egykori rendeltetésük szerint készülünk csoportosítani, a leletek túlnyomó zömének természete szabja elénk a bemutatás sorrendjét.

Túlnyomó számmal oly tárgyak maradtak reánk, melyek az emberek közvetlen használatára szolgáltak, legtöbb a fegyver, szerszám, ékszer és lószerszám. Kevesebb a háztartásra tartozó emlék és leggyérebbek az építő és faragó művészet maradványai.

Föladatunk e sort követve a fontosabb emlékekkel egyenként is foglalkozni, a hasonneműeket együvé állítani, lehetőség szerint az idomok történeti fejlődését kipuhatolni és a mikor módját ejthetjük megkísértjük néprajzi tekintetben is megállapítani az emlékeket.

Az emlékek áttekintése természetszerűen a fegyvereken indul meg.

Mozgalmas időben, a minő a római birodalom végső bukását követő időszak, a midőn századokig a háború volt vidékünk rendes állapota, nem lehetett a mindig harczrakész vitéz előtt becsesebb holmi, mint a fegyver. De ép ezért sem a véletlenül föld alá került holmik között, sem a sírokban nem hagyott reánk e kor annyi fegyvert, mint kívánnánk, hogy az egymást érő népek harczi fölszereléséről helyes fogalmat szerezhessünk. A nyílcsúcsoktól és késektől eltekintve, melyek ritka harczos sírjából hiányzanak, csak elvétve akad másfajta fegyver: dárda, fejsze, tőr vagy kard és akkor is, hogyha előfordul, legtöbbször megcsonkította a rozsda, a kor népeinél kivétel nélkül a vas lévén az az anyag, melyből fontosabb fegyvereik készültek.

Természetes, hogy még kevésbbé kerülhette ki az enyészetet a fából tört vagy faragott legegyszerűbb támadó eszköze, a bunkós bot, melylyel a nép embere minden időben legsűrűbben élt.

Más ily egyszerű s általános hadi szerszámból, a parittyából megmaradhatott a kavics, melynek egykori rendeltetése azonban nem ismerhető föl, a bőrsáv pedig elkorhadt.

Nyíl sok akadt a sírokban, ellenben íjat csak egykorú domborművekről ismerünk. Okunk van hinni, hogy az ország félreeső vidékein akkoriban még el nem múlt a kőnyíl divatja. Nyílcsúcsok pattogtatása mindig legszorosabb kapcsolatban volt a késpengék készítésével, mindkettőre bőséggel volt meg a szükséges kova az ország legtöbb vidékén.

Pengék töredékei és csak nagyjából formált kovadarabok szikrák csiholására, a hozzá szükséges «aczél» kiséretében vagy a nélkül, gyakran előforduló mellékletek a sírokban és azért azt képzeljük, hogy a kovának nyílcsúcsokra való fölhasználása sem szünetelt teljesen, bár kétségen kívül álló bizonyítékokat nem idézhetünk reá.

Annál több vasnyilat mutat képes atlaszunk. Majd minden temetőben, a hol férfi sírok is előkerültek, lelték. Legtöbbször a felső lábszár-csontok mellett feküsznek, hol a jobb, hol a bal oldalon és ritkán van egy-egy nyílcsúcs egyedül, legtöbbször hármat sőt többet is találunk egy csomóban.

A honfoglalók nyilaival másutt foglalkoztunk.* Most a megelőző századok nyilaival kell ismerkednünk. Ezeknek idoma általában kétféle: vagy nyeles, ez a legsűrűbben előforduló fajta, vagy köpüs, s ez jóval gyérebb. Az előbbi fajta legtöbbször háromélű. A három él mint erős gerincz vagy szárny állván ki, szárát a nyílvesszőbe beléerősítették és körül is kötözték fonállal. Néha a fonál nyoma meg van a száron, máskor a favessző korhadt rostjai is reározsdásodva szemlélhetők.

Az ily három szárnyú vagy gerezdes nyílcsúcsok néha igen nagyok és azért némelykor gerelynek nézték; talán nem helyesen. Mert a gerely rendeltetésénél fogva nem igényli a szárnyakat; megkapja a lökést, mikor a vitéz keze erővel neki szegzi vagy oda hajítja az ellenfél testének s

* A honfoglalási kor hazai emlékei. 1896. 174—175.

arra a távolságra, melyre a hajítása szánva van, az erős lökés miatt megtartja az irányát. Ellenben a nyílnál a szárny jelentékenyen előmozdítja a távolba röpülést, a mi rendeltetése és a midőn a kor népei átmentek a kettős szárnyú nyílból a hármas élűre, azt a tapasztalást tehették, hogy erősebb s súlyosabb is lehet a vasa, mert a három szárny ekkor is tova viszi ugyanoly erővel, mint a melylyel a két szárny vitte a vékonyabb alkatú nyíl vasát.

A három élű vasnyíl a korábbi időszakokhoz képest újítás volt. Lehet, hogy keleten már dívott és hogy a parthusok híres nyílai ilyenek voltak, és ha úgy volt, akkor azt kellene föltételeznünk, hogy e keleti találmány nyomaival legelőször hazánk sírmezőin találkozunk, a hol bizonyára sok oly nép aluszsza örök álmát, mely, mielőtt itt megtelepedett, a keleten tanyázott és onnan hozhatta magával a tökélesbített fegyvert.

Keleten a háromrétű nyílcsúcs utóbb divatját múlta, a mit onnan sejtünk, mert a honfoglalók sírjaiban csak ritkán leljük, ellenben a nyugaton fönmaradt és a magas középkorba is átment.

A három bordájú nagy vasnyilak némileg úgy tekinthetők, mint a skythaknál dívó apró bronz nyílhegyek származékai. Éles bordáikon kívül azokkal még abban is megegyeznek, hogy az élek töve néha át van lyukasztva, mit Keszthelyen, újabban Czikón és egyebütt tapasztalhattunk. Azt hiszik, hogy ez a lyuk a skytha nyilaknál a nyíl megmérgezésére szolgált és közeleső föltevés, hogy a vasnyilaknál is ez volt a rendeltetése.

Azonban a skytha nyilaknál a lyuk a köpüben folytatódott és így megmaradhatott benne a nedv-formában belécsepegtetett méreg, míg a vasnyilak lemezes lapján átjáró lyuk legfölebb oly mérges anyag befogadására lett volna alkalmas, mely mint kenőcs a lyukba jutott s ott megmerevedhetett. Azért elfogadhatóbb az a föltevés, mely a lyuknak a rendeltetését abban látja, hogy esetleg égő kanóczot erősítsenek beléje, melylyel könnyen fölgyujthatták az ellenség szalmazsupos házait. Emellett az a jelenség is szólna, hogy az átlyukasztás aránylag ritka jelenség, miként arról meggyőződhetik, a ki a háromélű nyílcsúcsokban leggazdagabb temetők leleteit végig nézi.

Háromélű nyílcsúcsok előfordultak: Keszthelyen XCVIII.

7. — Nemesvölgyön CXXX. 3. — Kassán CXXXXVI. 7—9. — Czikón CCVIII. 6—8 és CCXIV. 3—5. — Csúnyon CCLXVIII. 1. 2; CCLXIX. 3; CCLXXIII. 2. 3; CCLXXIV.; CCLXXV.; CCLXXVI. (62. és 64. sír); CCLXXVII. 4. 5; CCLXXIX. 3—5; CCLXXXII. 1. — Kecskeméten CCLXXXVI.

Evvel a formával szemben, mely ily számos példányban maradt meg és azért az emlékek tanusága szerint a régibb középkor első négy századának uralkodó idoma gyanánt tekinthető, van néhány más idom, mely csak elvétve fordult elő. A száras idomhoz csatlakozik a lapos pengéjű.

Ilyen volt Keszthelyen (XCVIII. 6.) és Nemesvölgyön (CXXX. 2.); az utóbbi oly állapotban van, hogy idomát nem lehet egész biztossággal fölismerni. Egy czikói nyílcsúcsnak (CCVIII. 4. *a b*) az a különössége, hogy négyélű s az élek közt síma háromszög lapok terülnek el, nyaka pálcza formájú, a nyak tövén pedig gyűrűs dudor fut körül. Egy négyélű hegyes eszköz, melynek a hegye letört és melynél a négy él párhuzamos, a csúnyi 10. sírban talán inkább keskeny vésőcskének tekintendő, mint nyílnak (CCLXVIII. 3).

A másik főváltozat, a köpüs nyíl, melynek a vesszőre erősítése úgy történt, mint a lándsánál. A vesszőnek a köpübe való belészorításának csak egy biztos példája maradt reánk, a keszthelyi (XCVIII. 2.) temetőben. Ennek lapos és kétélű a pengéje.

A hajító dárdák között első helyen idézünk egy fecskefarkú bajszos példányt Keszthelyről (XCVIII. 5.), melynek idoma összevág az ango, romphæa vagy rumpia nevén ismeretes hajító gerelylyel, a melyről Lindenschmit kimutatja, hogy a bastarnoknál dívott.*

Ugyancsak hajító lándsának tekinthető a czikói (552 sír) és öt bezenyei példány (CLXI. 1—5) csekély domborulatú gerinczczel és köpüvel; ez föntartja a lándsa ősi idők óta megszokott idomát, mely a vaskor első kezdete óta a barbároknál az ó-koron át is megmaradt. A penge jellemző tulajdona, hogy rajta nem a tövön, de attól mintegy harmad magasságban van a két él legerősebb kihajlása.

Másnemű a nagymányoki (CXXXIV.) és szentendrei (LIV.) gerely. Mind a kettő jóval erősebb fegyver; gerinczük tompa élű, éleik nem hajolnak kifelé, de egyenletesek, csak alsó

* Lindenschmit Handbuch 181. l.

harmadukban hajolnak be egy keveset, a tövön szöknek ki és futnak össze a köpü felől szélesbülő alappal hegyes csúcsban. A szentendrei példányon a köpün legfelül gyűrűs tag van, melyet fölül egy, alul kettős pálczás szegély kisér; a nagy-mányoki gerely köpüje csupasz. Ennél megmaradt a köpü szélе táján a szögecs is, mely valamikor a póznához erősítette, a szögecs a köpü falán járt át. Egy harmadik példány, a czikói (CCIX.), némileg különbözik az előbbi kettőtől, szembetünő, hogy a köpüje aránytalanul hosszabb, mint a feje, élei párhuzamosak és a köpü felé keskenyülők, a köpü síma, csak az alsó nyílásán szegélyzi gyűrűs dudorodás, melyből átlyukasztott lemezke áll ki, nyílván azon czélból, hogy a rajta átjáró szögecscsel a póznával való összefüggést még inkább biztosítsák.

Mig ez a három fegyver ügyes fegyverkovácsok műhelyéből származik, addig a mártélyi gerely (CXXXXIX.) a legdurvább és egyúttal a legkevésbbé czélirányos póznás fegyverek közé tartozik. Köpüje aránytalanul rövid és még úgy is oly fáradságot okozott készítőjének a kikovácsolása, hogy a kikalapácsolt lemez szélei oldalt össze sem érnek, a csúcsa pedig inkább hosszú háromszögre kikalapácsolt rúdnak nevezhető, mint pengének, nélkülözi a gerelyt jellemző bordát és csúcsbafutó, mindkét oldala tompa, nem éles. Világos, hogy ilyen idomú fegyver sújtásra és lökésre alkalmas ugyan, de csak tökéletlenül felelhet meg a gerely, dárda vagy lándsa igazi feladatának, mert oldalai tompaságánál fogva csak nehezen hatol be az ellenfél testébe.

Fejszét is találtunk férfiak sírjaiban, de csak ritkán.

A honfoglalók lovas sírjaiban is kétszer akadt fejsze; már a mikor ezekről értekeztünk, utaltunk reá, hogy nem lehet eldönteni, vajjon fegyvernek vagy szerszámnak tekintsük-e * és ugyanott hivatkozhattunk arra, hogy a fejszének a legősibb idők óta nagy jelentőségű kettős szerepe jutott.

A legegyszerűbb idomát a székesfehérvári és gombási példányok képviselik; ez egyszerűségében megközelíti a rézkori fejszét és úgy jelenkezik, mint annak utódja, áll pengéből és hüvelyes hátú lyukból, melyben a nyele benne ül A penge tengelye, hol derék szöggel áll a nyéllyukra, s ez utóbbi tompa szöggel hol befelé, hol kifelé hajlik. A penge

* Honfogl. kor emlékei 171. l.

széle fölül egyenes vagy lassan él felé emelkedő, alsó széle mindig kifelé hajló s maga az él körszelvényű szokott lenni, éles vagy tompa sarkokkal; ellenkező végén a szerszám nyél lyukán e legegyszerűbb formánál körded vagy négyszögű hüvely fogadja be a nyelét, melynek széle fölül vízszintesen terjed vagy fölül-alúl hátra felé emelkedik. Ilyen p. o. a nyéllyuk széle az egyik keszthelyi fejszénél (XCVIII. 1.), ellenben teljesen vízszintesen terjed a négyszögű nyélyuk mind a négy széle az egyik csúnyi fejszénél (CCLXV. 12.). A két idom közé sorolandó egy bölcskei fejsze, melynek nyéllyuka fölül egyenesnek látszik, míg széle alul lehajló (LXXX. 12).

A fejsze ezen idoma áll legközelebb a nyugati germán törzsöknél dívó hajító fejszéhez, melyet franciskának neveztek, csakhogy ennél a nyéllyuk s az él egyaránt igen ferdén állanak és a penge tengelye is hajlik. A mi sírmezőinkben eddig egészen megfelelő formájú fejszét, melyet franciskának lehetne tekinteni, nem került elé és mint láttuk, az az idom is, mely hozzá legközelebb áll vidékünkön, aránylag ritka jelenség.

Ellenben szerepel itt egy oly idom, melyre a nyugoti germánoknál analogiát nem találunk. Eltérései nem jelentékenyek, de igen jellemzők. A nyéllyuk két oldalt hegyesen kiemelkedik és a hüvely hátulján tompa nyujtvány van, mely a szerszámot kalapácsolásra is alkalmassá tette. Jól föntartott példa erre a typusra a bölcskei (LXXX. 11.), melynél a hátsó toldvány, korong idomú és laposan kihajló, éle majdnem egyenes és pengéje mérsékelt szélességig kihajló.

Úgy véljük, hogy az egyik nemesvölgyi példány (CXXXX. 10.) melynek nyéllyuka hiányosan maradt meg, nagyon megközelítette a bölcskei fejszét, és úgy szintén képviseli e typust egy épségben fönmaradt csúnyi fejsze (CCLXXXII. 4.), melynél azonban a penge kissé másformájú, széle fölül majdnem egyenes, alsó széle pedig erős hajlással vonul az él felé.

Más három csúnyi példány épen a nyéllyuknál csorbult meg és azért csak sejtjük, hogy ide sorolhatók (CCLXVI.; CCLXXXI. és CCLXXX.).

A czikói fejszén (CCX.) a hüvely széle nem csúcsban futó, de megvan a hüvely mögötti toldvány külön tagozásban.

Ellenben megvan a hüvely csúcsba futó jellemző idoma

legerősebb kifejlődésben sziráki fejszén (CCXXXXVI. 1.), melynél a penge is sajátszerű idomot ölt. Úgy látszik, hogy a penge alsó széle sérült s így nem tudni biztosan, milyen volt az alsó kifejlődése, de most meglevő darabja is mutatja, hogy míg a penge széle fölül majdnem vízszintes, addig az alsó széle, a mint a hüvely csúcsából kiindul, erős és rögtönös hajlással lefelé fordul s így a pengének lefelé fejlődő jelleget ad, a négy csúcsú hüvely mögötti toldvány négy szögű és függélyes síma lappal végződik.

Legközelebb áll e jellemző fejszeformához egy nemesvölgyi példány (CXXXX. 9.), melynél a penge éle táján szintén határozottan lefelé fejlődik, de mielőtt ez irányt veszi, alsó széle a penge felén túl majdnem egyenes irányban igen kevés elhajlással terjed és csak azután, derékszögű furdulattal, bocsájtkozik lefelé. Baj, hogy ezuttal sem látjuk épségben a penge alsó nyújtványát; azonban valószínű, hogy a hüvely csúcsai kevésbbé erősen és csak fölül szöktek ki, alul pedig hiányzanak. Még csonkább állapotban maradt meg egy második nemesvölgyi példány (CXXXX. 7), itt jellemző a penge felső szarvidomú kiágazása, a hüvely, szélén nincsenek csúcsok.

Keszthelyen és Nemesvölgyön egy fejszeforma maradt fön egy-egy példányban, melynél a penge e sajátszerű fejlődése nemcsak lefelé, de fölfelé is terjed. A nyugoti germánok is ösmerték ezt az idomot és Lindenschmit Hilparte (alabárd) czímén tárgyalja. Két példányunk közül a nemesvölgyi példány (CXXXX. 8.) hüvelyén nélkülözi a hátsó kalapácsos toldványt, de ez megvan a keszthelyinél (XCI. 2.) a hol viszont a penge kifejlődése gyengébb.

Befejezésül érintjük itt a nemesvölgyi két karú kalapácsot (CXXXX. 6.) és a karászi csákányt,* melyeknek igazi helyük csakugyan a szerszámok közt lehet, ahol újból kell velük foglalkoznunk.

Áttérve a kés, tőr és kardnemű fegyverekre, csak érintjük a kések nagy mennyiségét, melyek az összes ismert sírmezőkről, női és férfi sirokból egyaránt előkerültek. A kés kétségtelenül a szerszámok közé sorozandó, ámbár, ha tisztán annak tekintették volna a barbárok, nem volna érthető, miért találjuk azokat következetesen a női sirokban is. Nyilván

* Honfogl. kor eml. 171. l.

az lehetett a fölfogás, hogy végső szükségben a kés épúgy tartozéka a női önvédelemnek, miként a nagyobb és hatékonyabb fegyverek a férfi fölszereléséhez tartoztak.

E fölfogást megerősíti az a tapasztalás, hogy (kivált a nyugoti germánoknál) a női késnek (sax) megfelelő nagyobb kés (scramasax) is létezett, melyet ott elég sűrűn lelnek férfi sírokban. Idoma hozzávetőleg megfelel a mai vadász késeknek és pengéje gyakran oly erős, hogy a mikor csonka töredékek jelenkeznek, alig mondhatjuk biztosan, vadászkésből származnak-e, avagy egyélű kardpenge töredék van-e előttünk. Jóformán csak a czikói 504. sírbeli nagy kést és a törteli töredéket * említhetjük itt mint majdnem ép példányokat nagyobb biztossággal, míg a csúnyi 4, 6 és 44. sírokból származó töredékek épúgy, mint a hohenbergi darabok (CCLXXXXIII.) csak föltételesen idézhetők.

Igazi tőrt összes emlékeink készletében csak egyet tudunk, ez a 127 csúnyi sírból került elé és hat töredéke maradt meg, de miként ábránk mutatja (CCLXXXIII. 5.) elég szabatosan ismerhetjük föl az idomát. Pengéje a tőr természetének megfelelőleg két élű és töve szélesbül, tövét a markolatból a penge közepére nyúló csúcsos és két keskeny oldalnyújtvány fogadja be.

Félreismerhetlen a keresztvas ezen idomának rokonsága a fejszék hüvelyén tapasztalt csúcsba futó alakítással és még inkább némely kardok ellenzőjének jellemző idomával. A markolat pálczája kerek volt, nyílván a markolat maga is kerek lehetett; végső befejezését nem ismerjük, mert elveszett.

Hogyha Lindenschmit a scramasax tárgyalásánál fölemlíti az Ammianus Marcellinusnál (XVII. 12. és XXXI. 7.) fönmaradt azt a megjegyzést, hogy a quadok és góthoknak sajátszerű tőreik voltak (mucrones), akkor talán joggal vonhatjuk ez értelmezés körébe a csúnyi tőrt, mert nem tehető föl, hogy oly hadviselt író, mint Ammianus, mucronak nevezett volna oly fegyvert, melyet akár késnek, akár kardnak (spatha, gladius, ensis) nevezhetett volna inkább, mint tőrnek. Azonban nagyon gyöngíti az Ammianusnál maradt hír értékét, hogy ugyanazt a fegyvernemet épen a quadok és góthoknak tulajdonítja. Mert tudjuk, hogy ezek ugyan hazánk éjszaki részében s utóbb Pannoniában is szomszédok

* Honfogl. kor eml. LVIII. 2.

lehettek, de a mennyire korábbi történetüket ismerjük, önállóan, egymástól távol fejlődtek és a mikor Ammianus a IV. század vége felé velök megismerkedett, jóformán csak néhány nemzedék óta lehettek oly szorosabb kapcsolatban egymással, hogy fegyverzetükben közös jellemző vonások támadhattak. Ily összefüggés azonban Pannoniában s oly időben, a mikor a csúnyi vitézek föld alá kerültek, már képzelhető.

Az egész ország területéről e hat századot megközelítő korból alig tudunk két tuczat kardnál többet fölmutatni. Sem a kincsekben nem találjuk, sem a sírokban nem igen szoktuk lelni, nyilván azért, mert a birodalmat védő és ostromló népeknek a kard egyaránt a fő fegyverük volt, melyet nemzedékről nemzedékre hagytak. A kard általában vasból volt. Tacitusnak az a hite, hogy a germánok bronzkardokat használnak, már az ő korában téves föltevés volt, még kevésbbé tehető föl ily hátramaradottság a régibb középkor germán és nem germán népeiről. A kardformák, melyek ez időszakban használatosak, a római kardfajtákból erednek, vagy visszavezetendők a La Tène ízlésű kardok formájára avagy a keletről származó lovas népek révén ide honosított idomok.

Míg a római tartomány fönállott, tehát mintegy az V. század első feléig, valószínűleg a katonák szükségletére dolgozó fegyvergyárak is fönállottak, melyekről a Honorius idejéből származó ismeretes birodalmi schematismus szól. Hogy e gyárakban pannoniai barbárokat is alkalmaztak, több mint valószínű és épúgy valószínű, hogy a római fegyverek mintául szolgáltak a szomszédos barbár törzsöknek. Be kell érnünk e föltevéssel, kézzel fogható bizonyítékokat nem mutathatunk be. A kétélű egyenes kardpengék, melyek pannoniai lelőhelyekről előkerültek, nem elég jellemzők, hogy bizton rómaiaknak mondhassuk, de föltehető, hogy azok nyomán keletkeztek. Legjellemzőbb részük, mely döntő volna, a markolat, hiányzik.

Lindenschmit, ki egész Germánia széles területén kereste a Rómát ostromló ősi germánok kardjait, kénytelen bevallani, hogy a IV. és V. századbeli germán kardformát nem bírja megállapítani.*

Így vagyunk mi is. Mindössze egy ú. n. meroving ízlésű

* Handbuch d. d. Alterthskde 167. l.

kardhüvely végső ezüst-pántjára (Ortband) hivatkozhatunk, mely állítólag Komárom vidékéről került elé (XXXX.) és a mely azt sejteti, hogy a benne volt penge olyan volt, mint a római gladiusok. E föltevésre jogosít a félkörhajlású idom, míg a rekeszes ékítés valószínűvé teszi, hogy valamely előkelő germán kardjának hüvelyét ékítette a pánt. A germánok közül több törzsről tudjuk, hogy embereik római szolgálatban állottak, így a vandalok, gepidák, herulok és mindkét góth törzs. Sőt a góthokból került ki a IV. század végső évtizedeiben a császári testőrség Konstantinápolyban és Ravennában. Azonkívül vannak az V. és VI. századból ábrák, festmények és domborművek, melyek góthokat ábrázolnak s ilyenkor a barbárok rendesen római módra vannak fölfegyverkezve, a mi legalább is annyit látszik bizonyítani, hogy e képek művészei nem képzelték vagy nem látták másoknak a fővárosokban tartózkodó barbárokat, mint a többi udvari csapatok katonáit.

Azonban tévedésre vezethetne, hogyha a barbárok zömének hadi fölszerelését is a romanizált csapatoké után akarnók megítélni.

A komáromi hüvelydísz után említendő a fenéki és keszthelyi két penge. A fenéki temető abból az időből való, mikor Mogentianában még rómaiak és barbárok együtt éltek. A temető bizonyos stylistikus motivumok előfordulása miatt, a mennyire eddig kiterjedését ismerjük, alig volt a VII. században túl használatban, az ott lelt kardpengéről tehát azt véljük, hogy kora ez időhatárt megelőzi. Rajzunk (I. köt. 91. l.) a penge csúcsát megnyirbálva adja, nyomdai kényszerűség nyirbálta meg a rajzot, a kard aránylag valamivel hosszabb és vége nem oly hegyes szögű. Pengéjének két éle egyenes és csak kissé szélesbül a töve felé, a hol csak kevéssé ugrik ki két oldalt egy dudoros keresztvasféle; a markolat gerincze lapos és vége felé keskenyül; valószínűleg félköridomú gomb fejezte be, mint a hohenbergi kardon (CCLXXXXIII.), melyről azt véljük, hogy vele talán megközelítőleg egykorú.

Egy elgörbített, de épebb példány, mely pengéjénél fogva ezekhez csatlakozik, előkerült egy horgosi sírban (Csongrádmegye). Ellenzője kétfelé valamivel erősebben áll ki és élbe fut, idoma emlékeztet a byzanczi harczosok kardjaira. (CCCXXIII.)

Ismét magára áll a blatniczai kard (CLXXXXVIII.). Ez a normannok révén Europaszerte elterjedt és rajnamenti gyárakból eredő typust képviseli. Kora a VIII—IX. századokra tehető és arany meg ezüst betétekkel díszített markolata mutatja, hogy előkelő férfiú fegyverzetéből való.

Sokkal szerényebb a keszthelyi penge (XCVII.), de egyszerűségében is figyelemre méltó. Egyenes élei a tövénél körded kitágulást mutatnak; ellenzője, ha volt, elveszett és így ismert analogiák híján még hozzávetőleg sem képzelhetjük el az idomát. Idegenszerűsége azt a gondolatot ébreszti, hogy talán nem is volt kardhoz való penge, de oly eszköz, melynek igazi rendeltetését nem ismerjük, mire épen a keszthelyi temetők vastárgyai között többször akadt példa.

A bezenyei sírmezők vaskardjairól (CLXI.) csak annyit mondhatunk, hogy igen hosszú, széles kétélű pengék töredékes állapotban fönmaradt darabjai. A velök ugyanazon sírmezőn lelt germán runás fibulák, a VII—VIII. századokra engednek következtetni, és lehet, hogy markomann törzstől erednek, de állapotuk olyan, hogy ezúttal alig van köszönet az elég pontos korhatározásban, mert a markomannok(?) akkori kardformáját még sem tanuljuk meg általuk.

Annyit azonban a bezenyei pengék is bizonyítanak, hogy országunkban a régibb középkorban lakó népeknél használatban volt az egyenes kétélű pengéjű kard, mely Európa nyugoti, déli és éjszaknyugoti vidékein egyaránt a gyalogharczoló seregeknél dívott.

E mellett a népvándorlás keleti hullámaival, a lóháton harczoló népek révén, érkezett hozzánk az egyélű lovassági kard és ha a kétélű gyalogkardnak nyugotfelé találjuk elterjedési területét, a lovas kard filiatióját Európa keleti részén végig, Ázsia belsejéig kisérhetjük. A sírok, melyekből ily egyélű kardok előkerültek, lovas sírok voltak. Bennök az előkelő uralaltaji vitézt úgy temették, a hogy a távoli keleten a nomád törzsöknél szokás volt, vele együtt sírba tették paripáját.

Könnyű lovasság kezében az egyélű kard a legtökéletesebb fegyver. A historiában először hazánkban és ezen korai időszakban tűnt föl és a mióta itt megjelent, mind a mai napig keleten és nyugaton egyaránt soha sem szünt meg a lovasság fegyvere lenni és mivel a formája már első föltűntekor

tökéletesen megfelelt rendeltetésének, aránylag keveset változott, nem úgy, mint a gyalogosok kardja, mely népek, vidékek és korok szerint a legmeglepőbb különféleséget mutatja.

A régibb középkorból fönmaradt lovas kardokat két csoportra oszthatjuk; egyik a honfoglalási korból való, a másiknak a kora ezt megelőzi. Ezeken kezdjük a fölsorolást.

A) Csoport. Már évek óta bírja a n. muzeum a kassai kardot (Baranya m.), melylyel a vele járó korhatározó zabla és kengyelidom (CXXXXVII.) miatt megnyitjuk a sort.* A zabla idoma megegyezik a pusztatóti sírból előkerült zablával (VII. század). Nincs tehát okunk kétségbevonni, hogy a kassai kard a VII. század egyik keleti typusát képviseli.**

A penge hosszához képest meglehetős keskeny és meglehetős egyenletes a tövéig, itt kissé szélesbül, kétfelé tompa csúcsokat bocsájt mielőtt belőle a jóval keskenyebb markolatlemez szökik ki, mely lapos és vége felé keskenyül. A penge ép lévén és a markolat lemezének egyenesen elmetszett vége is meglévén, méretei pontosan megállapíthatók: egész hossza 96 cm., a penge átlagos szélessége 3 cm., szélessége tövén 3·6 cm. és a görbület legerősebb hajlása 1·9 cm. A markolatot a penge felé sajátszerű idomu ellenző határolta, tojásdad formájú s föl és lefelé a tengely irányában hegyes csúcsban szélesbül, fölületét bronz lemez borítja. A markolatnyújtvány egyenes tengelyű és rajta a markolat erősítésére apró lyukak vannak.

A *tisza-eszlári* sinkahegyi temetőből (CCCXXIX.) három kard került ki.

Ezek közül egyik majdnem teljes és csak az ellenző táján erős az elrozsdásodása, a második és harmadik kardból csak töredék maradt. Az eredetieket a szabolcsmegyei muzeumban őrzik; ismételjük dr. Jósa András rajzát a legépebb példányról. Szembetünő a hasonlatossága a kassai karddal, csak valamivel rövidebb, mint az, 90 cmnyi a hossza, talán mert a penge csonka, de a penge átlagos szélessége itt is

* Vesd ö. «A régibb középk. eml.» 1. köt. 143. l.

** Sajnálni lehet, hogy a mikor a kunágotai sírleletet a n. muzeumnak beküldték, a sírban lelt kardot nem küldték be, de, mert «rozsdás» volt, elhányták.

2·8—3 cm., tövén a penge szélessége 3·2 cm. s a görbületnek legerősebb elhajlása mintegy 1·6 cm. Az ellenzőből csak a kiálló körvonalak vehetők. ki tisztán, ezek idoma összevág a kassai kardéval és úgy látszik, a két csúcsos nyújtvány föl és lefelé is megvolt.

Egy más kardtöredék 40 cmnyi, rajta a rozsdás ellenző mintegy fele megvan, de jelen állapota mégsem enged biztos véleményt hajdani idoma iránt. A harmadik töredék semmi tanulságot nem nyújt. A tisza-eszlári temető nemcsak a kardok tekintetében vág össze a kassaival, de másképp is vannak köztük stylistikus rokonságok, ámbár arra nincsen eddig bizonyíték, hogy a Sinkahegyen is lovas sírok lettek volna.

Ezekhez közel áll a nemrég Kecskeméten a Miklóstelepi sírból előkerült kard, melyet legelőbb Kada Elek ismertetett.* Pengéjének majdnem ugyanaz a hajlása, mint a kassai kardnak és ugyanazok az arányai, az ellenző idoma is hasonló és csak abban tér el némileg, hogy az ellenző két csúcsa szélesebben emelkedik ki és másféle a középrészének négyszöglemezű díszítése. Tekintve, hogy az ellenző megnyúlása más példányokon még erősebb, alig tévedünk, ha e változatban későbbi fejlődési fokot látunk, mint a kassai és tisza-eszlári példányokban. Ugyancsak *Kecskeméten* az ú. n. nyíri erdő táján sírokban előkerült két görbe egyélű kard, melyeknek rajzát Kada Elek úr szívességéből idecsatolhatjuk. (47. l.) Mind a két penge átlagos szélessége 3 cmre tehető, atövön valamivel szélesebb a penge és egész hosszukban farostok tapadnak rajtuk.

Egyiknek hossza 88·5 cm; a markolatlemez hossza 12 cm., a markolatlemez egyenesen áll; az ellenzőből csak egy csekély töredék maradt meg, de azon is meglátszik, hogy közepe fölfelé csúcsba futott, alsó csúcsa hiányzik. A hajlás mintegy 30 cmnyire a tőtől legerősebb és ott mintegy 1·4 cmnyire az elhajlás az egyenestől, melyet a háton végig fektetünk.

A második kardból mintegy 75·6 cmnyi darab maradt, ebből a markolatlemezre csak 4 cm. jut. Az ellenző 7 cmnyi

* Arch. Ért. 1896. 153. Téves, a mit e kardról «a magy. hadtörténelmi emlékek» című munkában olvasunk (36—38. l.). E munkában (37. l.) a penge képe.

hosszú, középső csúcsos nyújtványaiból megmaradt az alsó; a penge elhajlása mintegy 40 cmnyire a tőtől legerősebb; ezúttal az öt mm.-t nem haladja túl.

Mint a typus legkifejletteb példánya, egy *csúnyi* kard (54. sír) jelenkezik. Pengéje egyenes, mostani hossza 87 cm., szélessége 3 cm. és egyélű, az ellenző idoma négyszögű, pálczaidomú, 9·5 cm. hosszú s közepe föl és lefelé álló igen hosszú és keskeny csúcsba szögel. A kor kardjai közül nem ismerünk példányt, mely az ellenző kiképzése dolgában a csúnyi kardon túlmenne.

Az ellenző ily alakításában annál is inkább későbbi fejlődést kell sejtenünk, mert ezúttal az ellenző s a kard többi része két különböző tagból készült. A csúcsba futó idom kedvelése e három kardnál s a csúnyi tőrnél a fejszék hüvelyén észlelhető csúcsos alakítással annál szorosabb kapcsolatba hozható, mert épen a csúnyi sírmezőben meglepő számmal ismerünk ily hegyes szélű nyéllyukkal bíró fejszéket. Nem indokolatlan föltevés ennélfogva, hogy mind ezen idomokban dunántúli fegyverkovácsok műhelyeinek VII. és VIII. századi divatját sejtjük, mely nem szorítkozott az ország nyugoti részére, de miként a keszthelyi, bölcskei, czikói és még inkább a sziráki rokonízlésű fejszék mutatják, szélesebb körökben is el volt terjedve.

Nem lehet itt hallgatással mellőznünk a szolyvai kardtöredéket, melyet már a honfoglalókról szóló műben * összvetettünk az imént tárgyalt három karddal. Mint látjuk, egyoldalú egyenes a pengéje és azért a csúnyi kardhoz áll közelebb, de ellenzőjénél fogva a kassai és kecskemétire talál inkább és azért a föltételezett fejlődésben a csúnyi kard elé állítanók, melyet e

* 163. l.

szerint e sorozatban a VIII. századon innen eső időszakba eső fokozatát képviselné.

Egyélű egyenes pengét ismerünk még Nagy-Mányokról (CXXXXIV.), melyet csonka volta daczára, a vele járó gerelycsúcs és kengyelvas idomnál fogva a szentendrei sír korára tehetünk (VI. század.) Egyélű egyenes pengéink vannak még a mártélyi temetőből (CLIII., CLIV.) és egyenes egyélű penge maradt a csúnyi 44. sírban, melyekről valószínű, hogy a nagy-mányoki pengével egykoruak, mert vannak a mellékletekben stylistikus támaszpontjaink, melyeknek fejtegetésére alkalom lesz, mikor az ékszerek ornamentikájáról szólunk.

Ez utóbb említett kardok megítélésénél azonban hiányában vagyunk a markolatnak és ellenzőnek, tehát azoknak az alkatrészeknek, melyek mindenkor legérzékenyebben juttatták kifejezésre az idők és nemzedékek változó izlését. Míg a pengében csak a szükség és czélszerűség jut érvényre, addig az ellenzőnél és markolatnál, mint a jelzett kevés esetben is meggyőződhetünk, a kor s műhely, sőt az egyén ízlése is érvényesül, mert ezek oly részletek, melyek nem esnek pusztán a czélszerűség szempontja alá, de idom és díszítés dolgában nagy változatosságot tűrnek meg.

Nem ismerjük még az egyélű kard korábbi fejlődési stadiumait, csak sejtjük, hogy korábbi időkre esik és más országokban, a távoli keleten keresendők, a hová e tanulmány keretében nem kísérhetjük. Ellenben közismeretű tény, hogy az ellenző formája, a mint a csoport végső példányain látszik, a keleti lovas kard egyik változatának jellemző ismérve maradt Perzsiában, Lengyelországban és hazánkban. További kutatás föladata lesz a forma fönmaradását a későbbi középkorban hitelesen megállapítható példányokon végig kisérni.

B) Áttérve lovas kardjaink második csoportjára, a honfoglaló magyarság és szövetségesei kardjára, meg kell említenünk, hogy a mikor Kápolnai foglalkozott e kérdéssel, még jóformán föltevéseken kellett elindulnia;* mert kevés hasznát vehette azoknak az emlékeknek, melyeket Bähr és Kruse régibb műveiből idézett.

Egymás után föltűntek hazai sírjainkban az egyélű lovas

* Arch. Ért. 1880. XIV.

kardok és tíz évvel Kápolnai után Nagy Géza tanulságos értekezésében már utalhatott e becses emlékekre.* Azóta is meglehetősen gyarapodott az emlékek száma; az első csoportbelieket említettem a jelen mű első kötetében, a honfoglalási csoporthoz tartozókat és keleti analogiáikat a «honfoglalási kor emlékei»-ben tárgyaltam.** Egy rövid év alatt ismereteink ismét rohamosan bővültek; nem kevesebb mint hét belföldi példány jutott tudomásunkra és azért indolkoltnak látszik, hogy az egész emlékcsoportot újabb összefoglalásban ismertessük.

A tarczali kardon kezdjük a sort, mert ámbár csonka és töredezett az állapota, a díszítéséből fönmaradt részletek tanusítják, hogy ez a legékesebb példány volt mindazokból, melyek a kor hazai sírjaiban fönmaradtak. Markolatát, ellenzőjét és hüvelyét domborművés növénydiszű ezüstlemezek ékítették, melyeknek fölületén még most is csillog az aranyozás.

Pengéje egyélű és gyengén görbülő, az ellenző a penge irányában tompaszögben megtörik és a markolat a penge tengelyére ferdén állott, most már csak a vége felé keskenyülő lapos nyújtványa van meg. Az ellenző közepett szélesbül és a fönmaradt fele részén lapított gömbbel záródik. Az ellenző ez az idoma a megtöréssel együtt és a markolat ferde állásával a typus jellemző tulajdonságai közé látszik tartozni, mert a sorozat egyéb ép példányain is megvan.

Hasonló kard volt a bezdédi (Szabolcs m.) honfoglalási korbéli temető negyedik, nyolczadik és tizedik sírjában. A 4. sírbelinek csak a rozsda foltját bírták a csontváz bal oldalán megállapítani, ízzé porrá volt emésztve. Ez és a nyolczadik sír lovas sírok voltak. A 8. sírban a kard az elhúnyt bal hóna alatt hegyével a lábfők felé feküdt; mikor lelték, a töredékek együttvéve 83·5 cmnyi példányt mutattak, a töredékekből a legnagyobb 54 cm. hosszú, megvan a penge töve és a belőle ferdén kiálló markolatnyújtvány; a penge szélessége a tövén 2·5 cm., a nyújtvány szélessége a tövén 1·5 cm. A 10. számú sírban lovat nem találtak; a kard a jobb kézben volt és a váll felé irányult a vége, hegye ugyan letört, de megvan az ellenző fele, mely lapos

* Arch Ért. 1890. 297.

** Megjelent különnyomatban 1896. május havában.

gombban végződik és a markolatnyújtvány ferdén kiálló darabkája. Ebben az állapotában hossza 78 cm., az ép ellenző fele 4·5 cm; a penge hátán vastagsága 1 mm. Mind két pengén megmaradtak rajtuk a hüvely farostjai; s a pengék átlagos szélessége 2·5 cm; a legnagyobb elhajlás egyiken 8 mm, a másikon 6 mm.

A nemesócsai kard a díszesebb példányok közé tartozik. Alig lehet bizton eldönteni, egyenes volt-e vagy görbe, de görbe volta mellett szól, hogy a hüvely díszítéséből való csontlemezek, melyeket szomszédságában leltek, görbék.

Hasonló lemezeket ismerünk Pilinből és egy jászdósai ornamentált csontlemezről is azt tartjuk, hogy kard hüvelyét díszítette. A kard maga mind a két helyen elpusztult. Bene pusztán meglelték ugyan a kardot, de elveszett, mielőtt róla pontos hírt lehetett volna szerezni.

A nemesócsai kard markolata ferdén áll a pengére, ellenzője bronzból való és a szokásos megtört formát mutatja, végső gombjai körte idomuak s a szélesbülő középrészén négylevelű virág domborodik ki, mely szorosan csatlakozik a honfoglalók sírjaiból ismert boglárok motivumaihoz. Ezuttal a markolat végéről való befejező bronz pánt és a kard hüvelyéről való más két bronzlemez is megmaradt.

A második szolyvai görbe kardon is részben megmaradtak a kard hüvelyéről való lemezek, de ellenző nem maradt és a penge töredékeit sem lehet bizton úgy összeilleszteni, hogy formájához ne férjen semmi kétely, mégis valószínű, hogy ez a kard is a gyöngén görbülőkhöz tartozik és rajzunk is ilyennek mutatta. A székesfehérvári demkóhegyi kard egyélű, de egyenes.* Az ellenző közepe táján kissé szélesbül és gombos végei a penge irányában hajlanak; ezuttal bronzból való és külső oldalán közepett négy berakott ezüst korongocska és ezektől kétfelé álló ezüst gyűrűből a végső gomb felé hajló berakott ezüstfonál ékíti. Egész hossza 61 cm., a penge hossza 51 cm., az ellenző hossza 9 cm.

* Dr. Szendrei János azt hiszi (Magy. hadtört. eml. 51.), hogy gyenge görbülettel kell bírnia, mert a markolat kissé előre görbül a markolat ferde állása a honfogl. kor kardjain általában észlelt tulajdonság, mely megvan akár görbe, akár egyenes a penge; ugyanott a penge képe (51. l.).

Szintén egyenes a gombási kard. Ellenzője közepett szélesbül. Tompa szög alatt megtörik, végei gumósak. Vékony markolatlemezéből annyi maradt meg, hogy ferde állása biztosra vehető. A penge hossza 76 cm., tövénél szélessége 3·5 cm., csúcsatáján 2·5 cm.

E csoportban, úgy mint az előbbiben, utoljára tettük azokat a példányokat melyekről azt tartjuk, hogy az országba hozott typus helyi változatai.

Az előbbi typusnál az elváltozás az ellenző átidomításában, a jelen typusnál a penge egyenes voltában véljük fölismerni. Ez utóbbi következtetésre indokul az a kettős megfigyelés szolgál, hogy Európa keleti részében a B. alaptypusával rokon példányok egytől-egyig görbék és úgy nálunk, mint a keleten és néhány keleteurópai népnél a középkoron s az új koron át napjainkig a penge görbe volta a lovas kard jellemző tulajdonsága maradt.

A nyugaton úgy a hunok, mint az avarok és magyarok révén már a régibb középkorban ismerniök kellett a népeknek a keleti hódítók lovas kardját.

Ezt föl kell tételeznünk, bár a VIII. századot megelőző időből nem ismerünk történeti följegyzést, mely erről hitelesen tanuskodnék. E századból maradt reánk egy igen becses adat, mely kétségtelenné teszi, hogy általában a hunokról nevezték el a keleti kardot. Mikor 796-ban Nagy Károly merciai Offának syriai ruhákat és kardot küld, akkor Alcuin így ír e küldeményről: «. . . dirigere studuimus unum balteum et unum gladium huniscum et duo pallia sirica».* Nagy Károly kanczellárja ezúttal nem spatharól szól, a mi a nyugoti két élü egyenes gyalogos kard rendes neve volt,** de nyilván keleti lovassági szablyát gondolt, a minőt számos példányban szerezhetett az avarok ellen viselt háborúiban és azért Alcuin szava alatt majdnem bizton olyfajta kardot képzelhetünk, a minőket az avarkori csoportban bemutat-

* Vesd ö. Zeitschr. für hist. Waffenkde 1. 45. l. Schlosser Gesch. qu. zur Gesch. der Kar. Kunst. Wien 1892. 19. l. Schlosser i. h. (475. l.) a huniscus melléknevet rosszul magyarázza «morgenländisches (hunnisches) Gewebe»-nek és téved, a mikor e magyarázatot Ducangeból vett idézettel kivánja támogatni, ott «coopertorium sarmaticum» ról van szó, a minek semmi köze a «gladius huniscus»-hoz.

** Schlosser i. h. 14. l. és 206—208. ll.

tunk és azt kell hinnünk, hogy a hunok és avarok kardja között nem lehetett nagy különbség, a miért még a hunok letűnése után is róluk nevezhették el a keleti szablyát.

Láttuk, hogy a magyar honfoglalási szablyaforma egyik másik tekintetben eltér és különálló typusnak tekinthető, a mire Magyarországon kívül eső egykoru tanuságokat idézhetünk.

A berlini néprajzi muzeumban Czechovitzról, régi szileziai szláv telepről előkerült kardot őriznek,* mely pengéjének egyenes volta miatt szorosabban csatlakozik a gombási kardhoz és valamennyi egyéb honfoglalási kardhoz a markolat és ellenző idománál fogva, melyet többször jellemeztünk. Az ellenzőt kissé lejebb kell képzelnünk, oda, a hol az egyenes penge tövén a ferdén álló markolatlemez lép ki belőle és ott úgy volt elhelyezve, hogy tompa szöge a penge közepére talált.

A karddal együtt lelt vasbalta és cserép edény alapján, melyek a poroszországi «szláv kor» második időszakának jellegét mutatják, helyesen a 800—1100 Kr. utáni évekből származtatták a kardot, a mi hazai leleteink időhatározásával, mely a IX—X. századokba utalja, teljesen összevág.

Szorosan csatlakozik formájánál fogva e kardhoz a hussiatyni (Podolia) kőszobor** oldalán ábrázolt kard. A szlávok a Krakkóban őrzött furcsa szoborművet «Svantewit» képének tartják. Weigel közli képét és leírását.*** Ezuttal a szoborral nem foglalkozunk, csak a kardja érdekel.

Átlépve az orosz határt még bőségesebb analogiák akadnak a honfoglalók kardjaira. Dr. Grempler Tiflisben állítólag a kobani vidékről származó két egyélű vaskardot szerzett a berlini néprajzi muzeum számára, a hol őrzik. Dr. Voss szivességéből közölhettük a képüket. Mind a kettő görbe pengéjű és a gombos végű rövid ellenző mind kettőn megvan, de míg a másodikon az ellenző az ismert ferde állást mutatja, addig az elsőnek a markolat lemeze a tengely egyenes folytatása gyanánt jelenkezik.

Gróf Uvarow úrnő élőszóbeli szíves közlése alapján említhetjük, hogy ő az ossetek földjén lelt sírokból jelenté-

* Vesd ö. Archiv für Anthrop. 1892. 61.

** Nálunk először dr. Boncz említette (Arch. Ért. 1886. VI. 198).

*** Arch. f. Anthr. 1892. 62. l.

keny számmal ásatott ki és őriz hasonló kardokat a gyűjteményében.

Oroszország középső részén a tambovi kormányzóságban liadai sírokból Jastréboff[1] legalább egy ily kardot ásatott ki, melynek rajzát az ő vázlata után ismételtünk. Érmek alapján a temető korát a x. és xi. századokra tették. Ugyancsak liadai sírból közöl Aspelin egy kardtöredéket, mely az egyik szolyvai csonka kardra emlékeztet.[2]

Görbe kardokat villogtatnak kezükben a permi kormányzóságban lelt sassanida tálakra barbár módon bekarczolt alakok.

Két ily tele karczolt tál képeit, melyeket Aspelin után részben már ismerünk, jobb képek után ismételtünk.

Egy csésze vagy tál belsején, melyet Odobesco egyik értekezése kiséretében megjelent fénynyomatú rézmetszet után közöltünk,[3] csak az egyik főalak bal kezét látjuk elég híven s benne a görbe kardot. A másik permi ezüsttál mindkét oldalába karczoltak a permiek kardos alakokat.[4] A csésze alján háromágú fejdíszszel szemközt álló férfi mindkét magasra emelt kezében tart görbe kardot, a markolat egyenesnek látszik és az ellenző is egyenes. A csésze belső oldalát számos kisebb bekarczolt alak borítja, mely mind görbe kardot forgat kezében.

Aspelin Sibériából is közöl csészét bekarczolt alakokkal; a férfi ezuttal csak jobbjában tart erősen görbített kardot.[5]

Még egy érdekes adattal toldhatjuk meg ez áttekintő szemlét, a Nestor nevén szereplő krónikából. Ez adat a krónikának a 852-ik évet megelőző évekre vonatkozik és szerinte majdnem biztosra vehető, hogy a nagy kazar birodalomban is görbe volt a kard alakja.[6]

[1] Jastréboff Necropoles de Liada et de Tomnikoff au gouvernement de Tamboff. (Matériaux etc.). S.-Petersbourg 1893. 10. szám 17. l.

[2] Aspelin Aut. du Nord funno-ougrien 834. sz.

[3] Gazette arch. 1886. 11. tábla.

[4] Gazette arch. 1886. 82. és 83. l.

[5] Aspelin Aut. du Nord finno-ougrien 101. lap a szöveg előtt.

[6] Az illető passust lásd teljes szövege szerint franczia fordításban Ouvaroff Les Mériens 1875. 168. magyarul Arch. Ért. 1892. 94. (Nagy Géza közlése) és Arch. Ért. 1894. 381. (Hodinka A. közlése.)

Ezek szerint tehát az egyélű lovas szablya létezése a régibb középkorban hazánkon kívül még a Kárpátokhoz éjszakról közel eső vidékre, valamint Oroszország déli felére kimutatható.

Ez adatok legnagyobb részét a honfoglalási kor emlékeiről közzétett munkánkból vettük át. Ugyanott a sorozatban, mint egykorú analógiát az u. n. Nagy Károly féle kardot is, melyet Bécsben őriznek, említettük.

Azóta behatóbb vizsgálat után arra a meggyőződésre kellett jutnunk, hogy ez a díszes kard a sorozathoz tartozik ugyan, de annak néhány századdal utóbb bekövetkezett fejlődési fokát képviseli.*

A *B.* typus elterjedése a magyarságnál, a szlávságnál, a kazaroknál és sok más népnél a Dunától közép Ázsiáig arra a következtetésre jogosított, hogy bizonyára valamely nagyobb jelentőségű gyártási központ látta el a régibb középkorban a legkülönfélébb lovas népeket szablyával, a mi azért is valószínű, mert a szablya előállítása nagyobb technikai ügyességet igényel, mint a milyen vándor népeknél rendesen föltételezhető. Nagy Géza e gyártási központot (valószínűleg helyesen) Balkhra teszi, a samanida dinastia virágzó székhelyére, melynek ipari traditiói ősi időkre mennek vissza.

Mikor De Linas a régibb középkor elején divó rekeszes ötvösség ősi fészkét nyomozta, ugyancsak e vidékre vezettek a nyomozás szálai. Balkh nevében könnyű reá ismerni Bactria őskori híres központjára, az ókori Bactrára.

A fegyvertörténeti szakírók ** már eddig is helyes érzékkel Perzsia felé utaltak, mint a honnan a keleti szablya világgá ment. Perzsiából a magyarság is kaphatta a kardját, legalább arra utalna a nyelvészek az a megfigyelése, hogy mindkét nép nyelvében ugyanaz a «kard»-szó jelzi a fegyvert. A honfoglalók görbe kardjának hajlított ellenzőjének és görbe markolatának mind a mai napig maradt nyoma

* V. ö. Zeitschr. f. hist. Wffkde I. 45—49. Der sogen. Säbel Karls d. Grossen.

** Specht Gesch. d. Waffen. I. 359. Bœheim Waffenkunde 230—231. — Maindron (Les armes 332. l.) hibásan azt képzelte, hogy a görbe kard keletkezése a germánok nagy késére, a scramasaxra vezethető vissza.

a perzsák rendesen két állatfejben végződő ellenzőjében és ferde hajlású markolatában.

Ellenben, hogyha a hunavar kard rokonait akarjuk a keleten keresni, akkor keleti Ázsia népeinél oly helyütt kell azt fölkutatnunk, a hol a keresztvas vagy csak igen gyenge kiemelkedés gyanánt jelenkezik, vagy teljesen hiányzik.

Európában u. l. mind a kétféle typus volt a későbbi középkorban a szablya alakjára befolyással, úgy, hogy p. o. az egyik csúnyi kardon észlelt egyenes ellenző az ő középső rombikus kihajlásával egyesült a markolat ferde állásával s a penge görbeségével. Ez átmenetek tanulmányozása azonban túl megyen azon a történeti kereten, melyet a jelen dolgozatban szem előtt kell tartanunk.

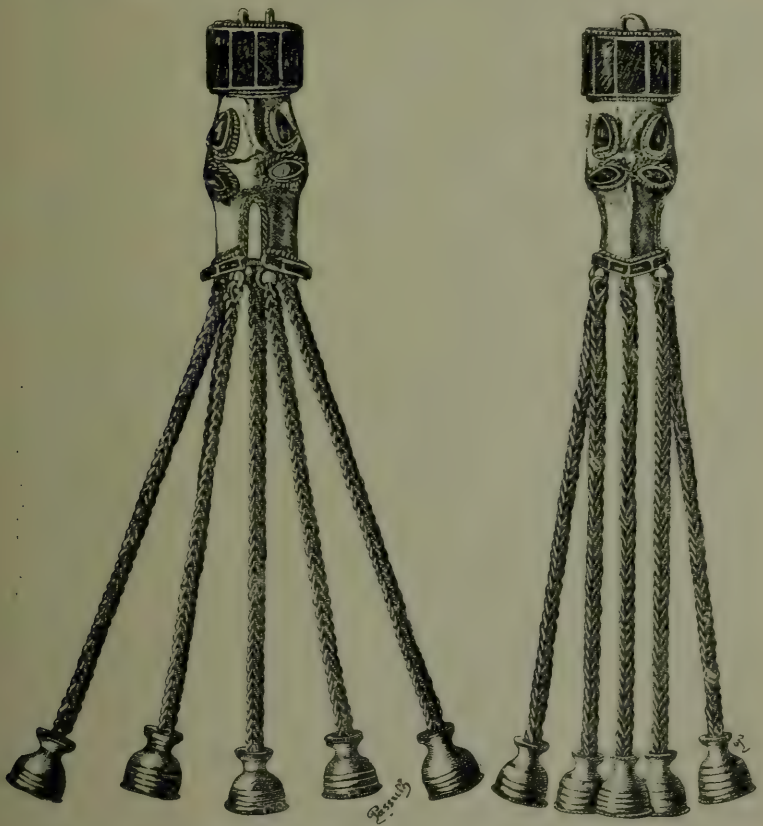

Állatfejü csörtető csüngő gránátos díszszel az apahidai leletből a n. muzeumban. 3/4 n. V. ö. Arch. Ért. XVII. 278.

IV. FEJEZET.

Védelmi fegyverek: Sisak, pánczél, szárvédő, paizs. — Kürt, zászló. — Lószerszám és lovas fölszerelése: kengyel, zabla, szíjazás, patkó, sarkantyú.

A védelmi fegyverek nagyobbára oly anyagokból készültek, melyek nem birtak az idő romboló hatásának ellentállani; azért sem a sírokban, sem a kincsleletekben nem leljük meg maradványaikat oly számmal, hogy valamennyire világos képet nyujtanának. Szerencsére vannak monumentális előállítások és kortanúktól származó írott följegyzések, melyek némileg pótolják a hiányokat. Különös fontossága van a daciai és a sarmata-germán háborúkban szerepelt népek ábrázolásának a Trajanus és M. Aurelius-féle oszlopok domborművein. E képek ugyan a barbárok második századbeli állapotát tüntetik föl és részben más törzsöket vannak hivatva megörökíteni, mint a minők a IV. század vége óta tájainkon szerepeltek s a jelen tanulmány főtárgyát képezik, mégis többször van módunk meggyőződni róla, hogy a fegyverzetük nem igen változott a következő századokban és tudjuk, hogy a római oszlopokon ábrázolt barbár törzsek közül a sarmaták, quadok és marcomannok és talán dákok is a IV. és V. században is léteztek még tájainkon.

Ez emlékekből ismerjük a bőrsisakot, mely hasonlít a phrygiai sapkához, mert elől hegyes vagy tompa csúcsban kissé kihajlik; nyilván bőrből vagy más állati anyagból készült s a domborműveken többször észlelhető körök vagy zig-zegdíszek alighanem fémből készült diszítményeket jeleznek.

Domborműves ábrázolásból ismerjük a 2. nagyszentmiklósi korsó lovasának a sisakját. Nyilván ezt is bőrből valónak képzelték; kúpos csúcsban emelkedik és a bőrt alul is harántosan a csúcshoz futó fémpántok borítják. Az ötvös

sávokkal jelezte e pántokat és a szélükön futó pontok s köröcskékből alakított sorokkal kívánta jelezni a szögecsek fejeit, melyekkel a fémszalagokat az alapra erősítve képzelte. Néhány angolországi vassisak megőrizte nagyjából a sisakformát és Lindenschmit képes művében* a németországi régiségekről is valamennyire hasonló sisakot ábrázol, mely abban is összevág a nagyszentmiklósi domború rajzzal, hogy megmaradt rajta a vízszintesen körülfutó abroncs és a belőle a csúcs felé fölszálló pántok hálózata, mely alul természetesen kiveszett a bőr. Ennek az érdekes sisaknak a kora még nincs véglegesen megállapítva, az aranyozott ezüst pántjain érvényesülő ornamentika azonban alig engedi későbbi korba helyezni, mint a III. vagy IV. Kr. utáni századokba és kétségtelen a stylistikus rokonsága e korból maradt barbár izlésű ötvös művekkel. Ez a sisakidom tehát a népvándorlást megelőző korból származhatott át a későbbi vezérlő germán népekhez. Ilyen föltevés annál inkább elfogadható, mert a fegyverzetre nézve, úgy a védő mint a támadó fegyverek tekintetében, nyomról-nyomra tehetünk ily átöröklés iránt tapasztalásokat. Sem a diadaloszlopokról, sem az arany korsóról ismert sisakforma nem mutat lecsüngő lemezeket az arcz védelmére (bucculi); mikor a barbárok ilyeneket alkalmaztak, római vagy byzanczi mintákat követtek. Ha meggondoljuk, hogy már a II. század óta tömegesen szolgált a barbárság a római hadseregben és a birodalomban megtelepedett góthok, alánok, gepidák s egyéb germánok néha egész életöket töltötték Byzanczban, arra az átalakulásra is megvan a magyarázat, mely az ő fegyverzetükben beállott s mely szabad honfitársaikra is átszállott.

Talán byzanczi szolgálatban volt germán testőr fején állott valaha egy ezüst sisak, melyet a N. Múzeum bír és melyet azért említünk itt, bár nem hazánkban, csak szomszédságában lelték. Masner, a ki az Arch. Ért.-ben ismertette,** nem bírta helyét a fegyverzet történetében megállapítani. Mi rokonságot látunk benne ahhoz a sisakformához, mely Maximianus ismert ravennai püspöki székén az egyptomi József testőrségét ábrázoló domborműveken a testőrök

* Alterth. u. h. Vorz. III. k. X. füz. 5. t.

** Arch. Ért. 1888. 393., 394., 398.

fején látható és mivel e képek Byzancz szolgálatában álló barbárokat példáznak, byzanczi VI. századi testőrségi sisaknak képzeljük a N. Múzeum rejtélyes ezüst sisakját. E sisak oldalain a bucculinak való helyeket az alsó szélén sorjában álló lyukak jelzik; a Maximianus-féle szék dombormüves sisakjain is megvannak az arczvédő lemezek.

Csak mint lehetőséget említjük, hogy az apahidai sírbéli aranyszallagú rejtélyes pántoknak (XXXIV.) is volt ily arczvédő rendeltetésük, mert majdnem bizonyosra vehető, hogy az apró szögecsekkel szegélyezett dupla aranypántok között bőr volt és a sajátszerű középső nyilás annyira megfelel a szem vagy fül idomának, hogy ez összetalálkozás nem lehet véletlenség. Azonban megengedjük, hogy e föltevést sem analogiákkal nem lehet támogatni, sem a rejtélyes tárgy néhány csonka részletét nem bírjuk kielégítően kiegésziteni és szintén latban nyom, hogy csak egy példánya volt a kincsben, pedig ha bucculusnak képzeljük, párjának is kellene lennie.

A testet védő többi fegyverzet tekintetében ismét a két római domborműves oszlop képeire utalunk, melyek a sarmata lovasságot maguktól a lábszárakon végig pikkelyekkel borítva ábrázolják. Ammianus Marcellinus (XVII. 12.) mintegy magyarázatot ad e képekhez, mikor azt mondja a dunamenti barbárokról, hogy bőrpikkelyekkel borították az öltönyüket. A pikkelyek szarúból készültek és vászon- vagy nemezkelmére voltak fölvarrva.

De ez nem volt az egyedüli módja, a hogy testüket védték. Az egyik czikói sírból kétségtelen tanuságát bírjuk annak, hogy apró karikákból font sodronyos pánczélt is használtak. Ilyen sodronyos pánczélokkal fölfegyverkezett vitézek szolgáltak már Maximianus seregében. Történeti följegyzések szerint a keleten tanulta a császár e válogatott csapatjának a fölszerelését és e tényekkel szépen összevág a nagyszentmiklósi 2. korsó vitézének az ábrázolása, kinek testét a fej hátuljáról a térdig érő ruhadarab takarja, melyet apró karikák borítanak; nyilván karikás pánczélinget akart az ötvös így jelezni. Ugyanazon lovas vitéz üstökét fogja egy fogolynak, kinek ugyancsak a nyaktól a térden túlig érő öltönye csupa apró négyszögre van osztva, mindegyikben kis ponttal és ez a sajátszerűen vonalzott öltöny borítja e korsó más oldalán szintén lovagolva ábrázolt alakját (CLXIX)

de itt már nem gondolhatunk sodronyos pánczélra, hanem vagy reá szögecselt négyszögű pléhlemezkéket képzelhetett az ötvös, vagy egyszerűen mustrázott zubbonyt kiván ábrázolni. Sodronyos pánczélú vitézünk karjait és lábszárait egymás mellé rakott lemezekből alakított láb- és karvédők borítják (ocreæ), a melyek kikerülték Lindenschmit figyelmét,* midőn helyesen említi, hogy ilyen ocreæ leletekből még nem kerültek elé, de pusztán a Walthari ének 335. versét idézi, mely Attila arany szarúvédőit dicsőíti «Ingentes ocreis suras complectitur aureis».

A sodronyos ing ép úgy, mint a pikkelyes öltöny fölöslegessé tették a paizsot. Nem is látjuk ábrázolva a két római oszlopon a sarmata lovasok kezén és az aranykorsó vitéze is nélkülözi, a miért azt kell hinnünk, hogy a paizs használata inkább a celták és germánok szokásai közé tartozott, és miként a népvándorlási kort megelőző geszterédi és herpályi paizsdudorokat germánoktól vagy celtáktól származtathatjuk, úgy azt az egyedüli paizsdudort, mely eddig koraközépkori sírból hazánkban előkerült, a horgosit is, germán eredetűnek véljük. Megvan ugyanis az a formája, melyet az éjszakibb germánoktól lakott vidékekről, kivált Sziléziából ismerünk. Lemezes gyűrűből emelkedik alacsony hengeridommal és fölfelé csúcsba fut; a gyűrűn lapos fejű szögek mennek át, melyekkel a fából vagy bőrből készült paizsra erősítették. Magának a paizsnak az idoma lehetett kerek vagy körded és az umbo helyén a paizs alján gyűrűs fogantyú szolgált arra, hogy a harczos bal karját áttolja rajta. Ilyen fogantyú is fönmaradt, vaslemezből való, melynek két vége laposan kiugró nyujtványokban végződött, ezeken át ráerősítették a paizs deszkájára.

A mikor a germán népek régi chronikusai fejedelmi fegyverzetet írnak le, nem mulasztják el az aranynyal borított paizsokról is megemlékezni.** Arról, hogy milyen lehetett ilyen fejedelmi paizs, némi fogalmat nyujt az a gránátos rekeszű aranykeret-részlet, melyet a N. Múzeum Pécsről szerzett (XXXIX.). Ez a részlet több száz darabra törve került a N. Múzeumba, a hol ügyes ötvös, nem sejtve semmit a tárgy egykori rendeltetéséről, a töredékeket összetartozásuk

* I. h. 271. l.

** V. ö. Lindenschmit, 247. l.

szerint egybeillesztette. Így alakult az ő keze alatt az a forma, mely egy hossztengelye szerint ketté vágott ellypsisnek felel meg.

Ilyen idomú, kettős gránátos szegélytől befoglalt arany keret nem igen bírhatott más czéllal, mint hogy egy díszes paizs szélén álljon, melynek az idoma körded lehetett, úgy hogy felső fele valamivel szélesebb, alsó része pedig valamily keskenyebb s inkább csúcsba futó volt. A paizsnak ez az idoma a VI—VIII. századi ábrázolásokban nem ritka és úgy látszik, hogy már a byzanczi világban esett meg a kerek formából való átmenet az utóbbi idomra, melyet IX. és X. byzanczi és németországi ábrákból ismerünk, és a mely alul hegyesen végződik.

A hadi fölszerelés kiegészítő darabjai a kürt vagy trombita s a zászló.* A hadi kürt legegyszerűbb és legtermészetesebb formája az ökörszarv; ilyen nem maradt reánk. Van azonban egy elefántcsontkürtünk a korszak legvégéről, melyet a traditió Lehel vitéz emlékéhez fűz. A kürt egész fölületet sávokban sorakozó faragott domborművek ékítik, a melyek kétségtelenné teszik, hogy a kürt külföldi, valószínüleg byzanczi munka és vagy mint kereskedelmi czikk, vagy mint hadi zsákmány került ide tájainkra. Az idom nyilván az elefántagyar természetes formájának következménye. A rajta lévő ábrázolások után ítélve a X. vagy XI. században készülhetett és a hasonló rendeltetésű faragványos olifantok sorában inkább a korábbiak, mint a későbbiek közé tartozik.

Zászló sem egészben, sem töredékeiben nem maradt reánk, de fogalmat nyerünk a zászlók idomairól, leírásokból és egykorú hiteles ábrából. Paulus Diaconusra hivatkozva Lindenschmit, a longobardok zászlait olyanoknak képzeli, mint a milyenek a dákok fölfújt sárkányos zászlaik (dracones) voltak. Ez utóbbiakat a M. Aurelius és a Trajanus oszlopairól ismerjük; nyilván valami kelméből készült farkvégű és állati fejű tömlőféle volt, melyet ellenkező szellő megdagasztott. Ugyanilyen zászlókat fognak a kezükben harczosok a velenczei Márktemplom mozaikjában, a kik mellé a művész odajegyezte, hogy skythák. Alig tévedünk, hogy ha azt képzeljük, hogy inkább a IX. századi longobard

* V. ö. Lindenschmit, 276. l.

sárkányos zászlókat utánozta a művész, melyek szemei előtt voltak, mint a skythák vagy dákokéit, kikről alig lehetett a Velenczében dolgozó byzanczi musivumrakónak fogalma.

Hogy ha ezt a sajátszerű zászlóformát a Kr. u. II. századra nézve ki bírtuk mutatni és ugyanaz az idom a VIII. és IX. században is még dívott, akkor valószínűséggel állítható, hogy a sárkányos zászlók egyik-másik, hazánkban lakó, néptörzsnél a közbeeső időszakban is dívott.

Más zászlóforma is volt használatban: az, melyet a nagyszentmiklósi 2. korsó sisakos lovas vitéze jobbjában tart; gerelyes hegyű póznára gyűrűkkel erősített kis négyszögű kendőféle, melynek külső sarkából fölül szallagos nyujtványok lengenek. Valószínű, hogy ez az a zászlóforma, melyet a régibb középkor krónikusai bandumnak vagy vexillumnak, avagy a lengő szallagszerü nyujtványok után pinnanak neveznek. A korszak vége felé e kis zászlócskaforma egész Közép-Európában dívott. Nemcsak Nagy Károly «háromfogú» banduma lehetett ilyen, de hasonlítottak hozzá a normannok zászlai is; a bayeuxi híres alakos kárpit (X. század) ilyeneket ad az Anglia hódítására induló hősök kezébe.

*Lószerszám és lovas fölszerelése.** Alig volna elég tiszta képünk e korszak lószerszámáról, hogy ha némely hazánkban lakó törzsöknél nem lett volna szokásban olykor-olykor előkelő lovast lovával együtt temetni és hogy ha kutatóink sírleleteink közt nem akadtak volna aránylag oly sok lovas sírra. Németországban Lindenschmit szerint lovas sírok a ritkaságok közé tartoznak és ez az oka, hogy könyvének ép az a része a leghiányosabb, a mely a lószerszámmal foglalkozik. A tudós szerző p. o. bevallja (288. l.), hogy ő sehol sem talált a meroving korból származó kengyelvasat s így érthető az az állítása, hogy a kengyelvas (strepa vagy stapia) csak a VIII. század folyamatán a byzantiak révén jutott el a germán népekhez. Ez állítása ép oly keveset nyom, mint a mikor a tudós szerző azt a vélelmét nyilvánítja, hogy a longobardok talán azért fejlesztették lótenyésztésüket, mert hosszabb ideig érintkeztek az avarokkal (296). Két lappal odább azt mondja, hogy a VI. század harczaiban a herulok, gepidák és longobardok a byzanczi

* V. ö. Nagy G. Arch. Ért. 1893. 313—323.

lovasság legtöbbre becsült alkatrészeit képezték s a góthok és vandalok is inkább lóháton harczoltak, mint gyalog.

Történeti tény, hogy épen az idézett népek egytől-egyig a mi síkságainkat lakták, mielőtt délibb vidékeken végleges hazát leltek. Itt pedig már jóval, mielőtt a byzanczíakkal vagy avarokkal érintkeztek volna, érintkezhettek lovas népekkel, mert a duna-tiszai síkságot bíró sarmata törzsek lovas népek voltak. Egyébként a keleti germánok már korábbi tartózkodásuk vidékein, Déli-Oroszországban váltak lovas népek vetélytársaivá és bizonyára csak úgy hódíthatták meg, hogy szintén lóra szállva harczoltak ellenük. Így azután már a VI. században szerepelhettek a byzanczi lovasságban. Ha mindezek daczára a nyugaton és déli vidékeken ritkábban találnak lovas sírokat, mint nálunk, ezt úgy is lehet értelmezni, hogy a lóval való temetkezés szokásával a germánok mint keresztények sokkal előbb hagytak föl, mint hazánk lovas népei; de teljesen ők sem hagytak föl e szokással, még megkeresztelteteésük után sem, mire a legismertebb bizonyíték Childericus († 586) sírja, hol a keresztény fejedelmet lovával együtt lelték ugyanegy sírban. Azt is könnyű megfejteni, hogy miért szüntek meg lovas népek lenni a keleti germánok, a mikor a nyugotot megszállották; azért, mert római városokban és falvakban telepedtek meg és a harczosok zöme néhány nemzedék után békés földmívelőkké vagy városi lakókká váltak.

Viszont ellenkező körülmények magyarázzák meg, hogy hazánkban a germán törzsök csak úgy mint a keletről érkezett sarmaták, hunok, avarok, magyarok és bolgárok megmaradtak «lovas» népeknek és nem hagytak föl e korszakban a harczias és félig nomád életmóddal; volt más nép, a lassan idetelepedő szlávság, mely részben a városokat is lakta vagy a földet mívelte. Ugyanezért érthető, hogy az egész korszakon végig hazánkban aránylag sok a lovas sír, de tévedés volna, hogyha azt hinnők, hogy e sírokban nyugvó vitézek nem lehettek mások, mint sarmaták, hunok, avarok, magyarok vagy bolgárok és ha e téves föltevésből kiindulva a lovas sírokban való temetkezési módot kizárólag az uralaltaji népek szokása gyanánt tekintenők.

A lovas sírokban leggyakrabban a lószerszám három főalkatrésze állott ellent az enyészetnek, talán azért, mert kalapácsolt vasból készült: a kengyelvas, a zabla és a he-

veder csat. Ez utóbbi kevésbé érdekel, mert egyéb vascsatoktól, melyek rendszerint kerek vagy négyszögű keretből és tüskéből állanak, legfölebb nagysága és durva volta által különbözik. Nem is bírunk az egész korszakon keresztül rajtuk lényegesebb változásokat észlelni és azért külön tárgyalásuk fölöslegesnek látszik.

Másként vagyunk a kengyelvas dolgában. Ez határozott typusokat és változatokat enged megkülönböztetni, a szerint, a mint talpa, szárai és szíjtartó lemeze más-más idomot öltenek.

Négy főtypust különböztetünk meg. A negyedik a honfoglaló magyarság lovas sirjaiból ismeretes, az itt nem kerül szóba, mert másutt részletesen foglalkoztunk véle.

Első typusnak *a)* azt tekinthetjük, melyet egy keszthelyi sírból ismerünk (XLVII.), Mártélyon föltünt (CLI., 1, 2), a püspök-szenterzsébeti temetőből (I., 133) és Ordasról (I., 81), bírjuk több példányban. Ugyanide látszik tartozni a Szirákon a 38. (CCXXXXIX., 1) és 39. sírból előkerült két kengyelpár. Ennek a typusnak általánosan jellemző sajátsága, hogy a talpa széles és derékszög alatt találkozik a szárakkal és hogy a szárak összehajlásánál kiemelkedő lemez szolgál a szíj befogadására. Ez összevágó sajátságokon túl majdnem minden egyes példány kisebb-nagyobb eltéréseket mutat. Így p. o. a keszthelyi kengyel talpa hajlított, a mártélyié egyenes, a sziráki 38. sírbéli kengyelek talpa szintén behajló, de más a szíjtartó lemez idoma. Legtöbb eltérést mutat a 39. sziráki sír kengyelpárja, mert itt a szárak a talpon túlmenve, mindkét oldalon lemezes nyujtványban végződnek.

E typus magában szokott előfordulni, nem keveredik össze a másik kettővel. Ennek az a magyarázata, hogy ez a hunoknál és keleti germánoknál dívó forma volt, korát a Püspök-Szent-Erzsébeten, Ordason és Keszthelyen lelt érmek tanusága szerint a kor legelejére, a IV. és V. századra teszszük.

Ez időhatározás mellett szól az a körülmény, hogy tényleg ez a forma az, mely a nyugoton használatban van, mikor ott néhány századdal utóbb a germánoknál a kengyelvas először föltünik, tehát azon történeti folytonosságnál fogva, mely a hazánkat lakó germánság és a Német- és Franciaországban megtelepedett germánok között van, azt tartjuk

legvalószínűbbnek, hogy a forma a germánoknál fönmaradt és nem hiszszük, hogy a kengyelvas meghonosulására a germánoknál a byzantinusokat kelljen segítségül venni, mint a hogy Lindenschmit tette.

A másik két typus formailag ugyan egymástól különválik, de a sírokban és temetőkben együttesen jelentkezik, a miből egykorúsága bizton föltételezhető. E sírok közül a szentendrei VI. vagy VII. századi sír jelzi a kort, melyben e formák divatoznak és azért a két typus avarkorabelinek tekinthető. Egyik typusnak *(b)* az a különlegessége, hogy nincs a szíj tartására külön füles tagja, de a szárak legerősebb hajlása táján a szárak által képezett gyűrűs kihajlás szolgál a szíj befogadására. Ez a fül legtöbbször kerek, mint a szentendrei példánynál (LIV., 3), egy bölcskeinél (LXXX.), az egyik kassainál (CXLVI., 1), két czikóinál (CCXLIV., 1) és a két regölyinél (CXCIV., 8 és 9). Egyszer egy kassai példánynál a fül felső hajlása helyett két szögbe csúcsosodik és fölül egyenes oldalú (CXLVI., 2).

A szárak idoma többnyire pálczaforma és csak a hol a talpba készül átmenni a két szár, ott szélesedik; maga a talp mindig széles és erős gerinczű, az alján legtöbbször lefelé hajlik, de némely esetekben vagy egészen egyenes (Regöly, CLXLIV., 8 és 9) vagy legalább megközelíti az egyenest (Szent-Endre, LIV., 3).

c) Ugyancsak a füllemez idoma jellemzi a harmadik typust; külön száras nyakkal indul ki a szárak ívéből és hossznégyszögű, trapezoid lemezben emelkedik. A lemez alsó három oldala némelykor keretes, a rövid nyak négyélű, a szárak is legtöbbször négyélűek és vagy lassú szélesbüléssel mennek át az alul lehajló széles talpba, vagy a talp lemeze a szárak oldalából rögtön egész szélességében ugrik ki. Ez utóbbi sajátság észlelhető a szegedöthalmi kengyelnél (LXXI.) és az egyik szentendreinél (LIV., 2), az egyik nagymányoki példányon (CXLIV., 2) és a legtöbb czikói kengyelen (CCIX., 1, 2, CCXII., CCXXVI., 1, 2).

Az egyik szentendrei (LIV., 1) két bölcskei (LXXX., 2 és 3) egy nagymányoki (CXLIV., 1) példány inkább a másik *(b)* változathoz látszik tartozni.

A pántos gyűrű, mely a 109. czikói sír egyik kengyelén még rajta van, eredetileg aligha nem arra készült, hogy a szíj megállását a fülben biztosítsa, a mi a szerszámozásban

magas fejlettségi fokot mutat. Még több ügyességet árul el ezen kengyel párja (CCIX., 2 *a)*, mert készítője a fülnek czifrább idomot kivánt adni, az által, hogy két szarvat tett a négyszög két csúcsára, a szíj tartására szolgáló harántos tagot megkeskenyítette, a négyszöglemez külső szögeit alul megtompitotta, a belső szélének alul szintén két hajlással és hegyes bemetszéssel megtörte a merevségét és így a fülnek oly idomot adott, melyet szabadon járó képzelemmel a lyra formájához lehetne hasonlítani.

Az ép zablák sokkal ritkábbak, mint az épségben maradt kengyelvasak; de maradtak mégis elegendő számmal, hogy segítségükkel a csonka töredékeket is kiegészítve képzeljük.

A zablának a ló szájában fekvő középrésze mindig kéttagú. Áll rendesen két rövid pálczából, mely egymással belső szélén kampós hajlással vagy gyűrűben összefügg és külső végén mindegyik pálcza két egyenlő vagy egyenlőtlen nagyságú karikába megyen át; a két karikából a külső arra való, hogy a gyeplő vagy kantárszár karikája járjon benne s némelykor ez is megmaradt, a belső karika kétoldalt pedig arra szolgál, hogy a zabla két oldalszára álljon meg benne A szerszámkészítők változó izlése ez oldalszárakat különbözőképen alakította. Némelykor egyszerű sima pálczaformát adtak nekik (Keszthely XCVII., 4; Kassa CXLVI., 3), máskor a pálczákat gyűrűsen tagozták (Keszthely, XCVI., 3), sőt van eset, a mikor e gyűrűzött pálczákat meg is aranyozták (Puszta-Tóti, LV.). A vaspálczát néha fölül meghajlították (Nagy-Mányok, CXLIV., 11 és Regöly, CCLXLIV 19 *a) b)*, sőt a sziráki 38. és 39. sírban akadt két olyan zabla, melyen a pálcza fölül alul meg van hajlítva és ʃ formát képez·

Valamennyi száron, hogy megállhasson a karikában, van közepett oldalsó fül, mely néha kerek, de legtöbbször négyszögű; ez a fül egyúttal elég tágas szokott lenni arra hogy beléerősítsék az állszíjt, mely a pofszijjal együtt a zabla megállását a ló szájában biztosította.

Vaspálczás zablák voltak még (egészek vagy épek) Püspök-Szent-Erzsébeten (I. köt. 133), Ordason (I. köt. 81), Szegedöthalmon (LXXI.), Bölcskén (XXX.), Fenéken (LXXXVIII., 2 és 3), Mártélyon (CLI., 3), Czikón (CCIX., 4. CCXVI., 5, 6, CCXLIV., 3) és egyebütt.

Ugyancsak Czikón előkerült a 172. sírból egy zabla (CCXII. 10), hol az oldalszárak szerepét faragott agancsok

viszik, melyeknek fölületét párhuzamos vonalakkal és központi körökkel ékítették. Keszthelyen is akadtak ilyen diszített agancsok (XCVI., 1) és ezek is hasonló szerepre lehettek hivatva. Hogy az agancs e czélra alkalmas legyen, szükség volt arra, hogy közepett hosszában fennálló s átjáró réssel átlyukaszszák, ebbe erősitették a szíjat s ezúttal a szíj a gyűrű fölött járván át a résen, a szoros karika nem csúszhatott sem följebb, sem lejebb, mert alul maga az ott szélesbülő szarv tartotta meg helyzetében. A czikói zabla, eltekintve a bizonyos csínnal ékített oldalszáraktól, maga is gonddal készült, pálczáit négyélűvé kalapácsolták; a hol a szár felé közeledik, vastagodik, két gyűrűje nem éles, de gömbölyded fölületű és a két külső gyűrűben járó kantárgyűrűket ismét laposra kalapácsolták.

Az itt bemutatott oldalszáras zablákon kívül az egyszerűbb ú. n. csikó zablát is sűrűn használták, melynek szájba való két tagja csak kívül egy-egy gyűrűvel végződött. Ebben járt a gyeplő karikája, oldalszára nem volt. A fönmaradt zablák közül az egyik nagymányoki példány (CXLIV., 4) ilyen csikózabla lehetett és bizonyára vannak a sírokból előkerült karikák közt nagy számmal olyanok, melyek csikózablák maradványai lehetnek.*

Mind a két typus e kor utolsó szakaszában, a honfoglalók korában is dívott, sőt az oldalszáras zablák némely formái, a gyűrűzött pálczájúakkal szorosabban megegyező analogiákat is találunk.

A paripa fölszereléséhez a korai középkorban a patkolás nem tartozott, legalább nincsenek biztos emlékeink, melyek erre következtetést engednének, a hogy a «meroving» izlésű sírokban Németországban sem kerültek elé patkók.**

Ép úgy nem találtunk semmi nyomot, mely a nyereg használatát igazolná. Létezését mindazonáltal föl kell tételeznünk és van is képünk róla.*** Faszerkezete és a bőrbevonása könnyen kárba veszett, csakúgy, mint kárba veszett a sok szíjféle, melyből csak olykor-olykor egy-egy rajta ült ékszeren találunk nyomokat.

* E szerint módosul, a mit e zablaidomról a honfoglalási korról írt műben állítottam. 178. l.

** Lindenschmit, i. h. 249. l.

*** Az aracsi emléken CCCLIV. tábla.

A szíjak összefűzése csatok alkalmazását igényelte. Ezek vasból, bronzból, sőt néha ezüstből s aranyból is készülhettek. A ló homlokán és pofáján, nem kevésbbé a hátgerinczén alkalmazott szíjakat is diszítették és e diszítések gyakran megmaradtak. Némelykor nem kevésbbé díszesek, mint azok, melyek Childerik király sírjából kerültek elé, kinek lószerszámát színes drágakövekkel megrakott aranyékszerek ékítették.

E csatok, pántok, karikák, kapcsok a lovas szíjaira alkalmazott ékítményekkel nemcsak összhangban szoktak lenni, de sőt idomuk és diszítésük annyira megegyező, hogy legtöbbször csak nehezen bírjuk a sírleletekben a lószerszámra való ékszereket a lovas személyes ékszereinek egyik-másik részletétől megkülönböztetni. Kutatóink, kiknek módjukban volt a honfoglalási kort megelőző lovas sírokat fölásatni, nem igen adhattak hírt az egyes ékszerek helyzetéről. Csak dr. Pósta Bélának sikerült a sziráki temető 39. számú lovas sírjában a szíjazásról és diszítésére alkalmazott egyes alkatrészekről megbízható adatokat szerezni.* Ezúttal a ló fején a kantár gazdagon volt ékítve és talán csótár lógott a nyakáról, megvolt a pofaszíj lenyomata, mely valamivel a száj fölött kezdődve, a pofacsonton végig a koponya tetejéig vonult; az orr felett keresztben állott az orrszíj, ennek egyik csatjat és a végéről való bronzlemezű két befejezés (CCL., 56) is előkerült, épúgy a szem fölött a homlokon keresztülvonuló szíj nyoma is tisztán megvolt; a mai kantár fő alkotó részeiből csak az állszíjt nem lehetett kinyomozni és miként mostanában legalább a szíjak keresztező pontjaira szokás ékítményt rakni, úgy a sziráki ló szerszámát is fénylő ékszerekkel diszítették; a hol a pofa- és homlokszíj találkozott, mindkét oldalt a keresztezési pontot bronzlemezű félgömb borította (CCL., 1, 2, *a) b)* és kisebb félgömbű lemezek (CCL., 7—10) ékítették az orr-, homlok- és állszíjt, s a csótárnak s az állszíjnak is bronzlemezű befejezésük lehetett (CCL. 3. és 4).

A sziráki lószerszám gondos megfigyelése módot nyujtott arra, hogy más lovas sírokban előfordult rokon ékszerek iránt is valamennyire tájékozódjunk. Üres félgömbű nagyobb és kisebb díszeket már a kúnágotai sírból ismerünk (LI.).

* Arch. Közl. XIX., 70—73. ll.

Az ott előfordult ezüstfélgömbökről (4 *a)*, *b)*, 5 *a)*, *b)* csak most állíthatjuk, hogy a lószerszám szíjainak fölületét ékítették és következésképen a háromágú ezüstlemezekről is, melyeknek közepén félgömb emelkedik, most már biztosabb az a vélelem, hogy szintén *lovak* szíjairól valók, bár az iránt, hogy szíjat diszítettek, azelőtt sem volt kétség, mert egyikénmásikán még most is rajta van a szíj foszlánya (3 *a) b)*. Ellenben most is csak föltevésképen állítjuk, hogy a négy félgömbü rejtélyes lemez egy sajátszerű toldványnyal, mely mintegy lecsüngő rojtot látszik példázni (LI, 1, 2), szintén szíjakat ékített és pedig talán úgy, hogy mindenütt ott állott, a hol több szíj találkozott, melynek egyike függélyesen lefutott. Ilyenkor a rojtot jelző darab a lefelé futó szíjon állott és alulról tekintve meglátszottak rajta a ferdén futó hornyolatok.

A nagymányoki lovas sír ólommal kitöltött ezüst félgömbjei és a rojtot példázó lemez is a sziráki és kúnágotai rokon ékszerek módjára lehettek alkalmazva (CLXIII., 4—12) és ide csatolhatjuk a háromgömbű hornyolt aranylemezt a madarasi sírból (CXLV., 3), melynek nagy sajnálatunkra csak szétdúlt állapotában menthette meg néhány becses darabját a N. M.

Legutóbb a czikói 552. sírból és egyéb helyekről származó félgömbök és hármas félgömbű lemezek csatlakoztak e sorozathoz (CCXLIV.).

Általában azt tapasztaljuk, hogy a sima félgömb, a hol mint ornament föllép, arra emlékeztet, hogy ott szögecs rejlik alatta vagy legalább alája szögecset kell képzelni; a lószerszámon is ezt a szerepet viszi ez az ornamentalis idom és a mikor leleteinkben nagyobb átmérőjű félgömböt látunk, valószínűséggel következtetünk arra, hogy lószerszámot diszített. Ezt állíthatjuk a püspök-szenterzsébeti gömbszelvényű lemezekről (CXXXI., 1—2), melyeknek közepén most is megvan a szögletes nyilása. Ilyenféle rendeltetésük lehetett azoknak a közepett szöglyukkal ellátott korongoknak, melyek aránylag nagy számmal maradtak reánk a régibb középkorból (LXI., 7, 10, 12). A szíjon rajta lévő lemezes ékítményeken kívül alkalmas helyeken, az állszíjról, a szügyellőről és farmatringról lecsüngő csörgőkkel, tollakkal vagy szallagokkal lehetett a lószerszám földiszítve, miként ezt a nagyszentmiklósi 2. korsó vitézének lova mu-

tatja (CLXVII.). Végül nem annyira diszítményül, mint a ló védelméül szolgált az a pikkelyes burok, melylyel a lovat is borították a sarmaták, miről, mint tudjuk, nemcsak Ammianus szól, de ábrázolataink is vannak a Trajanus- és Marcus Aurelius-féle oszlopon.

Hátra van, hogy néhány szóval a sarkantyúról emlékezzünk meg. A celták használták a sarkantyút, a germánoknál is dívott néhány idoma, melyről hazai leleteink is adnak fölvilágosítást, ezek azonban megelőzik azt a kort, melylyel itt foglalkozunk; a hohenbergi lelet sarkantyúi a korszak végéről valók és már a rendes középkori idomot mutatják (CCXCIII.); összes hazai sírleleteinkből csak két izben kaptunk jellemző sarkantyúkat, egy horgosi (CCCXX. 15, 16) és egy regölyi sírból.

Honfoglalóink sírjaiban soha sarkantyú nem került elé.

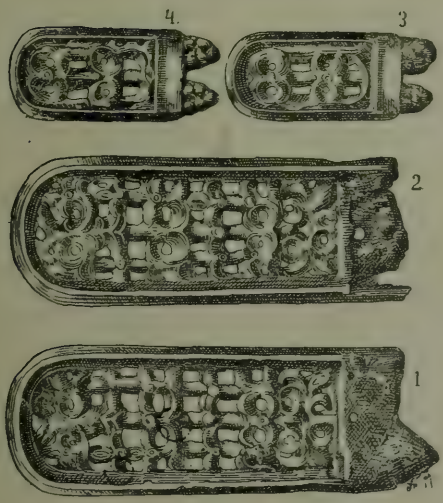

Szíjak végeiről való áttört bronz lemezek Tolnamegyéből cca 3/4 n.

V. FEJEZET.

Öltözet. — Kalap és süveg. — Hajviselet. — Gunya. — Bunda. — Nadrág. — Czipő és csizma. — Öv. — Szíjvégek. — Csat.

Majdnem lehetetlen föladattal kivánna megküzdeni, a ki a temetők és kincsek hagyatékából hajdani birtokosaik viseletét akarná helyreállítani, és külső megjelenésük képét szándékoznék megeleveníteni. Be kell érnünk azzal, hogy egyik másik népcsoport vagy néha egy-egy nép viseletéről hozzávető átalános képzelemre teszünk szert.

A sirok megtanítanak arra, hogy más volt a szegény ember állapota, más a gazdagé, a kincsek pedig arra utalnak, hogy az előkelők, ha teljes díszben jelentek meg, máskép öltözködtek, mint hogyha harczba indultak, vagy a mindennapi békés együttlét örömeinek adták át magukat.

A longobardok, frankok, angolszászok s egyéb éjszaki és nyugoti népek tekintetében kedvezőbb a culturtörténetíró szerepe; még kedvezőbb a byzanczíak tekintetében. A sírleletek és kincsekhez meg a krónikások följegyzéseihez többször hozzájárulnak a miniaturek s egyéb képek. Ilyen emlékek a mi vidékeinket lakó népek külsejének megelevenítésére csak legritkább esetben vannak rendelkezésünkre.

Az antik síremlékek, melyek római vagy benszülött egyéneket ábrázolnak, a IV. század folyamatán gyérülnek s azután jóformán teljesen megszünnek; alig vihetjük le az V. századba néhány emlék korát a dráva-szávaközi Pannoniából.

Az emlékkövek, melyek nyugoti vagy keleti góthokat ábrázolnak, némelykor rómaias öltözetben mutatják őket. Az ő későbbi hazájukban, Hispaniában van emlék, mely őszintének látszik, mert ábrája ugyanazokat a durva

barbárokat mutatja, kik Trajánus és Marcus Aurelius oszlopán csakúgy, mint a pannoniai síremlékeken, a rómaiak ellen küzdenek.

Megpróbálták e II. és III. századi domborműveken a különféle barbár népeket hol a maguktartása, hol a haj és szakálformája, hol pedig az öltözet idoma szerint megkülömböztetni.

Különösen a Marcus-oszlop birhat reánk fontossággal. Ennek domborművei a harmadik század hetvenes éveiben készülvén, nem esnek messze a három-négy nemzedékkel utóbb bekövetkezett népvándorlási kor kezdetétől és a barbár népek, melyeknek ábráit sikerült ott fölismerni, a népvándorlásban is birtak kisebb-nagyobb szereppel. Azért e nevezetes oszlop domborműveire utalhatunk és felhasználhatjuk azokat az eredményeket, melyekre az oszlop legutóbbi kiadói jutottak.*

Az első germán háborúban (171.) a quádok meghódítása lévén a czél, e nép számos képviselője szerepel a kezdő jelenetekben (a 9., 11. és 17. jelenetekben, utóbb a 74—77. jelenetekben).

A Cotini celta törzse, talán a felső Garam mellékéről, a rómaiak oldalán harczol (69. jel.). Utóbb Mursa tájékára helyezték át őket. A longobardoknak is részük van e háborúban, hosszú szakállukról kapták a nevüket, feltűnnek a 18—21. jelenetekben. Ez időben még a felső Vágvölgyön tanyáznak.

A burok a quadoktól keletre a síkságot bírják, lovasok, a 22—25. jelenetekben tűnnek föl (70—73. jel.)

A Lacringi törzse felső Dáciában lakott és az oszlopon kerek sapkájáról ismerhető meg; korán romanizáltattak. A 133. jelenetben mint segédcsapatok állanak a császár körül.

A vandaloknak egyik ága, az Astingi, mint a rómaiak szövetségesei szerepelnek (78. jel.) épúgy a Victuales. A jazigok elleni háborúban a vandalok mint ügyes ijász és lovas nép ugyancsak a rómaiak oldalán láthatók (80. jel.)

Az Erdély északi részét lakó german bastarnák legyőzetnek (89. és 90. jel.) két fejedelmük is előfordul (91. jel.).

A Kárpátoktól keletre lakó Costoboci-t üzőbe veszik a

* Die Marcus Säule auf Piazza Colonna in Rom. München, 1896, 105—123. Erläuterung der Bildwerke von Alfred von Domaszewski.

rómaiak (92. jel.). Természetes, hogy legsűrűbben a sarmaták szerepelnek (93—11), az ő typusukat legtisztábban látjuk a 97., 79. és 109. jelenetekben.

A római szobrászok, kik a különböző barbár népek képét kifaragták, bizonyára látták őket, mert máskép még annyira sem birták volna megkülönböztetni, a mennyire a test formáit és az öltözet többféle német változatosságuk szerint feltüntették, azonban olyan részletekbe épen az ellenséges barbárok ábrázolásában csak ritkán mentek, hogy a testüket vagy öltözetüket ékítő tárgyakat is híven lemásolták volna. Pedig, a mennyiben a barbárok a földben valamit reánk hagytak, az csak olyan holmi, a milyent e képes ábrázolásokban hiába keresünk és azért sirjaikat néprajzi szempontból e domborművek alapján sem birjuk megállapítani.

Nagyobb fontosságot nyernek a római domborművek, hogyha rómaiakat vagy római szövetségeseket állítanak elé. Ekkor megvan a legaprólékosabb pontosság, melyet kivánunk és ekkor már jó hasznát vesszük az ábráknak; mert a barbárok attól kezdve, midőn a római hadseregbe léptek, vagy azután is, a mikor a hadsereg Pannoniából már elvonult, de a barbárok a római cultura hatása alá kerültek, sokfélekép módosították szokásaikat, öltözetüket s ékszereiket.

A módosítások ugyan nem vezettek a római izlés emelésére, de nem is ez a fő itt; tény, hogy a barbárok életmódja és viselete módosul és sok római sajátszerüség még harbár idomaiban is fölismerhető.

Római mintákra való tekintettel tehát a hagyatékból az öltözetre tartozó alkatrészeket is megállapíthatjuk, bár néprajzi igények ily segítség daczára is csak ritkán elégíthetők ki.

Azért az öltözethez tartozó emlékek csoportjában sem tanácsos más eljárást követnünk, mint a milyet már a fegyverzet és lószerszám ismertetésében szem előtt tartottunk.

Kiindulunk az egész korra való tekintettel, az emlékekből vagy történeti adatokból. A midőn az egyes tárgyakat analogiáik szerint csoportosítjuk, a typusok önkényt válnak külön a maguk sajátságai szerint. Igy előleges föltevések nélkül is jutunk olykor-olykor néprajzi eredményekre.

Hajviselet. Már a Marcus oszlopának a jeleneteiből tud-

juk, hogy a legtöbb barbár nép födetlen fővel járt. Legtöbbnek a haja kúszált, különösen a longobardok hosszúra növesztették a hajat s a szakált.

Az avarokról is azt tartja alkalmi hír,* hogy ellentétben a frankokkal, rendetlenül, kúszáltan hordták a hajukat, vagy hanyagul csomóba kötötték. Borotvált arczú szabályosan fésült diademás fejek sorakoznak a dunapataji arany kapocs oldalán. (CXCVI.)

A szlávok fürtökbe fonták a hajukat és sajátságos apró karikákat füztek belé, melyeket a halánték táján szoktunk találni és azért halántékgyürüknek nevezzük. Európa azon vidékein találják a sírokban, a hol a régibb középkor óta szlávok laktak és azért rendszerint biztosra veszik, hogy a halántékgyürük használata szláv sajátszerüség volt.

Azok a népek, melyek a római életmódot fölvették, fésüvel éltek. A fésü férfiak és nők sírjaiban jelentkezett, és fából, csontból, néha elefántcsontból készült. Előfordult Kesthelyen (XCVI. 4.) és Bezenyén (CLX.) és ha többször nem akadt, porlékony, könnyen romló anyaga az oka. Ugyancsak a haj és szakál kezelésével függ össze a hajcsiptető. Ez rendesen sárga fémből készül és két ága félkör hajlásban ruganyosan függ össze egymással. A legcsinosabb példány a bezenyei 19. sírból származik, hajlásában még most is megvan a kis karika, melyen lógott, külső oldalait vonaldíszekkel ékítették (CLVIII.), egy más példányt leltek a bezenyei második sírban (CLVI.), előfordult egy-egy ép példány Czikón (CCVIII. 1.) és Csúnyon (CCLXXVIII.) és egy kettétört példány a mezőberényi sír megmaradt darabjaival került a N. M.-ba (XXXVIII. 3. a. b.) Ezüst példányt kapott a N. M. Peszer Adácsról (CCCXXVI. 1.).

Csak véletlenség lehet, hogy ollót nem leltek temetőinkben, mert a vasolló azon formája, melyet ma juhnyirásra használnak, már az ó-korban elegendő számmal ismeretes pannoniai leletekből és a barbaricumból és nem tehető föl, hogy használata ezután a mi vidékeinken megszünt.

Ez összefüggésben a női pipere egy nélkülözhetlen tárgyát kell még megemlítenünk, a tükröt. Szürkés fémből készült, kis korong idomú, a korong egyik oldala kicsiszolt, másik oldala közepén apró fül áll ki és a fül körül körben

* Agathias I., idézi Lindenschmit (Hdbuch, 309 l.).

futó vagy küllő módra álló pálczás díszszel ékítik. Úgy látszik, hogy ezt a tükörformát a nagy sarmatiai síkság egykori lakói hozták tájainkra, mert ez a korongos tükör az uralvidéki népek ősi leltárához tartozott. Nálunk a legépebb példány a csornai (XIII. 18.), és csökmői (CCCXXVII. 4.) töredékek akadtak Zalkadon (XI. 3.) és Bökénymindszenten (LXXV. 1.)

Kalap, föveg. Pannoniában Vegetius[1] korában a férfiak állati bőrből készült kalapot hordtak, ez pannoniai kalap czimén volt ismeretes és a barbároktól átvették a római katonák is. Bőrkalapot hordani nyilván téli divat lehetett, legalább a fenéki domborműves lemez (LXXXIX.) évszakokat ábrázoló alakjai közül csak a telet ábrázoló bundás férfi fején látunk ilyen, majdnem sisakforma bőrkalapot, melynek elölső karimája prémes. Ugyanazon lemezen a tavaszi virágokat gyűjtő kosaras alak sapkafélét hord a fején. Fölületének érdességével az ötvös talán azt akarja kifejezni, hogy gyapjuprémből való.

A góthok is hordtak bőrkalapot, a mi Claudianus[2] egyik nyilatkozatából tünik ki, mely szerint a góthok, (kiket ez iró gétáknak nevez), «crinigeri sedere patres, pellita getarum curia».

A hunokról Ammianus Marcellinus beszéli,[3] hogy süvegük volt, mely karimásan fölhajlott «galeris incurvis capita tegunt». Az avarok s a magyarok fövegét is ilyennek képzelhetjük. A föveget elől néha pléhes lemez ékítette, talán ilyen czélra szolgált a Szeged öthalmi sasos lemez (LXIX.) és legalább egy magyar őskori diszlemezről, a szolyvairól lehet valószinüséggel állítani, hogy föveget ékített.[4]

A nagyszentmiklósi 7. korsó oldalán ábrázolt lovas és a lótestü ember fejét olyanfajta fejdísz ékíti (CLXXVI., CLXXVII.), mely állati körmökből alakított koronát látszik ábrázolni. A szárnyas párduczon nyargaló íjász homlokát szallag s abból taréjszerűen kiálló tollas sor látszik ékíteni (CLXIX.).

A fejet diszítő koronákra és diademákra alább, az ékítmények közt fogunk reátérni.

[1] De re militari, I. 20. Lindenschmit Hdbuch 325.
[2] De bello getico, V., 481. Lindenschmit, u. o. 316.
[3] XXXI. 2. 6.
[4] A honfogl. kor hazai emlékei 128. l.

Az öltözetből a sírokban csak nagy ritkán maradt meg egy-egy darabka, p. o. Regölyön vaskarikákhoz rozsdásodott kelme, melynek rostjain a fonadék még fölismerhető. Idomáról csak domborművek és történeti följegyzések adnak fogalmat és bizonyos pontig a fönmaradt ékszerek alkalmazási módjából lehet reá következtetni.

Belföldi barbár népek öltözetéről a legkorábbi ábrázolásokat már föntebb ismertettük. Nagyon valószinű, hogy egyik-másik dák, sarmata, germán és celta nép néhány nemzedékkel utóbb sem változtatta kezdetleges öltözködési módját, melynek a rómaitól való leglényegesebb eltérése a bugyogós nadrág viselése volt. A felső testet borító ingfélét a római tunicához lehett hasonlítani, a szállongó köpenyt pedig a chlamys vagy sagumhoz. A nők ruházatát kevésbé szabatosan lehet fölismerni; úgy látszik, hogy az oszlop művészei azt schematice jellemezték, a válltól földig érő tagozatlan gunyába öltik, mely néha ujjas, máskor meg az ujjakat nélkülözvén, egyik-másik vállról le is csúszik

Sokkal kielégítőbbek azok a képek, melyeket a pannoniai lakók, férfiak és nők öltözetéről megőrzöttek a fenéki szekrényke domborműves bronz lemezei (LXXXIX.). Legegyszerübb ez alakok közt a nyári arató öltözete. Nincs rajta semmi, csak a csipőről mintegy a térdig érő rövid kötényféle.

A férfiak tavaszi és téli öltönye meglehetős egyforma és talán legfölebb abban van különbség, hogy tavaszszal levetették az alsó inget (?) és a térden alulig érő alsó nadrágot. Egyformán divik mindkét évszakban egy alig térdig érő vastag redőkben lecsüngő ingféle, melybe fölül bújtak be és melyet a derékon övvel szorítottak körül. Efölé agatták a prémes bundát, mely a lábikráig ért, elől nyitva volt, végei a jobb válon fibulával voltak összetűzve és a bal kart borítva, a jobb kart szabadon hagyta. Az őszi öltönyben a prémes bundát könnyű felvető chlamysféle pótolja.

Természetes, hogy a művész, mikor az évszakok idyllikus képeit állítja elénk, pásztorok és gazdákról vehette mintáit; de alighanem a városi lakó öltözete sem lehetett lényegesen más, mert vidékünk aránylag zord éghajlata szabta elé a ruhakelme és ruhaforma minőségét.

A női ruhát csak őszi divata szerint mutatta be az ötvös.

Három alkatrészét látjuk. A nyaktól az ikráig érő ujjas szoknyát, e fölött a deréktól a czomb közepéig érő gyapjas (?) öltönydarabot és a jobb vállon fibulával összetűzött bő köpönyeget.

A sarmata törzsek megtelepedése következtében származhatott tájainkra a régi skythák óta ismert zubbonyos és bugyogós öltöny.

Délorosz vidékeken fönmaradt emlékekről* részletesen ismerjük és azokkal összevág a boldogi és nagysurányi szíjvégeken az oroszlánok ellen küzdő ember öltözete (LXVI). Világosan fölismerhető a czombnak mintegy közepéig érő zubbony, melyet a derék körül öv szorít a testhez és minden kezdetlegessége mellett a domborművek rajza a bugyogót vagy gatyát is mutatja. Ha nem is egészen olyan, de legalább rokon ez öltözettel a párduczra vadászó lovas ember öltönye a 2. szentmiklósi korsón (CLXIX.).

Jobb ábrákban látható, hogy ez a zubbony vagy kabát elől nyilt, lehet, hogy néha mente módjára a vállon csüngve is viselték, de az emlékek nem így mutatják, hanem úgy, hogy mind a két kar benne van a kézfejig érő újjakban, és rajta van az öv, mely a mente lebegésével ellenkezik.

A mente talán olyan lehetett, mint a prémes bunda, melylyel a fenéki domborműveken ismerkedtünk; téli öltönynek valójában csak ily lábikráig érő felső köpeny birhat igazi értékkel.

Ismeretes a skythák öltönyében az öv jelentősége, melynek mythologiai eredetét már Herodotos meséli el. Ezt az övet már ősi hazájukban diszítették a skythák és sarmaták mindenféle fémpitykékkel. Mikor a sarmaták a római hadseregbe léptek, ott is fontos lévén az övnek jelentősége, könnyen érthető, hogy az ősi öltönydarabot nemcsak nem ejtették el, de római módon kibővítették mindenféle czafranggal és az övön kívül a kard hordására pantallérszíjat is hordtak, mely ismét lógós szijakra adott alkalmat. Csak így érthető az a sok bronzszijvég, pánt, lemez, pityke s egyéb ékszer, melylyel különösen a sarmata csoporthoz tartozó temetők bővelkednek.

* V. ö. Der Goldschatz von Nagyszentmiklós, — l. Újabban bőven foglalkozik a skytha-sarmata öltönynyel Nagy Géza magyar costume-munkájában 1—5. li.

A góthok és egyéb germán törzsek öltözete attól kezdve, hogy római szolgálatba léptek, hasonló módon alakult át, és az öv az ő ruházatukban is nagy jelentőséget nyert. A szilágysomlói kincs mutatja, hogy az előkelők korán vethették föl a rómaiaknál dívó köpenyt, melyet szokás volt a jobb vállon egy fibulával összetűzni, míg a duplán előforduló fibulák előkelő asszonyok vállain díszlettek.

Övcsatot már a germán csoport korábbi kincseiben is látunk, így Apahidján és a komáromi leletben.

Az ú. n. meroving temetőkben azután már a római katonai öv az ő sok lógós szijjával s a szíjak végén fémvégekkel visz nagy szerepet.

Aránylag legkevesebbet tudni a turáni hódítók öltözetéről. A hunokról csak annyit jegyez meg Ammianus Marcellinus, hogy állati bőrökből készült az öltözetük, a mi annál kevésbé jellemző, mert szorosan véve minden vidékünket lakó népnek legalább téli öltözete prémes bőrökből készült. Föl sem tehető, hogy a hunok, a kik magas fejlettségü vidékről jöttek, más fajta, nyárára szánt, könnyebb, szövetöltönyt nem használtak volna, mire azonban semmi kézzelfogható emlékszerű bizonyítékunk nincs. Csak egy sassanida korabeli ezüstcsésze domborművén maradt talán fönn hun vagy hunnal rokon turáni fejedelem képe.* Testhez simuló, térdig érő s elől nyitott kabát van rajta, melyet a derékon öv szorít körül, lábán bugyogó van.

Szembetünő ez öltözet rokonsága a nagyszentmiklósi 2 korsó harczosának az öltönyével (CLXIX.).

Ugyanilyennek képzelhetjük az avarok öltözetét, melyről a byzanczíak is azt tartották, hogy hasonlított az ő idejökbeli hunokéra.

Ez alsó öltözetet azután boríthatta a vállról csüngő súlyosabb téli köpönyeg, bunda vagy szürszerű öltöny, a melyet Maurikios gunyának nevezett; nemezből készült, volt rojtos kerek gallérja és voltak bő ujjai.

Az ősmagyarság öltözetére még ennyi adatot sem nyujtanak az irók s az emlékek. Azonban őseink öltözete megvan a mai magyar gazda nyári és téli öltönyében, a mely

* Képét lásd Der Goldschatz von Nagy-Szent-Miklós, 86. 1. Nagy Géza valószinűleg helyesen értelmezte ezt az emléket magyar costume-tanában, 12. 1.

csak lényegtelenül tér el a nagyszentmiklósi 2. korsó említett alakján látott hosszú, ingszerű öltönyétől és bugyogójától, melyre fölveszi a szűrt vagy gúnyát.

A népvándorlási korbeli szlávokról már De Linas jegyezte meg,* hogy az oroszok megóvták öltözetükben a skythák viseletét és hozzávetőleg hazánk némely szláv törzsének öltönye is egybevethető vele.

Csak a lábbeli dolgában volt mindig az a különbség a sarmatiai síkságot lakó s a hegyekben letelepedett szlávság között, hogy amazok skytha módra rövid szárú csizmába dugták a bugyogót, míg ezek bocskort hordtak. Ugyanilyent hordtak a rómaiak és germánok. Latin neve calceus vagy pero volt.

Rövid szárú csizmát hordanak a fenéki lemezen az őszi, téli és tavaszi öltönybe öltöztetett alakok és e csizmák bizonyára bőrből valók. Ez a bőr cserzett volt és lehet, hogy e miatt tünik föl a hunok szőrös kecskebőrü csizmája Ammianusnak, lehet azonban, hogy azért is, mert térdig értek.

A fönemlített sassanida tál turáni lovast ábrázoló domborműves alakjának lába is hosszú szárú csizmákba van bujtatva, melyeknek szára elől magasabb volt, hátul és fönn szegélylyel volt ellátva.**

Ugyanez a magas szárú csizma megvolt más lovas népeknél, az avarok és bolgároknál és dívott bizonyára az ősmagyarságnál is, mely mind a mai napig megtartotta.

Szíjdíszek. Mindazon barbár törzseknél, kik a kor első felében a rómaisággal érintkezésbe jutottak, mint föntebb láttuk, a szíjak az öltözet fontos alkatrészeivé váltak. A derékot széles bőröv fogta körül, a kard vállszíjon lógott és a bocskort apró szíjakkal erősítették az alszárt borító nadrág (braccae) fölé.

E szíjakat megemésztette az idő, csak ritkán maradt meg belőlük egy-egy darabka, de módosabb férfiak sírjaiban nagy számmal találjuk a különféle bronzékszereket, melyek e szíjak végeit diszítették és a csatokat, kapcsokat, pántokat s pitykéket, melyek a szíjak összeszorítását és össze-

* Lindenschmit Hdbuch, 343—349.

** V. ö. részletesebb ismertetését Nagy Géza magyar costume-tanában 12. és 13. ll.

kapcsolását közvetítették, vagy legalább is a szíjak fölületét ékítették.

A germán, még inkább a sarmata temetők csoportjában a szíjakra tartozott fémtárgyak száma igen jelentékeny és a férfisírok leltárának túlnyomó és stylistikus szempontból is gyakran legérdekesebb részét képezik. Annál kivánatosabb volna, hogy a szíjgarniturák minden egyes alkatrészének egykori rendeltetése és alkalmazása iránt tisztában legyünk. Sajnos, a kutatók szorgalma és figyelme daczára még sem mondhatjuk, hogy minden irányban tisztázva van e sokféle kisebb-nagyobb diszítő tagok dolga, a mi már a sírmezők leirásaiban használt terminologia ingadozó voltából kivehető.

Azt azonban a figyelmes kutatók mind tapasztalták, hogy legtöbb fémalkatrész a férfisírokban a medencze táján szokott heverni, és ez onnan van, mert itt fogta körül a testet az öv és arról csüngött le elől egymás mellett a kisebb szíjak sora, mintha köténynyt pótolna. Ugyancsak a főöv oldalán indult kisebb szíj a kés tartására és a mellen áthuzodó, a kardot tartó pantallérszíj alsó vége is körülbelül a derék tájára talált.

Az övszíj végéről való bronzdísz rendesen nagysága által válik ki és így egykori rendeltetése iránt alig lehet kétség; ép oly kevéssé kétes a hozzá tartozó csat. Hogyha nagyobb számmal, legalább hatosával vannak a mellékszíjvégek, akkor föltehető, hogy a legionárius övön kötény módjára lecsüngő kis szíjakat ékítették, de a mikor csak kettő, három, vagy négy van, kétséges az alkalmazásuk módja.

Van néha harmadik fajta, még kisebb bronzszíjvég és megfelelőleg előfordul a nagy csaton kívül egy vagy két kisebb csat, ekkor is kétely merül föl ezek rendeltetése iránt.

Egy kétszárú, keskeny bronztag közepén megmaradt néha a középső szögecs, melylyel bőrre volt erősítve. Némelykor egyszerüen pánttagnak, máskor öv középtagjának nevezik. Lehet, hogy harántosan az övön állott és így megadja az öv szélességét talán ott, a hol az övből kiindult az öv csatoló szíja, melynek szélessége csak mintegy harmadát tette ki az öv szélességének.

Gazdagabb sírokban ritkán hiányzanak szegecses pitykék,

lemezek vagy gombok, néha egyféle a méretük, máskor különböző nagyságuak. Ezeket egyszerüen öv- és szíjdíszeknek szoktuk mondani. Hosszuk vagy szélességük arányos szokott lenni az ugyanegy sírból előkerült szíjvégek szélességével, tehát bizonyos, hogy a lógos szíjak diszítésére szolgáltak, miről egyébként a hátukon legtöbbször megmaradt szögecsek is tanuskodnak.

Homályos a csuklós dísztagok szerepe. A csúnyi temető 92. sírjában Sőtér Ágost nagy gonddal tisztítván meg sajátkezüleg a csontváz táját, megállapította a csuklós dísztagokról (CCLXXVII. 7—14.), hogy «a mell mindkét oldalán, mintegy 5 cmnyi távolságban egymástól feküdt két-két db., díszes oldalával fölfelé fordítva», tehát a két vállon át hátra felé a hastól a derékig nyuló szíjra voltak alkalmazva, a másik négy példány a derék táján, de díszes oldalával lefelé, üres oldalával fölfelé feküdt. E csuklós tagokból a sírban volt 15 ép és egy csonka példány; tehát nyolcz volt elől, nyolcz pedig hátul. «Szij tartására», mint a figyelmes kutató vélte, nem szolgálhattak; mert csak a nagyobbik tagon vannak szögecsek, a csuklóban mozgó kisebb tagon nincsenek; azért meg van a lehetőség, hogy talán a bőrzubbonyt ékítették két oldalt. Csak egy forma volt köztük, melynek juthatott «tartás» szerepe (CCLXXVIII. 11.), mert a csuklóban járó kisebb lemezkét ezuttal gyűrű helyettesíti, de ez kivételes, magára álló eset, és újabb magyarázatra szorul, hogy miért van ezuttal a csuklós disztagnak functiója, mikor rendszerint nem szokott ily szerepe lenni. Így tehát a csúnyi sír csak egy tekintetben ad nekünk valami fölvilágosítást a csuklós ékszerekre nézve, annyiban, hogy nem mindig az övszij diszítésére szolgáltak, mint a leletek túlnyomó száma után föl kellett tételeznünk, de hogy más szíjakra (vagy a ruházatra) is alkalmazták.

Ugyancsak a férfiruházat szíjaival függ össze Fenéken, Keszthelyen, Ordason lelt kapocsféle tag, mely két részből áll, egyike gyűrűs vagy négyszögű és arra való, hogy valamire erősítsék, a másik a széléből kiálló fül vagy harántos pálczaféle tag, mely szükebb nyakán lyukba beléjár és így kapcsok szerepét játszhatták.

Szintén a szíjazással függnek össze bizonyos vastag karikák; köztük akadnak olyanok is, melyeken a karika köze-

péből három felé nyuló küllő három osztályra választja a karikát.

Idecsatoljuk, mert az övvel együtt jár, a hüvelypántot, mint a medencze mellett egy csomóban találtatni szokott ékszereket rendszerint kisérő tárgyat; végül számos szórványosan jelentkező egyéb fémalkatrész van, mely egyenként igényel méltánylást.

Legváltozatosabb a szíjdíszek sora az ú. n. sarmata-csoport sírjaiban és azért czélszerű az egyes dísztagok azon idomain kezdeni a typusok fölsorolását, melyek e csoportban kinálkoznak, csak azután térünk át egyéb csoportokban szereplő hasonrendeltetésű ékszerekre.

A nagy szíjvég legtöbbször bronzból való, néha aranyozott vagy ezüstözött, ritkább esetekben ezüstből készült, legritkábbak az arany szíjvégek.

A bronzszíjvégek egy darabban öntettek vagy két egymásra illő külön lemezben készültek, melyeket összeforrasztottak vagy szögecsekkel szorították egymáshoz a lemezeket. A két lemezben való öntés leginkább akkor fordul elé, a mikor mind a két oldalt más-más domborműves ékítéssel kivánták ékíteni vagy a mikor áttört műben állították elé, ilyenkor mindegyik oldalsó lemez számára egy egyoldalú öntőminta kellett, ha egytagú volt a szíjvég, két oldalú öntőminta kellett. Az ezüst szíjvégek vékony lemezekből állanak, melyeket oldalt hozzájuk forrasztott keret foglal össze; ilyenkor, hogy a vékony ezüstlemezek használatkor be ne horpadjanak, fával vagy krétás anyaggal béllelték s a béllés többször még benne van a szíjvég lemezei közt.

A szíjvég idoma nem mutathat sok változatosságot. Legtöbbször folytatja két párhuzamos egyenesben a szíj két szélét, néha kevéssé kihajló a két oldal. Egyik vége, az, mely hivatva van keresztül járni a csat keretén, körszelvényben van kihajlítva, vagy tompa csúcsba fut; másik vége, a hol a szíjra reájár, legtöbbnyire derékszögűleg fejeződik be.

Ezen a végén a szíj beléerősítésére hüvely van, vagy két dupla peczeg és mind a két esetben a hüvelyen vagy a két peczken két-két átjáró szögecs tartja meg a szíjat. Más erősítési mód az, melyet a kor végső szakaszában s ott is szíjvégnél csak egyszer észlelünk s ez a benei griffes szíj-

vég.[1] Hasonló erősítési módot még csak a blatniczai ékszereken (CLXXXVII., 1.. 2. és 4.) látunk. Itt ugyanis a szíj vége dupla s a két vége közé jár a szíjvég kiálló lécze, s átjáró szögecsek, melyeknek feje alatt apró szorító lemezkék vannak, tartják össze a három réteget.

Mind e jelzett tekintetekben a férfisírokban előforduló kisebb szíjvégek és a női sírokban is találtatni szokott apró szíjvégek összevágnak. A hűvelyes összekapcsolásnak legteljesebb kifejlődése, hogyha a hüvely külön tagot képez és a szíjlemezzel csuklóban jár (p. o. CXLIX., 7., LXXIV., 12.).

Néhány typikus szíjvég a N. Muzeumból össze van állítva két táblán.[2] Külön táblán egybegyűjtöttük az ordasi temető különböző szíjvégeit.[3] Pusztaszenterzsébeti sírokból régebben és újabban kerültek elé szíjvégek,[4] a pásztói sírokban akadt egynéhány,[5] Nemesvölgyön is voltak.[6] A mártélyi temetőben,[7] Szeged-Öthalmon,[8] Szeged-Sövényházán[9] és Bökény-Mindszenten[10] voltak nagyobb vagy kisebb szíjvégek, sok volt az újabban fölásott czikói, csúnyi, sziráki és regölyi temetőkben, legtöbb akadt a keszthelyvidéki gazdag temetőkben.[11] Adonyi sírleletekből is akadt néhány példány;[12] bronzból való dupla lemezű példány volt az újabb csornai lelet második sírjában, hasonló kisebbek a harmadik sírban.[13]

[1] Képét és leirását l. Honfogl. kor, 32. l., VI. t., 1. sz.
[2] LXIV. 1. és 3—8. és LXV., 1—4.
[3] LXXVIII.
[4] CXXXI., 3., 9., 10., 13. és CCLXXXVII.
[5] CXXXII., 1., 2., 8.
[6] CXXXIII., 3.; CXXXIV., 1—3.; CXXXV., 10—14.; CXXXVI., 5—7.; CXL., 1—10.; CXLII., 1—10.
[7] CXLIX., 1., 5., 6., 7.; CL., 8., 9., 19., 20.; CLIII., 6., 7.; CLIV., 2—4.; CLV., 1.
[8] LXX., 12., 17.; LXII., 2., 3.
[9] LXXIII., 1., 4., 5., 6.; LXXIV., 12.
[10] LXXV., 5.
[11] CX., 1.; XCI., 4., 6.; XCIII., 2., 3.; C., 2., 36., 11.; CI., 1., 4.; CII., 3., 9., 11.; CIII., 2.; CIV., 2—5., 9., 10., 11.; CV., 1., 2.; CVI. 1., 2., 5., 6., 9.; CVII., 2., 6., 14.; CVIII., 8.; CIX., 1., 2. 7.; CXII., 1., 2., 5.; CXIII., 1—6.; CXIV., 1—4., 6., 8.
[12] LXXIX., 4—13.
[13] XXXVII. 10. és XXXVIII., 1—4.

Ezüstözött és ezüstlemezű példányokat ismerünk Keszthelyről, Regölyről s más temetőkből, azonkívül Nagymányokról.[1]

Arany példányok voltak Madarason,[2] a presztováczi kincsben,[3] aranylemezüek a kúnágotai[4] és pusztatóti[5] sírokban. Végül aranyozottak a blatniczai példányok.[6]

Az úgynevezett sarmata csoport nagy szíjvége rendszerint nem félkörben végződik, de hegyes vagy tompított csúcsban (egy keszthelyi példány kivételével, CXII., 1.) és a lemez hosszú szélei nem is párhuzamosak, de közepük táján kissé behajlók s azontúl kissé kihajlók. E hajlások lehetnek erősebbek vagy gyöngébbek. Ugyanezt a formát mutatják a kisebb szíjvégek is és nagy vagy kicsi szíjvégen egyaránt a szíj befogadására szolgáló hüvely a szíjvég külső szélén bekeretelt négyszög gyanánt jelenkezik, mely néha üres, de a nagy szíjvégeken rendesen harántosan elhelyezett állat vagy indás dísz ékíti, némelykor e hüvelyes rész külön tagot képez és csuklóban függ össze a szíjvég lemezével.

A szíjcsat lemeze mindig áttört mű és hosszúnégyszögű, melynek egyik keskenyebb oldalán a csat tojásdad vagy négyszög kerete áll (CV., 5.); vagy a csat lemeze utánozza kicsiben a szíjvég csúcsos befejezését (LXXIV. 10.); a csat lemezének felső lapja domború, alsó oldala sima.

Legsűrűbben maradt fönn a csuklós melléklemezű, vagy melléklemez nélküli szíjlemez; ez mindig áttört mű és mindig hosszúnégyszögű, és a mikor van rajta csuklós lemezke, az mindig a hosszúnégyszög hosszú tengelye szerint elhelyezett griff alatti keretrészből áll ki; úgy mint a csat lemezének, ennek is az alja sima, csak a felső oldala domború, és figyelemre méltó, hogy a griff mindig balra irányul, tehát akár függélyesen futó szíjra voltak e dísztagok alkalmazva, akár az övszíjon több griff sorakozott egymás mellett, mindig ugyanegy irányt követtek.

A csuklós lemezek második apró tagjáról átalában azt lehet

[1] CXLIII., 1., 2.
[2] CXLV., 6.
[3] CLXXXV., 2—6.
[4] L., 2.
[5] LVI., 2., 14., 18.
[6] CXCVII., 8.

mondani, hogy vagy puszta csüngő szerepe volt, vagy van rajta nyilás, melyen kisebb szíj, zsineg vagy valami fülecske járhatott át és ily értelemben nyilt vagy zárt tagokról lehet szó. A nyiltak közt két különleges formát említünk első sorban; mind a kettő a griffes ékítményekben oly gazdag csúnyi temetőből való, mindkettőnél félreismerhetlen a szándék, hogy keretül szolgáljon valami szíj vagy zsineg bekapcsolására. Egyiknél (CCLXXVII., 6—8.) négyszögű keret formáját ölti a tagocska, melynek a csukló felé álló csúcsán két gyűrű domborodik ki az alapból; a másiknak (CCLXXVIII., 1.) a kerete nyelvformájú, melynek hegyes végén a keretben harántosan álló keskeny rés szolgálhatott szíj beléerősítésére; a rés belső szélét a keretből két oldalt kiinduló körded idom képezi, mely mellett két körded mélyedés között a csuklóra reá menő kis négyszög áttörés van.

E két esettől eltekintve, legtöbbször egyformán hatszögű a rés és a hatszög úgy keletkezik, hogy a csuklóból két felé erősebb inda áll ki, melynek körded hajlású ágai a külső oldalon összeérnek. Csúnyon három alkalommal látjuk ez indás keretű nyilt tagocskákat (CCLXXV., 7., 8.; CCLXXX., 8.; CCLXXXIII., 3., 4.). Nemesvölgyön egyszer (CXLII., 24., 25.). Ordason is egyszer (LXXVI., 6.), máskor (LXXVIII., 1.), a csúcsból az áttörés túlsó szélére járó pálczatag ketté osztja az áttörést és ugyanezt tapasztaljuk néhányszor Bölcskén (LXXXII., 1—4.). Egy keszthelyi sírban (CV., 3.) a rés nagyon keskenyül, más keszthelyi sírban (CXII., 3.) pedig dülény formáját ölti és az egykori karikás indákból már csak a gyűrűk veszik körül a nyilás szélét.

A szegedsövényházi temető duplagriffű lemezének csüngő tagján (LXXII., 7.) a csúcsból egyenes szárú lándsalevél köti össze az áttörés két szélét és mellette már csak igen csekély két rés maradt, melynek alig lehetett gyakorlati haszna. Más egyszerű griffes tagnál (LXXIV. 9.) háromszögbe helyezett három gömböcs teljesíti az összeköttetést. Ez a jellemző három gömböcs mindkét esetben a külső karikás végű indák karikáinak találkozási pontján ismétlődik.

Mártélyon és Csúnyon a lebegő tagocska megszünt áttört mű lenni. Mártélyon (CXXXVIII., 8.) még megvan a leme-

zen mint domborodás a körhajlású indák kerete, közben négyszögbe helyezett négy gömböcs domborodik az üres téren; Csúnyon (CCLXVI., 11.) a csukló széléből egymás felé hajló és körhajlásban végződő indás díszek körhajlásán túl háromszögbe rakott öt gömböcs domborodik.

Egészen magára áll egy keszthelyi aranyozott griffes fejdísz (XCIII., 9.), melylyel egyik oldalán nagyobb csuklós tag függ össze, ez mintegy rövidített szíjvég idomával bír és benne époly torzképű griff áttört művü alakítása ékeskedik, mint a milyent a művész (?) a négyszög keretbe illesztett; világos, hogy ezúttal szintén egyszerüen csüngésre szánt tagról van szó és azért a griffes sorozat végén van a helye.

A fölsorolt példák nem merítik ki az országban lelt nagy és kicsi szíjvégek sorát, magából képes statistikánkból is kibővítheti mindenki hasonmásokkal. Tekintélyes soruk és változatosságuk mutatja az ékítés fontosságát. Mindenesetre legfontosabb volt a kor első századaiban, más volt a szerepe és ritkábban alkalmazzák a IV. századtól kezdve behatolt turáni népek.

Római katona övét diszíthette két nagy és tíz kis szíjvég, mely egy keszthelyi sírból került elé (CIX., 1. és 2.).

Egy fenéki szíjvég (LXXXVI., 9.) idoma emlékeztet a La Tène izlésből kifejlődött provincialis formákra, melyek közül némelyik túlélhette a római uralom korát Pannoniában.

Csat. Mindkét nem ruházati fölszerelésében alighanem a legfontosabb alkatrész. Minden emlékcsoportban előfordul, a mi nélkülözhetetlen voltát tanusítja. Egyaránt szerepelt a férfiak s a nők öltözetében az öv csatolásában, szükség volt reá a kard szíjának megerősítésére, gyakran a czipőt tartó apróbb szíjak összecsatolására, sőt még csészéken is találkozunk vele, melyeket szokás volt az övhöz csatolni és végül a lószerszámban is nélkülözhetlen alkatrész a csat.

E sokféle alkalmazása magával hozza, hogy idoma és szerkezete is sokféleképen változik. Legegyszerűbb és legdurvább az a formája, melyet a lószerszámban ölt. Van egyszerű karika vagy négyszög keret, melyhez a szíj egyik részét erősítik és van tüske, mely a szíj másik végén átjárva, azt a karikához szorítja. Hogyha a karikához mint harmadik tag lemez járul, melynek segítségével a szíjra reáerősítik, akkor széles köre a változatoknak támad, me-

lyeket a szerkezet, idom és diszítés tekintetbe vételével, több csoportra lehet osztani.

a) Tüskés karika vagy keret vasból, vagy bronzból. Vascsatok kerek durva karikái a czikói sírmezőn gyakoriak (CCVII., 1., 2., CCXVI., 228. sír, 3. sz.) és más czikói sírokban négyszögű, ugyanott a 117. sírban (CCX.) és ugyanott a 167. sírban (CCXI., 5.), valamint a 172-ikben (CCXII., 7.), a 191. sírban (CCXIV., 10.), a 193. sírban (CCXV., 4.), a 202. sírban (CCXV. 2.) és sok más sírban. Szirákon is volt (CCXLV., 1. sír, 2.), (CCXLVII. 19. sír, 5.), Závodon (CCLV., 3.), Csúnyon (CCLXXXI., 12.); kassai példányok. Négyszögkeretű vascsat Szegedöthalomról (LXXI., 6.). Lószerszámról valók (CCXLVI.. 4—6.). Mártélyon (CLIV., 17—19.). Tojásdad vascsat Bezenyén (CLVIII., 31. sír, 1.). Négyszögkeretű bronzcsat volt Szirákon a 38. sírban (CCXLIX., 4.). Tojásdad vascsat Fenékről (LXXXVI.,. 2.) Sajátságos idomú egy más fenéki vascsat (LXXXVI., 3.) ⊠ formájú, melynek két nyilása zárt. Karikák egyszerű, párhuzamos szárú és harántos pöczkü toldványnyal, a tüske befogadására voltak Fenéken (LXLIII., 9., 10). A karika egyik oldala nyitott és a sodrony gyűrűcskében áll föl mindkét oldalon (CX., 5.). A 351. czikói sírban volt vaspéldány (CCXXIII., 10.) A végek madárfők idomában hajlanak a karikára (CXV., 13.).

b) A szíj befogadására lemez szolgál, mely két rétüen vissza van hajlítva, hajlásán kimetszés van a tüske gyűrűje számára, mely a hajlásba rakott karikarészt e helyütt átfogja.

A legdíszesebb példányok Murgáról valók (CCI., 1—4); a lemez négyszögű és karneolok ékítik.

A tüske és a karika idománál fogva a következő csoporttal rokon.

A lemezke két csornai kis csatnál fölül háromszögű (XIII., 6., 7.). Talán hasonló szerkezetű más két csatnak megmaradt ugyanott a gyűrűje s a tüskéje (XIII., 2., 3.) és maradt Csömörön (XLI., 7.). A felső lemez két N. Múzeumi peldányon kövek befogadására szolgáló rekeszekkel van ellátva. (LXI., 4., 11.). A karika helyét négyszögidom helyettesíti, de egyébként hasonló szerkezetű a dombovári nevezetes ezüstcsat (XLIV., 2.), melynek részletes leírását föntebb adtuk (I. k., 47.). A négyszögű keret negyedik oldalán áll a csukló tengelye, mely két oldalt a keret két

végébe van erősitve, egy szegedöthalmi csaton (LXIX., 6.). Egy ordasi példány, négyszögű kerettel és hosszú, négyszögű lemezzel azért érdekes, mert rajta van a szorító pánt, melyet a két szíjvég becsatolása után a csatolás helyére szorítottak, hogy a csatolás annál biztosabb legyen. (LXXVII., 1.). Ily szorító pántok magukban is kerültek elé. A bölcskei temetőben négyszög keretű csat (LXXXII., 5.) és a valószínűleg hozzátartozó szorító pánt maradt meg (LXXXII., 9.). Egy sziráki példányon a tüske hiányzik (CCXLVIII., 1., *a) b).*

Fenéken négyszögű csatok keretei (LXXXIII., 16—19.), tojásdad karikái (u. o. 14., 15.) fordultak elé, valamint szorító pánt (u., o., 5.). Tojásdad karikájú, négyszög lemezű, ép példány ismeretes ugyanonnan, a lemezen félkörű és kis gyűrűs díszek (LXXXV., 18.). Kerekded gyűrűjű, tojásdad sima lemezű példány ismeretes Fenékről (LXXXVI., 10.), a széle karimásan lehajló.

Csat ötszögidomú lemezzel, négy élű falú, tojásdad karikával Keszthelyről (CIV., 8.). Négyszögű keretű és négyszöglemezű példány volt Keszthelyen (CVII., 13., helyesebben 12.), ugyanott szorító pántot is leltek (CVII., 10., helyesebben 9.). Más keszthelyi sírban tojásdad gyűrűjű, ötszögű lemezes példányt leltek (CVIII., 5.). Ismét más sírban, Keszthelyen találtak négyszögű keretes és ötszögű lemezű példányt, a lemez fölületét fölfelé kiponczolt gömböcs sorok ékítik (CX., 8.). Keszthelyről valók még: Gyöngyözött négyszögű keretű, szíjvégforma lemezzel, rajta öt lencseforma kis ékítmény (CX., 7.); talán hasonló, de egyszerűbb csatok négyszögkeretei (CX., 1—3.). Sajátszerű egy csat ugyanott, melynél egy közös megduplázott lemez helyett két megduplázott lemez tartotta össze a szíjat s a tojásdad karikát, mely ezuttal nyilt és kötélszerűen sodrott, a tüskén ugyanez a dísz ismétlődik (CX., 6.).

Hosszúra nyuló, ötszögű lemezű, egy szecsényi ezüst csat; karikájának idoma a második változatra emlékeztet (CXXIX., 1.). Tojásdad karikájú darab, ötszöglemezzel volt Nemesvölgyön (CXXXVIII., 3.); talán hasonló csatnak négyszögű kerete maradt u. o. (CXXXVIII., 2.) Talán ilyen csatból való egy tojásdad karika Czikón (CCVIII., 3., *a), b).*

Alighanem ilyen csatból való egy négyszög keret a mártélyi 11. sírban (CLV., 3.); a 67. czikói sírban (CCVII., 4—5.),

a 109. czikói sírban (CCIX., 6.); egy a 143. czikói sírban (CCXI.).

Bezenyén a 48. sírból előkerült egy duplarétű bronzcsat, melyet csak idoma miatt lehet idesorolni, de a lemezek s a karika együtt öntettek (CLX., 1., *a)*, *b)*. Idetartozó két csat karikája volt még ugyanebben a sírban (CLX., 2.).

Egy czikói példánynak köridomú karikája van és négyszögű lemeze (CCXXIX., 8.), hasonló példány volt Csúnyon (CCLXXXI., 2.). Csakhogy ezúttal a csonkán maradt karika vasból való, a lemeze pedig bronzból.

c) Az előbbi változat továbbfejlődésének tekinthető, hogyha a vékony lemez helyébe öntött tábla vagy ékkövekkel diszített rekeszes mű lép; a karika többnyire tojásdad és kerek átmetszetű, a tüskéje vastag és kerekátmetszetű, a töve felé vastagodó.

A bakodi aranycsat rekeszes dísze négyszögű; ez szélesebb alapú lemezen fekszik, melyen át három szögecs az alapra erősítette, a tojásdad karika egyik oldala a rekeszes mű egyik falához erősített hengerkében jár, a tüske alján gyűrű, mely a hengerke falában harántos résen át a karika benjáró oldalát átfogva, mozgathatólag rajta áll; a tüske töve felé szélesbül és egyenes metszésű lappal végződik (I., 3.). Hasonló a komáromi aranycsat (XL.), csakhogy lemeze hossznégyszögű és ide sorakozik egy nagyváradi ezüstcsat (XXXI., 1.). Ugyanolyan szerkezetű az aranyozott ezüstcsat Székelyről (XI., 5.), geometriai diszítése más alkalommal fog szóba jönni.

Egy zalkodi csat szerkezete csak abban különbözik, hogy a henger, melyben a gyűrű s a tüske összefügg, lemezt bocsájt a csat fölapjára (XI., 1.).

A mezőberényi rekeszes művű kis aranycsat hossznégyszögéből visszahajlított lemezke négyszögű áttörésének hajlásában jár a karika s a tüske gyűrűje; ezen szerkezeténél fogva ez a változat az előbbihez is csatlakozik (XXXVIII., 4.). Hasonlókép átmenetet jelez három gránátos diszű aranycsat a N. Múzeumban (CCII., 2., 3., 4.)

A lemez hosszúszárú, háromszögidomú, a csúcson koronggal s a korongon túl tompa peczeggel (LXI., 9.).

Két rekeszes aranycsat lemeze, a N. Múzeumban, kerek idomú (XLI., 8., 9. és LXII., 4.). Az apahidai kincsben (XLVI.) egy nagyobb s egy kisebb gránátos csatunk

van, a kisebbiken, a lemezen tojásdad idomú a rekeszmű, a nagyobbikon hosszúkás, 12 szögű; ez utóbbi a tüske fölületét és tövét is, rekeszekbe rakott gránátokkal gazdagon ékítették, a tövét borító szívidom egyúttal borítja a kis hengert, melyben a karika s a tüske jár. Hasonló csatnak karikája és tüskéje bronzból van, Bökénymindszentről (LXXV., 2.), Keszthelyről (CX., 4.), Bezenyéről (CLVI., 7. sír, 4.). Két díszes övcsatot, melynek mindegyike ornamentikája miatt is igen érdekes, közöltünk (CXXVII., 1., 2.). Egyiknek lemeze (2.) elmetszett korong, a másiké négyszögű; előbbin a karika s a tüske a megszokott tömör, vastag, kerek átmetszetű idomot mutatja, a másiknál a karika átmetszete trapezformájú a tüske gazdagon tagozott és állati meg geometriai mustrák ékítik.

d) A lemez egyenes oldalának két szélén apró gyűrűtag áll ki, ebben van a csuklószög, mely átjár a karika két gyűrűs toldványán és a tüske gyűrűjén; a hely, a hol a tüske kihajlik a gyűrűre, rendesen keretes behajlással van ellátva, melybe a tüske beléfekszik. Félkörzáradékú lemezes példány volt a 2. csornai sírban (XLVII., 9.). Párhuzamos szélű és félkör zárású a lemez egy nemzeti múzeumi példányon (LXII., 5.). Hasonló egy szegedöthalmi leveles diszű csatlemezen (LXIX., 4.) és ugyanott egy áttört művű, indás díszű csaton (LXX., 8. és 13.). Más hasonló, ugyanott (LXXII., 4.). Díszes példány, gyöngyözött karikával volt Mártélyon (CXLIX., 8., 9.); sima lemezű példány ugyanott (CL., 7., 2. sír.). Talán hasonló csathoz tartozott egy gyűrű ugyanott (CL., 2. sír, 6.). Domborműves emberfővel diszített példány a 21. csúnyi sírból (CCLXX.). Indásdíszű példány, gyöngyözött lemezszéllel volt a hohenbergi leletben (CCXCII.). Indás díszű példány (LXI., 1.); Keszthelyről (XC., 2.; XCI., 1.; XCIII., 1.; CII., 5.; CIII., 6.; CIV., 7.; CVI., 4.); a presztováczi kincsből (CXCV., 1.) és a blatniczai kincsből (CXCVII;, 7.). Czikóról (CCXLI., 2.) és ugyanonnan az 551. sírból (CCXLIII., 5.). Szirákról (CCLII. 17.). A 92. csúnyi sírban volt egy áttört művű példány (CCLXXVIII., 4.), hasonló példányok voltak Szent-Erzsébeten (CCLXXXVII., *d)* 5. és *e)* 5.). Négyszögkeretű, indadíszes, áttört ötszögű lemezzel Nemesvölgyön voltak példányok CXXXVIII., 6., 7. és 9.), egy más keret ugyanott (CXXXVIII., 10.) talán hasonló csatból való. Négyszögkeretű, indadíszes, áttört

művű, négyszögű lemezzel volt Csúnyon (CCLXXV., 4., CCLXXXIII., 2.).

Négyszögkeretű, griffes lemezű csat Szegedsövényházáról (LXXIV., 10.). Keszthelyről CV., 5.), tojásdad gyűrűjű, ötszöglemezű, áttört művű, indadíszes lemezzel, ugyanonnan (CXI., 9.), hasonló gyűrűvel, de félkörhajlású, griffes díszű volt Nemesvölgyön (CXXXVIII., 8.). Talán hasonló csatok karikái ugyanott (CXXXVIII. 4. és 5.). Négyszögkeret bronzból Szegedöthalom (LXXII., 7.). Tojásdad, díszes karikájú csat, diszített, ötszögű lemezzel volt Mártélyon (CLIII., 8.) és Szirákon (CCLI., 8.). Egy csúnyi példányon a karikán gyöngydísz (CCLXVI., 15.), máskor sima a karika, de háromélű (CCLXVII., 8.). Krunglban is leltek hasonló csatot (CCXCI., 6.).

Csat, tojásdad karikájú, gyöngyözött fölülettel, két csuklós gyűrűcskével egyik oldalán volt Feneken (LXXXIII., 12.), hasonló volt Keszthelyen (CVII., 4.) s ugyanott négyszögű gyöngyözött is volt (CVII., 9., helyesebben 8.). Szent-Erzsébeten tojásdad idomut is leltek (CXXXI., 16.). A nagyszentmiklósi 9. és 10. csésze csatja (CLXXIX. *a)*, *b)* csak úgy, mint a 20. sz. lapos csésze (CLXXXIX.) és a 21. sz. csésze (CXC. és CXCII.) csatja szerkezetüknél fogva e sorozathoz tartoznak.

Egy pesti lóversenytéri csatnak, mely indadíszű négyszöglemeze miatt idesorozandó, az a különössége, hogy a csuklós tag hosszú hengeridomot öltött, mely a karikával és a lemezzel együtt van öntve (CCLXXXIX., 10.).

c) A karika és a lemez egy tagban van öntve, a lemez gyűrű felőli széle közepén rés van, melyben a tüske gyűrűje a közbeeső keretrészt átfogva, mozog. Félköridomú, karimásan lehajló lemezzel bír egy szenterzsébeti példány (CXXXI., 17.). Félelypsis idomú a lemez egy pusztatóti csaton (LV., 10.), egy kisebb csaton ötszögű (LV., 9.) és csúcsba futó fél elypsissel (LVII., 4.), van továbbá példány ugyanonnan és a 356. czikói sírból (CCXXIV.), valamint az 539. czikói sírból (CCXL.), a 63. závodi sírból (CCLIX., 1.) és a csúnyi sírból (CCLXXI., 10.). Szíjvég idomát ölti az áttört művű lemez egy szegedöthalmi csaton (LXX., 16.). Apró sima bronzcsat, női sírból Bölcskén került elé (LXXXI., 3.). Ugyancsak Bölcskén került elé egy csontcsat, melynek karikája a rekeszes művű csatgyűrűk idomát példázza

lemeze csonka, de meglátszik a harántos rés, mely a szíj befogadására szolgált (LXXXI., 1., a 20. számú sírból). Egy kis csat karikája Pásztóról (CXXXII., 7.) egészen köridomú, lemezkéje ötszögű, behajló oldalakkal. Egy kis czikói csatnak a 439. sirból kerete négyszögű, lemeze ötszögű (CCXXXII.). A gyűrű sajátszerű idoma miatt érdekes egy N. Múzeumi példány, idoma Ɔ formájú, a behajló két nyújtvány, a lemez szélén folytatva, csúcsa felé fölszabadul; a lemez négyszögű és nemcsak a tüskegyűrű számára van a gyűrűvel ellentett szélén áttörés, de a szíj tengelye irányában rés van a lemezen, melyben a tüske egyenes szára benne fekszik (LXI., 6.). Evvel a csatidommal rokon egy másik, csakhogy a sajátszerű karikaidom most egészen szabadon, mint áttört mű jelentkezik, a két körhajlású a karika belső széléből feléjük nyúló kis peczeg révén vele összefügg, s a szíj befogadására négyszögű keret szolgál (LXI., 8.).

A karika rendes tojásdad idomú, a lemez háromszögű és és a háromszög alapján tojásdad rés a szíj beléerősítésére Ordason (LXXVII., 1.).

A keret négyszögű, s a hol a tüske érintené, megszakad, a lemez keskeny s a tüske számára szolgáló áttörés mellett két apró lyuk, a szíjra való erősítés számára, Ordasról (LXXVII., 4.) Hármas tüskéje miatt különös egy keszthelyi példány, melynek letört a karikája (CXI., 7.).

A keret négyszögű, a lemez háromszögű, (LXXVII., 3.), ordasi példányon. A keret tojásdad, az indás diszű lemez ötszögű egy czikói példányon (CCXIII., 3.). A lemez szíjvégidomát példázza, rajta leveles és indás dombormű (LXI., 2.), más tojásdad karikájú, áttört művű, indás díszű, lemezes példány volt Keszthelyen (CXI., 6.), négyszögkeretű, domborműves, indás diszű példány ugyanott (CXI., 8.) és hasonló hozzá egy nemesvölgyi példány, csakhogy az indás dísz részben áttört mű (CXXXVI.), tüskéje hiányzik. A gyűrű tojásdad, a lemez három karéjú, (Mártély, CXLVIII., 3.) máskor a lemez hasonló, de a keret négyszögű (CLV., 11. sír, 2. sz.). A csat lemeze háromtagú s áttört, az áttörés lehet kerek (CX., 9. és egy kassai példányon CXLVII., CXI., 1., 2., 4.), patkóidomú (CXI., 5.), vagy lehet rajta több áttörés (CXI.). Töredék volt a 109. czikói sírban (CCIX., 3. *a)*, *b)*) sajátszerű idomú egy pél-

dány a 167. czikói sírban (CCXI., 9.), szögecsek helyett átlyukasztott pöczkökkel erősítették a szíjba. Az áttörés helyét áttört művű állati dombormű foglalja el egy nagyobb kassat csaton (CXLVII.)

f) Az ú. n. meroving izlés csatjának lemeze hosszúra nyújtott hatszög vagy abból fejlődött idom; a széles falú gyűrű a lemez felé kerek pálczává zsugorodik és a tüske alján gyűrűs kampó kapaszkodik bele. E csoportba tartozó példányok ornamentikája is különválik a többi csatokétól. A N. Múzeum egy diszes példányát adjuk (LXII., 1., *a)*, *b)*, *c)*. Széles falú, lemezes karika maradt fönn az 59. czikói sírban (CCVI., 1., *a)*, *b)*, majdnem teljes peldány vasból maradt meg a 191. sz. czikói sírban (CCXIV., 11.).

E változathoz szorosan csatlakozik egy más *g)* hegyes háromszögű lemezzel, a gyűrűn a tüske számára bemetszéssel s benne pálczával, mint az előbbi változatnál, jellemzők a félgömbű vonalzott keretű szögfejek és a háromszögű ellenző. Egy keszthelyi sírból ismeretes egy példány, melynek csak vastüskéje csonka (CIX., 8., 9.), más két feldúlt sírban is voltak ilyfajta csatok.

h) Az övcsathoz két négyszögű lemez tartozik, egyik lemez hosszoldalának közepén két fül fogja körül a csat karikáján e czélból pálczává keskenyített részét, közbe a tüske fogta körül; a második lemezen tojásdad kimetszés, mely megfelel a csat karikájának. A lemezek és a csat fölületét minden részén gazdag ornamentek diszítik (CXXVIII.). Hasonló példányt közöltünk Szamosújvárról (CCCXV.).

i) Egészen magára áll egy bezenyei csat (CLIX., 93. sír, I. sz.), mely teljesen nélkülözi a karikát, ezt helyettesíti a lemez keretével párhuzamosan álló rés a szíj befogadására.

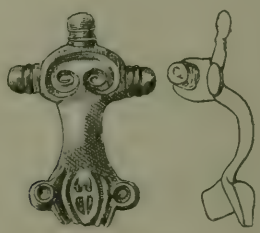

Aranyozott fibulatöredék Szerb-Keresztúrról a n. muzeumban cca 4/5 n.

VI. FEJEZET.

Fibulák. — Kapcsok.

Az antik világban a fibulát a ruházat összetűzésére nélkülözhetetlen ékszernek tekintették. Használatát és formáit Pannoniában legpontosabban a síremlékek domborműveiről ismerjük. A pannoniai nők öltözete két helyen különböző fajta fibulát igényelt. Mind két vállon párosával ült a nagyobb T avagy a norico-pannon fajta fibula, míg a mellen kisebb erős nyakú fibula harántosan állva tűzte össze az öltözet két szélét. Férfiak csak a felső köpenyt foglalták össze a jobb vállon T idomú, korongos fibulával vagy apró félkorongos fejű fibulával.

Mintegy a VII. századig divik a fibula délen. Nálunk sem szünik meg a népvándorlás korában, sőt a barbár törzsek egy része, az, a mely azelőtt is ősidők óta élt fibulával, azután is használta. Más része fibula helyett alkalmilag kapcsot használt és vannak a VI. század után érkezett uralaltáji törzsek, kiknek hagyatékában sem fibulának, sem kapocsnak nincs nyoma.

A népvándorlási kor elejéről való sírmezőkben elvétve előtünnek a római provinciában divó fibula-formák. A késői La Téne fibula-formák közül az, melynek a lába áthajtott, egy-egy példányban jelenik meg a regölyi 22. sirban (CCCI., 7). egy aláhajlott lábú ezüstfibula volt a murgai leletben (CCI., 5). Az áttört művű geometriai idomnak ugyancsak két példányát ismerjük, egyiket Závodról (CCL., VII., 37.), másikát a czikói 116. sírból (CCX., 3). Egy závodi bronzfibula átmeneti idomot képvisel a T fibulára (CCL., VI., 11).

Még inkább érdekelhet bennünket a czikói 239. sírban lelt vastag nyakú kis provinczialis fibula (CCXVII., 5. *a), b)*, melynek divatját vidékeinken időszámításunk első századaira

tehetjük. Érdekes voltát abban látjuk, mert nyilván ez volt azon alapformák egyike, melyekből még a góthok Feketetengermenti tartózkodása idejében származott a merovingizlés uralkodó formája. Hasonló, de csonka példányok akadtak a czikói 116. sirban (CCX., 4:) és egy hódmezővásárhelyi tarjánvégi sirban. (CCCXVII. 31.)

Ezek fölemlítése után bemutatjuk a régibb középkorban nálunk divó négy fibulatypust.

a) A félkorongos fejű fibula. Rövidség kedvéért és mert legelőbb a bakodi sírleletben ismerkedtünk egy IV—V. századbeli példányával, bakodi typusnak nevezhetjük. (V., 1., *a)* 1/1 *b)* 1/3.) Rajzaink fölülről és alulról mutatják be a fibulát és azért formájának és szerkezetének magyarázata rövidre szabható.

Jellemző a fej erős kifejlődése, legtöbbször félkorong idomában; másik jellemző ismérve a nyak félkörben hajlása és a lábtag hosszúra nyuló, vége felé keskenyülő lemeze, közepett laposan tetőszerűen domborodó gerinczczel.

A tű rugója a fej tagján harántosan áll és legtöbbször meg van duplázva, a mikor azután a fibula hossztengelye irányában a félkorongból kiemelkedő kis lécz köti össze a két párhuzamosan álló rugót borító hengerkét.

Van a nemzeti muzeumban egy III. századbeli ezüst fibula (X., 2), melynek fejtagján a két párhuzamos rugó szerkezete még épségben van és mely világosan mutatja, hogy függ össze oldalt a két rugó.

Alig lehet kételkedni, hogy ez a fibulaforma a bakodi typus előfutárja. A félkorongu fejtagnak már látjuk itt a kezdetét, idoma már megvan, csak nagyobbodnia kellett, úgy hogy ezután a rugó szerkezetét teljesen borította s a félkorongon már csak a tengely irányában, valamint harántosan a széléből kiálló gombok sejtetik fölülről a fejtag alján keresztben álló szerkezeti vonalok végeit.*

Helyes stylistikus érzékről tanuskodik a fibulatypus első korában, hogy a korong szélén csak annyi gomb jelenik meg befejező diszítmény gyanánt, a mennyit a fibulafej alján elhelyezett rugószerkezet indokol.

* E fibulatypus valószínűleg a déloroszországi góthoknál fejlődött; vsd ö. Almgren Studien über nordeuropäische Fibelformen 79. és 87. ll. és Hildebrand Bidrag tillspännets historia 211. l.

Látni, hogy a bakodi fibulán három bimbószerű gomb nyúlik ki a fejtag széléből, itt még a félkorong fölületén is motiválja az ötvös az ő alkalmazásukat; a középső gomb egy középpánt végén ül, a két oldalsó két szegélyző pánt közepéből emelkedik, e két pánt karimásan a fejtag aljára is lehajlik és ez alsó falak szolgáltak a két rugó hüvelyének megerősítésére. A perjámosi fibulák (VI.) ötvöse megtartotta e három gombot, de gyarapította a gombok számát, úgy, hogy mindegyik oldalsó pántnak a félkörhajlás felé eső végére tett egy befejező gombot, szépen tagozta a két oldalkeretű pántot és a hol a két rugót rejtő cső belé ment a pánt alsó karimájába, e csövek végeire egy-egy gombot alkalmazott. Az ujlaki fibulák (VIII.) mestere még következetesebben járt el, a mikor a két vizszintes oldalsó gomb közé nem rakott gombot, csak a pántok végére, a középgerincz végére s a két rugó végeire helyezett egy-egy gombot, egészben tehát hét gombbal ékítette a fejtagot.

E fibulatypus történetében tehát, a mikor korábbi és későbbi csoportra osztjuk a hozzátartozó fibulákat, az a mozzanat látszik döntőnek, vajjon a szerkezet összhangban van-e a fejtag gombos diszítésével vagy sem. A mikor csak egy vagy két rugóra jár a tű, a szerkezet csak három vagy öt gombot indokol, ilyen van rendszerint a typus első korában.

Ilyen lehetett a székelyi (Szabolcs megye) (XI., 4.), ilyen a díszes nemzeti muzeumi arany fibula (XII.), ilyen az egyik csornai lelet fibulája (XIII., 9.) a két mezőkaszonyi (CCCXIII.) és több más (CCCXV. 1., 2., 4., 7., 8.). A 2. szilágysomlyói lelet hasontypusú fibulái hármas gombuak vagy öt gombuak (XX., 3—4., XXI., 5., 6. és 7., XXII., 8. és 9., 10. és 11,. XXIII., 12. és 13., 14. és 15. XXIV.). E kincsben az egyik fibula pár feje (XX., 3. és 4). azt az eltérést mutatja, hogy a fej nem félkorongú, de a háromszögformát megközelítő lépcsőzetesen szűkül a végső csúcs felé.

A későbbi stadiumban eltünt annak a tudása, hogy e gomboknak a fibula szerkezetéhez közük volt. Az u. n. meroving stylus ötvösei a gombokban csak díszítő elemeket láttak, melyeknek számát kényök-kedvök szerint, tekintet nélkül a szerkezetre, megszaporították. Igy keletkezett az a fibula idom, melyet a német terminologia épen a gombok

után «Sprossen fibel», a franczia tudomány pedig «fibule à rayons» nevezett.

Hazánkban ez a typus is előfordul és pedig olyan sírmezőkben, melyeket más okoknál fogva is az v. század utáni időkből származtatunk, nevezetesen Bökény-Mindszenten (LXXV., 4., 7.). Ezeknél is elveszett a gombok és a rugó szerkezet közötti összefüggés; csak azért nem alkalmaztak több gombot, mert a kis félkör széle többre nem nyujtott helyet, ellenben világosan látszik, hogy az ötvös kelleténél több sulyt helyezett a gombok nagyságára, mert az nincs arányban a félkör kicsiségével. Még szembetünőbb ez aránytalanság az öt gombu példányoknál (9. és 10.), melyeknél a gombszerű tagozás megszünt és e befejező dísztagok egykori stylistikus rendeltetésével ellenkezőleg, a vánkos és lécztagok alkalmazásával oly nyújtványok léptek divatba, melyeket ilyféle tagok egymás mellé rakása által kedve szerint megnyújthatott az ötvös. Hat gombu fibulákat is közöltünk (LXIII., 1., 2.). A gomb reminiscentiája teljesen megszünt, mikor öt állatfej (LXXV., 8.) köríti a félkorongot és végkép elfelejteti velünk a typus első képződését.

A bezenyei temető fibulái (CLVII., 1., CLVIII., 20. sír 1. és CLXII.) szintén a typus késői stadiumából valók, itt sincs semmi összefüggés a félkör szélén csoportosuló diszítő tagok s a szerkezet között, azonban ezúttal nem szakadt meg a gomb reminiscentiája. Hét, illetőleg nyolcz gomb sorakozik egymás mellett, tehát a bezenyei fibulák ötvöse még ismeri a régi formát; de az egyszerűségével nyilván nem elégítette volna ki diszítő ösztönét. Mindegyik gombnak a szárát egy gyűrűtaggal és két félhornyolattal toldotta meg és a szár ezt a részét félkörben vitt pánttal elvágta a szár másik részétől, úgy hogy a gombokon belül áttört gallérféle tag keletkezik. Ez a sajátszerű forma németországi sírmezőkön sűrűn akadt. Nálunk csak a keszthelyi sírmező egyik példányán (XCIV., 1.) és egy második csonka példányon észleljük (LXIII., 3). Keszthelyről ezen kivűl még három más fibula akadt, mely a meroving-ízlés körébe tartozik. Egyik (I. kötet 104. l.) az öt gombosak fajtájából való, hasonlít az egyik bökény-mindszentihez (LXXV., 10.), csakhogy a keszthelyi példánynál aránylag valamivel nagyobb a félkorongú fej és a gombok tagozásában a

gombok korábbi mintája még meglehetős világosan fölismerhető.

A másik kettő (I. k. 103. l. f. és XCIX.) abban egyezik meg egymással, hogy a fej négyszögű s a négyszög három oldalából állanak ki a gombok, egyiken (103. l.) félkör idomuak és fejletlenek, a nagyobbikon pedig (XCIX.) bunkós az idomuk, gyűrűs taggal a belső szűkülő részen. Még azt a furcsa sajátszerűséget tapasztaljuk ez utóbbin, hogy a sarokra helyezett két-két gomb ugy függ össze, mint az úszó állatok újjai szoktak egymással összekötve lenni és a tér külső széle oly körszelvényt képez, mely, hogyha az összes gombokon végig volna huzva, félkört képezne s így legalább nagyjából mintegy megújul a fibula első korszakbeli idomának az emlékezete.

Csak a fejidomot vettük a kétfelé való csoportosítás alapjául, mert ez ment át a legszembetünőbb módosuláson. Azonban módosult a nyak és a lábtag is, bár kevésbbé érzékenyen és változás állott be a külső fölület diszítésében. Eleinte, a legelőbb említett bakodi és perjámosi példányokon a fej s a láb jóformán sima és dísztelen, csak a nyak tövében van egy kis aranylemezke s rajta gránátos ékítés, az ujlaki példányokon ez sincs. Diszesebb egy muzeumi aranyfibula, (XII.) melynek fejét szines kövek és paszták ékítik, szegélyét pedig két arany gyöngysor közé rakott kidomborodó zigzeg mustra ékíti.

A barbárok kezén az egész fölület diszítése indul meg. Hazánkban a typus legpompásabb példányait a szilágysomlyói második kincs szolgáltatta. Négy páros s egy magára álló díszes fibula tisztán mutatja a fejtag félkorongos idomát, a nyak félkörű hajlását s a láblemez trapez formáját, középső gerinczes kihajlással, vagy a nélkül.

Némelyiknél a classikus példányoknál divó, a nyak két tövét övedző külön keret látható, mely a sima bakodi fibula egyedüli dísze.

A barbárok ízlése leginkább abban a pazar bőségben mutatkozik, melylyel az ötvös gránátköveket és más színes anyagokat rakott a fibula felületére, úgy hogy mindegyik apró kő vagy paszta külön aranyrekeszbe foglaltan van a fölületre helyezve. De még a szines foltok sem elégítették ki az ötvös ambitióját; a rekeszes kőfoglalás ügyességén kivül mutatta a fibulák keretén a finom sodro-

nyos kötélmustrában s az ékkövektől fönmaradt tereken arany gömböcsök és apró sodronyvégek fölrakásában az arany ötvösségi kezelésében való tapasztaltságát. E túlbőséges ornamentikához járulnak állati fejek, melyek vagy ragadozók, vagy erős csőrű keselyük fejeit példázzák.

Az egyik fibulapár (XXIV.) szintén ily félkorongos fővel bir ugyan, de a többi részét egy-egy fekvő állat alkotja, míg a lábtagnak a végén külön lemezből trébelt dombormüves fekvő állat foglalja el a teret.

Mindkettőre, úgy mint e kincs több egyéb állatdiszű ékszerére a keleten, alighanem a sassanida művészetben s a tőle befolyásolt barbárság körében voltak meg az analogiák, a durván kezelt levélchymat és a gyöngysort az antik művészet traditióiból meríthette az ötvös.

Egyik másik esetben tiszta arányból készültek az ékszerek, azonban legtöbbször a magjuk rossz ezüst, melyet aranylemezzel borítottak. E sajátszerű fibulák a IV. század folyamatán talán a Pontos mellékén készültek. E vidék városainak ötvösei régtől fogva messze földön voltak híresek. Germán fejedelmek számára készülhettek a fibulák, kiknek az egykori Porolissum (Mojgrád) közelében a Kaukaland kellő közepén, már a IV. században lehetett egyik székhelyük. Ennek a körülménynek tulajdoníthatjuk azt a sok aranykincset, melyet eddig Szilágy-Somlyón, illetőleg Mojgrádon találtak.

Mielőtt a germánok éjszakibb tájakról a Pontos vidékeire jutottak, még nem voltak ily pompás, gránátos ékszereik. Ez utóbb annyira kedvelt keleti drágakövekkel s az arany nagy bőségével csak itt ismerkedtek meg.

Utóbb kissé megcsappant az aranybőség, de a gránátok és színes üvegek, alkalmilag paszták iránti előszeretet megmaradt és gyakran aranyozással is emelték a bronz alap fényét. De a sok geometriai és állati idom mellett, melylyel a barbár ötvösök túltengő, de kevéssé fegyelmezett képzelme az u. n. meroving-izlés korában a fibulákat fölczifrázzák és elborítják, a gránátos dísz már csak mintegy alárendelt szerepet játszik. Csak kivételes alkalmakkal, a mikor arányból készül a fibula, szerepel ismét dúsabban a messze földről érkezett költséges gránát.

b) Más fibulatypus, mely népvándorlási leleteinkben előfordul, a T idomu római fibula, mely már a harmadik

századi római sírokban föltünik. A bakoditól abban különbözik, hogy fejtagja harántosan álló pálcza, mely egyúttal a tű erősítésére szolgáló rúgót tartalmazza, végei gombosak és a nyak irányában közepén is gomb áll ki, nyaka félkörhajlású és lábtagja rendszerint keskeny és hosszúkás.* Legegyszerűbb formája a keszthelyi sírmezőben tünt elé néhány példányban. Legpompásabb képviselőit hazánkban az apahidai (XXXV.) és a második szilágysomlyói lelet (XXVI.) szolgáltatták. Az apahidai fibula majdnem szakasztott mása annak, melyet a Childericus király (†481) sírjából ismerünk. A forma a nyugotrómai birodalom bukását túlélte, Byanczban ez a szokásos fibula, ismerjük consuláris diptychonokról és byzanczi érmeken, a császár mellképének jobb vállán megismerjük a fibulát hagymás idomu gombjairól s a keresztpálczáról lecsüngő lánczokról. A második szilágysomlói leletben megmaradt e typus egy fejedelmi példánya. (XXVI.) Itt csak a harántos pálcza az ő nagy hagymás gombjaival emlékeztet a szerényebb T fibulára, három karikája csüngő lánczocskák beillesztésére szolgált. A nyak és lábtag helyén óriási háromrétegű onyx van, a milyen római és byzanczi császárok vállán, mint a fejedelmeknek föntartott ékszer díszeleg. A szilágysomlyói drágaköves fibula szegélyét rekeszekbe rakott kövek és paszták sora képezi, legtöbb köztük a gránát, hegyi kristálygömb ül végső nyúlványán, az a kő, melyet babonás áhitattal őriztek a barbárok, miként a népvándorlási sírokban néha előforduló kristályos csüngők vagy medaillonok mutatják.

c) Az állatfibula gyér, de jellemző typus e népvándorlási korban. A cicada a görög világban ékszereken kedvelt állatidom volt; úgy véljük, hogy a barbárok az éjszakkeleti görögségben a Pontos vidékén ismerkedtek meg véle, ottani leletekben is akadtak cicadák. Hazánkban előfordult nehány bronz példány zigzeg vonalú díszszel (IX., 4—6.). Egy erdélyi eredetű Gernyeszegről (IX., 3.) tömör aranyból testén és szárnyain a vaskor eleje óta jól ismert és gyakran alkalmazott egyszerű ékítéssel, pont körül kör, melyet átló köt össze a szomszédos körrel; a tű tartója hengerbe

* Ez idom keletkezésére nézve lásd Almgren Studien über nordeuropäische Fibelformen 88. és 129. ll.

rakott tekercs, a milyen szerkezet már a II. és III. K. u. században divott.

A szilágysomlyói kincs ornamentikájára emlékeztet egy kömlődi (Tolna m.) fibulapár (IX., 1.). Ezuttal is az ezüst béllést aranyos lemez borítja, melyre gránátokat, bőrtűket és rovátkos fonaldíszt raktak.

Néhány nemtelen fémből készült cicada fibulát, egyikén ezüstözés nyomával, szerzett a nemzeti muzeum a hazai régiségkereskedésből.

Aranyból készült és rekeszekbe foglalt gránátokkal ékes a csömöri kis cicadafibula (IX., 2.).

A mezőberényi hasondíszű és anyagú fibula (XXXIII., 1.) inkább méhet, vagy legyet kiván példázni és idoma közel jár a Childerik fejedelem sírjában lelt apró fibulák formájához, a miért korát az v. századra tehetjük.

Már a népvándorlási kor kezdetén kedvelték a barbárok a sas alakját és ez előszeretetük megmaradt utóbb is századokig. Legutóbb egy szorosabban meg nem állapítható aranyleletben előkerült két hatalmas rekeszes művű gránátos stilizált sas fibula.

Az ily nagy példányok, melyek az egész állatot ábrázolják, aránylag ritkán akadtak; annál sűrűbben fordul elő a sas feje egyedül vagy S formában kettesével egymás felé tekintve és összekötve; a bezenyei sírmező 17. sírja (CLVIII.) az egyfejű sasfibulára, ugyanazon temető 20. sírja pedig a kettős fejüre (CLVIII) nyújtott aranypéldát. Hasonló idom bronzból több van a nemzeti muzeumban. Egy kis delphinalakú bronzfibula a nemzeti muzeumban gránátos szemei miatt látszik e korba tartozni.

d) Korongos fibula czimén összefoglalunk mindenféle izlésű és korú fibulatypust, melynek az a közös tulajdonsága, hogy külső formája nélkülözi a legtöbb ős és ókori fibula megszokott tagozását (fej, nyak, láb), de egyszerűen kezelt fölülettel bir. Fölülete különböző módon lehet díszítve és alkalmazása is különféle lehet. Férfiak használhatták jobb vállukon a lengő köpeny összetartására, nők pedig úgy, a hogy a középkorban és a modern időben a mellkapcsot alkalmazzák, hol vállukra, hol a ruha nyakfelőli szélén, hol a mellen, vagy éppen a hajba szőtt szalagon vagy a fejre rakott diadémán, miként az egész középkoron át a byzanczi császárnék tették.

Ily sokféle czélra való alkalmas volta okozhatta, hogy ez a fibulaforma, rómaiaknál és barbároknál egyaránt dívott, megkedvelték a sarmaták, a góthok s az összes germán törzsek. Csak a VI. század óta érkezett turáni népeknek tulajdonítható hagyatékok különböző csoportjaiban hiányzik ez a fibula ép úgy, mint valamennyi többi fibulatypus. Egy kis korongos bronzcsatot, mely római technikát árul el, Czikón a 304. sírban leltek. (CCXX.)

A korongos fibulákra hazánkból nem idézhetünk pompásabb példákat, mint azt a kettőt, mely a szilágysomlyói második kincs készletében előkerült. (XXV., *a. b.*) Ezuttal szinaranyból készült a korong, melyből csak egy kis újjnyi széles karimát hagytak meg laposan, ezen belül lapított kúppá trébelték, a lapra köridomù áttörésbe rekeszes gránátos korongot raktak középen kristályos félgömbbel.

A kúp oldalait egymást űző állatok sorával ékítették, melyek az alapból mindig ugyanazon mintára trébeltettek; a karimát szintén ugyanegy mintából trébelt fekvő állatokkal ékítették, de ezeket mindig külön-külön aranylemezből készítették és úgy forrasztották az alapra. A kúp oldalán és a karimán az állatoktól fönmaradt közöket drágakövekkel, többnyire gránátokkal ékítették. A karima szélén látható két kis karika csüngők alkalmazására szolgálhatott.

Ez a fibulapár teljesen magára áll és csak azért állítottuk a korongos fibulák élére, mert azt köridoma indokolja.

Rekeszes gránátú diszítése miatt megközelíti ezt egy szőnyi fibula (XLI., 3.), melynek középső korongját körülállja nyolcz görbe csőrű egyenes nyakú madárfej, a bronzalap aranyozás nyomait mutatja; alján megmaradt két vas peczek, egyikhez volt erősítve a tüske rugója, a másik kapmós hajlású volt és benne járt a tüske hegye.

Ugyanazon «meroving» stilus köréből való a feneki temetőből származó aranyozott bronzfibula (LXXXV., 1.) hosszú nyakú görbített ormányú négy állatfejjel, hátulján megmaradt a tüske erősítésére szolgáló vaspeczeg.

A németországi soros sírmezőkben ez az állatfibula gyakori.

Más tisztán geometriai idomu gránátos rekeszek ékítik néhány bezenyei aranyfibula fölületét. (CLVII., 2., 3.)

Korongos fibulákat sűrűbben feneki és keszthelyi vidéki sírokban leltek. Egyik feneki fibula (LXXXVI., 11., *a. b. c.*) bronzlemezű kis korongra helyezett három rétegű onyxxal

van diszítve, a körülötte futó karimát s a lemez alját ponczczal bevert zigzeg vonal ékíti, az alja közepére pedig kereszt formára pontokból két egyenest ponczolt reá a készítője. A tüske tompa végének befogadására a karimára lemezkét szögecseltek s ennek végén csuklóban jár a tüske; a hegy leszorítására szolgáló hurok vagy kampó hiányzik.

Nehéz e fibuláról szabatosan megállapítani, vajjon római vagy barbár műhelyből eredt-e. Egyszerűsége és primitiv volta daczára mégis a zigzeg dísz miatt és mert a barbárok műveiben onyxot nem igen látunk alkalmazva, provinciális műhelyből származtatnók.

A nagymihályi arany fibuláról* azt tartják, hogy a VI. vagy VII. századból való és byzanczi származású; idoma nagyjából háromszögű, közepett onyx ékíti, körülötte rekeszekbe foglalt jáczintok, amethystek és gránátok, aljáról három láncz csüng le.

Sajátszerűek a préselt vagy trébelt fölületű lemezes fibulák.

E fajta fibulák (LXXXV., 2. és CXXI.) legtöbbször két egymás fölé helyezett lemezből állanak; a felső lemez rendszerint hártya vékonyságú és trébelt vagy préselt domborulatok ékítik, gyöngyözött vagy sima karimával. A két lemez közét krétás anyagú béllés tölti ki, mely nyilván arra szolgált, hogy a gyönge felső lemez ellentállását biztosítsa. Ily fajta technikával előállított fibulák előfordultak Csehországban és néha a Duna-Tiszaközti harmadik Kr. u. századbóli római sarmata sírleletekben találtunk analogiákat; azért itt Keszthely vidékén is oda telepített romanizált sarmata törzsnél fönmaradt helyi ipar készítményei gyanánt tekintenők.

Némelykor talán csak a fibulák felső lapja maradt meg. Az említett fibulák lemezeivel csak szorosan összevágó, de más rendeltetésüek némely korongos lemezek Regölyről (18. sir CCC, 3., 13.) Csányról (talán CCXL., 5., 6. és CCLXXVI, 61. sír) és Czikóról (356. sír CCXXIV., 3.).

* Találták 1852-ben; Bécsben a cs. kir. műtört. gyűjteményben őrzik, leirták Sacken & Kenner: Die Sammlungen etc. 352.; rajzban közzétették Arneth Schulterschmuck és De Linas Orfèvr. clois. I. köt. VII. tábla, ugyanott leirja a 361. lapon.

A népvándorlási korból más sírmezőkben nem találtuk még és azért nem azoktól a sarmata törzsektől származtatnók, a kik a griffes motivumokat hozták. Az ornamentikájuk sem vall a griffes és indás csoport diszítéseire, más fajta, hol tisztán geometriai idomok (LXXXV., 8., CXXI., 3., 6., 7., CXXII., 2.), hol koszoruk (CXXI., 3.), vagy szirmos virágok (CXXI, 4., CXXII., 3.), hol meg figurális jelenetek ékítik (LXXXV., 2., CXXI., 1., 2.).

Különösen ez utóbbiak kelthetik magasfokú érdeklődésünket. Van köztük kettő: a consecrált császári melikép (CXXI., 2.), a szétterjesztett szárnyú sas hátán és az állatra vadászó lovas képe (LXXV., 2.), mely római érmek hátlapjairól ismert kedvencz antik motivumot ismételnek barbár módon.

Egy pedig (CXXI., 1.), mely az annuntiatiót egyszerű naiv modorban ismétli, mutatja, hogy az őskeresztény legendából meríthette a művész és e jelenet révén az egész fibulacsoport divatjának fönmaradását legalább az v. századig kell levinnünk.

Magára áll egy négyszögű bronzlemez, melynek fölületét zománczos alapon két egymással szemben álló madárka ékíti (XLV., 6.). Hazai emlékeink készletében nincs hasonmása, analogiát reá csak a longobárd művészet körében találunk. Azért azt hiszszük, hogy nem belföldi készítmény, hanem délvidékről származott hozzánk; korát a VI.—VIII. századra tehetjük. Kérdés lehet, vajjon egyátalában a fibulák közé sorolhatjuk-e?

Ezzel áttekintettük a hazai emlékek soraiban szereplő csatokat és fibulákat. Mind a két fajta ékszernek összefoglaló szerkezete kevés változatosságot mutat és e szerkezet annyira sajátszerű, hogy nem szorul magyarázatra és félre nem ismerhető.

Más természetű a harmadik összefoglaló ékszer, *a kapocs*, melyre most kell áttérnünk.

Rendeltetése igen sokféle és szerkezete is változatos, mert az igényelt föladatok teljesítése szerint módosul.

A barbár izlések közül a La Tène izlés ismerte a kapcsot és használta azon legtökéletesebb formájában, mely határozott stylistikus idomítást is enged, föltalálta a duplatagú fémkapocs különféle formáit.

A rómaiaknál a kapocsnak csekélyebb volt az alkalma-

zási köre; talán legfontosabb szerepe jutott az övkapocsnak, de ez rendszerint egytagú, legtöbb czélra beérte az összekapcsolásnál egy fémtaggal, az lehetett him, vagy nősténykapocs.

Régibb középkorunk készletében kéttagú, teljes kapcsok, melyek stylistikus érdekkel is birhatnak, a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak.

A soros sírmezőkön csak egyféle typus akadt és azzal is csak a nemesvölgyi,[1] pásztói,[2] csúnyi,[3] és sziráki[4] temetőkben találkoztunk. A kapocs mindkét tagja egyforma korongos fölületét egyformán középső köridomú pasztával és körülötte sorakozó félkörű pasztákkal diszítették. A korongok kapcsolási módját csak a 12. sziráki sírban fönmaradt példányok óvták meg; a lemez aljára egyik korongon hurok, a másikon a hurokba belé nyuló kampó van erősítve. Ez alsó szerkezeti részletek a legtöbb korongon leváltak és elvesztek.

E korongokhoz közel áll a pusztatóti (LVI., 1.) rekeszes díszű aranykorong; csakhogy nem lehetünk biztosak a fellől, hogy csakugyan kapocs tagja volt-e, mert a két apró fül, mely az aljából lefelé áll, nyilván csak arra szolgált, hogy az öltözetre vagy szijra erősítsék.

Egy díszes aranykapocs Dunapatajról került a nemzeti muzeumba;[5] megvan teljességében mind a két négyszögű rekeszték forma tag, csak a felső áttört nyilásából hiányzik a kő. Az oldalait szemközt és oldalt álló trébelt fejek és oly keresztek ékítik, a minők különösen a longobárdoknál divatoztak, az oldalakat fölül, alul és a felső lapot félgömbök ékítik. Az egyik tag egyik keskeny oldalán fölül erős sodronyú hurok áll ki, a másikból pedig fölül gombban végződő kampó van. Alig tévedünk, hogyha azt tételezzük föl, hogy e teljesen magára álló igen díszes kapocs valamikor, talán a VI.—VII. századokban előkelő egyén köpenyegét ékítette.

E gyér példányokon tul már csak him-vagy nősténykapcsokkal találkozunk a soros temetőkben.

Az előbbiek áttekintését kezdjük egy bronzpéldányon,

[1] CXXXIII., CXXXVIII., 22. — [2] CXXXII., 5., 6. — [3] CCLXVIII., 1., 2., 11. sír. — [4] A 12. sírban CCXLVI., 1., a 22. sírban CCXLVII., 3. és 4. s a 66. sírban CCLIII., 1. — [5] CLXLVI.

melynek egykori szerepe iránt alig támadhat kétely. Értjük a czikói 271. sírban előkerült[1] három ággal végződő kurta nyakú lemezt, melynek aljából hegyes fog áll, míg a lemez másik vége egyenes lécztaggal záródik, melynek közepén átjáró lyuk van. A szög nyilván arra való volt, hogy belé menjen valamely megfelelő résbe az övön, a mely bőrből vagy bronzból készülhetett. A sajátszerű idom és technikája emlékeztet a római provinciális művészetben divó izlésre, mire épen a czikói temető más példákat is őrzött meg.

Ugyancsak a provinciális izlésből fejlődött ki a himkapocs egy más jellemző idoma, mely az ő harántosan álló elülső részével akár bőrön, akár szöveten bizton megült, mert a harántos szélesbülés után keskenyebb nyak következett, míg a hátsó részét szijra vagy kelmére lehetett erősíteni.

Ezt a formát ismerjük Adonyról,[2] van egy Keszthelyről,[3] van egy Pusztatótiról[4] és van két példány Blatniczáról.[5]

Kérdés lehet, vajjon nem himkapcsoknak kell-e tekinteni inkább, mint szijvégeknek a nagymányoki ezüstlemezeket,[6] melyekből kampó áll ki. Hasonló kétely merülhet föl egy díszes fenéki ezüstpéldánynál,[7] ez ép úgy lehet szijvég, mint himkapocs.

A nősténykapcsok közül legelőbb azt a díszes övlemezt említjük,[8] mely más lemezekkel együtt annak idején Kr. u. negyedik századbeli római sírból a budai egykor Drasche-féle téglavetőn került elé. A lemez négyszögű és egyik rövidebb oldala széle táján keskeny rés vonul végig, melyben szij vége járhatott, a másik két rés nélküli lemez szintén az övet diszíthette.

Keszthelyről ismerünk néhány sajátságos idomú kapcsot. Egyik[9] valószinüleg szijkapocs lehetett, a másiknak[10] a rendeltetését analogiák hiján nem tudjuk. Hasonlókép nem tudjuk: csatnak vagy kapocsnak tekintsük-e a bezdédi temetőben lelt réssel biró állatfejű lemezt.[11]

Soros temetőinkben az u. n. sarmata csoportból legtöbb a nősténykapocs, mely gyakran van hivatva az azokban

[1] CCXIX., 1., *a), b).* — [2] LXXIX., 1. — [3] CXIV., 13. — [4] LV., 11. [5] CXCVII., 1., 2. — [6] CXLIII., 3., 4. — [7] LXXXVIII., 9. — [8] XLIV., 2. [9] XCIV., 11. — [10] CVIII., 7. — [11] CLIX., 1. a 33. sírban.

jóformán csak sporadikusan föltünő fibulákat pótolni, sőt bizonyára néha a csatot is helyettesítették, ha a «kapcsolás» egyszerűbb volt mint a «csatolás».

Fölfogásunk szerint nősténykapcsoknak kell tekintenünk azokat a karikákat, melyeknek egyik oldalából négyszögű toldvány áll ki. A karika széléből néha, mint az ordasi példánynál[1] apró átlyukasztott nyujtványok állanak ki melyek segítségével a karikát valami kelmére vagy akár bőrre lehetett erősíteni. De legtöbször sima a karika, mint Fenéken,[2] Keszthelyen[3] és a csunyi 63. sírban.[4]

Pásztón két füles karikát leltek,[5] fölületük díszesen gyöngyözött és még az a különösséget látjuk rajtuk, hogy derékszög alatt négy küllő van a karikában.

Kérdés, szabad-e a négyküllős karikákat Fenéken[6] és Keszthelyen[7] nősténykapcsoknak tekinteni.

Nem merülhet föl ily kétely a háromküllős karikák iránt.

Ezeket akár a harczosok fölszerelésében, akár lovaik szerszámában ott használták, a hol három szijat kellett egymással összekapcsolni; ilyenkor mindegyik harmadkörbe egy-egy szij volt beleerősíthető.

Ez a kapcsolási mód jóval a népvándorlási kor előtt divott és föntartotta magát a régibb középkor legvégéig. Czikón az 564. sírban[8] volt ily háromosztályú kapcsoló gyűrű és volt Fenéken[9] és Keszthelyen[10] is. A honfoglalási korabeli leletek közül a nagykürüi hármas tagú gyűrűnek[11] is bizonyosan hasonló rendeltetése lehetett.

Ugyanolyan négyszögű fület, a milyen a karikákon a kapcsolást közvetíti, látunk egy ordasi nősténykapcson,[12] mely idománál fogva különben magára áll. Idoma hosszúnégyszögű és felső fölülete tetőszerüen kidomborodik, különben semmi ékítés nincs rajta.

Utoljára említjük az egyszerű karikákat és gyűrűket, melyek a soros temetők sírjaiban oly nagy számmal akadtak. Ezeknek is nyilván igen gyakran az volt a czéljuk, hogy kapcsolásra szolgáljanak, a nélkül, hogy e rendelteté-

[1] LXXVII., 11. — [2] LXXXIII., 8. — [3] CIII., 1., CXV., 12. — [4] CCLXXVI., 5. — [5] CXXXII., 3. — [6] LXXXIII., 13. — [7] CII., 13., CXV., 4. — [8] CCXLI., 1. — [9] LXXX., 3. — [10] CXV., 15., 16. — [11] A honfogl. kor hazai emlékei 88. l. 6. ábra. — [12] LXXVII., 5.

sük minden egyes esetben fölismerhető volna. Csak olyankor, ha még rajta lóg a pánt, mint egy hódmező-tarjánvégi esetben, vagy a czikói 263. sírban (CCXIX) válik ilyfajta szereplésük világossá. Egy fenéki pántról fülön lógó karika[1] csak a fül általi kapcsolásra lehet példa, a milyennel karikás lemezpántú szijgarniturákban Keszthelyen többször találkozunk.[2] A karikáknak mindez esetekben alig volt valami szerkezeti szerepük, inkább csak diszítés czéljából lógatták le a pántokról.

Igazi kapcsoló szerepük a fülben járó karikáknak csak akkor van, hogyha hüvelypánton lógnak, mint Kunágotán.[3]

Nősténykapcsok legsűrűbb alkalmazását az u. n. sarmata temetőkben tapasztaljuk az u. n. csuklós dísztagokon, vagy egyszerű pitykéken.

A csuklós dísztagoknál akkor válik leginkább szembetünővé a csuklóban szabadon mozgó kisebb tag rendeltetése, a mikor négyszögű keretből áll, mire példákat idézhetünk Keszthelyről,[4] és Csúnyról (25. sír[5] és 68. sír.)[6]

Máskor ily négyszögkeretű tagokat függetlenül magukban találunk és akkor is alighanem apró kapcsoló tagoknak kell azokat tekintenünk. Példákat reá a lóversenytéri sírokban[7] kaptunk.

Némelykor a csuklós dísz kisebb tagja nem négyszögkeretű ugyan, de indás vagy pikkelyes díszű és a széthajló indák, vagy pikkelyes keretek elég tágra válnak el, hogy közben szándékolt rés támadjon; ilyenkor is azt képzelhetjük, hogy e szabadon mozgó tagocskának nősténykapocs szerepe volt. Példákat idézhetünk ordasi,[8] csúnyi[9] és nemesvölgyi[10] sírokból.

Inkább merülhet föl az a kételyünk, vajjon gyakorlati kapcsolás czéljából hagyták-e némelykor a csuklós dísz nagyobbik tagján a közepett hosszában futó rést, melyet czikói,[11] sziráki[12] és csúnyi[13] példányokon tapasztalunk.

A pitykéknek vagy pitykeszerű lemezkéknél, melyek némely temetőben oly nagy számmal maradtak fönn, a

[1] LXXXIII., 11. — [2] CVII., 12., CVIII., 2. és 3. — [3] L., 3. — [4] XC,. 3., CXV., 1. — [5] CCLXXI., 17. — [6] CCLXXVII., 7., 8. — [7] CCLXXXIX., 19., 20. — [8] LXXVI., 6. — [9] CCLXXXIII., 3., 4. — [10] CXXXV., 7—9., CXXXVI., 13., 14., CXCII., 24., 25. — [11] CCLXXXVIII., 9., 24., 25. — [12] CCL., 28. — [13] CCLXXXI., 13—15.

diszítmények közti rések valószinüleg csak a fölvarrás lehetősége kedvéért hagyattak; némelykor azonban rendes négyszögü fülük van s akkor az a rendeltetésük, hogy nősténykapcsolók legyenek, szembetünő. Ilyenek voltak Czikón,[1] Szirákon[2] és Keszthelyen.[3] Egészen magára álló sajátszerű kapcsoló tag, melynek közelebbi rendeltetése iránt azonban biztosat alig mondhatunk, maradt fön Czikón.[4]

Hasonlókép homályos előttünk mikép, alkalmazták a tarczali sírból előkerült nősténykapcsot[5] és azt a némileg hasonló kapcsoló tagot, melyet a bezdédi 16. sírban találtak.[6]

1 CCXXVIII., 1. — 2 8. sír 3. sz. — 3 CIX., 10. — 4 CCXXIV., 1. — 5 Honfogl. eml. 137. l. 3. ábra. — 6 CCCLIII., 1.

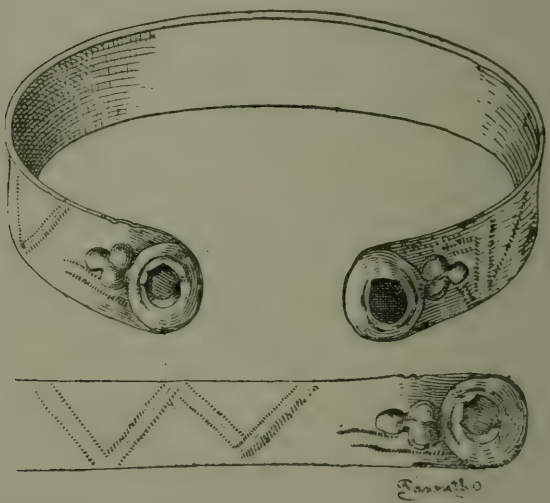

Ezüstkarperecz Nagy-Kátáról a n. muzeumban cca 1/1 n.
V. ö. Arch. Ért. 1892. XII. 379.

VII. FEJEZET.

Diadema. — Fülönfüggők. — Hajtűk és ruhatűk. — Nyakdíszek és csüngők.

Az öltözetekkel kapcsolatosan megismerkedtünk azon ékszerekkel, a csatok, fibulák és kapcsok légióival, melyeknek az öltözet összetűzésében, összecsatolása és kapcsolásában lényeges szerepük van és így az öltözködési móddal együtt ugyan alkalmat nyujtanak az egyéni izlés érvényesítésére, de a mellett gyakorlati czélnak is szolgálnak és azért szerkezetük miatt bizonyos állandó előföltételhez vannak kötve, mely nem függ teljesen az egyéni izléstől.

Most az ékszerek egy más csoportjára térünk át, azokra, melyek közvetlenül az emberi test ékítésére szolgálnak és gyakorlati czéllal nem bírnak. Alakításukban az egyéni képzelemnek és képességnek szabadabb tere van, azt csak egy gyakorlati szempont korlátolja és irányítja, ugyanis az ékszer közelebbi rendeltetése, hogy a test melyik részét kivánja vele az ötvös ékíteni.

Minden időben legtöbb gondot fordítottak férfiak és nők egyaránt arra, hogy a test főrészét, a fejet és nyakat ékítsék leginkább. Ily ékítmények a koronák és diademák, a fejkötők és hajtűk, a fülönfüggők különböző nemei s a nyakat ékítő lánczok és gyöngyfűzérek.

Diadema. A homlok díszítése szalagokkal az ó-korban majd minden nyugoti és keleti népnél dívó szokás volt. A római császárok homlokát drága fémből készült és drágakövekkel ékített diadema szokta diszíteni. A byzanczi fejedelmek és nagyok és mind azon barbár népek fejedelmei, kik a nyugoti római birodalom örökébe léptek, megtartották ezt a szokást. Ismeretesek a longobard királyok kincstárából származó monzai koronák. A Cluny-múzeum, meg a

madridi múzeum őrzik a nyugati gót fejedelmek Quarrazarban lelt koronáit.

Hazánkban ily fejedelmi díszt a népvándorlási kor első időszakából a csornai egyik sírban leltek. A csornai prépostság őrzi az aranylemezű diadémát.* A lemez darabokban maradt fönn, behajló szélei reá voltak hajlítva bronzkarikára, melynek rozsdája még meglátszott a tetem koponyáján. A diadema külső fölületét carneolok, gránátok, többszínű üvegdarabkák és borostyándarabok ékítették. A négy sorjában vonuló szines ékítményeket zig-zeg vonalú karimás szegély fogta körül. A kövek foglalása olyan, mint a második szilágysomlyói kincs fibuláit ékítő köveké és a diademát a sírban kisérő fibula formája is azt engedi sejteni, hogy talán az V. század folyamatában, tehát akár a hunok, akár a germánok uralma idejében kerülhetett a fejedelmi ékszer föld alá.

A N. Múzeum őriz Csepinből (Szlavoniában) származó sima aranypléhes szalagokat, melyekről nem lehet bizton tudni, hogy mely időszakból származnak, a miért itt csak futólag említjük.

Az apahidai sírleletbeli aranyszalagú tárgy** eredeti rendeltetése iránt analogiák híján alig lehet bizton tájékozódni. A képes táblához adott leírásban (I. k. 38. l.) úgy vélekedtünk, hogy talán fejedelmi lószerszámhoz tartozhatott, mely a ló homlokán az egyik szem táját keretelte be. De pusztán az idoma után ítélve alighanem ép oly valószínűséggel női fejkötő-dísznek mondható, a mely esetben a szalagtól bekerített nagy nyilás a fül tájára esnék. A barbár fejedelmi asszonyoknak azt a szokását, hogy gazdagon diszített fejkötővel borították a fejüket, nem bírjuk ugyan emlékszerűen bebizonyítani, de maradtak emlékeink a késői római korból, a negyedik századból Kr. után, melyek fejkötős díszű asszonyokat ábrázolnak.***

A kor későbbi századaiból származó domborműves emlékeken homlokot övedző szalagot többször látunk ábrázolva.

Homlokszalag ékíti a 2. szilágysomlyói korsó egyik jele-

* Rajzát és leírását lsd. I. k. 17. l.

** XXXIV.

*** V. ö. Arch. Ért. 1880. XIV. k. XXVI. t.

netében a sas körmeiben lebegő meztelen női alakot.[1] Diadema ékíti a szakállas emberfejű szárnyas négylábút ugyanazon korsó másik körkeretében és a csodás állaton nyargaló fejedelem homlokán is diadema ül, talán taréjos tolldísz emelkedik belőle, mely a rajzban a nyak tövéig folytatódik.[2] A 7. korsó két keskeny oldalán más oly szakállas emberfejű szárnyas négylábút látunk, melynek a fejét szintén liliomlevelű diadema látszik ékíteni.[3]

A dunapataji longobard izlésű aranykapocs[4] lehajló oldalain többször két-két csupasz állú és bajusztalan férfialak ismétlődik, mely egymás felé tekint; hajuk hátul illő rövidségre van lemetszve; előkelő voltukat a diadema jelzi, mely majd egy sor gyöngygyel látszik ékítettnek, majd dupla gyöngyszegélylyel bír.

Végül nem szabad megfelejtkeznünk arról a hármas szalagról, mely az aracsi kő alsó mezejében ábrázolt előkelő egyéniség csúcsos süvegének alját háromrétűen körülfutja.[5]

Erről az emlékről más helyütt kellett értekeznünk, a mikor is nagy valószínűséggel állíthattuk, hogy a honfoglalási időszakból származik.

Fülönfüggő. A régibb középkor temetőiben alig akadt más tárgy oly bőséggel, mint a fülönfüggő, a mit könnyű megérteni, hogyha megtudjuk, hogy a temetőkben mindig túlnyomó számmal vannak a nők és gyermekek sírjai, melyekben a fülönfüggő ritkán hiányzik, sőt föl kell tételeznünk, hogy a férfiak sem vetették meg teljesen a fülek ékítését, mert volt eset reá Keszthelyen és egyebütt is, hogy férfisíroknak vélt gödrökből is kerültek elő fülönfüggők.

A classikus népeknél a fülek ékítése régóta dívott és föl kell tennünk, hogy a népvándorlást megelőző időszakban a legtöbb barbár népnél is meghonosult a divat, a mire elég tanuság, hogy nincs olyan emlékcsoport az egész korban, mely ez ékszer egyik-másik formáját teljesen nélkülözné és hogy igen ritka kivétellel a kor végéig tartották fönn magukat antik előminták.

Az ékszer rendeltetése természeténél fogva két alkatrészből szokott állani. Egyik a fülre vagy a fül czimpájába szokott kapcsolódni s az rendszerint sodronyos gyűrű vagy

[1] CLXVIII. — [2] CLXIX. — [3] CLXXVI., CLXXVII. — [4] CLXXXXVI. [5] CCCLIV.

kampó, a másik a csüngő, mely a karikán szabadon lóg vagy azzal szorosan, mozdulatlanul egybefügg.

A modern kor e két alkatrészt a végtelenségig változtatja, a régibb középkorban a fülönfüggők túlnyomó nagy zöme néhány typus szerint válik külön. Ezekkel kell tehát első sorban megismerkednünk, az elütő, gyérebben előforduló idomokat utoljára hagyjuk.

a) A legegyszerűbb typus, mely a legszerényebb sírokban is ritkán hiányzik, a sima sodronygyűrű, melyből egy kis peczeg áll lefelé, ez keresztül megyen az üveggyöngyön. Ilyeneket látunk a závodi,[1] czikói,[2] regölyi[3] és mártélyi[4] sírokban.

A peczeg gyakran nemcsak lefelé, de befelé is áll és ekkor a belső peczken is ül egy gyöngy; sőt a gyűrű felső hajlásából is áll ki gyakran egy peczeg, mely keresztül megyen egy gyöngyön. Závodi sírban Constantinus-féle pénzzel találtak ily fülönfüggőt.[5] Találtak Czikón,[6] Csúnyon,[7] a budapesti lóversenytéri sírokban,[8] csornai sírokban,[9] Keszthelyen[10] és Mártélyon.[11] Egy keszthelyi példányon a karika sodrott és a csüngő igazgyöngy volt[12] Nemesvölgyön[13] és Mártélyon[14] is, egy-egy példányon a karika rovátkolt.

A karikát néha máskép is diszítik, némelykor négyélű, sokszor a karika harántos tengelyében apró sima vagy gömböcsös gyűrű fogja körül, sőt néha az alsó lelógó gyöngy tövét is ily szemcsés gyűrűvel övedzik. Mindezekre voltak példák Nemesvölgyön,[15] Mártélyon[16] és Szirákon.[17] Egy sziráki példány[18] azt a különösséget mutatja, hogy a felső gyöngy nem a függélyes tengely irányában áll és hogy a belső gyöngy nagyobb, mint a külső.

A gyöngyök ugyan legtöbbször gömbformájuak, de néha dinnyemag idomát példázzák, csak egy sziráki fülönfüggő páron[19] példáz a lecsüngő gyöngy sokoldalú hasábot.

Egy czikói fülönfüggőpár[20] a gyűrűvel együtt öntött

[1] CCLIX. — [2] CCVI., CCXIX., CCXXI., CCXXX., CCXXXIII. — [3] CCLXXXIV. — [4] CCXLIX. — [5] CCLVIII. — [6] CCXXXII., CCXL. — [7] CCLXXV., CCLXXII., CCLXXVI., CCLXVIII., CCLXXIX. — [8] CCLXXXIX. — [9] XLVIII. — [10] CXVI., 11. — [11] CL., CLII., CLIV., 15., 16. — [12] XCIV., 4. — [13] CXXXVII., 22. — [14] CXLIX., 11. — [15] CXXXVII., 9. — [16] CXLVIII., 9., 10. — [17] CCXLIII., CCXLVI—CCXLVIII., CCLIII a 66. sírban. — [18] CCXLV., 6. sír, 1. szám. — [19] CCLIII., 3. és 4. — [20] CCXXIII., 1. 2. a 35. sírban.

gumókban a gyöngyöknek csak az emlékét óvta meg, s ezúttal a harántos gyűrűk helyét is két gömböcs pótolja.

Más esetben csak kifelé álló gyöngyökkel van egy czikói fülönfüggő[1] ékítve, e gyöngyökből még megvan három.

Csak kevéssé változik a typus, hogy ha a lecsüngő gyöngy s a karika közé hengerded idomú vagy lefelé szélesbülő fémcsövet raknak, melynek alsó nyilásában ült a gyöngy. E változat föltünik Csornán,[2] Mártélyon,[3] Czikón,[4] Keszthelyen.[5] Egy czikói[6] sírban a pléhcsövecske idoma hasábos. Puszta-Tótin[7] rövid a cső, pyramis idomú és felső szélét gömböcsök szegélyzik, maguk a gyöngyök elvesztek; ez a fülönfüggőpár aranyból való.

Ordason[8] akadt egy arany példány, melynél a hengerded cső végén félgömb tartja fönn a gyöngy emlékét; a hengerkét s a félgömböt finom bőrtűkkel ékítette az ötvös, melyek hol gyűrű formájában körülfutják, hol háromszögök vagy apró pyramis idomában rendeztettek.

Hasonló, de jóval egyszerűbb idom akadt a závodi 51. sírban.[9] Ezuttal a pléhcsövecske alul kissé szélesbül, a karika keresztül megy rajta és felső és alsó nyilását egyaránt félgömbű lemezke borítja. A csövet fölül, alul és közepett körülfutó rovátkolt sodronykarika diszítette, mely az egyik példányon még részben megvan, a másikról hiányzik. Az 54. sírban[10] az idom ismétlődik, csak hogy ezúttal durvább a körülfutó három karika rovátkolása.

Keszthelyen[11] egy fülönfüggőn az alsó hengerded csőben gyöngy van, és ugyanazon peczeg befelé álló részén is van gyöngy. Azonkívül a négyélű karikát négy helyen apró gyűrű fogja körül, melyből egy-egy peczken gömbölyű gyöngy áll kifelé; megvan a négyből három.

Ugyane változat legdíszesebb képviselői a pusztatóti aranyfüggők,[12] melyeken a lelógó csövecske csipkés szélű virágkelyhet példáz, ebben a karneolgyöngy mint gyümölcsbogyó ül, a kehely tövét gömböcsös gyűrű fogja körül, a karika belsejében egy, külsején három kampós végű peczeg maradt meg az egyik példányon, melyről a gyöngy hiányzik.

[1] CCVII. — [2] XLVIII., 7. — [3] CLV., 1. — [4] CCXXV. — [5] XCI., 9. [6] CCXX., 1. 2. a 304. sírban. — [7] LVII., 10. és 11. — [8] LXXVI., 2., ugyanaz LVIII., 1. — [9] CCLVIII., 4. és 5. — [10] CCLVIII., 4. és 5. — [11] CXVI., 13. — [12] LVI., 7. és 8., ugyanaz LVIII., 5.

b) Külön typus gyanánt tünik föl az az idom, melynél a karikára forrasztott fémgömböcsök vagy üres fémgömböcsök képezik a csüngő tagot.

A legszerényebb formák czikói és mártélyi sirokban akadtak. A czikói 409. sírban van két példány,[1] melyen négy apró pyramisba helyezett gömböcs áll belül a pyramissal ellentett oldalon. Hasonlók akadtak Mártélyon[2] is.

Két czikói példány az 511. sírból[3] annyiban díszesebb, hogy a karika nem sima, hanem rovátkolt, de nincs befelé álló gömböcse. Egészen olyan példányt leltek Keszthelyen.[4] Az apró gömböcsök helyét egy nagyobb sima külsejű üres gömb foglalhatja el. Ilyenre példa van Keszthelyen[5] és több ilyen akadt a hódmezővásárhelyi tarjánvégi sirokban; ezek mind ezüstből valók, némelyiken a gömb s a gyűrű között apró gömböcsök ülnek. Ilyen fajta volt a závodi 98. sírban is.[6] A czikói 144. sírban akadt egy példány, melynek alján rövid hengertag végére három kisebb és azokra egy nagyobb üres gömb van forrasztva, a henger belső fölületét és a gömbök belső széleit apró bőrtűk ékítik.[7]

Hasonló aranyfüggő van a N. Múzeumban, csakhogy a hengert két félgömb helyettesíti és a többi négy sem teljes gömb.[8]

A gömbök közül az alsó rendesen a legnagyobb s ezen, néha a közbensőkből apró gömbszelvények emelkednek ki. A legdíszesebb példányok aranyból valók.[9] Egyszer a gömbökön drágakövek vagy paszta gyöngyök számára szolgáló foglalványokat is látunk.[10]

Szent-Endrén[11] egyszerűbb és díszesebb példányok akadtak és e VII. századi sír mutatja, hogy e forma, melyet különösen Byzanczban nagyon kedveltek, hazánkban is mily sűrűn tartotta fönn magát.

c) Egy más typus, melynek jellemző idoma a karikáról csúcsával lefelé álló pyramis, ugyancsak a szentendrei sírleletben kapja legkésőbbi biztos datumát,[12] melyhez a závodi temető szerény bronzpéldánya[13] úgy aránylik, mint a bimbó a túltengésig kifejlődött virághoz. Míg Závodon a

[1] CCXXIX., 9. és 10. — [2] CLIII., 11. és 13. és CLV. 11. sír 4. 5. — [3] CCXXXVII., 1., 2. — [4] CXVI., 14. — [5] LX., 7., ugyanaz CXVI., 16. — [6] CCLXI., 1. — [7] CCXI., 1. — [8] LX., 9. — [9] LVIII., 3. 4. CXXV., 5. — [10] LVIII., 6. — [11] LII., 1—4. — [12] LII., 5—6. — [13] LVIII., 7.

pyramis csúcsán egy szerény gömböcs ül, addig a szentendrei és rokon példányokon nem győzi az ötvös a csúcsot, a széleket, a felső háromszögöt kisebb és nagyobb gömbökkel teli rakni s a köröket is bőrtűs sorokkal borítani. Mintegy a két véglet között állanak azok a példányok, melyeken a gula oldalait apró bőrtűkkel borítja és csak a csúcsára helyez nagyobb gömböt[1] az ötvös.

d) A csüngő tag tompított hegyű koczka lehet. Már az ó-korban ismerjük ezt a typust. Akkor a koczka kicsiny és tömör. Ezüstpéldányt birunk Komárom-megyéből a N. Múzeumban.

A forma úgy ment át a germán izlésbe, hogy lemezből metszették ki az alakját, a karika keresztül megy rajta, s a lemezekbe gránát- vagy üveglapokat fektettek és hogy azok a lemezes keretben megálljanak, krétás anyaggal töltötték meg a koczkás forma belsejét.

Igen díszes példányok aranyból maradtak a perjámosi sírleletben,[2] hol a gránátlapok még mind megvannak. A keretes lemezkék simák, de a hol csúcsban összeérnek, háromszögökbe helyezett gömböcsökkel ékítették: a karikát három szálból fonták.

Egyszerűbb a bökény-mindszenti példány.[3] Itt a pántok nélkülözik a gömböcsdíszt s a karika is sima sodrony. Hasonló függőpárt őriz a N. Múzeum aranyból.[4]

e) Kosaras fülönfüggő. Ennek formáit eddig legsűrűbben Keszthely vidékein lelték, a miért szokás a typust egyszerűen keszthelyinek nevezni.

Több változatát ismerjük, melyek közül a korábbit egynéhány példány a fenéki temetőből képviseli. A sodronykarika aljára kissé ferdén álló tengelylyel reá forrasztották a félgömböt megközelítő pléhkosárkát, melynek nyilását szintén lemezke zárja. A kosárka oldalát lyrás formájú sodronyszálakkal, a lemezkét körben rakott bőrtűkkel s rovátkolt sodronyszálakkal ékítették s a lemezke közepét gömböcs vagy drágakő foglalja el; a lyrás szál lehet sima vagy rovátkolt és a pléhes kosár egészen hiányozhatik.

Egy fenéki aranypéldánynál[5] a kosár hátsó csúcsához apró gyűrű van forrasztva és a hol a kosár a fülönfüggő

[1] LVIII., 9. — [2] VII., 1., 2. — [3] LXXV., 3. — [4] LX., 10., lelt szám 9/1883. — [5] LXXXV. 12.

karikáját érinti, apró háromhajlású sodronytekercscsel látszik a karikához erősítettnek. Ebben a kis gyűrűcskében e fülönfüggő typusának fejlődését jellemző útbaigazítás maradt fönn. Egy korábbi stadiumban, melyet hazai leleteinkben nem mutathatunk ki, a kis karikának nyilván az a functiója volt, hogy a kosárka rajta csüngjön, akkor tehát e kis gyűrűnek volt értelme, a mostani stadiumban nincs. A kosárkának odakötése a nagy karikához is csak ez előző fokon, a mikor a kosárka még lógott, volt czélja, a mostanin, a mikor a kosárka oda van forrasztva, ez már csak reminiscentia.

Van Fenéken egy más példány,[1] melyen úgy a hátsó gyűrű, mint a kis tekercs hiányzik, az ötvös elhagyta, mert most már fölöslegesnek vélte ezekkel szaporítani a munkáját.

Egy értelmetlenül készített durva fenéki példányon[2] csak a dísz nélküli kosárforma van meg, csúcsán apró gyűrűcskével, a gyűrűcske s a kosárka egész hosszában oda van forrasztva a karikához.

Ismét más csonka példányon[3] csak a kosárkát borító lemez és a lyrás sodronyok helyett durvábban alakított pántocskák vannak meg, maga a kosár fala el van hagyva és a végső karika nincs külön tagban készítve, de a karika maga a kosaras váz csúcsán hurokban hajlik.

Egy keszthelyi példány[4] ehhez annyiban hasonlít, hogy itt is a kosárka fala hiányzik, csak a finoman rovátkolt borító sodronyháló maradt meg, ennek csúcsán nyilt gyűrűcske a karikához van forrasztva s a kosaras háló finom drótú tekercscsel van a karikához kötve. A födő lemez (2 b) közepeit rovátkos sodronytól kerített foglalásban valamikor kő- vagy üvegpaszta ékítette, külső szélét két rovátkos drótszál kereteli be és a foglalás és keret közti tért egy köröcske és négy fekvő idom tölti be rovátkos drótból.

E példányok részletes bemutatása sejteni engedi, hogy a kosaras függő ezen változata nem eredeti találmány, de származéka oly idomnak, mely visszamegyen az ókori ötvösségbe, és a melynek csak értelmetlenül átváltoztatott alakjait birjuk.

Nem képzeljük, hogy az ókori mintát itt Pannoniában ta-

[1] LXXXV., 7. — [2] LXXXV., 9. — [3] LXXXV., 11. — [4] CXVII., 2.

lálták föl és hogy csak itt kapta föl a barbár ötvösség, mert újabban másutt is, p. o. Reichenhallban is találták a typust[1] és Mainz-vidéki temetőkből is jelzi Lindenschmit.[2] Ezeken kívül egy példány, alighanem Déli-Franciaországból, a Fillon-féle gyüjteménybe jutott;[3] egyet a bécsi cs. múzeum őriz Dos di Trentóból és egyet kereskedő útján szerzett a N. Múzeum,[4] ennek a lelőhelye állítólag Abrudbánya volna.

A három utóbbi aranypéldány még inkább távozik a föltételezett eredeti mintától, mert bár az ötvös a kosárka borító lemezét telirakta ékítményekkel, a szabadon, alap nélkül összeillesztett sodronyvázas kosárkára nagy ügyességet fordított, sőt a karikának egy részére is kiterjesztette diszítményeit, a kis gyűrűnek a kosár hegyéről a kosár oldalára helyezése mutatja, hogy az alapidomról már a leghalványabb sejtelmük sem volt az illető ötvösöknek, de egy átalakított változatot mintegy gépiesen tovább folytattak. Mind a három példánynál a gyűrűcske már puszta ornamentális idommá sülyedt, melyet azért, hogy diszesebb legyen, két esetben tekercses fonadékká változtatott, egyszer pedig gyöngyözött széllel vett körül. Más sajátszerűség, hogy mind a három példányban a kosár alsó szélére gyürűcskét alkalmaztak, nyilván azzal a czéllal, hogy abba lógós csüngőt lehessen akasztani.

A keszthelyi kosaras függő másik változatának[5] fejlődése világosabban áll előttünk; a fejlődés mindkét stadiumát helyben talált példányokon mutathatjuk be.

Vannak példányok, a hol a kosár szabadon lóg[6] és ismét nagy számmal vannak függők, melyeknél a kosár nem lóg szabadon, de oda van kötve a karikához.[7] Senki sem fogja kétségbe vonni, hogy az előbbi a helyes tektonikus érzékkel kigondolt antik forma, a másik pedig e forma barbár utánzása. Ezt a különbséget egyébként még más tekintetben is észleljük. Az antik stylérzék mindig tudott kellő mértéket tartani, sem a karika, sem a kosár nem haladja túl azt az arányt, melyet az emberi fül normális nagysága igényel. A barbár izlés nem tart ily mértéket. A hogy a gömbös és gúlás fülönfüggőknél a gömböket szertelen nagyobbította és egymásra halmozta, úgy tesz itt is. A kosár szertelen

[1] Clingensperg. — [2] CXXV., 2. — [3] CXXV., 3. — [4] CXXV., 1. — [5] CXVII., CXVIII. — [6] XVII., 4., 5. — [7] CXVII., 1., 3., CXVIII.

nagyságot ölt s vele együtt a karika is és a hogy a kosarat minden részén túlhalmozzák sodrony- s egyéb diszítményekkel, a karika elülső oldalának kiszélesbítésével módot s alkalmat találnak arra, hogy a karikát is hasonlókép gömböcsökkel, rovátkolt és kigyós hajlású sodronyokkal lepjék el.

E változat kosarát körteidomúnak szoktuk nevezni, mert a sodronyos kosárvázat kúpos idom borítja. Ennek a csúcsára pásztás gyöngyöt vagy félgömb-idomot raktak pléhből, a kúpot magát pedig egymáshoz rakott finom sodronyszálakból alkották, melyeket régibb lógós példányoknál néha rovátkoltak.[1] Legtöbbször azonban simák és ekkor többféle módon ékítették a fölületét. Hol a kúp csúcsa felé irányuló tekert[2] vagy 8-asokat képező sodrony,[3] hol a köridomot követő rovátkolt sodronyokkal több övre osztják, melyet fekvő vagy álló 8-as idomú sodronyszálakkal töltenek meg.[4]

A nagyobb kosarakat rendesen két helyütt sodronynyal erősítik a karikára és a kosár tövén ülő gyűrűt külön is erősítik és legtöbbször magokat az erősítő sodronyokat kötéllé fonják és mint diszítő tagot tovább viszik a karika alsó kampós végéig.[5]

A karikák oly nagyok, hogy nyilván a fül kagylójára rakták, miként mai nap is némely délszláv törzsnél az igen súlyos függőket nem a fülczimpába, de a fül kagylójára akasztják. Ez az alkalmazási mód magyarázza a karikának lemezzé való elülső szélesbítését, mely mintegy a karika egy negyedére terjed. E kiszélesbítés hol hossznégyszögű, hol rhombikus, szélét sodrott dróttal szegélyezik, néha párhuzamosan helyezett sodronyokkal tagozzák, máskor a mező közepére üvegpasztát raknak és a tért sorosan gömböcsökkel töltik meg, melyeket rovátkos sodronynyal szegélyeznek körül és gyakran ∞ forma drótszálakkal kötnek össze.

Keszthelyi temetőkben százával találtak ilyen fülönfüggőket. másutt gyérebben fordultak elő. Egyet 1883-ban állítólag Horvátországban szerzett a gráczi Joanneum, egy mást Darnay Kálmán Bodajkról kapott. Lehet, hogy vannak másutt is egyes lappangó példányok; de a meddig mostani tapasztalásunk ér, azt a benyomást nyerjük erről a felkötött

[1] CXVII., 5. — [2] CXVIII., 1. — [3] CXVII., 3. — [4] CXVIII., 2. — [5] CXVII., 3., CXVIII., 1., 2.

körtvés kosarú typusról, hogy itt helyben a Balaton mellékén sűrű rómaiság közé betelepített barbár törzs helyi iparának a származéka.

Erre a föltevésre jogosít az a további tapasztalás, hogy az ú. n. sarmata csoportbéli és a germán csoporthoz tartozó sírmezőkben teljesen hiányzik. Ezt azonban csak az idomról állíthatjuk, nem a függőket előállító filigrán technikáról. Mert ennek az ismeretétől több sírmezőn győződhetünk meg, sőt még a keszthelyi fülönfüggők lyrás és ∽-es motivumát, valamint a filigrán technika bőrtűs munkáját másutt is megleljük. Legszembetünőbb e részben a typus rokonsága a «pléhes bogyójú» fülönfüggők csoportjával, melynek Keszthelyen is akadtak példányai.

f) Pléhes bogyójú fülönfüggő. A karika átjár egy tojásdad idomú pléhgyöngyön, melyet leírásainkban gyakran rövidség kedvéért és könnyebb megkülönböztetésül a fülönfüggők üveggyöngyeitől, pléhes bogyónak neveztünk.

A bogyó rendesen két egyforma nagyságú kúpidomú tagból áll, melyet a nyiláson egymással egy taggá összeforrasztottak. Igen gyakran kárba ment a forrasztó és a két tag elvált egymástól. A bogyó fölületét néha lyrás s egyéb idomú sodronyszálakkal ékítették, sokszor azonban simán maradt; anyaguk legtöbbször rossz ezüst, gyakran bronzpléh, elvétve arany példány is akadt.

Kétségtelen, hogy e typus az ó-korból származik, mire legbiztosabb tanuság a 193. számú sír, melyben átlyukasztott Carus-féle rézpénzzel együtt találták.[1] Czikón más sírokban is sűrűn találták,[2] gyakori volt a regölyi sírmezőben,[3] volt Závodon,[4] találták Keszthelyen,[5] a legdíszesebb párt[6] őrzi ismeretlen lelőhelyről a N. Múzeum. A nagy bogyón kívül legtöbbször még két apróbb pléhbogyó diszíti a karikát a harántos tengelyben. Az arany példány nélkülözi ugyan a két oldalsó bogyót, de azok helyét gyöngyözött gyűrű foglalja el, a honnan a bogyó széléig kétfelől a négyélű sodrony élein gömböcsös sor áll végig. A bogyó fölületét közepett körülfutó két gyöngyözött sodronytól szegélyezett sáv választja ketté, a sávon egyenesekkel összekötött körök, a

[1] CCXV. — [2] CCXX., 306. sír; CCXLIII., CCXVII., 239. sír; CCXIX., 265. sír; CCXXXIV., 448. sír. — [3] CCLXLIV. — [4] CCLIV. — [5] LX., 8.; CXVI., 19. — [6] LVIII., 2.

bogyó két kúpos mezején pedig félkörök behajló végekkel töltik be a tért; valamennyi sodrony gyöngyözött. A hármas bogyójú fülönfüggő oroszországi sírmezőkben a XI. századig tartotta fönn magát.

g) A félholdas fülönfüggő jellemző idoma hazánkban aránylag ritkán fordult elő.[1] Az ó-korban a keleten s a nyugoton egyaránt dívott. A nyugoti művészetből juthatott hozzánk négy példány, mely három változatot képvisel.

Az egyik változatnál a félhold át van törve és az áttört mű rajta két madarat mutat. Ilyenfajta két példány van, mind a kettő aranyból való.[2] Félholdidomán kívül még abban is megegyezik egymással, hogy külső szélén meglehetős nagyságú üres golyók ülnek.

Tudjuk egyéb függő formákról, hogy e gömböket a VI. és VII. században kedvelték és így hozzávetőleg a jelzett két függőre nézve is ezt a kort tételezhetjük föl.

Egy keszthelyi függőn[3] a félhold behajlásából egy kisebb szarv emelkedik, széle gyöngyözött és alsó kihajlásán háromszögbe csoportosított gömböcsök ülnek.

Egy dettai példány ismét rendes félholdat mutat, különösen érdekes azért, mert mélyített aljú zománczczal van diszítve.[4]

A keletről érkezhetett honfoglalási korbéli bevándorlások révén egy idom, mely a keszthelyire emlékeztet. A tokaji leletből a N. Múzeum három példányt szerzett.[5]

Ugyanazon korban még más két idommal találkozunk, mely az előbbi typusokkal szoros rokonságban van. Egyik a *b)* typus változata, erre Tolna-Szántón, Nagyváradon és Tokaj vidékén fordultak elő analogiák.[6] A másik, a bogyós typus szintén tokaji példányokban látható díszes továbbfejlődésben.[7]

Vannak magukra álló idomok, melyek szorosan véve nem foglalhatók az ép ismertetett typusok alá, de azokkal egyikmásik szempontból rokonok.

Állati idomai miatt rokon a *g)* alatt idézett két aranyfüggővel két ékszer,[8] mely talán nem is fülön függött, hanem

[1] E forma monographiáját lásd Kondakow, Geschichte des byz. Emails, 328—362. ll. — [2] XXXXV., 3., 4. — [3] CXVI., 15. — [4] Vsd ö. Arch. Ért. 1896. 227. l. 1. ábra. — [5] V. ö. Arch. Ért. 1897, 237—238. ll. — [6] U. o., 236. l. — [7] U. o., 237. l. — [8] XXXV., 1. 2.

melldísznek tekinthető; az állati idomokon kívül jellemzők rajta a lecsüngő kis csöngetyűk.

Három egymás alatt lógó ékítő tagot mutat egy pusztatóti függőidom,[1] a legfelső négyszögű tag, illetőleg aranyfoglalás, melyből kihullott a kő, a második hengerded idomú drágakő, a legalsó hosszúra nyujtott kúpidomú aranyfoglalás, melyben még két példánynál benne ül a csöpp idomú üvegpaszta gyöngy. Korát a sírleletben vele volt aranyérem a VII. század tájára teszi.

A N. Múzeumban van egy arany függőpár,[2] melynek csüngő tagja félkörű aranykeretbe foglalt gránátlap, a félkörű keretnek hajlása tetején és alsó egyenesen elmetszett lapja két sarkán kis köridomú foglalásban szintén gránáttáblácska ül, a felső korongocskából gyűrűs kampón lóg a csüngő, a két alsó korongocskáról pedig két vékonyabb háromtagú lógos tag csüng alá, legalsó tagja gyöngy volt, mely most hiányzik.

A félkorongú gránátlap még azt a különösséget mutatja, hogy a kőtábla közepébe két központi aranyköröcske van beléeresztve, mire a vele különben is közelkorúnak látszó nagy onyxos fibula[3] a második szilágysomlyói leletben mutat analogiát.

Két pár aranyfüggő a N. Múzeumban a karika sajátságos idoma és az aljára forrasztott négy küllős kerék formája miatt válik külön. A karikája nem egészen kerek, az összekapcsolás úgy történik, hogy az alsó fölfelé álló vége hurkos, a felső vége pedig kampósan nyilik beléje: a hurok alatt a visszahajló sodrony reátekerődzik a karika szárára s az így támadó tekercs két végét bőrtűs gyűrű ékíti. Egyik párnál[4] a kereket bőrtűs munkával diszítették; a kerék karikáját kívül-belül gömböcsös sor szegélyezi, a küllők maguk gömböcsös sorokból állanak és középső összeérésük pontján, valamint ott, a hol a karikát érik, sőt a karikának megfelelő külső pontján is háromszögbe rakott bőrtűk ülnek. Sokkal szerényebb, bár idomra hasonló a másik függőpár.[5] Miként ezen idom, a mezőberényi aranyfüggő is,[6] antik forma utánzásának látszik. Sajátszerű bogyóját, melyen a karika

[1] LVI., 4., 5., LIX., 9., LVII., 8., 9., 5., 6. — [2] LIX., 7. — [3] XXVI. — [4] LIX., 2 a N. Múzeumban 75/1878. szám alatt. — [5] LX., 12. — [6] XXXVIII., 2 *a) b)*.

alsó szára átmegyen, oldalsó és szemközti ábráját adtuk. Oldalnézete behajlott oldalú sphærikus hatszögöt mutat, a szélét rovátkolt sodrony szegélyezi és mindegyik sarokból rovátkolt egyenes szál megyen a közepén rovátkolt szálú foglalásban ülő gránát felé; az így támadt trapez idomú mezőket finom bőrtűkből képezett idomokkal diszítette az ötvös. A szemközti nézetben (2 *b)* látjuk azt a sávot, mely a bogyó két oldalának találkozásán körülfut, ezt sorjában fekvő ζ idomú rovátkolt sodronykák ékítik. Úgy idoma, mint diszítésének finomsága miatt a régibb középkor első felének legcsinosabb ékszerei közé tartozik.

A fenéki sírmezőről ismerünk egy függőt,[1] melynek csüngője nyilván csonka. A karikáról lelóg egy sodronyszál, mely keresztül megyen két kerekded foglalványon, ebből a gyöngy vagy kő kihullott, a sodronyon maradt üres tér egy harmadik csüngő tagnak helyet engedhetett, mely most hiányzik.

Gránátokkal dúsan borított függőt mutattunk be egy igen előkelő kincsből,[2] melynek csüngője talán *A* betűt kiván példázni; e diszesen tagozott betű szárairól gránátos diszű, talán makkot példázó idomok és igazgyöngyök lógnak le.

A honfoglalási korból a már föntebb említett, korábbi idők után is fönmaradt három typuson kívül még három idomot ismerünk.

Egyik két változatban fordult elő a szeged-bojárhalmi harmadik sírban[3] és a székesfehérvár-demkóhegyi egyik sírban.[4] Mindkettőnél a csüngő pálczaforma, melyen három csöppforma kihajlás van. A karika helyét az utóbbi esetben hullámzó formájú sodrony, a másik esetben sajátszerű idom helyettesíti, mely csak az idézett ábrákból érthető meg.

Ez az idom az ő alsó három gyűrűcskéjével, melyből csak egy van fölhasználva a csüngő beakasztására és felső oldalsó kis gyűrűcskéjével, melyből szintén nem lóg le semmi, értelmetlenül átváltoztatott utánzása oly idomnak, melyet nem ismerünk. Alighanem ugyanígy kell tekintenünk a hármas csöppű merev pálczát, melynek valamely drótszálon lógó háromgyöngyű csüngő képezhette az előmintáját.

[1] LXXXV., 14. — [2] CCIII., 6. — [3] A honfogl. hazai emlékei, XXXV., 12., 13. — LXIX., 17. — [4] U. o., XXXVII., 13—16. — LXIX., 16.

A nagyteremiai háromszögű csüngőről * nem elég biztossággal állítható, hogy fülönfüggőnek képezte-e lógós tagját. A régibb középkorban dívott formákkal rekeszes és sodronyos diszítésénél fogva függ össze, mely utóbbi lyrás formáival a kosaras és bogyós függőket ékítő hasonló sodronyos diszítményekre emlékeztet.

Határozottan keleti formával ismerkedünk meg a galgóczi függőpárban,** melynek ornamentikája nem hozható kapcsolatba a régibb középkorban a x. századot megelőzőleg hazánkban dívó izlésekkel.

Haj- és ruhatük. Az antik nők hajdivatait elég részletesen ismerjük; bizonyos, hogy hajtűket használtak, de a fönmaradt emlékek csoportosításánál gyakran vagyunk abban a helyzetben, hogy valamely díszes fejtűről nem lehet megállapítani: az öltözet összetűzésére, vagy a hajzat diszítésére szolgált-e. A barbár törzsek közül legalább a germánok asszonyairól bizton tudjuk, hogy hosszú hajukat föltűzték a fejükre, vagy szalagokkal fonták össze s így lelóggatták.

A régibb középkor leletei között is tényleg találni a germán emlékcsoportokban tűket, melyeknek ilyfajta rendeltetésük lehet és az antik örökségbe lépett barbárság soros temetői közül legalább egynéhányban, a czikói és keszthelyiben találunk ilyfajta antik vagy ókori minta után készült barbár ékszerekre.

Az összes ismert példányokból csak egy nagyobb csoportot lehet kiemelni, mint jellemző typust, a többi szórványos példányokkal egyenként kell foglalkozni.

Azt a nagy csoportot az antik stylus formáját utánzó különböző változatok alkotják.

Czikói sírokban lelt stylusok*** formája semmiben sem különbözik az antik irószerszám használatos idomától; a pálczának egyik vége csúcsos és a másik kissé ferdén elhajlított lap, a szár közepe kisebb és nagyobb párnatagok változatos sorával van tagozva. A stylusokat női sírokban lelték, a miből, úgy véljük, elég valószínűen következtethető, hogy ezúttal nem írószerekül, de ékítményekül szolgálhattak.

* U. o., XXIX., 18.
** U. o., 27. lap és LXX., 21.
*** CCV., 33. sír, 1., CCXXI., 399. sír, CCXXIV., 366. sír, 7.

Néhány fenéki példány[1] ugyanazt a tagozást mutatja; egyiken[2] gömbös dudor választja el a szár sima darabját a felső tagozott résztől, egy másikon[3] a szár felső fele négyélű, ezt a részét gyűrűs tagok öt darabra osztják, és ezeknek mindegyik oldalát három-három bevert köröcske ékíti. Egy példányon[4] a négylapú darab minden oldalát négy bemélyített pont ékíti, melyek közül kettőt-kettőt vonalas mélyítés köt össze, körülöttük pedig vonalas keret foglalja be a két idomot, miként idézett ábránk mutatja. Keszthelyi példányokon[5] a négyélű darab díszítése keresztbe rakott vonalakból áll és nagy számmal vannak példányok,[6] melyeknél ez a darab mindegyik oldalán hosszában föl van hasítva és a hasadék úgy van kiszélesbítve, hogy szalagot vagy zsineget lehetett rajta keresztülhúzni. E hasadékok táján a szár legtöbbször sima, a hasadékok fölött s alattuk kör vagy háromszögponczú idomokkal, nem egyszer gömböcsökkel s a gömböcsöket bekeretelő ∽ formára összekötő sodronyszálakkal díszítik.

Ez a díszítési mód mutatja, hogy e hasított haj- vagy ruhatűk divatját ugyanaz a népség kedvelte, melynél a kosaras fülönfüggők dívtak és miként ez ékszerek közt sok meglepő nagyságú példány a népies ízlés barbár voltát hirdeti, úgy e hasított szárú tűk közt akadnak 20—30 cm.-es példányok, melyekről a legelfogultabb «stylista» sem fogja állítani, hogy az antik írószer munkáját végezték véle.

A nem hasított stylusok sokféle változatai közül egyik példányon hosszúra nyujtott rombus idomát öltötte a szélesbített darab.[7]

A stylusformát elhagyva, a többi ékítő tűk eredeti rendeltetése iránt csak ritkán lehet kétség. A leggyakoribb forma a gombosvégű. A gomb korongos, conikus, gömbszerű lehet, mire példákat idézhetünk Lébenyből,[8] Fenékről,[9] Keszthelyről,[10] Csornáról,[11] Czikóról[12] és Szirákról.[13] Máskor a tű feje egyszerű körded tekercscsé van behajlítva, mint Lébenyben (CXXX., 12), Keszthelyen[14] és Szécsényben,[15] a

[1] LXXXIV., 11—12., LXXXVIII., 10. — [2] LXXXIV., 9. — [3] LXXXIV., 10. — [4] LXXXVI., 7 *a)* 7 *b)*. — [5] CXX., 8., 9. — [6] XCII., 5.; XCIV., 2.; CXIX., 1., 4., 5., 7. — [7] CXIX., 9. — [8] CXXX., 12. — [9] LXXXIV., 8.; LXXXVI., 12. — [10] CII., 12.; CXX., 1—3. — [11] XIII. (szám nélkül). — [12] CCIV., 7. — [13] CCXLIX., 33. sír. 2. — [14] XCII., 4. — [15] CXXIX., 2.

fej zárt gyűrűt képez[1] s áttört négyszöggel végződik[2] vagy lemezzé van kilapítva[3] s e lemez át van lyukasztva, vagy azonkívül apró karikás fülekkel is bír; a mikor az a kérdés merülhet föl, nem-e inkább fűzésre és varrásra szánt tűk ezek, mint puszta ékítésre rendelt haj- vagy ruhatűk.

Utoljára említünk egynéhány díszes aranytűt gránátos ékítésű fejjel a N. Múzeumból, melyek közül a legdíszesebbet rajzban is bemutattuk.[4] Részletes leírását illő helyen adtuk, itt csak arra utalunk, hogy a fejkorong szélén egyik helyütt egy karikácska, a vele ellentett oldalon gyűrűcskéből lelóg még a láncz. Lehetséges, hogy egy dupla aranyláncz, mely a kincscsel együtt került elő, a másik két fülecskébe tartozott és hogy, miként most e két láncz csatlakozik egy közös végső karikához, úgy erre reá mehetett a korongos tűről most is lelógó láncz is és így a három láncz a ragyogó vörös gránátos koronggal együtt hivatva volt egy előkelő germán úri nő haját vagy ruháját élénkíteni.[5]

Nyakdíszek és csüngők. A legpompásabb nyakdíszeket a germán emlékcsoport fejedelmi sírjai és kincsei szolgáltatták, sokkal gyérebbek az ú. n. sarmata soros temetőkben, talán azért, mert ezekben túlnyomólag csak közemberek temetkeztek, egynéhány akad az ú. n. avarcsoportban és meglehetős számosak, de igen szegényesek a honfoglalók korából való sírokban.

Két pompás, a legfinomabb antik izléssel készült nyaklánczot leltek a puszta-bakodi sírokban. Egyik[6] gránátgömbökből áll, melyeket aranysodronyú láncz köt össze, melyek közt fölváltva félholdak és szíveket, példázó gránátokat tartalmazó rekeszes dísztagok csüngnek le. A hol a nyaklánczot végződik, egyik oldalon két, a kampós végű oldalon tojásdad idomuak a keretes tagok és az egyikben megmaradt a laposra csiszolt gránátkő, a másik két foglalás üres. Legnagyobb volt a három közül a középső tag, mert ez állott elől a nyak közepén.

Más formájú a másik bakodi láncz.[7] Ennél a négy aranyszálból finoman font láncz a fő; a láncz hátul záródott, a hol a két végén hornyolt fölületű és gyöngyözött szélű hengerke ül, melynek mindegyikéből egy-egy zárt gyűrűcske

[1] CXIX., 3.; CXX., 7. — [2] CXX., 4. — [3] XCII., szám nélkül; CXIX., 2., 8., 11. — [4] CCIV., 7. — [5] CCIV., 9. — [6] II., 1. — [7] III., 1.

áll ki. Hogy történt a két végső gyűrűcske összekapcsolása, nem lehet biztosan tudni, mert a kapcsoló tag hiányzik. A lánczról elől csüngők lógnak, melyek egy-egy háromszögű keretbe foglalt gránátból és rovátkolt díszű tűforma tagból állanak. Eredetileg összesen 18 ily csüngő lehetett a lánczon, melyből most három hiányzik.

Más nyaklánczaz első szilágysomlyói kincscsel került elő.[1]

A láncz megduplázott sodronyos hurokból van összealkotva. Különösségét képezik a rajta lógó apró idomokban utánzott gazdasági és egyéb eszközök és a közepén lecsüngő hegyi kristályból gondosan kifaragott és kicsiszolt gömb, meg egy kopasz fejű emberke, a ki lélekvesztőben ül és evezőt tart bal hóna alatt.

Mintha csak az ötvös azon merész gótoknak egyikét kívánta volna ábrázolni, a kik a III. század óta a Fekete tenger éjszaki partjairól ily ladikokon a legkalandosabb utakra indultak!

A golyót körülszorító pántokon két ragadozo párducz (?) kúszik a gyűrű felé, melyen a golyó lóg. Ismerjük e ragadozók sűrűn kedvelt szereplését a gótoknak tulajdonított ékszereken, látjuk az egyik petreosai aranytálon és látjuk a második szilágysomlyói kincs korongos fibuláin. A szerszámok idomai közt több olyan van, melyre a régibb középkor szerszámainak készletében reá fogunk ismerni.

Ugyanebbe a csoportba való, bár talán századok választják el e láncz korától, néhány gránátos kövű csüngő,[2] mely pompás nyakdísznek képezte alkatrészét. Megvan belőle a N. Múzeumban három tag, mindegyik egy nagyobb, egészben trapezidomú felső részből és egy rajta csüngő kisebb tagból áll, a felső tagok egymáshoz simultak és szorosan voltak összefűzhetők, úgy a felső, mint az alsó tagot aranykeretü lapos gránátok ékítették.

A legérdekesebb az avarkori csoportban a pusztatóti[3] nyakgyűrű a sodrott aranykarikán lógó hengerded csüngő miatt. Az ilyfajta hengerkéket már a római korból ismerjük, némelyikben még benne maradt a kénes töltelék, mely nyilván gyógyítószerül szolgált veszélyes bajokban, a miért nyakukon hordták. A madarasi leletben[4] fönmaradt sodrott négyélű aranyhuzal csonka és eredeti idomából ki van vet-

[1] XIV. — [2] CCII., 3—5. — [3] LVI., 5. — [4] CXLV., 11.

kőztetve, nem lehet tehát bizton tudni, hogy nyakdíszből maradt-e?

A nagyszentmiklósi 2.[1] korsó alakjának és a 7. korsó[2] fejedelmi lovasainak nyakán szintén csüngős díszű karikát szemlélünk.

Az őskeresztény korból való a N. Múzeum egy aranyláncz,[3] mely egyenes huzalú tagon lebegő aranypléhes gyöngyből és egymásba kapcsolt apró karikákból áll. Érdekes rajta a két áttört művű kis aranypléhes záró korongocska, mely két egymás felé forduló szárnyas madárfőt példáz; a többi madáridomú ékszerekkel együtt a VI—VII. századból származtatjuk.

Legszerényebbek az ú. n. sarmata sírokban lelt bronzsodronyú lánczok.

Egy finom fonott láncz maradt meg a czikói 400. sírban,[4] másfajta csonka láncz volt Závodon[5] és egy hasonló töredék[6] van a regölyi 13. sírból. A lánczok során említjük, bár nem tudni, hogy épen a nyak ékítésére szolgált-e?

Végül a honfoglalási kor sírjaiból előkerült és még XI—XII. századi temetőkben is találtatni szokott tekert sodronyú és három vagy négy sodronyból összefont bronz-nyakgyűrűket említjük. Részletes bemutatásukra más alkalom nyílik a mikor a szlávoknak tulajdonított régiségeket foglaljuk egybe.

Csüngők gyüjtelékes elnevezése alatt a legkülönfélébb ékszereket foglaljuk össze, melyeket hol a nyakon, hol a mellen, esetleg a fejen vagy a sapkán hordva, vagy akár más alkalmazásban ékítésre használtak. Kivettük már előzetesen e sorozatból a fülönfüggőket, melyek, mint láttuk, bizonyos megállapodásra jutott typusok szerint nagyban gyártattak és így rendszerint nem szoktak oly egyéni jelleggel bírni, mint a többnyire csak egyes példányokban és leggyakrabban szembetűnő helyen hordott egyéb csüngők. Némely alakoknál alig lehet kétség, hogy kitüntető jelvényekül szolgáltak, másokhoz áhitat vagy babona fűzte a tulajdonosát, ritkábbak a sírokban az oly csüngők, melyeknek semmi ilyenféle jelentőséget nem tulajdoníthatunk.

A honfoglalási kor ékszerei között van a csüngős pitykék-

[1] CLXVIII.—[2] CLXXIV—CLXXVII.—[3] XLV., 1—3.—[4] CCXXVIII., 1. — [5] CCLIV., 9. — [6] CCLXLIX., 3.

nek egy csoportja, melyet e szempont alól ki kell vennünk, ezek bizonyára pusztán az öltönyök diszítésére szolgáltak.

A korszak elején a Szilágy-Somlyón lelt római füles aranymedaillonok[1] tekintélyes sora páratlan pompájú fejedelmi jelvények lehettek. A barbárok kincseiből előkerült római császári arczképekkel diszített nagy medaillonokat úgy szoktuk tekinteni, mint váltságdíjat, melylyel római császárok a birodalom számára a barbárok részéről biztosították a békét. Alárendelt kérdés, vajjon már úgy kapták-e fülesen e fénylő korongokat, melyek a barbár fejedelem mellét oly pompásan ékítették, avagy csak a barbárok idomították-e ily czélra. Az utóbbi valószínűbb, mert a medaillonoknak gránátokkal való diszítése teljesen megegyezik az egyéb ékszereiken mutatkozó izléssel, némelykor a domborműves ábrákra is belényúlik a gömböcsös dísz és van olyan példány is, mely a medaillonról csak a formát kapta, de teljesen gömböcsös díszekkel van ellepve.[2]

Míg germán fejedelmek mellét ez aranymedaillonok diszítették, Pannoniában lakó kortársaik a IV. és következő századokban szerény római rézpénzekkel ékítették magukat. Lehet, hogy némelykor függők gyanánt hordták fülükön, olyankor azonban, midőn a soros temetők sírjaiból többnyire római IV. századi pénzecskék egyes átlyukasztott példányai tünnek elő, azt kell hinnünk, hogy amulettekül lógatták mellükön. Némelykor az érmek nincsenek átlyukasztva, ilyenkor a Charonnak szánt obulus reminiscentiájára gondolhatunk, azonban e szokás a keresztény császárok kora óta mindinkább divatját multa és az ép pénzek aránylag ritka előfordulása tanuságul szolgálhat reá, hogy érmeknek sirbatétele ez ú. n. sarmata temetőkben kivétel, nem szabály. E fölfogásunk igazolja, hogy legalább egy ilyen sírban, Závodon akadt egy görög föliratú keresztény amuletteül használt bronzkeresztke.[3] A pusztatóti sírokról két benne lelt aranykereszt miatt[4] szintén azt véljük, hogy e sírok halottjai keresztények voltak; a gránátok befogadására szolgáló rekeszekkel diszített csüngő mellkeresztek

[1] I. kötet 23. és 24. ll. és XV., 5.; XVI—XIX.
[2] V. ö. «Der Goldschatz von Nagy-Szt.-Miklós». 167. l.
[3] CCLXII., 1.
[4] LV., 2., 2 *a*).

a VI. és VII. században a kereszténységben általában dívó keresztformát példázzák, a mi e keresztek puszta díszül szolgáló használatának föltevését kizárja.

Más szempont alá esik a kúnágotai sírból előkerült füles keretbe foglalt kristályos amulette.[1] A hegyi kristály babonás hatása ősrégi keleti traditión alapul s ez a kereszténység daczára fönmaradt a keleten és nyugoton. A kristálygömb az első szilágysomlyói lelet lánczán és a hegyi kristály, mely a második szilágysomlyói kincs onyxos fibuláját éki, a traditiónak IV—V. századi divatját bizonyítja, a kúnágotai kristályamulette a VI—VII. századra tehető.

Bullás csüngő használata a római életből származott át a barbárokhoz; soros temetőkben két izben került elő, Fenéken[2] és Keszthelyen.[3]

Az apró félholdacskáknak is tulajdoníthatunk még symbolikus jelentőséget. Egy kis félholdas csüngőt ismerünk Keszthelyről,[4] egy más kis csüngőt Bökény-Mindszentről,[5] mely, három szarva lévén, csak nagyjából példázza a lunula idomát és látni, hogy az eredeti jelentőségnek eltünése után már csak díszítő formát láttak benne.

Csörgős csüngő akadt az 51. závodi sírban,[6] ez megőrizte a skytha leletek óta dívó réses bogyóformát, ugyanerre akadunk honfoglalási sírokban. Kagylós idomot ölt a csörgő egy kösmői sírleletben és szabályos csöngetyű formájában föltünt a pásztói temetőben.[7]

Pusztán ékszereknek tekinthetők a madáridomú aranycsüngők, melyekről már föntebb volt szó, mikor azt az eshetőséget vitattuk, hogy talán fülönfüggők lehettek.[8]

Az apahidai állatfejű gránátos csörtető függőkről[9] már nagyobb számuk miatt is azt kell hinnünk, hogy nem melldíszek voltak és nagyságuk és súlyuk talán egyáltalában kizárja, hogy nő vagy férfi hordta nyakán, legfölebb mint övdíszek vagy épen lócsótárul szerepelhettek.

Kétely merülhet föl, hogy nyak- vagy melldíszül és nem-e inkább fülönfüggőkül szolgáltak-e a presztováczi bogyós csüngők.[10]

Végül akármely helyütt csüngő ékszerekül használhattak

[1] XXXXIX., 8. — [2] LXXXV., 10 *a) b)*. — [3] XCIV., 6. — [4] CXVI., 7. — [5] LXXV., 6. — [6] CCLVIII., 2. — [7] CXXXII., 9. — [8] XLV., 1., 2. — [9] XXXVI. — [10] CLXXXV., 14., 15.

néhány kerek idomú aranycsüngőt[1] és két kis keszthelyi pléhes csüngőt.[2]

Teljességgel tájékozatlanok vagyunk egy czikói sírból való szitaszerűen átlyukasztott füles bronzkorongocskának a rendeltetése iránt.[3]

A honfoglalási korban dívott csüngő ékszereket más helyütt ismertetjük.

[1] XLI., 5.; LIX., 3., 4. — [2] XCIV., 11. és CXVI., 5. — [3] CCXVII., 6 *a) b)*.

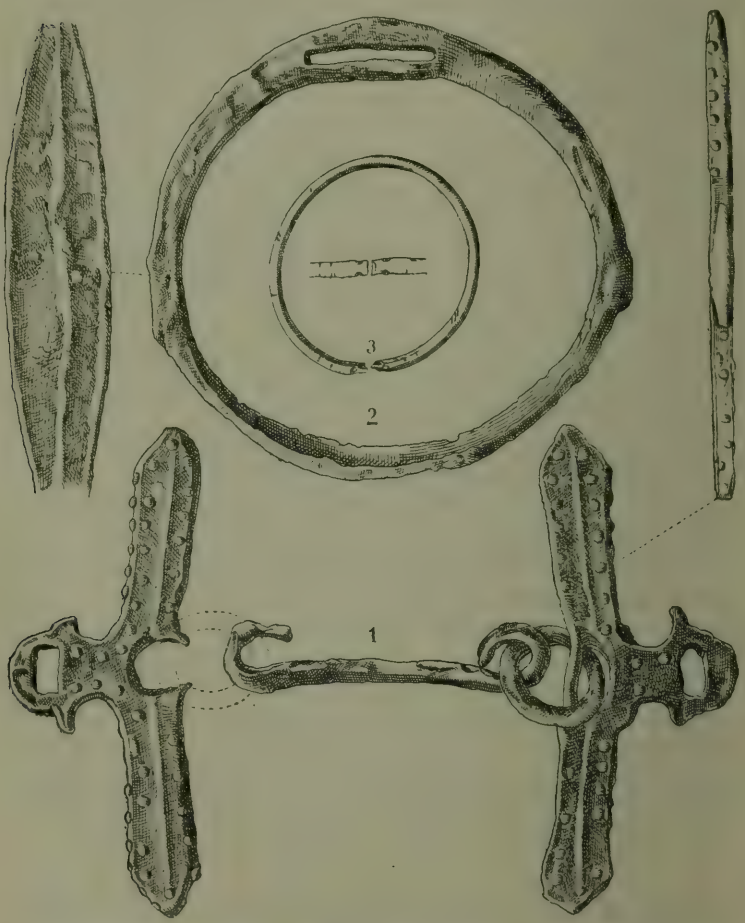

1. Ezüstgombokkal diszített zabla; 2. Kengyelvas; 3. Karperecz Tinódról (Fejér m.) a n. muzeumban cca 1/2 n.

VIII. FEJEZET.

Karpereczek. — Újjgyűrűk. — Gyöngyök. — Különféle egyéb ékítmények.

A régibb középkor emlékkészletében fönmaradt karikákról nem lehet mindig bizton tudni, hogy mi volt a rendeltetésük. A vaskarikákról, melyek az ú. n. sarmata temetők női sírjaiban, különösen Czikón és Regölyön oly sűrűn fordulnak elé, csak akkor tételezhető föl, hogy a kar vagy lábszár ékítésére szolgáltak, a mikor arra elég nagyok és a mikor párosával jelentkeznek. A nyilt bronzkarikákról a díszítő rendeltetést akkor is föltételezzük, ha egyesével találták. A karékeknek szánt karikákról átalában azt lehet mondani, hogy nyíltak, csak gyér példányoknál vannak a végek összekapcsolva és legritkábbak a teljesen zárt példányok.

A nyilt karpereczek túlnyomó számánál kerek, négy vagy több élű átmetszetű a karika, végződhetik hegyesen, tompa hajlással, vagy egyenes lappal. Külön változatot képez az a fajta, a mikor a karika a végek felé vastagodik. Máskor a keskeny testű karika végei kilapulnak. Az egész karika lehet lemezes, a lemez lehet keskenyebb vagy szélesebb, és végződhetik hegyesen, tompán vagy tekercsesen. Végül: lehet a karika sodrott.

A karika fölületét különböző módon diszítették és a diszítés néha igen jellemző; a zárás is többféleképen történhetik. E külömbségek megfigyelése többféle változat megállapítására vezet.

a) A kerek átmetszetű karikák egyszerűbb példányai meglehetős sűrűn akadnak minden korban * de ha nincs

* Voltak Nemes-völgyön CXXXVII., 3.; Mártélyon CXVIII., 11.; Ordason LXXXVI., 9.; Bölcskén LXXXI., 7.; Szegedöthalmon LXXI., 3.

rajtuk díszítés, alig érdemlik a közelebbi megfigyelést. Ponczolt geometriai díszítéseik miatt említünk pásztói,[1] regölyi[2] és keszthelyi példányokat.[3]

Czikón akadtak példányok, melyek egyenes lapokkal végződnek,[4] ily fajtájuak a honfoglalási korbeli sírokban Selypen[5] és Kecskeméten[6] is találtattak.

Nemesvölgyi[7] és sziráki[8] sírokban voltak karikák, melyeknek mind a két vége, vagy csak az egyike többhajlású sodronygyűrűvel van szegélyezve.

Kerek testű karpereczeket, keskenyen lapuló végekkel az egész régibb középkoron át kedveltek. Példákat idézhetünk Lébeny,[9] Závod[10] és Mártélyról,[11] ez a honfoglalási korban is meglehetős sűrűn jelentkező változat, melyet ismerünk Csornán,[12] Vereben,[13] Gombáson,[14] Törtelen[15] és Szegeden (Bojárhalmi lelet).[16] Csak két esetben futnak hegyes csúcsba, a végek: Nemes-Ócsán[17] és Kecskeméten;[18] egy magára álló párnál kis gömbbel végződnek.[19]

Négyélű karpereczek akadtak Regölyön,[20] Szegedöthalmon,[21] Kunágotán,[22] egy nagyváradi honfoglalási korbeli sírban,[23] tanuságául annak, hogy ez a forma sem füződik egy-egy bizonyos korhoz.

Feneken akadtak több élű példányok.[24]

b) Sajátszerű formát ölt a kerek átmetszetű karika, hogyha végei felé szélesbül s azután a legerősebb kihajlásán egyenes lappal záródik. A forma épúgy az ú. n. sarmata temetőkben, mint germán sírokban fordult elé, a mi azt látszik bizonyítani, hogy az ó-korból származik. Voltak reá példák Czikón,[25] Feneken,[26] Szirákon[27] és Keszthelyen[28] bronzból és akadt egy-egy sima aranypéldány Apahidján[29] és Mezőberényen.[30] Mindezeknél a bővülés mérsékelt, jóval erősebb egy erdélyvidéki karpereczpáron[31] és majdnem

[1] CXXXII., 10—15. — [2] 20. és 54 sír. — [3] CXXIII., 1. — [4] CCXL., 1., 2. — [5] Honfogl. kor eml., XXXII., 16. — [6] U. o., 75. l., 13. — [7] CXXXVII., 1., 2. — [8] CCLIII., 1., 2. — [9] CXXX., 6. — [10] CCLIX. — [11] CXXXVIII., 16., 17. — [12] Honfogl. kor eml., XII., 13. — [13] U. o., XIII., 1. — [14] U. o., XXII., 4. — [15] U. o., LI., 1. — [16] U. o., XXXIV., 8., 9. — [17] U. o., XXX., 4. — [18] U. o., 75. l., 13. — [19] Gombás u. o., XXII., 2., 3. — [20] 6. sír. — [21] LXXI., 1. — [22] LI., 9. — [23] Honf. kor eml., XXVIII., 16—18. — [24] LXXIV., 4. — [25] CCXXIV., 2. — [26] LXXXIV., 3. — [27] CCXLVII. — [28] CXXIII., 2. — [29] XXXV. — [30] XXXVIII. — [31] LXXXII., 1., 2.

szélesre nyiló hólyagok formáját öltik a végek a szentendrei karpereczeken. A két utolsó példánypár ezüstből való és rhombikus idomokat képző párhuzamos vonalak ékítik a felületüket.

c) A karika egyenletes szélességű lemezből áll. A legdiszesebb példányok akadtak Ordason[1] és Mártélyon.[2] A lemez hosszában hornyolt és félkörű hajlással végződik az előbbi két esetben, a mártélyi pár egyenes metszéssel végződik és a két végén, valamint a nyilással ellentett pontján négyszögű foglalású paszta ékíti. Ez utóbbi formával rokon példányokat ismerünk Fenékről és Keszthelyről, csakhogy azok nem hornyolt, de egyenletes fölületűek. Némely példányokon a végek szélét kerek foglalású pasztá k és a pánt fölületét ponczolt geometriai idomok ékítik.[3] Más példányokon ez a pasztás diszítés hiányzik és a lemez fölületén párhuzamos egyenesek vagy görbékből alakított fonadékdíszek vonulnak végig.[4] Ez utóbbi példányokon némelykor még megvan a záró szerkezet, egyik végükön közepett egy, a másik végükön két hengerded tag van, mely a karperecz összehajlításánál egymásba csuklóra nyúlik és egy szöggel össze volt foglalható.

Talán hasonló összefoglalás czéljára szolgálhatott a kiálló peczeg egy sima fölületű, ezüstlemezű karpereczen a tolnaszántói leletből.[5] Még sajátszerűbb az összefoglaló szerkezet egy galgóczi példányon;[6] annak egyik végén karikán csüngő lemezke van, melynek átlyukasztott vége reá jár a karperecz másik végén lévő gömböcsös fejű kiálló szögecsre.

Egy szegedöthalmi[7] és egy csorna-sülyhegyi[8] példányon a durva lemez két vége egymásra jár és apró szögecsekkel állandóan egymásra van erősítve.

Ugyancsak a honfoglalási korból vannak karpereczek, melyeknek a végei tekercsszerűen kifelé fordulnak és zsineg vagy sodrony segítségével voltak összefoglalhatók.[9]

A többi lemezes példány nélkülöz ily összefoglalásra

[1] LXXVII., 8. — [2] CXLVIII., 1., 2. — [3] LXXXIV., 2., CXXIV., 2. [4] LXXXIV., 1.; XCII., 7.; XCIV., 8.; CXXIV., 1., 3. — [5] Honfogl. eml., L., 9. — [6] U. o., 28. l. — [7] LXXI., 4. — [8] Honfogl. eml., XIX., 6. — [9] Székesfehérvár, Demkóhegy. U. o. XXXVII., 1.; Szeged-Bojárhalom XXXV., 3.; Nagy-Kürü, u. o., XXVI., 1.

alkalmas szerkezetet. A végeik vagy egyenesen lemetszettek,[1] vagy körszelvényű a befejezésük.[2]

Mind e példányokon a fölület síma és teljesen nélkülözi a diszítést. Csak kettőt ismerünk (ábra $^{2}/_{3}$ n. és 108. l.), mely formai rokonságban áll velük, s a hol mindkét vég félkörhajlását kerek foglalású paszta diszíti, a mi által a mártélyi és keszthelyi fönnidézett hasonló díszű példányokkal is összefügg.

d) Némelykor állatfőkkel végződik a karika. A leggyakoribb motivum a kigyó- és oroszlán (?) fej. Amavval barbár idomban találkozunk, fenéki[3] és keszthelyi[4] peldányokon.

Az oroszlán (?) fejű végzésnek legpompásabb példáját birjuk a p.-bakodi aranykarpereczeken. A modoros stylizálás csak sejteti, hogy az ötvös oroszlánfőket szándékozott ábrázolni, melyekhez a motivumot megadja az ókori művészet keleten és nyugaton. A gránátos dísz sűrű alkalmazása rajta és a többi ékszer, melylyel találták, mutatja, hogy a germán népvándorláskori ötvösség első szakaszából való. A két állatfej végzésű tag csuklóban mozog és elől sróf köti össze a két fej közét.

A karperecz egyszerűbb s egyúttal durvább analogiája egy szilágysomlyói, kampós végű kis állatfej,[5] mely hajlított csövecske végét képezi és valószinűleg karperecz egyik befejező tagja volt. Még közelebb áll a bakodi karpereczhez két aranykarperecz a N. Múzeumban ismeretlen, valószinűleg magyarországi lelőhelyről,[6] szintén gránátos ékítéssel.

Míg mindezek a germán izlés korábbi szakaszából látszanak származni, addig egy állatfejű lemezes karperecz Fenékről[7] a stylus későbbi stádiumából ered. A fejek lapos kezelésben, hosszúcsőrű madár idomát látszanak példázni; a foglalásokban vörös üvegek vagy vékony gránátok ültek.

[1] Honfogl. eml., Szegedöthalom LXXI., 8.; Nagy-Körü, XXVI., 2.; Szegedkirályhalom V., 5. — [2] Honfogl. eml. Vereb, XIII., 2; Neszmély VIII., 3.; Galgócz, 28. l. Nagy-Teremia XXIX., 7—9.; Szolyva XLIII., 2., Tisza-Nagyrév, XLIX., 3. — [3] LXXXIII., 1„ 2. — [4] A 127. lapon és XCII., 2. — [5] XV., 2. — [6] CCII., 1. és 5. — [7] LXXX., 6.

A honfoglalási kor leleteiben többször fordul elé bronzból vagy szürke fémből készült karpereczforma, melyen két egymás felé forduló állatfej durva idoma domborodik ki, a két állatfej csőre többnyire egymásba folyik és így e karpereczek rendesen zárt karikákat képeznek.

Némelykor már csak alaktalan dudorok tartják fönn nagyjából az állatfők emlékezetét. Ilyen karpereczek voltak Székesfehérvárott a Demkóhegyen[1] és a Bojárhalmon,[2] Selypen,[3] Nagyváradon[4] és Bácskereszturon.[5] Van egy pár, mely nyilt és a mely meglehetős szabatosan mutatja az oroszlánfőket, de ezen példányok kora iránt, kisérő mellékletek hiján (CCCXXXV. 1—3. ábra), nem vagyunk eléggé tájékozva.

e) A négy fölsorolt főtypus mellett egyik-másik alkalommal akadtak egyéb karpereczformák is, de mindig csak elvétve, úgy hogy azok vagy korábbi időszakok erratikus jelenségei gyanánt nyulnak át e korszakba, vagy talán pillanatnyi szeszély szülöttjei.

A római időszak századaiban gyakori volt egy karpereczforma, melynél a végek egymás fölé nyulva, tekercsesen fogták körül a karikát. Ilyet találtak Fenéken.[6] Századokkal későbbi időből, a honfoglalási korból akadt Székesfehérvárott egy demkóhegyi sírban ezüst karperecz,[7] mely e formával meglehetős közeli rokonságban van; a főkülömbség abban van, hogy a két vég egy csomóban összefügg, s e csomótól jobbra-balra fogja át tekercsszerűen mindegyik sodrony a karikát.

A pusztatóti sírokban volt két karperecz egyszerű sodrott négyélű, arany drótból.[8]

A fenéki temetőből előkerült egy karperecz, mely ∞ formákban egymást keresztező két sima bronzsodronyból áll.[9]

Két vagy több sima sodronyból összefont karpereczek akadtak többször honfoglalási sírokban, p. o. Kecskeméten[10] és a székesfehérvári Demkóhegyen.[11] Ezek együtt szoktak járni hasonló nagyobb nyaktekercsekkel és azokkal származás dolgában ugyanegy szempont alá esnek.

[1] Honfogl. emlékek, XL., 1. — [2] U. o., XXXV., 4. — [3] U. o., XXXII., 15, — [4] U, o., XXVIII., 15. — [5] XVIII., 1., 2. — [6] LXXXVII., 5. — [7] Honfogl. eml., XXXVII., 24., *a) b)*. — [8] LVI., 6.; CLVII., 7. — [9] LXXXVII., 6. — [10] Honfogl. eml. 75. l. 1.,; u. o., 78. k. — [11] U. o., XL., 2.

Végül, mint teljesen magára álló, igazán karra való nagy gyűrű említendő a szilágysomlyói aranykarika,[1] mely úgy van alkotva, hogy finom aranyszálakat hajlított hengerekké forrasztottak össze és három helyen növényleveleket példázó préselt lemezgömbbel kötötték össze. A munka finomsága és a zárt gyűrű tagozása antik mintára enged következtetni.

Gyűrűk. Az ujjak ékítése gyűrűkkel a korszak elején déli és éjszaki népeknél egyaránt dívott és az egész régibb középkornak nincs oly emlékcsoportja, melyben nem akadna példa a szabad ember ezen symbolikus jelvényére. A soros temetőkben és egyebütt gyakori a zárt, sima bronzgyűrű előfordulása; ezek bizonyára gyakran ujjra való ékítmények lehettek, de szolgálhattak egyéb czélokra is. A szilágysomlyói leletben volt egy dudoros karika[2] és egy kerek áttörésű korongforma,[3] mind a kettő aranyból. Alig hihető, hogy ezeket ujjyűrűknek lehetne tekinteni.

Sima, zárt bronzgyűrűk akadtak Ordason[4] és Czikón,[5] sima, nyilt példányok voltak Keszthelyen,[6] Mártélyon[7] és Csornán.[8]

Négyélű gyűrűk akadtak Ordason[9] és Czikón.[10] Vékonylemezű, zárt gyűrűket találtak Lébenyen[11] és Pásztón.[12] Hengerded lemezű gyűrű volt Csornán[13] és két vagy többhajlású hengerded, sodronytekercses gyűrűk akadtak ugyancsak Csornán[14] és Szécsényben.[15]

Mindezen példányokon és számos más esetben, melyet fölösleges volna idézni, a gyűrű újjra való rendeltetése azért nem állítható biztossággal, mert a gyűrű minden oldala egyformán tagozatlan, fölületét nem ékítették, és nyilt végein sem alkalmaztak oly idomokat, melyek mutatnák, hogy az ujj hátának ékítését czélozták volna velük. Ily ékítményeket, bemélyített geometriai idomokat, csak egy gyűrűfajtán látunk, a minők néhányszor honfoglalási sírokban fordultak elé.[16]

[1] XXVIII. — [2] XV., 3. — [3] XV., 4. — [4] LXXVI,, 9. — [5] CCXIII. és CCXV. — [6] XCI., 12. — [7] CXLVIII., 12., 13. — [8] XIIII., 19. — [9] LXXVI., 1. — [10] CCXL. — [11] CXXX., 5. — [12] CXXXII., 21. — [13] XLVII., 9. — [14] XIII., 5.; XLVIII., 171., 183. sirban és u. o. gyermeksír 2—4; XLVII., 78. — [15] CXXIX., 3. — [16] Székesfehérvár Marosh. lelet, Honfogl. eml. 122. l., *b.* Bács-Keresztur, stb.

Valamennyi igazi ujjgyűrűn vagy valamikép ki van emelve és diszítve a felső rész, melyet ilyenkor gyűrű fejének mondunk, vagy a gyűrű végei állottak fölül és ekkor ezek vannak különösebben diszítve.

Ez utóbbi esetre csak egy példát tudunk idézni, a szilágysomlyói[1] lelet két állatfejű aranykarikáját. Az állatfejeket elég durva idomok példázzák; csak az által tudta az ötvös szándékát kétségtelenné tenni, hogy a csúcsba futó dudor legvastagabb részén jobbra-balra keretekbe foglalt tojásdadidomú két-két gránátocskát helyezett, mely mintegy a két állatfej szemeit jelzi.

Minden egyéb typusnál a fejet valamikép kiemelték.

Némelykor, s ez a legszerényebb módja, a gyűrű valamely pontján gúla formában gömböcsöket forrasztottak egymásra,[2] ezeknél a karika vékony sodronyból áll. Egy keszthelyi példányon[3] a négyhajlású, sodronytekercses gyűrű középtagja rhombikus lemezzé van lapítva és ez képezi a gyűrű fejét.

Ezzel rokon egy keszthelyi és két fenéki példány, melynél azonban a gyűrű lemezes és zárt.

A lemezes kiszélesbítés rhombikus[4] és e lapot egyszer szalagos idomok belévésésére használták. A másik esetben a lemezes kilapítás tojásdad és széle hullámos, fölületét pedig kivert pontdíszekkel ékítették.[5]

Az itt fölsorolt példák után, melyeket alig lehet a szó szoros értelmében a fejes gyűrűk közé sorolni, magukat a «fejes» gyűrűket három csoportban ismertetjük. E csoportosításnál leginkább a származás mértékadó. Együvé teszszük azokat, *a)* melyek a rekeszes ötvösművészetű csoportból valók, *b)* együtt hagyjuk azokat, melyek az ú. n. sarmata temetőkből kerültek elé és végül *c)* a honfoglalási kor idomait is külön mutatjuk be. Már eleve meg kell jegyeznünk, hogy e három csoport gyűrűformái közt néha jelentékeny eltérések mutatkoznak, s ezekben a kor sajátos alakjait látjuk; vannak viszont némely közös jellemvonások a csoportok egyes alakjai között és e közösség nyilván abban leli magyarázatát, hogy az egész koron keresztül maradtak fönn antik traditiók.

[1] XV., 1., XVIII., 3—7. — [2] XLIII., 10.; Ordas LXXVII., 10. — [3] CIX., 6. — [4] Keszthely, CIX., 13.; Fenék, LXXXIV., 6. — [5] LXXXVI., 14.

a) Antik szokás, hogy a pecsétlő gyűrű fejébe a tulajdonos nevét vésték. Az apahidai leletben két monogrammos aranygyűrű volt. Mind a két név a kor szokása szerint egymásba tolt és összeillesztett betűiből ki lévén magyarázandó, a megfejtés nem egész biztosra vehető. Valószínű, hogy az egyik monogrammban Omhar(us) neve rejlik,[1] a másikban alighanem Marc(us) (ábra $^3/_4$ n.). Ugyanazon leletben volt egy aranygyűrű, melybe négy keresztke van bevésve,[2] tanúságúl arra, hogy az apahidai halottak keresztények voltak.

A gránátos díszű gyűrűk közül a régibb korszakba tartoznak a bakodiak.[3] Mind a három más-más formát mutat. Egyiken a gránátok befogadására szolgált egy középső, nagyobb négyszögrekesz, melynek mindegyik csúcsán párosával ülnek kis kerek rekeszek. Egy másiknál a négyszög helyett nagyobb körös rekesz közepén kis körrekesz ül, melyben négy átlós fal tagozza egyenlő részekre a nagyobb kört. A hol az átlók a kör falát érintik, kettesével ülnek apró körrekeszek. A harmadik példánynál a körrekeszekben behorpadt oldalú négyszögrekesz ül, míg a kör falából kifelé álló, hat csúcsos, háromszögű rekesz csillagformát képez. Egy arany gyűrűn a N. Múzeumban[4] a szemcsés szegélyű körkeret közepén kis hatszögű rekesz ül, melynek minden sarkából átlós fal vonul a közös rekesz felé, mi által hat trapez idomú tér támad, melyekben még most is benne ülnek a gránátos táblácskák. Egészen hasonló más példányt is bír a N. M., csakhogy közepett körrekesz ül, melynek falát gömböcssor szegélyezi, hasonlókép a külső kört is gömböcsök szegélyzik és a gyűrű karikája mind két szélén gömböcsök sorakoznak. A közbeeső körben pedig rácsszerűen elhelyezett gömböcssorok ékítik (LXII., 2.) Diszes, gránátos aranygyűrűt (CCCXIV. 3.) szerzett a N. Múzeum újabban, melynek rekeszes fejkorongja közepében kúpidomban emelkednek körpont körül sorakozó rekeszek, a kúpot apró trapezos rekeszekből álló belső és körded rekeszekből álló külső kör veszi körül. A korong oldalát is hullámos szélű falak közé helyezett gránátlapok borítják.

[1] XXXV. — [2] XXXV. — [3] III., 2—3. — [4] XLI., 4.

Egy apró aranygyűrűn a N. Múzeumban[1] a rekeszes korong közepén kis egyenszárú, kerek idomú rekesz ül, melynek minden szárából egyenes, átlós fal vonul a körkeret felé, a kis gránátlapok még benne vannak a rekeszekben.

A pusztatóti sírleletben többféle gránátos fejű aranygyűrű volt.[2] Egyiken a fej korongidomú, közepett kerek gránát ül, azt trapezos idomokból álló kör fogja be, ezután következik egy rekeszes sáv, melyben egyenlő távolságokban egy-egy körrekesz ül, a négy idomot harántosan álló egyenes falak kötik össze. A korong külsejéből párosával a lemezes karika összetalálkozásán egy-egy kétharmad körrekesz áll ki és az egész idomot kívül szemcsés szegély kereteli be. Hasonló szemcsés sorok szegélyzik a gyűrű lemezét, közben pedig apró körrekeszek sorakoznak, melyeket ferdén álló közfalacskák kötnek össze egymással.

Ugyanazon lelet másik gyűrűje[3] egyszerűbb, a körrekeszt, mely *egy* kő befogadására szolgált, gömböcsös keret szegélyzi és a sodronyos gyűrűn a kerethez még mindkét oldalon háromszögben csoportosított három-három gömböcs ül.

Hasonló aranygyűrűt (CCCXIV. 9.) szerzett újabban a N. M., mely csak abban különbözik a pusztatótitól, hogy a rekesz tojásdad idomú. A kő, ezúttal hegyi kristály, most is benne ül még.

Ilyenféle egy keszthelyi gyűrű,[4] melynél a keret külsején fekmentes hornyolatok vonulnak körül, a keretet szegélyző szemcsék kisebbek, mint a hármasával csoportosított gömböcsök, a mi által kissé változik a gyűrű habitusa. A N. M.-ban van egy kerek rekeszben foglalt gránátfejű, szerény aranygyűrű, a rekesz négy oldalán egyforma távolságban derékszög alatt egy-egy gömböcs áll ki (XLIII., 11.).

A szentendrei lelet két aranygyűrűje[5] a rhombikus fejű gyűrűkre szolgáltatott jól datált mintákat. A lemezes gyűrű a fej felé beléfut egy rhombus két hegyes csúcsába. A rhombus közepén keret van kő számára, mind a négy csúcsán egy-egy üres pléhgömb ül, a gömbök közein a rhombuskeret széleit kisebb gömböcsök szegélyezik.

[1] XLII., 5. — [2] LV., 3. — [3] XLII., 3.; ugyanaz LV.,4. — [4] CXXII., 6. — [5] LII., 7. és 8., ugyanaz XLIII., 7.

A N. Múzeumban van egy aranygyűrűcske,[1] melynek rhombikus rekeszét csupa egyenlő gömböcs szegélyzi, és a fejtől jobbra-balra, egy-egy háromszögbe helyezett gömböcscsoport diszíti a gyűrűt.

Egy aranygyűrű (CCCXIV. 10.), melyet a N. Múzeum újabban szerzett, nagyon közel áll a szentendrei idomhoz; csak abban tér el tőle, hogy a rhombusidom hosszabb tengelye derékszög alatt áll a gránátos gyűrűn, melynek közepét hornyolatban végig futó apró szemcsés sor diszít.

Egy lapos lemezű aranygyűrű[2] felületéből lapos lemezű korong emelkedik, melyen közepett és körös-körül hat kerek áttörés van, mindegyik áttörésben gránát ült.

Egy más példányon[3] az aranygyűrű fejét négyes félkörű tagozású lemez képezi, mindegyik fal körében mélyedésben félgömbű gránát ült, melyből három még megvan.

A kúnágotai aranygyűrű fejét (XLIII. 6. = LXIX. 6.) préselt korongos aranylemez képezi, melyen két központi rovátkolt körös sáv képezi a diszítést.

Utolsó helyen említünk e csoportban egy stylizált, ökörfejű aranygyűrűt,[4] mely rekeszekbe foglalt lapos gránátokkal van diszítve és egy gulaidomú foglalásból kiemelkedő hegyes gránáttal diszített arangyűrűt (CCIV., 8.).

b) A soros sírmezőkből származó gyűrűk közt vannak olyanok, melyek mint pecsétlésre szolgáló intagliós gyűrűk folytatják az antik traditiót. Némely példányokból kihullott az intagliós paszta vagy kő, mire példáúl szolgálhat egy keszthelyi gyűrű.[5] Máskor magának a gyűrűnek a fején látszik valamely idomot ábrázoló mélyedés, melyről néha még fölismerhető, hogy emberi alakot kiván példázni,[6] máskor, mint két fenéki bronzgyűrűn,[7] csak sejtjük, hogy intagliót helyettesít a zavaros idomú mélyedés.

Feneken akadt egy monogrammos ezüstgyűrű;[8] valószínű, hogy az összeforrt betűk a PHOKA(S) nevét jelentik.

Ugyancsak Feneken akadt egy bronzgyűrű,[9] melyen négyszögű, vele öntött dudor emelkedik, idoma mintegy négyszögkeretben foglalt kő emlékét tartotta meg; gyűrűje hoszszában hornyolt és végei egymás fölé nyulnak.

[1] XLIII., 8. — [2] XLIII., 5. — [3] XLII., 6. — [4] XLII., 4. — [5] CXXII., 7. — [6] Keszthely, CXXII., 8. — [7] LXXXV., 17—19. — [8] LXXXIV., 5. — [9] LXXXV, 16., 20.

Puszta-Szent-Erzsébeten a gyűrűvel vele öntött fej[1] félgömbű és csipkézett széle mintegy az utolsó reminiscentiája a kerek keretű foglalásban ülő félgömbű kőnek, melyet idoma példázni látszik.

Oly példányok sem hiányzanak, melyeken a fejet csakugyan keretes kerek foglalásban ülő üvegpaszta képezi. Volt ilyen p. o. Csúnyon a 32. sírban,[2] volt egy Czikón[3] és legdíszesebb volt a sziráki példány,[4] mert itt gömböcsök szegélyezik a foglalást. Ez utóbbiról megjegyzendő, hogy a karikája lemezes és nyilt.

Ismét más változatot képvisel egy závodi és egy keszthelyi gyűrű; mind a kettőnek a fejét egyszerű, préselt lemezke képezi. Ez a závodi esetben[5] mintegy sugaras napot példáz; a kerek lemez ugyanis keretes, közepett gömbszelvényű dudor emelkedik belőle és apró, kitrébelt sugarak sorakoznak körülötte és a külső keret között.

Egy keszthelyi gyűrű[6] fejlemeze mintegy virágot példáz. Középső mélyedése körül, melyben egy kis jóakarattal a virág fészkét lehet fölismerni, négy keresztbe állított körded dudor képviseli a szirmokat.

E gyűrűk gyakran rossz ezüstből készültek.

c) A honfoglalási kor gyűrűi között akadt egy Csornán[7] a sülyhegyi sírban, melyet tojásdad idomú, intagliós kő diszít. A bevésett idomot még nem sikerült kielégítőleg értelmezni. A hol a foglalás a karikát érinti, mindkét ponton három-három gömböcs ékíti a gyűrűt. Egy tolnaszántói gyűrű[8] korongos fejlemezkéje közepett mélyedést és apró lyukat mutat, mintha paszta lett volna belé erősítve. A hol a karika két ága a korongot érinti, két-két gömböcs ül, a korongból pedig a karikára derékszög alatt álló tengely irányában egy-egy kis peczeg áll ki.

Székesfehérvárott az egyik maroshegyi sírból előkerült gyűrűn[9] vele öntött feje ugyanazt a mustrát mutatja, mint az egyik závodi gyűrű lemezkéje (CCXL.), a gyűrűje pedig nyilt és végei egymás fölé nyulnak, mint egy fenéki gyűrűnél (LXXXV., 16.).

Egy törteli gyűrű[10] feje megközelíti az előbbi csoport

[1] CXXXI., 18. — [2] CCLXXIII. — [3] CCXL. — [4] CCXLIX., 33. sír, 3. sz. — [5] CCLIIX., 63. sír, 2. sz. — [6] CXXII., 9. — [7] Honfogl. eml., XIX. 2. — [8] U. o., L., 10. — [9] Honfogl. eml., XLI., 8. — [10] U. o., LI., 11.

egyik változatát; a laposan domborodó paszta szélére reáhajol a lemezes foglalás. A foglalásból derékszög alatt álló négy bütyök áll ki. Hasonló hozzá a verebi gyűrű,[1] melynek foglalásán a bütykök szabálytalanúl emelkednek; gyűrűje nyilt.

Igen jellemző a pilini[2] és a szegedbojárhalmi[3] gyűrű foglalása. Ezeknél a foglalás négy körszelvényű lemez reá borul a pasztára; mindegyik lebbentyű tövén a foglalás oldalán egy-egy gömböcs ül.

E változat legjellemzőbb példánya aranyból való,[4] itt mintegy nyelvidomot öltenek e lemezkék és két összefont sodronyszál szegélyzi a szélüket, a végükön pedig gömböcs ül. Nagyobb gömböcsök — egészben 10 — ülnek a körded foglalás oldalán, alattuk sodrott szál szegélyzi a foglalványt és a lemezes gyűrű két szélét is két-két sodronyból font keret szegélyzi.

Okunk van hinni, hogy ez utóbbi három példány által képviselt foglalási mód byzanczi minták szerint fejlődött. A magas középkorban is ez volt a kőfoglalás egyik módja. Egy aranygyűrűn[5] a N. Múzeumban ez a foglalás a másik, keretes foglalással változik. Erről a példányról azt tartjuk, hogy közepett áll az ú. n. avarkori és magyarkori csoport köves vagy pasztás gyűrűi között, mire diszítéseinek megegyezése egy föntebb tárgyalt gyűrűvel[6] utal. A lemezes gyűrű itt is, ott is gömböcsszegélyű és rácsformára elrendezett egyenes sorú gömböcsök töltik be a közt, a korongos fej szélén is mindkét esetben látjuk a gömböcsös szegélyt. Magának a korongnak a közepén oly foglalvány ül, milyent a pilini gyűrűnél tapasztaltunk, de sokkal finomabb és ügyesebb az alkalmazása. Négy sarka irányában egyenes falú, kerek rekeszek ülnek; mind a négy foglalás tövét gömböcsös szegély kereteli be és a fönmaradó köröket gömböcsökből alakított négy virágidomféle tölti ki.

Alig tévedünk, ha ezt a díszes példányt is byzanczi ötvösműhelyből származtatjuk és ha azt tartjuk, hogy az avarkori, valamint a honfoglaláskori csoport vele rokon ékszerei is antik mustrák után képződtek.

Van végül néhány gyűrű, melyet megfelelő analogiák hiján

[1] U. o., XIII., 3. — [2] U. o., 18. lap, — [3] U. o., XXXV., 1., 2. — [4] Régibb középk. eml., I. köt., XLII., 1. *a*, *q*. — [5] XLIII., 3. — [6] XLIII., 2.

nem birunk semmi csoportban biztosan elhelyezni; sőt kettejéről az sem biztos, nem származik-e a magas középkorból?

Kettő ezek közül a gyűrűt ékítő sodronyfonás miatt csatlakozik egymáshoz. Egyiken[1] *egy* ilyen kalászfonás vonul végig, a másikon kettő.[2] Az előbbin a fonás a lemezes gyűrű két szélét ékítő gömböcssor között vonul. A fejet keretes korong képezi, melynek széléből hat apró gömböcs áll ki, a keretben mélyített alapból a keret színéig monogramm domborodik, melynek betűit Behancnak vagy Benca-nak lehet értelmezni. A fejkorongocskát áttört művű virágkehelyféle tag köti össze az aljával.

A másik példányon a dupla kalászt példázó sodronyfonadékkal diszített gyűrűlemezt rovátkos sodrony szegélyzi mindegyik szélén, mindegyik sodrony a fej felé körtekercscsel végződik, a fonadék kicsit túlmegyen a külső kereteken és befejezését egy harántosan álló rovátkos sodrony képezi, mely a fejkorong oldalsó hajlását kísérvén, a két keret tekercsei fölé nyulik és szintén fölül-alul tökéletlen körtekercscsel végződik. A körded fejtagot erősebb tekert sodrony szegélyzi, közepett hossznégyszögű nagyobb kő és körülötte nyolcz kisebb, nem mindig szabályos geometriai idomot mutató, öt tökéletlen symmetriával van elhelyezve. A foglalás széle kissé reáhajlik a kő szélére. A gyűrű meglehetős gonddal van készítve, de a fej túlhalmozottságánál fogva azt a benyomást teszi, mintha barbár ötvös kezéből eredt volna.

Más két aranygyűrűt ismét valami hasonlatosság csatol össze, a nélkül, hogy közös származást tulajdonítanánk neki.

Egyiken[3] a fejet hossznégyszögű, zigzegdíszű keretben ülő kő képezi, melynek megállását a keskeny oldalakból a föléje nyuló keskeny peczeg biztosítja. A keretből az átmenetet a dupla sodronyú karikába mindkét felől sima, háromszögű lemezke közvetíti.

A másik gyűrűnél is[4] megvan a fejtagból a hornyolatos karikába való lemezes átmenet; ezúttal mindegyik lemezkén a gyűrű hajlása irányában emberi arczféle idom nagyolt körvonalait látjuk, maga a fejtag kis körded és háromszögű rekeszekben ülő négy gránáttal és hat gömböcscsel van ékesítve.

[1] XLIII., 4., *a*), *b*). — [2] XLIII., 2. — [3] XLIII., 9. — [4] XLIII., 1.

Gyöngy. Az üveggyöngyöknek classikus és nem művelt népeknél egyaránt nagy szerepök volt a nyak, kéz és öltözet diszítésében. Ez a szereplésök már az őskorban kezdődik és már a történeti kor kezdetén virágzik classikus déli vidékeken a gyöngygyártás, melynek termékeivel korábban a phœniciai, utóbb a görög és római kereskedők elárasztották a világot, a keleten épúgy, mint Európa barbár vidékein. E közös góczpontokból kiinduló nemzetközi kereskedés következménye, hogy egykorú időközökben a legkülönfélébb vidékeken hasonló gyöngyformák divatoznak, hacsak nem állották útját az elterjedésnek a kereskedésben bekövetkezett változások, népek vándorlásai, a megváltozott divatok és egyéb tényezők, melyekről csak ritkán lehet elég alapos tudomásunk.

Az üveggyöngyöknek, mint nemzetközi iparczikkeknek teljes áttekintő monographiája nélkül, egy-egy területről összegyűjtött adatok csak korlátolt értékkel bírhatnak.

Más két szempontból is kell összeállításunk fogyatékos voltát bevallani. Hiányos az anyag és szín szabatos megjelölése miatt, a mely szorosabb vegyi és optikai vizsgálatok nélkül nem is lehetséges.

Az áttekintés tehát első sorban a formákon alapul, de ebben a részben is azzal a megszorítással éltünk, hogy a csoportosításból kihagytuk az egyszínű, sima fölületű, gömbölyű vagy gyűrűs példányokat, mert ez az idom mostani megfigyelő képességünk fokán még nem eléggé elkülönithető változatokban jelentkezik előttünk.

Drágakövekből ritkábban készítették a régibb középkorban a feltűzhető gyöngyöket. Ékszerekben is legtöbbször az olcsóbb üvegpaszták helyettesitik és csak az egész nyugoti világot elárasztó keleti gránátok tesznek e részben jelentékeny kivételt.

A borostyánkő is ritkábbá vált a népvándorlás kezdete óta. Nyilván megszakadtak a déli és éjszaki vidékek közt az ókorban hazánkon keresztül vonuló kereskedelmi utak és talán el is fordult tőle a hazánkat lakó népek izlése.

Csak három helyről ismerünk sírleletekből előkerült borostyánkőgyöngyöket: Perjámosról,[1] Szécsényről[2] és Bezenyéről.[3]

[1] VII., 3—5. — [2] CXXIX., 9. — [3] CLVI., CLVII., 6.

A regölyi temető 22. és 24. sírjában állítólag előkerült sárgás-barna áttetsző karikaforma két nagy gyöngyéről tudjuk, hogy oly typushoz tartozik, mely épen a regölyi bozótban száz-számra fordult elő La Tène-izlésű régi holmikkal, tehát ha csakugyan azokban a sírokban lelték, akkor egy korábbi korszakból származó örökség gyanánt maradt fönn.

Ugyanazt mondhatjuk Fenéken lelt füles gyöngyöcskéről[1] és perjámosi sírokban volt színtelen tojásdad gyöngyökről.[2]

A mártélyi egyik sírban előkerült egy kis gránátgyöngy,[3] a gránát sötétbarnás, nem keleti almandinkő, de olyan, a milyent talán Csehországgal való összeköttetéseik révén az alföldi népek a Kr. u. I. és II. században kedveltek. Idomuk is jellemző és félreismerhetetlen, hossznégyszögű, lapos hasáb, melynek mind a négy csúcsát lecsiszolták, úgy hogy a tompítás ferdén fekvő háromszöget mutat. Meglepő jelenség, hogy ez idom üvegpasztában, bár nem oly szabatos kristályformában, utóbb is jelentkezik.

Gyér példányai voltak Závodon,[4] Czikón,[5] Pásztón,[6] sőt még a bezenyei gyöngyök között is akadt néhány példány.[7]

A sűrűbben jelentkező idomokat kilencz csoportba lehetett osztani.

a) Több oldalú hasáb, mely hossztengelyében van átlyukasztva; csak az ú. n. sarmata sírmezőkből ismerjük.

Példákat idézhetünk a következő helyekről: Czikó,[8] Ordas,[9] Bölcske,[10] Regöly,[11] Keszthely.[12]

b) Legtöbbször szürkés, kevéssé áttetsző, néha barnás vagy feketés; egyik vége csúcsos, másik tompa és szélesebb, lapos és hosszában tompa gerincz vonul; nagyobb tengelye irányában van átlyukasztva és gyakran fémcsövecskével béllelve.

Csak az ú. n. sarmata soros temetőkből került elé az idom.

Kutatóink hol tök-, hol dinnyemaghoz hasonlították és ilyen czímen említik a leírásokban.

Keszthelyi sírmezőkről ezerszámra került elő, bár tábláinkon csak egyszer ábrázoltunk keszthelyi példányt.[13] Csúnyon is sűrűn akadt,[14] ismerjük Ordasról,[15] Bölcskéről,[16]

[1] LXXXVII. — [2] VII., 6—11. — [3] CLII. — [4] CCLIX. — [5] CCXIX. [6] CXXXII. — [7] CLVII., f. — [8] CCXVII. — [9] LXXVI., 7. — [10] LXXXII., 6. — [11] 16. sír. — [12] XCIII., 1., 2. — [13] XCIII., 12. — [14] CCLXXII.; CCLXXIII.; CCLXXVI.; CCLXXIX. — [15] LXXVI., 10. — [16] LXXXII., 6.

Nemesvölgyről,[1] Szirákról,[2] Csornáról,[3] Závodról[4] és Mártélyról.[5]

A gyöngyfaj egyik változata nélkülözi a gerinczet, valamivel rövidebb és erősebben kihajló. Czikói[6] és regölyi[7] sírokban találták e változatot Czikón, IV. századbeli római pénzek társaságában.[8]

Az előbbi változat fölületét néha tekercsvonal módjára körülfutó világosabb szinű üveggyűrű ékíti. Ilyenfajtájúak nagyobb számmal akadtak Keszthelyen; Csornán is voltak,[9] valamint Fenéken,[10] Ordason[11] és Mártélyon.[12] Ez a sajátszerűen diszített gyöngyforma sokáig maradhatott fönn, mert rokonok véle azok a hasonlóan diszített, bár inkább hengerdedidomú példányok, melyek honfoglalási korabeli sírokból Kecskeméten[13] és Székesfehérvárott[14] kerültek elé.

c) Más typus, mely szintén az egész korban dívik, a sávos gyöngyök fajtája. A gyöngy kerekded vagy hengerded, anyaga opák üveg, melybe körded és egyéb idomú, más színű sávok vannak beléfektetve. Sávos gyöngyök akadtak Czikón,[15] Mártélyon,[16] és Keszthelyen,[17] voltak ilyenek a bezenyei sírokban is[18] és voltak a székesfehérvári maroshegyi sírokban.[19]

Néha dupla gyöngy formájában két sávos gyöngy a lyuk irányában összefügg egymással. Ily sávos, dupla gyöngyöket leltek Fenéken,[20] Mártélyon[21] és Czikón.[22]

d) Ugyanegy szinű, opák üveggyöngyök a lyuk irányában összefüggnek. Ilyenek voltak Regölyön,[23] Czikón[24] és Pásztón,[25] és ilyent találtak a szentendrei[26] leletben.

e) Az egész koron át fönmaradtak azok a körsávú gyöngyök, melyeknek a körsávaiból négy vagy több csúcsos bütyök emelkedik. Leggyakoribb, hogy a gyöngy kénszinű sárga, a sávok kékek és a bütyök fehér vagy több szinű.

Lelhelyeik: Czikó,[27] Bölcske,[28] Fenék,[29] Lébeny,[30] Keszt-

[1] CXXXIII. — [2] CCXLVIII., CCXLIX., CCLIII. — [3] XLVII., 15., 17., 19. [4] CCLVI. — [5] CLII., CLV. — [6] CCXXIII., CCXXXIII. — [7] CCXCIV. [8] CCXXVII. — [9] XLVII., 13., 14., 21—23. — [10] LXXXVII., 34., 41., 54. [11] LXXVI., 10. — [12] CLII., CLV. — [13] Honfogl. kor eml., 78. l., K. [14] U. o., XL., demkóhegyi sírleletek. — [15] CCXXIV., 8. — [16] CLV. [17] XCI., 6. — [18] CLVI., CLVIII. — [19] Honfoglal. eml., XLI., 10. — [20] LXXXVII., 48. — [21] CLII. — [22] CCX. — [23] 16. sír, CCXCVII. — [24] CCV., CCXXXII., CCXL. — [25] CXXXII., 24. — [26] LIII., 4. — [27] CCV., CCX., CCXIX., CCXXIX. — [28] LXXXI. — [29] LXXXVII., 23—30. — [30] CXXX., 4.

hely,[1] Závod,[2] Regöly[3] és találták a szegedbojárhalmi sírban is.[4]

Egyes és dupla példányok akadtak a szentendrei leletben,[5] duplák akadtak még Czikón,[6] Fenéken[7] és Csornán.[8]

f) Fekete átlátszatlan üveggyöngyök, melyeknek alsó oldaluk lapos, míg a felső fölületük szabálytalanul hornyolt lepényt példáz, a hornyolatok irányában, párhuzamosan átjáró két lyukkal a zsinegek áthuzására, talán gyöngysorok zsinegeinek egybefoglalására szolgálhattak. Nagyobb mennyiségben a keszthelyi sírmezőkben találták, előfordultak Fenéken[9] és Czikón.[10]

g) Nagyobbfajta kerekded gyöngyök, a lyukak végein kissé lapított idommal, a lyukak tengelyében a fölület karélyosan van tagozva, akár a dinnyéken. A gyöngyök színe többféle lehet, de legtöbbnyire csak színes máz gyanánt borította a fölületet és gyakran lekopott.

A typus azok közé tartozik, melyek az egész koron át fönmaradtak. Lelőhelyek: Fenék,[11] Keszthely,[12] Mártély,[13] Csúny,[14] azonkívül Bezenye[15] és a Székesfehérvári demkóhegyi sírok.[16]

h) Három kerekded, színtelen, áttetsző gyöngy a lyuk irányában összefügg. A typus előfordulási helyei: Czikó,[17] Závod,[18] Regöly,[19] Mártély,[20] Pásztó[21] és Bezenye.[22] A gyöngyök néha nem közvetlenül, de apró üveg csövek révén függnek össze és négyes számmal is lehetnek csoportosítva, mire Bezenyén[23] akadt példa. Hasonló hármas és ötös gyöngysorok akadtak a székesfehérvár-maroshegyi sirokban.[24]

i) Az üvegipar legszebb termékei a millefiori gyöngyök; hengerded idomuak és más formájuak is, legnagyobb számmal Bezenyén[25] fordultak elé.

Volt példány Pásztón is[26] és kecskeméti sirokban is előkerültek szerényebb ilyenfajta gyöngyök.[27]

[1] XCIII., 13. — [2] Byzanti kereszttel együtt találták, CCLXII. — [3] A 16. sírban. — [4] Honfogl. kor eml., XXXV., 8. — [5] LIII., 4. — [6] CCX., CXIX. — [7] LXXXVIII., 22. és 32. — [8] XIII., 14—16. — [9] LXXXVII., 15., 19., 21. — [10] CCXXIV., 6. — [11] LXXXVII., 10., 12. [12] XCII., 6.; XCIII., 12. — [13] CLII. — [14] CCLXXIII. — [15] CLVI., CLVII., CLIX. — [16] Honfogl. kor eml. XI., *b)*, *c)*. — [17] CCX., CCXL. [18] CCLVI. — [19] 16. sir. — [20] CLII. — [21] CXXXII., 24. — [22] CLIX. [23] CLIX. — [24] Honfogl. k. eml., XLI., 25. — [25] CLVII *a)* és *b)*. — [26] CXXXII., 24. — [27] Honfogl. k. eml., 78. l.

Különféle ékítmények. A bemutatott ékszereken kívül előfordultak a kincsekben és temetőkben némely oly díszítő lemezek vagy gombok, melyeknek czélját, hogy a ruházat valamely részének ékítésére szolgáljanak, néha már az alakjuk, máskor a rajtuk kidomborított vagy bemélyített ornamentek is tanusítják; de nem tudjuk mindig elég biztosan megállapítani, hogy a ruházat mely részén voltak alkalmazva.

Legállandóbban ismétlődnek a sírokban kisebb-nagyobb vékony lemezű rossz ezüstből vagy bronzból készült pléhkorongok. Czikói[1] és závodi[2] sírokban gyakrabban, Csúnyon[3] ritkábban találkozunk velük. Hátsó oldalukon többször fül van, mely keresztül járt a szöveten, a hova alkalmazták, vagy apró lyukak a karimán mutatják, hogy reá lehetett varrni az alapra. A mikor semmi ily erősítési módról nem látunk gondoskodást, akkor néha föltételezhetjük, hogy pléhes korongú fibula felső födő lemezei voltak, melyek leváltak az aljukról. Díszítésük félköridomú sorba rakott dudorokból áll, melyek a karimán és egy kisebb központi körben sorakoznak. Némelykor sugarak irányulnak a középső gömbszelvényü dudorból a szélek felé.

Keszthelyen csipkés szélű szirmos virágokat példázó aranyozott ezüst lemezeket találtak;[4] a dudoros szirmok belül gömböcsös körből erednek. Közepett lyuk van s körülötte szögfej nyoma, mely sejteti, hogy szögecscsel erősebb szövetre vagy bőrre, melyen a szögecs keresztül ment, erősítették. Czikón[5] egyszerübb korongokon meg is maradt néha e gömbös fejű szögecs az ő fecskefark módjára alul ketté váló két ágával.

Egy keszthelyi korong[6] alján két szélesre álló lapos fül áll egymás mellett, ezuttal tehát szallagot vagy szíjat lehetett a füleken áthúzni.

Közepen átlyukasztott pléhkorongok voltak Puszta-Szent-Erzsébeten,[7] Bölcskén,[8] Ordason.[9]

Filigránnal és közepett drágakővel ékített arany pléhű lehajtott karimájú korongot kés nyelére borítva találtak a kunágotai sírban.[10] Nyilvánvaló, hogy ez nem volt első rendeltetése,

[1] CCXXIV., 3., 356. sír, CCXL., 5., 6. — [2] CCLX., 671. sír. — [3] CCXCII., 12. — [4] CXV., 11. — [5] CCXXIII., 7. és 9.; CCLVII., 32. sír. 7., 8. — [6] CXXII., 5. — [7] CXXXI., 1., 2. — [8] LXXXI., 6. — [9] LXXVI., 4. — [10] L., 1. és számnélküli ábra.

Ugyanazon leletben volt korongos lemezek két töredéke[1] kidomborított figurális díszítésekkel, és görög föliratokkal.

Keszthelyi sírból kerül elé egy csonka lemez,[2] melyről csak a rajta rovátkos sodronykeretű foglalványokban elhelyezett paszták sejtetik, hogy négyszög- vagy köridoma lehetett. Középett négyszögű nagyobb paszta, a négyszög sarkai mellett tojásdad nagyobb és a közökben egy-egy tojásdad kisebb paszta ült.

Fölvarrásra szánt három sima arany lemezkét pántozott ékítésű széllel ismerünk az apahidai sírleletből.[3] Sávos aranyszallagok, domborműves, figurális előállításokkal voltak a kunágotai sírleletben.[4]

Az egyik pusztatóti sírleletben, hol több finomabb arany tárgy mutatja, hogy a díszes sírmellékletek előkelő asszony ékszerei voltak, találtak apró ötszirmú virágocskákat,[5] a szirmokon apró lyukak fölvarrásra szolgáltak; azonkívül van rajtuk egy kis hegyes lemezes toldvány, mely szintén át van lyukasztva, és mely valószínüleg bele volt sülyesztve oly duplarétű szövetbe vagy bőrbe, mely borította; talán pártás díszről valók. Egy más hatszirmú virág[6] szirmain szögecsek járnak át, ez már alig díszíthetett ruhának való kelmét, vagy bőrfölületet, a szögecsek hegyesek és csak faalapban állanak meg.

Egy gránátokkal valaha gazdagon díszített korongról[7] már föntebb tettünk említést; az aljából két kis fül áll ki, melyen át zsineget lehetett húzni. Egy kis tölcsér idomát példázó ezüst dísztagról[8] a kúnágotai leletben és egy ugyanott lelt síma ezüst korongról,[9] mely talán valamikor reá volt forrasztva a töltsér szélesebb nyilására, még azt sem tudhatjuk, ember ékítményének kell-e tekintenünk, avagy a lószerszámhoz tartozott-e, mint a lelet egyéb ezüst dísze.

Ugyanily kételyek támadhatnak azon áttört bronzkorongok iránt, melyek soros sírokban többször fordulnak elé és érdekesek az állati vagy növényi motivumok miatt, melyek díszítésükre föl vannak használva.

Ilyenek maradtak Pásztón,[10] Nemesvölgyön,[11] Mártélyon[12]

[1] XLIX., 1., 2. — [2] XCIII., 6. — [3] XXXIV. — [4] XLIX., 3., 4., 5. — [5] LVI., 19—21. — [6] LVI., 15. — [7] LVI., 1. — [8] LI., 7.,*a)*, *b)*. — [9] LI., 6. [10] CXXXII., 4. — [11] CXXXIII., 1., 2.; CXXXVIII., 19., 21., 23., 24. — [12] CXLIX., 3.; LXI., 7., 10., 12. ; CXV., 6.

és egyebütt. Közepett többnyire lyukasok, úgy, hogy átjáró szögecscsel döralapra lehetett erősíteni. Alighanem a legérdekesebb korongok a csúnyiak[1] a rajtuk kidomborodó sisakos (?) emberfej miatt. Ez utóbbiaknál a szögecs az ábra miatt nem közepett, de oldalt áll.

Füles gombok, alighanem szíjak díszítésére, akadtak Keszthelyen[2] és egyebütt.

Többféle nagyságú préselt négyszög-lemezek sokszor akadtak sírokban. Hogyha nagyobb számmal találják és átjáró szögecsekkel vannak ellátva, akkor majdnem biztosra vehető, hogy szíjak díszítésére szolgáltak. A legegyszerübbeken a négy egyenletesen elhelyezett szög kúpos feje az ékítmény,[3] vagy azonkívül háromszögű átmetszések[4] mutatták a színes (?) bőr felületét.

A négyszög lemezeket gyakran bevésett és pontozott vagy kipréselt domború geometriai idomokkal ékítették.[5] Wosinszky Czikón[6] a 301. és 307. sz. női sírokban ily lemezkéket a fej táján talált és azért úgy vélekedett, hogy azok föveg-díszekül szolgáltak. Máskor ilyfajta alkalmazásuk nem állítható oly valószínűséggel és inkább szíjdíszeknek vélnők.

Kisebb hossznégyszögű lemezek* két kúpos fejük szöggel szintén a szíjak díszítésére szolgálhattak.

Keszthelyen hármas karéjú apró szögecses aljú félgömbökből álló díszítmények fordultak elé,[7] rendeltetésük bizonytalan. Ellenben valószínű, hogy szíjjak díszítésére szolgálhattak Czikón és egyebütt előfordult sima rhombikus és hosszúkás préselt geometriai díszű lemezkék.[8]

Az ékítmények közt a legjelentősebb néhány kereszt. Egyik aranyozott bronzból való,[9] szélein fölvarrásra vagy leszögezésre szolgáló apró lyukak vannak.

Egy másik granátokkal ékes aranyrekeszű kereszt,[10] a szára két oldalán hal symbolummal.

[1] CCLXX., 21. sír; CCLXXIX., 103. sír. — [2] C., 5. (6. drb.); C., 1. [3] Czikó, CCI.; CCXVIII., 11—15.; CCXXIII., 5.; CCXXIX., 5—7. — [4] Csúny, CCLXXVI., 6—10.; CCLXXXI., 3—6. — [5] Szirák, CCXLVIII., 13., 14. Keszthely, CI., 5. (6 db.); CI., 2.. (6 db.); CXV., 2., 3.; Bölcske LXXXII., 3.; Czikó 393. és 442. sír. — [6] Czikó, 442. sír; Csúny, CCLXXI., 10, 11; Szirák, CCXLVIII., 15—19. — [7] CI., 3 (4 db); CXVI., 8. — [8] CCXXIII., 1—3., 352. sir. CCXL., 542. sír, 1—3. — [9] XLIV., 4. — [10] CCIII., 1.

IX. FEJEZET.

Háztartási, ipari és gazdasági szerszámok. — Hajcsíptető. — Olló. — Tükör. — Kulcs és zár. — Orvosi műszerek. — Tarsolykeret. — Agyagorsó. — Pipereszekrénykék. — Veder. — Üst. — Edények agyagból ezüstből, aranyból, üvegből. — Keresztény kehely.

Gazdasági és ipari czélokra szolgáló szerszámokat kincsekben soha, temetőkben csak nagy ritkán leltek, bizonyára azért, mert a vasszerszámot, inkább mint a fegyvert és ékszert, a házhoz, a gazdasághoz tartozó vagyon alkatrészének, nem személyi tulajdonnak tekintették. Azért is úgy képzeljük, hogy némely keszthelyi, csányi, nemesvölgyi, czikói és sziráki sírokból előkerült vasfokosokat inkább fegyvereknek kell tekinteni, mint szerszámoknak és azért már fönn, a fegyverek során foglalkoztunk velük.

Azonban nemcsak a barbár de a classikus népeknél is a természeti erők elleni küzdelem számára, nehéz physikai munkákra kitalált erősebb szerszámok emberi ellenségekkel szemben is gyakran hasznos szolgálatot tehettek és azért idomaik mintegy párhuzamosan haladnak, sőt szintén lehetetlen köztük a határvonal biztos megállapítása.

Legtöbb vasszerszám a keszthelyi sírmezőkről került elé. Lipp Vilmos ott 21 ép fokost és csákányt és mintegy négy töredéket gyűjtött, az összes többi magyarhoni sírmező együttvéve alig szolgáltatott egy teljes tuczatot.

A penge és a hüvelyre való tekintettel talán négy fő változatra oszthatjuk.

a) A penge egyenes vagy lefelé hajló tengelyű, éle kevésbé vagy erősebben kihajló és a hüvely szélei a pengével egy színbe esnek, vagy hátrafelé emelkednek.

Ilyen fajta volt Keszthelyen[1] és Csányon[2] több sírban és volt Németvölgyön.[3]

[1] XCVIII. — [2] 4. és 103. sír. — [3] CXL., 10.

b) Czikón van egy példány, mely az előbbi fajtára hasonlít, de a hüvelyén a penge hossztengelye irányában tompa toldványnyal tévesen úgynevezett fokkal bir.[1] A csúnyi töredékek[2] abban különböznek tőle, hogy a hüvely két oldala fölül alul párhuzamosan csúcsba fut.

c) A penge sajátszerű alakítása miatt külön kiemelendő három nemesvölgyi és egy sziráki fokos. Nemesvölgyön[3] kétszer derékszög alatt hajlik a penge, a vízszintesen álló része vastagabb, a függélyesen álló rész laposabb, széles és az éle nemcsak a külső szélét de az alsó körded (?) csúcsát is követi. Az ácsok hasonló szerszámot mai nap is használnak famunkáknál és azért azt képzelhetjük, hogy a nemesvölgyi lakosság egyrésze ácsmunkával foglalkozott. Talán hasonló czélra szolgált egy más nemesvölgyi balta,[4] melynek egyenesen futó karjából derékszög alatt föl és lefelé majdnem egyenlő hosszaságban emelkedik ki a penge az ő kevéssé kihajló élével. Rokon rendeltetésű lehetett a sziráki[5] fokos majdnem négyszögidomú pengéjével. Ezúttal különösen erősen van a hüvely négy párhuzamosan álló csúcsa kifejlődve.

d) Magára áll egy két karú kalapács Nemesvölgyön,[6] csákánynak is nevezték, de hibásan, mert két egyenlő hosszaságú és közös tengelyben fekvő négyszög átmérőjű karja nem éllel, de négyszöglappal, tehát tompán végződik.

Látni való e fölsorolásból, hogy csak az első változatot lehetne igazán fegyvernek tekinteni és a germán törzseknél általánosan kedvelt franciscának nevezni, mely azonban a germán harczosok kezében is csak akkor volt fegyver, a mikor csatába indúltak, máskor erdőket írtottak vele és összerótták gunyhóik és sövényeik palánkjait.

Deszkák kinagyolását a sírokban tapasztalt több jelenség tételezteti föl velünk. Némelykor meglelték a korhadékát, de míg a fa elpusztult, a vas az idővel daczolt az erősebben ellentálló vaskampók, vasszögek vagy pántok formájában.

Vaskampókat leltek Keszthelyen, Németvölgyön[7] és Mártélyon,[8] kampós szögeket Czikón[9] és Csúnyon,[10] szögeket

[1] CCX., 117. sír. — [2] Az 5. sírban két csonka példány; a 126. és 127. sírban is csonkák a példányok. — [3] CXL., 7., 9. — [4] CXL., 8. [5] CCXLVI., 1.. u. o. egy töredék z. sz. — [6] CXL., 6. — [7] CXL., 4., 5. [8] CL., 1—5. — [9] CCXIX., 6. — [10] 4. sír.

és pántokat a budapesti lóversenytéri sírokban.[1] A mit egyik szaktársunk egy czikói sírban a ruha felső végének megtartására szánt ruhakampónak vélt, mert a fej tövén lelte, az valószínűleg szintén fakoporsó deszkáinak összerótására szolgáló kampós szög lehetett.[2]

Bölcskén[3] az egyik sírban nagy meglepetésünkre olyan fajta füles vésűt (vagy baltát) vasból leltek, a milyen a régibb vaskorban különösen a hallstatti ízlés körében dívott, mely elterjedt hazánk dunántúli részében is, századokkal a bölcskei temető előtt. Ha nagyobb számmal került volna elő népvándorláskori temetőinkben e sajátságos szerszám, akkor azon kellene tünődnünk, mikép történhetett, hogy ez az ósdi szerszám forma túlélhette Pannoniában az egész római ókort az ő sokkal tökéletesebb vasszerszámaival!

Mint erratikus jelenség más tekintet alá kerül, föntarthatta e példányt a kegyelet vagy a véletlen.

A balták és fokosok csúcsba futó hüvelye, melyet föntebb többször tapasztaltunk, szintén ősrégi korra emlékeztető sajátság. Tudjuk, hogy már a későbbi bronzkor bizonyos fegyver és szerszám formáin tűnt föl, sőt bizonyos rézbaltákon jelentkezett, tehát olyan korban, melyet itt a mi vidékeinken közvetlen tradició alig tartott fönn mintegy évezreden keresztül a csúnyi és sziráki temetők koráig. Pedig ily kapcsolat létezik, ugyanegy szerszámfajtán ugyanaz a jellemző sajátság föltűnése nem lehet puszta véletlen.

Azért helyesen tették azok a szaktársaink,[4] kik oly vidéken keresték az idom fölmaradását, a régi Sarmatiában, hol a hallstatti ízlés, a La Tène és a classikus ízlés nem szakította meg annyira a formák folytonosságát, mint a mi vidékeinken.

Így tehát ezek az alárendeltebb jelenségek is megtámasztják azt a föltevést, melyre soros temetőinkben a griffes ornamentika szolgáltatja a legerősebb érvet: hogy e temetőkben Sarmatiából bevándorolt törzsek pihennek.

Egyéb nagyobb gazdasági vagy ipari szerszámok e temetőkből még ritkábban kerültek elé. Találtak egynehányszor római formájú eke vasat, melynek idoma a népvándorlási

[1] CCXC. — [2] CCXX., 3. — [3] LXXX., 4. — [4] Vsd. ö. Pósta a «sziráki sírmező» (Arch. kk. XIX.) a hol egyúttal az oroszországi analogiák is idéztetnek.

kort is túlélte. Találtak Keszthelyen kapát,[1] mely szintén nem mutat a mai kapaidomtól eltérő formát és van több sarlónk.

Egyik a keszthely-dobogói temetőből való.[2] Lapos körszelvényű pengéje egyenes, aránytalanúl hosszú négyoldalú nyélbe való, kampósan végződő pálczával. A penge tövén bizonyos erős gyűrű szorította a fa nyelet a peczeghez, miként a fenéki láda bronzpléhes domborművein[3] az aratók kezében lévő sarlókon észleljük. Egyébként az ott ábrázolt sarlók pengéje szélesebb és erősebb hajlású, ellenben a markolat rövidebbnek látszik, mint a dobogói példánynál.

E részben inkább hasonlít a rajzhoz a czikói 435. sírbeli vassarló,[4] csakhogy itt a sarlónak a nyélfelőli hajlása hirtelenebb és erősebb, míg azontúl igen csekély s így kaszáinkra emlékeztet. E példány készítője a hirtelen hajlásnak megfelelőleg, a hol legnagyobb az erőkifejtés, a nyél és a penge töve közti könyök is igen erősen van alakítva és maga a három élü nyél is aránylag erősebb, mint a dobogói példánynál.

A sziráki példány[5] aligha maradt meg teljes épségben. Hajlása sokkal laposabb, mint az említetteké és ha teljesen van meg a nyélbe való erősítésre szolgáló lapos peczeg, akkor a szerszám megállása a nyélben távolról sem enged akkora erőkifejtést, mint akár a dobogói, akár a czikói sarló; ez inkább csak sarló forma kés, használata az aratásnál a bal kéz erősebb alkalmazását igényelte, mely a kalász csomót fogta és kifeszítette. Mai napság is hegyi vidékeinken úgy aratják a szerényebb istenáldást.

A sarló idomát nem származtatnók præhistorikus sarlóinktól, legkevésbé az u. n. erdélyi typusból, mert épen ennél a fajtánál sokkal erősebb a penge hajlása. A hasonlatosság legfölebb azon alapúl, hogy az erdélyi typusnál is úgy, mint a sziráki példánynál, a nyélbe való nyújtvány hátrahajlik; de a sziráki ahhoz a formához képest kétségtelenül hanyatlás, tökéletlenebb szerszám, ilyet pedig alantabb míveltségi fokon álló nép traditiók nélkül is föltalálhat magának.

[1] XCVII., 6. Kecskeméti sírban leltek kapa élét szegélyző vaspántos keretet. (Honfogl. kor. emlékei «Kecskemét».) — [2] XCVII., 5. [3] XCIX. — [4] CCXXXIII. — [5] CCL., 11. z.

A kések, melyek férfi és női sírokban egyaránt majdnem mint rendes mellékletek találtattak, a mindennapi életben nélkülözhetlen szerszámok, ha nagyobbak voltak, fegyverekül is használták. Említettük föntebb, hogy a germán törzseknél a kések mint sax vagy scramasax «kés» és «nagy» kés rendes fegyverszámba mentek. Ugyanazt föltételezhetjük más törzseknél, sőt tudjuk, hogy az egész Balkán félszigeten, a hol a régibb középkor számos törzsnél hamisítatlan traditióban maradt meg, a kés különböző formái férfiak, gyakran a nők övében is az öltözetnek rendes járulékai.

A kések formáiban alig van jelentékenyebb változatosság. Általában csak azt lehet róluk állítani, hogy jobbfajta vasból készültek, és azért inkább állottak ellen az időnek, mint más vasneműek. Nyelük legtöbbször fából készülhetett, az elkorhadt, csak ritkán maradt meg, inkább maradt fönn, hogyha csontból készült; némelykor a római időből átszármazott igen diszes fémnyelek is kerültek elé. Erre Rögölyön ismerünk példát. (Ábráját lásd a 439. lapon.)

Díszesek és sajátszerű négyszög idomuak a Mártélyon [1] fönmaradt puxpámból faragott nyelek.

A csontnyelek sokszor símák, máskor fölületük az antik tektonikából átöröklött gyűrű és vánkostagokkal van díszítve.

A kést legtöbbször a nyelétől külön találják, néha csak a nyél bírt ellenállani az enyészetnek, a kést fölemésztette a rozsda. Kétes lehet, vajjon nyeleknek tekintett bizonyos díszes faragású csonthengerek [2] nem szolgálhattak-e tulajdonkép más czélra. Ily kételyeket eloszlathatnak azok az esetek, mikor a kés még bennült az ő faragott nyelében.[3] Ezek elegendő tanuságúl szolgálhatnak olyan csonthengerkékre is, melyek kevésbé hasonlítanak nyélhez, mivel gyakran több sorban harántosan lyukak járnak át rajtuk, vagy az idomuk négyszög átméretet mutatván, mint a mártélyi példányok, mai nyélformáinktól teljesen elütők.

[1] CLIV., 1.

[2] Keszthely, XCVI., 5., 6.; Pásztó, CXXXII., 23.; Mártély, CL., 13.; CLII., 1.; CLV., 10. sír, 1—5.; Závod, 72. sír; Czikó, CLXXVI., 13.; Szirák, 33. sír, síma nyelek: Fehér, LXXXVI., 8.; Keszthely, Fok, Szirák, CCXLVI., 12. sír; Czikó, CCV., 35. sír.

[3] Lébeny, CXXX., 2. Csúny, 114. sír.

Kés mellékelése nélkül az elhunyt rendes fölszerelését hiányosnak vélték volna. A kőből szikrát fakasztó vasat és a hozzátartozó tűzkövet is az élet nélkülözhetlen szerszámai közé sorolták. Mégis a kettőt aránylag ritkábban kaptuk a sírokból. Keszthelyi, sziráki,[1] czikói[2] sírokban megvolt a kova aczél nélkül.

Aczél volt Feneken,[3] Keszthelyen,[4] Czikón[5] és honfoglalási sírokban.

Legkülönösebb az idoma a 418. czikói sírban, a hol majdnem ω formát ölt. Legközönségesebb formája az, a mikor két hosszúra nyújtott karja egymás felé hajlik, vagy a két kar röviden gömbölydeden hajlik vissza és a tűzverő széllel ellentett oldal csúcsosan kihajlik.[6]

Soros temetőinkben a legegyszerűbb szerszám, az ár, csak Keszthelyen és Czikón[7] került elé, egyébként árnak szolgálhatott bármely vastagabb végű tű és valószínű, hogy a föntebb említett ékítő tűk közt nem egy lyukasztó szerszám rejlik.

Honfoglalási korbeli sírokban különösen Kecskeméten[8] sajátságos és félreismerhetlen idomú ár akadt; az árnak ugyanis szúró ága hosszabb volt, szára ezután hagymásan vastagodik és hátul, a hol a nyélbe erősítették, tompább a hegye.

Varrótű durva példánya akadt Keszthelyen (CXX., 5.).

Köszörűkő Bezenyén két sírban[9] volt és a honfoglalási sírokban is előfordúlt.

Mindkét nembeli sírokban találtak hajcsíptetőt;[10] egyik példány ezüstből való de rendszerint bronzból készítették és lapos oldalukat néha vonalas díszítményekkel ékítették. A mintáját nyilván az ókorból kapták.

Olló aránylag ritkán akadt; ez a szerszám is megtartotta ókori formáját, mely a mai juhnyíró ollók idomához hasonlít.

Tükrökül apró korongokat használtak, melyek szürke fémből készültek. Egyik oldaluk fényesre volt csiszolva, a hátsó oldal közepén fülecske állott ki, néha domború vonal-

[1] 1., 6., 8. sír. — [2] CCX., CCXVIII., 117. sír 16. — [3] LXXXVIII., 1. [4] XCV., 4., 2., 6. — [5] Czikó, 86. sír. — [6] Czikó, CCV. és CCXIV. — [7] CCXVI., 228. sír 7. sz. — [8] Honf. eml. — [9] 2. sír és 21. sír. — [10] Mezőberény, XXXVIII., 3. Csúny 93. sír. CCLXXVII. 1.

dísz köríti.[1] Ez a forma az uralaltáji vidéken már az ókorban dívott és átszármazása a mi vidékeinkre a régibb középkor vándor népeinek tulajdonitható. A forma előfordúl u. n. sarmata temetőkben épúgy, mint góth s avar csoportú leletekben, valamint honfoglalási korbeli sírokban.

Kulcsok aránylag ritkák. Keszthelyen négyet találtak a legnagyobb[2] épületi zárhoz tartozhatott; egy kis kulcsos gyűrűt találtak Nemesvölgyön.[3]

Mindezek a római kulcsidomokat követik. A modern, szárból és u. n. bajuszból álló bronzkulcsok mintájának előhírnökeit is bírjuk két példányban (CCCXIX. A. és C. 9.) és ajtó vagy szekrényzár, födőlemeze is maradt. (CCCXIX. C. 6.)

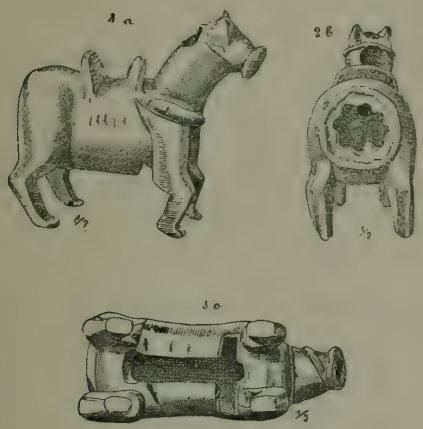

Más fajtájuak a toló zárak, a melyekből néhányat közös táblán egyesítettünk;[4] ezekhez egy újabban Érdiószegen előkerült példány járúlt, melyet a nemzeti muzeum szerzett meg (ábra cca $^1/_2$ n.). Egyikről sem állíthatjuk, hogy hazai sírleletben került elé, de valamennyi valószínűleg hazai lehet. Nem itt találták föl ezt a zárformát és nem is a rómaiak használták legelőbb, hanem mint újabb kutatások mutatják a déli vidéken, talán Egyptomban használták legelőbb és

[1] Zalkod XI. 2.; Csorna XIII. 18.; Bökény-Mindszent LXXV. 1a.; Czikó CCVIII., 1.; Mezőkaszony CCCXIII. 4.; Csökmő CCCXXVII. 2.
[2] XCV., 5. — [3] CXXXIII. — [4] XLVI.

úgy látszik, hogy a kereszténység terjedésével eljutottak mindenfelé. A korakereszténység rajta is hagyta némely idomon az ő jellegét, a mennyiben, pávát, szarvast vagy más symbolikus állatot példáznak, máskor meg egyéb állati formát, itt ábrázolt példányunk lóidomot vett föl vagy a toló szerkezet egyszerűen több oldalú üres hasáb idomát ölti. Az ily zárak használati módját az illető helyen előadtuk s egyik széjjelszedett zár ábrái[1] könnyítik a megértését.

A szilágysomlói aranyláncról lecsüngő számtalan apró szerszám[2] fogalmat adhat arról, hogy milyen sokféle idomú eszköz volt a kor kezdetén használatban; ezek közül aránylag csak kevéssel találkoztunk a sírokban és egyéb leletekben. Ellenben van néhány, melyről e gyűjtemény nem nyújt fölvilágosítást.

Néhány ilyen akadt egy avarkorbeli leletben. (CCCXXVI. 1., 2.) Úgy lehet, hogy orvosi műszerek. Annak látszik az átlyukasztott ezüstkanálka és egy más lapított végű pálcza, mely talán sebek megvizsgálására szolgálhatott.

Úri nő fölszereléséhez tartozhatott tarsolyról való két aranykeret volt a pusztatóti leletben[3] és talán hasonló czélra szolgálhatott egy más igen díszes aranykeret a madarasi sírban.[4]

Női sírok jellemző kísérője az átlyukasztott agyagorsó gomb. A női szorgalom ezen tanújele ritkán hiányzik az u. n. sarmata temetőkből[5] és előfordúl a honfoglalási kor női sírjaiban is.[6] Leggyakoribb formája szélesebb végein összefutó és elmetszett csúcsú két kúp idomát példázza. Legtöbbször a metszési lapokkal párhuzamosan futó egyenesekkel diszítették, némelykor csipkés vonalakkal. Ritkábban gyűrűs idomú, néha a lyuk egyik végén lapos, másik oldala pedig kidudorodó, végül vannak korongos példányok is. Nemesvölgyön oly példány is akadt, mely-

[1] XLVI., 1. *a*). *b*), *c*). — [2] XIV. — [3] LVII., 12., 13. — [4] CXLV., 1. [5] Csúny, 11., 27., 30., 93. sír; Mártély, CL., 12.; CLII., 2. és CLV. 2. (csípkézett vonalú); Szirák, 22. sír; Keszthely, XCV., 6.; XCV., 7. (korongos); Czikó, CCXXI., 10.; CCXVII., 9.; CCXX., 301. sír; CCXXX., 418. sír; CCXL., 546. sír; CCXXXIV., 448. sír; CCXXXIII., 444. sír; Pásztó, CXXXII., 22.; Regöly, CCLXXXV., 20—22.; CCCV., 7. és egyéb sírokban. — [6] Váczvidéki leletben. CCCXXXVII.

nek készítésére római terra sigillata edény alját használták. (CXXXIII.)

Női használatra szánt pipere szekrényke[1] lemezes borítékának véljük az érdekes fenéki bronzlemezeket az évszakokat és rokon jeleneteket ábrázoló trébelt domborműves alakjaival, melyek a IV. századi pannoniai férfi és női viseletre oly becses, mert teljes hitelességű, fölvilágosítást nyújtottak a miért oly sokszor hivatkoztunk reájuk.

Negyedik századbeli pannoniai sírokból többször kerültek elé hasonlóan bronzpléhekkel borított szekrénykék. Felcsúthról és Pécs vidékéről származnak és ezek is a n. muzeumba jutottak.[2] Egyet újabb időben aquincumi sírból szerzett a n. muzeum. Egy negyediket a bold. Bezerédi veszprémi püspök gyűjteményében ismertek idősebb szaktársak.

A n. muzeumi példányokon még részben megvan a fa, egyiken elől nagyjából a zár is megmaradt, úgy hogy alig lehet kétség az idomuk iránt; hosszú négyszögüek voltak lecsukódó födéllel, mely kulcsra járt. Ilyennek kell a fenéki szekrénykét is képzelnünk.

Sajátszerű szokás, hogy aránylag oly sűrűn raktak a holt mellé víz merítésére szolgáló apró hengerded vedert. Legtöbbször megmaradt a felső fogantyúja, mely síma vagy tekert vassodronyból állott és körszelvényben hajlott a nyílás fölé. Mindkét oldalán a pántos fülek állottak, melyekbe a fogantyú két kampósan meghajlított vége forgott. A veder fából készült és vas vagy bronzpléhes gyűrűk szorították körül, melyekből többször maradtak meg egész vagy csonka példányok.

Ily maradványaink vannak a szilágynagyfalusi halomsírból,[3] Bölcskéről,[4] Keszthelyről,[5] Závodról[6] a regölyi 19. és számos egyéb sírokból, továbbá Czikóról[7] és Horgosról.

Az edények közt magára álló idomot képvisel a két bölcskei üst. Mind a kettő összehajlítva, eredeti formából kivetköztetve került elé. Az egyiket eredeti idomában helyreállítottuk és ennek ábráját közöljük.[8] Az ezüst egy darab bronzlemezből ügyesen ki van trébelve. Idoma hengerded, körszelvényű alsó kihajlással és ferdén kifelé álló síma karimával. Az edények teljesen nélkülöznek minden diszítést

[1] LXXXIX. — [2] Arch. Ért. Uj F. I. 142—146. — [3] LXVII., 1. — [4] LXXX., 17. — [5] XCV. — [6] CCLV., 16. — [7] CCXXII. — [8] LXXXI.

és kétségtelen, hogy pusztán gyakorlati czélra készültek. Erőszakosan elrontották mielőtt sírba tették. Miért adták vele ily állapotban az elhunyttal, ez oly kérdés, mely a kutatót gondolkodóba ejtheti, a nélkül, hogy kielégítő választ lehetne reá adni.

Máskor üveg- vagy cserép-, ritkábban ezüst- vagy aranyedények fordultak elő sírokban. Fejedelmi kincsekből is szereztünk aranyedényeket.

Ez emlékcsoport inkább, mint bármely más, tárja föl azt a tátongó űrt, mely abban a korban szegények és urak igényei között létezett. Egy felől a napon szárított durva bögrékkel érték be, másrészt az antik kor kiváló ízlésével alakított korsók és aranytól meg drágakövektől fénylő ivószerek pompáznak.

E lajtorja legalsó fokán, a szerény cserépedényeken kezdjük az áttekintést. Legsűrűbben találunk a sírokban durva művű cserepeket.

Az antik népek magasfokú agyagmívességétől teljesen független, a kor minden szakaszában és emlékcsoportjában előforduló csuprok kezdetleges munkája, melyre csak az őskor legprimitívebb cserépedényei szolgáltathatnának megfelelő analogiákat, annyira durvák, hogy gyakran mintegy az agyagmívesség kezdő fokán állanak. Kavicsos tisztátlan agyagból áztatás nélkül gyúrták, szabad kézzel korong használata nélkül idomították, legtöbbször díszítés nélkül hagyták és gyakran nem is símították ki a fölületet. Az idomításnál egyébre nem tekintettek, mint, hogy fölül nyílt, oldalt és alul zárt tartót nyerjenek folyadékok befogadására, a szélét néha karimásan kihajlították és díszítő ösztönüket kielégítette egy pár szabálytalan karczolás vagy benyomás, mely nagyjából hullámzó vonalat utánoz.

Legtöbb soros temetőinkből, avarkori sírokból és a honfoglalási korabeli sírmellékletek gyanánt kerültek elé ily durva cserepek vagy legalább töredékeik. Legtöbbször oly alaktalanok, hogy a lerajzoltatást meg sem érdemlik.

Csak a formásabb példányokról adnak tábláink áttekintést. Ezek gyakran megtartják a barbárok kedvencz hullámos vonalait, máskor csoportokba rakott vízszintes egyenesekkel vannak ékítve. Idomuk szabályosabb, felületük símább, a falak égetése is egyenletesebb, az antik agyagmivesség hatása félreismerhetlen és hogy e részben ne

legyen semmi kétségünk némelykor Nemesvölgyön,[1] Keszthelyen, Feneken[2] antik csuprok és tőlük alig különböző barbár készítmények vegyesen kerültek elé a sírokból.

Az első korbeli germán sírokban mint p. o. a puszta bakodiban[3] előttünk van a pannoniai IV. századi agyagművesség néhány jellemző példánya finoman gyúrt agyagból, oldalaikon tojásdadidomu mélyedések sorával.

Hasonlókép antik edény a czikói 525. sír egyik szabatosan formált csupra,[4] keskeny talapból kerekre széjjel nyiló egyenes fallal és néhány mártélyi edény[5] külön tagozott lábbal és formásan idomított hassal és nyakkal.

Az antik formaérzék teljes hiányát mutatja a pusztatóti sírlelet durván idomított csupra,[6] ellenben a vele közelkorú csökmői korsó (CCCXVII., 4.) minden durvasága mellett antik minta utánzására enged következtetni.

Külföldön az u. n. meroving ízlés temetőiben sűrűn találtatnak beprésölt díszítményekkel ékített bögrék s egyéb cserépedények. Hazánkban eddig csak igen csekély számmal kerültek elő, néhányat rajzban is közöltünk.[7] Ezek Erdélyből erednek[8] és közeleső föltevés, hogy az agyagmívesek ízlését kapcsolatba hozzuk az ötvösök ponczoló technikájával, melyről még a daciai ezüstékszerek korában vannak érdekes mintáink. Présölő mintákat, melyekkel cserépedényeket díszíteni lehetett, találtak Pilinben. A hazai bronzkorról szóló műben bronzkorunk emlékei között soroltuk föl.[9] Nem lehet bizton tudni, hogy mely időszakból valók, mert előfordulásuk körülményeiről nincsenek hiteles följegyzések, nincs kizárva a lehetőség, hogy a régibb középkorból erednek.

Az u. n. sarmaták keramikájának legsajátszerűbb idoma az, mely akkor is, a mikor már megállapodott életmódra jutottak és nomád szokásaikból kivetkőztek, a régi vándoréletre emlékeztető reminiscentiát őrzött meg.

Csunyon[10] és Czikón,[11] P.-Szent-Erzsébeten-[12] és Horgoson,[13] vannak gömbös hasú, keskenyebb öblű cserépbögrék,

[1] CXXXIX. — [2] LXXXVII., 1—3. — [3] IV., 1., 2. — [4] CCXXXIX. [5] CLII., 8. — [6] LV., 18. — [7] CXXVI., 4., 5. — [8] Újabban Szentesen is került elé présölt díszű korsó; idoma hasonlít a csökmői korsóhoz. — [9] Bronzkor eml. LXX. 12—28. — [10] CLXXXV. — [11] CCXXX., 5.; CCXXXIX., 531. sír. — [12] CCLXXXVIII. — [13] LI., 11., 12.

melyeknek a hasán gyűrűsen áll ki a fül és e fül az edény függélyes tengelyének irányát követi, úgy hogy az edényke kényelmesen lóghatott az övön.

Félreismerhetlen, hogy a kunágotai ezüstedények[1] hasán alkalmazott gyűrűs fül is hasonló czélnak szolgált. A pusztatóti sírleletben félgömbidomú ezüstedényt[2] és külön tőle ily gyűrűs ezüstfült[3] találtak; a fül valószinűleg a csészéhez tartozott.

Ilyen fülü edényekre nemes fémből vagy cserépből a régi Sarmatiában találni analogiákat.[4]

Hasonló füllel találkozunk a szilágysomylói aranycsészék oldalán[5] és e három esetben még a fülön lógó karika is megmaradt, mely az övhöz való csatolást közvetítette. A nagyszentmiklósi kincsben volt két pár arany csésze, melyet övhöz lehetett csatolni és ezúttal a csat is megmaradt rajtuk. Egy lapos tálczának ugyanazon kincsben van átlyukasztott karimája, melyen föl lehetett akasztani.

E két jelentékeny fejedelmi kincsben az övről lógó csészék régi traditiót képviselnek, melyről már Herodotos útján értesültünk,[6] az öv s a róla lecsüngő csésze a skythák ősi fölszereléséhez tartoztak és az istenek institutiója gyanánt, nemcsak náluk maradt meg, de úgy látszik a velök rokonságba jutott törzsökre, a sarmatákra stb. is átszállott.

Alighanem a germánok is fölvették és ha a nagyszentmiklósi kincs a bolgárokkal vagy más avarkori törzszsel hozható kapcsolatba, mely a régi Skythiából vagy Sarmatiából jutott földünkre, a lógó csészék használatát e népnél is bizonyítják. Magában Oroszországban némely félig nomád néptörzsnél a szokás mind a mai napig dívik.[7]

Nem kell e helyütt a nagyszentmiklósi kincsről részletesebben értekezni, megtörtént az külön monographiában és pótlólag jelen kötetünk egyik fejezetében.

E korsók és csészék az ókori traditiók és a keleti világ számos jellemvonását egyesítik és barbár fejedelmek használatára készülvén, nem hiányzanak rajtuk oly elemek

[1] LV., 17. — [2] LV., 3. — [3] XXIX—XXXI. — [4] V. ö. De Linas Orfévrerie Merov. II. köt. Russie jelzésű táblán 1., 3., 4. sz. — [5] 9. és 10. sz. CLXXIX.; 20. sz. CLXXXIX.; 21. sz. CXCII. — [6] Vsd. ö. Der Goldschatz von Nagy-Szentmiklós 108. — [7] V. ö. Der Goldfund von N.-Szt.-Miklós 108.

sem, melyeknek igazi kulcsát még nem bírjuk. Bizonyára évszázadok választják el a szilágysomlói kincsek korát a nagyszentmiklósiétől, de mindkét kincsben az övre csatolt csészék némileg reáutalnak a származás közös szülőföldjére.

A góthok, kiknek hagyatéka gyanánt szoktuk az apahidai kincset is tekinteni, a Fekete-tenger mellékén sok antik holmi birtokába jutottak; így könnyű megérteni az apahidai sírban a domborműves tánczoló alakokkal diszített ezüstkorsók jelenlétét.[1] Kétségtelen, hogy e satyrok és satyrnők orgiastikus tánczа a görög művészet kedvelt motivuma. Maga a korsók idoma, mely nagyon összevág egy Aquincumban lelt ezüstkorsó formájával,[2] különösen ha a födelüket is tekintetbe veszszük, római korra vall.

A korsók keletkezését tehát a keleti világban oly helyre kell tennünk, a hol a hellenistikus művészet római időben is tisztábban maradt meg mint másutt. A Fekete-tenger-széli görög-barbár városokról az az előföltétel kevésbé biztosan gyanítható, mint az egyptomi Alexandriáról, mely ötvös czikkeivel a római uralom korában is az egész világot elárasztotta.

Míg e díszes ezüstkorsók a kor legelejéről, valószinűleg még a kort megelőző időszakból valók, a kor legvégéről származtatjuk a petőházi kelyhet.[3] Gundpald mester, a ki gondoskodott róla, hogy neve a szerény rézkehely gombján az utókorra átszálljon, teljesen a szalagfonadékos ízlés hatása alatt állott; erről és mert a kehely idoma a Tassilo kehely és a werdeni kehely rokona, úgy képzeljük, hogy IX. vagy X. századbeli készítmény és mivel sírban találták, egykori rendeltetése az lehetett, hogy valamely németországi, valószinűleg a szomszédos passaui vagy salzburgi püspökségből az avaroktól elhódított Pannoniába küldött keresztény hittérítőt útján kísérje; utóbb mint utazó kelyhét az elhúnyttal a sírba is vele adták. A régibb középkorból származó készletünk közül csak a nagyszentmiklósi aranykelyhek[4] állanak vele szorosabb rokonságban, a mennyiben ezek a petőházi kehely formáját megelőző, fejlődő stadiumban mutatják. Ezek még a classikus tektonika hatása alatt készültek, Gundpald mester attól már messze esett.

[1] XXXII., XXXIII. — [2] XXXVII. — [3] CC. — [4] CXCI.

Aleman, frank, burgundi és angolszász soros-sírmezőkben elég sűrűn találnak üvegedényeket, poharakat és csészéket, melyek — különben barbár — környezetükön néha úgy formájuk, mint pompás színhatásuk által magasan fölülemelkednek. Mivel a legkülönfélébb helyeken lelt üvegedények egyenlők, alig lehet arra gondolni, hogy a barbárok, kik az ötvösségben aránylag oly magas fokra emelkedtek, az üvegtechnikát is elsajátították, de közel eső az a magyarázat, hogy keleti gyárak, antiochiai és alexandriai üveggyárak, utóbb az izlam terjedésével, e góczpontok megszüntével, más keleti gyárak látták el az európai népeket az oly kedvelt üvegárúval.

Azt kell hinnünk, hogy egy bizonyos időszaktól, talán épen a népvándorlási időszaktól kezdve a kereskedelmi kapcsolat hazánk és a kelet között meglazult, talán meg is szűnt, mert összes temetőinkben és sírjainkban eddig csak két jelentékenyebb üvegedény került elé. Az egyik a zöldes áttetsző üvegből készült fenéki félgömbű fületlen csésze és a magyar-kaszonyi sírlelettel a n. muzeumba jutott szép alul majdnem töltsér idomra keskenyülő ivó pohár szép aranyos barna színű áttetsző üvegből.*

Csak e két példány került elé oly környezetből, melynél fogva eredete korunk elejéről biztosra vehető; vannak hasonló üvegpoharak pannoniai lelhelyekről, de ezeket joggal római korbéli hagyatékoknak szoktuk tekinteni. Legbecsesebb pannoniai üvegedényünkről, a szegszárdi vas diatretumról azt tartjuk, hogy a IV. századnak a népvándorlást megelőző szakaszából való.

Miként e jeles keresztény emlék ismertetéséről lemondtunk, úgy szándékkal hagytuk kívül kitűzött keretünkön a régi pogányság néhány érdekes emlékét: a czakói és pinczehelyi lábas üstöket.** A nélkül, hogy a lehetőséget tagadni kivánnók, hogy ez üstök a régibb középkorban kerültek hazánkba és hogy talán épen azon sarmata törzsök révén jutottak ide, melyeknek vidékünkön oly sűrű nyomait észleljük, mégis addig, míg nem találunk ily üstöt hazánkban oly környezetben, mely biztos következtetést enged korára, e magányosan, minden korjelző melléklet nélküli erratikus

* Ábrája a 465. lapon a CCCXIII. sz. tábla magyarázatában.

** V. ö. Arch. Ért. 1893. 396.

jelenségek nem bizton számba vehetők korunk jellemzésénél. Ismerjük a berlini néprajzi muzeumban őrzött analog bronzüstöt, melyet évtizedekkel ezelőtt Höckerichtben, állítólag gránátos ékszerek társaságában leltek. Ez adatnak lehet bizonyos pontig nyomatéka a korhatározás dolgában; azonban viszont kétségtelen, hogy sem idomukra, sem diszítéseikre nézve nincs semmi stylistikus összefüggés e rézüstök és régibb középkorunk egész hagyatéka között.

Ellenben szoros kapcsolatot vélünk látni köztük és a régi skythák bronzüstjei között és azért inkább azokhoz csatoltuk.

Milyenek voltak a «sarmaták» üstjei Pannoniában? arra megtanítottak a már föntebb tárgyalt bölcskei példányok.*

* LXXXI.

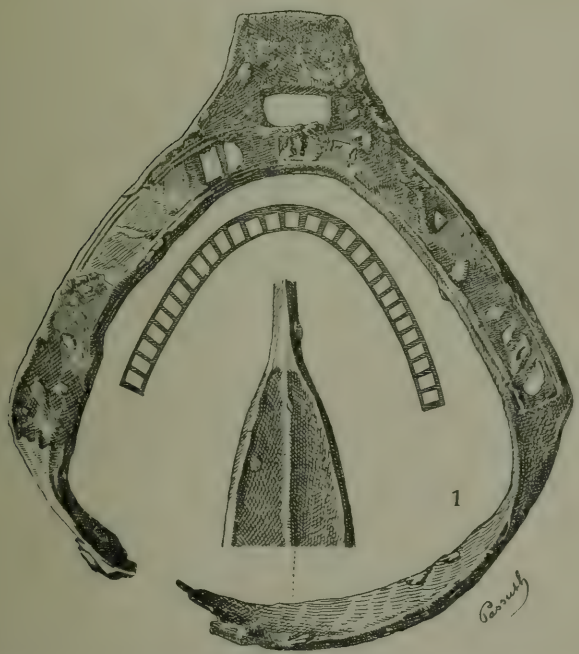

Berakott ezüstlemezkékkel diszített kengyelvas Orosról (Szabolcs m.) a szabolcsmegyei muzeumban 1/2 n.

X. FEJEZET.

Lakásmód. — Védelmi építkezések. — Egyéb épületek. — Bányászat. — Gazdaság. — Kereskedés. — Ipar. — Társadalmi és míveltségi különbségek. — Vallási emlékek. — Temetkezési módok.

A régibb középkor *életét* az archæologia csak annyiban van hivatva földeríteni, a mennyiben az emlékek arra képesítik.

Ily emlékek és bizonyára a legfontosabbak volnának azok melyek között az élet legjelentékenyebb része lefolyt, városok, lakóhelyek, paloták, gunyhók, sátrak, az erődítési művek, melyekben veszély esetére egyesek, családok, törzsek, népek magukat és vagyonukat megóvták, a templomok vagy áldozó helyek, a hol a földöntúliakat ájtatosságban megközelítették és a hódoló jelek, a melyeket az istenségek tiszteletére állítottak, végül mindazon alkotások, melyekkel anyagi jólétüket előmozdították, legyenek azok útak vagy védőtöltések, iparostelepek vagy bármiféle gazdasági művek.

Szomorúsággal kell bevallanunk, hogy mindezek hiányzanak, de talán még nem ismerjük, vagy még félreértjük.

Ez a vallomás nem azt jelenti, hogy mindez alkotások a régibb középkorban nem is léteztek, a mint képzelték azok a kutatók, kiknek fölfogása szerint a régibb középkorban a népek folyton vándoroltak, csupán egymást űzték és pusztították, a míg jöttek őseink, a kik majdnem üres országot hódítottak volna meg.

Ilyféle fölfogás ellen szól a sok ezer fegyver, ékszer, szerszám és többi egyéb holmi, melyet ismerünk és a mely hatszázados ipari foglalkozás gyümölcse.

És ellene szólnak maguk a történeti adatok, melyek némely nép sorsát századokon át kisérik, másokról legalább annyit engednek tudni, hogy századokon át itt laktak.

A népek egy része oly vidékekről érkezett, melyeken mintegy ezer éven át a classikus műveltség hatása alatt állottak,

más része már a negyedik század folyamatán a római provinciában telepedett meg és annyira-mennyire romanizálódott.

A barbárokról, kik a Duna balpartján laktak, a sarmatákról, már Ptolemæusból tudjuk, hogy nagyobb városaik voltak s ő meg is nevezi e városokat.

A dákokról is tudjuk, hogy voltak városi központjaik. A felső vidékeken tanyázó germán törzsök állandó hajlékait a Marcus-oszlop ábrázolja. Az a fölfogás tehát, mely szerint a régibb középkoron keresztül ez országban senkinek sem volt állandó otthona, a limine elejtendő és már az eddig is földerített soros temetők aránylag nagy száma falvak sőt városi községek létezését tételezi föl.

Szent Jeromos az ő gyakran idézett levelében Heliodorushoz sötét színekkel festi a birodalom állapotát a IV. század végső évtizedében. Szerinte a Fekete tengertől az Adriai és Aegæi tengerig terjedő területen «több mint húsz éve» naponként római vér foly és az általa fölsorolt számos tartományt, köztük a két Pannoniát «góth, sarmata, quad, alán, hún, vandal és marcomann hadak pusztítják, rabolják.»

Leginkább ezek és hasonló jajveszéklések támasztották azt a vélelmet, hogy vídékünk századokon át olyan pusztaság volt, melyen vad csordák megállás nélkül keresztül vonultak. Pedig ez a fölfogás túlzás, mint a hogy a Jeromoséhoz hasonló panaszok sem veendők szó szerint, mert ellenök szólnak a tények.

A kik a nagy népvándorlásnak nevezett mozgalom okait fürkészték, külső dynamikus erők hatásán kívül, melyek között a húnok európai föllépése is szerepel, más okokra is akadtak. Egyike a római birodalom határaival szomszédos népek elszaporodása, mely a népek egy részét újabb haza keresésére indította. Ez új hazát a szomszédos barbár népek a római birodalom latifundiumain remélték találni és a birodalmi főhatalommal történt megegyezés után sokszor meg is kapták. A megtelepedett barbárok telkes gazdák lettek és ennek fejében katonai szolgálatot teljesítettek. A határszéli védelemben ezek voltak a határőrök. Hiteles följegyzésekből és föliratos adatokból tudjuk, hogy a pannoniai limes erődei még a IV. század hetvenes éveiben is jókarba helyeztettek és Frigeridus, e védelmi vonal fővezérének neve is mutatja, hogy barbár származású hadvezér alatt ment végbe a nagy munka, melyet többnyire a határszéli

sereg barbár eredetű katonasága teljesített. Itt-ott e védelmi vonal erődei még most is állanak. Egy ilyen burgus tekintélyes romjait Oroszvárott a mai napig sem bírta a lakosság teljesen lerombolni.

Néhány középkori vár a Dunán túl Buda, Esztergom, Visegrád, Fejérvár és mások római erődökből keletkeztek.

Természetes, hogy a midőn nem telepíttetés, de hódítás czéljából közelítették meg a birodalom határát a népek árjai, legelőbb a határszéli erődök estek áldozatul. De e hatalmas építkezések akkor sem pusztultak el teljesen. Még kevésbbé tüntek el a provinciának beljebb eső, hatalmas falakkal körülbástyázott jelentékenyebb városai, melyek közül némelyik az egész középkort átélte, mint Sirmium és Siscia, míg mások, mint Sabaria csak korszakunk vége felé mentek tönkre. Tehát a római városok egy része túlélte a sok vérontást, rablást, pusztítást és ezzel az iparos tevékenység folytonossága, melyre a sok temetőben oly sűrű tanuságot leltünk, érthetővé válik előttünk. De nemcsak oly városoknak a fönmaradásában kell hinnünk, melyekről a história véletlenül megemlékezik, a keszthelyvidéki terjedelmes temetők Mogentiana fönmaradása mellett tanuskodnak és a Mosony- és Tolnamegyében szorgalmas kutatók által földerített temetők római községek, a sziráki, ordasi és az alsó tiszamenti temetők oly barbár telepek mellett tanuskodnak, melyeknek egykori neveit nem tudjuk.

Tehát századokon át volt városi, községi élet és bizonyos, hogy sem a húnok, sem a góthok, vandalok, longobardok és alánok, a kik mind a hatodik századot megelőzőleg lakták vidékeinket, még kevésbbé a gepidák, a kik azontúl is maradtak, nem tették azt teljesen tönkre.

A keleti germánokról kivált a góthokról általában ismeretes, hogy azok bámulatos gyorsasággal alkalmazkodtak az antik műveltséghez, annyira, hogy már néhány nemzedékkel azután, hogy római területre léptek, a rómaiak hadi és állami intézményeknek csak úgy, mint az építészetnek, nyelvnek és irodalomnak föntartóivá váltak. Igaz, hogy Attila húnjai nem lakták a falazott városokat, de Priscus rhetor ismeretes leírásából tudjuk,* hogy az Alföldön ma-

* Priscus in Excerp. legat. p. 63. Intra illa septa erant multa ædificia partim ex tabulis sculptis et eleganter compactis, partim ex

guknak fából alkottak várost, melynek közepén maga Attila is díszes faragmányú palotában lakott.

Azt kell az elfogulatlan római szemtanú leírása után hinnünk, hogy e palota az ornamentális fafaragás remeke volt, a miért Lindenschmit német régiségtanában * nemcsak említi, de mert a keleti germánok a húnok szövetségesei voltak, germán területnek mondja az akkori Alföldet és a falu építését germán ácsoknak tulajdonítja.

Priscus maga sehol sem mondja, hogy germán iparosok építették a húnok faluját és azért arra, hogy a «meroving» izlés a germánok ősi fafaragási képességeiből veszi eredetét, ez adatot alig lehet bizonyságul idézni, mert köztudomású, hogy épen a góthok történeti korukban mindenütt, a hol arra alkalom volt, a kőépítészetnek voltak hívei.

Inkább azt lehet képzelni, hogy az Alföldet akkor már századok óta lakó sarmaták lehettek e hun falu építői. Nekik az Alföldön régóta voltak városaik és mivel akkoriban lehetett fájuk bőven, de ott akkor sem volt kő, közel eső föltevés, hogy kiválókép a sarmaták jeleskedtek a faépítésben.

Bizonyára az a gepida falu is, melyre két századdal utóbb az Alföldön egy byzantinus hadsereg akadt, szintén faházakból állott, bár erről abban a sovány adatban nincs említés; csak a hely természete sejteti azt velünk.

Az erdélyi hegyekben lakó gepidákról ismét azt kell föltételezni, hogy a helyi körülményekhez képest hol fából, hol döngetett agyagból vagy kövekből rakták gunyhóikat.

A szlávságról, mely különösen a VI. századi zavarok óta nagy számmal lepte el az ország minden részét, mindezeket nem kell csak föltételesen állítani, mert az ő életmódjuk itt-létük hosszú századai óta csak kevés helyütt változott meg, gunyhóik a hegyekben és a síkságon mai napság is jóformán az ősi élet képét tárják elénk.

Az uralaltáji nomád népekről, az avarokról és őseinkről részben föltehető, részben történeti adatokkal igazolható, hogy a sátorozást kedvelték.

Kőházak, sártapaszú gunyhók és sátrak csak a természeti

trobibus opere puro et in rectitudinem affabre dolatis et politis quæ erant interjectæ, lignis ad tornum elaboratis extructa et composita.

* 511. l.

elemek ellen nyujtottak ótalmat, közeli vagy távoli ellenségekkel szemben egyéb gondoskodásra volt szükség.

A Pannoniában és Daciában állandóan megtelepedett népek a római erődökben, őrtornyokban, táborok falai között, vagy nagyobb városok lakói e városok erős falai között találtak oltalmat. Tanuság reá számos ostrom említése a byzantinusok, longobardok, gepidák és avarok, utóbb az avarok és bulgárok közti küzdelmek időszakában, melyek különösen a sirmiumi végvár birtokáért folytak. E város sem volt azonban bevehetetlen; hol a byzancziak bírták, hol a gepidáknak volt székhelye, majd a longobardok, utóbb az avarok kezére jutott.

A hol római épület vagy legalább rom nem nyujtott menedéket, ott a barbároknak maguknak kellett védő művekről gondoskodniok és azok a szerint, a mint hegyes vidék vagy síkság, száraz hely vagy mocsárról volt szó és a szerint, a mint földmívelő gyalogos nép avagy nomád lovas törzsök gondoskodtak saját biztosságukról, más-más módon készültek.

A hegyi lakók nehezen megközelíthető hegyormokat kerestek és a szükséghez képest körülkerítették árkokkal és kőbástyákkal. Valószínű, hogy minden völgy községének volt ilyen menedékhelye, a hová összes mozgatható vagyonát biztosságba hozhatta. E menedékhelyek hegyes vidékeinken országszerte, a merre szlávok laktak, «hrad» vagy «grad» néven manap is megtalálhatók. Sok helyütt már a szlávok elődei is ugyanazokat a helyeket erődítették meg, úgy hogy a szlávok sok helyütt már készen találták. Az ő ottlétüket gyakran durván égetett szürkés cserepek (hullámvonalas diszítésekkel vagy a nélkül) tanusítják, melyek hol elvétve, hol nagyobb mennyiségben is előkerültek.

Oly vidékeken, a hol nem voltak hegyeik, p. o. Oroszországban, megerősítettek dombokat vagy folyópartokat s az ily szláv «Wallburg»-okban is találják a kutatók ugyanazt a durva keramikát, a milyen Liptó-, Árva-, Szepesmegyében és egyebütt, a hol kutatóink a hrádokat bejárták, elő szokott kerülni.

Az Alföldön mindenkor a vízkörnyezte szigetek, mocsarak és nádasok közepette maradt száraz helyek nyujtottak biztos menedéket. Azért rejtőzik a Marcus oszlopán az ellenség nádasokba, mikor a császár a síkságbeli törzsek ellen viszi fegy-

vereit. Még hathatósabb a védelem, a mikor ingoványokból természetes halmok emelkedtek ki, miként a szabolcsi vagy bihari földvár

Bizonyára nem a szlávok voltak az első nép, mely ezeknek a fontosságát fölismerte és sánczokkal, meg töltésekkel körülvette.

A hol mocsár nem volt, ott természetes emelkedésekkel kellett beérni és azok a lehetőséghez képest meg voltak erősítendők.

Az alföldi földvárak nagy száma e korszakból származik, de a mikor őskori leletek is előfordulnak ily földvárak területén, biztosak lehetünk, hogy korábbi időkben is használták.

Lovas népek másfajta védelmi művekkel is gondoskodtak biztosságukról. Az avarokról egykorú följegyzés alapján köztudomású, hogy nagyterjedelmű sánczművekkel vették körül sátoros telepeiket. A német chronikus ringnek, «gyűrűs sánez»-nek nevezte. A bolgárok határsánczairól valamivel többet tudunk. Azok hasonlítottak a magyarok gyepűihez.

Mind a három nép rokon eredetű vagy legalább is hasonló életmódú lovas nomád nép volt, azért igazoltnak látszik, hogy az avarok ringjeit is olyanoknak képzeljük, mint a bolgár és magyar fövényes sánczokat. Masudi arabs író a x. század első felében azt írja, hogy a bordzan (bolgárok) földje tüskés sövénynyel van körülvéve, faablakokhoz hasonló nyilásokkal és ez a sövény úgy áll, mint «fal az árok mellett». Theophanes chronikájából 811-ről tudjuk, hogy a határok bejárásait és kijárásait szigorúan őrizték és ugyanazt mondja I. Miklós pápának a bolgárok gyülekezetéhez 866-ban intézett levele is. E szerint őrjáratokat rendeztek a határ hosszában és az átjárókat is szorosan őrizték «et si servus aut liber per eandem custodiam quocunque modo fugerit, sine omni intermissione custodes pro ea interimuntur.»* Jirecek, a bolgárok és byzantiak közti határt bejárván, azt «Erkesija» néven még ma nap is meglehetős épségben találta.

* Lásd ez adatokat Jireceknél Arch. Fragmente aus Bulgarien. Arch. epigr. Mitth. aus Österreich-Ungarn X. Bécs, 1886. 139. l. Theophanes ed. de Boor 490 p. — Masudit idézi Kremer Sitzgsber. der Wiener Ak. 1850. 310. l. — Miklós pápa levelét idézi Labbei et Cossartii Sacra concilia VIII. 516 sq. cap. 25.

A magyarok határvonalukat hasonlókép őrizték. A bolgár és magyar országos gyepük és az avarság «ringjei» között csak egy lényeges különbséget látunk s ez abban állott, hogy az avarok nem árkolták körül egész birodalmukat, hanem beérték azzal, hogy a Dunán túli s a Dunán inneni vidéken nagyobb kiterjedésű árkos gyepüket építettek, melyek az ő messzejáró hadi kalandozásaik idején kül- és belellenségeikkel szemben védőváraik voltak.

Egy helyen, a hol a VIII. és IX. századokban az avarság és bolgárság területei szomszédosak lehettek, a mai Bácskában, talán az a két éjszak-déli töltésvonal, melynek «kisebb római sánczok» czímén, még most is megvannak maradványaik, az avarok és bolgárok területeinek határait jelezhette és védte.

Lehet azonban, hogy e töltések még a jazyges idejéből származnak, a kikről tudjuk, hogy szintén lovas nép voltak és alighanem szintén tüskés sövényű földsánczokkal védték határaikat.

A szlávok lakásairól szólva, föntebb csak a névtelenül maradt szegényebb sorsú törzsök gunyhóit említettük. Pedig országszerte léteznek a régibb középkorból származó, a honfoglalási kort megelőző szláv városok és községek, melyeknek szláv neve igazolja a föltevést, hogy ők is — különösen az avarság időszakában — voltak hazánkban városföntartó elem. A IX. század folyamatán nagy részük fölvette a keresztséget és német segítséggel fejedelemségeik is keletkeztek, ezek közül Privináé, a legjelentékenyebb, a Rába, Mura, Dráva és Duna közti vidékre terjedt. Ott a IX. és X. századokban a mai Zalavárott, Somogyvárott, Szegszárdon és Pécsett templomok és zárdák emelkedtek, melyekből egyes gyér maradványok szállottak át napjainkra.

A bajorok és karinthiak megtérítéséről szóló legenda szerint Salzburgból jöttek az építészek és kőfaragók, kik e templomokat építették. Nem akarjuk e legenda történeti értékét kétségbe vonni, de a IX. és X. századbeli monumentális maradványok hazánkban, a mennyiben a rajtuk kifaragott díszítések után stylusukat megítélhetjük, inkább Olaszország felé utalnak, a honnan a XI. században is tömegesen jöttek a bevándorlók és gyérebben bár, de vannak byzanti ízlésüek is, melyeknek a készítői szintén az Adria partjáról származhattak.

Látnivaló, hogy nem hiányzanak hazánkban a városi élet

folytonosságára a bizonyságok régibb középkorunkon keresztül és erre nagy súlyt kell fektetnünk, mert csak így értjük meg némely iparágak folytonosságát (mint p. o. az ötvösségét), melyek csak állandó városi megtelepültség mellett élhetik túl az idők viszontagságait.

A kereskedelem sem szünt meg teljesen e korban. Nem birjuk ugyan az egyes időszakok szerint a kereskedelem tárgyait, utait és közvetítőit pontosan megnevezni, de ebben a részben is vannak némely adataink.

Volt vidékünkön néhány oly bányászati és gazdasági czikk, melynek termelése soh'se szünt meg és melyet szomszéd és ellenség egyaránt megbecsült.

Egy bányatermék, mely miatt ősidők óta messze földön híres volt hazánk, a hegyekben rejlő nemes fém volt. A bányászat bizonyára sem a Felföldön, melyet a rómaiak soha sem szállottak meg, sem Erdélyben vissza vonulásuk után, nem szünt meg teljesen. Erre a föltevésre jogosít az a tény, hogy a dákok és rokonaik a karpok, túlélték a kárpátok völgyein a rómaiak dunamelléki hatalmát; ők benne voltak abban a nagy népszövetségben, mely a keleti góthok vezérsége alatt egyesült, tehát az aranybányászat, melytől ez ősi hegyi törzsök bizonyára sohasem fordultak el teljesen, a Kaukalandban és Gepidiában is békésen virágozhatott.

Még több valószínűséggel állítható, hogy az erdélyi és felső-magyarországi sóbányák mivelése sem szakadt meg a régi középkoron keresztül, bár erre a föltevésre sincsenek közvetlen tanuságaink. Csak azt tarthatnók meglepőnek ily folytonosság nélkül, hogy a sótermelés és a sószállítmányok szabályozása már királyságunk legkezdetén királyaink gondjainak kiváló tárgya és abból jelentékeny hasznuk származott.

A gazdasági termékek közül a buza s egyéb szemes jószág lehetett a legfontosabb kiviteli czikk. Nagyon téves föltevés volna azt hinni, hogy a régi középkor bármely időszakában a földmivelés vidékünkön teljesen megakadt volna. Helylyel-közzel pusztán maradhattak a földek, a hol dúlt a háború s a honnan elvonúlt a lakosság. A felső hegyes vidék a germán törzsök elvonulása után talán ismét vadonná vált, onnan nincsenek is a régibb középkor első feléből való leleteink, de az ország egyéb, különösen termékenyebb részein ily elvadulás nem állhatott be, mert ha egyes törzsök el is vonúltak, helyükben rögtön mások

telepedtek meg, a földmivelésre pedig mindannyian reá szorultak és hogyha egyes uralkodó népek, mint az uralaltaji lovas törzsök maguk nem is voltak földművelők, mindig lehettek alattvalóik, kik helyettük szántottak-vetettek.

A longobardokról azt beszéli az ő történetírójuk, hogy a mikor Pannoniából 568-ban elvonúltak, fölgyujtották gunyhóikat; ez nem azt jelenti, hogy a földjeiket is elpusztították, hanem azt, hogy minden hozzájuk tartozót kivonulásra kényszerítettek. Előbb azonban a sarmatákkal és egyéb földmives alattvalóikkal learatták a földjeiket, hogy hosszú útjokon a havasokon át, legyen élelmük, és biztosak lehetünk benne, hogy az érkező avarság sem pusztította ott a földeket, a hol letelepedni kívánt. Ugyanazt kell képzelnünk a többi hódító népekről; haragjuk a földmives lakosságot csak ott sujtotta, a hol ellentállott, dühük leginkább a zárt városok és a földvárak ellen fordult, mert a világhódító nomád sem volt már oly barbár Európában, hogy a földmivelés hasznát nem becsülte volna.

Számba vehető kiviteli czikk volt a ló is. A pannoniai ló már a lótenyésztést kedvelő celták óta örvendett nagy hírnek. A római hadsereg lovas csapatjait jó részt innen és a szomszéd jazyg Sarmatiából egészítették ki. Utóbb sem szállott alá a pannoniai ló híre, miként egy alkalmi érdekes adatból értesülünk, mely szerint a «turkok» országából a Dunán «mézet és lovakat» szállítottak a hajósok Bolgária felé.

Azt kell hinnünk, hogy a gazdasági, bányászati és ipari termékek kereskedelmi értékesítése cserekereskedés módjára történt, mert tudnivaló, hogy a sisciai és sirmiumi pénzverdék megszüntétől a IV. Kr. u. században, szent Istvánig, tehát több mint hatszáz éven keresztül ebben az országban nem vertek pénzt, sőt e hosszú időn át a közvetlen szomszédság sem állott a pénzgazdaság stádiumában. Európa keleti részén csak a byzanczi aranypénz közvetítette az értékforgalmat, de hogy nem volt oly igen nagy szükség reá, azt hazánkban a nagyobb byzanczi éremkincsek fölötte ritka előfordulása mutatja. Csak a X. századtól kezdve tünnek föl ismét számbavető arányban byzanczi aranyok.

Hogyha tehát az adás-vevés a terménycsere ősi módja szerint történt, kérdés támadhat, hogy e földön, mely jóformán mindent nyújt, a mit az emberek anyagi igényei-

nek kielégítésére a föld adhat, mit kívánhattak maguknak idegenből az idevaló népek?

Feleletünk e fontos kérdésre természetesen csak nagyon hiányos lehet. Nyugoti szomszédaink vagy akár a távolabbi nyugot is sokáig teljesen egyforma műveltségi fokon állott az ide való népekkel, sőt mielőtt az avarság megszállotta a vidéket, sok tekintetben magasabb is lehetett a pannoniai műveltség, mint akár a szomszéd hegyi vidékeké, akár p. o. Bajorországé.

Csak egy tekintetben volt a nyugotnak, különösen a rajnai vidék frankországi részének jól érdemlett európai híre, a fegyverei, különösen a kardjai miatt. Az ott készült dömöczkölt kardok mindenfelé jelentékeny kiviteli czikkül szolgáltak, frankoniai kardokkal hódították meg maguknak a norman vitézek a tengermellékeket és a rosomanok Oroszországot. Európában nem volt párja a frank kardnak. Ezért tiltja meg Nagy Károly, mikor az avarok ellen harczra indul, hogy a Dunán fegyvert szállítsanak Avariába, a miből azt kell következtetnünk, hogy békés időkben történtek ily szállítások.

Sajnos, hazánkban eddig csak egy ily ékes frank kardot leltek.[1] Tehát legalább egy árúczikket tudunk, melyet vidékünk a kor második felében a nyugot felől kapott.

Más természetű a délfelőli kereskedelem. Ez hozhatott sokfajta finom holmit, melyre a jobbmódú osztályok vágytak. Ilyenek lehettek keleti selymek, a milyeneket a góthok, avarok, bolgárok és magyarok még a Fekete-tenger mellékén kedveltek és a chersoni kereskedőktől szereztek. A magyarokról bizton tudjuk. A hunok nyilván még ősi hazájukban szokták meg a finom selyemkelméket, melyeknek messzeföldön nagy hírük volt, annyira, hogy bizonyos kelmét az ő nevükkel illettek a byzanczíak.[2] Az avarok fényűzését is ismerték a byzanczi írók.[3]

[1] CXCVIII.

[2] Theophylaktes (V. k. 14. fej.) említi, hogy II. Chosrœs a nisibisi templomnak aranynyal diszített hún függönyt ajándékozott. (ἀμφίθυρον Οὔννικὸν κεκοσμημένον χρυσίῳ.) V. ö. e hely hibás értelmezését De Linasnál Orf. cl. II. 325.

[3] Lásd a jellemzést, melyet az avarok luxusáról De Linas adott (Orf. cl. II. 16.). Excerpta de leg. p. 100, 117, 151—153 és Theophylaktos I., 3. alapján.

E czikkeknek Európa keletén csak igen kevés árúsító góczpontja volt. Egyike lehetett Cherson, a másika volt maga Konstantinápoly, a harmadik egyideig, a VI. századig, Ravenna lehetett. Utóbb az Adria más kikötőinek jutott föladatúl * a szárazföldi vidékek ellátása; a VIII. és IX. század óta már Velencze volt a közvetítő.

Drága kelmék behozatalát azonban csak föltételesen állítjuk. A szent István korát megelőző időből sem byzantiumi selyemszövetet, sem saracén kamukát nem mutathatnak föl emléktáraink.

Biztosabb föltevés, hogy a másik jelentékeny beviteli czikk különféle fajta drágakő és gyöngy volt.

Mennyire vágyott az asszonynép ily csecsebecsékre és milyen nagy súlyt tulajdonított neki, arra ékesebben szóló tanuságaink alig lehetnek, mint az ezer számra megnyilt női és gyereksírok, melyekben néha egész gyöngyfüzérek kerültek elé s a legszegényebbek sírjaiban is legalább egykét szem maradt.

Egyébként a gyöngy az üvegnek a legsötétebb őskorban való föltalálása óta, mindig nemzetközi kereskedelmi czikk volt, melylyel a Közép-tenger keleti vidékein lakó népek a három régi világrészt elárasztották. A kereskedés régi időkben a phœnikiek, utóbb a syriaiak és görögök, később a saracenusok kezén volt, míg a XIV. század óta a gyártást és kereskedelmi terjesztést is Velencze vette kezébe.

A régibb középkorban sem szünt meg az üveggyöngyök gyártása és a világkereskedés ép úgy elvitte Chinába, mint a Fekete-tengeren túl vagy az Atlanti-oczeán partjain lakó népekhez. Az üveggyöngy vizen és szárazon, hegyen és völgyön át mindenfelé terjedt. Ez a nyitja annak. hogy a hazánk területét lakó népek sírjaiban a legkülönfélébb korokban és az egymástól legidegenebb törzsöknél is gyakran hasonló fajtájú gyöngyöket lelünk.

Ezeket a nemzetközi kereskedés vitte ugyanazon közös gyártó műhelyekből a különféle népekhez, melyek századokon át tájainkat lakták és a gyöngyök egyes fajtái bizonyára oly olcsók voltak, hogy a legszegényebb nő is szert tehetett reá.

* Arbe szigetéről azt tartja a traditió, hogy ott a selyemtenyésztés már a VIII. század óta virágzott.

Az üveggyöngyökkel együtt a nemzetközi kereskedés a keleti gránátokat, egyéb drágaköveket és a gránátokat utóbb helyettesítő vörös üveglapokat is szállította, melyek a germánoknál a népvándorlási kor kezdete óta az ékszereknek általánosan kedvelt, nélkülözhetlen alkatrészei gyanánt föltünnek. A keleti almandin syriai gránát néven jutott a kereskedésbe, ennek az elnevezésnek az lehetett az oka, mert tényleg a syriai kereskedők voltak főszállítói, de oka lehetett az is, hogy Syrian indiai város közelében bányászták.*

Telléry hazánkfia szakértői nyilatkozatából tudjuk, hogy a népvándorlási kor óta az ékszerekben látható gránát ugyanolyan fajta, a milyent még mai nap is a jeypoori bányákban bányásznak, a mit e hazánkfia annál nagyobb biztossággal állíthatott, mert éveken át a jeypoori bányák főintézője volt.

Az ipari foglalkozások közül a bőr kikészítését és a ruházathoz szükséges vászonnemüek előállítását a legtöbb népnél föltételezhetjük, mely a régibb középkorban itt lakott.

A bőrt saját házi állataiktól nyerték vagy a vadászat szolgáltatta. A mindenféle szíj úgy a férfiak és asszonyok öltözetének valamint a lószerszámnak nélkülözhetlen alkatrésze volt.

Magukat a bőrszíjakat csak ritkán látjuk, legtöbbször tönkre tette az idő romboló hatása. Csak ritkán maradtak fönn egy-egy szíjvég belsejében apró bőrdarabkák, legtöbbször fekete foltok gyanánt jelentkeznek a kutató előtt az ásatásnál azok a helyek, a hol az öltözet bőrrészei elkorhadtak. A legjelentékenyebb maradvány az a több rétegű bőr, mely egy bezdédi ezüstlemez hátán megmaradt és azt gondolatot kelti, mintha valamikor bőrtarsoly lett volna.

A szőrös vadak Sarmatiában nagy számmal voltak, több följegyzés maradt, hogy szőrös prémeket vittek őseink Chersonba vásárra és cseréltek be érettök más árukat.

Egyébként az ő öltözetükben is a prémeknek csak úgy mint a cserzett bőröknek fontos szerepök volt. A hunokról is ugyanezt tudjuk, tehát föl kell tennünk, hogy legalább a szegényebbek közülök nem mindig idegen timárokkal dolgoztattak.

* V. ö. De Baye Compte Rendu etc. du neuvième congrès russe Paris 1894. 98. l.

A mi a szöveteket illeti, az orsógombokon kívül, mely a női sírok nélkülözhetlen mellékletei szoktak lenni, az ú. n. sarmata soros temetőkben nem egyszer tapasztaljuk, hogy a rozsda, a mikor ily szövetdarabkák vastárgyakhoz tapadtak, legalább annyira megóvta, hogy a szövet fonalait a rozsdában fönmaradt vonalas benyomásokban meglátjuk, mire többször, különösen regölyi sírok leírásaiban utaltunk.

Kedvezőbb helyzetben vagyunk a honfoglalási kor szövetmaradványai tekintetében. A teremiai sírleletből egy darab vásznat ősi épségében kaptunk; sűrűn szőtt lenszálból áll, mely összetartó erejét fölötte kedvezőtlen viszonyok daczára immár ezer év óta őrizte meg.

Más kedvelt kelmét, nemezt állati szőrök összetaposásával tudtak előállítani; ebből sapkák, tarsolyok, bizonyára takarók s egyebek is készültek. Nemezdarabkák, melyek fiatal csikó szőréből készültek, tapadnak egy szolyvai sírban a fej táján lelt ezüstlemez hátához, tehát azt lehet hinnünk, hogy a nemezes süveg külsejéhez volt erősítve.

A kovács mesterség bizonyos durvább gyakorlását a nomád lovas népeknél is föl kell tételeznünk. A kardpengék kivételével, melyek nagy ügyességet tételeznek föl, nyilakat, zablákat, kengyeleket és a szerszámokat saját kovácsaikkal állíttatták elé. A szlávoknál is csak ily alantasabb fokra emelkedett a vasipar, kedvezőbb a benyomásunk bizonyos germán és ú. n. sarmata, valamint avarkori vasnemüek előállítása tekintetében. Általában azon népek, melyek vagy előbb is az antik cultura befolyása alatt állottak, vagy utóbb annak hatása alá jutottak, a jelesebb minták befolyása alatt ebben a mesterségben is csak úgy mint egyebekben, p. o. az agyagművességben és az ötvösségben, elég jelentékeny magaslatot értek el. Ez oly tapasztalás, melyet már korábbi időszakokban a barbár világ körében tehettünk. Igazsága nem gyöngül, ha az emlékek sorozatainak fogyatékos volta miatt nem birjuk minden iparágban egyforma részletességgel kimutatni.

Sok hiányért kárpótol bennünket az a kedvező helyzet, hogy legalább a kor izléseit és technikai képességeit az ő legmagasabb fokukon képviselő ötvösség emlékeiből oly jelentékeny tömeg maradt reánk, mely azért is a legrészletesebb fejtegetést igényli és e kötet jelentékeny részében külön fogja igénybe venni figyelmünket.

A szóban lévő népek társadalmi életét és intézményeit borító homály földerítésére a fönmaradt emlékek csak gyér világosságot nyujtanak. Hogy bármely itt lakott nép körében, melynek hagyatékát ismerjük, bizonyos társadalmi különválás rang és vagyon szerinti tagoltság létezett, arra a sírok és tartalmuk külömbözősége enged következtetni. Barbár népeknél a fény és pompa a külső megjelenésben, fegyverben, öltözetben és az ékítményekben a hatalmasakat erősen megkülönbözteti a tömegtől és milyen fokú lehet e külömbség, azt szembetünővé teszi p. o. az apahidai gazdag sírlelet összehasonlítása valamely regölyi vagy czikói sír igen szerény tartalmával. Még szembetünőbbé teszik fejedelmi kincsestárak, a melyekben épen hazánk területén az arany és drágakövek oly pazarul jelenkeznek.

Más külömbség az előkelő és a szerényebb vitézek között nyilvánúl a lovas temetkezésben, a mikor a hős kedvencz paripáját is vele temetik, vagy a mikor óriási mérveket öltő sírhalom alá temetik a hatalmas urat és néha vele adják paripáján kívül szolgáit is.

A műveltség külömbözőségét az írni, olvasni tudáshoz szokták napjainkban mérni. Alighanem a régibb középkorban is ugyanezzel a mértékkel mérhetünk.

A IV. század folyamatán Pannoniában kezdenek letünni a föliratos síremlékek, cserepeken és téglákon is megszünnek a betüs bélyegű jelzések.* De a góthokról tudjuk, hogy már a IV. század első felében tanítja Ulfilas az ő góthjait olvasásra, írásra; az első germán korszakból lelünk névvel jelzett és monogrammos pecsétlő gyűrűket, Bezenyén pedig akadt rúnás föliratú fibula. A nagy-szentmiklósi edényeken nem csak görög föliratokat szemlélünk, hanem vannak rajtuk rejtélyes, talán a siberiai föliratokkal rokon írásjelek,** melyek az írás és olvasás képességét azon nép körében tanúsítják, kié e kincs volt, akár avarra, akár bolgárra gondolunk. A honfoglaló magyarság korában is találunk egy pilini sírban byzanczi csüngőn görög föliratot. Soros temetőkből Czikón került elő byzanczi föliratos kereszt. Végül művészi signaturánk is van a VIII. vagy IX. századból

* Bizonyos fajta bélyegű cserépedények származhatnak a régibb középkorból v. ö. Arch. Ért. 1897. 382.

** V. ö. Nagy Géza magyarázatát: A Magyar Nemzet Tört. I. k. CCCXXXIII. l.

a Gundpald kelyhén és körülbelül egykorúak evvel lehetnek a zalavári és aracsi latin föliratos kőemlékek.

A legtöbb fölirat, mint látjuk, vagy tartalma vagy a vele járó keresztes jel által az illető keresztény voltára emlékeztet. Régibb középkorunk barbárjainál is tehát a szellemi műveltség emelkedése a kereszténységgel együtt jár. Egyéb keresztény jelvények a kereszten kívül, Krisztus monogrammja, melyet egy dombovári ezüst csaton látunk,* ugyancsak Krisztus monogrammjával találkozunk a nagy-szentmiklósi kincs két csészéjén és az őskereszténység ismeretes symbolumai, a hal, szarvas, páva, fürj nem egy ékszeren tünnek elé.

Nem tartozik reánk a kereszténység hivatalos szervezetével vidékünkön foglalkozni, mely talán csak az avarság uralma idején, akkor is talán csak rövid ideig szünetelt teljesen; mert tudva van, hogy nem csak a góthok vették föl igen korán a keresztséget, de a gepidák is már a VI. század óta meg voltak térítve, a déli szlávok már a IX. században széltiben emelnek templomokat és ugyanabban a században hazánkban is terjedt a szlávok közt a kereszténység, nagy számmal épülnek nálunk is, kivált a Dunán túl, de Nyitrán is és talán Csanádon templomok és minden jel arra mutat, hogy a mikor a magyarság hivatalosan és egészében veszi föl a kereszténységet az új egyházi szervezet lényegében a meglévő városokban és egyebütt létezett korábbi alapítások folytatása.

Míg a kereszténység a barbár népek hagyatékából, legalább külső jelek képében, elég szabatosan domborodik ki, addig az ő pogány vallásukra vagy babonás szokásaikra alig kapunk emlékeik között elég biztos támpontokat; mert e népek mythologiája vagy épenséggel nem vett föl plasztikus formát, vagy a mennyiben «bálványok»-ról — mint az ősmagyarságnál — értesülünk, még nem ismerjük őket.

Faragott barbár bálványok csak a régi Bregetio területén maradtak fönn, de úgy sejtjük, hogy azoknak a kora (a mennyiben hitelesek) megelőzi a népvándorlások korát. A hunokról olvassuk, hogy hadi istenüket kard formájában tisztelték, de természetes, hogy nem minden harczos kardja volt az istenség symboluma és mint föntebb láttuk, a fön-

* XLIV. 5. a, b.

maradt kardok között nincs olyan, melyet biztosan odaítélhetnénk a hunoknak.

A germánok istenségei és mythologiai legendái közül egyik-másik a nyugoti és éjszaki barbároknál plasztikus ábrázolásban maradt fönn, nálunk ilyeneket még nem leltek.

Ép úgy vagyunk a szlávok bálványképeivel. Egyet, a Sventimirnek nevezett kőbálványt, Galiciában leltek. Itteni hagyatékukban még nem került elé semmi fajta oly tárgy, melynek némi biztossággal mythologiai vonatkozást tulajdoníthatunk. Legfölebb annyit tapasztaltunk, hogy egyes szláv vidékeken, magányosan álló szirtek tetején, áldozó helyek nyomai maradhattak.

A halottas szertartásokról valamivel többet tudunk; egyrészt mert maguk a sírok és temetők, ha érintetlenül jutottak reánk, közvetlen tanúságot nyújtanak, másrészt mert némely uralaltaji nép halottas szertartásáról hiteles történeti följegyzéseink is vannak.

A romanizált barbárok fölvették a rómaiak szokását, hogy városon kívül rendes sorokban temetkezzenek és abban is követték őket, hogy felöltöztetve rakták a tetemet némi ékszerével és egyéb melléklettel a sírba. Többször élelmi szerek, tojás, ételekből fönmaradt állati csontok is akadtak edényekben vagy a puszta földben. Bölcskén bronzüstöket leltek a sírokban, melyeket, miután bennök a halottas tort megfőzték, elhajlítottak, hasznavehetetlenekké tettek s a sírba tettek.*

A sírokat általában nem mélyen ásták, csak Nemesvölgyön voltak némelykor méternyi mélységü gödrök, a mi talán az ottani lejtős területre és a földcsúszásra való tekintetből történt. Rendszerint puszta földre, néha deszkákra, ritkábban kampós vasszögekkel összerovott palánkok közé rakták. Lipp néhány keszthelyi sírban lepedő korhadt nyomát, vagy növényrostokból font lepelfélét constatált. A gödör hossznégyszögű lyuk volt, némelykor a fej táján padocskát hagytak, mint a milyeneket római sarkophagokban látunk, a lábak néha a sír falának oldala alá nyúló lyukba nyúltak belé, az ú. n. padmalyba. Vajjon fölhantolták-e a sírok helyét, nem lehet mindig bizton tudni, de

* Hasonló szokást észlelt a reichenhalli soros temetőben Chlingensperg. Das Gräberfeld von Reichenhall 62. l.

valószínű, bár kutatóink eddig ily hantolást nem igen észleltek. A sírok közei ritkán egyformák, de az egyes sorokban a sírok lehető párhuzamosak. A sírok orientálása nem enged általánosan érvényes szokást fölismerni, de a halottakat legtöbbször úgy fektették, hogy a láb keletre, a fej nyugot felé irányúl, a legtöbb tetemet hátán fekve találták kinyujtott karokkal, egy sírban rendesen egyet, ritkán volt két felnőtt egy sírban, de elég eset akadt, a mikor az anya mellett gyerekét lelték. Czikón feltünő volt a gyermeksírok nagy száma. A gyerek mellett néha kutya vagy más állat csontja feküdt, a mit némelykor arra lehetett magyarázni, hogy a halottal vele rakták a sírba kedvencz állatját.

Az ú. n. sarmaták egy más temetkezési módját, a halom alá temetést, eddig kevés helyen lehetett alaposan megfigyelni, bár hazánkban meglehetős sok a «kúnhalom», mint legtöbb helyütt vagy «kurgán», mint az Alföld több helyén nevezik.

A szilágy-nagyfalusi óriási halmok alatt lelt sírokban a halottak el voltak hamvasztva; tehát itt, bár e halmokat a bennük lelt tárgyaknál fogva a dunántúli ú. n. sarmata soros temetőkkel egykorúaknak kell vélnünk, a Sarmatiából érkezett nép a skythák régi szokását, a halotthamvasztást tartotta meg. A hamvedret kis négyszögű kamara volt hivatva megvédeni, de mivel annak vízszintesen fekvő gerendái elkorhadtak, a föld agyonnyomta a hamvedret egyéb tárgyakkal együtt, melyek mellette voltak; a kamara a föld szintjére volt építve, nem gödörbe.

A germán törzsök közül azok, melyeknek útját a Keleti-tengertől fogva a Fekete-tengerig s onnan a mi vidékeink felé nyomozhatjuk régtől fogva a tetemek soros földberakása szokását követték. Hazánkban az ő első megjelenésök időszakából eddig csak egyes sírokat leltek s ezeknek a körülményei sem voltak elég gondosan megfigyelve. A germánok későbbi szokásait a bezenyei temetőben Sötér Ágost figyelhette meg, eddig ez az egyedüli gondosan átkutatott avar-frankkorbeli germán temetőnk.

A hunok és egyéb keletről érkezett lovas népek temetkezési szokásairól a legjobb összefoglalást Nagy Géza adta.*

* Arch. Ért. 1893. 105—117.; 223—234.; 314—323.

A honfoglaló ősök temetkezési módjairól más helyütt volt alkalmunk értekezni. «A honfoglalási kor hazai emlékei» 159—162. lapjain.

Ez értekezés óta egy jelentékeny sírcsoporttal a bezdédi vel gyarapodott emlékeink köre, ezt megfigyelte dr. Jósa András,* tapasztalásait e kötet illető részében mutattuk be.**

A szlávokról a kutatók eddig azt tartották, hogy a X. századig a halotthamvasztás hívei voltak.

Azonban hazánkban tett tapasztalásaink szerint azt kell hinnünk, hogy egy részök alighanem már jóval előbb tért át a tetemek soros eltakarításának szokására.

Vannak jelenségek arra, hogy a pannoniai szlávok, kik részben a városi lakosság közé is keveredtek, már ezt a módot követték, mikor az ország hegyes vidékeinek lakossága még az ősi szokáshoz ragaszkodott, a reájuk új temetési módra azután a honfoglalás időszakában a Pannonián kívül lakó szlávok is áttértek.

* Arch. Ért. 1896. 385—412. — ** CCCXXXII—CCCLIII.

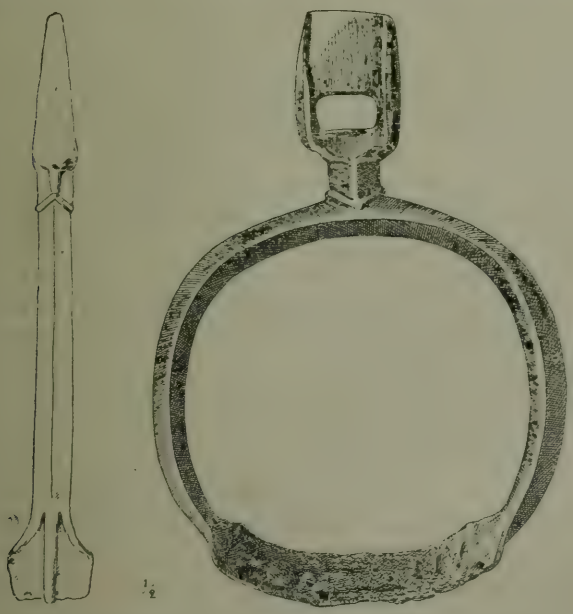

Avarkori kengyelvas Darnay Kálmán gyűjteményében 1/2 n. V. ö. Arch. Ért. 1893. 75.

XI. FEJEZET.

Antik elemek a régibb középkor ornamentikájában. — Az ornamentika fontossága ezen korbeli népeknél. — Növényornamentika. — Az indás és griffes diszítésről átalában. — Növénydísz az ú. n. sarmata csoportban. — Indás motivumok.

A régibb középkor hagyatékának csoportos áttekintése meggyőzhetett mindenkit arról, hogy szorosabb szálak fűzik ezt a kort az ó világhoz, mint a hogy a népvándorlás világot rendítő történeti eseményei sejteni engedik.

A friss erejű új népek, melyek e földön a római világhatalommal szemben állottak, nagyobbára történeti gyermekkorukat élték és mielőtt egyéniségük életerősen megizmosodott volna, némelyek az ó világ nyugoti, mások a keleti világgal való érintkezésükben, sőt azzal való mérkőzésükben, fejlettebb műveltség hatását érezték. E hatást kincseik és temetőik hagyatéka tükrözi vissza. A következő fejezetekben föladatunk lesz az ornamentikában végig kutatni e benyomásokat. Ez uton közben-közben némely sajátszerű diszítéseket és technikákat találunk, melyek tájainkon mint új stylistikus mozzanatok lépnek föl.

Természetszerű, hogy az ó világ szinterén jelentkező fiatalabb míveltségű népeknek az izlése befogadó épúgy, mint teremtő képessége mindenek fölött az ornamentikában érvényesül és nyilvánul.

Átalánosan észlelet, mert természetszerű tény, hogy a népek diszítő hajlama első sorban önmagukra, öltözetükre és egyéb mozgó vagyonukat képező tárgyakra irányul.

Bizonyosan a nők kézi munkáiban jutott a diszítő ösztön legelőbb érvényre, szövésekben, fonásokban és hímzésekben, melyek manap is legelőbb szokták lekötni az alantas míveltségű népek ízlését fürkésző ethnographusok figyelmét.

Ily holmik a régibb középkorból alig maradtak reánk,

csak tartósabb anyagokból való tárgyak, leginkább a fémből készült ékszerek álltak ellen az idő romboló hatásának elég számmal, hogy rajtuk szélesebb alapon induló tanulmányokat lehessen tenni.

Ezekben tehát becses anyagunk van, melynek értéke annál nagyobb, mennél szabadabban érvényesül épen az ékszerekben, a nyers szükség kielégítésén túl fejlődő vagyonosság állapotában egy-egy kor, nép vagy vidék sajátos díszítő ösztöne.

Az ötvösség legtágabb értelmében, mely hivatva van az ékítő ösztön magasabb fokát kielégíteni, némelyik népnél egyátalában a művészi képesség magaslatát képviseli. Emlékkészletünk tanusítja, hogy a régibb középkor legtöbb itteni népe nem emelkedett túl e fokon. Viszont alig volt az itteni népek közt olyan, mely az ékszereket teljesen nélkülözte, bár néha formájuk és technikájuk primitiv zlésre vall.

Emlékkészletünk többféle nép ékszereit öleli át. Egyik érdekessége tehát abban van, hogy magas tökélytől kezdve a legkülönféle fokon álló ötvös műveken végig a legalantasabb színvonalig nyujtanak példákat.

Másik érdekes sajátsága, hogy a többfelől eredő forrásoknak megfelelőleg a hagyatékban oly tarkaságot tapasztalunk, a minőt oly mérvben semmiféle más kor, mint épen ez a kezdő, nem középkor állít a kutató elé és melylyel sehol sem találkozunk oly bőségben, mint a mi földünkön.

Végül előny stylistikus kutatásainknál, hogy egyes stylcsoportokban a fölhasznált motivumokat különféleségeik szerint, hosszú sorozatok fonalán módosulásaik és hanyatlásaikban, néha eltorzulásuk végső fokáig tanulmányozhatjuk.

A főbb motivumokat és technikákat külön-külön kivánjuk szemügyre venni. Kezdjük áttekintésünket azon két ornamentális idomon, az indán és a griffen mely az első korszakban meginduló és a korszak közepén túl terjedő u. n. sarmata sírmezőink ékszereiben a leginkább figyelmünkre méltó két motivum.

E két díszítő elemnél fogva régibb középkorunk első szakaszának habitusa minden, a népvándorlási kort megnyitó egyéb europai emlékcsoporttól a legszembetünőbben különbözik. Mert az antik növénymotivum a germán invásiókkal a nyugoti világ typusaiból majdnem teljesen ki-

veszett; nem maradt fönn sehol oly sűrűségben, mint itt hazánkban, a byzanczi művészetben és sajátos átváltozásokban a keleten.

Hazánkban föntartotta az itteni «sarmata» lakosság, mely már korábbi hazájában a görögség közelében élt vele, s utóbb itt mint a római diszítés közhasználatú eleméhez még inkább hozzá szokhatott. Föntartotta legegyszerűbb formájában mint leveles vagy oldalhajtásos indát, mely a római időszak síremlékein, mozaikpadlóin s egyéb nagyobb fölületeken mint alárendelt keretmotivum szerepelt, kisebb fölületű ékszereken pedig már a tiszta római korban önálló főmotivum szerepéhez jutott és e szerepét a félig-meddig romanizált barbároknál is tovább vitte. Hosszas fönmaradása Pannoniában és közeli szomszédságában csak úgy érthető, ha meggondoljuk, hogy a lakosság zöme itt a századok folyamában nem veszett ki, de többnyire csak urat cserélt. A VI. századig alig állott be a városi lakossághoz tartozó ezen népelemben lényeges változás. Valószínűleg csak a városokat romboló avarság veszélyeztette a városi elem fönmaradását, sőt sokszor meg is szakította a városi életet.

Azért hiszszük, hogy ezen népelem «sarmata» volt, mert az indás díszszel legsűrűbben együtt jár a második fontos motivum, a griff, magában vagy többesével avagy mint küzdő csoport typusa, melyben két griff közösen leteper egy agancsos állatot. A griff nem volt a római provinciális művészet specialitása, hanem igenis sűrűn divatozott az egykori Skythiában és Sarmatiában. A motivum itteni tömeges föllépését alig lehet máskép magyarázni mint úgy, hogy valamely ottani néptörzs, önkénytes kivándorlása közben vagy telepítés által a rómaiak oltalma alatt a IV. század folyamában Pannonia sokat szenvedett váraiban és néptelenné vált városaiban menedéket talált vagy azokban a hún vagy góth uralom idején telepedett meg. Lehet, hogy ez az alánok egyik törzse, lehet hogy más, sarmata törzs volt, e részben eddig nem lehetett biztos eredményre jutni. Csak azt nem hiszszük, hogy e stylust föntartó sarmata telepesek a Duna balparti regi jazyges köréből kerültek volna ki. Ily föltevés ugyanis nem fejtené meg a griff tömeges megjelenését IV. század pannoniai sírmezőkön. Viszont az alánok ellen szól az a körülmény, hogy a griffes ornamentika alig terjed túl Pannonián, a nyugoton csak

ritkán és elvétve lép föl, de akkor sem azokban a typusokban, mint hazánkban.

A griffeket és indadíszeket legsűrűbben szíjvégeken látjuk és a szíjak diszítésére szolgáló egyéb kisebb-nagyobb ékszereken. Szíjvégek és csatok már a római harczos fölszereléséhez tartoztak; más országokban is megtalálják, a hol barbárok római szolgálatba léptek s az ú. n. meroving ízlés egész időszakán át föntartják magukat. Azonban sem az inda, sem a griff nem jelentkeznek másutt ez ékszereken, csupán geometriai díszeket látunk rajtuk különféle változatokban, a minőket a germán törzsök ízlése kedvelt.*

Az indás diszítés legegyszerűbb idoma az egyszerű körhajlás, gyakori a két összekötött félkör, némelykor a második félkörnek csak a feléig jut az indahajlás, viszont a hol azt hosszabb térbe helyezik, ott három vagy több hajlású folyondárrá válik.

Az inda végén a szár egyszerűen behajlik vagy a vége leveles, a levél lehet keskenyebb vagy szélesebb, félholdidomú, sőt majdnem kerek formát ölthet és a szárból mellékhajtások indúlhatnak ki.

Az inda vége ketté hasadhat, sőt néha kettős vagy hármas levelű virágok nőnek ki belőle, ritkábban egész virágcsokrok, bogyók vagy fürtök járulnak hozzá. Keskeny sávokon az inda legtöbbször a tengely irányában egyes szárral fejlődik, néha párosával ugyanazon vagy ellentett irányban haladnak, ritkábban egymásba füződnek és egyesülten más idomok befogadására engednek tért. Ritka eset, hogy csonka indák a főtengelyre harántosan állva sorakoznak szélesebb négyszögű vagy körded téren hármasával, négyesével vagy még nagyobb számmal. Néha a központból indulnak a szé-

* Krauss F. X. (Gesch. d. christl. Kunst) I. 608. lapján azt állítja, hogy «a góthok ízlése Magyarországon a növénydíszt is korán fölvette». Ebben a jeles író bizonyára téved, mert a góthok hagyatékában sem akkor, mikor Pannoniát még nem birták, sem azután, mikor innen dél és nyugot felé kivándoroltak — a növénymotivum nem játszott számbavehető szerepet. A meroving ízlésbe csak a VII—VIII. század óta hatol belé a növénydísz, a longobard ízlésben is akkor kezd föltünni, a mit Krauss helyesen észlelt (I. 608.), de nem magyarázott meg. A magyarázata nyilván az, hogy akkor a byzanczi növénymotivumok terjedtek nyugot felé és termékenyítették a geometriai ízlésben megakadt germán képzelmet.

lek felé és központi compositióban egyenletesen kitöltik a tért; máskor ez úgy is történik, hogy a széltől a központ felé irányul a főtengelyük.

Gyakran elismerésre méltó ügyességgel alkalmazzák és képezik ki a kor mesterei az indás mustra egyszerű elemeit, sőt néha művészi magaslaton álló rajzokat létesítenek. Ellenben gyakori eset, hogy a munkások ízléstelensége értelmetlenül össze-vissza kúszált mintákat létesít, vagy kezük alatt az indák geometriai idomokká merevednek.

Mind ez esetekre majdnem végtelen változatosságban nyujtanak példákat kincseink- és temetőinkben fönmaradt edények s öltözeti díszek ékítései.

Az S idomú, tehát két félkörhajlású indát legsűrűbben a kisebb szíjvégeken használják; mint lapos sávot a csornai sírok szíjvégein látjuk (XLVII. 1. és 3. sír), de a legtöbb esetben az indás díszítmények domborúak s a háttér gyakran áttört.

Talán legegyszerűbb formáját a csúnyi 75. sír szíjvégén látjuk (CCLXXVIII. 9.), szintén egyszerű néhány keszthelyi példány (CIV. 4., 5., 9., CXIV. 5.), valamivel szélesebb leveleket bocsájtanak s a levelek tövein mellékhajtásaik vannak egy keszthelyi csaton (CIII. 6.), egy szegedöthalmi csaton (LXXII.) és egy keszthelyi csaton (CIV. 7.). Mindez esetekben úgy mint a szíjvégeken a csat hossztengelyében áll az inda.

Kettős levelűek egy csúnyi szíjvég indái (CCLXIV. 2.) és hasonló az inda mustrája egy keszthelyi szíjvégen s egy csuklós tag lemezén (CVI. 6., XCIII. 3.). Az S idom ezekben és valamennyi többi mustrában változatosan, hol jobbra ⸦ hol balra ⸧ fordul. Némely esetekben nem is elégíti ki az ötvöst a szíjvég hosszában álló inda, de még a hüvelyen harántosan fektetve is alkalmazza, mint egy nemesvölgyi példányon (CXLII. 1.) s egy keszthelyin (CIII. 2.) és a folyondáros díszű nagyobb szíjvégeken gyakran tapasztaljuk. Különösen díszes nagylevelű és két vagy három mellékhajtású indát látunk nehány csúnyi kis szíjvégen (CCLXVI. 8. és 9., CCLXXXIII. 11.), néhány pásztóin (CXXXIII. 1. és 2.), néhány czikói szíjvégen (CCXLIII. 7—9.) s czikói csuklós lemezeken (CCXLIII. 12—14.).

A levelek egyszer szívidomúak (CXLV. 4.), legtöbbször félhold, sőt körded idomot öltenek, p. o. a csúnyi szíjvégeken

(CCLXVII. 5., 6., CCLXVIII. 4., 5., CCLXIX. 9., 11., 12.) Ilyen szélesre terjedő levelű fél indával szokták a csatok lemezeit vagy ezekhez hasonló idomú szíjra való ékítő lemezeket díszíteni; a tér ilyenkor egyenestől határolt megnyújtott körszelvény lévén, egész inda elhelyezésére kevésbé alkalmas, mint egy nagyobb levél számára, melynek indája azután a levél körül hajolva, a levél keretéhez símúl. Ily tér betöltésére máskor két vagy több inda is szokott igényeltetni. Példákat a jelzett egyszerűbb megoldási módra találunk Csúnyon (CCLXVII. 8., 17., 18., 19., CCLXXIV. 4.), Czikón (CCXXXIII. 5.), Szirákon (CCLII. 17.), Szent-Erzsébeten (CCLXXXVII.) és Keszthelyen (XCIII. 1.). Czikói példányokon, melyeknél a lemez széle keskenyebb alapból kiindúlva szélesebbre hajlik, az inda nagyobb darabját birják beléhelyezni, de viszont az egy széles levél helyett az inda belső vége két tagra válva tölti be a körhajlást (CCXXXI. 7—11.). Keszthelyi övpánt két keskeny négyszög mezejébe egy-egy körhajlású indát raktak, mely két rövid mellékhajtást bocsájt (CIII. 3.).

Csak ha a csat lemeze megnyúlik vagy hosszú négyszög formáját ölti, akkor lehetett egy egész S indaidomot belé helyezni és ilyenkor, tekintettel a szembetünő helyre, melyet a csat az övön elfoglal, gazdag tagozásban fejlesztik ki. Kettős végű és mellékhajtásos az inda egy krungli csaton (CCXCI. 6.), még díszesebb, mert hármas bogyójú és háromszöglevelű hajtásokat bocsájt egy mártélyi csat lemezén (CXLIX. 8.), körded levelekben végződik az inda két hosszú négyszögű téren díszes csúnyi csatokon (CCLXXV. 4. és CCLXXXIII. 2.).

Sajátszerű az indaidom egy keszthelyi csaton (XC. 2.), mert itt gazdag mellékhajtásokkal ékeskedő félindához harántosan csatlakozik egy indarészlet. Ferdén álló közös indaszárból emelkedik két gyűrűs levelű inda egy más keszthelyi szíjvégen (XCIII. 2.) és szintén ferdén helyezett nagyobb és kisebb gyűrűs végű indát mutat egy czikói csat mustrája, mely egyébként zavaros (CCXIII. 3.). Ezen symetrikus megoldástól eltekintve, a többi csatokon is mindig a hossztengely irányában fejlődik az inda.

Hogyha hosszabb térbe helyezik a kéthajlású indát, akkor természetesen hosszúra kell nyújtani és kevésbé kedvezők az arányai. Ilyen az inda idoma a nemesvölgyi 38. sír szíj-

végein (CXXXVII. 5—7.), az indavégek soványságát a két hajlásba rakott kör némileg kipótolja. Gazdagabb egy keszthelyi szíjvégen a tagozás (CVII. 5.), nemcsak szélesebbek a levelek, de a levél tövéből még egy levél és mellékhajtás szökik ki s az indakör külsejéből is nyúlnak ki kisebb hajtások. Már ez esetben tapasztaljuk azt, hogy az inda azon része, mely a hüvely felé eső szélen terjed, az egyenes mellett vonulván, kevésbé erősen hajlik, mint az ellenkező oldalon. Még inkább megmerevedik az indaszár e része egy czikói példányon (CCXXXVII. 7.). A motivum elfajulását mutatja egy kis mártélyi szíjvég (CXLIX. 5.), mert itt a hüvely táján nem félkör, de egyenes fejezi be az indát és az ellenkező vége is egyenes és vastagodó és a levelet jelző két hajtás is köridom, nem igazi levél. Egy czikói szíjvégen (CCXXXV. 3.) a kéthajlású inda egyik vége gyűrűbe, a másik vége túltengéssel egy nagyobb és öt kisebb gyűrűszerű áttörésbe vész.

Milyen ügyességgel tudták néha a legkülönbözőbb formájú terek megtöltésére használni a mellékhajtásokkal együtt a kéthajlású indát, arra érdekes példa egy keszthelyi szíjvég, a hol harántosan a hüvely négyszögű oldalát ékíti egy kisebb inda és egy nagyobb és gazdagon tagozott az ötszögű lemez fölületét borítja; egyik hajlásán csúcsban megtörve követi a szíjvég csúcsának a belső szélét és kétfelé hasított végső ágai közül az egyik hosszabb és mélyen belenyúl a befoglalt térbe, míg a másik fölfelé a szár középhajlása és a külső egyenes keret között támadt csúcsot tölti meg.

Többszörös indák sora félkörű vagy kettős hajlású indák egymásmellé állításából keletkezhetik. Ez mintegy mechanikusan úgy történik, hogy az idomokat szorosabb összefüggés nélkül helyezik egymás mellé, de ily sorozás a növénymotivum természetével tulajdonképen ellenkezik. Az az összefüzés, mikor félkörű indadarabok a megelőző vagy követő inda hajlásából mintegy kinőnek, inkább alapúl az élő növényvilág megfigyelésén. A legtökéletesebb alakítási mód az, mikor egy hosszabb téren ugyanegy indaszár hullámhegyekben és hullámvölgyekben három és több hajláson végig halad. Ez a természetben előforduló folyondár leghelyesebb stylistikus idoma. Az adott tér terjedelme szerint három, négy, sőt több hullámhegyet és völgyet képez az indaszár. Levélhajtása mindig a hullámhegy alá

vagy a hullámvölgy mélyedésébe bujik, míg a hegy hátából indás mellékhajtások indúlnak ki a főszár s a levelektől fönmaradó térbe. A szárak s az indák gyakran keskenyek, ilyenkor az egész rajz soványabb, bár ekkor is a mellékhajtások szaporítása segíthet a rajz szegényességén. A tér betöltésére alkalmasabbak a félholdú vagy épen körded levelek, bár közelfekvő hiba, hogy ilyenkor nehézkessé és túltömötté válnak az idomok.

A folyondárokon mint legtökéletesebb egybefűzési módon kezdjük az idomok bemutatását, a többiekre helylyel-közzel fog alkalom nyilni. Szegedöthalmi szíjvégeken háromhajlású (LXXII. 3.) és négyhajlású (LXXII. 2.) folyondárra kapunk példát. Mindkettőnél meglehetősen hasonló az idomítás, de a háromhajlású inda mégis valamivel élénkebb képet nyújt, mert az inda végein a levélidom valamennyire vastagodik, míg a nagyobb szíjvégen mindvégig egyforma szélességűek az indaszár és a hajtások is, melyek gyűrűsen végződnek, egész hosszukban egyforma szélességüket megtartják. Igy támadt e rajzoknak oly hatása, mely már inkább geometriai idomra, mint növényfolyondárra emlékeztet. Egy szegedsövényházi szíjvégen szintén majdnem ily geometriai sor benyomását kapjuk (LXXIII. 6.). Három kettős hajlású indát egymás mellé állítottak s a két középsőt kéthajlású szárral egészen külsőleg kötötték össze a nélkül, hogy ez összekötő szárak a három idomból szervesen kinőne. A leveleket is köridomúaknak ábrázolták, egy görbe tölti ki a szíjvég táján a helyet, a többi ürességekben egymás mellé vagy szögbe helyezett gömböcsök állanak, melyek szintén nem keltik a növénymotivum hatását.

Szorosabb az összekapcsolása az $\sim$-idomoknak, de nem szerves egy nemesvölgyi szíjvég közepén (CXLI. 7.) és központi köröket összekötő ferdén futó egyenesek schemáját ölti a mustra a sziráki csonka szíjvég közép terén (CCLII3. a.). Jóval élénkebb egy sziráki négyhajlású inda rajza (CCLI. 2.). Itt nemcsak a szélesre fejlődő levelek és a karcsú mellékindák váltakozó szélessége, de még a hüvelytől a végső csúcs felé, a szíjlemez szélesbűlése arányában bővülő idomok külömbözősége is járul hozzá a rajz változatosságához és a hüvelyen harántosan álló lándsa-levelű kéthajlású inda szintén élénkíti a hatást. Más mintaszerű példa a tér helyes kitöltésére lehet ugyanazon sziráki sír egy kisebb szíjvégé-

nek (CCLI. 6.) hármas hajlású folyondára, mely ezúttal, mivel egyenközű sávon terjed, egyenlő magasságú hullámokat képez. Levelei a félholdnál szélesebb idomúak és teljesen betöltik a hullámvölgyeket és a két szél egyformán kifelé álló csúcsos mellékhajtást bocsájt. Hasonló két csúcsos mellékhajtás két hullámhegyen élénkíti a képet.

A sovány indájú folyondárokra példáúl idézünk egy keszthelyi szíjvéget (CXII. 2.) négyhajlású indával. Egy szent-erzsébeti öthajlású indarajz (CXXXI. 3.) megközelíti a sziráki kisebb szíjvégét. Egy öthajlású folyondár a nemesvölgyi temető egyik szíjvégén (CXLII. 2.) azt a különösséget mutatja, hogy az indavölgyekbe nyúló idomok nem levelek, de kétfelé hasadó indanyújtványok, melyeknek vastagsága megegyezik a főszár vastagságával, a mi által ismét bizonyos egyhangúság áll be a rajzban. Ugyanazon temető három kisebb szíjvége (CXLII. 3., 4., 7.) ismét azt a háromhajlású inda-mustrát mutatja, melyet föntebb Szirákról idéztünk. Ezekhez hasonlít egy mártélyi háromhajlású mustra (CLIV. 4.), de abban különbözik tőle, hogy a hüvelyhez legközelebb álló levél szára nem nő ki a főindából, hanem szerves kapcsolat nélkül éri a hullámhegyre emelkedő főszár oldalát, míg a főszár utolsó hulláma körülfogja a levelet és bele fut a levél alsó szélébe.

Látjuk, hogy a mártélyi szíjvég készítője a helyes mustrát hibásan utánozta és e hibáját megtoldotta azzal, hogy minden hajláson fölül és alul egyformán alkalmazott kis mellékhajtást, miáltal egyhangúságot ölt a rajza. Alig enyhítik e benyomást a hüvely lapján harántosan állított három gyűrűs inda, a két gyűrűs szeműnek képzelt állatfőt helyettesítő inda és a rajtuk nyugvó négy-négy gömböcsös gúla-idomok, melyek a szíj befogadására szolgálnak.

A sziráki mustra nagyobbított és öt tagra kibővített ismétlését látjuk a krungli sír szíjvégén (CCXCI. 1*a—b.*) egy szent-erzsébetin (CCLXXXVII. 1—2.) és egy nemesvölgyi nagy szíjvégen (CXLI. 5.). Ez utóbbin továbbfejlődést látunk abban az irányban, hogy az a mellékhajtás, mely a félholdú levél tövén kiágazik, avval a levéllel mintegy összefolyik és keletkezik egy két tagú levél szélesebb és keskenyebb szirommal. A mikor a rajzok néha a levél vastagabb tagját megsorvasztják és az inda soványságával megegyezően egyforma keskenyen ábrázolják,

akkor a levél egyszerűen második, hosszabb indanyújtványnyá válik, mint a hogy p. o. a keszthelyi egyik kis szíjvégen (XCI. 6.). A sovány indákat helylyel-közzel megduplázta egy más keszthelyi négyhajlású mustra tervezője. (CXII. 2.)

Egyenletes soványságú négyhajlású indát mutat két nemesvölgyi kisebb szíjvég. Levél helyett indanyújtvány tölti ki a hullámvölgyet (CXXXIV. 2., 3.) és egyiknél (2.) az inda utolsó hullámhajlása nem függ össze szervesen a többi folyondárral, de csúcsos szögben indúl ki belőle.

A czikói 548. sír nagy szíjvégén (CCXLI. 1.) a négyhajlású folyondár félhold idomú leveleivel s a levelek töveiből s a hullámhegyekből kiálló mellékhajtásokkal és ugyanott a kisebb szíjvégek (CCXLI. 4—6.) hármas hajlású indáikkal szerencsés arányokban variálják a megszokott mintát. A formák erőteljességével és a mellékhajtások teljesebb kiképzésében fölülmúlja azokat a czikói 551. sír két szíjvégének hasonló mustrája (CCXLIV. 1., 2.).

Egy sziráki sír három hajlású indadíszének az a különössége, hogy a félholdú levelek tövéből lándsa-levelű indák nőnek ki (CCXLVIII. 2.). Hasonlót észlelünk négyhajlású mintában Keszthelyen (CIV. 2.). Más keszthelyi háromhajlású mustrában a körbe hajló indahajtás és a lándsás levelű szár közé szélesebb levelet rakott a készítője (CXIV. 1.). Egy csúnyi háromhajlású folyondár sovány indája végén ketté hasadva sovány hajtásokat bocsájt, a középső hullám alatt pedig értelmetlenül mintázott gyűrűtag pótolja a középső hajtást (CCLXXIV. 6., 7.). Máskor egy csúnyi hármas hajlású indának kezdő ága a hüvely mellett egyenessel indúl meg (CCLXX. 2.), hasonlót tapasztalunk egy sziráki rokon példányon (CCXLVI. 3.). Egy csonka csúnyi szíjvégen a folyondár a hüvely táján ugyan levéllel indúl meg; de azért előtte a szár hajlását követő pálczatag áll, mely reá megyen a hosszoldal irányában a szél hosszában a levél alá két végén hurkos pálczatagra; ez a sajátszerű idom minden levél szélén áll és gyűrűivel kitölti a holt szögeket. (38. sír CCLXXIII. 3.) Más csúnyi példányokon (CCLXIX. 4—7.) az történt, hogy a különben csinosan idomított hármas hajlású inda egyik széle belé vész a hüvelytagba; nyilvánvaló, hogy egy nagyobb térbe szánt compositiót szűkebb helyre kívántak szorítani.

Más esettel van dolgunk a 10. csúnyi sírból előkerült kis szíjvégeken (CCLXVIII. 6., 7.). A három levelű mustra indaszárral végződik, tehát nincs befejezése, azért a hüvely táján derékszögű lábbal bíró egyenesre vezették reá az indát; ezúttal nyilván négylevelű folyondáros schema egyszerű megcsonkításának esete forog fön. Egy pesti lóversenytéri sírból előkerült kisebb szíjvégen az ily megcsonkított folyondár hüvelyfelőli végén az inda szárát reávezette a készítője az első levél tövéből kiálló hajtásra, a fönmaradó térbe pedig azt a három körű tagot illesztette belé, mely máskor a hüvely lapját ékíti (CCLXXXIX. 2.). A mi ez utóbbi esetekben néha történt, hogy a hullámvonalat egy-egy az indához csúcsban csatolt tag megszakítja, legszembetünőbb egy kis csúnyi szíjvégen. (CCLXVII. 7.) A bevégzett kéthajlású indához azért, mert még maradt egy kis tér, hozzá bigyesztettek egy körded levelű indatagot. Más két esetben ez összekapcsolás szervesebb módon történt. A 19. csúnyi sír nagy szíjvégének (CCLXIX. 1., 2.) négy hajlásából kettő-kettő képez csak hullámos vonalat, középen a két S-idom csúcsban találkozik s ezzel elérte a tervező azt a szándékát, hogy a két középső hullámba nyúló félholdú levél és száruk ugyanegy irányban hajlik; a hüvely táján az első szár a levél tövéből kiálló első kis hajtásból emelkedik.

Más csúnyi szíjvégen (CCLXX. 20. sír. 1. sz.) hármas és kettős hajlású inda van így összekötve és ekkor a három hajlású inda utolsó és a kéthajlású inda első levele egyformán áll, míg a többi három közül mindegyik másképp hajlik; ezúttal a folyondár (eltekintve a közbeeső csúcsos megszakítástól) mindkét felől teljes levéllel végződik, bár egyik hullámhegy alá, a másik hullámvölgybe hajlik.

Egy ordasi szíjvégen, mely hossza és karcsúsága által tünik ki, hullámvonalas keretben hathajlású leveles inda díszeleg (LXXVIII. 6.) A tér keskeny volta miatt a hullámok laposak és mivel a szíjvég a hüvelylyel ellentett irányban szélesbül, arra felé a hullámok is magasabbak és a dupla levelek is nagyobbodnak; a közbeeső négy levél fölváltva ugyanazon irányban áll, a két szélső közül a végcsúcsban levő hullámvölgybe hajlik, a hüvely melletti pedig a hullámhegy alá, és mivel a tért még e hat hullámos inda sem töltötte be, egy körlevelű harántosan álló S forma kis

indadíszt helyezett az inda kisebb végtagja mellé a készítője, a hüvely négyszög lapját pedig harántosan guggoló griffel diszítette.

Talán a leghosszabb és legszélesebb ismert szíjvég egy keszthelyi sírból került ki (XC. 1.); a hosszú és széles téren hathajlású inda fért el és ezúttal a levelekké vált indák is oly bőségben vannak mint kevés más esetben. A levelek mind félholdasak. Mindegyik hajlásban, melyet a főlevél szára majdnem teljes körré alakít, a legnagyobb levélen kívül az indából még a főlevéllel majdnem egyesülő csak valamivel kisebb félholdú levél nő ki és csak valamivel kisebb három levél nő ki a főszárból s végül még keskenyebb indahajtás nyúlik minden körből a keret felé. A levelek állításának schemája ezúttal is olyan, mint az előbb ismertetett ordasi szíjvégen. Még gazdagabb az indahajlások megtöltése egy háromhajlású indával diszített n. múzeumi szíjvégen. (LXIV. 3.) Ezúttal ugyanis a főszár s a közép hullámot borító indahajlás közötti térbe három különböző nagyságú levél és négy kettesével álló mellékhajtás nyúlik be és a két külső hullámhegyben négy levél és három melléknyújtvány talál helyet. De e gazdag változatosság daczára ezt a rajzot még sem dicsérhetjük föltétlenül, mert úgy a közép völgyet borító szár, valamint a hüvely szél melletti főszár az egyenes közelsége miatt megmerevedik.

Csúnyról (CCLXXV. 11.), Keszthelyről (XCI. 5.) és Nemesvölgyről (CXXXVI. 2. és CXXXVIII. 15.) származó övpálczákon a tér keskeny volta miatt a két vagy háromhajlású indamotivum főszára oldalhajtásai és levelei soványak és a tér középső megszakítása miatt a középtengely irányában kétfelé irányúlnak. A legsoványabb és legmerevebben stylizált folyondárok közé tartozik a győri szíjcsat mustrája (CCXXIII.).

Ennek bizonyos módon ellentéte a horgosi folyondár, mikor az inda hat hajlással tölti meg a szíjvég fölületét (CCCXX. A. 4., 6.) és változatosság kedvéért a két középhajlás jóval szélesebb, mint a végső kettő mindkét oldalon; a két nagyobb hajlásban s a két végén a levél a tövén kinövő indahajtással egy kettős levéllé egyesül s a kettős levelű indák tövén félholdú levéllé szélesbülő mellékhajtás nyúlik be a szűkebb hajlásokba. Ez a magára álló szíjvég

máskép is, a hüvelylap diszítése által tűnik ki, az áttört mű rajta keresztet ábrázol, melynek szélesbülő karjaiban négyesével álló gömböcsök díszelegnek.

Szintén magára áll egy sziráki töredék (CCLII. 3.), melyről nem lehet bizton tudni, hogy fejlődött rajta az indadísz. A meglevő töredék mutat egy ferdén álló, csak igen kevéssé hajló szárat, egyik oldalán S formájú inda nő ki, külső vége félholdú levélben szélesbűl és hasonló levél nő ki a töve mellett és hajlik belé a hullámvölgybe. A hüvelyszél táján az üres szár mellett és kapcsolat nélkül vele körbe hajló indát látunk, melynek külső vége félholdú levélbe nyílik.

Három félholdas levél sajátszerű összefűzése miatt külön válik egy csúnyi szíjvég (CCLXXIV. 3.) A levélidom egyenlő helyzetben háromszor ismétlődik és azért az összekötő indaszár idomítása a rendestől eltérő egyenes és szögletes alakot mutat, melylyel a keret széléhez tapad; a hüvelyhez legközelebb álló harmadik hajlás szára a középső hajlás hátából ered, a levelek s a szár között a levél tövéből körhajlású keskeny szár vonúl a levél csúcsához.

Az indaszárak végei néha ketté hasadván, egy levél helyett kettős vagy többes tagozású levélben végződnek, a mi által új formájú schemák egész nagy csoportja keletkezik.

A csúnyi ötödik szíjvégen a négyhajlású inda végei és oldalhajtásai két-két vastag levelet bocsájtanak, melyeknek elhelyezése azonban gyakran oly határozatlan, hogy nem lehet virág szirmainak tekinteni. A kettős levél tövén hasonló vastag levél űl s más ily nyújtvány áll ki a hajláson belül és kisebb van a hajláson kívűl, csak a hüvely felőli első hajláson pótolja a szár vastagodása a nyújtványt. Nehogy az indarajz nyílással kezdődjék, ezúttal is a szár egyenesen irányúl reá e vastagodásra. A formák durvák és mivel a tér szűk, a hajlások hosszabbúlnak s az indaszár a tér egyenesei mellett megmerevedik. (CCLXVI. 7.) Egy csúnyi szíjvégen az indavégek kelyhéből pistillus nő ki s rajta körszelvényű idom tapad (CCLXXV. 14.). Ugyanazon temető egy más szíjvégén (CCLXVI. 6.) az első levélpárból egy második levélpár nő ki, ennek közepéből pistillusféle áll ki s ebből jobbra-balra vele párhuzamosan határozatlanul tagozott hosszú hurkaszerű idom, nyilván lehajló levélszirmokat példázva, hajlik a kehelyre. Három pár

levélszirom emelkedik az első párból egy nemesvölgyi áttört háromhajlású indán (CLXI. 6.). A kezelés ezúttal ismét határozatlan, két virágon pistillust vélünk látni, a harmadikon nincs. A ketté hasadó szár szirmaiból kiemelkedő pistillus, mely kétfelé hosszabb levelet bocsájt lefelé és rövidebbet befelé, mint önálló idom szerepel egy kis nemesvölgyi csuklós tagon (CXLII. 23.). Ez önállósult idom keszthelyi szíjvégen is jelentkezik, de ezúttal tövén a rövidebb levél némelykor gyűrűben záródik a nagyobb levél tövéhez s a pistillus tövén háromszög idomot ölt. (CVII. 2.) Az idom összekötés nélkül háromszor ismétlődik és a csúnyi és nemesvölgyi forma nélkül alig volna érthető. Még kevésbé volna érthető ez előzmények nélkűl az idom a mártélyi harmadik sír egy kis szíjvégén (CL. 19.), a hol a közép pistillus egész hosszában ketté szakadt s a lecsüngő levelek egyenesekké váltak belső gyűrűvel; sőt még ez a mustra is megromlott a czikói 490. sz. sír nagy szíjvégén (CCXXXV. 1., 2.) Ezúttal tehát, mint sok más esetben egy életteljes növényidom barbar mesteremberek értelmetlensége következtében megmerevedik, s oly darabokra szakad, melyeken az ősi formát a geometriai idomok alatt már alig lehet megismerni. Egy n. múzeumi szíjvégen (LXIV. 7.) a virágos végű háromhajlású indaszáraknak végein schematikus alakitású, félhold idomú levelek nagyobbak, közepett pistillusféle áll ki és rajta három gömböcs jelzi a virág középrészét. Indák külső hajtásait sem nélkülözi a rajz, de némelyik merev háromszög idomát ölti és az indaszár hajlásai is mutatják, hogy a készítő egy előtte fekvő jó mintát ügyetlen kézzel utánozott.

Ugyane schema másnemű kezelését mutatja egy mártélyi szíjvég (CXLIX. 7a.) négyhajlású indája. Háromféle módon variálja ugyanazt a virágot; egyszerűbben a hüvely táján, hol a tér legszűkebb, változatosabban a csúcs vége felé táguló téren. A szár e helyütt háromszöggel végződik, ebből jobbra-balra hajló indaszáron félholdú levél ered, közepett szár nő ki, mely háromszögben végződik, ez példázza a pistillust és rajta három háromszögbe rakott gömböcs a virág fészke; a szár két középhajlása a hullámhegy alá s a hullámvölgybe nyúló hajtás tövén megszakad, háromszöggel végződik, a háromszögön van két gömböcs, egyikre reá megyen az indaszár, a másikból indúl ki a hajtás

mellékszára, a két szár közötti szögben négyszög idom domborodik, a második és harmadik virág idoma hasonló az elsőhöz, de nagyobbak és a táguló tér kitöltésére még egy gömböcs szolgál, mely az egyik virágszirom s a középszár közé van helyezve. A csúcs felé haladó középszár a csúcs idomát követi és ezúttal további megszakítás nélkül hegyes hajlással a középső pistillus helyett a két szirom közepette két háromszög végű hajtást bocsájt, melyek fölött ismétlődik a három gömböcs, a hogy a jobbik szirom s a szár között ismétlődik a tért kitöltő gömböcs. A virágokon kívül a középszárból mindenkor egy félkör levélben végződő indás mellékhajtás nyúlik a hajlásba; a virág és mellékhajtás állása minden hajlásban váltakozik, a mi nagyban fokozza az egész mustra élénkségét. A szíjvég lapjának gazdag diszítésével összhangban, a csuklóban járó külön négyszögű hüvely fölületét kéthajlású leveles inda ékíti, mely harántosan áll s egyik végén a levél alatt két, a másik végén egy leveles mellékhajtást bocsájt, melyek a tért teljesen kitöltik. Hasonló e négyszögtér diszítéséhez egy csat diszítése ugyanazon sírból (CXLIX. 8.), csakhogy az egyik mellékhajtás nem levélben, de csúcsba helyezett három gömböcscsel végződik és az indahajtások hosszabbak, mert nagyobb a tér.

Érdekes megfigyelni, mikép módosúl alantabb ízlésű munkás keze alatt a mártélyi szíjvég indaszárának háromszögű megszakítása. Egy csúnyi öthajlású (CCLXXV. 3.) indán a háromszögű szélesbűlés mintegy bőségszarvvá válik, fölül szélkerettel és belsejében harántos párhuzamosokkal tagozva, a «szarv» felső széléből kiáll egy kis pálczatag, melynek itt más szerepe nincs, mint a tért valamennyire kitölteni és egyik széléből három gyűrűs végű sovány inda hajlik a hullámhegy alatti nagy völgy kitöltésére; a bőségszarvak s a gyűrűs indák fölváltva föl vagy lefelé állanak és a hüvely táján a bőségszarv indaszára reá hajlik a három gyűrűs mellékhajtásra.

A mártélyi mustrától még inkább távozik a somodori szíjvég bőségszarvú mustrája (LXV. 1.). Ezúttal maga a bőségszarv fölülete sima, de más és gazdagabb a fölötte emelkedő dísz, mely kis félkörű és fölötte lebegő félkör alapú hármas tagú levélből áll. A két középső szarv sarkából négy szárú inda ugrik ki félholdú levelekkel, a hüvely

táján összeszorúl a rajz, a bőségszarvból csak hármas leveles inda szökik ki. A bőségszarv tövén és másik sarkából csonka értelmetlen nyújtványok mutatják, hogy hosszabb mustrából kiragadott darabot rakott a munkás e térbe és nem volt képes azt kellőkép befejezni. A túlsó oldalon a befejezés találóbb, mert a szarv szárának indája a szíjvég szélének hajlását követve visszagörbűl a szarv nyílásának a széléhez s az így támadt bezárt körded idom kitöltésére a szárból befelé hajló leveles és egyéb nyújtványok indúlnak egymás mellett a szárból a közepe felé.

A ketté hasadó indavég szirmainak nyílását gyakran körszelvénynyel zárják, melyen hármas szirom űl. E kecses virágforma kedvelt motivumát szépen stylizált formában mutatja egy kéthajlású inda rajza nemesvölgyi szíjvégen (CXLII. 2.). Díszesen alkalmazzák háromhajlású indán Keszthelyen (XCI. 4.) és ugyanoly bájos az idoma egy nemesvölgyi vadkanfejű szíjvég hátsó lapján (CXXXV. 13.) A motivummal az érdes alapú lapos ornamentikában s találkozunk és központi kis compositiókban szijakról való apró dísztagokon, melyekkel utóbb részletesen foglalkozunk.

A virág módosúl a nagyszentmiklósi 7. korsó két oldalán a körsávot betöltő mustrában (CLXXV.). A változás abból áll, hogy a hármas levéllel borított levelek nem virágkelyhet alakítanak, de összecsomózott két indaszárból nőnek ki, szélesre nyílnak és hármas tagozásuak. Így tehát bár a rajz gazdagabb, a motivumot eredeti jelentőségétől megfosztották.

Más módosítást mutatnak egy keszthelyi hathajlású folyondár (CV. 1.) virágai. Ezúttal ugyanis a szárvég kétfelé nyíló kelyhét háromszögbe helyezett két lécz borítja, melynek csúcsán és oldalain taréj módjára emelkednek a szirmok. A födő szirmok e sajátszerű stylizálása emlékeztet annak a tollas szárnynak az idomára, melylyel a nagyszentmiklósi 19. számú arany szelencze készítője egyik phantastikus állatját (CLXXXVIII. 6.) fölczifrázta.

Ez öntudatosan, biztos kézzel idomított formáktól messze esnek a virág formái egy n. múzeumi szíjvégen. (LXIV. 6.) A ki ezt a gazdag rajzot tervezte, bizonyosan szebben rajzolhatta, mint a hogy mostani durva kivitelében előttünk van. A szirmok laposan széjjel tárnak és ezekre kettős

rétegű levélsor borúl. Csak sejtjük, hogy ez levélsor kíván lenni, mert a borító idom külső széle csipkézett, de a belső tagozás ép oly zavaros, mint a hogy zavaros a szárak végeiből kinövő fürtök idomítása és a mint az egész háromhajlású folyondár kivitele tapasztalatlan kézre vall. Nem értjük, miért szakítja meg két helyütt gyűrű a középső szárt és miért tapad hozzá egy helyütt körszelvényű kis idompár. Ugyancsak torzképpé vált az idom egy czikói szíjvégen (CCXXXVI. 4.), melyen az összekúszált mustrában csak nehezen ismerjük föl a héthajlású indaszárat és rajta a hét virágot.

A felső borító hármas szirom egy kis mártélyi szíjvéget diszítő motivumban (CXLIX. 6.) megtartotta ugyan eredeti idomát, de már különválva az alsó kehelytől értelmetlenül lebeg fölötte. Egy csányi mustrában (CCLXXX. 12.) a lebegő idom már nem is hármas szirom, bár még megvan a hármas tagozása. Végül nemesvölgyi szíjvégen (CXLI. 4.) a lebegő szirom derékszög alatt megtört geometriai idommá változott, melynek eredeti értelmét csak a megelőző átváltozási fokokon végig tudtuk megadni.

Az indaszár végén hármas szirmú virág, heraldikus liliomféle jelenik meg szegedsövényházi szerény kéthajlású indaszár végein (LXXIII. 1.). Nincsenek is mellékhajtások, mintha a liliom azokat fölöslegesekké tenné! Ez a virág a kor legsűrűbben alkalmazott motivumai közé tartozik, melylyel a legkülönfélébb körülmények között fogunk találkozni. Ellenben teljesen magára áll egy sziráki szíjvégeket diszítő mustra (CCLII. 13., 14.), mely hármas hajlású indaszár két vége s a középső hajtás vége négy ágú keresztkével bocsátkozik a völgybe, illetőleg a hullámhegy alá és e keresztke idom teljesen megtölti a kört; a schema az egyenlő nagyságú és idomú keresztkék ugyanegy tengelyben sorba állítása által merev mustrát létesít, mely csak úgy érthető, ha e sír csuklós tagjain (CCLII. 10—12.) keresztbe álló levelek négy szárát tekintjük.

XII. FEJEZET.

Növénydiszítés az ú. n. sarmata és egyéb csoportokban. — Indás motivumok párhuzamos, központi vagy másfajta csoportosításai, átmenetek a geometriai diszítésbe.

Körhajlású ellentett indarészek egy vagy több párja diszíti néha szíjvégek fölületét. Egy pár sovány indaszár diszíti a mártélyi szíjvégeket (CLIV. 2. és 3.). A gyűrűs végek a szíjvég szélső hajlásában egymásnak vannak támasztva, az így támadt szögben kívül négyszögidom domborodik, a szárak a szíjvég nyílásának szélei felé irányúlnak, a gyűrű és szár által képezett mezőbe gömböcsdíszt rakott a készítő, a szárakat belül körhajlás köti össze s a körhajlás s a két szár közötti két téren kis háromszögek domborodnak. A ki az ellentett indaszárak szegényes motivumát ezúttal használta, az üres terek megtöltése által palástolta a mustra soványságát. Máskor egy áttört művű csaton Keszthelyről (CXI. 6.) e szegényesség teljes kopárságában mutatkozik, bár a két pár indaszár összeállításában némi változatosságra törekedett a bronzöntő. Egyszer ugyanis a szárak gyűrűs végei találkoznak, máskor meg, a közepéből kiindúlva, a szár végeig futnak össze. Egy más keszthelyi sírban lelt áttört művű szíjvégen (CXIV. 2.) fölül alúl gyűrűből kiindúlva, egymás mellett négy pár gyűrűs végű inda sorakozik egymás mellett úgy, hogy minden szár gyűrűvel és minden gyűrű szárral függ össze, a szíjvég záró hajlásában gyűrű áll a két sor végső gyűrűi között. Két körhajlású inda ellentétesen áll egymás mellett keszthelyi csat lemezén (CXI. 8.). Két ily körhajlású indából, melyet csak az alapon harántosan álló egyenes köt össze egymással, alakúl a szécsényi csat áttört mustrája (CCXXIX. 1.); csak a felső indapár aljából kiálló két körhajlás élénkíti kissé a motivum egyformaságát. Ily ellentett

körindák csuklós tagokon és csatokon gyakoriak (CXXXVII.1. CCLXVI. 11.). Mártélyi csuklóstag nagyobb négyszöglemezén gazdagon tagozott a két ellentétes egyhajlású indaszár (CXLIX. 2.), a csukló táján emelkednek és egymást átmetszve az ellentétes sarokban körbe hajolván, félholdú levelet bocsájtanak a körbe és ugyancsak a szél irányában bocsájtanak hajtást, mely egyik indán négyszögű, a másikon lándsás levélben végződik, odább más indaszár nő ki a főszárból és félholdú levelet bocsájt a csat csuklós oldala felé, közvetlenül a főlevél tövén kis levélke áll ki a szárból és a hol a levélke felső széle a szárt éri, görbülő inda keletkezik, mely lándsaidomú levelet bocsájt a főszárak keresztezése által keletkezett szögbe s ugyane szögből kétfelé vékony rövid indaszár ered és bocsájt kétfelé az üres térbe szögbe helyezett három bogyót példázó gömböcsöket. A hol a két főszár keresztezése után széjjel hajlik, üres tér támad, melybe a művész gömböt szegélyző körből kiinduló két rövid szárat s a fölül összeérő szárból ellentétesen a keret s a főszárak között elterülő lándsás levelet helyezett. A csuklós tag kisebb lemeze áttört mű; a csuklóból egymás mellé helyezett indaszár eleinte párhuzamosan indúl, a hol egymástól eltérnek, keretes háromszög hosszú csúcsa nyúlik be a két szár közé, rövidebb oldalán pálczás párkánytag fekszik a kereten és rajta szögbe állított három gömböcs van. A kétfelé törekvő indaszárból lefelé körhajlású hajtás nő ki, mely körlevélben végződik és hasonló levelet bocsájt a hajlásba; fölfelé kettős hajlásra nyúlik meg a hajtás és minden hajlásban hasonló levél ül, a két szélső levél a hármas gömböcs fölött összeér és így bezárja a lendületes compositiót.

Több hajlású indák páros állítása új mustrákat ad. Párhuzamos tagú csoportra talán a legegyszerűbb példát egy csúnyi csat lemezén látjuk. (CCLXVI. 15.) Itt a két idom ellentétesen fordítva egymás mellett áll, az indák végein nem levelek, de köridomok domborodnak ki. Keszthelyi övlemez (CXVI. 4.) középső rhombikus lapjának két csúcsából egymással háttal álló félholdas levél nyúlik ki, rajtuk szögbe helyezett hat gömböcs. Nemesvölgyi szíjvégen az ellentétesen állított, de párhuzamos kéthajlású indák mindegyikéhez még egy-egy körhajlású inda csatlakozik (CCXXXIII. 3.).

Zavarosak egy keszthelyi szíjvégen az egymással ellentett kétszer ismétlődő páros idomok (CIII. 4.). A szilágy-nagyfalusi csaton a két karcsú inda végei két rövid hegyes szirommá nyílnak, melyek fölött csúcsba rakott három gömböcs áll, az indák alsó hajlása összeér, az indákat s a háttért körponczokkal ékítették. (LXVII.) Keszthelyi csaton kéthajlású indapár egymással ellentétesen állva felső hajlásán érintkezik, a felső hajlás kétfelé hasad, a hasadásból levélféle nő ki, az első hajlásból is egy-egy félholdú levél nő ki. (CXI. 9.) Négy egymástól elkülönített kettős hajlású inda párosan sorakozik egy ordasi szíjvégen (LXXVIII. 4.), a levelek idoma félholdú vagy köridomú; mindig két-két ellentétes inda között egy-egy négyszögidom tölti ki a középtért. Két héthajlású folyondár fut végig egy nemesvölgyi szíjvégen (CXXXIV. 1.) az indahajtások nem végződnek levelekben, de másfél hajlással tekerődzenek és a sor legvégén s legalján a szár négyszögű áttörésnek képezi a keretét. Három kéthajlású indapár áll egymás mellett érintkezés nélkül egy keszthelyi szíjvégen (CXIII. 4.); a hüvely táján egy-egy gyűrű tölti ki a sort, s gyűrűkben hajlanak vissza az egyenes indaszárak. Épúgy nem érintkeznek egymással a párosával egymás mellé helyezett dupla hajlású indák egy sziráki övtagon (CCLII. 1.).

A párba helyezett kettős hajlású indák egymással való összekapcsolása, úgy hogy a szárak fölül vagy alúl, vagy mindkét helyütt összefutnak, újformájú idomok keletkezésére nyújt alkalmat. Ez az összekapcsolás megvan egy keszthelyi szíjvég három indapárjánál. (CXIII. 2.) Az összehajló indavégek összeillesztése szívidomot létesít; e szíjvégen a szívidomok szélesebb része kétszer egymás felé fordúl, egyszer meg a szívidom felseje a szíjvég felé irányúl; a hüvely táján a hüvely szélének közepéről közös szárból kétfelé hajló félholdú levelek töltik be a fönmaradó tért Csuklós tagok vagy csatok fölülete egy-egy ily szívforma kapcsolat elhelyezésére alkalmas tért nyújtott. Legegyszerűbb formájában látjuk csúnyi csuklós tagokon (CCLXXXIII. 8., 9.). Ezeknek a melléktagjait képezik összeérő egyes indahajtások és szögbe helyezett hat gömböcs. Hasonló más két csuklós tag díszítése van Csúnyról (CCLXXV. 5., 6.), csakhogy itt az alsó indák egyesülése a lemezszél csúcsába futó hajtások által történik meg. Kissé zavarosan, de gazdagabb

tagozásban jelentkezik a schema keszthelyi csuklós tag lemezén áttört műben. A kéthajlású indák fölül-alúl érintkeznek s a felső körbe záró hajlásból kétfelől zárt körű hajlású inda keletkezik, mely jobbra-balra betölti a keret táján fönmaradó tért. (CXV. 1.)

Más összekapcsolási módot mutat egy mártélyi szíjvég mustrája. Itt két, háromhajlású inda két vége és a középső behajlásuk érintkezik; az így bekeretelt két térbe mindkét szárból egy-egy gyűrűs hajlás nyúlik be, s ily gyűrűs hajlások vannak a középső két hullámvölgyben is s a szíjvégen, a hol az összeérő két inda négyszögben végződik, a hüvely szélén ellenben az összecsúcsosodó indavégekből ferdén álló egyenesek nyúlnak a tér két hosszfalához. (CLV. 1.)

Egy nemesvölgyi övtag compositiója mintegy közepett áll az előbbiekben jelzett két összekapcsolási mód között. (CXXXVIII. 14.) Egészében véve két öthajlású inda egymáshoz kapcsolása képezi a rajz alapját; a két hullámhegy összefut egymással, így támad a középen elegendő tér a szög elhelyezésére, a két végén pedig a körbe behajló indák érintkezése szívidomokat képez a hullámhegyek alatt, azaz a külső behajlásokban párosával egy-egy nagyobb s egy-egy kisebb körhajlású indanyújtvány indúl ki a szárból s a két végét szögbe helyezett három gömbös fejezi be. (CXXXVIII. 14.)

Egy nemesvölgyi csaton (CXXXVIII. 7.) a két indának a vége a csúcs táján nem hajlik vissza, de a csúcs felé fut és ott szögben találkozik, a hullámhegy alatt pedig körleveles indát bocsájt. A blatniczai csat lemezén (CLXCVII. 7.) a két inda felső vége három levélbe nyílik, alsó hajlásuk a lemez szélén félkörbe összefut, e térbe a két szár mindegyikéből kettős levél hajlik ki és köztük a tér betöltésére a középen mandolaidomú levél domborodik, a két tagú levelek alatt pedig körszelvényű idom tölti ki a tért.

A páros inda közé néha egy középtag lép, mely a díszített fölület tengelye irányában állva, a compositiót még inkább összefüzi. Az összefüzés gyakran szív formáját eredményezi, melyet már ismerünk és a hajlások találkozásából a szív csúcsába nyuló idom a rajzban a középtengelyt képviseli.

Erre egy sziráki csat lemezének csinos compositiója mutatja a legegyszerűbb jól sikerült példát (CCLI. 8.). A szív szélesebb részét képező körhajlású indák végei között a szív

hegye felé csúcsos levél nő ki, mely a két szíjvéggel együtt három levelű heraldikus liliom benyomását adja. Gazdagabb, de az átalakításban modorosabb egy pesti lóversenytéri csuklós tagon a megoldás. (CCLXXXIX. 11.) Most is szívidom keletkezik kettős hajlású indapár egyesülése által, de az indák egyik hajlása sokkal nagyobb, mint az, mely az összeérintő ponton túl terjed és a nagyobb indaágak nem is érintkeznek közvetlenül, de összekötésüket a behajló levél tövéből egyenesen futó indahosszabbítás közvetíti; az alsó leveleket nyilván a nagyobb tér betöltése kedvéért majdnem köridomra alakította a bronzmíves, míg a felsőket ketté hasított indavégekkel pótolta. A modorosság hatását a középtag idoma okozza, mely a szívidom csúcsába nyúlik; a két indaszár egyesülése pontjából kiemelkedő egyenes szár és kétfelé egyenesen elmetszett szár végét bocsátja a szív kerete felé, a két szárvég tompa szögéből körded idom nyúlik a csúcsba. A nagyobb lemeznek tökéletlen a compositiója, de még kevésbé sikerült a kisebb lemezkébe helyezett értelmetlen idom.

Nemesvölgyi csatok lemezein (CXXXVIII. 6. és 9.) a szívidom már annyira önállóvá lett, hogy a két pár indából csak a szív csúcsát képező felső indahajlások maradtak épségben, az alsókból csak a csúcsba futó szárak maradtak meg. A körbe hajló indák e helyütt különváltak s az így keletkező szárból lándsaidomú levelet bocsájtanak a szív csúcsába. Az indák épségét a szívidom határozottságával legtalálóbban egyesíti egy csunyi szíjvég (CCLXXXIII. 1.), melyen a körded levelű indaidom ilyen párosítása háromszor ismétlődik. Ez a megoldás a legtökéletesebbek közé tartozik, mert az indák szépen formált levelei az alsó hajlás végén, mely mindenben a felsőnek befelé fordított ismétlése, természetszerűen megtöltik az indák körhajlásait és az egyesülésük táján közössé vált szárból bocsájtanak a csúcs felé széles háromszögű lándsás levelet, mely ismét teljesen a tér idomához alkalmazkodva, azt megtölti. Hogy a szívidomokon kívül eső tér se maradjon üresen, a csúcsba négyszögöt, az oldalsó háromszögű terekbe háromszögöket rakott az ügyes mester, kinek azonban a szíjvég egyik oldalán a növényornamentikában jeleskedő tehetsége elhomályosítja a szíjvég megfelelő tulsó oldalára helyezett állatviadali jelenet ábrázolásában tanusított szerényebb képességét.

Zavarosabb képet nyújt két szívidomú indaegyesülésről egy mártélyi szíjvég diszítménye (CXLIX. 1. 6.) Itt két szívidom fut össze, az összeillesztés helyén a két mélyedésbe kis körhajlású inda s nagyobb levél simul belé; a második szívidom nem teljes, hiányzik a csúcsa, a két inda szára megszakad és reá megyen a szíjvég csúcsából emelkedő háromtagú idomra, a középtag két felől összefutó körded végű egyenes szárból fejlődik és körded alak csúcsára helyezett négyszögből áll. A körded középrészből kétfelé nyuló másfél körhajlású indák nyulnak a tér kerete felé s alsó hajlásukat erősebb indanyujtvány követi, mely a szíjvég csúcsba hajló szélei felé apró körded hajtást bocsájt és reá hajlik a kördedidomú középtagra.

Mint e leirásból látjuk, az idomok összeillesztése nem szerves, a mi a növény-ornamentnél mindig lényeges hiba és egy tekintet a rajzra meggyőzhet mindenkit arról is, hogy a compositió nem csak a világosságot, de azt a csint és kecsességet is teljesen nélkülözi, mely épen a mártélyi temető más ornamentális darabjait jellemzi.

Csunyi csuklós tagok lemezein ismét kecses formában jelentkezik a szívidomú egyesülés. (CLXVII. 9—14.) Az indák felső levelei kettős tagozással szépen töltik ki a tért, az alsó levelek körhajlásuak, a levelek tövéből kiinduló szárak egyesülése pontján a szívidom csúcsába érő lándsavégű szár emelkedik; a kisebb lemezen gyűrűből kiinduló két körhajlású indát mutat.

Ez a lándsavégű középtag átvezet a páros indák egy más összekötési módjára, melyben nem keletkezik szívidom, mivel csak a középtagban érnek össze az indás pár szárai. Mint tapogató kisérlet tűnik föl ez az összefüzés sziráki csuklós tagok nagyobb lemezein; ott még nem szerves az összefüzés, csak mintegy jelezve van (CCLI. 4. 5.). A középen fecskefarkú alapból emelkedik a lándsás végű nyulánk középtag és csúcsa fölött jobbra-balra hajló indaszár indúl ki, melynek mindegyike két köridomú hajtással nyulik a középtag felé. Teljesebb az összefüzés a kisebb lemezeken. Itt kettős hajlású indapár hajlásából indúl ki a középtag két csúcsba futó szára, a két szár nyílásán csúcsba helyezett három gömböcs képezi a befejezést.

Szerves és mintaszerű a középtag összefüzése az indapárral csúnyi csuklós lemezeken (CLXX. 4. 5.). Ezúttal a

lándsatag két alsó nyujtványa belémegyen az alsó levelek tövébe; az alsó befelé hajló levelek körded idomuak, a felsők kifelé nyulók, két taguak és a kisebb nyújtvány csúcsa reá hajlik az indaszár alsó hullámhegyére. A középtag erősebb hangsúlyozását látjuk nemesvölgyi csuklós tagok áttört művű lemezein. (CXXXVI. 8., 13—14.) Az indák egyhajlásuak, száruk a középtag alatt összefut, végeik pedig két levelet bocsájtanak a középtag felé s így nyitott szirmú virághoz hasonlítanak magasra emelkedő pistillussal, melynek az idoma azonban ezúttal nem oly határozottan lándsalevelű, mint máskor. Ezen virágidom értelmetlenségig való elváltozását ugyanazon 38. nemesvölgyi sír szíjdíszei mutatják (3—4., 9., 10.). Egyiken még megvannak a virág szirmai, csak a köztük elterülő középtag szélei mosódnak el (10.); más három példánynál azonban (3., 4., 9.) a pistillus mint párhuzamos szélű pálczatag mutatkozik s az egykori szirmokból már csak a geometriai belső hajlásokból indokolatlanul kiugró bütyök maradt meg, mely az indavég alsó hajtásának halavány emlékezetét őrzi meg.

A schéma e sovány torzképei mellett dúslakodó képzelemmel megrajzolt compositio gyanánt jelentkezik egy keszthelyi csuklós tag áttört műve (XC. 3.). A művész nem érte be az egyszerű lándsásvégű szárral, de e szár az ő keze alatt mint igazi növényornament életet nyer, közvetlenül a lándsás csúcs alatt és az alul szélesbülő szártőből kétfelé párosával a szár felé visszahajló félholdas leveleket bocsájt, a két levélszár között a szárból jobbra balra fölfelé hajló indaszárak erednek, melyek fölül egy hosszabb s alatta egy félholdas levéllel végződnek és lefelé is kettős levelet bocsájtanak. A milyen ügyes e compositio és a mennyire alkalmas a csuklós lemez keretének legtökéletesebb megtöltésére, azt kell hinnünk, hogy a tervező szándékával ellenkezik a jelenlegi kivitel, mert világos, hogy a középszárból kinövő levelekből a bronzöntő keze alatt támadtak e zárt gyűrűformák és bizonyára nem a tervezőtől eredt a két indaszárból lefelé hajló levelek ily fajta összeköttetése az alappal, mely megrontja a díszes bokréta gyanánt közös tőből eredő compositio hatását és a végső leveleket, melyeket a tervező mester lebegő helyzetben képzelt, mintegy a földre nyomja.

Alighanem egy czikói sír csatján is hasonlókép megromlott a compositio a bronzöntő keze alatt (CCXLI. 2.). A lándsás végű középtagot világosan fölismerjük és a szára tövéből kiinduló két díszes leveles inda közül az egyik balfelőli idoma is jól megmaradt; ezúttal ugyanis mindkét oldalt háromtagú levél fejlődik az indából, melynek középtagja körszelvény idomú és mint egy szélesre nyíló virágkehely borítója gyanánt tűnik föl, míg a másik két tag kecsesen föl és lefelé hajlik, a felső csúcsa a tér keretét, a másiké pedig a szárat érintvén. A lándsavégből kihajló páros félkörű inda, mely háttal összetapad, oly idom, melylyel szíjvégeken és egyéb dísztagokon többször találkozunk, de itteni alkalmazását nem értjük máskép, mint úgy, hogy a jól megrajzolt alsó compositio nem töltvén ki a tért, valami töltelékre volt szükség. Szervileg ez a majdnem geometriainak mondható idom nem illik az ügyesen kigondolt, de gyarlóan végrehajtott növénymustrához.

Máskép áll a dolog némely nemesvölgyi csuklós ékítmények (CXXXV. 7—9.) igen díszes domborművei tekintetében. Lehet, hogy a gazdag compositió már kezdettől fogva nem volt elég szabatosan tervezve, de biztos, hogy a bronzműves félreértette és hasonlókép biztos, hogy rajzolónk a megrontott schemát nem bírta híven visszaadni. Körded tér betöltéséről lévén szó, a harántos középtengely iránya kevésbé van kiemelve mint máskor és bár a csuklós oldal adja az indáslevelű nagyobb schema számára az alapot, avval szemben a túlsó keretszélt egy második, az elsővel ellentétes kisebb rajz számára használta a művész alapúl. Ennyire világos a szándék. Azt is megértjük, hogy a csuklós keret szélén csúcsba futó indaszárakból kinövő középső levél kevésbé domborodik ki és csak az egyik csokornak szolgál összekötő középdíszűl, de az ellentétesen álló középső levél folytatja a tengely irányát.

Az alsó középlevél két szára félkörhajlást képez s a félkör végéből két tagú levelet bocsájt, e levél tövén és a közép levél száraiból a félkörbe hajló két-két levélhajtás tölti ki a tért. Ennyire szerves és érthető a rajz. Az ellentétes közép levélnek nincs szára, tövéből kétfelé egy-egy félkörhajlású levél lefelé görbűlvén, vele együtt mintegy liliomvirágot alkot; e virág fölött és mintegy belőle kiinduló két nagyobb száras levél hajlik az ellentétes csokor felé,

melyek lebegnek és belőlök talán egy-egy kisebb levél indúl ki, mely a tér hátralevő terét van hivatva megtölteni. E csuklós ékítő tagoknál a kisebb lemezek idomítása is figyelemre méltó. Két körszelvényű levél fölött félkörű áttörés van a lemezben, melyet apró gömböcssor szegélyez s e nyílás körűl három nagyobb s közben két kisebb levél sorakozik.

Az eddig bemutatott középtengelyű indás schemák mind abban egyeznek meg egymással, hogy rendszerint a középszár aljából vagy a szár közepéből nőnek ki a páros indák vagy levelek. Más igen változatos schema keletkezik, hogyha a középszár csúcsából hajolnak ki a levelek vagy indák.

Jellemző példa erre egy keszthelyi szíjvég (CVI. 1.), mely a schemát nagyon merev formában, de igen gazdag tagozással mutatja. A munka ügyetlensége és a compositió gazdagsága ellentétben lévén egymással, ismét, mint többször más alkalommal, azt kell hinnünk, hogy a bronzműves nem hajtotta végre híven az eléje tett rajzot, sőt azt félre is értette. Ez mindjárt a középszár két alsó félkörű kihajlásán látszik, mely egyik oldalon meg van duplázva, a mi érthetetlen. Inkább azt sejtjük, hogy itt a szár felső végéből kétfelé lehajló kettős szirom középső pistillusforma merev idoma végén a kettős szirmot ismételni kívánta a tervező, a mit máskor is tapasztalunk. Más hiba esett meg az egyik siromnak balfelőli megduplázása által, a mi symmetrikus rajzban szintén indokolatlan; a lekonyuló szirmok indáinak csúcsából kétfelé nyulánk levélhajtások állanak ki s ezek találkozási szögéből rövid szár nő ki, mely kétfelé bocsájt levelet, ezek szöge fölött félkör emelkedik s a félkör közepén körded levél, két oldalt pedig egy-egy csúcsban futó levél hajlik a keret felé. Látni való, hogy a mennyire durva mostani kivitelében ezen öt egymásból kinövő levélsor s a tengelyt erősen hangsúlyozó középső szár, oly változatos és helyes ornamentális érzékről tanuskodik az eredeti rajza, mely az ügyetlen kivitel folyamatán ezt a torzalakot öltötte.

Azt hiszszük, hogy egy keszthelyi csatlemezen (XCI. 1.) czérna vékonyságú sovány domborművön ugyanolyan visszafejlődéssel állunk szemben. A középszár két csekély hajlású mellékhajtásból emelkedik, csak az egyik mutatja épségben a hajtást az ő fölfelé görbülő végé-

vel, a másik a kivitelben megcsonkult és összekerült egy fölülről lecsüngő idommal, mely szintén csak a rajz bal oldalán maradt meg érthető alakban. A szár tojásdad körtagolás fölött, mely valószínűleg szirmok reminiscentiája, jobbra-balra indákat bocsájt, mely 8 idommal nyúlik a szárral párhuzamosan lefelé; ezt az idomot a jobbik oldalon megfordított helyzetben látjuk, a minek párhuzamos compositióban nincs értelme. A középszár az indákon túl egy darabig egyenesen emelkedik s fölül 8 formával végződik, melyen túl már csak egy kis csonka egyenes darabbal éri a tér kezdetét; a 8 idom mellett kétfelől egy-egy egyenes részével párhuzamosan hajló tagjával a keret felé indatöredék lebeg, mely sehol sem függ össze a főidommal. A milyen sovány és szegényes ez a rajz, mégis azt kell hinnünk, hogy dúsan kiképzett levélindás motivum elsatnyulásából eredt s ezt a föltevést valószínűvé teszi ugyane sírból származó néhány más szíjdiszítés, melyek közül egyet, mivel mint középszárú indacompositio ide tartozik, bemutatunk. Egy közép nagyságú szíjvéget (XCI. 6.) diszít, a hüvely táján a rajz alapja zavaros, a mint egyátalában az egész szíjtag hanyagúl van dolgozva; de dicséretet érdemel a középszár tövéből kihajló két levél, a szár végén a négyszögalakítás s mellette jobbra-balra hajló indahajtás, valamint a valamivel vastagabb levélhajtás, mely úgy látszik, a tőfelőli levelek szárából emelkedik fölfelé, a mit sem a mintázó, sem a mi rajzolónk nem értett meg; legfölül a rhombikus idom csúcsából kétfelé egy-egy rövid indahajlás tölti ki a tért.

A szár gyakran megrövidül és kétfelé hajló leveleivel oly motivumot nyújt, mely ismételve s a tengely irányában egymásba helyezve, keskeny lapok diszítésére alkalmas. Így látjuk durva alakban egy keszthelyi kis csuklós tagon (CVI. 2.) s egy szenterzsébeti áttört kis szíjdíszen (CXXXI. 4.). Szenterzsébeti csuklós lemezeken (CCLXXXVII. d. 1—3.) a schema kissé módosúl; csak az alsó tag tartja meg az eredeti közös szárú idomot, a második föléje helyezett tagban, mindegyik levél visszakapja külön szárát s a szárak végén geometrikus idomok töltik ki az alsó két levél szögét és a tért a felső szárakig.

Hogyha két ily dupla levelű idomot a száron vagy a két levélhajtással egymás ellen helyeztek, egy hétágú schema

keletkezett, mely mint központi compositio, körded vagy a félkört megközelítő terek diszítésére igen alkalmas volt. Így látjuk egy csuklós tagon (CVII. 3.), a négy levél szárai itt teljesen összefolytak, csak a középső négyszög jelzi külön keletkezésüket, az egyik szár tövén ketté válik, a másik egyenes és derékszögűen végződik. E középső négyszög egy nemesvölgyi példányon eltűnt (CXLII. 22.), de megvan sziráki példányokon. (CCLII. 9—16.) Czikói példányokon (CCXLI. 10., 12.) a négyszög ötszöggé vált, úgy hogy az egyik szár ketté vált; más eltérés, hogy a másik szár vége két szárt bocsát, mely az indaszárakkal körszelvényben egyesül.

Ezután már csak az a lépés van hátra, hogy a két közép szár teljesen eltűnjék és a négy leveles inda szárainak részben való összekapcsolása által pótoltassék, a mi egy pesti lóversenytéri csat lemezén megtörtént (CCLXXXIX. 10.), a hol az ellentétes levélpárok szárait is egy keskeny köz köti össze, míg a négy körlevél körül hajló inda a lemez keretébe fut. Egy nemesvölgyi csuklós lemezen (CXLII. 21.) középső csigás inda kapcsolja össze az egymástól teljesen fölszabadított négy körhajlású indát.

A krungli csuklós lemezeken (CCLXLI. 3*a—e*) két páros levél indája tojásdad hajlással képezi az összekötő középső tagot, melyből a másik indás levélpár indúl ki; a közép idomot két gyűrűs levelű inda tölti meg, mely a keskeny hajlásokból ellentétesen egymásfelé nyúlva közepett érintkezik. Más különösség, hogy az ellentétes levélpárok végső leveleinek indái a leveleken túl a hüvely táján egyenes irányban hosszabbúlnak, a keret ellenkező szélénél pedig hosszabbodásuk a keret irányát követi. Az indák és levelek lapos kezelése és a levelek idoma, mely néha teljesen zárt kört képez, a rajznak kedvezőtlen egyhangúságot ad.

Csúnyi korongos dísztagokon (CCLXXIX. 103. sír 6—8.) a központi indamustra már-már geometriai mustrává vált. Egy középső hatszög két ellentétes csúcsából egyenesek indúlnak ki, a másik két szög csúcsából pedig az egyenes felé hajló egy-egy félkör, ez a két félkör az egyenessel a középen, melylyel fölül összefügg, emlékeztet még a közös szárból kiinduló dupla leveles indákra, de nincsenek többé sem levél, sem indahajlás, csak egyenesek és görbék.

Ebben a schemában a korábban négy főelemből és esetleg két melléktagból képezett központi compositio olyan hattagú compositióvá vált, melyben minden egyes tagnak megközelítőleg hasonló fontossága van s így ez az idom átvezet azokhoz, melyekben a központ körül csoportosuló tagok száma közömbös, mert mindegyik inda- vagy levéldísz egyforma és nem áll párosával vagy váltakozva. Ilyenkor természetesen annál egyszerűbb és egyhangúbb lesz a rajz, mennél több tag csoportosúl a központ körül s egyúttal a tér szűk volta az egyes tagok változatos alakítását sem engedi; ellenben mennél nagyobb a kör s mennél kevesebb az egyes indák száma, annál díszesebb lehet azok tagozása.

A díszesebb példányokon kezdjük a sorozat áttekintését. A mártélyi korong (CXLIX. 3.) kétségtelenül a legdíszesebbeknek egyike. A gyöngyözött körkeretben a középpont körül egyenletes közökben három dupla hajlású leveles inda terül el. Mindegyik háromszögű levéllel végződik, mely úgy keletkezik, hogy az inda vége két ellentétes hajlású ágra hasad, melyeknek a szögét a körhajlást követő hajlított vonal borítja; az inda alsó keskeny hajlásából félkörű levél ugrik ki, úgy hogy a levél egyik oldalát maga az indaszár képezi, a levél tövén vékonyabb szárú indahajlás lép ki az inda szárából és szögbe helyezett három gömböcscsel, tehát mintegy bogyós gyümölcsöt hordva a felső hullámhegy alá bújik. Dicsérni kell e gazdag compositióban azt az ügyességet, melylyel föl nem áldozva az egyes hajlások és idomok kecses voltát, egymás mellé tudták őket szorítani, úgy hogy nem maradt a térben a legcsekélyebb üresség és még sem lehet túltömöttségről panasz, mert a fővonalak a mellékidomokból szembetünően kiemelkednek.

Soványabb a nemesvölgyi áttört korongok diszítése (CXXXIII. 1. 2.). A három inda, melyet itt a tervező alkalmazott, a központból egyenlő közökben kiindúlva, tojásdad vonalban görbűlve, nagyobbára a köridomot követi, azontúl befelé fordulván ketté szakad s egy nagyobb körhajtást bocsájt a tojásdad idom szélesebb félkörébe, kisebbet a kisebb félkörbe. A compositió szegénységeért nem nyújt kárpótlást a párkány diszítése, mely egymás mellett sorakozó háromszögekből és mindegyikbe helyezett apró

körből áll. Még szerényebb egy kis áttört művű korong diszítése (CXXXVIII. 20. 23.) Nemesvölgyön. Öt félkörhajlású inda úgy sorakozik a középpont körül, hogy egyik inda szára magából a központból ered, a következő idomoknak a szára pedig mindig a megelőző inda külső hajlásán áll, csak a két utolsó inda függ úgy össze egymással s a megelőző harmadikkal, hogy mintegy kinő belőle, az utolsó inda vége gyűrűt képez a szárral, a többi inda vége kétfelé hajló apró szirmok formáját ölti. Nagyon durva egy kis keszthelyi korongocska (XCIII. 1.) diszítése. Kilencz különböző formájú, hol egyenes, hol horgos vagy hajlított végű küllő indúl a központból és a mint ez a mustra már majdnem mértanivá vált, úgy teljesen azzá lőn a tizenegy küllős díszű korong rajza ugyancsak Nemesvölgyön (CXXXVIII. 19.).

Végül sajátságos, de szerencsés összeköttetésben látjuk az egyeneseket növényornamentekkel egy keszthelyi korongot diszítő domborműben (XCI. 10.). A középpontból három egyenes három egyforma mezőre osztja a fölületet; az egyenesek végeiből a szél hosszában a szél felé hajló egyenlő körszelvényű indák nőnek ki, két-két inda egy-egy mező alján felhajló végével összeér és liliomot bocsájt a tompa szögbe, a szirmok szélei rovátkosak és a középső szirom tövén kétfelé álló két kis pálczatag élénkíti a kecses rajzot.

A központi tagozásból a két tagú schemához térvén vissza, a keszthelyi korong három szirmú virága képezi az átvezető példányt a következő sorozathoz. Talán ugyanabban a sírban, a hol a három tagú korongot lelték, előkerült egy csuklós tag (XC. 6.) áttört művű és domború diszítéssel; a rajz egyik része az érczöntő keze alatt kissé elhomályosúlt, de symmetrikus compositió lévén előttünk a két oldal az eredeti mintázásban valószínűleg megegyezett.

Egy középszárú inda két oldalhajtásból indúl a csukló szélén és egyenesen fölfelé haladván félkörhajlású indát bocsájt kétfelé, melyek nagyjából a lemez szélét követik. Az inda valószínűleg körhajlásúnak tervezett levelet bocsájt, mely mellé a szár tövéből induló hasonló levél csatlakozik, a két levél találkozási szöge fölött félkörű áttörés van, s e fölött a hármastagú levél terjeszkedik, melylyel már föntebb a virágmustrák során foglalkoztunk; a kör ornamentjei között még többször fogunk reá akadni.

Középső szára miatt idecsatoljuk egy nemesvölgyi szíjvég (CXLI. 1.) schemáját, mely sajátszerű módon egyesíti a két oldali páros csoportosítást a tengely irányában nyuló elrendezéssel. A tengely irányában a szíjvég félkörű hajlásában kétfelé nyúló kettős levéllel a tövén emelkedik az egyenes indaszár, mely egy darab mulva a tengely irányában fölül alúl hegyesen zárt körded idommá bocsájtja széjjel ágait az alsó csúcs fölé; a kerüléki szárból befelé mindkét felől kettős levél emelkedik, a két nagyobb levél háttal és csúcscsal érintkezik, míg a másik félholdú levél a saját tövére hajlik, a kerülék felső csúcsából ismét a tengely irányában egy darab szár áll ki rajta, az előbbi idom ismétlődik s e második kerülék csúcsából ismét szár emelkedik, melyből két hajlású inda egymást közepén átszelve két oly idom képződik, mint az alsó kettő, csakhogy a hüvelyhez legközelebb esőben a kettős levelek lefelé hajolnak. Az egyenes szárak melletti tereket jobbra balra ép oly fölemelkedő kettős levél borítja, a milyen a legalsó szár tövéből indul, míg a legfelső két kerülék között keletkező ürességet két oldalt háromszöggel töltötték meg; még a hüvely négyszögében is megvan a háttal egymásnak támasztott félholdú levelek mintája, de zavarosan sikerült az öntése.

Az indaszár ily körded indákba való összehajlásának más módját mutatja a négy figurás szíjvég Nemesvölgyön (CXLI. 2.). A körhajlással meginduló indaszár két vége kis gyűrűt képezve metszi egymást és képezi a szomszéd körded keretet, némely helyütt az indavégek egymásra találását elvétette a mintázó és ilyenkor a közvetítő kis gyűrű független közbeszúrt tagnak látszik, a végső kis karika után a hüvely táján mindegyik szár egy végső kihajlás után a középre levelet bocsájt s e levelek hegyeinek találkozási pontján félkörlevélke nyúlik a belső térbe, az utolsó hajlásból a lemez kerete felé körhajlású inda nő ki; a három alsó kerülékes medaillon s a gyűrűs tagon túl jobbra balra fönmaradó térben a keret felől heraldikus liliomvirág nyúlik a térbe, a másik négy oldalközt háromszögű idomok töltik meg.

Még egy harmadik mustrát csatolunk ide, mert magára áll, ismert elemeket egyesít ugyan, de sajátos módon alakítja (LXXII. 5.). A rajz középszárt példáz, mely alul két rövid, csúcsba futó, körded hajlású levelet bocsájt, a leve-

lek egyesülése képezi a szár tövét, e fölött gömböcs képezi a folytatást, odább jobbra balra három szirmot példázó idom, mindegyik közepén gömböcscsel nyúlik kétfelé, a kettő között a szár kis gömböcs és fölötte nagyobb gömböcs idomában folytatódik s a mennyire az alakítást még föl lehet ismerni, úgy látszik, hogy e felső gömböcsből kétfelé lehajló félhold levél áll ki, közepett pedig a szár szélesbülve a keretbe vész.

A középtengelyű páros mustrák között nagy szerepe jut a kor ornamentikájában a rövid szár végéből kinövő heraldikus liliomnak. E csoport élére tehetünk két czikói szíjvéget (CCXXXVIII. 5—7.), melyen a schema meglehetős tisztaságban kétszer ismétlődik. A liliomos díszű rövid középszár két hajtást bocsájt a tövéből, mely gyenge hajlással a keret hosszában a liliom két oldalszirmának csúcsát érinti, a két hajtásnak kiindulási szögéből a középszárt apró peczeg, vagy gömböcs fűzi a kerethez. A liliom középső levele képezi az összekötő tagot a hasonidomú felső mintával. A mustra kis változatossággal ugyanazon 519-dik sír egy nagyobb szíjvégén ismétlődik (CCXXXVIII. sír.). A szíjvég félkörhajlásában áll a rövid szárú liliom s ezúttal a törzs aljából kiinduló két hajtás két oldalt a szíjkeret hosszában egyenes párkánytag gyanánt nyúlik a hüvely lemeze felé és itt egyenes metszéssel végződik. A liliom tengelyében két dupla liliom következik, úgy, hogy rövid száron a két virág ellentétesen áll ki s a közép szirom szolgál mindig két virágnak s így összekötésbe jut az egész virágsor; a hüvely lapja felé forduló szélső virág középszirma mint peczeg nyúl a hüvelylemez szélére.

Az egész sorban csak a legalsó virág mutatja elég szabatosan a heraldikus liliom formáját, a többi virág szirmait oly átalakulásban látjuk, mely a következő fokon a középen összefüggő liliomsor mustráját már értelmetlenné tette; mert az a furcsaság történt a közös szirmú liliomokkal, hogy a szár teljesen megszünt vagy gyűrűtaggá változott, ennek következtében a sorban álló két oldalsó szirom közelebb jutott egymáshoz, majd a megfelelő oldalon álló szirmok teljesen egymásba futottak és együtt egy-egy félgyűrűs tagot képeztek, melynek hátán egy megfelelő idomu tag az ellentett oldalra nyílik; a közös középszirom idoma is megszűnik, mert a «virágmustra» ilyen elfajulása

mellett már nincs reá szükség, már nem is volna értelme és így a tengely irányában futó pálcza, vagy akár tojásdad tag kapcsolja össze az oldalt nyíló s a tér tengelyénél összetapadó horgos tagokat egymással. Egy kis nemesvölgyi koronkon még két-két szirmú virágot, mely nyílásával egymásfelé áll, köt össze egy közbenálló pálczatag, de a pálczánál a harmadik szirom idoma már el van ejtve. (CXXXVIII. 21.) A pesti lóversenytéri egyik sírban lelt szíjvégen a sor alul liliommal kezdődik és ilyennel végződik fölül, de közben a tengely irányában két ilyen kettős horog áll egymással tojásdad taggal összekötve. (CCLXXXIX. 1. *a b.*) Ugyanazon sír csuklós lemezein ismét a legvégső virág liliom, alatta egy kettős horog csatlakozik hozzá, (CCLXXXIX. 6—9.). Ugyanaz a rajz szaporábban álló ily tagokkal, a végén liliommal, ugyanott apró szíjvégeken (4. és 5.) fordul elő. A végső liliom nélkül ismétlődnek)(idomú tagok csúnyi csuklós ékszerek lemezein (CCLXXVIII. 7—14.). Két n. múzeumi (LXIV. 8., LXV. 4.) szíjvégen fölismerhető a liliomidom; a liliomvirágok között mindig gyűrű ül, a melynek itt pusztán decorativ szerepe van, szerves föladata nincs. Az)(tag szenterzsébeti csuklós díszeken liliom nélkül kétszer ismétlődik, formátlan pálcza köti össze az idomokat (CXXXII. 11—14.) Egy nemesvölgyi szíjvégen a mustrát még föl lehet ismerni, fölül liliommal indúl meg; az egymás ellen állított virágok között gyűrű áll. De alig fogná valaki az eredeti liliomschemát fölismerni csunyi csuklós tagokon (CCLXXIV. 9—14.). Itt a formák kereksége egyik-másik idomnál megmerevedik. Mint a megmerevedési folyamat legvégső példájára utalunk egy pesti lóversenytéri szíjvégre (CCLXXXIX. 3.). Talán ugyane mustra zavaros ismétlése szerepel a 25. csúnyi sír egy nagy és négy kisebb szíjvégén (CCLXXI. 4. és 5—8.), keszthelyi szíjvégeken (CV. 2.) s egy mártélyi kis szíjvégen a 2. sírból (CL. 8.), valamint czikói szíjvégeken (CCXXXVI. 1—3.). Ez utóbbi esetekben a mustra mint ilyen tulajdonképen eltünt és csak a párosával egymás mellett álló vagy néha már nem is párosával álló áttörések sejtetik azt. Mihelyt idáig jutottak a bronzművesek már csak a kerekded áttörések, tekintet nélkül a közbeeső falak idomára képezték a díszítést. Zavarosan, fölismerhető rend nélkül látjuk czikói példányokon (CCXXXVI. 5—10.); némelykor itt-ott kétfelé

nyuló ágak s középdudorok még sejtetnek növénymustrát (CCLXXVIII. 3. LXXVIII 2. és CVI. 4.), de olykor központ körül ötösével rakják a körded áttöréseket (CVI. 10.), vagy négyesével keresztbe rakva egymás mellett ismétlik (CXIV. 3.), még inkább ha egyesével sorba helyezik s az áttörések szélét vonalkák szegélyzik (LXX. 17.), vagy épen a gyűrűk függetlenül minden kerettől egymáshoz csatolva teljes önállóságban lépnek föl (CXIV. 8., CXLII. 5. és 6.). Ekkor már rég túl vagyunk a növénymustrák határán és tiszta geometriai idomokkal állunk szemben.

Ugyancsak a határ szélén áll néhány más mustra, mely egymáshoz sorolt levelek, gyűrűk vagy hullámvonalakból alakúl.

Egy csunyi övpálczán a pálcza két karján sorakozó körded idomokat, melyeknek mindegyikében tojásdad gömböcs emelkedik, levélsor gyanánt lehet fölfogni (CCLXXXIII. 10.). Ellenben kétes lehet, vajjon egy nemesvölgyi lemezen három egymásba futó gyűrűből alakított sor, a melynek csak utolsó tagja nyilt, indák hajlásainak tekinthetők-e? (CXXXVIII. 1.) De már alig lehet kétséges, hogy ugyanazon idom szenterzsébeti kis szíjvégeken (CXXXI. 9., 10.) gyűrűs láncznak tekintendő.

Egymáshoz rakott levelekből alakulnak czikói csuklós lemezek (CCXXXVIII. 519. sír 7—9.) és sziráki (CCI. 24., 25.), valamint keszthelyi szíjdíszeken és egy mártélyi szíjvégen (2. sír. CL. 9.) hasonló levélsorral találkozunk. Ugyanezt a mustrát láttuk, a nagy-szent-miklósi korsónak egy gyöngykeretű sávában (CLXV.; CVI. 7., 8.). Nem lehet ugyan kétség, hogy itt leveleket tervezett a készítő, de az a merevség, melylyel a középső áttörést velök szegélyezte és a mértani elrendezés módja majdnem megfosztja a schemát növényi jellegétől. Ugyanazt mondhatjuk két keszthelyi kisebb szíjvégen s egy övpálczán jelentkező mustráról (CIV. 11.; CXIV. 7.; CXV. 7.). A szíjvég tengelyében két oldalt csúcsba futó keskeny hajlított levelek sorakoznak. Ezúttal még leveleknek tekinthetjük az unalmas egymásutánban elhelyezett idomokat. Egy mártélyi (CXLIX. 1. a), két nemesvölgyi szíjvégen (CXLI. 7. és 8.) és egy n. múzeumi hüvelypánton (LIX. 5. a) kétség lehet, vajjon a tervező növényágra gondolt-e avagy madár tollára, mikor a tengely hosszában álló egyenes lécz mellett két oldalt hullámvonalas görbéket

harántosan végigsorozott. Az egyik nemesvölgyi szíjvégen (7) a középléczet is ékítette, belé helyezett és végig vont rajta kéthajlású indákból alakított két párhuzamos lánczsort. A mártélyi szíjvég mestere a középlécznek inkább adta rügyes faszárának jellegét s a hüvelylemezt közepett gyűrűs oldallevelek közé helyezett lándsás levéllel s e virágtól jobbra balra körhajlásban végződő indákkal ékítette. Egy sziráki csonka szíjvégen (CCLII. 3. a) a keszthelyi kis szíjvégek mustrája ismétlődik a középső lécz mellett, melyen központi köröket összekötő egyenesekké merevedtek a körhajlású indák. Még egy lépéssel odább visz az ordasi (LXXVIII. 7.) és adonyi (LXXXIX. 4.) szíjvégek «kalász»-mustrája, melyet ugyan növény után kereszteltek el és meglehet, hogy eredete a kalász képe, de ebben az alakításban csak középső egyenes pálczából jobbra-balra, ferdén s párhuzamosan álló rövidebb egyenesekből áll.

A nemesvölgyi és mártélyi kétoldalú mustra egyszerűsítése gyanánt a két oldal párhuzamos hajlásai közepett tompaszögben egyesülnek és így képezik azt a mustrát, melyet egy keszthelyi nagyobb szíjvégen látunk. Itt tehát már a középgerincz is hiányzik és csak párhuzamos geometriai idomok (CVI. 9.) maradtak, csakúgy, mint egy más szíjvégen (CIV. 3.), hol ez idomok sarokra rakott hullámvonalak.

A növénymustrák közt némileg különálló helyet foglalnak el azok, melyeket a kor mesterei, a szíjjak vagy ruhák díszítésére szolgáló apró ékítmények alakításában találtak ki vagy leginkább arra használtak. Többnyire oly motivumokat látunk ugyan e csoportban, melyeket a már tárgyalt hossztengelyű, a kétoldalas vagy központi mustráknál szóba hoztunk, de míg amott keretes lap ékítésére szolgáltak, itt mintegy önállósítva jelennek meg és azért több tekintetben módosulnak és gyakran nagyobb teljességet nyernek.

Legtöbbje háromszögöt megközelítő idomban van componálva, talán azért, mert lelogó szíjjak végeire vagy a szíj középtengelye irányában alkalmazták és ily helyeken a középtengelytől két oldalt symmetrikus, csúcsbafutó motivum látszott legmegfelelőbbnek. Az alapra való erősítésük egy vagy három szögecscsel történvén, ha egy szöget alkalmaztak, azt a közepére tették, hogyha hármat, a háromszögű alaprajz három csúcsába került a szögecs, de mindig

úgy, hogy a szögecs fejének, illetőleg a lyuk keretének a compositióban szerepe jutott. Ha a lemezke idoma félkörű, a félkör hajlása közepéből és sarkaiból kiugrik e keret s így a háromszög felé tereli az alaprajz idomát. Legtöbbször a szélesebb alapból emelkedik a rajz, az ellenkező eset mintegy kivétel számba mehet. Az alap egyenes vagy behajló, a hogy a szükség magával hozta; nincs kizárva az a lehetőség, hogy e behajlás az egyik lemezkén és a csúcsos kihajlás más lemezkén egymásra való tekintettel keletkezett, a mit nem tudhatunk bizonyosan, mert még nem leltünk együtt ily pitykesorokat eredeti elhelyezésükben. A lemezkéken az idomok domborúan emelkednek, és gyakran tekintettel az alattuk elterülő szines bőrre, áttört művek, melyeknek áttörésein meglátszott a szines háttér és ez nagyban emelhette az élénk hatást, melyet a gyakorta meglepő ügyességgel kigondolt motivumok már magukban véve is gyakoroltak.

Nem merítjük ki a következő sorozatban az összes ismert formákat, mert akkor külön minden egyes sírból előkerült pitykét újból le kellene írnunk, a mi atlaszunk kiséretében nagyobbára úgy is megtörtént. Itt csak jellemzőbb formák csoportosítását kívánjuk adni.

A háromszögidomot talán leghatározottabban mutatják a 39. sziráki sír pitykéi, melyek közt vannak nagyobbak és kisebbek. A nagyobbaknál (CCL. 26., 27., 29., 30.) a kissé tompított hegyű háromszög körül három levél csoportosul; a kisebbeknél (31—39) hegyesebb a háromszög, e körül hét levélke sorakozik.

Egy keszthelyi pityke alján a félkörű karimás bemetszés fölött háromszögű áttörés van, a karima és a háromszög körül tizenegy levélke sorakozik (XCI. 3.). Csúnyon (CCLXXVIII. 92. sír 17—19.) a középső háromszög nincs áttörve és az alapon gömböcs, e fölött a csúcsba nyuló hegyes pálczácska ékíti a tért; a háromszög két oldalát befoglaló sávon a levelek hármas számmal sorakoznak és az egyenes szélen nem lépnek túl.

Egy nagysurányi lemezkén (LXVI. 6.) liliomféle nyúlik a háromszögbe. A három idomot csak nagyjából mutatja egy ötlevelű példány (CXXXVI. 10.), melynek közepe és minden egyes levele átlyukasztott. A háromszögű keretbe belénő két egymásból kiemelkedő dupla levelű idom, az

alsó leveleket a lyukat szegélyző alsó keret köti össze (CXXXVI. 4.).

A félkörű bemetszés karimájából jobbról balról fölemelkedő hajtás közepett kiálló szárban egyesül, ebből áttört nyílásokat hagyva, kétfelől visszahajlik az alsó hajtásra, külső szélük hármas levelű és közepett a szár is levélben végződik (CVII. 1.). Az alsó karimás behajlás közepén gömböcs, melyből kétfelé lehajlik egy-egy hajtás, a szár két-három levelű ágat bocsájt az alsó ágakra és közepett csúcsos levélben végződik (CXXXI. 5.). Egy más idom hasonlít hozzá, csakhogy hosszabb, a lehajló ágak négylevelűek, s az alsó szétterpeszkedő ágak alján két szögecspár befogadására van egy-egy kis toldvány (CXLII. 18.). Egy más egyszerűsített idomnál (CCLXIX. 8.) a középszár s a mellékágak közepén egymással szemben csúcsos nyújtvány a két áttörésnek majdnem 8-as formát ad; ennek a formának mintegy egyszerűsített megmerevítését mutatja egy példány (CXLII. 16.), melyen a lehajló ágak levelei megszüntek, csak a két belső 8-as áttörés maradt s a szögecsek körhajlású tagjai közepette az alsó szél hármas csipkéjű.

Ugyanannak a schemának a leggazdagabb kifejlődését mutatja egy példány (CCLXXXI. 4 *a b.*), melynél az alsó behajlást egész hosszában csipkézett szélű keret borítja ebből kettős középszár emelkedik, mindegyik szárból egy-egy kihajló vastagabb levél nő ki s a két levél fölött háromtagú levél képezi a pityke csúcsos bevégzését; a két szár közepéből megtört ág törekszik a felső levelek szélére és a két középszár aljából kétfelől háromtagú külső leveles széllel emelkedik a két ághoz egy-egy hajtás. Szerényebb formában máskor is előfordul e schema (CCXXXVI. 12. és csekély változással u. o. 11., 13. és 14.) Míg ez az idom aránylag keskenyebb alapon magasra csucsosodik, addig más alkalommal inkább széles a fejlődés.

Egy középső gömböcsből az alsó két ág tompa szögben egyenesen nyúlik ki, mindegyik két felé, föl- és lefelé nyúló két kettős levelet s a végén kis három szirmú levélkét bocsájt, a gömböcsből fölfelé hajló ág s ennek alsó széléből három leveles hajtás nyúlik lefelé, a két szár középső szöge fölött három szirmú levélke ül. (CCLXX. Csúny, 21. sír).

Evvel az idommal rokon, de modorosabb egy inkább keskenyen fejlődő példány. (CCXXXIX. 15.). Az alsó be-

hajlást hármas levelű karima szegélyzi, ennek közepe fölött az egész compositió közepét három csúcsos levelet bocsájtó köröcske képezi, az alsó két levélből tompaszögben két egyenes ág nyúlik lefelé, mindegyik a végén ketté hasadva két hegyes levelet bocsájt, a felső levélből hegyes csúcsban az alsó szárak irányában két levél nyúlik, melynek felső széle egyenes, külső széle körszelvényű, alsó széle szintén körszelvényű, a levelek alsó csúcsa táján csúcsban álló ketté nyiló két levélke áll lefelé s közepéből tojásdad tag köti össze az alsó szárak felső csucsaival, közben kétfelől áttörés van; a felső szárak csúcsa fölött tojásdad áttörés és körülötte három levél sorakozik, melyek közül a középső a háromszögidom csúcsát képezi.

Más díszes példánynál az alján rövid egyenes keret fölött kis áttörés van, a compositio itt is gömböcsből indúl ki, mely fölött liliom idom emelkedik, lefelé szögben a keret tag szélére két rövid szár indul, a szárak végén gömböcs, mindegyik gömböcsön kifelé álló hármas levél, míg közvetlenül a liliom mellett a liliom felső csúcsán futó síma zárt keret emelkedik, e keret legcsúcsán gömböcs (a szög feje) s e fölött a külső kétfelé, az alsó hármas levelekig nyúló csipkézett keret közepe gyanánt nagyobb levélke emelkedik (CCLXXVI. 15—17.).

Kevésbé szabatos a rajz más esetben. (CCXXXV. 7., 8.) Úgy látszik, hogy az alján kétfelé vastagabb ág nyúlik, középen négyszögű kis áttörés mutatja, hogy az eredeti rajz központi idomot tervezett, melynek lefelé nyúló két ága az alappal összefolyt, csak fölhajló vége mutatja (az áttörésen kívűl) külön tagozását; e két hajtás közepett összefutván, a közös törzsből kétfelé csipkézett szélű két ág emelkedik, úgy szintén fölfelé három levelű virág nő ki. Mind ez idomok a külső szélen összefolynak s csak a négy belső áttörés mutatja még a szándékolt tagozást.

Bár más esetben is az érczöntő ötvös nem elég szabatosan bírta a tervbe vett rajzot megvalósítani (CV. 6.), mégis világosabban látjuk a rajzot. Két inda közös törzsben közepett összefut, a törzsből az alapon gyönge csúcsot képezve körszelvényben emelkedik kétfelé, két tagú levelet bocsájt fölfelé s egy rövid csúcsos tagot lefelé (a szögecsek helye), az alsó szárak kiindulása fölött közvetlenül két kisebb csúcsos hajtás nyúlik az általuk bekerített térbe s ezek

fölött csúcsos szögben két nagyobb hajtás emelkedik fölfelé alsó csúcsuk reá megy az alsó hajtás felső leveleire és felső széleiket összeköti harántosan a szög nyílását borító hármas levél.

Rokon evvel az idommal egy schema, mely mint dombormű áttörések nélkül jelentkezik (CCXIII. 14—20.), a kivitel itt is némi kétséget enged a rajz helyes értelmezése iránt. Az alsó szél közepén álló szögecsfej táján van a két dupla hajlású inda érintkezése, az alsó hajlások az alapon egyenes szárakkal körbehajló széles (majdnem) félholdú leveleket s a levelek tövén kis csúcsos tagot bocsájtanak, a felfelé kúszó inda szintén körbe hajló, de kisebb és soványabb; a két inda érintkezési pontjából két levél emelkedik hegyes szögben fölfelé s a szög nyílását borító körded szélű levél köti össze a két levelet, ez idomok külső szélei mindenütt érintkeznek és az öntés gondatlansága következtében többféleképen módosúl. Máskor is némi átváltozásban ismétlődik ez a schema (CCVIII. 8.); ekkor a kéthajlású indák idomai majdnem fölismerhetlenekké váltak, mert megszakadt a szárak összefüggése s az egyik szár felső hajlása hurokban záródik (CCVII. 8.).

Új schema támad, hogy ha a keretes alap közepén álló gyűrű alúl kétfelé laposan hajló indát bocsájt és a gyűrűből fölűl kiinduló két pár inda hajol jobbra-balra; az alsó pár vastagabb levelet bocsájt, a felső pár végéből az alap végeire lenyúló s kívűl hármas tagú levelek indúlnak, bekeretelvén az egész tért, legfelűl pedig a két indaszár szögére félkörű tag hajlik (CCLII. 5—7.)

Nagyon egyszerű szerény mustra keletkezik, mikor fél elypsis idomú bekeretelt lemez aljából közös szárból induló félkörű inda vonúl a keret felé (CCLII. 19—27). Némelykor, ha az indák vastagabbak, a rajz két levelű formát látszik mutatni, így három mezőre oszlik a tér; a két alsó mezőben gömböcsidom van, mely némelykor a szár végéhez tapad és körben végződő inda képét nyújtja, a felső tért betöltő idom háromszögű; a keretből legfelűl kiálló kis toldvány néha félkör, máskor három tagú levél idomát ölti.

Középső gyűrű képezi egy más csinos mintában a központot, a gyűrű alsó széle hármas csipkéjű, jobbra-balra két hajlású indák ágaznak ki, a közös szárakból kiinduló hajlások egyike lefelé, a másika fölfelé áll, a felső külsején

kettős levelű; a gyűrű közepéből egyenesen fölfelé emelkedő szár öt tagú levélben fejlődik, melyekből a két külső az alsó kettős levéllel összefolyik. (Csúny 92. sír CCLXXVIII. 15. és 16.)

Néha a compositio a csúcsból indúl ki. Bájos kis ékítő lemezkéket leltek a czikói 490. sírban (CCXXXV. 9—15), melyeken a szögecsnek szolgáló kis köröcskéből kétfelé szár emelkedik, ez rövid hajlás után lefelé rövidebb fölfelé pedig hosszabb emelkedő levelet bocsájt, a két felső levél legerősebb hajlásán körszelvényű a lemezke széle, melyben a levél-idomok kidomborodnak. A bájos virág-idom az öntésben megdurvult, az alsó levélhajtások némelykor gyűrűvé válnak, de a felső szirmok idoma mindig tisztán fölismerhető. Nemesvölgyön szívidomból két kör-levélféle nő ki s ezek fölött nyilt vagy zárt szarvakat példázó két levél emelkedik (CXXXV. 1—6.). Mintegy ezen forma egyszerűsítése, mikor a szív helyét két rövid inda pótolja, mely csúcsban találkozik és a nyilásán harántosan álló két szarvat példázó levéllel végződik (CXLII. 20.). Keszthelyi példányon a szarv-idomú leveleket talán lefelé állva kell képzelnünk (CIII. 7.), az általuk képezett szögben belűl levél-idomok látszanak, a csúcsból heraldikus liliom indúl s annak tövéből két tagú levél nyúlik mindegyik szarvra. Szirákon is voltak példák ilyen megfordított compositióra Egyik esetben szögecs számára a csúcson álló félkörű átlyukasztott lemezből két inda, közös szárból indúl párhuzamosan kétfelől félkörhajlással és kétfelé hasadván végeivel az egyenes keret széleihez tapad, alúl közös szárukból liliomféle virág nő ki, két félholdú szirommal s közepett az egyenes keretig nyúló pálczává átalakúlt levéllel. (CCLI. 10., 11.) Ugyanez a schema megmerevedett formában tünt föl ugyanazon 41. sírban. Itt a liliomból egy vastagabb pálcza tövén kiálló két gyűrű lett s az indák végei egy síkban összefutván csak az el nem torzított előmintából megérthető formát öltenek.

Hogyha ugyanezt az idomot megfordítva szemléljük, akkor megértjük, mikép származhatott belőle egy más sziráki idom (16. sír CCXLVI. 5., 7.), a hol a megmerevedett geometriai idomok részben újra növényformát öltöttek. Az indás hajlás ugyan itt is patkóvá vált, közepén félkörű végein körded kihajlásokkal a szögecsek számára, de leg-

alább a patkóban álló idomot képzelhetjük háromszögű alapból kinövő szárnak, mely kétfelé körded levelet bocsájt.

Hogyha a lemezke alján a bemetszés mélyebben nyílik be a lemezbe, akkor a lemezke megközelítőleg patkóidomot ölt, mely patkó két ágának megfelelő compositiók keletkezésére szolgált alkalmúl.

Czikói patkós lemezkéken, melyek csúcsba futó szélűek, a csúcsba helyezett szögecsből a keretet képezve keskeny inda vonúl a patkó lábaira s ott szélesbűlve befogadja a két szögecs fejét. Ezen kereten belűl ugyancsak a csúcsból két körhajlású levél hajlik a bemetszés felé, köztük négyszögű vagy kerek áttörés van. (CCXLIII. 15—17.) Mindegyik patkóágon két hajlású inda domborodik és a két inda a kihajláson érintkezik. (CXLII. 17.)

Szent-erzsébeti patkós lemezkéken (CCLXXXVII. 3.) a patkó hajlásából kiálló négyszögből indúl ki a szerény compositió; a térnek megfelelőleg négyszög keretből emelkedik a bemetszés felé egyenes szár és kétfelé hajló félhold leveleket bocsájt a patkó két lábtagján fönmaradó tért határozatlan idomok töltik meg. Gazdagabb a compositió ugyanazon sír nagyobb patkós levelein (6., 7.). A négyszögű kiugráson háromszögű keret veszi körűl a szögecs lyukát, ebből vékony szár egyenesen a tengely irányában emelkedik és a bemetszés táján kétfelé igen vastag félhold levelet bocsájt, melynek csúcsai az öntésben a szárral összefolytak. Közvetlenűl a levelek alatt a középszárból két inda emelkedik, mely a levelek körűl hajlik és a bemetszés kerete tájáig nyúl. Más két inda a lemez külső hajlását követve a belső indák legerősebb hajlásával összefolyik, a középszár felé vastag s csúcsos levelet bocsájt kétfelé s a patkó lábaira terjedvén, az ottani szögecsek helyét szegélyzi. A gazdagon tagozott mustra jól tölti ki a tért, de kétségtelen, hogy a mintázáskor vagy a lemezke öntése alkalmával zavarossá vált.

Ismét az alap bemetszése táján indúl ki egy szegedöthalmi lemezkén a gazdag indadísz (LXXII. 8.). Két kéthajlású inda a hajlás fölött legerősebb kihajlásán egymást éri s innen egyenletesen egy erős hosszú s tövén a hullámhegy alá bújó körded félhold levelet bocsájt, az indaszárak felső vége két ily dupla levelet bocsájt, egyiket a patkó lábai felé, másikát az ellenkező irányba. A patkó lábain fön-

maradó tért háromtagú levél, a négyszög nyújtványt háromszögidom tölti meg.

Hasonló patkós lemezen Keszthelyről (XCI. 11.) egymástól függetlenül álló félholdú levélből kihajló bunkós levélidom tölti ki a bekeretelt középtér két felét.

A patkó legegyszerűbb diszítési módját mutatja a 103. csúnyi sír (CCLXXIX. 11., 12.) nehány lemezkéje, a háromszögtől fönmaradó téren, a bemetszést párkánykeret szegélyzi, a külső szél pedig csipkézett. Máshol mikor a bemetszés kevésbé erős, a három szögecs a lemezen áll, a bemetszés kerete hiányzik és csak a szél csipkézett. (XCI. 8.)

Néhány értelmetlenné vált idom azt engedi sejteni, hogy eltorzult schemák értelmetlen másolása. Háromszögű lemezen (Csúny 103. sír CCLXXIX. 9., 10.) a szél csipkézett, az alap mellett három kisebb körded áttörés, középen két nagyobb körű áttörés s a csúcs felé ismét két kisebb körded áttörés sorakozik, mely talán középső törzsből induló oldalhajtások széleit környezték az eredeti mintában.

Ötszögű lemezkéken Csúnyról (CCLXXIV. 18—23.) az egymással szemben álló szögletes idomokban talán két állati fej és láb részének ábrázolását sejthetjük; a rajzot nyilván a szíjvégek szíjfelőli szélén a szíj befogadására szolgáló állati fejek inspirálhatták, csakhogy ezek a jelen alkalommal a megszokottnál még durvább idomban jelentkeznek.

Állatot példázó préselt aranylemez a n. múzeumban. 1/1 n.

XIII. FEJEZET.

Griffes motivum az ú. n. sarmata csoportban. — Inda és griff az avar-bolgár csoportban. — Növényi és állati diszítés a honfoglalási kor emlékein.

A sírmezők ú. n. sarmata emlékcsoportjaiban sűrűn szerepel a griff. Szíjvégeken nem ritka az a jelenet, mikor két griff megtámad vagy agyonmarczangol valami négylábút, őzt, dámvadat vagy más hasonló állatot; máskor ugyancsak szíjvégeken, a hol van hely számukra, sorjában állanak, a kisebb szíjvégeken csak egynek jutván hely. Ugyancsak nagyobb szíjvégek hüvelyén harántosan áll vagy guggol néha egy-egy griff, némelykor a csat lemezében áttört munkában jelentkeznek, de legsűrűbben maradtak csuklós vagy más egyszerű négyszögidomú szíjdíszeken. Ha mindezeken végig kisérjük a griff alakját, egyrészt azt tapasztaljuk, hogy az övdíszek oly műhelyekből kerültek elé, a melyek sohasem emelkedtek túl a gyári munka középső mértékén; másrészt azt mondhatjuk, hogy a meglévő övgarniturák között nincs kettő, melyen a griff ugyanazon a módon volna alakítva, sőt megesik néha, hogy ugyanazon sírból kikerült griffes ékítmények egymás között is változatosságot mutatnak.

Az állati viadal két különböző fajtáját látjuk egy keszthelyi szíjvégen (CXII. 5.), egyszer a griff két első karmos lábát reárakta egy dámvad fejére, mely előtte lelapult; a második oldalon a két griff két felől fiatal szarvtalan tülköst szorít, egyike megböki a nyakát, a másik pedig czombja hátulját. A szíjvég hüvelyén harántosan állatfej van ábrázolva, melynek teste keskeny szalag idomában fölül és elől betölti a szűk tért.

Egy más keszthelyi szíjvégen (CXII. 1.) csak a középső agancstalan tülkös idoma vehető ki tisztán, a griffek hosszú

körmei marczangolják, de a griffek fejeit a rajz nem mutatja. Ez utóbbi összekuszált rajz változatokkal ismétlődik egy keszthelyi (CXIII. 3.), két n. múzeumi (LXV. 2. és 3. a.) és a csúnyi (CCLXXXIII. 1.), ordasi (LXXVIII. 5.) s a sziráki (CCLI. 2.) analogiákon. Talán még zavarosabb a jelenet és másforma a csoportosítás egy keszthelyi példányon (CXIII. 1.). Végül külön említést igényel egy nemesvölgyi szíjvég domborműves jelenete (CXLI. 9.), mert ezúttal az állatok nincsenek harczban egymással, csak kerülgetik egymást és egyikök sem tulajdonképeni griff, mindannyinak körmös a lába és lándsaidomban végződő hosszú farka is mind a három állatnak ugyanaz, csőre egyiknek sincs és állatfejnek egyáltalában csak a középső állaté mondható, a másik két fej már teljesen értelmetlenül stylizált alakká változott.

Nemesvölgyön (CXLI.) és Szeged-Sövényházán (LXXIII. 7.) akadt egy-egy áttört művű szíjvég, melynek három bekeretelt osztályában egy-egy guggoló griff fordul a hüvely felé. Idomuk nagyon durva, szemüket kerek duplagyűrű képezi, két fülük alul félkörben, néha teljes körré összefolyik, szárnyuk meggörbült pálcza és farkuk gyűrűben vagy négyszögben kunkorodik, lábaikon a körmök teljesen hiányzanak és a griffet csak a görbe csőr és emlősállat teste jellemzi. Egy szeged-sövényházi csuklós szíjdísz (LXXIII. 7.) négyszögű keretében egymás mellett guggoló két griff majdnem hasonló idomú, de mégis abban különböznek, hogy megvan a fark és csak a vége gyűrűs; ezúttal az állatok előtestét néhány apró háromszögű mélyedés ékíti. Egy más csuklós dísztagon Sövényházáról (LXXIV. 9.) egy ilyen griff ismétlődik s ez csak abban különbözik, hogy teste hosszabb, mert több a hely és megfelelőleg a hátsó lába is hosszabb.

Ellenben kissé módosul az ugyanazon lelhelyről való áttört művű csaton (LXXIV. 10.) az állat idoma; ezúttal a két fül egyenes pálczák gyanánt áll a kerethez, a farka fölfelé hajlik, de nem végződik karikában és most inkább az első lába hosszabb, míg a hátsó rövidebb s a szem helyén gömböcs dudorodik.

Teljesen eltérő egy sövényházi csuklóstag áttört művű lemezén a griff (LXXIV. 11.). Ezúttal a griff első lába háromkörmű, farka ∼ formában visszahajló és a hol a szárnya volna, ott egy karikából lefelé hajló vonalat látunk.

Egymás mögött a hüvely irányában járó (?) két griffet látunk egy csúnyi (CCLV. 1.) és egy keszthelyi szíjvégen (CXII. 5.); a járás benyomása onnan származik, mert csak a körmök szélső pontjai érik az alapot és mert az előtest tartása majdnem függélyes, a csőr nyitott, a fark hurok idomú és a szárnyak helyén két idomtalan dudorodást látunk.

Ezeknél durvább alakításban csak egy kis-mártélyi szíjvégen (CXLIX. 6.), egy ordasi szíjvég hüvelyén (LXXVIII. 6.) és keszthelyi áttört művű csuklós dísztag két részén (XCIII. 9.) látjuk a griffet. Ez utóbbi talán egyáltalában a legdurvább ábrázolása, melyet hazai leleteinkben ismerünk s ez annál meglepőbb, mert készítője mégis oly magasra becsülte a munkáját, hogy megaranyozta. Hogy ezúttal is griffek vannak előttünk, csak onnan sejthetjük, mert a térdcsuklóban szokás szerint megtört lábak végén a körmöket hosszú párhuzamosak jelzik és a hátán gyűrűs végű fark van jelezve.

Egy nemesvölgyi csat domborműves lemezén (CXXXVIII. 8.) is csak nagynehezen ismerünk reá a griffalakra, feje ezúttal visszafordul és nyitott csőre összeér a farkkal, lábai csak mint csonka durványok állanak ki a vastag testből, melynek a mintázó nem birta megadni a szokott jellemző formát, de két tömlő idomát ábrázolta, mely közepett egymásba folyik.

A többi griffidom, mely nagyjából a megszokott formában jelentkezik, rendszerint négyszögű csuklós áttört művű szíjdíszeken jelentkezik, némelykor négyszögdíszeken, melyek nem függnek össze más kisebb taggal. A griff legtöbbször guggol, ezt a benyomást akkor kapjuk, hogyha a szárak csúcsai egyformán az alapot érik, vagy legalább a körmök egyenletes hajlással feküsznek az alapon; oldalnézetben legtöbbször csak egy első s egy hátsó lábat látunk.

Van azonban egy pár eset, a mikor az első láb meg van duplázva s egyszer talán hátul is két lábat jelez a mintázó, ilyenkor nyilván ugrást vagy futást kíván kifejezni. Talán négylábú az egyik keszthelyi csaton egy griff (CV. 5.), melynek még az a különlegessége, hogy a farka ketté hasad, mintha inda volna; bizton négylábú egy keszthelyi sírból 6 példányban előkerült négyszögű szíjlemezen a griff (CIII. 5.); sajátsága, hogy fülei egyenes pálczaidomúak, a

szárnya fölül félkörüleg záródik és farka S formájára fölfelé hajlik. Egy más keszthelyi csuklós szíjdísz (CXII. 3.) griffjének legalább az első lába dupla s itt a körmöket is valamennyire jelezte a készítő, hátsó lába egyszerű és körme nincs. Füle rendes, szárnya csúcsba futó, farka S hajlású. Ugyancsak két első lába van egy griffnek a 149. sz. csúnyi sírban (CCLXXXIV. 14.); más különössége, hogy csőre nyitva áll és teste pettyes; még különösebb a szárnya, ennek a helyén van egy előrehajló hederaleveles végű inda és egy félkörben hátrahajló gyűrűféle. A 114. sz. csúnyi sírból is előkerült ily háromlábú csodaalkotás (CCLXXX. 8., 9.), melyre alább visszatérünk.

A többi esetben mindig csak egy első s egy hátsó lábat látni a griffből, de nem látni mindig körmeit, mint p. o. egy keszthelyi négyszögű dísztagon (CV. 4.). De ily egyszerűsített formájában is a fül, szárny és fark idomában annyi változatosság van, hogy szintén lehetetlen mindezeket szavakba foglalni. Ordason, Csúnyon és Nemesvölgyön a griff farka többször hegyes háromszöggel végződik, lándsacsúcsal lehetne összehasonlítani; némelykor teljesen nélkülözi a griff a szárnyat (CCLXXVII. 6—8., Csúny CCLXXVIII. 2—5. és CCLXVI. 10—14.), máskor S betű vagy 8-as idomot ölt, mire példákat Csúnyon (CCLXXXV. 7., 8.), Nemesvölgyön (CXXXIV. 24—26., CXXXIV. 4—8.) és Ordason (LXXVIII. 1.) találni. Némelykor hajlandók lehetnénk lyrához hasonlítani a szárnyat, mire ismét Csúnyon találunk két változatot, egyiken (CCLXXXIII. 3., 4.) az idom szabatosan és tisztán jelentkezik, a másikon (CCLXXX. 8., 9.) kúszáltan és határozatlanul; legszabatosabb az efféle «lyrás» szárny a lébenyi griffen (CXXX. 1.)

Szép körszelvényű hajlással indul a nyak elülső széléből jobbra fölfelé a szárny a mártélyi griffeken (CXLVIII. 6—8.). A hát közepéből pálczaforma a fej felé hajlik a szárny helyén egy sziráki példánynál (CCLI. 13.) és e griffnek a farka is különös, a mennyiben gyűrűs bunkó módjára van alakítva; egy csúnyi kis szíjvégen (CCLXV. 2.) pedig a szárny félkörbe hajlított és gyűrűs végű inda idomában lebeg a griff teste fölött.

Végül egy csúnyi csonka nagy szíjvégen (CCLXXIII. 4.) a hüvelyen harántosan egy, a hüvely hosszában pedig két-két griff sorakozik, ez utóbbiak közül egyik párnak fölfelé,

a másiknak lefelé állott a teste, mindeniknek a feje visszanéz, valamennyin csak a körmös lábvégek s a hegyes fül s némileg a hegyes száj emlékeztet a griffre, szárnyuk nincs, farkuk pedig rövid.

A nagyszentmiklósi edények indás diszítményei különálló ornamentális csoportot képeznek, bár rokon az előbb említett csoporttal. Különösen két szembetünő sajátság jellemzi.

Egyik, hogy az indák ez ornamentekben gyakran görbevégű pálczatagok idomát öltik, a mit egyébként elvétve az előbb ismertetett csoportokban is tapasztaltunk. Ily pálczatagok sorakoznak a bikafejű csészén a bika szájából kiinduló indán (CLXXXII.). A sor magában véve nagyon egyhangú volna, ha nem különböznének az egyes pálczák nagyság szerint, ha állásuk nem követné az alapúl szolgáló inda hullámos hajlását és ha nem váltakoznának a pálczák közberakott levelekkel.

Csekélyebb változatossággal sorakoznak hasonló pálczatagok a blatniczai kúpos gombon (CLXXXXVII. 3.) két sorban egymás fölött. Bizonyos tekintetben ideszámíthatjuk a szent-erzsébeti áttört művű kúpos gombot, melyen a pálczák végső hajlásait, fölül-alúl sorakozó körszelvényű tagok szegélyzik (CXXXI. 7.).

Másnemű alkalmazásban látjuk e pálczatagokat a presztováczi aranycsat lemezén (CLXXXXV.), a hol végükkel egymáshoz rakott görbe végű pálczák szegélyzik jobbra-balra a belső mezőt. Ismét máskép állanak a szegedsövényházi egyenes övtagon (LXXIII. 8.); ezúttal ugyanis a tengelyre ferdén futó helyzetben a hajlított véggel mindig befelé párhuzamosan sorakoznak.

Alighanem zárt gyűrűben hajlított végű pálczákat képzelt egy keszthelyi nagy négyszögű lógós lemezen a készítő (CXIV. 9.), a ferdén álló pálczák párhuzamosan négy sorban egymás fölött és öt rakásban egymás mellett sorakoznak és ha ebben az elrendezési módban és a gyűrűs befejezéssel geometriai mustra benyomását teszik, még sem valószínűtlen hogy ez csak indás pálczák megmerevedésének oly végső folyama, melynek több ízben szemlélhettük megelőző fokait.

A másik sajátszerűség a levéltövek, szárak, szirmok, mellékhajtások gyűrűs összekapcsolása. Ez összekapcsolási mód talán összefügg a legtöbb ornamentsor körsávban való, tehát

füzéres alkalmazásával, mely a koszorúba fűzött levelek és virágok összekötésének gondolatát ébreszti vagy annak a reminiscentiája. Ezt az összekapcsolási módot azonban csak a domborúan alakított fűzéreknél tapasztaljuk, a laposaknál nem. A lapos diszítményeket egyátalában, nagyobb hajlékonyság és díszesebb tagozás jellemzi, a mi azonban talán nem annyira stylistikus, mint csupán technikai okokra vezetendő vissza, mert a trébelés kimértebb utakon járt mint a vésés és ezért úgy véljük, hogy a fűzérek idomaiban a mértani szabályosság s néha az indák báj nélküli hajlásai, máskor megmerevítésük (CLXXIX. a 9. és 10. csészén) nem annyira a rajz, mint inkább a kivitel fogyatkozásainak tekintendők.

Szorosan véve új formákat az indadiszítmények közt alig találunk, legfölebb talán a 8. tálczát szegélyző mustrában (CLXXVIII. és CLXXXXIII.). A körszelvényű indák végeire helyezett liliomidomnak összekapcsolása fölfelé hajló levélpárral új, bár nem igen szerencsés combinatió, a mint azt sem tarthatjuk szerencsés gondolatnak, hogy az indaszár némelykor a hármas szirmú virág középső szirmából emelkedik (CLXXIX. és CLXXXXIII.). A 2. korsó sávában (CLXV.) egymás mellé helyezett levélsorok ugyanazt az értelmetlen ornamentet képezik, melylyel már egyes szíjvégeken mint helytelen elváltozás által elhomályosúlt mustrával ismerkedtünk.

Legközelebb áll a nagyszentmiklósi indák alakításához az egyik blatniczai csatlemez pálczás díszítése. (CLXXXXVII. 8.). Megvan a végek rövid körhajlású idomítása, s a szárak gyűrűs összefűzése. A keret egyenes vonalán a csat nyílása táján két keresztbe rakott s a találkozás pontján gyűrűvel összefűzött pálczás inda képezi a compositio alapját, a gyűrűből liliom emelkedik a mező közepére, az alsó pálczák végén a keret hosszában egymás fölött két-két egyenes szárú görbített végű pálcza áll egymás hegyén és összeérésük pontján ferdén az alsó liliom fölé emelkedő egyenes pálczák állanak, a hol közepett érintkeznek, gyűrű köti össze a pálczákat s azontúl jobbra balra hajlanak, a gyűrűből egyenesen rövid dupla szár áll ki, a végén ismét gyűrűtag köti ki, ezen fölül ismét kétfelé hajolva befejezik a compositiót, az alsó és második sorbéli harántosan hajló szárak végső görbülete alatt félholdú levél fogja körül a gör-

bületet és a felső harántos szárak tövén egyik oldalon kis levélke, a másikon gyűrűs végű kis szár áll ki a sarokból; a liliom szirmain ugyanazok az ékforma mélyítések észlelhetők, melyek az egész edény leveleit oly jellemzően díszítik.

A presztováczi kincs csatjait (CLXXXXV. 1., 2.) és egyéb lemezeit (u. o. 7., 8.) hasonló összecsomózott pálczák ékítik, a csatlemezeken a pálczák a belső tért keretelik be és az egyik nagyobb csatlamezen (2.) harántosan hajló indák a mezőt több kisebb térre osztják, melyek mindegyikében ékidommal díszített levelek sorakoznak középső levelek mellett. A csonka lemeztöredékeken (CLXXXXV. 7., 8.) liliomidomok alatt a rövid, széjjelálló szárakat gyűrűtag köti össze és ezzel változik egy más idomcsoport, melynek közepén bekeretelt áttörés fölött levélke domborodik, mellettök körhajlással végződő két rövid indaszár áll kétfelől s alattuk a gyöngykeret hosszabb, a gyűrű s a szárak alatt rövid inda terül el, mely a szárak alsó végei felé bocsátja két félholdas végét. A presztováczi idomok már teljes fölöszlásban mutatják a növénymustrákat és az ötvösnek, a ki alkalmazza, törekvése csupán oda irányul, hogy valamikép a tért a megszabott díszítő elemekkel betöltse.

Nem a compositio révén, de a ponczolás kedvelése és az ékidomú mélyedések alkalmazása miatt csatlakozik ez ékítmények csoportjához az, melyet néhány jól datált sírlelet, a pusztatóti és kunágotai aranyékszereket díszítő motivumok mutatnak. Az ékekhez apró beponczolt pontok és félholdacskák csatlakoznak s ezekkel ez ékszereken a keretes sávokat vagy mezőket töltik meg, néha elvétve (L. 1. és 5.) indákat és virágot is alakítanak belőlök.

A kunágotai ékítmények azért állanak közel a fönntárgyalt indás díszek nagy csoportjához, mert itt tényleg indák is szerepelnek a compositióban. Legkönnyebben fölismerhetők a szíjlemezeken (L. 4., 5., 6.). Itt ugyanis talapzatot jelző, három oldalon egyenestől határolt idomból kelyhes virág (?) nő ki, mely fölül félkörhajlással széjjelnyílik; apró négyszögmélyedéseknek talán az a föladatuk, hogy közeik a virágszirmokat jelezzék. A félkör szélén mindkét oldalon a keretsávból kiugró kettős levelű inda követi a középső virág szélét egész a tövéig, a hol csúcsa belészögel a virág kelyhének töve alá. A nagy szíjvégen is (L. 2.) látjuk a két indát, csakhogy ezúttal a kisebb

levélidom erősebb hajlással ugrik ki és a másik levél jóval hosszabb. De a forma, melyet a két inda közbe fog, kicsit módosul; van középszára és szívidomban indul a szárból, felső mértani befejezését pedig a két egyenes keretsáv s a szíjvég közepén álló keretes kör szabja meg. Ellentett irányban ugyanezt az idomot a szíjvég félkörhajlású széle táján hasonló állású két indaidom fogja be, csakhogy az alap, melyből a szívidom emelkedik, nem egyenes, de félkörhajlású.

A pusztatói szíjdíszeken (LVI. 2., LVII. 1., 2., 3.) az uralkodó idom az egyenes alapon kettős szárból a tengely irányában álló szár, mely levélidommal vagy száridomát megtartva, az ellenkező keretbe vész, a tövén levélpár, melynek fölfelé fordult csúcsa egymástól ferdén áll a keret felé, a tér hossza szerint e fölött következik egy vagy két levélpár, mely szintén ferdén áll a középszárra, de csúcsa lefelé fordul; némelykor (LVI. 2.) megvan a levelek s a középszár közti összefüggés, máskor azonban (LVII. 1., 2., 3.) úgy állanak egymás mellett, mintha egymáshoz semmi közük sem volna.

A motivumot keszthelyi préselt lemezű szíjvégeken (C. 10.) csak igen csekély módosulással ismételve látjuk; a motivum itt még inkább élő növény gondolatát kelti, mert a szár hegyéből levél nő ki s az oldalsó levelek csúcsai a szár felé állva inkább simulnak hozzá és látszanak belőle kinőni.

Ezeknek a leveles száraknak nem volt más jelentőségük, mint a mivel minden egyéb, gyakran ismétlődő növényornament bír. Máskor, hazai leleteink közt legalább kétszer, a fának eredetileg symbolikus jelentősége volt. A nagyszentmiklósi csésze lemezes fogantyuját ékítő állatok kétfelől egy fa felé közelednek (CLXXVIII.), mely bizonyosan az élet fájának ősi assyr motivumának emlékezete. Ezúttal a keleti motivum annyira megmaradt, hogy egy kis jóakarattal még a fában is keleti vagy délvidéki fára, pálmára ismerhetünk. Ily azonosítás lehetetlen volna egy n. múzeumi zománczos fibulán ábrázolt fa esetében (XXXV. 6.), a melynek két felől feléje forduló madár az őre; fa voltát csak alsó kettős szárnyujtványa és törzsének felső két rövid ága jelzi; ez utóbbiak idoma a madarak csőrével összefolyván, idomuk határozatlan. Fa helyett rokon kétoldalú madárcsoport

között máskor (XLV. 4.) két duplahajlású szár találkozási szögéből szívidom s ebből ismét kisebb szívidom, rajta három gömböcscsel nő ki.

A pusztatóti fülönfüggő virág kelyhe (LVIII. 1.), fenéki ékszerek csupasz fölületébe bevert egyszerű körhajlású indapára (LXXXVIII. 4., 7.), ugyanoly indapár bökénymindszenti fibula fején (LXXV. 10.) és egy-egy rozetta Keszthelyről (CXV. 11.) és Bökény-Mindszentről (LXXV. 11.) rozettás virágok és koszorúk keszthelyi korongos fibulákon (CXXI. 1., 3., 4.) és hármas levelek csoportjai tű fején (CXX. 4.) oly növényidomok, melyek révén e kölönböző emléksorok összefüggnek.

A nagyszentmiklósi kincs három darabján szerepel a griff. A 8. sz. tálczán (CLXXVIII.), a lapos fogantyún kétfelől, a párduczok mögött egy-egy griff áll három lábán és mindegyik első lábával ágat emel; füleik hegyesek, egyiknek a szárnya lapátalakú, a másiké háromszögű, a fark majdnem egyenesen emelkedik.

Erős támadó mozgásban van, a 20. lapos csésze (XCIV.) griffes állata, erősen ágaskodik, mindkét szárnya segíti a mozgást, farka hosszú és szépen hajlott levél idomában van stylizálva.

A halfarkú kevély griff a 19. szelenczén (CLXXXVIII.) erősen stylizált szárnyaival méltán sorakozik a mesterileg alakított sorozathoz. Görbe csőre dagadt mellére hajol, lábai erősen feszülnek. Szárnya háromszögű, pálczás kerettel, melyből egyenletesen pálczaféle nyújtványok állanak ki.

A lapos diszítésnek sajátságos neme érvényesül egyéb diszítési módokkal, a domborműves és áttört műves ornamentikával, egyidőben és néha azokkal vegyest ugyanazon tárgyakon. Ez a diszítő mód a ponczoló alkalmazása mellett a lapba bevésett vagy domboruan kiemelt idomoktól fönmaradt területet apró körökkel vagy pontokkal érdessé teszi és ezzel sajátszerű hatásokat idéz elé. Nyilván a keleti ötvösségből indult ki a technika és leleteink közt legjellemzőbb és meglehetős sűrű alkalmazásban a nagyszentmiklósi kincs edényein fordúl elé. Legterjedelmesebben alkalmazták a 8. sz. lapos csészének lemezes fogantyújának az alsó lapján (CXCIII. 3.). Itt az edény fölakasztására szánt sodrott szélű lyuk egy gazdag indacompositiónak középpontját képezi. A két indaszár a gyűrű aljából lefelé indúlva,

két hatalmas ívben jobbra-balra hajlik, a főszár már első hajlásán egy nagyobb és két rövidebb indát bocsájt, mindegyik hármas tagú levélben végződik és épúgy második hajlásából négy kéttagú és a végén egy háromtagú levélbe átmenő inda fejlődik, a gyűrű fölött háromszögből kiálló lándsaidomú levél jelzi a két oldalú compositió középtengelyét. Mind ez idomok fölülete síma, csak a körvonalakat vésték a lemez fölületébe és a háttér érdessége erősen kiemeli a rajzot, mely e nélkül sokkal kevésbé tünnék szembe.

Egész hasonló alkalmazásban látjuk a technikát a 3. korsó szájának a karimáján (CLXX.). Itt egyenközű oldalú sávot végig hullámosan futó indával diszítettek, mely a mélyedésekbe fölváltva fölül és alul egy-egy nagyobb öttagú levelet és két kisebb mellékhajtást bocsájt. Ezúttal a körvonal közé eső tér ismét símán maradt és a sáv többi terét érdessé tették.

A 6. korsó öblén négy gyöngyözött szélkeretes gömbszelvényű kihajlás van (CLXXIII.). Itt a megváltozott térnek megfelelőleg, a szelvény aljából két hullámos szélű levél a közepéig emelkedik, egy harántosan a két vég fölött álló körded tag mintegy csomót jelez, melyből kétfelé lehajló liliomhoz hasonlítható virág indúl ki; minden szelvényben más a virágcsokor alakítása; ezúttal ismét a körvonalú rajzon belül síma a tér, kívül érdessé tették és így hatásosan kiemelték a rajzot. Ugyanezen korsó alján is alkalmazták a diszítő módot. Ott, a hol hasa az alján legszűkebb és mielőtt kezdődik a talap, gyűrű módra kiemelkedés fut körül, ezt kettős indás sor ékíti egymás fölött, az alsó egyszerűbb, itt az inda apró körszelvényeket képez, melyek fölfelé álló csúcsokban összetalálnak, minden második csúcsból hármas levél emelkedik, a felső indasor hasonló, de az egyes ívszelvények két-két alsónak felelnek meg, az alsó sor üres csúcsai fölött kör van s e kör alúlról a legerősebb hajlásokat éri és itt valamivel magasabb levél áll ki a völgyes hajlásból, mellette a csúcsokig kisebb levelek sorakoznak, a csúcsokon csomót jelző körded idom s ebből hármas levél emelkedik, mindig két ily levélcsomó között a sáv felső széléből ellentett irányú kisebb hármas levél áll lefelé. Az idomok mellett fönmaradó háttért apró körökkel érdessé tették.

A 7. számú korsót (CLXXIV.) talapzatának függélyes oldalát érdes mezejű sávban ismét leveles indákból képezett körülfutó dísz ékíti. Ezúttal az egyenlő közökben álló középponti köröket körszelvényű indák kötik össze, az indáktól képezett csúcsból hármas levél emelkedik és a körszelvényű inda közepéről is levél áll ki, mely szorosan érintkezik a jobbról-balról feléje hajló levelekkel.

Más két alkalommal kivételesen domború diszítmények kiemelésére is alkalmazzák a ponczolást. A 2. korsó öblét szegélyző sávon (CLXVI.) hullámvonalú inda domborodik, a mélyedésekbe bocsájtkozó két levelű hajtásokkal; ezúttal köröcskék sűrűn borítják a háttért. A 13. számú bikafejű kagylós szelenczén (CLXXXIII.) a fej alján egy körülfutó sűrűn rakott pontocskákkal érdesített sávon inda domborodik, melyen szabályos közökben egyenletesen fölfelé álló hajlott végű indák sorakoznak, míg alján mintegy az állat bajszát folytató szőrcsomók állanak ki egyenlő távolságokban. A ponczolónak az edényeken másfelé és más módon is jut alkalmazása, itt erre nem térünk ki, csak az érdes mezők és sávok és az azokon alkalmazott diszítményekre szorítkozunk, mert tökéletlenebb formában és szegényebb alakító képességgel ugyanazok vagy hasonló diszítmények jelentkeznek hazai szíjvégeken, csatokon, pántokon s egyéb ékítő tárgyakon, a melyekre most áttérünk.

Legszembetünőbb a rokonság a presztováczi aranycsat és aranyszíjvég diszítésével (CLXXXXV. 1., 2.). Itt is a középső tért bekerítő sávot érdessé tették és összecsomózott hajlottvégű indapárok domborodnak benne, a milyenekkel a bikafejű szelenczén találkoztunk.

A blatniczai aranyozott szíjdíszeken (CLXXXXVII.) körökkel érdessé tett alapon Y idomú sáv által ketté osztott téren két olyanfajta levelet szemlélünk, mely a nagyszentmiklósi 3. szelencze alján a két belső indahajlásból kiemelkedik. Más rajzot látunk érdes alapon a blatniczai egyik szíjdíszen (u. o. 9. sz.), de erre a nagyszentmiklósi kincs ornamentjei között nem találunk megfelelő analogiát, mert e kincs jó ízlésű tapasztalt ötvösök műhelyéből kerültek ki, a hol minden mustrának tagozása és az egyes tagok szabatos kivitele mintaszerűen történt meg, míg a blatniczai levél egy középszár mellett egymásra tolt, de nem szabatosan kifejtett tökéletlen levelet s a végén nagyobb levéllel

befejezett idomot mutat. Többször akad hasonló eset, hogy tökéletlenül alkalmazott ismert levél- és indaidomok zavaros rajzzá egyesülnek. Ezt a levélidomot tökéletesebb formában látjuk egyik sziráki lovas sírban a lószerszámhoz tartozott félgömbű tagokon (CCL. 1., 2.).

A jobb rajzok közül való és jóval fölötte áll a vele rokon szíjdísztagok rajzának egy keszthelyi lovas sírbeli dísztag (CII. 10.). Itt dicsérendő a tér helyes kitöltése és a rajz kellő tagozása. Az egyenes alapon két nagyobb körszelvény között egy kisebb körszelvény áll, rajta kör van, a körből jobbra-balra egy-egy nagyobb levél fölfelé egy kisebb levél lefelé a keretig hajol, közepett növény pistillushoz hasonló idom emelkedik, rajta lapított köridom s ebből közepett a csúcscsal lefelé álló bunkós levélidom s jobbra-balra két karéjú levél hajol. Ugyanabban a sírban volt egy széles, de rövid szíjvég (CII. 11.), mely nyilván lelógott s azért helyes érzékkel úgy intézte készítője bokrétás rajzát, hogy az alsó széléből emelkedjék fölfelé. Itt ismét egy körszelvényre helyezett tojásdad tagból indúl ki jobbra-balra egy-egy szélesbülő levél, azután egy érdes körszelvény következik és ezt szegélyzi két oldalt szélesebb, közepett keskenyebb, de magasabb, fölfelé álló három levél, a tér két derékszöge felé a két legnagyobb levélből félhold idomban mindkét oldalt egy-egy levél emelkedik. Egy más keszthelyi sír (CIV. 1.) hat csuklós szíjdíszén egyszerűbb a rajz, a nagyobb lemez két szögecse táján négy, illetőleg öt levél áll a szög feje körül sorakozva, a közbeeső téren három pár levél áll harántosan egymásnak a hegyesebb végekkel; a kisebb lemezkét háromtagú levél ékíti, a fönmaradó tér érdes. Ehhez, eltekintve a kisebb tagtól, a csúnyi csuklós szíjdíszek nagyobb lemezeinek a rajza az ő párosával állított leveleivel áll legközelebb (CCLXXI. 11—18.).

Az apró félkorongú szíjdíszek közt a mártélyi példányokon (CLIV. 9., 11—13.) változatos és szabatos a rajz, az alap alsó behajlásán szegélyző sáv van, közepett kör s ebből jobbra-balra hajló keskeny levél emelkedik, a két levél legerősebb kihajlását körszelvény kapcsolja össze és rajta három karélyú levél emelkedik. A csúnyi nagyobb és kisebb szíjdíszeken hasonló, de gazdagabb rajzot látunk, (CCLXXI. 19., 20., 21—25.) itt a lemezke egész alsó szélét szegélyzi

síma sáv s ennek a közepéből kéttagú levél áll ki jobbra-balra, ezeket fölül körszelvény köti össze és ezen négy fölálló levél sorakozik. Ismét egyszerűbb a rajz a sziráki díszlemezeken (CCL. 22., 23.), ezúttal az alsó szél behajlásán kör áll, s ebből hármas levél nő ki; e compositió ismétlődik a sziráki lovas sír csuklós lemezén (CCXLIX. 33. sír 12. sz.), csakhogy a középső levélből a hosszúra nyúló térnek megfelelőleg még két hármas tagozású levél emelkedik jobbra-balra. Csupán a hármas alsó levélcsoport ékíti egy keszthelyi sír (CIV. 13.) tizenkét félkorongú díszlemezkéjét.

Némileg eltérő mustrákat látunk két szegedsövényházi szíjvégen és két oda való csuklós szíjdíszen. (LXXIII. 4., 5. és 2., 3.) A kisebb szíjvég (4) hüvelye szélén megvan ugyan az ismert hármas levél, de a nagyobb szíjvég (5) négy félkörű mezején négy-négy levél csoportosúl a köröcske körül és a hüvely négyszögében az alapon álló három levélből a symmetrikus rendetlenségben a balfelőli levél fölött egy, a jobb oldali fölött egy s e fölött kétfelé álló két levél, a keret jobbik szélén ismét egymás fölött két levél áll. Szabályosabb a levelek elhelyezése a csuklós dísztagok lemezein (2. és 3.), a csukló végen kör, ettől jobbra hajló és középen egyenesen emelkedő levél, melyből a csúcsos vég felé ismét egy-egy levél áll jobbra-balra. Egy szegedöthalmi szíjcsat lemezén (LXIX. 4.) alúl három félkörded levél, a balfelőlin két hosszabb levél, a jobb oldalin túl két hasonló, de kisebb levél áll és harántosan a két kettős csoport között ferdén áll egy ötödik levél, talán a csatlemeznek a csuklóval ellenkező széle mellett is voltak levelek, de idomuk nem elég határozott.

Utoljára hagytuk a három csornai sír ékítményeinek a rajzait (XLVII. és XLVIII.), mert több tekintetben elütők. A csuklós szíjdíszek apró lemezein és a kisebb és nagyobb félkorongú lemezkéken legtöbbször megérthető a hármas levél körrajza, de e síma fölületeken túl érdesség alig van, ellenben van ponczolás a csuklós díszek nagyobb lemezein és a nagy szíjvégen. Amazokon (XLVII. 1. sír 1—6. és 2. sír 3—6. és XLVIII. 3. sír 1—12.) a hossztengely irányában ? idomú sávos inda áll, mely kétfelé hajló ággal végződik fölül és alúl. Még sajátságosabb a szíjvég dísze a 2. sírban (i. h. 10. sz.); ezt harántosan, de ferdén futó egyenesek négy mezőre osztják, melynek (a szíjtól kezdve) első és harma-

dikában egy ∽ forma sávos idom harántosan áll, míg a páros mezőkben ez az idom a szíjvég hossztengelyét követi; ezúttal, mivel nagyobb a tér, a rajzoló az idomot kiczifrázta, végeit ketté hasította és ezekből a végtagokból legalább az egyik két karélyú, azonkívül a hol a főidom helyet engedett, a mező szélén csúcsos végű vagy félkörű levélidomokat helyezett el. Látni való, hogy e rajz készítője majdnem teljesen nélkülözte az érzéket a századok óta mások által kiképezett diszítő idomok értelmes alkalmazása iránt. Azonban még ennél is kevesebb képességet a térnek ornamentekkel való helyes betöltése iránt mutat a csúnyi hüvelypánt előlapja (CCLXXI. 9.), a hol a két hurokos idom talán B betűt kíván jelezni, míg a betűt (?) környező vonalak szabálytalanságát csak a felhős képletek váltakozó körvonalaival lehet összehasonlítani, melyeket, mivel absolute nélkülözik a szabályosságot, ép oly kevéssé lehet szavakkal leírni, mint a csúnyi vonalas rajzot. Még az sem teszi ezúttal szabatosabbá a rajzot, hogy körponczolóval érdessé tettek némely közbeeső helyeket.

Így jutottunk el ugyanazon ornamentális kör maradványai között a legtökéletesebb foktól a legkevésbé érthetőkhez. Azt látjuk, hogy még ez alsó fokon is egy-egy részlet még mindig az eredeti mintákra emlékeztet, melyek az utánzók képzelmére befolyással lehettek.

A növénydísz az ú. n. sarmata csoport indás motivumaiban leghívebben őrzi meg klassikus származásának emlékezetét.

Az avar-bolgár csoportban pedig hol byzanczi, hol még bizton alig megállapító különböző keleti befolyások érezhetők rajta.

A honfoglalók sírjaiban lelt ékszerek ornamentikája rokonságot mutat ugyan az avar-bolgár csoport diszítési motivumaival, sőt egyik-másik diszítő eleme a sarmata csoport indás ornamentikájára emlékeztet; mégis e diszítésnek nemcsak motivumaiban, hanem azok idomításában is érezhetők, a honfoglalók korábbi lakóhelyein, a Fekete tenger éjszaki partjain, idők folyamában bekövetkezett oly stylistikus változások, melyeket sejthetűnk, de még eléggé nem ismerünk.

A csoportban* használt növénymotivumokat több osz-

* Az e csoportban említett lelőhelyek mellett zárjelben idézett számok «A honfoglalási kor hazai emlékei» czímű műre vonatkoznak.

tályra lehet osztani, mely után a gyérebben jelentkező állatmotivumok sorára térünk át.

a) Gyakori motivum három, négy vagy több szirmú virág fölülről tekintve.

A typus növényidomú jellegét világosan látjuk némely pilini (I., 1., 2., 16.) csornai (XII., 16.) nagyteremiai (XXIX., 14—17., 23—25.,) nagykürüi (XXVI., 8.,) négyszirmu és néhány tolnaszántói (L., 8.), törteli (LI., 6.), pilini (I., 15.) és egyéb helyekről való* három szirmú bogláron.

A virág fészkét képviselné a középső kör, melyet sokszor gyöngyös gyűrű vesz körül és ekkor a szirmok ebből indulnak ki, vagy ez hiányzik s akkor közvetlenül a középső körből erednek.

A virág-jelleg némelykor gyengül vagy épen elvész azáltal, hogy a szirmokat a középső körtől elkülönitik, mint Pilinben (I., 6., 7.) Törtelen (LI., 2., 3., 4.) vagy Balkányon (57. l. 1. sz.), a hol a szirmok szívidomot öltenek, vagy mint Pilinben (I., 13., 14.), Csornán (XIX., 13—15.), Törtelen (LI., 3.) Székesfehérvárott (XXXVIII., 28., 29., s a tokaji letben, a hol a formájuk tojásdad és belsejük néha hornyolt.

A virág jellege akkor is megszünik, hogyha szijvégekre alkalmazzák. Ekkor a szirmok már nem derékszög alatt találkoznak, de hegyes, illetőleg tompa szög alatt és két szirom hosszabbra van nyujtva, kettő pedig meg van rövidítve; példák: Pilin (I.. 10., 11.) és (Törtel LI., 7. és 9.).

Két balkányi pitykén a három szirom már majdnem teljesen geometrikus átváltozásban jelentkezik; egyiken (57. l. 4. sz.) azáltal, hogy a szirmok közti összefüggés csupán laza és két szirom önálló kör gyanánt lép föl, a másikon pedig (57. l. 3. sz.) azáltal, hogy összeérnek ugyan a csucsok, de egyik szirom rhombus idomu és a közöket kör szelvények egészitik ki. Egy gödöllői lemezen (XVI., 4.) hat tojásdad szirom csupán sugárszerű helyzete következtében emlékeztet virágra.

Csornán (XIX., 10—12.), Tarczalon (XLVI., 53—55.) és Zalkodon (150. l. 2.) apró pitykéken számos apró szirom veszi körül a központi kört vagy üreget; máskor (LIII., 17., 20—24.) a szirmok helyét sugarak foglalják el.

* 156. l. 1—4. III, 7—10. Csorna XII., 9., 11. és Győr 151. l. 3.

Négy sugár keresztformában állva geometriai formát mutat egy székesfehérvári pitykén XXXVIII., 30.), a merevséget csak az ágak közé helyezett négy kör s a pityke külső szélének tagozása enyhíti.

Kevésbé merev a négyes tagozás tokaji pitykén, mert a kereszt négy ága félkörhajlásokban találkozik és a külső szélük is félkörvégzésű; még inkább közeledik a négyszirmú virághoz a nemesócsai kard markolatának ellenzőjének középdísze (XXX., 1. c.). melynél a négy ág növényleveket példáz; csak a középső kör hiányzik.

Geometriai és növényidomok egyesüléséből származnak hybrid képzések, midőn a négy szirom közepén négyszög van, melynek csucsaiból egy-egy levél indul ki. E levél lehet szívidomu (Tiszanagyrév (XLIX., 2.) hólyagos (LVIII., 1. avagy kétfelé ágazó, mintha nemis két levelet de két szarvat akarna az ötvös ábrázolni (Nagy-Teremia XXIX., 19—20.), vagy a középső négyszög mindegyik csucsából derékszög alatt négy ág áll ki és mindegyik ág három szirmú levélben végződik (Gödöllő XVI., 2., 3.).

Ezen schema kevésbé merev fölfogása, a mikor egy négy szirmú virág négyszög keretet metsz át (Hugyaj 70. l.) vagy a mikor a hármas levélcsomók behajló oldalu négyszög csucsaiból nőnek ki. (Nagy-Kürü XXVI., 10.)

Ellenben a schema teljesen mértanivá válik, midőn a többszirmú virág egyenes oldalu szirmait négyszögű keret fogja be (Szeged, Bojárhalom (XXXIV., 5., 6.).

Külön szempont alá esik egy verebi csüngő hármas szirmú bokrétája (XIII., 4.). Az közös szárból nő ki és a szirmok közt három-három bogyóban végződő rövid szár áll köztük jobra-balra.

Szintén a megfigyelt idomokhoz csatlakozik, de mégis eltérő két szegedi (V., 1., 2.) boglárt diszítő idom. Középső körben négyszirmú, központ nélküli virág ül a kör oldalain derékszögben, négy szívidomu levél hegyével kifelé áll, mindegyik levél belső csucsából hármas levélcsomó nő befelé.

Végül soros alkalmazásban is látunk négy szirmú virágokat egy tarczali szijvégen (XLVI., 6.) a tengely irányában álló középső egyenes köti össze a virágok középső körét.

b) Elég sűrűn jelentkezik a szívidom és belsejében az oldalt szemlélt közös eredetű hármas levél a két idom

együtt vagy külön-külön jelentkezhetik. A hármas levél szerepel tarczali apró diszítő tagokon (XLVI., 10., 43—50.), ugyanott más apró szívidomú tagokon a hármas levél mint mélyedés mutatkozik ((XLVI., 16—30.), máskor a hármas levél kidomborodik rajta (Mezőhegyes 83. l.) Zalkod (150. l. 3. sz.) Neszmély (VIII., 4.) néha a hármas levélnek csak nagyjából maradt emléke szívidomu pitykéken (Anarcs 55. l. 2. és 3. sz.) A szívidomu pitykén akanthus fajta levelet látunk bökönyi leleten (58. l.). A szívidom külső hegyén van hármas levélcsomó; abból szélkeret gyanánt két inda nő ki, mely a belső csúcson két ellentett félakanthus-féle levélben végződik. (Nagy-Kürü XXVI., 9., 11.) Ez utóbbi, majdnem antik szellemben komponált idom, a csoport legcsinosabb alakjai közé tartozik. A hármas levélcsomót négyszög csúcsain egy nagykürűi bogláron már föntebb említettük. (XXVI., 10.) Tarczali díszes boglárokon, melyeknek négyszög idomuk van, két egymással ellentett sarokból egymás felé áll két hármas levél (XLVI., 1—4.).

Áttört művű csüngőn (Csorna XII., 12.) hármas levelekből alkotott sor irányul a csuklótól lefelé.

Pilini szijvégen (I., 12. a.) a hossztengely irányában középső szárból kinövő hármas levél, mely itt heraldikus liliom idomát ölti, többször ismétlődik, a szár alul mindig kétfelé ágazik és egy nagyobb liliom (?) felét bocsátja a szél felé.

Hasonló, de sokkal puhábban idomított mustrát látunk anarcsi szijvégen (55. l. 1. sz.) itt még nem liliom a hármas levélcsomó és az oldalhajtásokat is még a természethez hivebben tagozták.

c) Egy sajátszerű idomot függélyesen kettémetszett tulipánhoz lehet talán hasonlítani, a schemáját legtisztábban mutatják egy szegedi (V., 3.) és egy győrvidéki (151. l. 2. sz.) és más helyről való két példány (155. l. 1. és 2. sz.). Mindezeknél látszik a fölfölé nyiló kehely idom és a kehely aljából emelkedő pistillum. Egy más esetben még sejthető az alak eredete (155. l. 3.) mert a pistillum félreismerhetetlenül reá vezet; de máskor az hiányzik (Tarczal XLVI., 31—33.) vagy a kehely idomával együtt oly formát ölt, melyről már alig-alig lehet állítani, hogy az átmetszett tulipánhoz valami közük legyen.

Ez átváltozott formák néha még valamenynyire megóv-

ják a növényidomot (Bene puszta VI., 1., 2. és nehány más esetekben 151. l. 1. és 155. l. 1., 2., 4.), a tokaji leletben csüngős boglárokon is látjuk.

d) Az indát csak gyéren látjuk a kor emlékein, de valamennyi példány magában véve is elég jelentékeny és külön méltánylást igényel.

Az inda fönmaradt az első helyen ismertetett u. n. sarmata csoportban, fönmaradt Byzanczban és megmaradt a keleten; sőt ott megnőtt a fontossága, mert a keleten a mohamedán vallás hatása alatt az élő lények idoma közül leginkább a növényidomokat karolták föl és a képző művészet ott is az ornamentikában érvényesítette főerejét.

Egy sajátszerű dísztag karimáján régi szerepében mint bekeretelő ornamentet látjuk az indát (LIII., 4.); a hullámvölgybe a szélesebb téren nagyobb, a keskenyen kétfelé hasadt sovány mellékhajtás nyulik belé. Az ékszer keskenyebb végén az indák bevégzése gyanánt hármas levélcsomók szerepelnek, melyek miatt már föntebb is idéztük a motivumot, a három levél közös pontból erednek a hol mintegy gyűrűtag csomózza össze a levelek tövét.

Ugyancsak az indás mustrákhoz lehet csatolni egy szegedöthalmi szijvég díszítését (XVII., 17.). Az egyenesen elmetszett végen van két hullám, a hol az közepett egymást érinti, a hossztengely irányában egyenes áll, ebből kétfelé szív formára két indás hajtás nő ki, végei kétfelé hasadnak, a törzsükön kicsi oldalhajtás hajlik lefelé. A végek rövidebb mellékágainak érintkezési pontjából hegyes csúcscsal induló és kétfelé hajló sovány ág nyílik a szijvég csúcsa felé, a nyilásban heraldikusan stylizált hármas levél áll szabadon a mezőben.

A bácskereszturi csüngőn (XVIII., 8.) közös alapból szívidomra kétfelé **S** formára hajlik a két inda, a tövén körhajlásban egy-egy mellékhajtás áll kifelé s a hullámvölgybe ugyancsak körhajlás áll befelé; a két inda között a tengely irányában keskenyebb levél és tövében két tekercses inda hajlik kétoldalt lefelé.

A benepusztai szijvég hátlapján (VI., 1.) **S** forma inda fekszik a hossztengely irányában, a hajlás közepéből harmadik ág hajlik a kezdő pontja felé és zárt köridomot képez vele; az indából körded szélesbülő leveles hajtások állanak ki és befelé.

Ugyancsak a benei sír diszítményei között (VI., 4–8.) voltak indás diszítmények egyes alkatrészei mint külön dolgozott, hátul sima, elől hornyolt fölületü és aranyozott ezüsttagok, a levelek és mellékhajtások hol a szijvégen látható idomot öltik, hol kettős karély vagy körszelvény formáját veszik föl. Indás szárral összekötött két kettős levél ékíti ezüst szijvégek fölületét. (LIII., 2., 3.) A két levél mindig ellentétesen hajlik, egyik, a kisebbik ketté szelt heraldikus liliom-féléhez, a másik ketté szelt akanthus levél-féléhez hasonlítható. Ezek az idomok a saraczén arabs ornamentika kezdetén is észlelhetők.

Kevésbé határozottan itélhető meg a négy ismeretes ornamentált tarsolyforma ezüstlemez. Értjük a szolyvai, galgóczi, tarczali és legutóbb lelt bezdédi lemezt.

Úgy véljük, hogy a bezdédi lelet tekintetében már csak a rajta közepett díszelgő kereszt jelvénye miatt sem lehet kétségünk, hogy byzanczi vagy örmény környezetből ered. Széles karimáján közös száru levélcsomók sorakoznak, a levelek hegyes csúcsuak és vonalzott karimával birnak. A középtér schemája az alsó karimából emelkedő levélcsomón épül, ugy hogy annak két hosszura nyuló oldalsó leveléből kétfelől egy-egy levélcsomó nő ki, melyekből a belső hosszabb levelek egyenesen a középtengely fölé nyulnak s ott sarokban összetalálkozván, nagyobb levélcsomó alapjául szolgálnak.

Az igy támadt négyszögben az alsó levélcsomó középső levelének csúcsára helyezett egyenlőtlen száru kereszt áll.

Mindegyik levélcsomó tövét gyűrűtag fogja körül és a fölfelé irányuló levelek mellett két oldalt lehajló rövidebb levél is áll ki belőle.

A felső csomó három fölfelé forduló hosszabb levele között jobbra-balra egy-egy rövidebb levél áll ki. Ellenben a jobb oldali levélcsomó egy nagy levéltől meg van fosztva, mert csak ugy fért oda a négyszög felső jobbik oldalán mellette álló képzelmi állatalak: körmös lábu, szárnyas egyszarvú. A megfelelő tulsó oldalon ily megcsonkítás nem volt szükséges, mert ott a nélkül is elfért egy képzelmi tollas állat.

A bal oldali levélcsomó alatt egy háromtagu idom, nyilván az ötvös ügyetlensége következtében, értelmetlen.

A levelek vagy egyik oldalukon vagy mindkét szélükön karimásak és a karimákat párhuzamos vonalkák ékítik;

ily vonalzott sávok harántosan is átmetszik a leveleket. A levelek hossztengelyében mélyített vonalak jelzik a gerinczet, melyek az alsó csomó oldalsó levelein félkörös vonalkákból erednek. A levelek közül a négyszög felső két vonalát képezők oly merevséggel futnak csúcs felé, hogy mármár alig látszanak növényleveleknek.

Mindez alakok laposan kidomborodnak és külön válnak a körponczolóval érdessé tett háttértől. Ez oly diszítési mód, melylyel már az avar-bolgár csoportban is elég sűrűn találkoztunk. Lehet, hogy byzanczi ötvösök kedvelték különösebben, mire nézve egész biztos tájékozással még nem birunk.

A bezdédi lemez díszítésével a törteli tarsoly (?) lemez és kardlemezkék állanak legszorosabb rokonságban (XLV.), melyeket más helyütt ismertettünk részletesen (Honfogl. kor emlékei 133—136. l.). A hasonlatosság a közép tengelyü compositióban, a levelek idomában, a levélkarimák diszítésében s a gerinczek jelzésében van. A különbség azonban szembetünő a tarczali schema gazdagabb és lendületesebb rajzában, melyről azért azt hiszszük, hogy a négy indás schema közül legközelebb áll a sassanida művészet körében keresendő előmintához.

A másik két lemez (Galgócz, Szolyva) díszének compositiója nem egy de több párhuzamos tengelylyel bir. E két esetben is úgy mint az előbbi kettőben világosan látni, hogy az ötvös nem vitte át egyszerűen diszítő mustráját kelméből a lemezre, de alkalmazta a tér idomához. Kevesebb inventióra mutat a galgóczi lemez készítője (Honfogl. kor emlékei 30. l.), mert az indákkal bekerített tiz mezőbe mindig ugyanazt a palmettes idomot helyezte, csak a keret közelében a tér szükülése miatt megfelezett palmettek elhelyezésében és alkalmas idomításában volt szüksége kellő ügyességre. A szolyvai lemez mustrája (Honfogl. kor emlékei 128. l.) is ugyanegy idomot ismétel; itt az indás bekerítés elesett és csak a legfelső sor befejezésénél kellett bizonyos találékonyság.

A két mustra közül a galgóczi a palmett idománál és az inda hajlásánál fogva közvetlenül csatlakozik a tarczali compositióhoz.

A vele talált dirhem miatt a x. század első felére tehető a kora és keletkezésének helyéül a vele járó sajátszerű egyéb ékszereknél fogva is Közép-Ázsiát képzeljük. Kelet-

kezhetett Balkon, vagy más ily industriális góczponton, a hol a sassanida művészet motivumai azután is sokáig tovább éltek, midőn a sassanida birodalom már megbukott.

De a galgóczi lemezen a virágmotivum már nagyon modorossá vált. A modorosság legtovább haladt a szolyvai lemeznél, a hol első tekintetre tévedésben lehetünk, csakugyan növényidomokat látunk-e, avagy éjjeli pillét szándékozott az ötvös elénk állítani? Egy jellemző motivum szegélyzi a szolyvai lemez vizszintes szélét: háromszög a csúcsára helyezett három körrel ugyanegy sorban sokszor egymás mellett ismétlődik. Ez a keretszegély bizonyos pontig emlékeztet a keleti ötvösségben és kárpitszövésben az egész középkoron át divott u. n. szaraczén liliomra mely oly annyira kedvelt, sűrűn alkalmazott bekeretelő motivum volt. Igazi formáját a pilini (I., 12. a) és szegedöthalmi (XVII., 17.) szijvég lilioma inkább megközelíti, de jelen alakjában épúgy megmerevedhetett mint a palmettdísz a főlapon.

A sorozat végén említjük a jász-dósai csontlemezeket (Honfogl. kor emlékei 158. l.), melyek a galgóczi schema egyik tengelyébe eső motivumokat legegyszerűbb alakjukban mutatják. Az indából szallag lett, mely mostani kopott állapotában ép úgy, mint a belsejéből emelkedő tojásdad levélféle, sima és tagozatlan.

Ide csatolunk nehány pilini (I., 17., 19.) és neszmélyi (VIII., 3.) pitykét, egy verebi csatot (XIII., 5.), szijvéget (XIII., 6.) és apró pitykéket (XIII., 10., 11.). Az előbbi két pitykén geometriai idomú ágakkal és belőlük kiálló oldalhajtásokkal van dolgunk, az utóbbin hurokszerüen egymásba járó sávokkal, melyek hol négyszögben futnak össze, hol kampósan végződnek, míg mellettük egyenesekből és görbékből alakult idomok a térhez alkalmazkodóan töltelékül szolgálnak; a csat lemezén (XIII., 5.) két mellékidom végeiben heraldikus liliom-félére lehet reáösmerni; a kis verebi pitykén (XIII., 10., 11.) az idom fölül nyilt 8-ast példáz.

Ugyanoly zavaros a vonalas idomok combinatiója a galgóczi függőn (27. l. 2. sz.) itt sem növényi sem állati motivum nem ismerhető föl tisztán.

e) Már az u. n. sarmata-csoportban akadunk a növénylevelek között olyanokra, melyeket egymás fölé rakott pikkelyekhez hasonlíthatunk. Ez a diszítő mód a verebi pity-

kéken (XIII., 7—21.) leghatározottabban mutatkozik. Máskor csak szabálytalanul a pityke széléről befelé nyuló csipkézett vonalban lép föl (Vereb XIII., 12—16.). A csipkézett karima a pityke szabályos köridomával jelentkezik (LIII., 5., 6., 11., 12.) Tarczalon (XLVI., 34—42., 56—59.) és Homorszögön (70. l.), vagy a pityke rhombikus formáju (Homorszög 70. l.). A pityke ötszögü formát ölthet; egyik keskeny oldala csúcsba fut, a másik négy derékszögön körded kihajlások vannak, és közepén tojásdad idom körül félkörecskék sorakoznak (Szeged, Bojárhalom XXXV., 10., 11.). A pityke nagyjából ötszögü, de a csúcson kivül négy köridomból (Bene-Puszta 14—18.) vagy tojásdad idomokból (Csorna Sülyhegy XIX., 16—19.) képződik a fölülete. Nagyjából szívidomot ölthet a pityke (Benepuszta VII., 19—23., Vereb XIII., 8—9., Bezdéd I. sír), de hármas karélylyal s a karélyok végén kis köridom hajlik ki.

E dísztagoknál nem lehet a növényi s a geometriai idomok között mindig biztos határvonalat megállapítani, ingadozás, bizonytalanság észlelhető, mely mindig tanuság arra, hogy a mesteremberek a kik e dísztagokat készítették, az előmintákat már nem értették vagy csak egyszerűsítve birták utánozni.

f) A csüngő pitykék nagy csoportjában hasonló tapasztalásokat tehetünk. Külön tárgyaljuk ez ékszerek csoportját, mert az ötvösök ezekre jóformán teljes képességüket pazarolták és azokat az idomokat, melyeket más helyütt csak elvétve alkalmaztak, itt egyesítették. Sőt találkozunk olyannal is, melyet csak csüngőkön lehet észlelni.

Ezeken kezdjük a bemutatást, a tokaji leletben és a székesfehérvári demkóhegyi sírokban lelték (XXXVII., 17., 18.). Az idomot máskép mint ábra segítségével nem lehet elképzelni, sem leirni, sem értelmét adni nem birjuk; csak azt mondhatjuk róla, hogy mintegy nagyjából szívidomu levélben egy kisebb szívidomu áttörés bekeretelése van alkalmazva és biztosan állítható, hogy régebben divó motivumból fejlődött és vált schematikus alakká, mire nézve elég tanuság, hogy bár más-más pityke formákkal egyesítik, ugyanegy szakasztott hasonló minta szerint készítik. Előzményeit, korábbi idomait sorozatainkban nem követhetjük úgy, mint a hogy az u. n. tulipánidomot könnyen érthető előmintájától a végső érthetetlenség legalsó fokáig kisérhettük.

Csak a lefelé vezető fokok közül szemlélhetünk némelyeket. Szeged- Bojárhalmon (XXXV., 21.) az idom úgy mutatkozik, hogy csak az a része maradt meg, mely a csüngő lemez középső áttörését kereteli be és a keret felső vége táján kétfelől, közepett egymást érintő tekercsidom áll befelé, mintha csak inda mellékhajtása volna. Ugyanazon lelet egy más példányán (XXXV., 19.) az áttört csüngő csupa keret, melynek két idomtalanul fölnyuló karját állatfőkhöz lehetne hasonlítani, melyeknek tompaszögben a pityke fülében összeérő részét talán hegyes csőröknek képzelte az ötvös, míg az alsó hegyes csúcsból kiinduló részeket, a külső oldalon jelzett sörény(?) miatt, nyaknak gondolhatta. Növényi vagy geometriai idomoknak ily ügyetlen módon való átváltoztatását állati formákká gyakran tapasztaljuk a népies művészet kezdő vagy hanyatló korában; akkor azért, mert felpezsdül és magasabbra tör a képzelem, ekkor, mert elvesztette a szabatosan érthető formák iránti kellő érzékét.

A tokaji és demkohegyi (XXXVII., 17., 18.) sajátszerű keretdísz alig fölismerhető emlékezete maradt meg a székesfehérvári maroshegyi csüngőkön (XLI., 2—5.), a hol már az áttöretlen lemez legkülsején fölül-alul s az oldalsó szélén szerény jelzésben kellő tagozás és domborítás nélkül látjuk.

A «tulipán» tokaji idomának állatformává való átváltozására érdekes sorozatot találunk a csüngőkön és pitykéken. A tokaji pitykékhez legközelebb állanak a díszes tolnaszántói példányok (L., 1—4.); csakhogy itt a hármas tagozásban a felső két tag szabályos körré van megmerevítve. Ez az idom a harmadik, alsó tag, csekély változásával átmegy ugyanazon lelet egy csüngőjére (L. 5.). Itt egy kis jó akarattal már felső nézetben stilizált madárcsőrt s mellette két körded szemet képzelhetünk benne és hogy voltak népies ötvösök, a kik a maguk primitiv fölfogásukkal annak képzelték, arra a kecskeméti (B. és F.) gombási (XII., 8.) és szentes-nagyhegyi 123. l. 7., 8.) pitykék készítői adják meg a tanubizonyságot. Ezek már egyenes oldalu csúcsokra alakították át és a páros körhöz csatolták, úgy hogy ekkor már valósággal bagoly vagy más nagyszemű madár fejét vélhették ezzel az idommal ábrázolni.

Egy kecskeméti pitykepár készítője (F.) annyira megkedvelte a motivumot, hogy nemcsak a csüngőt ékítette vele,

de a pitykén egymással ellentétesen, kétszer ábrázolta a sajátszerű madárfőt. Ellenben merő geometriai formákká váltak a körök s az alsó csúcsos tag nagyváradi példányokon (XXVII., 1—5.).

A csüngős pitykék egyéb fajtái a növényi vagy geometriai diszítésnek, vagy mind a kettő egyesülésének különböző változatait szemléltetik. A törteli csüngőkön (157. l.) akanthusfajta levél domborodik, más csüngőpáron (LIII., 14., 15.) heraldikus liliomlevél. A szeged-bojárhalmi (XXXV., 21.) és Székesfehérvár-demkóhegyi (XXXVII., 17. és 18.) négyszög pitykét négy szirmú virág ékíti abban az átalakulásban, mikor a levél már megszünt levél lenni, de inkább két egyenes sáv csúcsba futásából áll, melyek széjjelhajló végükön befelé irányuló félkörtekercseket bocsájtanak. Ez az idom, mint föntebb láttuk, az u. n. sarmata csoportban is sűrűn szerepelt és az indás ornamentikából természetszerüen a geometriaiba vezet. Ugyanazon bojárhalmi ékszer (XXXV., 21.) csüngőjén is láttunk egy tekercspárt és a demkóhegyi ékszer csüngőjének rejtelmes idomában (XXXVII., 17., 18.) a négy végzés is tekercsre való átmenetet mutat. Pikkelyes levéldíszszel való rokonságot mutat a bezdédi csüngők (XVI., sír 3. és 4.) diszítése.

Egyéb példányokon körbe helyezett gömböcsök (Székesfehérvár XXXVII., 20—21.) szirmos virágokra emlékeztetnek, legtöbször azonban puszta geometriai idomok jelentkeznek a köridomu pitykéken és a szívidomú vagy tojásdad formáju öntött vagy présölt csüngős lemezkéken. Némelykor hármas gömböcskoszoru ékíti a körlemezt (Nagyvárad XXVII., 7—11.), máskor egy vagy kettő (Kecskemét D; Nagy-Kürü XXVI., 4; Székesfehérvár-Maroshegy XLI., 2—5; Tolna-Szántó L., 5., 6.), néha a változatosság kedvéért sugaras vonalkákból alakított sáv képezi a keretet (Székesfehérvár-Demkóhegy XXXVII., 22., 23; Szeged-Bojárhalom XXXV., 22., 23; Székesfehérvár-Demkóhegy XXXVIII., 20—21; Székesfehérvár-Mártonhegy d. 132. l.). Végül olykor még a legegyszerűbb diszítő formákra sem bir az ötvösség végső hanyatlásában emelkedni és az egész ékszerből csak a forma marad meg, mely ezen stadiumában pusztán néprajzi érdekkel birhat.

g) Az állatornamentikának ez emlékkörben csak alárendelt szerepe jut. A bezdédi tarsoly lemezének szárnyas

egyszarvuját és a vele szembe helyezett repülő madarat már föntebb említettük. Ugyszintén szóba került a madárfejjé átidomult növénydísz.

Ezeken kivül már csak néhány állatalak érdemli figyelmünket. Egyik Jászdózsán lelt (158. l.) csontpálcza két végén látható kutya-(?) vagy farkas-(?) fej. Kezdetleges voltában emlékeztet az u. n. sarmata-csoport szijvégein gyakran egymással farkasszemet néző két állatfejre.

A benepusztai szijvégen (VI., 1.) ábrázolt griffes idom emlékeztett a «sarmata» csoportban oly sűrűn szereplő griffre. Csakhogy ezuttal a griff furcsa átalakulásban van; szárnyából többszörös mellékhajtást bocsájtó inda lett, feje virághehely idomát öltötte, melyből hosszú száron lógó levél nő ki, testéből és hátsó czombjából is ily indás levél nő ki, farka levélcsomóban végződik és az állat mögötti téren is három levélből álló csokrot helyezett el az ötvös. Látni való, és erről a szijvég tulsó lemezén díszlő dús mellékhajtásu inda is tanuskodik, hogy e griff-alak oly művészi körből származik, mely az antik világ motivumaiból a növényi elemeket óvta meg előszeretettel s azokat is más fölfogással kezeli, a régibb állati motivumokat meg épen kiforgatja sajátos jellegükből.

Ép oly sajátszerű szerepet játszik egy más sarmatiai motivum, a nagy agancsu dámvad, egy törteli szijvégen (LI., 8.). Ez sokkal hivebben őrizte meg jellegét, mint a griff és eltekintve a hátsó rész naiv elrajzolásától, mikor mind a két lábat akarván feltüntetni a készítő egymás fölé rakta, elég jól van a fej s a testidom, a rövid fark, s a tulkok idoma megfigyelve; a lábak rajzából is kivehető a rajzoló szándéka hogy száguldó állatot kivánt elénk állítani.

Nem mellőzhetjük hallgatással a keret rajzát. Az egyenes zárással párhuzamosan a közepe felé egyenes szár irányul, ott a kettőt pánt köti össze és a gyűrű fölött mindegyik ág visszahajlítva hullámvonalban éri a gyöngyözött szegélyt, melyen belül pikkelyes levelü keret mint belső szegély veszi körül a tért. Közel esik hogy e levélsornál azokra a pikkelyes levelü pitykékre gondoljunk, mikre föntebb idéztünk példákat.

Végül idézzük a csornai szijvégen (XII., 15.) hármas ismétlésben a hossztengelyben egymás fölé állított hosszú fülü állatfőt, mely szembenálló helyzetben van ábrázolva.

Analogiát az idomra az oroszországi meriek x. és xi. század temetőiből ismerünk. (LXXIV., 17.).

*

A három emlékcsoport növényi és állati ornamentikájáról adott áttekintésünk befejezése után arra a műtörténeti tanuságra jutunk, hogy a három emlékcsoport motivumai egymással s a classikus, valamint a keleti ókorral összefüggnek.

Legerősebb az antik művészet utóhatása az első csoportban. Abban ez örökség oly sokáig él, hogy erősen belé nyul az avar-bolgár időszakba, melyben a második csoporttal egyidejüleg is fönmarad.

Az «avar-bolgár» csoportra erős hatással volt az Oroszország déli vidékein az v—vi. századokban érvényesülő sassanida áramlat és ugyane hatás néha közvetlenül, máskor közvetve érvényesül a harmadik csoportban is. Mellette byzanczi befolyásokat, és geometrikus idomokra törekvő nomád izlést is lelünk. A mit a két utóbbi csoportról állítottunk, arra e két csoport aránylag csekély emlékkészletében eddig csak kevés számu példát idézhettünk, azonfölül a keleti művészetek e régibb korát nem is ösmerjük még elég szabatosan. Bizvást remélhető, hogy a kutatások haladásával mindkét irányban gyarapodni fognak ismereteink és akkor biztosabb is lesz az összehasonlítási alap.

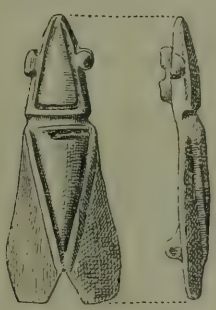

Cikáda idomu bronzfibula Fejérmegyéből.
V. ö. Arch. Ért. 1894. jun. füzet.

XIV. FEJEZET.

A nagyszentmiklósi kincs.

Ez a kincs a régibb középkor hazai emlékei között több tekintetben magára álló helyet foglal el. Összefügg ugyan, mint számos más emlék, erős szálak révén az antik korral, de sok jellemző motivuma a kelet felé mutat és vannak rajta elemek, melyek a népvándorlási kor különböző csoportjaihoz füzik. Mégis mind e jellemvonások oly módon egyesülnek, hogy a kincs egészében véve még mindig idegenszerű előttünk és bár azóta is, midőn terjedelmes monographiában tárgyaltuk,* több oldalról foglalkozott vele a szakirodalom és előbbre vitte a magyarázatát, még most sincs róla teljesen biztos, végleg megállapodott vélemény.

A mostani fejtegetés monographiánkat veszi alapul és hozzáfüzi azokat a haladásokat, melyek a kincs műtörténeti fölismerésében a közel multban beállottak.

Az említett monographiában a 21. csésze, valamint a 9. és 10. csésze föliratai voltak kiinduló pontjaink, abban a föltevésben, hogy a föliratok palæographikus jellege és tartalma a kor és helyhatározásra a legbiztosabb támaszpontokat nyujhatja.

Föltevésünk az volt, hogy a föliratok a IV—V. századból eredhetnek és mivel a 21. csésze föliratában tartományok nevei voltak kibetüzhetők, melyeknek helyfekvése megközelítőleg a Tiszától a Fekete tengerig nyuló vidékre utalt, az a véleményünk támadt, hogy a kincs ezen vidéken a jelzett időben uralkodó két gepida fejedelem tulajdonát képezhette.

Azóta Keil, a régibb középkori görög palægraphiában járatos szakember is foglalkozott a csészék görög föliratai-

* Der Goldfund von Nagy-Szent-Miklós 1885.

val[1] és lényegesen más eredményre jutott. A 21. sz. csészén olvasható Buela és Butaul nevekből és a rangjukat jelző zoapan szóból kiindulva, ugy vélekedik, hogy ez görög betükkel irt szláv fölirat és a mit mi országneveknek véltünk (Dygetoi, Tagro és Etzi ország valamint Tisza földje), az semmi más, mint a két társfejedelem czimeinek hosszu sora. Teljesen ő sem tagadja, hogy e czimekben lehetnek geographiai vonatkozások, ámbár azt bebizonyíthatónak nem tartja. Szláv philologusokra marad ezután annak a föltevésnek végleges eldöntése, vajjon csakugyan szláv nyelvformákkal van e dolgunk a «czimeknek» tekintett szavak végzéseiben és vajjon a szavak csakugyan szláv törzsöknél divó méltóságokat fejeznek-e ki. Erre nézve Keil kritikája nem nyujtott semmi tényleges adatot, mely fölfogását támogatná, mig a monographiában legalább a Taise és Tagroge szavakban utaltunk kézzel fogható geographiai elnevezésekre.

Fontosabbnak véljük, hogy Keil szintén két társuralkodó neveit látja a föliratban, tehát oly uralmi formát, melyre több sarmata és török népnél találni analogiát. Legnyomósabb végül az az eredmény, hogy Keil szerint a betük formáiból egyáltalában nem lehet a fölirás korára következtetni, mert e formák jóval a jelzett időszakon tul, a X—XI. századokig is fönmaradtak.

Hogyha ezt a véleményt palæographikus kérdésekben jártas szakembertől kapjuk, el kell fogadnunk és beáll az a lehetőség, hogy a korhatározást mást alapon kedvezőbb sikerrel megprobáljuk.

A föliratban szereplő két névről a kutatók kimutatták, hogy valószinüleg bolgár nevek.

Theophanesből[2] tudjuk hogy a bolgár nemesek a fejedelem környezetében boila-k czimét viselték, ugyancsak Theophanesnél van nyoma hogy Boilas mint cognomen szerepel.[3] Egy bolgárországi IX. századi föliratban Omurtag khán környezetében lévő főurak boilák néven szerepelnek.[4]

[1] Dr. Bruno Keil Die griechischen Inschriften im sog. Schatz des Attila. Repertorium für Kunstwiss. 1887. XI. köt. 256—261.

[2] De Boor kiadásában βοϊλᾶς βοϊλάδας Bulgarorum nobiles in consilio principis 436, M; 447,3., 12.

[3] U. o. Βοϊλᾶς cognomen Constantini 474., 11.

[4] Arch. epigr. Mitth. aus Öst. Ung XVII., 1894., 7. l. 1. szám.

Nagy Géza figyelmeztetett arra,[1] hogy a Boila név egy Orkhon melléki altaji turk emléken, Kül-Teghin Khagán (†731) síriratában is előfordul, a miért úgy vélekedik, hogy a csészén szereplő két zsupán lehetett avar.[2]

Az avarság mellett szólnának még azok a rejtélyes bekarczolások, melyeket tizenhat helyről a kincs egyes emlékeinek elő vagy hátsó oldaláról összeállítottunk (CLXLIV. tábla) Nagy Géza ezekben bizonyos rokonságokat lát az Orkhon melléki föliratok betüivel, melyeknek typusai az ő helyes észrevételei szerint épúgy kiindulhattak a keleten elterjedt görög alphabetumból, miként a nyugoti runák a latin betükön alapultak.[3] Ez észlelettel összetalál, hogy Kondakow az edények rejtélyes jeleiben romlott görög irást vélt látni.

Mindezeket összefoglalva előttünk van a lehetőség, hogy a kincset az avarok vagy bolgárok időszakából származtassuk (VI—IX. század). A Maros melléke a bolgárok megjelenése óta Magyarországon az avarok és bolgárok közt vitás terület volt és az avarok megdöntése óta a IX. században egyideig valószinüleg teljesen bolgár kézre került.

Hasonlókép köztudomásu, hogy ugy az avar, mint a bolgár törzs szlávokon uralkodott, kik a gepidák birodalmának megdöntése óta országunk egész keleti részét ellepték; azért a zoapan szláv czim akár avar, akár bolgár fejedelmek neve mellett könnyen érthető jelenség volna.

Az adott viszonyok között inkább a bolgárság felé hajolunk, mert vannak a IX. századból bolgárországi síremlékeink, melyek mutatják, hogy a bolgárok a mikor emlékszerű megörökítésről volt szó, ez időben széltiben a görög nyelvvel éltek. Ily föliratok ismeretesek Sumla, Syntli, Abolla és Provadia falvak környékéről és Omurdag fejedelem korából valók (816—830.)[4] A föliratok betüi hanyagul vannak bevésve, de idomaik hasonlatosságot mutatnak a kincs görög betüivel.

A kincs 9. és 10. sz. csészéjén durva görög betükkel bevésett egyenlő köriratról monographiánkban azt állitottuk,

[1] M. Nemzet Tört. I. köt. CCCXXXIII. l.

[2] Ugyanazoknak véli a magyar viselet történetében 14. l.

[3] M. Nemzet tört. u. o. jegyzet.

[4] Arch. epigr. Mitth. aus Öst. Ung. XVII., 1894. sz. 200. és 208. l.

hogy azok Boila és Butaul zsupán keresztelő császéi voltak, mert a formula rajtuk keresztelésre vonatkozik.* Keil kritikájában részletesen foglalkozik e rejtélyes és ügyetlenül irt fölirat magyarázatával** és kiindulva a mi fogyatékos magyarázási kisérletünkből tapasztalt philologus biztos módszerével új olvasáshoz jutott, mely szintén a keresztelésre vonatkozik és kielégítőbb értelmet ad.

Olvasása igy szól: *ΧΡΜΕΤΑ ΥΔΑΤΟC ΑΝ ΑΠΕΛΥCΟΝ ΑΕΙC ΤΟ Ν(Ε)ΟΝ ΠΝ ΑΓΙΟΝ.* Az átirása a hibák helyrehozatala és a rövidítések megoldása után igy szól: *χρ(ιστὸς) μετὰ ὕδατος ἀν(θρώπους) ἀπέλυσ(ε)ν ἀ(ν)εὶς τὸ ν(έ)ον πν(εῦμα) ἅγ(ι)ον* és értelme a következő: Krisztus vizzel váltotta meg az embereket, felküldve (belőle) az új szent lelket.

Tudjuk hogy a bolgárok Byzanczból kapták a kereszténységet, ellenben az avaroknál a latin egyház tett térítéseket. A keresztelő csészék görög föliratai is tehát inkább a mellett látszanak tanuskodni, hogy bolgár zsupánok kincsét birjuk mint avarokét.

A bolgárság zöme ugyan csak 864-ben tért át a kereszténységre; de nem hiszszük hogy korábbi átkelések nem történtek volna és azért nem képzeljük, hogy ez az évszám viszszafelé szoros időhatározó végpontul veendő, bár hozzávetőleg utba igazíthat arra nézve, hogy mikor használhatták a korábban profán czélból készült csészéket vallási szertartásra.

A két keresztelő csészén kivül szintén szertartásos czélra szolgált a két korsó (3. és 4. sz.) melynek a fölületét számos apró keresztke ékíti. Erről a diszítő mustráról értekeztünk a monographiában (122. és 123. l.) Talán a legkorábbi példa hasonló kereszt mustrára a Childerik-féle fibula 481-ből***; viszont még használatban van ugyanaz a motivum

* Kraus Gesch. d. christl. Kunst. I., 517. és 591. l. említvén az aranycsészéket szintén azt véli, hogy keresztelésre szolgáltak, sőt belényugszik abba, hogy esetleg a IV.—VI. századból lehetnek. — A korai középkorban a keresztelés rendszerint submersióval történt. A csészével való keresztelésre a nyugoton, az első monumentalis példa egy XII. századi mozaikkép a lateráni basilika porticusában lásd American journal for. Arch. Vol. II. pl. XIV., 2.

** Keil Rep. f. Kunst wissenhaft. 1887., XI., 258—261.

*** Lindenschmit D. Alterthskunde I., 70., D.

a római Szent Péter kincstárában őrzött u. n. császári dalmatikán.*

Kondakow a régibb középkor művészetének alapos ismerője meglehetős behatóan foglalkozott az emlékek stylusával.** Szerinte is nyilt kérdésnek tekinthető mikor és hol készültek e régiségek és melyek voltak stylusának keleti forrásai. Összetartozó egésznek véli, melyben asztali szerek együtt vannak valamely kereszténységre megtérített barbár törzs fejedelmeinek egyházi szereivel.

Ugy véli, hogy íly aranyszerek csak ott voltak lehetségesek, a hol erősen meggyökeredzett kereszténység mellett keleti hagyományok és régi keleti szokások éltek. A korsókon (syriai) jellemző keresztény hagyományok, keleti párducz vadászatok s hasonlók jelentkeznek és mellettök kizárólag persa eredetü és izlésü jelvényeket, griffeket s hasonlókat látunk.

E korban keresztény és keleti persa elemek ily szoros együttessége csak a byzanczi művészet területén volt lehetséges. Az élő alakok typusai, a fegyverek, a félig persa félig barbár öltözetek és az a hervadt, élettelen, fölfujt izmu, nehézkesen beteges, kisszerű és kifejezéstelen, stylus, melylyel szemben még a sassanida emlékek, p. o. a rokon permi tálak stylusa is művészibb magaslaton állónak látszik, szinte byzanczi határvidékre utal.

A második korsó lovasa K. szerint határozottan barbár jellegű és lova az orosz délvidéki pusztaságok lovainak fajából való. A lovagló barbár vezérek nem nélkülözik ugyan ő szerinte a syr és örmény typus és izlés nyomait, de mégis ugy látszik neki, hogy barbár irányok jellegét képviselik.

Egyik alak, melynek aránytalanul hosszu a felső teste, mig a lábai rövidek, byzanczi történetirók nyilatkozataira emlékeztet a barbárok kinézéséről: «testük aránytalanul hosszura nyulik és lábaik tulgyengék, csipőik keskenyek mint a rovaroké és erőtlenek, a miért Thrakia lakói a barbárokat megvetették.»

A szép ornamentikában K. syr stylust lát, bár a compositio görög művészet hatását árulja el.

* Gay Glossaire arch. 535. l.

** N. Kondakow Gesch. und Denkmäler des byzantinischen Emails 1892., 36—40.

Sok részlet keleti régiségekkel hozzák a kincset kapcsolatba és legközelebb áll a parthus és sassanida kori Persia metszett és vésett művű edényeihez.

Ez utóbbiak egyébiránt antik görög mustra földolgozását sejtetik, mi mellett az antik forma csak a keleti alapizlés burokja gyanánt szolgált. A kincsen ellenben már nagyon összetett, csudálatos ornamentikát látunk mely a tárgy egész fölületét arabeszkek hálójával borítja. Az edények aranyban utánoznak achat és jáspis csészéket, drága foglalásu üvegkorsócskákat és nagyszámmal mutatnak diszítményeket és tárgyakat, melyekben a barbár izlés világosan érvényesül. A csudálatos arabeszk hálónak eredete mindazonáltal abban a vékony indáju palmett modoros typusában keresendő, mely az alexandropoli leletről ismeretes.

Ily diszítő schemák a hellen miveltség legtávolabbi vidékein is el voltak terjedve; azért K. szerint tévedés volna véletlen előfordulásukat délorosz emlékeken bizonyítékul tekinteni arra, hogy a nagyszentmiklósi kincs edényei Déli Oroszországban keletkeztek.

Miként a jeles szerzőnek lehető hiven összefoglalt szavaiból kivehető, ő sem birt magának még határozott véleményt alkotni arról, hogy hol kell e sajátszerüleg jellemzett stylus góczpontját keresni.

Még homályosabb az ellőállitások értelmezése. A 7. sz. korsón kétszer szereplő sasos csoportban épugy Ganymedre lehet gondolni, mint Nagy Sándorra, a keletiek Iskanderjére, a kit sas a nap felé visz. A 2. sz. korsó női alakjában, kit a sas körmeivel megragad, Hebet kell fölismernünk mindaddig, mig e monda keleti formáját nem ismerjük, Aeginát aligha, ennek mythosa kevéssé gyakori- Ugyanazon korsó két lovas alakja K. szerint valószinüleg még sokáig értelmetlen marad. Az egyik, sassanida tálak domborműveivel való hasonlatosság után itélve, valószinüleg parthus király, párducztestű emberfejű állaton nyargal és leopárdra vadász. A másik u. l. éjszaki barbár, emberre vadászott és foglyát üstökénél viszi.

Ezekkel valószinüleg összefüggnek a 7. korsó keskeny oldalain ábrázolt alakok. Két sugárkoronás szakállas király, ki parthus fejedelemhez hasonlít és két fiatal szakálltalan lovas emberfejű phantastikus négylábun nyargal; a szakál-

las lovasok mintegy győzelemittasan lebegtetnek a fejük fölé szallagot, a másik kettő kentaur idomu állatját vastag ággal megfenyegeti; az állatok védekeznek, arczuk a lovas felé fordul, mindkét karjukat fölemelik, követ fognak.

Kondakow arra utal, hogy az itt diszítésre fölhasznált érdekes tárgyat a művészet régi idők óta általánosan ismerte és kedvelte. Dániel próféta (VII. k., 3—24. v.) négy királyi lovasában látunk ily themát, kik egyenes irányban egymás mögött négy nagy vadállaton nyargalnak. Ez utóbbiak a négy birodalmat, vagy királyt képviselik, kik a földön egymásután be fognak következni és mythologiai alakjuk a legrégibb keleti művészetből származik. Egyik állat oroszlánhoz hasonló, de vannak sas szárnyai, (állatok, melyeken királyok nyargalnak); a másiknak medve idoma van, a harmadik párduczhoz hasonlít és a negyedik, félelmes kinézésü, tiz szarvat hord. (A királyok koronáinak ágai is elől szarvaknak látszanak.)

De már Cosmos indicopleustes* az ő keresztény topographiájában úgy magyarázza Dániel könyvét és az ó keresztény diptychonokon is látjuk, hogy a négy állatot négy vadállaton nyargaló király helyettesíti, kik fölemelt jobbjukkal az uralom kezdetét hirdetik. A festményben az alakok fölött mindig meg van jelölve az uralom neve u. m. a babyloni, a med, a persa és makedoni; mind a négy lovas ugyanabba a byzanczi fejedelmi ruházatba van öltöztetve.

Az itt jelentkező domborművek ugyan szintén négy alakot ábrázolnak, azonban csak két typusban. Ezuttal tehát az a kérdés támad, vajjon nem-e persák és arabok vannak ábrázolva és nem-e a VII. és VIII. századokra utalnak ez ábrázolások, a mikor a kereszteny világ a keleten ép ugy félt a persáktól mint az araboktól?

Miután a jeles szerző ilyformán némely motivumra egész uj világosságot derített, a fejtegetés végén visszatérve az egyik föliratban előforduló Boila és zoapan szavakra, melyek a többi nevekkel együtt a Duna vidéki bolgárokra

* Lásd a Kondakow i. h. 39. l. 1. jegyzetben idézett Vat. kézirat 699. sz. 30. lap verse és Kondakow Histoire de l'art byzantin Paris 1886. I 148. note.

utalnak, megengedi a lehetőséget, hogy a kincs bolgár birtokból származik, de hozzáteszi, hogy akkor legkorábban a IX. századból eredhet, mivel a bolgárok csak 864-ben tértek át a kereszténységre.

Befejezésül aztán arra az eredményre jut, hogy az edényeket csak a keletről meghivott mester készíthette valamely ünnepélyes alkalomra; a mester mindenesetre járatos volt a VII—VIII. századi byzanczi iparművészeti izlésben, a mikor a görög római stylus a keletinek engedte át helyét és épugy ismerte, hacsak talán közvetve is Kisázsiából vagy Syriából az új művészeti mustrákat.

Nem érdeknélküli néhány közbeszőtt megjegyzése egyikmásik edényről. A bikafejű császérről (18. sz.) azt tartja, hogy a 13. és 14. sz. bikafejű finom csészéknek befejezetlen barbár utánzása, ezek a nautilus idomu csészék pedig az assyr izlésre vallanak.*

Az edények technikájából leginkább a zománcz érdekli a tudós ismertetőt, mely néhány edényen akár mint mélyített alju, akár mint sodronyos vagy mint rekeszes zománcz jelentkezik.

Legsajátságosabb a 19. sz. olajtartó aranycsésze diszítése. Az aranylemezen a mélyítő vésővel a díszítményeket kiemelték ugy, hogy a külső oldalon magas domborművek keletkeztek, ezután a mester a dombormüvek közti tereket lehetőleg mélyítette és a keskeny domborművek falait közelebb hozván egymáshoz, ezeket a zománcz anyag behelyezésénél rekeszes falakul használta. A zománcz anyaga csak szines gyanta volt, nem pedig tüzben olvasztott zománcz; ilyet nem lehetett volna alkalmazni, mert elborította volna a csésze fölületét és le kellett volna csiszolni a fölösleget, hogy az arany ornamentek érvényre jussanak. Hogy ez nem történt, miként szokásban volt a chinai s a byzanczi rekeszes zománcz előállításánál, arról tanuskodnak a különböző magasságu domborulatok és a közfalak felső lapjainak gyakori egyenetlensége. A szines ragasz az

* Ezuttal utal szerző II. Chosroësnek 614. és 627. közt fölépített palotájában fölállított finom faragásu császéire és hivatkozik Rawlinson művére The seven great oriental monarchies, or the geography, history and antiqu. of the Sassanians etc. London 1876. p. 595—597. ábra a 619. lapon vonatkozással Fergusson művére.

idők folyamában majdnem teljesen kiveszett; Kondakow azt hiszi, hogy szine világos kék volt, a mi élénken emlékezteti Kondakowot a ravennai keresztelő kápolna folyosóinak mozaikjaira.

Egyébként az edények a használat kevés nyomát mutatják. Hogy neophyta sírjába tették a kinek keresztelésénél használtattak, oly szokás, melyre K. a IV. és V. századokból tud analogiát Kercsből.*

Frimmel a Repertorium für Kunstgeschichte XI. kötetében (173—179.) foglalkozott a kincscsel. A fönn jelzett monographiában követett sorrend szerint ő is mindenek előtt a tárgyak leirását veszi szemügyre. Az eredeti emlékek ujabb gondos megfigyelése arról győzte meg őt, hogy a 2. és 3. számu korsó nyilását körülfogó indás diszitmény hátterét az ötvös gyöngyponczolóval tette érdekessé, a miért az a föltevés, hogy e háttért valamikor zománcz borította, elejtendő. Függetlenül Frimmeltől magam is 1886-ban a szentpétervári Eremitagében őrzött némely aranyedények tanulmányozásánál, melyeken a háttér ezen érdes kezelése mint jellemző mügyakorlat egy bizonyos művészeti áramlat körében föllép, arra az eredményre jutottam, hogy ez érdes háttér tekintet nélkül zománcz alkalmazására készült igy és a régibb középkor hazai emlékeinek tanulmányozása is megerősítette ezt a nézetemet, miről a jelen mű illető fejezetében is adtam számot.

A föliratokról szólva, Frimmel a monographiában előadott magyarázatokba belé nyugszik. Csatlakozik azon fölfogáshoz, hogy a keresztelésre vonatkozó föliratok a 9. és 10. számu csészék alján utólag lettek bevésve. Korábbi profán használatukat tanusítja a csészék oldalán látható csat, mely a csészéknek szijhoz való csatolására szolgált. Ismeretes, hogy a második szilágysomlyói kincsben is előkerült ujabban három aranycsésze (XXIX.—XXXI. tábla), melyet a csészék oldalán függő karika segítségével hasonló módon szijhoz erősíthetett a tulajdonos. Reá utaltunk, hogy a csésze ilyfajta használata már a régi skythák általános szokása volt, mely a széles orosz-sarmata sikságot lakó népeknél azóta sem multa korát.

Most kipótolhatjuk e megjegyzést azzal, hogy minden

* Ú. o. 37. l. 1. jegyzet.

olyan esetben, a mikor a régibb középkor készletében öblös edények hasán gyűrű módjára kiálló fület látunk, ily fajta használatot, övhöz való csatolást tételezhetünk föl. E közös használat okozhatta, hogy bizonyos idomu, gömbölyded hasu ivó edények, melyeket itteni és oroszországi leletekből ismerünk rokon idomot mutatnak. Oroszországból De Linas ismeretes műve alapján hármat idézhetünk, melynek rajzait szerző II. kötetében Russie czimű tábláján közli.* Hazánkban több helyütt fordult elé az edény idoma agyagból; egyebek közt a czikói sírmezőn (CCXXX., CCXXXIX.) Csúnyon (CCLXXXV., 5.) és a pusztaszenterzsébeti sírleletek közt (CCLXXXVIII.)

A kincs egyes edényeinek stylistikus tulajdonságok szerinti csoportosításában Frimmel tovább kivánna menni, mint a monographia szerzője, a ki két nagy csoportot különböztetett meg a rhyton mellett, mely magára áll.

Nevezetesen a 2. számu korsón más kéz munkáját látja, mint a többi korsón. E korsó négy állat és ember alaku medaillonjával kétségtelenül kiemelkedik környezetéből és elismerhetjük, hogy rajta magasabbfoku művészi tehetség nyilvánul mint a többi korsón; de másrészt egy pillantás a nyakát körülfutó csillagvirágos gyűrűre, mely az első sz. korsó hasonló helyén alkalmazott gyűrűjének szakasztott mása és egy pillantás az öble szélét bekeretelő indás diszű szalagra, melynek hasonmását a 3. korsón látjuk, meggyőzhet mindenkit arról, hogy a 2. sz. korsó is ugyanazon műhelyből származik, mint a többi, bár talán más kéz idomította. A többi edényre javasolt csoportosítást Frimmel csak jelzi, de nem indokolja. Ellenben belemélyed az edényeket ékitő egyes motivumok eredetének fejtegetésébe. A gyöngysor idomai olyan egyszerüek, hogy minden korbéli s a legkülönfélébb izlésü ötvösműveken szerepel; megvan a művészi góczpontok műhelyi traditióiban ép úgy, mint a népies technikákban; ezt a motivumot tehát sem

* De Linas Hist de l'orfevr clois. Russie 1., 3. és 4. sz. Az 1. sz. diszítése és rajta egy, megfejtetlennek látszó fölirat vonul körül ΞHBANOK○YTAP○YΛACЄIIOIEI⊳P<MH ugy véljük, hogy a készítő neve rejlik benne és igy fordítandó (Krisztus monogram.) Engem készített Xebanokos (fia) Tarulas. Tarulas thrák név, előfordul egy apolloniai föliratban Arch. epigr. Mith. aus Öst. Ung. X., 163.

kor sem stylhatározó mozzanatul nem lehet fölhasználni. A 7. számu korsó nyakán jelentkező rozettasor ép oly joggal mondható sassanida mint görög motivumnak. A korsók egész során szereplő csillagos idomról (1., 2., 5. és 6. sz. korsók) Frimmel is azt tartja, hogy keleti származásu.

A folyondárnak vagy indás mustrának nevezett gyakori növénydíszt Frimmel szivesebben váltakozó indáju hullámdísznek szeretné nevezni. Nem hiszük, hogy ez szerencsés elnevezés volna. Mert a hullámvonal geométriai idom és mint ilyen a kincs edényein is szerepel. Az edényeken szereplő indás motivumok lényegesen különböznek tőle, mert igazi növénymotivumok. A kincs emlékein a motivum többféle változatban szerepel, mint hullámzó inda vagyis folyondár megjelenik a 2. és 3. korsó szélén, merevebbek, nem hullámzók az indák egy más sorozása a 7. és 8., 9. és 10., 13. és 14., 15. és 16., 19., 20. és 21. számu edényein.

Részletesebben már az előbbi fejezetben értekeztünk a motivum változatairól.

A kincs edényei byzanczi és sassanida indamotivumokat egyesítenek, a 2. és 3. korsón a byzanczi formát követi inkább, a többi példa pedig a sassanida örökségből eredt.

A 2. számu korsó nyakáról lefelé álló háromszögös mustra származására nézve Frimmelnek az a nézete, hogy az a Theodorik-féle síremléken jelentkező hasonló mustrával együtt a lesbosi chyma vagy az u. n. tojástag átalakulása. A fogómotivumnak (Zangenmotiv), mint a német irodalomban nevezik, antik eredetét általában már Dohme is állította.* de változásaira u. l. csak a monographia (95. l.) nyujtott elfogadható véleményt. Fönmaradását az u. n. meroving és longobárd ötvösségben a kopenhágai muzeum őrzött u. n. sugaras fejű fibula diszítése bizonyítja.**

Ugyanazon második sz. korsón van egy körkeret, melynek motivumát Frimmel elsatnyult idomu babérkoszorunak hajlandó tekinteni és hivatkozik arra, hogy már Theodorik ravennai emlékén előforduló hasonló motivumot is annak vélték.

* Gesch. d. d. Kst. 1885., 5. l.

** Lindenschmit Hdbuch d. d. Alterthskde 77. l. 4. ábra S. Müller Thierornamentik I. f. 32. sz. v. ö. még Anz. d. germ. Nat. Mus. 1885. 110. l.

Hozzátehette volna, hogy a motivum a Ravennában őrzött aranypánczélon is szerepel, melyet szokás Odoaker nevéhez füzni és előfordul a petreosai kincs nyakravalóján és fibuláin. Már a monographiában (47. l.) utaltam arra, hogy a szívsort az antik művészet kedvelte és idéztem reá példát a nyugotról, a keletről idézhetem a Wolfsheimi lemezt. Később is fönmarad a szívsor, mint keretdísz, különösen keleti származásu kelméken, mire a kölni Szent Gereon templomban őrzött gyapjuszövetet idézhetjük[1] és még világosan látjuk a mustrát egy Bambergből a germán muzeumba jutott kelme szegélyében.[2]

A 6. sz. korsó hasán mutatkozó hornyolatos diszt Frimmel helyesen kigyózó tekercsnek mondja és ugy vélekedik, hogy nem a classikus művészetből, hanem a keletről ered. E föltevést igazolja az a tapasztalás. hogy rokon diszítményt látunk a petreosai kincs egyik tálján;[3] a kigyóvonal ezuttal valamivel kevésbé szembetünő, mert a tekercsvonal által képezett kihajlásokban mintegy zárt hurkokban párhuzamosan futó hornyolatok töltik ki a tért. Erről a kincsről pedig már De Linas nagy valószinüséggel álltotta, hogy jelentékeny része persa származásu.[4]

Máskor a 3. és 4. korsón a kigyóvonalat nem egyszerű hornyolat képezi, de egymásba csatolt lánczszemek sora. A tojásdad lánczszemek emlékeztetik Frimmelt arra, hogy hasonlókat látott római mozaikok keretében, bár ott nem képeztek lánczokat. Ugy véljük, hogy a három korsón ábrázolt diszítő motivumban a tekerődző kigyóvonal a főelem; a lánczos schema beléhelyezése nem elegendő indok, hogy ezuttal ne a keletről származtassuk a követett mintát.

Az edények idomára említhetem, hogy J. J. Smirnoff

[1] Bock Das heil. Köln II. tábla 6. sz. szöveg 11. l. szerző időhatározására csak annyit mond, hogy kora megelőzi a XII. századot. A mustra egymásba tolt szivekből áll, melyek kör körül keretül szolgálnak, a körben igen jellemző rajz griffet ábrázol, mely négylábu emberarczu két tülköst ragad meg.

[2] Essenwein Kunst und Culturgesch. Denkmale des germ. Nat. Mus. VII. tábla 1. sz. Szerző szerint e kelme az 1000—1150. közti évek közt készült.

[3] Odobescu Thesaurul ect. II. tábla.

[4] De Línas Orfévrerie clois. I. 233.

figyelmeztetett egy nautilus kagylót utánzó aranycsészére a szentpétervári arch. bizottságnál, mely szerinte a kincs nautilus csészéire emlékeztet. A szentpétervári csészét az Éjszaki Kaukázusban találták és van rajta örmény fölirat állítólag a XI. századból és ugy vélik, hogy örmény Ciliciaban vagy Edessában készült. A kagyló egyik keskenyebb végén lapos lemezü fogantyu szegélyzi a szélét, melyen az életfa van kidomborítva és mellette a fa felé forduló két állat domborműves ábrázolását látjuk, csakugy mint a nagyszentmiklósi kincs 8. számu csészéjén.

Ugyanannak a kutatónak köszönhetem azt a figyelmeztetést, hogy a 7. sz. korsón kétszer ábrázolt jelenet, az indiai művészetben fönmaradt ős iráni mythoszra vonatkozhatik; a sas az istenek és emberek italával a sôával vagy haumával itatja a röpülő sast, mig a szabadon álló kezében lévő fáklyáján talán az isteni tüz lángjai lobognak.*

Ugyanazon korsó nyakán gólyaidyll van ábrázolva, melynek szemléletéből Frimmel azt a benyomást nyerte, hogy az a keletázsiai művészettel rokon; talán igaza volt a finomérzékü kutatónak, mikor e megjegyzést egész tartózkodással és a nélkül hogy távolabb menő föltevést kivánt hozzácsatolni, kijelentette.

A régibb középkorban ez a korsó nem volna magára álló példa annak tanuságául, mikép a távoli keletről, Indiából különösen ötvös művek a nyugoti világba jutottak. Nagyon jellemző domborművű emlékeket ábrázol Aspelin műve, melyek a Wolga-melléki bolgárság tőszomszédságában a Kama vidékén előfordultak.** Ezuttal azonban az indiai hatás csak közvetve nyilvánulna, mert a korsó idoma a többi korsóéval megegyezik és mint Kondakow fönn említett véleményéből tudjuk, a korsó keskeny oldalain ábrázolt nyargaló fejedelmi alakokra csak a közelebbi keleten lehet elfogadható magyarázatot kapni.

Viszont ugyancsak Kondakow figyelmeztetett a 19. számu

* Vsd. ö. Meyer Gesch. d. Alterths I. 519., — Kuhn Herabkunft des Feuers und des Göttertrankes 1839. — Roth Über den Soma Zeitschr. d. M. XXXV., 680. — Windeschmann Somakultus der Arier Abhdlgen der bayr. Akd. Wiss. Phil. Cl. IV. 2., 184.

** Ant. du nord finno ougriennes 609., 616., 617., 618., 619., 620., 621., ábrák.

kenőcstartó szelencze indiai formájára, és lehet hogy az ó indiai művészet ötvös emlékeiben járatosabb szakemberek a kincs más darabjain is fognak még ily indiai reminiscentiákat észlelni.

A két csoportra osztott kincs ábrázolásai között történeti szempontból kétségtelenül a 2. sz. korsó zászlós vitéze köthető le leginkább figyelmünket. Öltözetének részletekbe menő hüséggel történt ábrázolása arra a következtetésre vezetett, hogy itt a valóság után ábrázolt sarmatiai vagy skythiai lovas van előttünk és Frimmel is osztozik e véleményben.

Monographiánkban (112. l.) csak ily átalánossággal kivántuk a lovas hazáját jellemezni; nem mentünk odáig, hogy a régibb középkorban Oroszország déli sikságát lakó számos iráni vagy turáni népek közöl valamelyikét megnevezzük. Akkor úgy képzeltük, hogy a kincs valamely görög városban a Fekete tenger éjszaki partján, talán Pantikapaionban és pedig talán a III. vagy IV. században készült.

Az előadottak után is még mindig lehetségesnek tartjuk, hogy a kincs a Fekete tenger partvidékén készült, de mert a föliratokról nem tételezzük már föl azt a korai keletkezést, jóformán csak Chersonra gondolhatnánk, mint olyan helyre, mely az egész régibb középkort átélte és hol a sajátságos stylkeverék képződésére, melyről a kincs annyi darabja tanuskodik, meg volt az alkalom.

Ez a város közelről láthatta mindazokat a népeket, melyek Skythiában és Sarmatiában az V. századon tul is tartózkodtak vagy délnyugatfelé tartó utjokban arra elvonultak. Melyikhez tartozott a sok nép közül az élet után, ellesett zászlós vitéz alakja, annak eldöntésére nincs elegendő alapunk és azért igen helyes volt, hogy a magyar viselet történetének szerzője* a lovas öltözetét csak átalánosságban idézte az avarkori hadi viselet jellemzésére. Csak azt tarja feltünőnek, a miért a korsóval a viseletet is a VII. századnál régibbnek lehetne képzelni, hogy a lovasnak nincs kengyele. Ennek daczára mégis azt a határozott nézetét fejezi ki, hogy a lovas a népvándorláskori turánok viseletét tünteti föl. Épen a kengyelvas hiánya adhat talán

* Nagy Géza i. h. 14. l.

utmutatót abban az irányban, hogy talán volgamenti bolgárnak képzeljük a vitézt. Ezt a föltevést azzal a tapasztalással támogathatjuk, hogy eddig a Volgamenti bolgárok területén nem ismerünk kengyelvast, mert talán csak Déli Európában tanulták meg a kengyelvas használatát. Megengedjük azonban, hogy föltevésünket a régi Bulgari környékén megejtendő behatóbb kutatások és ásatások megczáfolhatják.

Monographiánkban stylistikus alapokon ketté osztván a kincs edényeit, az A. csoporttól, melyhez a lovas alakot feltüntető korsót is számítottuk, külön választottuk a tálczák és szelenczék csoportját. (13.) Tettük azt, mert a növény ornamentika e darabokon más természetű, mint az A. csoportbeli edényeken.

Az indák már nem igazi indák, nem folyondárok, hanem keskeny pálczatagok egyik végükön körhajlással, melyek puszta egymás mellé vagy egymás fölé helyezéssel, néha csomós vagy szallagos tagokkal vannak sorokká vagy bokrétákká össze füzve, csak oldalhajtások gyanánt vagy kétkét egyesített pálcza közepén jelennek meg tojásdad levélkék, de ezek is jóformán elvesztik a növény jelleget azáltal, hogy tengelyük irányában hasadék és pont van belé mélyítve. Ebben az ornamentikában a perzsa növény mustráknak mintegy megmerevedését véltük fölismerhetni és monographiánkban örményországi X. századi templomok domborműveit idéztük mint analog alakításokat (113. l.). A jelen mű képes táblái között a nagyszentmiklósi kincs ábrái után közvetlenül a presztováczi kincs (Pozsega megye) ábráit helyeztük (CLXLV.) Szembetünő, hogy e szijvég, szijcsat és két határozatlan rendeltetésü kis lemezkéjét (1., 2.. 7. és 8.) ugyanoly pálczás tagok és fölhasított levélkék ékítik, melyekkel a nagyszentmiklósi kincs B. csoportbeli edényein találkoztunk, csakhogy ezúttal e diszítő elemek még kevesebb értelemmel alkalmaztattak és idomuk elsatnyult. Ez ékszerek nem csak a horvátországi leletek közt, de még a magyarországiak közt is magukra állanak és nincs közelebb eső analogiájuk mint a nagyszentmiklósi kincs B. csoportja. Föltevesünket a kincs bolgár voltáról tehát a presztováczi ékszerekre is kiterjesztjük és a stylistikus rokonságot egyuttal avval a történeti ténynyel igazolhatjuk, hogy az avarok dunán-

túli hatalmának megdőlte után a bolgárok a Dráva-Száva között megállapodott frank uralommal szállottak szembe és Krum azt a vidéket hatalmába kerítette.*

A sajátszerű beponczolt ékformákat és pontocskákat ezen kivül csak még egy hazai leletünk ékszerein észleljük, a pusztatói sír aranyos szij végein (LVI., 2., XVII., 1., 2., 3.), melyeknek korát a velök járó IV. Constantinus pogonatus-féle solidusa (668.—669.) miatt a VII. vagy VIII. századra szoktuk tenni. E sírban keresztények nyugodtak, mire tanuság a két arany függő kereszt (LV., 2., 2., a.), melynek formája meglehetősen közel áll kincsünk keresztelő csészéinek az aljába bevésett kereszthez. (CLXXIX.)

Hogyha mindezekhez hozzáveszük a kincsen szaporán szereplő ponczozott hátterü növény ornamentikát, melynek hazai analogiáit mint valószinüleg a VIII—X. századokban kedvelt ornamentika tanuságait e mű más fejezetében részletesen tárgyaltuk, akkor meglehetősen egyesítettük a szálakat, melyeknél fogva a kincs soknemű idegenszerűsége daczára elég szorosan füződik a régibb középkor hazai emlékeihez.

* Lásd Tomaschek az Arch. epigr. Mitth. aus Öst. Ung. X. köt. 200. lapján — Suidasra való hivatkozással.

Négyrétű sodronyos nyakgyűrű a győri múzeumban. 1/2 n.

XV. FEJEZET.

Rekeszes ötvösség. — Zománcz. — Niello. — Filigrán.

Az ötvösmunkának az a fajtája, melyet rekeszes ötvösségnek nevezünk, mint befejezett műgyakorlat lép föl a régibb középkor elején tájainkon és századokra terjedő emléksorozat tanuskodik róla, hogy a formák változásainak közepette is legalább a VIII. századig élt tájainkon. Lényege abból áll, hogy az ötvös a díszítendő lapra keskeny fémlemezeket erősít, hajlít és úgy állít élükre, hogy rekeszek támadnak, melyek alkalmasak arra, hogy drágakő, üveglap, vagy zománcz befogadására szolgáljanak.

A népvándorlási korban a legáltalánosabban kedvelt díszkő a keleti almandin; ezt utóbb gyakran a vörös üveg pótolta. Francziaországban az u. n. meroving-korabeli sírokban sokszor találtak a rekeszes művekben üveglapokat, a miért helytelenül azt vélték, hogy az üveg a rekeszes díszítés rendes anyaga volt és általánosítván az üvegről vett elnevezést, a verroterie cloisonnéet mondták az u. n. meroving ötvösség rendes és általános gyakorlatának. Ritkábban mint a gránát vagy az üveg tünik föl a kor ötvöstárgyain a rekeszekben zománcz, és ilyenkor joggal rekeszes zománczról szólunk.

A rekeszek falai vagy úgy tartják meg a követ, hogy fölfelé a rekesz kissé szűkül, vagy a lemez felső széle reáhajlik a kőre, a mi különösen akkor volt szükséges, mikor gömbölyded volt a kő fölülete vagy ha laposra is volt csiszolva, de külön állott a rekeszbe foglalt kő és ha a kő csüngőben lelógott.

A puszta-bakodi sírlelet szép láncát (II. 1.) ékítő rekeszes kövek mutatnak példákat az ilyen foglalási módra; az óva-

tos foglalási mód daczára e láncz két végső dísztagjából a kő kihullott és csak a foglaló rekesz maradt meg, melynek idoma tehát legvilágosabban mutatja az ötvös eljárását.

Ugyanazon sírlelet egy aranycsatja (I. 3.) hat egymás mellé állított rekeszre ad példát, legtöbbjéből kihullott a gránátlemez. A rekeszek s a kőtáblácskák hossznégyszögűek, illetőleg körszelvény formáját példázzák, fölületük simára csiszolt és a megállást a falak felső szélén való csekély vastagítása biztosította mindaddig, a míg erőszakos elhajlítás következtében a falak tágultak s a kövek kihullottak.

A gránátok rendesen indiai almandinok, miként azt egy tapasztalt szakember, a jeypuri maharadsa gránátbányáinak egykori igazgatója Telléry hazánkfia népvándorláskori gránátos ékszereink megtekintésekor e sorok írója előtt kijelentette. Színük világosabb vagy sötétebb, de mindig tiszta és áttetsző. Fényüket nagyban emeli az aranyos alap és környezet és gyakran tapasztalható, hogy a régi ötvösök alájuk rakott kicsiszolt vagy reczézett u. n. foliával, külön aranylemezzel, emelték a vörös kő ragyogását.

A rekeszeket némely esetekben egyszerű keretek helyettesítik; ilyenkor sem az oldalfal, sem az alap nem készül fémből, csak a reá hajló keret óvja meg a kieséstől a kőlapot és a táblácskák alatt krétás gyurma szorítja a követ a keret felé. Erre az eljárásra is látunk példát a p.-bakodi leletben (III. 2.). Egy fülönfüggő karikáján megmaradt az üres aranyváz, mely valamikor levágott csúcsú kövön mutatott négy rombikus és négy háromszögű gránátos lemezt. Az egész vázat megtartotta a fülönfüggőnek tengelyként rajta átjáró szára, a köveket pedig reáhajló keskeny keretek fogták körül. Az anyag, mely a köveket belülről megerősítette, a kövekkel együtt kihullott, de néhány más esetben megmaradt e töltelékből valami, úgy, hogy az ötvös eljárása iránt a bakodi esetben sem lehet kételyünk.

A keretek nem mindig oly finomak, némelykor keskeny szalagokká szélesbülnek a kövekre fekvő foglaló keretek, mint a perjámosi fülönfüggőknél (VII. 1. 2.), a hol ennek következtében máig is bennülnek eredeti elhelyezésükben az összes kövek.

A gránát ugyan az uralkodó díszkő e stylusban, de nem zárja ki annyira más kövek használatát, hogy néha nem fordulna elé karneol, jáspis, hegyi kristály is, vagy lapis lazuli,

kagyló vagy más egyéb színes anyag, miről a szilágysomlyói második kincsnél volt alkalmunk meggyőződni.

Ennek a kincsnek két sajátságos idomú fibulája (XXIV.) egy harmadik foglalási móddal ismertet meg. A fibula középrészét alkotja egy fekvő állat, melynek testét kidomborodó lemez képezi; az állat háta három helyen át van törve, a középső áttörésben még benne van a kő, a másik kettőből kihullott. E három kő foglalása úgy történt, hogy az áttörés széle föl volt hajlítva és reá szorult a benne szabadon lebegő kőre, melynek alsó éles széle a karima keskeny hornyolatában állott meg. Ugyanezen fibulán a félkorongot három tompított hegyű koczkás aranylemezű gomb ékíti. Mindegyik négyszögön a lemez kerek nyílást mutat, melyen át egy-egy csiszolt gránátlemezkére tekintünk. A táblácska nem eshetik ki, mert a nyilás széle rajta van, belül pedig gipszes anyag tölté be a gombot, mely a lemezkéket a nyilás felé szorította. Hasonló eljárást figyelhetünk meg egy gránátos aranygyűrűnél (XXXIII. 5.), melynek korongos fején hét kis gránátkövet tartott meg az ő áttört nyilásaiban a fejkorongra rakott áttört lemez.

Mindez erősítési módokra aranyékszereket idéztünk példákul és mind e példák ez ötvösségi stylus első megjelenésének korszakából valók, mikor e fáradságos eljárásokat rendszerint csak arany és ezüst müvek díszítésére használták. Utóbb mikor általánosították az ízlést, aranyozott réz vagy bronzból készült ékszerekre is átvitték és ekkor gyakran történt, hogy az almandin helyett vörös üveglemezkéket használtak. A mikor az ötvösök ilyen, kevésbé becses anyagokkal dolgoztak, akkor a színes dísz alkalmazására kevésbé körülményes módokat is találtak ki. Legegyszerűbb volt a kő- vagy üvegtábla befogadására szolgáló keretet nem külön reá forrasztott lemezből alakítani, de czélszerűnek mutatkozott a kerek vagy szögletes foglalványok falait együtt önteni az ékszer többi kidomborodó ékítéseivel. Ez egyszerűsített eljárás szerint díszített csat és fibula meglehetős számmal maradt reánk a VI—VIII. századi különböző germán sírmezőkről. Hazánkban a bökény-mindszenti(LXXV.) s a bezenyei temetőben (CLVIII. sz. sír 1. és 3., 20. sír 2.) tapasztaljuk e szerényebb technikát bronztárgyakon, míg ugyan-e temetőkben, a mikor nemes fémű ékszereket díszítettek, ezeken a régebbi eljárások valamelyike szerint

erősítették az almandinokat: példa lehet erre Bökény-Mindszenten egy koczkás csüngőjű fülönfüggő (LXXV. 3.), Bezenyén pedig két korongos aranyfibula (CLVII.) és ugyanott a 17-ik sírból való madárfejű aranyfibulácska (CLVIII. 1.).

A régibb, gondosabb eljárásokkal együtt megmaradtak a nemes fémekből készült ékszerek körében a régi ékszerformák. Ezt a jelenséget többféle módon lehet megmagyarázni. Talán a legegyszerűbb megfejtés az, hogy az arany vagy ezüst drágább anyag lévén, ovatosabb elbánást igényelt, mint a bronz vagy réz, másfelől a nemtelen fém nem jutalmazta volna eléggé a fáradtságot. A formák állandósága és átalánossága pedig a nemesfémű ékszerekben talán arra vezethető vissza, hogy egy néhány európai góczpont, oly vidékek közelében, a hol sűrűbb volt az aranytermelés, nemzetközi kivitelre dolgozott, míg a nemtelen fémű ékszereke az egyes néptörzsek vidéki ötvösei vonták magukhoz és idomították át saját ízlésök szerint.

Az átváltozások tanulmányára hazánkban nincs elég emlékünk; de bizonyosnak látszik, hogy itt is legalább két korszakról szólhatunk.

A korábbi csoporthoz számítjuk a puszta-bakodi (I—V.) a perjámosi (VI—VII.), az újlaki (VIII.), a székelyi és zalkodi (IX.), az egyik csornai(XIII.), a két szilágy-somlyói (XIV—XXXIII.) és az apahidai (XXXIV—XXXVII.) sír- és kincsleleteket, bizonyára oda sorozandó a két mezőberényi (XXXVIII.) s a komáromvidéki lelet (XL.), valamint a sárvizi paizskeret (XXXIX.) és sok egyéb ezekkel rokon egyes lelet (XLI.).

A szakember ez ékszerek szemléleténél folyton érzi, hogy közel áll az antik ötvösség traditióihoz, itt-ott azonban azt is tapasztalja, hogy a keleti világból származó motivumokkal van szemben.

Azt kell hinnünk, hogy e kincsek jó része a rekeszes ötvösség kiinduló pontjához közelebb eső vidéken készülhetett; ezt a vidéket a góth birodalomba bekebelezett pontusi városokban véltük felismerhetni és igazat adhatunk De Linasnak a mikor Közép-Ázsiában, Perzsiában vagy Bactrianában keresi a rekeszes ötvösség azon hajtásának eredetét, mely a népvándorlási kor germán népei révén Európában elterjedt.

Egy újabb franczia író nagyra van vele, hogy a góthokban

ismerte föl ez ötvösségi gyakorlat terjesztőit. Rómer már 1868-ban sejtette, Henszlman pedig 1873-ban ki is jelentette véleményét a góthok szerepéről ez ötvösstylus terjesztésében. Az írók érdemeit csak úgy, mint a góthok szerepét a nagyszentmiklósi kincsről írt tanulmányunkban méltányoltuk.* Erre tehát nem szükséges ezúttal visszatérni. A stylus megjelenését vidékünkön legalább is a Kr. u. IV. századra tehetjük, mire legerősebb támaszunk a szilágy-somlyói első leletben volt arany medaillonok korhatározása.

Későbbi időben kimutatható a rekeszes ötvösség a pusztatóti sírlelet keresztjein (LV. 1. 2.), gyűrűin (LV. 3., 4.), díszkorongján (LVI. 1.), melyek a lelettel járó byzanczi érem tanusága szerint a VII. századból valók és előfordul arany és egyéb fémű ékszereken a bökény-mindszenti (LXXV.) és bezenyei temető tárgyain (CLVII—CLVIII.). E temetők korának biztos megállapítása nincs módunkban; csak sejthetjük, hogy koruk nem eshetik távol a VII. és VIII. századtól. A bezenyei leletben volt fibulák runáit használhatnók korhatározásra (CLXII.), hogyha biztosan elfogadhatnók Wimmer állítását,** mely szerint ezek a IX. századból származnak. Míg ez emlékcsoportok közül a IV. és V. századbelit kiváltkép a góthoknak lehet tulajdonítani, addig a VII—IX. századbeli rekeszes ötvösművek birtokosait talán a gepidák vagy frankok körében kell sejtenünk. A gepidáknak talán az alföldi, a frankoknak az ország nyugoti részében maradt temető tulajdonítható. A frankokról bizton tudjuk, hogy náluk az u. n. meroving ízlés ötvösgyakorlata meghonosult és századokon át fönmaradt, a gepidák tekintetében nincsenek oly biztos tanuságaink, de a valószínűség mellette szólt, hogy náluk is divott ez az ízlés és talán csak a véletlenség következménye, hogy a régi Gepidiában, mely az V—VI. századig fönnállott, aránylag oly gyérek e stylus későbbkori maradványai.

A rekeszes zománcznak föntebb ugyanazt az eredetet tulajdonítottuk, mint a rekeszes drágakőfoglalásnak.

Hazánkban legalább két példát tudunk a rekeszes zománcz használatára idézni a népvándorlási kor kezdetén. Egyikét a második szilágy-somlyói kincs két ékes aranyfibuláján

* Der Goldfund etc. 1885. 127—144.
** Arch. Ért. 1894. 29—24.

birjuk (XX. 1. és 2.). A félkorongú fej közepét körded rekesz foglalja el és ebben három egyenlően hajlított lemez van az alapra forrasztva; az így támadt négy mezőben a három hajlított rekeszen kivül esőt sötét violaszínű opák zománcz borítja, míg a három rekesz hajlásain belül eső tereket hagymás zöld színű szintén opák zománczczal töltötték meg. A fibulák, melyeken a zománcz fönmaradt, a félkorongos fejű fibulának korai idomát mutatja, melyről joggal állíthatjuk, hogy a IV., legfölebb az V. századból való. A kincs egyéb fibuláitól nemcsak zománcza miatt válik külön, de azért is, mert lába lemezét tojásdad carneol ékíti, az a kő, melyet az ókor végső stádiumában is nagyon kedveltek a classikus ötvösök.

Az ókori művészethez a fejét és lábát szegélyző finom sodronyfonadék és a finom bőrtűs munka válogatott ízléssel való alkalmazása is szorosabban hozzá fűzi, mint a kincs egyéb fibuláit. Azért joggal föltehető, hogy a keleti ötvösség jó traditióiban nevelt ötvös kezéből származik, s e miatt hiszszük, hogy nem pannoniai vagy más nyugoti mester dolgozta. A nyugoti ókorban a rekeszes zománcz gyakorlatát nem birjuk kimutatni, ép oly kevéssé van nyoma általában a római imperium területén. Ez ötvösgyakorlat különféle ágait tehát méltán a persa birodalomból származtatjuk. De míg a rekeszművesség széltiben terjedt Európában mindenfelé, a hol germán törzsek megtelepedtek, addig a zománczra csak gyéren akadunk, a miért azt hiszszük, hogy az ötvösöknek az a legfőbb képessége, hogy zománczczal ékítették az ékszereiket, csak ritka kivétel gyanánt érvényesült.

A második, valószínűleg egykorú példány, a komáromvidéki (?) kardhüvelyfoglalás (XL.). A félkör végű ezüstkeret legerősebb kihajlásából rhombikus lemez nyulik befelé, melyet négy közbenső fal négy mezőre oszt, mindegyik mezőben egy-egy gránáttáblát raktak; a hol a négy elrekesztő fal közepett találkoznék apró körrekesz és körülötte szirmokat példázva négy kis félkörű rekesz csatlakozik; mind az öt apró rekeszt fehér zománcz tölti meg.

A ragyogó fényű vörös kövek közepette e négyszirmú zománczos virág jó ízlésről tanuskodik; a gomb, melylyel a hüvelykeret végződik, szorosan a szilágy-somlyói fibulák gombjaira emlékeztet és a rombust és külső gombot köz-

vetítő gömbön niello díszítményt látunk, mely az ókorból öröklődött át a régibb középkor ötvöseihez. A hüvelyvéggel együtt járó gránátos arany csat az áttört mezőbe és rekeszes karikájába fektetett gránátaival a népvándorlási kor kezdő századaira és ókori reminiscentiákra utal.

Közel hazánkhoz felső-stájerországi Krunglban legutóbb negyedik vagy ötödik századi temető maradványai közepette találtak egy korongos bronzfibulát, melynek fölületét rekeszes zománcz ékíti.* A rekeszes falak, melyek a kétféle zománczot körül veszik, valamennyire hasonló idomot mutatnak, mint a szilágy-somlyói fibula rekeszei, csakhogy a krungli esetben négy körszelvényű fal áll egymás mellett és keresztidomot képez. A leírás szerint a rekeszen belüli tért «sötét vörösbarna» zománcz borítja, talán inkább kékesbe játszó vöröses zománcz volt, mint a szilágy-somlyói fibulán, csakhogy utóbb oxidatio következtében megváltoztatta színét. A korong többi felületén a kereszt szárai között kékes-zöld a zománcz; lehet, hogy ez a zománcz is olyan volt, mint a szilágy-somlyói fibula ugyane helyütt alkalmazott zöld zománcza.

Hogyha a két előbbi esetben kételyeink voltak az iránt, vajjon azok bel- vagy külföldi készítmények-e, akkor ily kérdés alig merülhet föl a krungli temető maradványaival szemben. Ott számos hasonló korongos bronzfibulát találtak, mely mind zománczos, csakhogy a többin a zománcz másfajta, t. i. mélyített aljú. Valamennyi durva készítmény és ízlésük teljes összhangban van a sírmezőben lelt többi ékszerrel. A sírmezőn előforduló késői római kori rézérmek a kort is meglehetős valószínűséggel a IV—V. századra engedik tenni, tehát a krungli fibula az előbb említettekkel egykorú példa lehet a rekeszes zománcz gyakorlatára.

Csakhogy ezúttal is teljesen elszigetelt a technika feltünése és jóval sűrűbb a másik, a vésett aljú zománcz gyakorlata, melyről már teljes biztossággal mondhatjuk, hogy ott helyben öröklődött át az ókorból. Ez mint könnyebb zománcztechnika meg is maradt a régibb középkor századain keresztül és a művészeti hanyatlás legsötétebb korát is túl élte. Nem oly tömegesen mint Krunglban, de

* Arch. Ért. 1897. 139. l. III. 10. ábra. V. ö. Arch. Ért. 1897. 227—229.

elvétve jelentkeznek hazánk területén is vésett aljú zománcczczal díszített ékszerek. Ilyen a madarasi fibula a n. múzeumban (XLV. 6.), melyen a két madáralak s a közöttük emelkedő fa (?) a mezőn egyenletes síkon a külső és belső körvonalak jelzésével mint síkos rajz mutatkoznak, míg körülöttük a kimélyített közök zománczczal voltak borítva, mely a sárgás fényű rajznak valamikor mintegy színes háttérül szolgált.

A két madár motivuma és rajza az éjszakolaszországi VI—VII. századi ékszerekre emlékeztet, a miért talán ez a fibula is abból az időből eredhet. Alighanem egy más madaras ékszer (LXXIX. 11.), melyen a két fürjnek látszó madárka kehely (?) mellett állanak, szintén zománczos volt, bár most az idomokat környező mélyedés üres. Kora az előbb említett ékszerével összetalál és a motivumára mindenfelé találhatók analogiák, a hová az őskeresztény művészet későbbi phásisában kedvelt symbolumok elterjedtek.

A zománcz készítésére szükséges anyag az egész régibb középkoron át megvolt bőségben: csak porrá kellett törölni az ékszerekül használt üveggyöngyöket. Az üveggyöngyök a sírok leltárának mindenkor jelentékeny részét képezik.

Más helyütt került szóba a nagyszentmiklósi edényeket díszítő zománcz. Úgy véljük, hogy ez edények nem itt készültek. A rajtuk észlelt zománcz mélyített aljú, de némely edényen a zománczot befogadó falak keskeny kidomborodása következtében úgy mutat, mintha rekeszekbe volna fektetve.

A vésett aljú zománczczal bizonyos rokonságot mutat a niello, mely szintén átment az antik világból a régibb középkor ötvösgyakorlatába. A szürkés-fekete anyagot, az ezüst vagy bronz fölületbe bevésett keskeny résekbe szokták rakni; legtöbbnyire keretdíszül szolgál, szélesebb lapokon is jelentkezik, de mindig csak alárendelt vonalas ornamentek tölteléke gyanánt.

Niello díszíti a komáromi (?) kardhüvely keretének gombját (XL.), megtölti a nagyváradi csat négyszögkeretében a futó mæander hajtásait (XLI. 1.), hasonló szerepe jut a szíjcsatokon (XLIV. 5. CXXVII. 1. CXXIX. 1.) és egy budai sírból származó övlemezeken (XLIV. 1. és 2.). Az u. n. méroving ízlés korában sem tünik el az övcsatok és fibulák

lemezeit és karikáit szegélyző kereteiről (LXII. 1.; LXIII. LXXV. 8., 9. CLVII. 1.; CLVIII. 1.).

A honfoglalási korban legalább egy ékszeren észlelhetjük a niellot, egy benepusztai szíj végén;[1] csakhogy ezt a példát alig idézhetjük annak tanuságául, hogy a technika túlélte hazánkban az u. n. meroving ízlést, mert minden valószínűség szerint valamely hazánkon kívül létező, keletibbre eső műhelyből származik.

Szintén az ókorból fönmaradt technika gyanánt jelenkezik a fémberakási (Tausia) munka.[2] Egy aquincumi sírból előkerült övcsat ezüstlemezein (XLIV., 1., 2.) a sarokbéli keresztkék körül aranylemezkék vannak a fölületbe fektetve; máskor egy bronzövcsat karikáját (CXXVII., 2.) ékítették apró pontokat képező bevert ezüstszögecsekkel. Keszthely-dobogói sírokban lelt Lipp Vilmos vasból készült ékszereket. melyeknek a fölületébe keskeny ezüstszalagok voltak berakva; néha rozsda borította az ezüst fölületét, más esetekben épen maradtak a keskeny lemezkék.[3] A «meroving» ízlés idején Németországban több helyütt elég virágzó volt a technika.[4] Nálunk a legszebb példány a VIII—IX. századi blatniczai kard maskolata (CXCVIII.) és egy vele járó lóhere idomú csatoló lemez (CXCIX. 1.). Mindkét tárgy a Rajna vidékéről származik. A X—XI. században megjelenik a technika kengyelvasakon és zablákon, melyek nyilván a keletről kerültek hozzánk; zablák oldalszárain bevert ezüstszögöket s kengyelvasak lapított szárain sorosan berakott ezüstlemezkéket szemlélünk.[5]

A népvándorlási kor ötvösségi gyakorlatai között a legnépszerűbbek egyike a drótos és bőrtűs mű volt.[6] Nincs kétség, hogy a filigrán az antik ötvösségből származik, de ott távolról sem jutott neki oly fontos szerepe, mint a régibb középkorban. Általában azt lehet mondani, hogy a filigrán a népek kezdő és hanyatló ötvössége idején hódít

[1] Arch. Ért. 1881. XIV. 351. l. 77. ábra.

[2] A technikának az ókori nevét nem tudjuk. V. ö. Blümner Techn. und Term. etc. der Griechen und Römer IV. k. 274.

[3] Lipp V. A keszthely-dobogói sírmező 1884. 12.

[4] Lindenschmit Handbuch 448.

[5] Ábráikat közöljük a 130. és 165. lapokon.

[6] V. ö. Arch. Ért. 1897. 230—241.

magának legtöbb tért. A classikus ízlés virágzása korában inkább alárendelt, kísérő szerepe van, kíséri a főidomokat és az üres helyeket tölti ki, vagy a bőrtűket épenséggel csak bekeretelésre használják: ilyenkor gyöngyözött szegélyről szólunk. Az ízlés hanyatlásával, mikor a tehetség emberi és állati idomok előállítására lassan alászáll és a növényornamentika is elszegényedik, a geometriai formák lépnek előtérbe. A gömböcsök mindinkább feltünő szerepre emelkednek, nagyságuk is egyre nő és a sodrony egyenes és hajlított vonalakban sajátságos idomok alkotására használják.

A filigrán fönmaradása összefügg azzal a kipusztíthatlan ösztönnel, mely primitivebb népeknél is megvan, hogy önmagukat ékítsék; azért, ha az ötvösségnek minden gyakorlata hanyatlik, akkora képesség mindig megmarad, a mennyi ékszerek készítésére szükséges, sőt vannak időszakok a mikor egyes népek minden képessége és igyekezete jóformán az ékszerészetben központosúl.

Ezekben látjuk okát, hogy a filigránnak különösen a népies ötvösségben szokott oly fontossága lenni és a régibb középkor századaiban, mikor egyik-másik népnél az ötvösség a népies gyakorlat színvonalára hanyatlott, ez általános tapasztalatok teszik érthetővé sűrű feltünését.

A finoman gyöngyözött szegély a bakodi láncz (II. 1. három záró tagján igazi antik alkalmazásban mutatja a bőrtűs munkát. A sodronyos tagokból szerkesztett láncz alkotása semmiben sem tér el korábbi mustráktól. Ugyanazon kincs kígyós lánczának fonása (III. 1.) csakúgy, mint a háromszögekről lecsüngő tűféle ékítmények* a daciai kincsekben szereplő rokon ízlésre emlékeztet. A fonalat rovátkolják és így fogják körül a kövek foglalványait (V. 1. a. IX. 7.). A perjámosi fülbevalókon többszörös összesodrott aranydrótok képezik a gyűrűt, hármasával rakott apró bőrtűk csoportosúlnak a keretek sarkaiban (VII. 1. 2.). Gyöngyözött keret szegélyzi kivűl és belűl egy szép n. múzeumi fibula (XII. 1. a.) széleit s a fej és láblemezen a kövektől fönmaradt téren is gömböcsök sorakoznak; ez alkalmazásukban a bőrtűk jelentékenyen élénkítik a fölületet, de alárendelt szerepet visznek az ékkövek mellett. Az első szilágy-

* V. ö. Arch. Ért. 1886. 205. l. 5. és 7. ábra.

somlyói aranyláncz egymásba kapcsolt dupla hurkokból van alakítva (XIV.). E fonási módra durvább, de találó analogiáját a cserbelei lelet ezüstlánczában birjuk.* A kertsi ásatásokból előkerült függős lánczokkal való hasonlatosságát már De Linas emelte ki.** A gömböcsös díszítés Constantius, Valens és Gratianus nagy medaillonjain (XVI.—XIX.) római ötvöstől származhatnak, de a mikor a medaillonos koronogon a római császár képét már egészen gömböcsökből rakott idomok foglalják el (XV. 5.), a mikor durva emberi idom ékít egy övtagot (XV. 6.) és egy durva nagy bőrtűkből rakott karika (XV. 3.) esetében, már a barbár ízlés érvényesülését látjuk, csakúgy mint a hogy Gratianus (XIX. 2.) medaillonjának előlapján is az emberi arczokkal váltakozó dupla tekercsű sodronydíszekben is barbár ötvös kezét sejtjük.

A második szilágy-somlói kincs tárgyain szintén fölötte sűrűn látjuk a bőrtűket és drótokat alkalmazva, hol ízlésesen és tervszerűen, hol véletlen töltelékül.

Egy szép zománczos fibulán (XX. 1. és 2.) a nyak két végén körülfutó rovátkos drót helyesen kiemeli a fibula hármas tagozását; a körszelvényű nyak két oldalán ugyancsak rovátkolt, de vékonyabb drótból alakított félkörívek sorakoznak, a nyak közepét kötélhajlású finom drótszálak négyszeres sora borítja. A fej és lábtagot két-két rovátkolt dróttól szegélyezett finom duplaszálú fonadék kereteli be, a mezőbe rakott kövek foglalásait ismét rovátkolt drótszál köríti és a fönmaradt téren a szerint a mint szűkebb vagy tágabb, kisebb vagy nagyobb, mindig szabályos távolságban háromszögekben csoportosulnak a gömböcsök. Ily dús alkalmazása daczára a filigrán e fibulákon sehol sem okoz nyugtalanságot, sehol sem lép előtérbe, de alkalmazkodik a főbb körvonalak által megállapított rendhez.

Ugyancsak szerény a filigrán alkalmazása a hármas állatfejű fibulán (XXI. 5.). A külső szegélyt nagyobb, a kövek foglalásait finomabb gyöngysor kereteli be és a sűrűn rakott kövek közeiben csak gyéren jut helyük az egyesével vagy hármasával rakott apró gömböcsöknek.

* Arch. Ért. 1886. 387. lapon legalúl.

** Hist. de l'orf. clois. II. 102. — Az idézett analogiák képeit lásd Ant. du. Bosph. Cimm. pl. IX. fig. 3., pl. XII. fig. 3.

A két legnagyobb fibulapáron (XXII. 8. és 9., 10. és 11.) duplaszálú fonadék vonúl a külső széleken és hármasával rakott apró bőrtűk hol szabályos távolságokban, hol a kövek rendetlen elhelyezéséhez mérten, szembetünő szabály nélkül helyeztettek el. Hasonló a bőrtűs csoportok elhelyezése egy rekeszes szélű fibulapáron (XXIII. 14. és 15.).

Egészen eltérően jártak el a 3. és 4. fibula (XX.) díszítésében. A háttérbeli közöket sűrűn rakták tele vékony fonálkörökbe rakott gömböcsökkel, a sok nyugtalanító bőrtű közé csak úgy hoztak némi rendet, hogy lehetőség szerint a hol a közök megengedték, a kövek körül csoportosították, de a fejlemezen, a hol nagyobb volt a tér, közbeeső sorokat is csináltak.

Még különösebb a 12. és 13. számú fibula díszitése (XXIII.) Itt rovátkos fonalakkal szegélyezték a kövek foglalványait, a közökbe pedig sima fonalakból alakított egyszerű körtekercseket vagy dupla tekercseket helyeztek el, olyanokat a minőket a fönnemlített Gratianus-féle medaillonon is láttunk (XIX. 2.).

A domborműves fibulákon (XXIV.) a fej és lábtagot finoman rovátkolt fonalak szegélyezik az eldurvult lesbosi chymán belül a mezőt; bőrtűkre az állat lába táján s a végső csúcsban a kövek közt csak gyéren akadt tér.

A félgömbös fibulák mestere csak a kövek foglalványait szegélyezte gyöngyözött fonállal és három erősebb gyöngykörrel emelte ki a felső laposság és az alsó karima külső és belső szélét (XXV.). Szintén csupán a foglalványok szélén, de ezúttal a felső széleken alkalmazott az ötvös gyöngyözött keretet az onyxos fibulán (XXVI., XXVII.). A zárt karika a drótművesség remeke (XXVIII.). Három körszelvényre hajlított hengeridommá forrasztotta össze az ötvös a finom rovátkú vékony aranyszálakat. A hol a három henger találkozik, mindenütt növényidomokkal díszített hólyagos gomb ül és közvetlenül a gömbbe való átmenetnél öt helyen gyöngyözött gyűrű, egy helyen pedig négyes rétű láncz közvetíti az átmenetet.

A három csészét (XXIX—XXXI.) közepett s a széleken ékítő gránátos dísztagok legtöbbször gyöngyözött szegélyüek, a köveket is gyöngyözött keret fogja körül és egyesével vagy négyesével rakott gúlákban gömböcsök töltik meg a fönmaradó belső tért.

Ezúttal tehát a filigrán már nem szorítkozik ékszerek díszítésére, de gyakorlati czélra szolgáló díszedényeken is föllép, a fenék belsején is látjuk, oly helyen, a hol helyes tektonikus érzékkel biró antik mester nem alkalmazta volna a kidomborodó díszítést. A barbárok ízlése ily korlátokon könnyen túltette magát és a díszítés csinja nem felejteti el a dísz helytelen túltengését. Az apahidai kincs csörtető csüngőin (XXXVI.) az állati főket ékítő drágakövek foglalványai körül látunk rovátkolt fonalszegélyt s a szájnyilások oldalsó szélét kötélmintájú dróttekercs szegi be; a lecsüngő lánczok négyes fonása emlékeztet a bakodi nyaklánczra (III.) fonadékára.

A mezőberényi kincs némely ékszerén (XXXVIII.) a drót és a gömböcs már majdnem kizárólagos uralomra jutott. Egyik keskeny lemezen gyöngyözött fonalak mintegy halpikkelyek idomait példázzák (?). Más keskeny lemezt gyöngyözött szál hosszában keskenyebb és szélesebb térre oszt, az előbbi téren gyöngyözött köröcskébe helyezett gömböcsök, a nagyobbikban ugyancsak rovátkolt fonalakból alakított dupla tekercsek sorakoznak. (3.) Ugyanez a tekercsmotivum azután három sorban uralkodik a háromszögű lemezen. (2.) A fülönfüggőt (u. o. alul 2. a. b.) is két félgömbű gránát mellett s abból kiindulva apró bőrtűk soraiból és csoportjaiból alakított mustra díszíti.

Egy miskolczi aranygyűrű és csüngő ékszer (XLI. 4. és 5.), valamint a csömöri cicada fibula (XLI. 6.) szélét gyöngyszegély kereteli be. Az aranygyűrük fejét és néha karikáját is gömböcsök, háromágú fonás, kötélhajlású fonál vagy gyöngyözött szálak ékítik (XLII. 1—3. XLIII. 2—4., 7—11.)

A VI. és VII. századi aranyfülön-függőkön és egyéb ékszereken a finom gyöngyszegélyű keretek mellett mindinkább nagyobb terimét öltenek a keret szélére ragasztott vagy lecsüngő pléhgömbök (XLV. 2—4.)

Más helyütt volt szó a kor különféle fajta fülönfüggőiről, itt csak a kis és nagy bőrtűk különféle alkalmazási módjai miatt utalunk ismét reájuk (LVIII—LX.).

A nagygömbű fülönfüggők idomainak korát a szentendrei sírleletben szereplő I. Justinus és Phokas aranyok teszik a VI. és VII. századokra (LII. 1—6.). Sajátszerüek e kincs rhombikus fejű gyűrűi gyöngyözött széllel és mindencsúcson egy-egy hólyagos gömbbel (LII. 7. 8.).

Edurvább ízlésű ékszerek mellett kitünik a kúnágotai

lelet kis aranykorongja, (L. 1. a.) az ő ügyesen tagozott és díszített felületével. Drágakő képezi a fonott sodronyból alkotott két párhuzamos kör középpontját, körszelvényű és behajlott végű sima fonalak sorakoznak mindkét körben a hajlással befelé, apró körgyűrűkbe foglalt gömböcsök töltik meg a hajlások belsejét és ép ily gömböcsös sor kiséri a belső kört kívülről.

A pusztatóti leletben látunk a két gyűrűn gömböcsös ékítést (LV. 3. és 4.), valamint a korongos ékszer gyöngyös keretén (LVI. 1.) és a két fülönfüggőről csüngő kis tokocskák tövében (LVII. 10. és 11.).

A gyöngyözött keret durva túlhajtását szemléljük a szegedőthalmi bronz szíjvégeken (LXX. 12., 13., 17.) ellenben ismét finom méretű apró bőrtűk ékítik az ordasi fülönfüggőt (LXXVI. 2.) és újjgyűrűt (LXXVII. 10.) és nagy gyakorlati jártasságot tanusítanak a drótos és bőrtűs műben a fenéki és keszthelyi bogyós és kosaras fülönfüggők (LXXXV. 7., 11., 12., XCII. 3., CXVI. 19., CXVII—CXVII.), melyekkel más helyütt részletesen kellett foglalkoznunk. Nem vagyunk még teljesen tisztában az iránt, hogy az a virágzó filigrán ipar, mely a százával föllépő drótműves fülönfüggőkben oly ékes tanuságot hagyott, csakugyan Pannoniában székelő helyi ipar gyanánt tekintendő-e és meddig maradt fönn. Úgy látszik, hogy nem veszett ki teljesen soha és alig tévedünk, hogy ha a közép- és újkori szláv népies ékszerészetben fölismerjük egyes elemeit. A legjellemzőbb idom, a kosaras fülönfüggő, alig élt túl néhány nemzedéket. Erősebben tartotta magát a gyöngyös fülönfüggő,* mely először a nemesvölgyi, utóbb a martélyi sírmezőn tünt föl nagyobb számmal (CXXXIII. és CXXXVII., továbbá CLII+CLV.), valamint a hólyagos bogyójú, mely több sírmező uralkodó idoma gyanánt jelentkezett.

A bőrtűs-dísz ezen idomoknál is szerepel, hol gyűrükben, hol pyramisokban rakják a karikákra, de csak ritka esetekben, a mikor aranyból vagy finom ezüstből készülnek, mint a presztováczi aranykincs ékszereinél (CXCV. 10., 13., 15.), fordítanak reá különösebb csint, legtöbbször sárgarézből vagy rossz ezüstből készülnek az ékszerek és a munka durvasága arányban van az anyag értéktelenségével.

* V. ö. Arch. Ért. 1897. 230—231.

A korszak végső idejéből való filigrán emlékeknek nem rég jóformán hijában voltunk, a mit arra lehetett magyarázni, hogy volt egy időszak hazánkban, nevezetesen a honfoglalási kor, a mikor a filigrán művesség teljes hanyatlását érte. A honfoglalók hagyatékában csak egy hólyagos csüngő bőrtűs díszszel a nagy teremiai sírból[1] és ugyanott egy fonalas díszű másfajta csüngő ékszer[2] voltak a bőrtűs és drótmű gyér tanuságai. Föltevésünket erősítette az a tapasztalás, hogy némely leletben, a hol régibb bőrtűs díszű ékszerek reminiscentiáját lehetett fölismerni, mint a nagyváradi[3] és tolna-szántói[4] sírleletben, csak a képzelhető legdurvább módon láttuk azokat utánozva.

Legutóbb e fölfogásunk megváltozott. Állítólag Tokaj vidékéről származó leletet szerzett a n. múzeum, melynek korát a vele járó X. századi byzanczi aranyérmek állapíthatják meg. (CCCXXXIX. 1—9.)

Itt legtökéletesebb bőrtűs munkában megkaptuk az ismert gyöngyös és bogyós fülönfüggő typust, nem azon egyszerűségében, a hogy Nemesvölgyön vagy Mártélyon föllépett, de majdnem túltengésig menő gazdagságban. Ábráink helyesebb fogalmat közvetítenek róluk, mint tehetné a legrészletesebb leírás.

Más idomot képvisel egy füles gömb, melynek fölületét sűrűn rakott gömböcsök borítják. (CCCXXXIX. 11.)

Érdekes egy pár félholdat példázó lemez, mely nyilván szintén fülönfüggőkből való (CCCXL. E.); hiányzik a fülbe illesztendő karika s a félhold alján látszó apró gyűrűk mutatják, hogy csüngők egészítették ki a lemezeket. A félholdat csak nagyjából utánozzák a lemezek, mert a két végső szarvhoz közepett egy harmadik járul. E helyütt leginkább a lemezeket szegélyező többszörös bőrtűs sor miatt és a lemez közepén harántosan álló egyenes és tőle kétfelől kigyózó bőrtűs sorok miatt említjük. A szarvak csúcsai két fél gömbből előállított pléhes bogyókban végződnek. A régibb középkor hazai analogiái közül egy keszthelyi háromszarvú félholdas függő (CXVI. 15.) áll legközelebb a tokajiakhoz.

[1] V. ö. A honfogl. kor eml. XXIII. 29.
[2] V. ö. U. o. XXIX. 18.
[3] A honfogl. kor hazai emlékei XXVII. 12.
[4] U. o. L. 11.

De milyen durva munka a keszthelyi példány ezekhez képest. Míg amott a szegélyt képező gömböcsök, valamint az alsó szélből kiálló háromszögbe csoportosult gömböcsök az egész fülönfüggővel egy tagba öntettek, addig itt minden porszemnyi bőrtű külön készült és oda lett forrasztva az őt megillető helyre.

Ugyanaz a gondosság jellemzi a bogyós fülönfüggők csoportját, (CCCXL. F.) mely a tokaji lelet legfőbb ékességét képezi. Ki ne ismerne reá e nagyobb s némelyik fajtán megjelenő két oldalsó bogyóban a régibb középkor egyik kedvelt idomára.

Az alakban alig történt jelentékeny változás, csak a díszítés gazdagabb és több találékonysággal lép föl, mint ama korábbi ötvösöknek örökké ugyanegy sodronymotivummal a bogyót borító egyhangúság. Itt nyolcz pár fülönfüggő közt hét pár kisebb-nagyobb eltérést mutat egymástól, miről ismét a hű rajzok szolgáltatnak tanúságot.

Ezek után két tény szembetűnő; egyik az, hogy a tokaji lelet filigrános ékszereinek formái csak úgy mint korábbi analogiáik, antik idomokra vezethetők vissza; a másik pedig, hogy a filigrán technika e X. századi leletben magasabb tökélyt mutat, mint a milyenen látjuk a közvetlenül megelőző századokbeli sírmezőinkből való filigrán műveket. Úgy képzeljük tehát, hogy oly hullám hozta a távoli keletről mifelénk a tokaji ékszereket, mely a VIII—X. században a Keletről éjszaknyugotfelé áramló erős kereskedési forgalomból eredt. E kereskedésnek az volt egyik jellemző sajátsága, hogy a keleti tengerig terjesztette Belső Ázsia filigrános ezüstékszereit, melyek az akkori világban a legtökéletesebbek voltak.

Sodronytekercsü karika a győri múzeumban $^1/_2$ n.

XVI. FEJEZET.

Szallagfonadék. — Állati s emberi idomok. — Longobard stylus. — Szlávok hagyatéka.

A germánok népvándorláskori izlésének három fő jellemvonását szokás megkülömböztetni, egyik a rekeszes ötvösség alkalmazása, másik egy sajátszerű állatornamentika, a harmadik az u. n. szallag vagy szijfonadék motivum.

Mind a három elem az u. n. meroving izlésben körülbelül egyformán érvényesült, különösen az ötvösség körében, mely a római birodalmat megszálló germán népek művészeti ösztönöit első sorban volt hivatva kielégíteni. A hármas diszítő elem egyesülése azonban csak ott és akkor állott be, mikor a népek vándorlása már bizonyos megállapodásra jutott és ekkor sem érvényesült mindenütt egyformán mind a három elem.

Mindegyik diszítési módnak megvan a maga saját historiája, mielőtt a másik kettővel közösségbe lép és azután is, mikor e közösség megszünik, mikor az u. n. meroving stylus mint olyan megszünt, a mit rendesen a IX. századra szokás tenni.

Tehát indokolt mindegyik diszítő elemnek külön-külön is nyomozni három phásisát, azt, mielőtt a germán barbárok az ő izlésükbe bekebelezték, szerepét e germán stylusban és későbbi sorsát korszakunk végéig.

A rekeszes ötvösségről már szóltunk. Keleti származása iránt alig van véleménykülömbség a kutatók között, megszünése Európa legtöbb részén a IX. századra tehető. A vele szoros rokonságban lévő rekeszes zománcz ellenben csak ez időtájt emelkedik legnagyobb tökélyre Byzanczban.

Nincs még közös megállapodás arra nézve, hogy honnan

és mikép jutott a meroving izlésbe az állatornamentika és a szij vagy szallag diszítés. Némely szakértők hajlandók e két diszítő izlést a germánok ősbirtokának kijelenteni, melyet ők vittek be az uj stylus alapításába.

Hogyha a szallagfonadékra nézve fölállítjuk a származás kérdését, akkor nem érhetjük be azzal a magyarázattal, mely szerint a fonás általános primitiv technika, tehát természetes, hogy minden barbár nép ismeri és alkalmazza és azért van meg a népvándorlás barbár népeinél.* Ez nem archæologiai magyarázati mód, mert föltételez valamit, a mi emlékekkel bizonyítandó. Be kellene ugyanis bizonyítani, hogy a szallag vagy szijfonadék a népvándorlási időpontot, a IV. század végső évtizedeit megelőzőleg már divik az éjszaki germán népek ornamentikájában. Ezt pedig nem lehet bebizonyítani, tehát okszerűen azt kell föltételezni, hogy az a diszítő motivum akkor még nem volt ősi birtokukban, daczára annak, hogy a szövéshez, fonáshoz, szijkészítéshez és hasonló mesterségekhez már értettek akkor.

Hogyha evvel a fölfogással szemben be lehet bizonyítani, hogy az a motivum az egész antik terület hosszában, melyet a barbárok megszállottak, közkedveltségü diszítő elem és használatban volt a művészet és iparművészet legkülönfélébb ágaiban, az ötvösségben ép úgy mint a festészetben, a monumentalis szobrászatban ép úgy mint a mozaikban, vagy a szövetekben, akkor kézzel foghatóan reá utaltunk a forrásra, melyből a barbárok ezt a diszítő mustrát, mint legtöb egyébb diszítő idomaikat merítették.

A mustra ókori alkalmazásában keretdíszül szolgál és a technikának megfelelőleg, melyben használják, majd mint lapos, majd mint domboru fonadék jelentkezik.

Az ötvösség körében mint sodronyfonadék vagy mint szallagfonadék lép föl, mind két formájában századokon át kisérhetjük a régibb középkor ötvösművein és pedig nemcsak az ú. n. meroving, de egyéb stylistikus csoportokban is.

Fonalas idomai a filigrán technika körébe tartoznak, melyről már volt szó; ezuttal csupán egyéb megjelenési formáira vagyunk tekintettel.

* I. Strzygowski Der Völkerwanderungsstil Preuss. Jahrb. 73. köt. 1893., 753.

Legegyszerűbb alakjában jelentkezik Ordason (LXXVI., 5.) egy bronzművű övpálczán, a mikor sorba rakott gömböcsök körül keskeny keret gyanánt hajlik. Ugyanott egy négyszögű bronzlemezkén (LXXVII., 6.) a keret egymásnak csucscsal álló két háromszöget foglalván be, a két végső hajlás egyenessé merevedik.

Egy adonyi bronzszijvégen (LXXIX. 6.) a fonadék megszünik keret lenni, önállóan tölti be a középtért és mint fődísz maga is keretet igényel. Ezután is mindig ez a szerepe a barbár ékességekben és ebben látjuk a jelentékeny különbséget a motivum classikus és barbár izlésű alkalmazása között. Kevésbé lényegesnek látszik e mellett, hogy a szallag hol egyrétű hol két vagy épen háromrétű; a megduplázás vagy háromszorosítás csupán azon czélból történt, hogy a párhuzamos vonalak többszörösítésével emeljék a diszt. Az adonyi szijvégen többrétű a szallag, a bökénymindszenti szijvégen kétrétű (LXXV., 5.) a szegedöthalmin háromrétű (LXX., 12., 6.). Egy keszthelyi szijvégen (C., 3.) ismét kétrétű. Mindez esetekben mint domborulat emelkedik ki a diszítés az alapból és az ornament egyszerű kötélfonás. Mint ilyen az u. n. meroving izlés fibuláin is szerepel. Keszthelyről ismerünk erre érdekes példát (XCIX.). Fején a minta egyrétű szallagból ötször, a lába közepén négyszer ismétlődik, nyaka két oldalát kétrétű, lába két oldalát háromrétű kötélfonadék ékíti. A pusztatóti apró aranyszijvégen nyilván a kötéldisz értelmetlenné vált mustrája van előttünk (LVI., 19.) tanuságul arra, hogy még e szerény művészi motivummal sem tudott a VII. század ötvöse mindig értelmesen elbánni; a mustra úgy látszik egyszerű, két többrétű szallagból való, kötélfonást kiván példázni.

Ugyancsak mint egyszerű mustrát bevésett formában látjuk keszthelyi karpereczek külső oldalán (XCIV., 8.). Ilyenkor a motivumokat azzal czifrázták föl, hogy párhuzamos vonalak közé ponczczal apró diszítő idomokat vertek belé.

Ugyanabban a vésett modorban más mustrát mutatnak a 8-as fonadékok ugyancsak keszthelyi szijvégeken (C., 2., CI., 4.). Bogos mustrában látjuk a fonadékot Keszthelyen (CI., 6.) és kereszthurok idomát látjuk egy kerek lemezen (C., 5.). Egy adonyi négyszög lemezkén úgy változik a mustra, hogy három harántos hurkon egy függélyes hurok közepett végig áll. (LXXIX., 2., 3.)

A szijfonadékkal mint tisztán geometriai diszítéssel szoros rokonságban van a rácsmustra. Fenéken karperecz külsejére van bevésve (LXXXIV., 1.) és párhuzamos vonalak közé beponczolt apró háromszögecskék sorakoznak. Rácsmű ékiti az egyik bezenyei fibulát (CLVIII., 20. sír. 1. sz.); látjuk mint bevésett ornamentet egy keszthelyi agancs oldalán (XCIV., 5.) és mint áttört munka jelentkezik ugyancsak Keszthelyen egy bronzfibulán (CVII., 14.). Rácsműves ékitésnek tekintendő ugyanott bizonyos szijvégek vésett ékítése (C., 6.) és ide sorozhatók az egymást átmetsző négyszögek szijlemezeken (CI., 1.).

Mig az ú. n. szíj- vagy szallagfonadékok ez emléksoron teljesen megmerevednek, addig van a korszak közepe táján egy kis ékszercsoport, a melyeken a szallag félig-meddig kivetkőzik puszta geometriai egyhanguságából, sőt némelykor azt kell hinnünk, hogy a barbár ötvös az ő képzelmében élő kigyó vagy sárkány formára kivánta átalakítani.

Ez átváltozás azon a rövid emléksoron is, melyet hazai készletünk fölmutat, szembetünő.

A madarasi lelet aranyékszerei különösen tanulságosak (CXLV.) az egyik ékszer ? hajlásu ágán három többrétü szallag kötélfonása diszlik (1. a.). Ugyanazon kincs másik ékszerén (a.) a két szallag, melyből a kötélfonás áll, egészen más jellegü. A szallag nem több egyenlő szélességü rétre van osztva, de a két szélső rét mintegy keskeny keretté zsugorodik össze, annak megfelelően tágul a középtér és a hol a hajlások egymást metszik, a szallag egyik oldalából az átjáró szallag vonalával párhuzamosan több bemetszés sorakozik egymás mellett. Kevésbé lényegesen, de szintén megváltoztatja a szallagfonadék habitusát, hogy az ötvös az átmetszéseknél nem csak az egyik, de mind a két szallag szélét átvezeti, miáltal a metszés helyén rhombusidom támad. A madarasi kincs harmadik mustrája (1. a. 8. és 10.) két kötéldisz összefonásából ered. A nagyobbbik motivum lényegében ugyanaz, melyet épen ismertettünk, csakhogy ezuttal a hurkai szélesebbek és a két végső hurok tért enged belsejében keskenyebb csomóval meginduló véznább fonadéknak, mely a nagyobb fonadéksor metsző helyeit négyszög formában vágja át. Ez a keskenyebb szallag háromrétü, a nagyobb csak kétrétü és pedig úgy, hogy egyik rétje csak mint keskeny külső szélkeret jelentkezik, melyből a metsző

helyeken mindig három-három rövid bevágás nyúlik a szallag közepe felé.

E hármas vonalkák csoportja egy mártélyi csaton is élénkíti (CLIII., 8.) az érthetlenné vált fonadék szallagjait. Érthetőbbé válik az ötvös szándéka a nagymányoki lelet szijvégein (CXLIII., 1—3.). Itt a 8. formára kigyózó szallag már nem is szallag többé, hanem kigyós sárkány. Körgyűrűbe helyezett gömböcs és közvetlenül mellette tekercs formáju kihajlás nyilván a sárkány fejét jelzi, a hajló vonalból két kis nyulvány áll ki és talán az állattá vált tekercsnek a fülét vagy más szerves tagját jelzi, a rovátkos vonalkák megszüntek schematikus diszítések lenni, szabálytalan alkalmazásukban mintegy előmozdítják a geometriai idom szerves testté való átalakítását és ugyane hatást mozdítja elé az ötvös azzal, hogy a szallag nem egyenletes szélességű de helyenként keskenyűl, sőt kiválik belőle egy csúcsosan végződő külön darab, melyet igen kevés képzelemmel a kigyós sárkány farkának nézhetjük.

Legszembetünőbben érvényesül ez átalakító szándék egy n. muzeumi aranycsaton (LXII., 3.) melyet idoma és mustrája miatt a mártélyi csat mellé (CLIII., 8.) helyezhetünk, mert itt is a lemez hossztengelyétől jobbra-balra hajló idommal van dolgunk; csakhogy az aranycsaton (LXII., 3.) a két idom két hosszu fejű kigyós testű állattá válik, melynek mindegyikéhez a zavaros képzelmű ötvös tülkös állat térdben meghajlított lábát bigyeztette.

Az idézett példák közül legalább a nagymányokit és a madarasit az e leletekben szereplő egyéb emlékeknél fogva is nagy valószínűséggel a szentendrei lelet korából, a VII. századból származtatjuk, tehát az átmenet némely geometriai idomokból zoomorph idomokra a VI. és VII. századokban történt. Nem lehet még világosan látni, hogy az ú. n. avar-bolgár stylcsoportban ez átalakulás hol történt meg és honnan indult ki.

Csak azt tapasztaljuk, hogy hazánkban ez a zoomorphismus nem öltött oly arányokat, mint p. o. Irlandban vagy Skandináviában.

Az állatmotivumok keletkezéséről a germánok népvándorláskori ízlésében S. Müller fejtegetései után elhihető, hogy már mielőtt a germán népvándorlás megindult, képződött az ő szerény művészi körükben néhány általánosan

használt állatmustra, melyet magukkal hoztak, mikor a római birodalom örökébe léptek. Ezeket utóbb belévitték azokba az átalakításokba, melyeken az antik formák az ő kezükben keresztülmentek és a közös ősgermán birtok magyarázhatja meg, hogy az v. századtól a VIII. század végéig a Dunától Irlandig a legkülönfélébb germán népek hagyatékában megleljük. Az első igen kedvelt motivuma görbe csőrű madárfej,* a második és harmadik inkább négylábu állat fejének látszik. A második mindig fölülről van ábrázolva, szemei düledtek és a szája szélét az erősen jelzett orr ketté választja,** a másik nyilt szájú hosszura nyujtott fej, mely rendesen oldalt van ábrázolva.*** A három fejet már a második szilágysomlyói kincs fibuláin észleljük. Az ötödik számu fibula (XXI.) félkorongu fején a szokásos három gomb helyét két oldalt egy-egy görbe csőrü madárfej foglalja el, míg közepett négylábu állat feje áll ki. Ugyancsak düledt szemü állatfőt példáz egy töredék (XXVIII.) fejestül az egész állatot kapjuk két más fibulapáron (XXIV., XXV.) a nyiltszáju hosszú fejmustra az apahidai kincs (XXXVI.) csüngőit jellemzi és ugyanazon állat előrésze van előttünk egy nemzeti muzeumi lemezes idomban. (Ábráját lásd a 225. lapon.)

Müller a jelzett három fejtypus keletkezését ősi ösztönből származtatja, nem hiszi, hogy ezek az idomok is, csakúgy mint sok más állatidom tökéletesebb minták tökéletlen utánzása folytán vált tulajdonukká. A szilágysomlyói idomok nem bizonyítják az ellenkezőt, de legalább is föntartják a lehetőséget, hogy a Müller említette schematikus fejek, melyeket természetrajzilag nem lehet megállapítani, helyesebben megrajzolt classikus minták durva utánzásából erednek. A teljesen ábrázolt állatok (XXIV., XXV.) ugyanis minden barbárságuk mellett mégis életképes modell utánzására utalnak, s a három fej is, mely a fibulából kiáll, (XXI.), alakításában magasan fölülmulja a Müller által idézett typikus fejeket.

Hacsak nem akarjuk föltételezni, hogy a germán művészi örökséget képező durva három fej ez egyszer

* Müller Thierornamentik 32. l. 24. ábra.
** Müller i. h. 33. l. 25. ábra.
*** Müller i. h. 34. l. 26. ábra.

ügyesebb ötvös kezében kivételkép bizonyos életrevalóságra tett szert, a mi valószínűtlen, azt kell inkább hinnünk, hogy a művészibb alkotás korra nézve is előbbre való és hogy inkább ez az első minta, nem a dánországi, a melynek készítő a kedvezőbb viszonyok közé, a déli classikus tájakra jutott hatalmas góthok révén kaphatták a művészi impulsust.

E föltevés mellett ismét tetemesen megfogyna az ős germánok művészi tehetsége iránti bizalmunk. Igazat adhatunk S. Müllernek abban, hogy a három typushoz a népvándorlási korban és ezután is jó darabig az összes hódító germán népek ötvösei szivósan ragaszkodtak.

Egy korongos fibulán a görbe csőrű madárfő nyolczszor sorakozik a kör szélén (XLI.). A nagyváradi fibula lába végén (XLI., 2.) durva idom ugyan, de fölismerhető a II. typusu erős orru fej felső képe. A görbe csőrű madárfej két példánya ékít egy csüngő ékszert (XLV., 7.) szijvégeknek szijfelőli nyilásán számtalan esetben ismétlődik a két nyiltszáju állatfej (III. typus?), mely itt egymással farkasszemet néz.* Áttört korongon ugyanez a fej (?) négyszer csoportosul a központi áttörés körül (LXI., 7.) és hasonló körülmények közt egy korongot négy, egy más korongot hat görbe csőrű madárfej diszít. (LXI., 12., 10.) Egy aranycsat két állatfeje, melyről már föntebb szóltunk, a III. typust mutatja (LXII., 3.) és ugyanaz a fej megjelenik kétszer egy nagy övcsaton (LXII., 1.), melynek oldalain és végén tizenkét példányban sorakozik a görbecsőrű madár és azonfölül még a csat tüskéjének a végét is ékíti (LXII., 1., 6.). Más övcsat tüskéjén ugyancsak találkozunk egyik végén a madárfejjel, ellentétes végén pedig a III. számu állatfejjel. (LXII., 2.). A II. számu fej három fibula lába végét ékíti (LXIII.). Ezek egyikén (u. o. 2. sz.) a madár testet is ölt; a másikán ellenben (u. o. 1. sz.) a két pár hosszu csőrü madárfejre már alig lehet reá ismerni.

Hasonlókép bajos reá ösmerni a madárfejek össze-vissza kuszált tömkelegére egy áttört művü szijvégen (LXIV., 1.) Ellenben szabatosan fölismerhető a madárfej egy bökénymindszenti fibula lábán (LXXV., 7.) és egy más oda való fibula fején (u. o. 8.). E fibula lábán az erős orru áliatfej tisztán fölismerhető, mig más bökénymintszenti hasonló fibu-

* Csorna XLVIII., 1—8; Szeged LXXII., 2; Keszthely XC., 1.

lán (LXXV., 10.) nehezebben ismernénk reá. Sajátszerű formájában mutatja a madárfőt négyszer egy korongos fibula (LXXXV., 1. a.). Fenékről, míg ugyanott egy karperecz két vége (u. o. 5. sz.) a II. typus fejéhez közel álló idommal bir. Ugyane főt véljük fölismerni egy keszthelyi fibula végén (XCIV., 1.) és szabatosan, typikus idomában mutatja azt egy gyakran idézett más keszthelyi fibula lába (XCIX.). Talán a III. typus szerinti idom ékíti ugyancsak Keszthelyen egy övpálcza két végét (CIV., 12.) és egy magyarhoni övcsat karikáját (CXXVII.). Egy pásztói áttört diszkorongon ugyanazon állati fej négyszer áll körben (CXXXII., 4.). Ellenben kétséges, vajjon egy nemesvölgyi övpálcza két végső állatfeje (CXXXVIII., 18.) ugyancsak ide sorozandó-e.

A bezenyei sirmezőn mind a három idomra kapunk példát. Megvan többször a görbecsőrű madár (CLVIII., 17. sír 1. és 20. sir 2.), megvan a II. typusu fejfibulák lábán (CLVII., 1. és CLVIII., 20. sír 1.) és talán az oldalnézetben ábrázolt fej is fölismerhető egy sajátszerű szijcsaton a 33. sirból (CLIX., 1.). Kétség lehet hogy két aranykarperecz végén jelentkező állati fők a jelzett typusok valamelyikéhez sorolhatók-e (CCII.), avagy nem kell-e ezúttal inkább olyfajta barbár átidomulásra gondolni, melynek valamennyire megállapítható előmintája a bakodi pusztai oroszlánfejeiben maradt reánk (II., 2.).

Aziránt is lehet kétségünk egy csúnyi sírból előkerült szijkarika madárdiszeinek (CCLVI., 63. sír 5.) van e köze a germán örökség görbecsőrü madárfejeihez.

Egyáltalában a régibb középkorban használt állatmotivumokkal szemben gyakran kell lemondani a reményről hogy a származásukra reáutalhassunk. Európa éjszakibb és nyugotibb vidékein többnyire egyszerűbb a helyzet. Mint láttuk, Müller a germán törzsek népvándorlási ornamentikájában ősi birtokul csak néhány motivumot vesz igénybe, a többire nézve megengedi, hogy az antik művészet készletéből származik. A recipiált idomok közelebbi származása csak egyes esetekben nyugtalanítja. A mi vidékünk tarka művészeti keverékében az egyes állati és emberi motivumok származásának kérdése erősebben tolja föl magát; mert a sokféle nép több forrásból meríthetett és gyakran lehetetlen eldönteni idegenföldi import czikkel avagy belföldi készítménynyel állunk-e szemben.

Abban is lényegesen különbözik a régibb középkor ornamentikája hazánkban az éjszaki vagy nyugoti vidékeken ugyanazon időszakban dívó diszítéstől, hogy itt a geometriai és állatornamentika mellett mint tudjuk, a növény-diszítésnek is éspedig különféle izlésű növénymotivumoknak fontos szerepe jutott.

Fontos körülmény a művészi motivumok készlete szempontjából, hogy a kereszténység az itteni népeknél már a korszak kezdetén hódított és a byzanczi és perzsa művészet is az idevándorolt népek révén közelebbről érintette tájunkat, mint akár az éjszaki, akár a nyugoti népeket.

Mindezeknél fogva sokkal gazdagabb és többféle a diszítő izlés hazánkban, mint bármely más vidéken, melyet a barbárok megszállottak, de épen azért egyes esetekben bajos mindig kellő biztossággal reáutalni, hogy egy-egy előforduló motivum a sokfelől összeérő forrásoknak melyikéből ered.

Mindjárt a korszak elejétől századokon át oly sűrűn feltünő griff motivum és a három állat viadala, valamint a szijvégek nyilása mellett harántosan állított négylábu gondolkodóba ejti a kutatót. Arra az eredményre vezettek kutatásaink, hogy a sajátságos stylcsoport motivumai a görög-skytha művészet köréből erednek.

Ugyanonnan származtattuk a bakodi karperecz oroszlánfejét (?) (II., 2.) és rokonait más ékszereken (XV., 1., 2. CCII.). A szilágysomlói kincsek ékszerein látható fekvő és ugró oroszlánok, a párduczok s a sorjában fekvő négylábuak is (XIV., XXIV., XXV.) ugyanabból a körből erednek. A kassai szijcsat bősz oroszlánja (CXLVII.) ugyanez állatcsaládból való késői származék lehet. Hasonlókép onnan származhatnak a cicáda és méhidomok (IX., XXXVIII., XLI. stb.) Pontusmelléki városok érmein gyakori a halat bökő ragadozó madár (LXIX,), melynek rajza jó görög mintára emlékeztet. Hasonlókép a jól stylizált vadkan fejek szijvégeken (CXXXV. és CXLII.) ugyanazt a classikus forrást árulják el. Nem lehet kétségünk skythiai származásuk iránt a boldogi és nagysurányi szijvégeket ékítő motivumnál (LXVI.). Az oroszlánok küzdelme skytha emberek ellen, más esetben maga a szük térbe szorított álló skytha és a szijlemezeken terpeszkedő jól megrajzolt teljes madáralak mind jó művészeti tradítiókból némi barbár ügyetlenséggel ismételt képek. Ugyanonnan erednek a mártélyi

szijvég (CXLIX.) meztelen ülő embere és szarvasai, de ezek már oly zavaros rajz szerint készültek, hogy majdnem érthetlen mikép készíthette e szijvég mindkét lapját ugyanaz a kéz, egyiken a zavaros állatokat és embert, a tulsón pedig (u. o. 7. a.) a remek indadíszt. Hogy az egyébként ügyes kezü barbár, a ki hűséggel tudott mindenféle holt tárgyakat mintázni, mily nehezen küzdött meg az emberi alakkal, mutatja az első szilágysomlói kincsben lelt aranyláncz (XIV.) ötvöse, a melyen sok mindenféle, aprólékos hűséggel ábrázolt lecsüngő szerszám között ladikázó emberke ís lóg. És mégis milyen ügyes ez óriásfejű meztelen emberke idomítása ahhoz az alakhoz képest, mely ugyanazon kincs egy más igen durva ékszerén terpeszkedik (XV., 6.). A kincs egyik medaillonjának a keretén (XIX., 2.) az arcz szemközt állított körvonalaival birkózott meg az ötvös. Egy nemesvölgyi szijvégen összekapcsolt körökben háromszor látunk egy oldalt állított sisakos (?) főt (CXXXI., 2.), mely jó mintát árul el, a negyedik körben ábrázolt guggoló négylábu sokkal ügyetlenebb. Mily mesze esik ez emberi fejektől durva modorságában az a sisakos fej, mely a 21. csunyi sir (CCLXX.) korongjain és szijvégein föltünik!

Ugyanazon délorosz körből kell származtatni néhány idomot, melyeknek előmintáira talán ugyanabban a körben fogunk reá akadni; ezúttal azonban még mint magukra álló megfejtetlen barbár művek állanak előttünk. Ilyenek a nagyfejű kétfarku férgek a második szilágysomlói kincs érdekes fibuláján (XXI., 5.). Hajlandók lehetnénk e IV—V. századi fibula apró domborműveiben az éjszaki népek későbbi művészetében oly sűrűn szereplő sárkányok és kigyók ősének előmintáját látni, hogyha Müller nem győzött volna meg jeles tanulmányában minden hozzáértőt arról, hogy a germán «sárkányok» nem egyebek mint «megelevenített» szallagmotivumok, mire föntebb mi is mutathattunk be tanulságos próbát. Ezuttal nem lehet szó szallagmotivum «megfejeléséről», a test nem sima és lapos, de kidomborodó és párhuzamosan rovátkos, a mivel a tekerődző test soros pikkelyeit kívánja a barbár ötvös valahogy kifejezni. Tehát szándékát megértjük, de egyrészt a mint nem képzeljük, hogy igazi féreg megfigyeléséből vette volna idomát, úgy másrészt nem birunk reáutalni a művészi mintára, melyet követett.

Az ökörfej egy gyűrűn (XLII., 4.) elég ismeretes classikus motivumot példáz, átment az u. n. meroving művészetbe és messze földön kedvelt idom gyanánt használják az ötvösök; első megjelenését azonban nem birjuk közvetlenül classikus gyűrűmustrára visszavezetni.

A leginkább magára álló mustra e környezetből a czikói madármustra (CCXLII., 1–7.). Két madáralak szemben áll egymással, lábaik és farkuk egy-egy hajlított vonalban összefut egymással és a két madár között áll egy növényidom, melyet talán még leginkább hagymás virágnövényhez lehetne hasonlítani. Ez a mustra felfogásában emlékeztet a középkorban divott szövetmustrákra,* melyekben a keleti szövészet sűrűn alkalmaz ily heraldikus rövidítéseket.

Egy más csoportba soroljuk azokat a motivumokat, melyek a római imperium helyi ornamentikájából maradtak fön és a melyek a sűrűn alkalmazott növényi diszítéssel együtt sokáig együtt éltek. Fölösleges e belföldi, helyi származást bizonyítani az évszakokat ábrázoló domborműves lemezeknél Fenéken (LXLIX.), vagy a római imperátort szárnyain hordó sas esetében egy Keszthelyi fibulán (CXXI.). Ez a római consecratio rendes előállítási módja. Szintén félreismerhetlen, hogy római érmeken s egyébb domborművekben gyakori motivumot ábrázolt egy fenéki korongos fibulán (LXXXV., 2.) az ötvös, mikor lóháton száguldó imperator leszurja a sárkányt. Jó római motivum a két hattyunyak egy ezüst övcsaton (CXXIX., 1.) és egy áttört szijlemez futó kutyája (LXIV., 2.) is gyakori kép, mely a provincialis művészet mindenféle domborművein, siremlékeken is szerepel. Egy fenéki ezüst szijvégen kétszer smétlődő sisakos (?) főt is (LXXXVIII., 8.) római provinciális motivumnak tekintenők, mint sok más tárgyat, mely e Mogentiana melléki temető szoros kapcsolatát a római várossal oly szembetünően tanusítja.

Egy harmadik kis csoportot, ámbár az is antik, azért választunk külön az előbbiektől, mert motivumai nemzetközi természetüek, az őskereszténység leltárába tartoznak

* V. ö. a germán muzeumban: két strucz pálmafák alatt egymással szemben (Essenwein Kunst und Kulturgesch. Denkmale II., 2.); páros papagájféle madarak, közben növényféle (u. o. VII., 3.); a Sz. István szövetén is páros madarak (Arch. Ért. 1890. X. k. 333. l.)

és akár idegenföldről származtak ide, akár itt készültek, keresztény symbolikájuk miatt honosultak meg. Ilyen az adonyi szijcsaton (LXXIX., 11.) egymással szemben álló két fürj (?), ilyenek az ékszerek páros madárábrázolásokkal (XLV.,2—6.) valamint némely tolózárak idomai (XLVI., 2. és 3.). Végül talán a legérdekesebb őskeresztény emlék tájainkon egy korongos fibula (CXXI., 1.), melyet nagy sajnálatunkra csak vázlatos rajzban birunk. A fibula maga tönkre ment, csak apró töredékeit őrizzük kegyelettel. Hogyha a rajzban és Lipp Vilmos magyarázatában bizni lehet, akkor e fibulán az angyali üdvözlet egyik legrégibb ábrázolását birjuk. A jobbfelől álló alak Máriát, a balfelőli az angyalt ábrázolná, köztük hullámos halomból egy kereszt jele emelkedik. Ily egyszerűsített ábrázolást (a kereszt nélkül) csak egy x. századi cameán ismerünk, melyen azonban az angyal jobbfelől áll.*

Nem volna teljes az emberi és állati világból merített jelenetek fölsorolása, ha figyelmen kivül hagynók a fölötte érdekes kunágotai sírlelet aranylemezű domborműveit (XLIX., 1—5. és 9., 10). Más helyütt adtuk e lemezek csudálatos élénkségű jeleneteinek pontos leirását és magyarázatát, a mennyire a lemezek csonka volta értelmüket fölismerni engedi.**

Csupa oly jelenet ez, a mivel előkelő görögök és rómaiak termeiket diszíteni szokták, hol mozaikokban, hol festményekben bukkanunk a vadászat és halászat, a táncz és szinészet köréből vett genreszerű ábrákra. Az alexandriai ötvösség díszedényekre is átvitte és lehet, hogy ilyenekről másolták ezeket a sávos és körded lemezekbe ponczolt lapos domborműveket; a görög föliratok is ily eredetre utalnának. Az érem, mely a kunágotai leletben volt, Justinianus pénze, a lelet tehát a VI. században kerülhetett föld alá. Nem tartjuk ugyan lehetetlennek, hogy a lemezek Justinianus idejében Konstantinápolyban készültek, lehet egynémely analogiát ezen korból idézni, azonban bár a motivumokban és a stylusban van hasonlatosság, mégis ez analogiákat a keresztény szellem már érintette, mig a kunágotai lemezeken keresztény befolyásnak semmi nyoma. Fön marad

* Schlumberger Un empereur byzantin 101. l.

** E munka I. kötete 52. és 53. lapjain.

tehát az a lehetőség, hogy Kunágotán ugyanazon sírban chronologiailag egymástól messze eső tárgyak kerültek össze, mire a hazai leletek közül az apahidai is szolgáltat jó példát, melyben századok időköze választja el a keresztény barbárok holmiját egy velök lelt pogányművű jeles ezüst korsótól.

A görög művészet ez apró remekeitől visszatérünk a germánok néhány igen jellemző alkotásához. Egy bezenyei fibula testén (CLXII.) ábrázolt domborművek és a blatniczai szijdiszeken jelentkező idomok (CLXLVII., 1., 2., 4—6.) a barbár állatornamentikát mintegy legalsó fokán mutatják. A germán ötvösök izléstelensége előszeretettel darabolta föl az emberi és állati test részeit; a bezenyei fibulát négy durván stilizált állati czombbal ékíti a készítője, a blatniczai lemezeken pedig az ember (?) feje, karjai és lábai elmetszetten vannak úgy összerakva, hogy a fej szemköztálló, a lábak pedig oldalt térdelő helyzetet mutatnak. Ily izléstelenségekre a germán világ minden tájáról tuczat számra idézhetők példák.* Hazánk sírmezőin ritkábbak reá a példák, lehet azért, mert e legsötétebb századokból aránylag még kevés germán sírmezőt áshattunk föl, lehet azért, mert a rómaiak pannoniai utódai tovább ragaszkodtak classikus traditiókhoz, mivel kezdettől fogva belterjűbb volt azok hatása reájuk. Végül magyarázatul szolgálhat az is, hogy az országban felgyült szerény művészi tőkét keletről érkező művészi áramlatok időnként fölfrisítették vagy legalábbis megváltoztatták.

A hazánkban lakó germán törzsök közül a longobárdok még a VI. században, tehát akkor, midőn a germán izlés első stádiumát élte, hagyták el tájainkat és megtelepedtek Éjszaki-Olaszországban. Ott az ő uralmuk korában fejlődött egy ornamentális stylus, mely longobárd izlés czimén a középkori művészet fejlődésében fontos szerepre emelkedett. Ennek a stylusnak a sajátságait és lényegét jóformán csak napjainkban tanultuk helyesen megítélni, miután megismerkedtünk előzményeivel és szorgalmas kutatók gondosan egybegyűjtötték az emlékeket. E stylus képződése szomszédságunkban történt, a longobárd birodalom Friaulra

* Lásd S. Müller tanulságos fejtegetéseit; Die Thierornamentik 56—68. l.

is kiterjedt és hatása a IX., XI. századokban hazánkban is észlelhető. Ez az oka a miért e helyütt méltánylást igényel.

Kiindulása ugyanaz, mint a többi germán törzsöknél t. i. az antik ornamentika, melynek elemeit az ötvösségben és a szobrászatban fölhasználták. Ez elemek közt az u. n. szallagfonadék a germán törzsöknél általában kedvelt motivum volt, de egy törzsnél sem annyira, mint a longobárdoknál. Nem lehet bizton tudni, hogy a mikor a VI. század közepén tul új hazájukba vonultak, csakugyan már magukkal vitték-e az átidomított antik diszítést (miként Strzygovski vélte),* vagy sem. Ott mint a góthok örökségét már meglelhették az antik formákban az átváltozást a barbár izlés felé. Összekeverésük a római elemekkel ez átváltozást annál inkább mozdította elé, mert a VI. századvégi olaszországi művészet a saját pályafutását már bevégezte, a hetedik század folyamatán már csak jóformán geometriai ornamentikára képes és annak körében annál kevésbé vesztek ki teljesen a tradítiók, mert a tovább élő technika föntartja. A technikai ügyességek bizonyos fokon való fönmaradása az éjszakolaszországi lakosságnál, különösen a kőfaragás körében, melyről minden későbbi korban is messze földön nagy hirü volt Lombardia, határozta meg a stylus lényeges alkotó elemeit, úgy hogy a longobárdok motivumai közt a VIII—XI. századi kőemlékek tanusága szerint alig van egy is, melynek eredetére ne lehetne a késői római pogány vagy keresztény szobrászatban, különösen sírtáblák és sírládákon reá mutatni.

Szokássá vált a longobárd plastika idomait a népvándorláskori ötvösségben divó izlésből származtatni. Ez a föltevés a művészeti ágak egymásra való hatásának majdnem természetellenes fölfogására vezet. Minden korban az a köztapasztalás, hogy az architecturából, illetőleg a vele kapcsolatos szobrászatból indulnak ki az impulsusok minden egyéb iparművészeti gyakorlatra. A Pannoniában megtelepedett barbárok ötvösségében is kimutatható a kőszobrászatban divott motivumok utánzása. A hol pedig, mint Lombardiában, a templom épités és síremlékek emelése sohasem szakadt meg, ott közel eső föltevés, hogy az átalakulás ugyanabban a monumentális művészeti ágban történt és

* Preuss. Jahrbücher 1893. 73. kötet 458. l.

ott is bizonyára a kőfaragók mustrái termékenyítették az ötvösséget, nem pedig ez utóbbi a szobrászatot.

Stückelberg legutóbb meglehetős teljes áttekintést adott a longobárd művészet körében kedvelt diszítő idomokról.* E leltárszerű lajstrom áttekintése meggyőzhet mindenkit, a ki a római kor IV. századi kőemlékeit ismeri, hogy említett állításunk indokolt. Legnagyobb számmal vannak a lajstromban képviselve a szallagmustrák, a legegyszerűbb kötélmustráktól a két három és több hurkos sorokig, a két, három sőt ötös és hatos fonadékon végig, azután a különböző mesterséges 8-as, körös, csűrlős és hullámos fonadékok, és a hálók sokféle változatai. Több mint félszázra vitték a longobárd plastikában a szalagmustrák legkülönfélébb változatait. Nem kívánjuk a nagy fölületeket borító szallagvonalak tömkelegében és a geometriai idomok végtelenségig ismétlő szegényes képzelmében az antik szellemet fölismerni, bizonyos, hogy a barbár népkeverék érdeme vagy fogyatkozása, hogy ez a sokszor labyrinthikus, néha át sem tekinthető mustrákkal borította a falakat. Azonban kétségtelen, hogy a szallagfonadék motivumát az antik kor készletéből kapták és bár szertelenül bántak véle, abban a tekintetben nem hagyta el őket az antik józanság, hogy meghagyták a szallagokat szallagoknak, nem fejelték meg, nem csináltak belőlük kigyókat és sárkányokat, mint éjszakibb társaik.

Csak két motivum van az egész longobárd diszítésben, melynek látszólagos joggal tulajdonít Stückelberg igazi longobárd eredetet. Az egyiket «Krabbé»-nak nevezi,** inkább taréjnak nevezhetnők; ez rövid törzsű hajlított végü idom. A ki a késői római síremlékek ædicula formáját ismeri, emlékezni fog, hogy a tető két lejtős vonalának végén három, néha több ilyen idom emelkedik, ezek az antik templomok ormait ékítő acroteriumoknak maradványai. Eredeti értelmük utóbb annyira feledésbe vész, hogy a ferde lejtő hosszában ismétlik a taréjos díszt és ebben a formában átment a longobárd szobrászatba is, a hol válogatás nélkül mindenfelé mint szegélyző diszítést használják.

* Die longobardische Ornamentik 1897.

** I. h. Das Krabbenmotiv dessen rein longobardische Erfindung kaum wird bestritten werden können 58. l.

Helytelen volna tehát Stückelberggel föltételezni, hogy ez a diszítő elem a fémtechnikából került a szobrászatba. Megfordítva történt és ezuttal úgy szólván lépésről-lépésre lehet a motivum idomában és alkalmazásában az átmeneteket figyelemmel kisérni.

A második díszforma, mely a longobárdok találékonyságára vezet vissza a longobárd stylus legujabb monographusa, nála «kosárfenék» czimen szerepel.* Kétségtelenül igaza van szerzőnek, mikor e sajátszerűen megszerkesztett idomban a longobárd művészet tulajdonát ismeri föl, melynek hasonló volta külömböző emlékeken nem alapulhat véletlenségen. És mégis e complikált idomra is az antik síremlékek diszítése adhatta az első lökést. Gyakori jelenség, hogy az ædicula orom mezejében koszorú s a koszorúba fölülről látott többszirmú virágot helyeztek. Ebből az egyszerű, izléses diszítésből származhatott a «kosárfenék». Ez utóbbiban a koszorú körben futó kötéllé vált és a külső kötélbe belső kisebb kötélkört helyeztek, de kiveszett teljesen a koszorú emléke, mert a két központi kört összekötő egyenes kötéltagok mindegyikéből egy-egy hederalevél sarjadozik ellentétes irányban. Nem lehet véletlenségnek tartanunk, hogy hederalevelek jelennek meg itt és máskor is a longobárd plastikában, hatudjuk, hogy épen ez a növény az antik síremlékeknek kedvencz symbolikus dísze.

Az eredeti motivumból megmaradt a középső virág is, tanuságul arra, hogy a longobárd kőfaragók mustrakönyveiben különösen a síremlékekről vett mustrák maradtak meg legszivósabban, mert a sírkőfaragás állandó, mindennapi szükségletet elégített ki, és azért legsűrűbben óvta meg a régi megszokott idomokat.

A «kosárfenék»-ben tehát a koszorúból kötél lett, sőt mert talán a belső kötélkör sem töltötte volna meg teljesen a tért, a két kötélkör közé quadratumot is helyeztek belé, sőt néha a négyszög sarkait sem hagyták üresen. A naiv barbár ily tulterheléssel kivánta diszítő ösztönét kielégíteni, más oka alig lehetett, midőn a sokféle formát egymásba dugta.

A pogány rómaiság hagyatékán kivül a nyugoti és keleti

* I. h. 55—57.

kereszténység által használatba vett motivumok is jutottak belé a longobárd művészetbe. Fölfrissítő volt a byzanczi művészet hatása a IX. és X. századokban az ő növénydíszeivel és több állatmotivum is onnan származott.

A stylus virágzó kora a VIII. században indult meg és tulélte magát a longobárd birodalmat, a mint elterjedésében úgy az olasz félszigeten, mint nyugot, éjszak és keletfelé tulment a longobárd fejedelemségek határain.

Hazánkban is meghonosult és többfelé maradtak nyomai, melyek azt sejtették velünk, hogy már a szlávavar, utóbb a szlávfrank korban csakugy mint a honfoglalás idején, sőt valószinüleg még Szent István uralma alatt is longobárd kőművesek vagy legalább is longobárd izlést terjesztő kőművesek elégítették ki vidékünkön az egyház építészeti szükségletét.*

A zágrábi muzeum több becses építészeti részletet őriz, mely a hajdani horvát fejedelemség több helyéről való. Legszámosabbak a knini töredékek; de legfontosabb egy pontosan keltezett föliratos részlet. Ez Mučról való és egy ajtóról való homlokpárkány darabja, fölirattal, melyben említve van, hogy Branimir fejedelem idején a 888-ik évben készült. Mind a két motivum, mely ékíti, a kifejlődött longobárd művészet tulajdona; a párkányt fölülről egyenes vonalban sorakozó taréjok szegélyzik, a melyeknek származásáról föntebb értekeztünk. Alatta hármasrétű szallagból képezett félkörü fonadék vonul végig. Egy más töredéken, mely ugyancsak egy muči templom romjaiban maradt meg, csűrlős rácsmustrát látunk. Nagyobb változatosságot mutat egy lap, melyen egymásbafont fél és egész körök mellett kötél fonadék vonul, közben pikkelyes törzs mellett pikkelyes száru levél tölti ki a tért és geometrikus virágnak látszik két szirma. Ily hatszirmú kisebb és nagyobb virágokat látunk egy más töredéken egymásbafont körkeretekben. Egy kis darabon fönnmaradt egyenes kötéltag mellett egy madárka idoma, melynek tolla épen oly egymásba rakott hajlásokból áll, mint az előbb jelzett növénylevél. Félives oszlopsor alatt kötélfonadéku dísz jellemez egy más darabot. Kettős 8-as fonadék, taréjos sor és kötélfo-

* V. ö. Keresztény emlékek a régibb középkorból. Arch. Ért. 1894. 41—50.

nás, kettős körfonadék és végül csűrlős fonadékon átjáró körfonadék, ezek a jól ismert motivumok diszítik a muči töredékeket a zágrábi muzeumban.

Átlépve hazánk területére, ugyancsak a zágrábi muzeum őrzi egy IX. századi templom maradványai gyanánt az itt ábrázolt két töredéket. Az egyik mustrát (*a* cca $^1/_7$ n.) nem

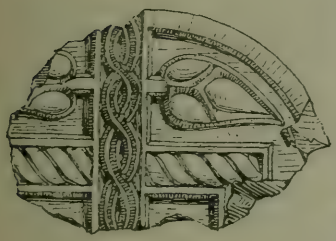

a.

b.

lehet egész bizton megérteni, mert rajta nagyobb mintának csak mintegy fele része maradt meg.

Mégis nagy valószínűséggel azt lehet állítani, hogy körbe helyezett négyszögöt képez, tehát azt a motivumot, melyet Stöckelberg kosárfenekének nevez. A négyszög bekeretelt kötéltag, a kör síma párkányból áll és úgy látszik, hogy a két idomot átszelte közepett egy kereszt négy szára, melyen két hármas rétű hullámzó szalag fonódik egymásba, a kereszt szárából két szívidomú stylizált levél nyúlik jobbrabalra a négyszög és a kör közeibe. Ilyfajta motivumra Stöckelberg több lombardiai helyről idéz példát.

A másik sziszeki töredék (*b* cca $^1/_6$ n.) körhajlású párkányból való, melyen fölirat volt. A síma párkány felső széléből az a soros taréjmustra emelkedik, melynek eredetét föntebb magyaráztuk. Ez a motivum a longobard kőművesek legkedveltebb idomai közé tartozik.

A Dunántúl Pécsett, Székesfejérvárt, Zalavárt és Szegszárdon, a Dunán innen Aracson maradtak fön a stylus egyes jellemző emlékei. Némelyek bizonyára még a IX. és X. századból valók, mások már az új magyar királyság XI. századi templom alapításainak maradványai és arról

tesznek tanúságot, hogy a politikai hatalom változásai az ú. n. nagy művészet stylusát nem érintették, az avar, frank, szláv vagy magyar foglalások és hódítások egymást érő rövidebb vagy hosszabb tartamú változásai daczára e három század hazai építészetében a longobárdok ízlése az uralkodó, melyet csak a korszak végén nemesít meg és változtat át a byzanczi ornamentikának a befolyása.

Egy szegszárdi oszlopfőt szallagfonadékos mustrával (CCCLVI. a.) dr. Gerecze Péter mutatott be a millenniumos kiállításon és ugyan ő neki köszönhető az érdekes aracsi (Torontál m.) emlékkő (CCCLIV—CCCLV.) földerítése. Mindkét emléken a két és háromrétű szallagmotivum különféle combinatiója meglehetős durva idomításban jelenkezik. Finomabb mű a zala-apáti (inkább zalavári) párkánykő hármasrétű szallagfonadéka (CCCLVIII.). Ugyancsak Zala-Apátiról ismerjük Rómer rajzai nyomán egy rozettás mustrával ékített tábla töredékét (CCCLVIII.) és egy párkányos körbe helyezett fölirásos dombormű darabját (CCCLVIII.). Mindkét töredék jellege már elüt a longobárdok ornamentikájától. Még tanulságosabb példát a byzanczi növényelemek hódítására szolgáltat egy érdekes szegszárdi gyámkő négy oldala. Egyik keskeny oldalán (CCCLVII. *a.*) kétrétű szallagokból alkotott fonadékos sor diszíti a kődúcz szélét és ferde síkján ugyancsak kétrétű szallagokból képezett gazdag tagozású csomó díszeleg. Az ellentett oldalon (CCCLVII. *b.*) a kétrétű szallagokból alakított gyűrűkben a szallagok végei már öt szirmú virágokba nyílnak. A két hosszabb oldalon (CCCLVI. *b. c.*) a szallagfonadék mint olyan megszünt, csak növényidomok sorait látjuk, melyeknek egyes részeiben csak a kétrétű szárak vagy szívidomban hajló keretek emlékeztetnek a szíjfonadékokra.

A régi pécsi templom domborművei között a longobárd ízlés ezen későbbi fejlődésére több példát látunk* és a somogyvári régi templom domborműveiből is őriznek a gróf Széchenyiek somogyvári kastélyában jellemző darabokat.**

* Említettem Arch. Ért. 1891. 290. és Arch. Ért. 1894. 48. Újabban közzétett számos pécsi töredéket dr. Gerecze Péter Arch. Ért. 1896. és az Arch. Kk. XX. kötetében.

** Közzétett egynehányat dr. Gerecze Péter Arch. Kk. XX. 149. és 154. ll.

E sorozatot befejezzük a n. muzeum érdekes sarkophagusával (CCLX—CCLXIV.). A többrétű szallag ugyan itt sem maradt el, de a geometriai merevségen már győzedelmeskedett a byzanczi növénymotivum, csakúgy mint a zalaapáti táblán és a szegszárdi gyámkő két oldalán, a miért is ezeket az emlékeket alighanem ép oly joggal lehet a kimúló longobárd művészet végső alkotásaihcz sorozni, mint a hogy igénybe veheti a maga korszaka részére az Árpádházi királyság művészetének történetírója.

A szlávok hagyatéka. A jelen tanulmány fonalán lehetőleg óvakodtunk attól, hogy el nem döntött ethnologiai vizsgálatokra alapítsuk a kor archæologiai jellemzését. Csak egy nagy emlékcsoport, az ú. n. «sarmata» csoport elnevezését alapítottuk ethnologiai föltevésre, melyet azonban archæologiai érvekkel iparkodtunk támogatni. Nem fürkésztük, hogy a IV. század óta itt virágzó indás és griffes ötvösművek készítői rokonságban voltak-e azokkal a szláv törzsekkel, melyek utóbb hol uralaltaji, hol nyugoti germán népek oltalma alatt hazánkban meghonosultak. Nem fürkésztük, mert ezt oly ethnologiai kérdésnek véljük, melyet nem az archæologusok vannak hivatva eldönteni.

Mégis akadt archæologus, dr. Söderberg svéd tudós, a ki eldöntöttnek véli a kérdést és a római uralom után hazánkban nem lát egyebet, mint szláv művészetet.*

Nem tartjuk szükségesnek dolgozatunk utolsó fejezetében e téves fölfogással részletesen foglalkozni és vele szembe szállani, a mikor végig mentünk a különböző főbb stylistikus csoportokon, melyek hazánkban a régibb középkorban észlelhetők és ezeknek bemutatásával bizonyítottuk legszembetünőbben, hogy hazánkban nem lehet e korszakban egységes közös népnevezet alá foglalható művészetről szólni.

Csak egy emlékcsoporttal nem foglalkoztunk még egészében, a szlávok hagyatékával, bár helylyel-közzel szóba kerültek szlávok temetői és egyes szlávoknak tulajdonított ékszeridomok és agyagmívességi ornamentek.

Az emlékcsoport két jellemző sajátsága az ú. n. halántékgyűrű és a cserepeket diszítő hullámvonalon. Mindazok

* Præhistorische Blätter 1894. VI. köt. «Die Thierornamentik der Völkerwanderungszeit» bevezető soraiban.

a területeken, melyeken szláv népek a régibb középkor második fele óta kiterjeszkedtek, sírokban és telepeken előfordultak ezek a motivumok és a mióta S. Müller* a halántékgyűrűkről értekezését közzétette, alig lehet kétség, hogy ez az ékszer a VII—VIII. századok óta sok szláv törzsnél a népies divat egyik alkatrésze volt.

Hazánkban is fölösszámmal leltük a halántékgyűrűket és hullámvonalas, legtöbbször durva művű cserepeket és e jelenségek annál sűrűbben ötlenek szemünkbe, mennél inkább közeledünk a korszak vége felé, sőt belé mennek az Árpádházi királyok korába, a hol érmek által jól datált XI—XIII. soros temetőkben találtuk.**

Nincs okunk a szlávoktól e szerény sírok kezdetleges ízlésre való hagyatékát eltagadni és csak azt nem tartjuk indokolt eljárásnak, hogy a legkülönfélébb stylusu emlékeket, melyeknek környezetében néha ily halántékgyűrűk és hullámos vonalú cserepek előfordulnak, Söderberggel ugyancsak a szláv ízlés származékainak tekintsük.

A régibb középkorra szorítkozva és visszafelé menve találtuk őket a honfoglalású kor IX. és X. század némely temetőjében, előfordultak a keszthelyi és závodi temetőkben és a legrégibb adat, melyet eddig birunk, a nógrádmegyei sóshartyáni lelet, melyben II. Theodosius-féle aranysolidussal (408—480.) találtak ilyen halántékgyűrűt.

Niederle*** újabban végig járván a szlávok által lakott egész területét, gondos statistikai adatokat gyüjtött a halántékgyűrűk és a hullámvonalas cserépdísz előfordulásáról és arra az eredményre jutott, hogy a halántékgyűrűk bizonyos typusai valószinűleg Magyarországból eredtek s

* Sophus Müller: Ueber slavische Schläfenringe (Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift 35. Ber. 189—197. ll.).

** A leletek statistikája még nincs teljesen összeállítva. Egyesek föl vannak sorolva Varázséji Gusztáv lajstromában (Arch. Ért. XIV. 1881. 331—333.) és dr. Tergina Gyula (—a—a) lajstromában (Arch. Ért. III. 1884. 160—163.). Újabban (Arch. Ért. 1890. 422.) Majláth Béla toldotta meg egynéhánynyal a lajstromot; legutóbb Lissauer adott róluk áttekintést (Arch. Ért. 1891. 333. és Correspondenzblatt der deutschen anthr. Ges. 1891. 138.).

*** Dr. Lubor Niederle: Bemerkungen zu einigen Charakteristiken der altslavischen Gräber (Mitth. der anthr. Ges. in Wien 1894. XXIV. köt.)

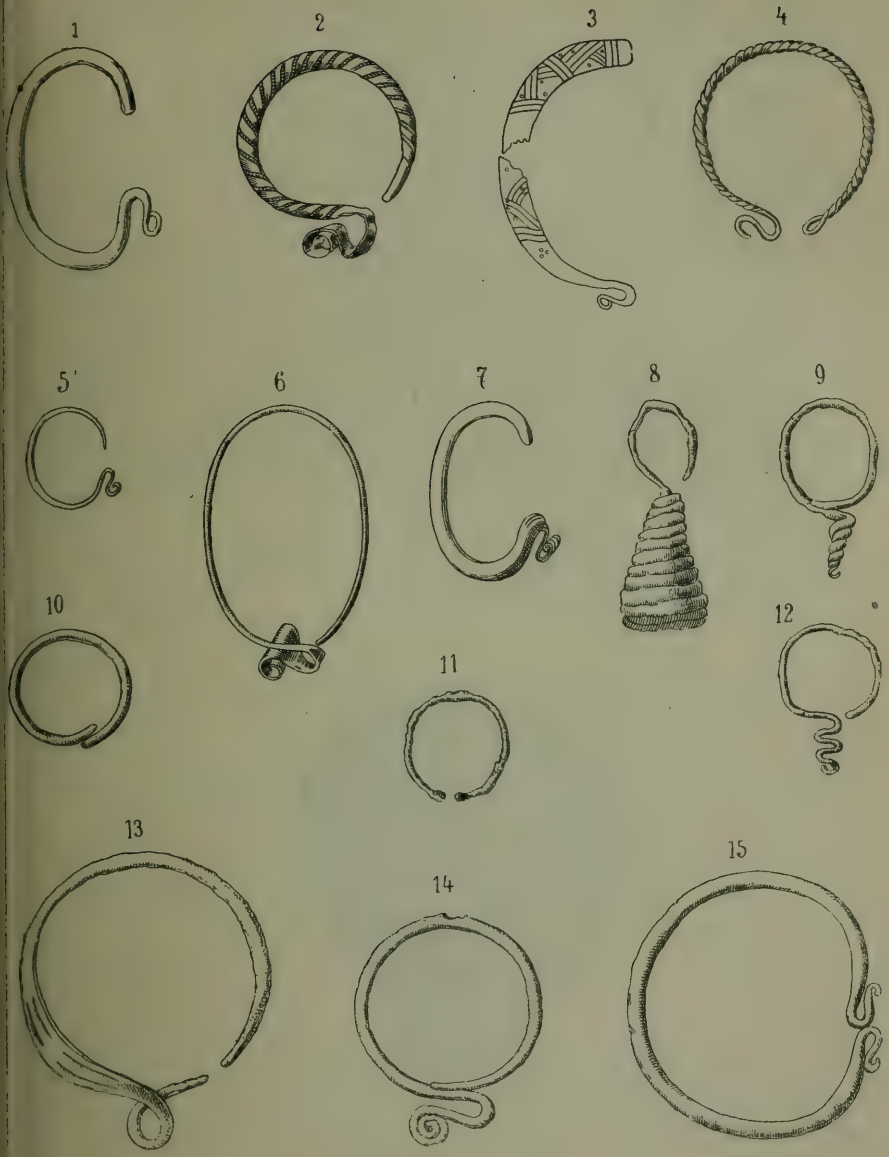

Az u. n. «halántékgyűrűk» különböző változatai cca 4/5 nagyságban.
Vsd. ö. Arch. Ért. 1891. 335.

innen terjedtek tovább és a hullámvonalas díszről azt tartja, a mit már 1881-ben állítottunk,* hogy ez a motivum a római míveltségi körből juthatott a szlávokhoz.

Niederle igen helyesen megáll e ténynél, melyet az elfogulatlan archæologiai kritika elfogadhat, nem következtetett abból a körülményből, hogy «sarmata» sírmezőkben mind a két motivum előfordul, arra, hogy e sírmezőkben eltemetett, elég magas míveltségű sarmaták, szlávok voltak.

Mindössze annyi következik ez együttességből, a mennyit a históriából úgyis tudunk, hogy az első évezred második felében a szlávok ellepték Pannoniát, sőt azon túl a Balkánfélszigetre is terjeszkedtek. A szlávok e helyeken magasabb míveltségű elődök örökébe léptek, de ebből az örökségből a sokszor jelzett két motivumon kívül csak még néhány fülönfüggő formát vettek át népies ötvösségükbe. Azután századokon át, sőt több helyütt egy évezreden túl, a mai napig népies ötvösségük azokon a bőrtűs és drótműves ékszereken nem birt túlemelkedni.

* Arch. Ért. 1881. I. k. 160. l.

Hullámvonalas díszű cserépedény.
Királyhelmeczről (Bereg m.) cca 1/4 n. ; vsd. ö. Arch. Ért. 1894. 313.

A RÉGIBB KÖZÉPKOR EMLÉKEI MAGYARHONBAN.

CCI—CCCLXII.

CCI. Murgai lelet. (Tolna m.) N. M. Vsd. ö. Wosinszky Mór Tolnavármegye az őskortól a honfoglalásig. II. 994.

1 *a*. és 3 *a*. Ezüstcsat, síma karikával és tüskével, lemeze aranyozott, lehajló karimával; kettős csukló nyújtványa alul egy közös lemezzé egyesül, mely a felső lemez hosszában átjáró szögecscsel a szíj befogadására szolgált. 1 *b*. és 3 *b*. mutatja az oldalnézetet. A lemez karimáját felül három külső szélén ferdén fektetett rövid rovátkos vonalkák ékítik, a mező közepét egy hosszában és egy harántosan álló négyszögű karneolkő ékíti.

2. Hasonló szíjcsat, de valamivel nagyobb és a lemez fölületét négy tojásdad karneolkő ékíti.

4. Hasonló szíjcsat, de karikája és tüskéje hatélű, a tüske tövén és vége táján fölül három harántosan álló hornyolat, a lemezeit gyöngysordísz szegélyzi, melyben közepett körded és körülötte szabályosan öt tojásdad karneolkő ül.

5 *a b*. Ezüstfibula az ú. n. késői La Tène-ízlés idomában, háta görbült, a hajlás tövén másfél hajlású sodronygyűrűvel indul meg az a lemezzé szélesbülő tag, mely a fibula lapuló szárvégével a tüske befogadására szolgáló hüvelyt képezi; a hát felső vége is lapul és apró hüvelyt képez, benne vasszögecscsel és körülötte hajló sodronytekercscsel, a melynek két végső tagja a nyak alatt hurokban egyesül és a közepéből kiinduló tüskének rúgóul szolgál.

6. Fekete korsó, fölületét fekete alapon, hasán harántosan futó, nyakán függélyesen futó síma sávok ékítik, melyek egyenesekből vagy zig-zeg formából állanak; nyilásán erősen kihajló pereme és nyakán erős gyűrű, melyből a has legerősebb kihajlására reámenő fül indul ki.

CCII. Aranyékszerek.

1—4. A budapesti régiségkereskedésből Kárász Géza régiséggyűjteményébe és onnan a N. M.-ba jutott.

1. Aranykarperecz két durván stylizált állatfővel, a fejnek képzelt rész hosszában fölül gerincz fut (1 *a*.) rajta két durva gyűrűs keret, melyből a gránát kihullott, az állat szemeit képviselve, odább szemöldök-féle is van bevésve, azontúl ismét két tojásdad keret van, ebből is kihullott a gránát és a fej tövét $^2/_3$-nyi rekeszes gyűrű ékíti, melyből szintén hiányzanak a gránátok, a gyűrűtől a szájig mindkét oldalt kígyó pikkelyeit (?) utánzó apró hajlított vonalkák két sora ékíti.

2 *a b*. Aranycsat, a három rajz oldalt fölülről és alulról mutatja a csat szerkezetét; a tojásdad lemez fölül szélessávú kerettel van borítva, melynek három osztályában három sima táblájú granátkő ül.

4. Apró csat, mely a 2. sz. idomát és szerkezetét utánozza, csakhogy kihullottak a felületről a közbenső falak s a gránátkövek.

3. Apró aranycsat, háromszögű lemezét három gránát külön-külön foglalványban ékíti, egyik kő háromszögű, a másik kettő négyszögű.

5. Aranykarperecz, a budapesti kereskedésből szerezte a N. M., valószinűleg magyarországi lelet. Nyilt végei egy-egy állatfőt példáznak, melynek idomát fölülről tekintve mutatja a karikába helyezett rajz. A fejnek van négyszögű csőrtoldványa, fölül hossznégyszögű mélyedéssel, melyből kihullott a gránátkő, a két oldalán apró háromszögökbe rakott bevert pontok szegélyzik három külső szélét, míg a belső szélén rovátkos kis gyűrű ül a fej s a «csőr» közti határt kétfelől ferdén futó rovátkolt dudor jelzi, a fej tojásdad idomú és rajta két oldalt tojásdad rekeszben foglalt gránáttábla képviseli a két szemet, a rekesz tövét rovátkolt sodrony köríti; a fej felső hátoldalát és két alsó oldalszéleit lapos háromszögökbe rakott bevert pontocskák ékítik; a fej tövén rekeszes «nyakdísz», mely három négyszögű rekeszből, minden négyszög harántosan álló közfal által két-két háromszögre oszlik, melynek legtöbbjében még megvan a gránátos táblácska; a rekeszes sáv a karperecz belső síma lapszéléig terjed és mindkét szélén rovátkolt sodrony szegélyzi.

CCIII. Aranykincs. Arch. Ért. 1896. XVI. 123—127. Lehet, hogy nem magyarországi, de olaszföldi lelet, azonban budapesti kereskedésből kerülvén a két táblán bemutatott ék-

szerek a n. múzeumba, indokoltnak láttuk, hogy sorozatainkba fölvegyük. A kincs sirból kerülhetett elé és nem teljes. Két sas idomú fibulát, egy fülönfüggőt és egy csüngőt, mely hozzá tartozik, kereskedők kezében ismerünk; mennyi hiányzik ezeken kívül a sírleletből, nem lehet tudni. Valamennyi tárgy szinaranyból való és a rajzok $^{1}/_{1}$ nagyságban tüntetik föl.

1. Paizsforma lemezen 5. mm. magas rekeszekben foglalt ékítmények fölületéből 8 mmnyi magas falakkal latin kereszt emelkedik ki, felső szára egyenletes négyszög idomot mutat, oldalszárai fölül majdnem egyenes, alul kissé behajlók, az alsó hosszabb szár külső falai behajlás után végeik felé kiszélesbülnek és körszelvényben záródnak. A két fekmentes kar alsó hajlásai és a szár között egy-egy fejjel fölfelé álló, stylizált hal idoma látszik mindkét oldalt. A kereszt felső szára közepett tengelye irányában állított négyszögű és jobbra-balra ötszögű rekeszekből áll. A két oldalág rekeszeiből csak a háromszögű rekeszek maradtak épségben, a többi összenyomódott s a kövek kihullottak belőlük. Az alsó szárat középső fal osztja ketté, a két osztályban három, négy, hat és ötszögű rekesztékekben ültek gránátok. A két hal szemét egy-egy kerekded rekesz képviseli, mely most üres, a testük szintén három-, négy-, öt- és hatszögű rekeszekre van osztva, melyekben részben megmaradtak a gránátok. Az alsó térből a kereszt részei mellett fönmaradt mezőket keret szegélyzi, mely négyszögű rekeszekre van osztva, ezen belül az alsó, nagyobb mezők mindegyikében olyan idom látszik, melyet hosszú csőrű madárfejnek lehet tekinteni; a szemet itt is kerek rekesz jelzi s a körülötte s a csőr hosszában többféle idomú rekeszekre oszlik a tér, a felső keresztszártól jobbra-balra eső bekeretelt kisebb mezőkben a rekeszek eredeti idoma már nem állapítható meg biztosan, több rekeszben gránát helyett fehér anyag van. Az ékszer szélén hat helyütt szögecs ment keresztül a kereten és alul három mmnyire állott ki az aljából; nyilván arra szolgáltak, hogy bőrre vagy más hasonló anyagra erősítették velök az ékszert. Nem lehet bizton mondani, hogy a keresztes ékszer miféle tárgy ékítésére szolgált. A halaknak az őskeresztény symbolikában az az ismeretes jelentésük, hogy Krisztust jelképezik.

2. Ezen az ékszeren is két hal szerepel; valószinűleg,

hogy az előbbivel együtt szolgált valamely tárgy díszítésére, mert az idomától eltekintve, a mely más, összevág a keretek külső falának a magassága s a gömböcsös fejű szögecs hossza, valamint megegyezik az előbbivel abban is, hogy az alantabb álló rekeszes keretből közepett egy léczidom emelkedik, olyanforma rekeszekkel, minők a kereszt felső szárán vannak és a lécztag mellett szintén kiemelkedik, de alacsonyabban, két halacska idom, fölfelé irányuló fejjel s a test hajlásából kiálló uszó-szárnynyal. A lécz középső négyszögű rekeszeiben, valamint a halacskák szája táján lévő rekeszekben fehér anyag helyettesíti a gránátot. A halacskák szemét itt is igazgyöngy képezte, mely kihullott.

3—5. Három tag a nyakdíszből. Ferdén futó egyenes oldal-lapjaik szorosan símulnak egymáshoz és mindegyiken két átjáró lyuk arra szolgált, hogy két áthuzott fonálra lehessen aggatni a csüngőket. A hajlás után ítélve a teljes nyakdíszhez 10—12 ily tag kellett. Mindegyik két részből áll, fölületüket úgy, mint a többi ékszerekét, rekeszek borítják. A felső rész harántosan két osztályra oszlik, egyiken 5 mmnyire emelkednek a rekeszek falai, a másikon csak 3 mmnyire; a magasabb osztály harántosan futó szélesebb négyszög mezőből és mellette párhuzamosan vonuló keskenyebb keretből áll; a középmezők közepét kerek keretbe foglalt igazgyöngy ékíti, a mely csak az egyik ékszertagon maradt fönn, a gyöngy mellett két nagyobb gránátlap, a két keret kisebb négyszögrekeszeiben is egy-egy kisebb gránát ül. Az alsó osztály külső kerete alul három körszelvényt képez, melynek szélét négyszögű rekeszek sora ékíti; a mezeje öt rekeszre oszlik, három nagyobbra és két kisebbre. A középső hajlás oldalán gyűrű van, melybe belejár a csüngő gyűrűje; a csüngő két részre oszlik, felső része köridomú és a (most hiányzó) középső gyöngy körül sugárszerűen csoportosulnak a rekeszek; az alsó része háromszögű, a háromszög szárai behajlók, harmadik oldala csipkés széllel kihajló, szélét rekeszes sor kereteli; a szárak közét csúcsos szögben megtörő körfal kisebb és nagyobb alsó mezőre osztja, a felső mezőben zöld kő, az alsóban gránát; a keretek rekeszeiben is a gránátok között néha zöld kövek (?) lehettek a rekeszekben. A hátlap a csüngőn, valamint a felső tag felső és alsó szélén szemcsézett.

6. Fülönfüggő, ismétli nagyobb formában a nyakcsüngők idomát. Három főalkatrészből áll. Nyilt végű síma karika, melynek alsó végén gyűrűs párkány reá forrasztott kisebb karikán lóg a rekeszes művekkel díszített háromszögű csüngő, a rekeszek fölülete csúcsba helyezett két létra idomhoz hasonlítható, melyet belül harántosan álló közfal összekapcsol, külsejéből mindkétfelől egymás mellett három körszelvényidomú rekesz áll ki, a létrák s a középtér rekeszeit gránátlapok töltötték be. Mindegyik létra tövén magasabban kiálló kerek rekesz van, közepéből kihullott a gyöngy(?) a gyöngyöt sugárszerűen kisebb gránátlemezkéket befoglaló rekeszes keret veszi körül. A két kör közét rhombikus rekesz foglalja el; ennek alsó csúcsából és a körrekeszek aljából egy-egy apró gyűrű áll ki, melyen egy-egy kisebb csüngő lógott; a háromból a középső nincs meg többé. E csüngőcskék tövét és végét gyöngy ékíti, idoma még leginkább makkhoz hasonlítható, két nagyobb és félkörbe rakott kisebb rekeszekben apró gránátok ékítik. A csüngő középső nagyobb tagjának, valamint az alsó csüngő egyikének a hátlapja szemcsés szegélyű.

CCIV. Ugyanazon aranykincs. Arch. Ért. 1896. XVI. 126—127.

7. Korongos hajtű, korongjának közepén megvan ugyan a kerek rekesz, de kihullott belőle a kő vagy gyöngy; széleit két párhuzamosan futó falból képezett keret szegélyzi, melyben egyenlő közökben kerek rekeszek sorakoznak, néhányban megmaradt a gránát, néhány közben pedig még a zöld üveg(?) táblácska fekszik. A középső keret s a keretgyűrű közt a korong fenekét hat pálczatag hat mezőre osztja, melynek mindegyikét egymástól elforduló két sodronyos *j* idom ékíti. A korong szegélye ellentétesen szemcsés és egyik oldalából kiálló két gyűrűcskén aranyláncz lóg, míg ellentett oldalán látható három kis gyűrűben nincs láncz. A hol a korongból a tű szára kiindul, gyűrűs tag köríti a szárt.

8. Aranygyűrű; a karika pántja kívülről nyolczszögű: a fejrekesz alsó része levágott csúcscsal keskenyülő, keskeny végére rakott gúlaidomot példáz, melynek szélesebb részéből lépcsőzetesen keskenyülő gúla-alakú rekesz foglalja magába a csúcsbafutó négyoldalú almandint; a hol a megfordított gúlaidom két keskenyebb oldala a gyűrűvel összefügg, arany gömböcsök sora ül.

9. Sodronyos karikába kapcsolt sodronyláncz; a karika két vége egy darabig egymásfölé nyúl és hármas hajlással egymásra van tekerve; a duplaláncz szemei kettős 8-as tagokból állanak; úgy látszik, hogy a láncz csonka.

10. és 11. szíjvégek: a hüvely alját sima lemez képezi; a hüvely szélét két rovátkolt sodrony között rovátkolt sodronyból képezett hullámvonalas dísz szegélyzi, ugyanilyen keret szegélyzi a hüvely párhuzamos és körszelvényű széleit; közben rovátkolt félkörű sodronyokból képezett háló vagy rács díszíti a középtért; a szíjvég két külső sarkán két átjáró szögecs.

Vannak még a N. M.-ban a kincsből egy aranypálczás szögecs, néhány almandin táblácska és apró sodronytöredékek. A két sasos fibula, mely a kincshez tartozik, egymásnak megfelel. Egyikéről (melyet nem láttunk) csak annyit tudunk, hogy eredeti helyzetében a vállon, a másik vállon ülő sasos fibula sasfejével szembe nézett, egyik fibulán tehát a sas feje jobbra, a másikon balra nézett, egyébként (állítólag) nagyság, forma, díszítés és szerkezet tekintetében megegyezők. A sas egész hosszában 12 cmnyi; feje és nyaka, két rövid szárnya és farka tollainak csoportja különváló tagokat képeznek és csak a középen köti össze egyenszárú kereszttel díszített korong, mely egy mméternyire kidomborodik, az alján mélyedés felel meg a kiemelkedésnek. A szemüregekben fehér kő van, közepett kis gránáttal. Az egész fölületet rekeszekben foglalt gránátok ékítik, a hossztengely irányában pedig és a kereszt mind a négy ágában, sorjában gyöngyök voltak kerek rekeszekben és itt-ott talán fehér zománcz (?) A rekeszek idoma a külső keretben négyszögű, azon belül a farkon és a nyakon fecskefarkú, s ez a mustra nagyjából a tollakat ábrázolná; a kereszt ágain rhombikus és a szárnyak középső terén harántosan álló elrekesztő falak hullámos vonal idomát öltik. A fibulák alján a sas farkán két kiálló peczeg van, ez két végén a pálczikát tartja, melyen hengerded rugó tekerődik, a rugó közepéből indul ki a tüske és a rugó végei a tüske alatt félkörben mennek át, a leirt fibula súlya 139 gramm volt.

A kincs valószinűleg előkelő nő sírjából került elé, erre a két fibula, a fülönfüggők, a nyakdísz, a fejdísz, a gyűrű s a láncz tanuskodik, a halas kereszt melldísz lehetett, a másik halas dísz talán az övből való.

Czikói sírmező (Tolna m.) fölásatta és leírta Wosinszky Mór Arch. Közl. 1895. XVII. 35—101. Ugyanazokat a táblákat ugyanazon szöveg kiséretében közölte «Tolnavármegye az őskortól a honfoglalásig» című művének II. kötetében. A soros temetőben föltárt sirok száma 552 volt, melyeknek mellékletei a N. M.-ban őriztetnek. A meghaltakat rendszerint hosszában kinyújtott kezekkel hanyatt fekvő helyzetben találták a szűk sírgödörben és a legtöbb sír úgy volt irányítva, hogy a fej nyugotnak, a láb pedig keletnek állott; felöltözve és szerestül koporsó nélkül rakták földbe és hét esetben vele adták a halottal a lovát. A halottak túlnyomó száma vén ember, asszony vagy gyermek volt.

Az 1-ső sírban a bal kézben volt aczél és két tűzkő, egy kampós vasszög füllel, két vasszeg, három római rézpénz és bal felső lábszáránál nagy vaskés. A 2-ik csontváz két fülénél sima bronzfüggő volt, a medenczecsont közepén nagy vascsat, bal felső lábszáránál vaskés. A 3-ik csontváz két felső lábszára között egymás mellett volt egy-két vaskés, sima csontnyél és sima bronzkarperecz, a bal felső lábszár külső oldalán nagyobb vaskés feküdt. A 4-ik sz. sírban a medenczecsont közepén vascsat feküdt, a bal felső lábszár mellett vaskés. Az 5-ik csontváz bal felső lábszáránál vaskés, bal kezében aczél és tűzkő feküdt. A 6-ik sz. medenczecsont közepén vascsat feküdt. A 7-ik sz. sírba hányt föld között találtak római peremes tetőtéglából egy darabot. A 8-ik sz. csontváz mellett nem találtak mellékletet. A 9-ik sz. sírba hányt föld között római tégla darabját lelték, a csontváz lábánál római rézérem-féle s egy hullámvonalas cserépedény feküdt. A 10-ik csontváz nyakán színes üveggyöngyök voltak, némelyekben vékony bronzcsövecskék, bal vállánál bronztű feküdt, négyszögű fejjel, a fej alatt a szár négyélű azontúl kerek, bal kezében szétmállott orsógomb volt. A 11-ik sírban nem találtak mellékletet; a 12-ik sz. csontváz bal-kezében vaskés volt. A 13-ik csontváz jobb felén volt két egymásba illesztett bronzpánt és öt római bronzpénzdarab; jobb felső lábszáránál nagy vaskés feküdt és két bronzból való hossznégyszögű csüngő, egyik csonka, a másik ép és felül kis füllel bir. A 14-ik csontváz állkapczája mellett szélein csipkézett bronz amulette töredéket leltek. A 15-ik csontváz medencze közepén vascsat, a jobb felső lábszár mellett vaskés feküdt. A 16-ik csontváz

füle tövénél sima fülönfüggők ezüstből s ezüst pléhgyöngyök, nyaka körül üveggyöngyök feküdtek. A 17-ik sz. csontváz medenczéjénél kis vaskés, a 18-ik számunál u. o. vascsat volt. A 19-ik és 20-ik sz. női csontváz ugyanegy üregben volt, a balfelőlinek bal kezében kis vaskés és orsógomb feküdt, melynek külsejét párhuzamos karczolatok ékítették, a jobboldalinak koponyája alatt csak néhány üveggyöngy feküdt. A 21-ik csontváz mellett nem volt melléklet, a 22-ik csontváz jobb kezében vaskés, a medenczecsonton csat töredéke feküdt; a 23-ik sz. csontváz medenczéjénél nagy vascsat, jobb kezénél kis vaskés, két tűzkő és az aczélból egy töredék feküdt; a 24-ik csontváz jobb kezében két tűzkő és C idomú aczél feküdt; baljánál is tűzkő, s a medencze közepén kis vascsat töredéke volt; a 25-ik sz. csontváz nyakán két középnagyságú üveggyöngyöt leltek; a 26-ik csontváz egyik füle tövén kis sima bronzkarika feküdt; a 27-ik csontváz medenczéjén elrozsdásodott vascsat volt; a 28-ik sz. csontváz fülei mellett gyöngyös bronzfüggők, jobb felső lábszáránál kis vaskés voltak. A 29. csontváz feje hiányzott, lábai szét voltak terpesztve, bal kezénél hosszú vaskés, a medenczénél elrozsdásodott vascsat feküdt; a 30. csontváz nyakán színes üveggyöngyök feküdtek, köztük egy kis bronzkarika; a 31. csontváz bal fülén pléhgyöngygyel ezüstfüggő volt, a gyöngy fölületét rovátkolt ezüstszalag díszíték; a 32. csontváz egyik füle tövén síma bronzfüggő feküdt.

CCV. Czikói sírmező (Tolna m.) fölásatta és leírta Wosinszky Mór Arch. Kk. 1895. XVII. 43—44.

33-ik sír. 1. Vaskés, jobb kezénél lelték.

2. Hengerded gyöngy, a nyaka táján találták.

3. Vaskarika.

4. Bronzkarika; 3. és 4. a medenczecsonton került elé.

5. és 6. Aranyfülönfüggő karikája, egyik vége hegyes, másik végén mélyedés, melybe a hegy bejárhatott, a tompa vég mellett hármas kis gyűrűdísz, a mellett közvetlenül két nagyobb rovátkos gyűrű és egyenlő közökben e csoporttal odább egy csoport öt rovátkos gyűrűből és három hasonló gyűrűből.

7 *a b.* Stylus ezüstből hajlított lapos fejétől szára közepéig gyűrűk, zig-zeg és egymásba font 8-okból álló díszítés, a lapított vég alatt egy darabig négyszög átmérőjű, azontúl kerek átmetszetű a szára.

8—29. Gyöngyök; a nyaka táján találták.

25., 26., 28. rézvörös borostyán, 29. ezüstlemezből.

A 35-ik sírban volt a fejnél apró szétmállott bronzgyöngy; bal kezénél tűzkő és az aczélból egy darab, felső jobb lábszáránál bronzkarika és vaskés.

35-ik sír. 1. Hosszában átlyukasztott csonthenger, egyik végén vasrozsda nyomaival; a jobb kéznél lelték.

2. Két egymásba zárt vaskarika, kisebb és nagyobb, a medenczecsont táján lelték.

3. Bronzfülönfüggő, csak az alsó gyöngy van meg. A medencze táján antik római rézpénz volt, jobb lába végén vörösre égetett agyagedény, nagy félkörű füllel.

A 36-ik sírban a nyak táján üveggyöngyök, egy átlyukasztott római pénz és apró ezüstlemez feküdt.

A 37-ikben a jobb felső lábszárnál hosszú vaskést leltek; a 38-ikban a jobb kéz táján csontnyelet, fölületét párhuzamos karczolatok ékítik. A 39-ikben, fejénél kétfelől bronzfülönfüggő, a medenczecsont táján vascsat, a bal felső lábszárnál nagy vaskarika töredék és két agyagorsó gomb, lábánál fületlen hengeralakú fekete bögre. A 40-ikben a nyak táján vörös és fehér üveggyöngyöt, a medencze táján csatot, bal kezében vaskést leltek. A 40-ikben a jobb fül táján sima bronzkarika volt.

42-ik és 43-ik sír ugyanegy üregben. 1. Csiholó vas, két vége korongos hajlású, középső csúcsa letört. A kéz mellett lelték.

2. Sárgás üvegpaszta korong, egyik oldalán belépréselt kigyós medusafej; a korong egyik szélén érdes és egyenes, a miből azt következtették, hogy talán összefüggő lemezkéken többes számmal készült ily apró paszta dombormű-nek és azután széttörték.

A másik csontváz zöld patinás állkapczája mellett bronzfülönfüggőt, kezénél pedig fekete üvegkarperecz töredékét lelték.

A 44-ik sírban az egyik fül táján sima bronzkarika volt, a 45-ikben a medencze táján vaskarika töredéke, a 46-ikban gömbös csüngőjü bronzfülönfüggő, a 47-ikben a nyakon patkó alakra hajlított bronzsodronyon többszínű üveggyöngy s egy ólomcsövecske találtatott.

48-ik sír. Bronzfülönfüggők töredékei, egyiken fehér gyöngy lóg, melynek alján karikás fül azt mutatja, hogy még lógott

le valami róla, gyermekcsontváz füle táján lelték. A 49-ik sírban két bronzkarika és két gyöngy, gyermekcsontváz. Az 50-ik sírban a bal kéz táján volt elrozsdásodott aczél töredéke és tűzkő.

CCVI. Czikói sírmező (Tolna m.). Fölásatta és leírta Wosinszky Mór. Arch. Közl. XVII. 45—46.

51. sír. 1. és 2. Ezüstlemezű szíjvégek, a hüvely szélén hármas párkánykeret, szögecscsel, a két sima lemez között fabéllés maradványai; négy darab volt; a medencze táján lelték.

3. Nagyobb szíjvég kettős ezüstlemezből, nyílását széles kettős pálczadísz szegélyzi két szögecscsel, az alsó sima, a felső vonalas mélyedésekkel díszített, a hüvelyen harántosan futó egyenes, az így bekerített téren keresztbe rakott jobbra és balra dülő párhuzamosak sorakoznak; a hosszú lemez tengelyébe helyezett sávon, mely a szíjvég lemezének külső idomát követi, végig vonuló egyszerű szalagfonadék; a sáv két végén vonalas köridom és általa metszve egy-egy négykampós nyújtványból álló pontozott s vonalzott idom; a két lemez között fabéllés maradványa; 3 *b*. oldalnézet. A bal felső lábszár közepén lelték.

4. Bronzcsat tüskéje, a medencze táján lelték.

5. Harmadfél hajlású, csonka korongos tekercs, találták a mell táján.

6. Vaskés csonka töredéke, a jobb kéz mellett lelték. A bal kéz mellett volt két római rézérem.

Az 52. és 53. sírt egymás fölött találták, csak a felsőben volt kis vaskés. Az 54-dikben a medencze táján volt vascsat. Az 55-dikben volt a nyak táján átlyukasztott borostyánkődarab és két zöld üveggyöngy. Az 56-dikban nem leltek semmit. Az 57-dik számú gyermeksír fejénél két átlyukasztott római rézpénz hevert, melyben az odarozsdásodott sodrott lenfonal még megvan. Az 58-dik sírban nem leltek semmit.

59. sír. 1 *a b*. Vascsat tojásdad karikája, más kisebb csattal találták a medencze táján.

2. Vaskarika, összehajlított keskeny bronzlemezzel összekapcsolva; a jobb kéznél lelték.

3. Vaspálcza töredéke.

4. Vaskés; korhadt fahüvelyén durva vászonszövés lenyomata vehető ki.

A 60-dik számú gyermeksírban a fülek táján sima bronzkarikát leltek, lelógó golyóidomú üveggyöngygyel; a medencze táján vascsat volt. A 61-dik és 62-dik sírban nem leltek semmit. A 63-dik számú gyermeksírban volt két kis ezüst fülönfüggő. A 64-dik számú gyermeksírban volt egy sodronyos bronzfibula (?) töredéke a jobb kulcscsontnál, bronzpityke darabjai és vascsat voltak a medenczecsont táján és jobb kezénél kicsi vaskés darabjai. A 65-dik számú öreg csontváz bal keze mellett vaskést leltek.

66. sír. 1. és 2. Fülönfüggők bronzból, egyik hegyén négy gyűrűs dísz s egyenlő távolságokban még két helyen négy-négy gyűrűs csoport domborodik ki a karika alsó feléből; a fej két oldalán lelték; két térde között agyagorsó darabjai hevertek.

CCVII. Czikói sírmező (Tolna m.). Fölásatta és leírta Wosinszky Mór. Arch. Közl. XVII. 46—47.

67. sír. 1. Vaskarika, zárt; a medencze táján lelték.

2. Vaskarika, egy darab kitört, ugyanott lelték.

3. Határozatlan vasdarab.

4. és 5. Két vascsat, egyik csonka, másik négyszögű kerettel (5.) és csak a tüskéje csonka; a medencze táján lelték.

6. Vaskés, a jobb kéz táján találták.

7. Kettős kúpú gyöngy zöld üvegből, nyakánál találták.

66. sír.

8. Szíjdísz bronzból, a lemezkén ötlevelű idom domborodik, két átjáró szögecscsel, a medencze táján lelték.

A 68-dik sírban nem leltek semmit. A 69-dikben a nyakon tarka üveggyöngyöt leltek. A 70-dik számú gyermekcsontváz néhány fejcsontján zöldes foltok, mellettük sima kis ezüstgyűrűt leltek, a jobb kéznél vaskarikát. A 71- és 72-dik sírban felnőtt mellett gyermek volt eltemetve, a gyermeknél fülkarikát bronzból, a felnőtt medenczéjénél kis vascsatot és két felső lábszára között nagy vaskést találtak. A 73-dik csontváz jobb kezénél fekete csontkarperecz töredékét, a jobb felső lábszárnál vaskést leltek. A 74-dik csontváz jobb kezénél kis vaskés volt. A 75-dik sírban semmit sem leltek.

A 76-dik számú gyermeksírban sem leltek semmit. A 77-dik sírban a medencze mellett vascsat volt, a jobb kéznél vaskarika és vaskés. A 78-dik számú gyermeksírban a fej mindkét oldalán sima kis ezüstkarika, nyakán üveggyöngyök voltak s ezek között leltek egy ezüstgyöngyöt, rajta két ellentett oldalán gömböcsös körben négy kis gömb.

79. sír. Fülönfüggő bronzból, négyélű sodronyból, egyik vége hegyes, másik tompa és szélén apró gyöngyözött gyűrű, egy helyütt egymás mellett két gyűrűcske szorítja körül a karika falát, itt nagyobb gyöngy csünghetett le, a közbeeső tereken egyforma távolságban négy üveggyöngy ugyanennyi peczken áll kifelé.

A 80- és 81-dik kettős üregben felnőtt és két gyermek csontjai feküdtek, a nagyobb váz medenczéjén rozsdás vascsat töredéke és jobbja mellett kis vaskés, a gyermek mellett néhány üveggyöngy feküdt. A 82- és 83-dik csontváz ugyanegy térüregben úgy volt eltemetve, hogy a felső koponya az alsó csontváz bal vállát érintette; az alsó medenczecsont közelében vascsat, a bal felső lábszár közelében vaskarika s egy nagy vaskés feküdtek. A 84- és 85-dik sírgödörben egymás mellett két csontváz feküdt, a balfelőli medenczéjénél rozsdás nagy vascsat, a jobb kéznél néhány rozsdás vasdarab, bal kezénél aczél és tűzkő hevertek.

CCVIII. Czikói sírmező (Tolna m.). Fölásatta és leírta Wosinszky Mór. Arch. Közl. XVII. 47—48.

86. sír. 1 *a b.* Vascsiptető, a medencze bal oldalán hevert.

2. Aczél, két karja tekercsben végződik, egyik karja letört; ugyanott lelték.

3 *a b.* Bronzcsat, megvan a karika s a tüske; ugyanott találták.

4 *a b.* Vasnyílhegy, kisebb fajta, négylapú, a szára kezdetén dudorodás; a jobb térd közelében lelték.

5. Vasár, egyik szárán még farostok maradékai.

6—7. Háromélű vasnyílhegy; a jobb kéz s a térd táján lelték.

8. Háromélű hajító-dárda (?) fele része vasból; ugyanott lelték.

9. Vaskés; ugyanott találták.

A 87-dik számú gyermekcsontváz egyik füle táján apró sima bronzgyűrűt, a másik mellett üveggyöngyös fülönfüggőt leltek. A 88-dik számú csontváz mellett nem leltek sem-

mit. A 89-diknél a medencze mellett vaskarikát és vaskést és ugyancsak vaskést a jobb felső lábszár bal oldalán. A 90-dik csontváz mellett nem leltek semmit.

CCIX. Czikói sírmező (Tolna megye). Fölásatta és leírta Wosinszky Mór. Arch. Közl. XVII. 49—51.

91. sír. 1. és 2. Bronzlemezű karpereczek, két nyilt vége kerekded szélü és mindegyik végét gyűrűs keretbe foglalt üvegpaszta ékítette, melyből megmaradt kettő, a lemezt

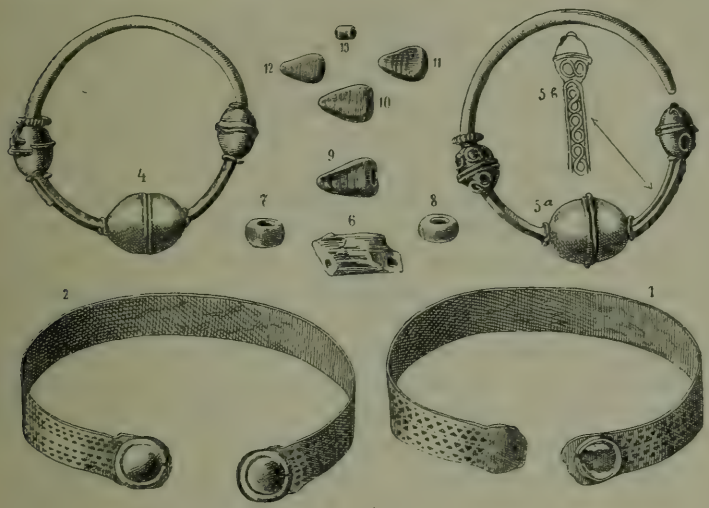

95. sír.

egész hosszában hat sorba rakott ponczczal bevert apró háromszögecsek ékítik; a bal alkarcsonton lelték.

(A 3. számot a rajzoló kifelejtette.)

4. és 5. Két ezüstfüggő, nyilt végű sodronyból, a sodrony felső része sima alsó felén, közepett egy nagyobb, végén s az ellentett oldalon egyenlő távolságban ezüstgyöngy ül. Valamennyi gyöngy két-két lemezes kúpból áll, melynek tövén és legerősebb kihajlásán pálczás szegély, a kisebbik gyöngyök egyikén még megmaradtak a gyöngy fölületét ékítő ∞ idomú sodronyok, s a gyűrű csúcsán a gyűrűs pálczácska rovátkolt; a végső s a nagy gyöngy közötti darabot kívül bekerített keskeny lemezke borítja, melyen szintén 8 idomú sodronyok sorakoznak. (5 *b.*) A fej két oldalán lelték.

6—13. Üveggyöngyök, köztük (6.) egy üvegedény peremjéből való átlyukasztott darabka.

A 92- és 93-dik számú csontváz ugyanazon sírüregben feküdt, egy felnőtt csontváza fölött keresztben rakott gyermekcsontvázat leltek. A felnőtt medenczecsontja közelében vascsat volt, jobb kezénél tűzverő aczél és tűzkő, sok kis kavics és tűzkőszilánk, a jobb felső lábszár bal felén nagy vaskés. A 94-dik számú csontváz lábszárai között egy rakáson feküdtek: tűzverő aczél, tűzkő, két vascsat, hosszú vaskés és ennek tövénél átlyukasztott vékony bronzlemez, mely valószinűleg a fanyelet díszítette. A 95-dik számú csontváz feje mellett két bronzfüggő, nyilt karikából, a karika egyik végén s az ellenkező részen csipkézett karika, alul kék gyöngy peczken, melynek folytatása a karikába befelé is nyúlik, a bal kéz mellett volt vaskés és egy 9 cm.-nyi csontnyél. A 96-dik számú gyermekcsontváz egyik fülén aranyozott ezüstfüggő, alsó hajlásán három gömböcscsel. A 97-dik számú csontváz egyik fülénél sima bronzgyűrű s egy kis bronzgyöngy, a medencze mellett két vascsat, a jobb felső lábszárnál vaskés feküdt. A 98-dik számú csontváz medenczéje táján vascsat és bal keze mellett vaskés volt. A 99-dik csontváz fejénél bronzfüggő fele része s egy kampós bronzsodrony darabja hevert. A 100-dik sírban vascsat a medencze táján s jobbja mellett vaskés töredéke volt. A 101-dik korhadt fiatal csontváz mellett a jobb fül táján ezüstfüggő feküdt, a karika külsején három gömböcs és egy nagyobb üres ezüstgolyó volt, nyaka táján három átlyukasztott ezüstlemezű félgömb hevert. A 102-dik sírban a jobb kéz mellett vaskés s a medencze mellett vascsat hevert, melyhez durva vászondarabka tapad. A 103-dikban három vékony bronzsodronyból csavart és kampósan hajlított tekercs darabja volt. A 104-dik bal kezénél nagy aczélt s odarozsdásodott tűzkövet, a medenczétől jobbra és balra egy-egy vascsatot, a jobb felső lábszárnál vashüvelybe rejtett kis vaskést s ugyanott egy ezüstlemezű szíjvéget leltek, mely lencseforma domborulatokkal van ékítve. A 105-dik csontváz nyakán volt egy átlyukasztott kopott római rézérem, négycsücskű nagy üveggyöngy s egy bronzkarika töredéke; a mellkas táján zöldes üvegedény töredéke hevert és egy darab vörös festék vasoxydból, a medencze mellett vascsat feküdt, bal kezénél görbe vaspenge hegye, aczélnak használva és hozzározsdásodott két tűzkődarab, jobb kezénél hosszú vaskés volt. A 106-dik számú csontváz jobb füle mellett ezüstfüggő fe-

küdt, alsó felén három helyen ezüstgyűrűcskével, jobb kezénél vaskés feküdt. A 107-dik sírban széndarabokat és hamut találtak, a csontvázon égés nyomát nem észlelték A 108-dik számú gyermekcsontváz korhadt volt.

109. sír. Lovas sír. 1. Kengyelvas, széles lapos talppal, melynek alján a szél karimás, közepett pedig borda vonul, szárai négyélűek, lapos ívben hajlanak, a szíjlemez töve külön tagozott nyakkal bir, egyenesen fölálló hossznégyszögű s rajta hüvelyes pánt van.

2. Kengyelvas, talpa kissé kihajlik, alján a szélek karimásak s közepén gerincz domborodik, szárai kerek átmérőjűek és lapos ívben találkoznak, a szíjlemeznek külön nyaka van és a négyszög két külső sarkából ferdén egy-egy nyújtvány áll ki. A két kengyelt a ló két oldalán lelték.

3. Bronzcsat, áttört művű lemeze csonka, a lemez, a csukló s a karika egy tagban van öntve, tüskéje vasból; a karika tojásdad, a csukló táját két kidomborodó körszelvényű dísz ékíti kétfelől s a lemez két sarkán is ily nyújtvány van. A medencze táján lelték.

4. Lózabla, két szájba való pálczája belső hajlított vége egymásba kapcsolt, külső gyűrűs végeikben egy-egy lapos karika. A ló szájában lelték.

5. Vaskarika. A jobb felső lábszárnál találták.

6. Vascsat négyszögű kerete s a tüske. A ló hasánál lelték, tehát hevedercsat volt.

7. Lándsacsúcs vasból, pengéje tompa tetőszerű gerinczczel, köpüje majdnem hengerded, a köpü széle dudoros s a dudorból kiálló átlyukasztott peczeg, a póznára való reáerősítés végett. A jobb kéz mellett lelték.

8. Nyílcsúcs (?) rozsdás idomtalan töredéke. A jobb felső lábszárnál találták.

9. Vaskés, csonka. Ugyanonnan.

Az emberi csontváz hanyatt feküdt, lábbal kelet- s fejjel nyugatnak, lábszárai erősen szét voltak terpesztve. Az ember jobb oldala mellett feküdt a ló, feje kelet felé, hátsó része nyugatnak, a két első lába kinyújtva feküdt a feje alatt.

CCX. *110. sír.* 1—10. és 14—27. Gyöngyök, a legtöbb üvegből, (3—5.) borostyánból.

11. Sima bronzgyűrű nyilt hegyes végekkel találták a fülénél.

12. és 13. Szabálytalan négyszögű ólomgyűrűk.

A 111-dik sírban csak gyermeki csontvázat leltek. A 112-dik számú csontváz egyik füle táján síma fülkarika volt. A 113- és 114-dik csontváz közvetlenül egymás mellett volt; csak a jobboldalinak a jobb oldalán találtak egy kis csüngőgyöngyű fülönfüggőt és a nyakánál néhány üveggyöngyöt.

115. és 116. sír. Két egymás mellett fekvő csontvázat leltek.

1. Vaskés a baloldali csontváz jobb keze mellett került elé.

2. Vaskés, a jobboldali csontváz bal kezénél lelték.

3. Bronzékítmény, áttört szívidomú mű, két szára befelé körbe hajlik s egy nyílforma alak kapcsolja össze a két tekercs közét a csúcscsal, melyből félgömbű peczek áll ki; a jobboldali csontváz nyaka táján került elé.

4. Római kori bronzfibula fejfelőli töredéke, azt a kis lyukat, mely a harántos sodronytekercs pálczájának erősítésére szolgált, az elhúnyt korában nyilván arra használta, hogy a nyakékek közé aggassák; a jobboldali csontváz nyaka táján lelték.

5. és 6. Összevissza görbített gyűrűk bronzból; ugyanott találták.

7—26. Egyes és dupla üveggyöngyök; ugyanott lelték.

117. sír. Vascsat szabálytalan négyszögű kerettel; a medenczecsont táján lelték.

Vasfejsze, felső széle egyenes és majdnem vízszintes, éle kevéssé kihajló, alsó széle kevéssé behajló, köpüjének a falai fölül gyengébben, alúl erősebben állanak ki, a köpü mögött négyszögű, kevéssé kihajló fölülettel biró rövidke kar, tövén behajló nyakkal; a fejsze nyelét jobbjában állapították meg korhadékaiból, maga a fejsze a jobb térdnél feküdt; a köpüben a nyél odarozsdásodott rostjai még látszanak. Bal kezénél tűzkő és nagyon elrozsdásodott aczél darabja.

A 118- és 119-dik csontváz ugyanegy gödörben volt egymás mellett, a jobboldalinak nyaka táján üveggyöngyök, a baloldali jobb kezénél vaskést leltek. A 120-diknak jobb kezénél nagyobb és kisebb vaskarikát és vaskést találtak. A 121-dik medenczéje mellett vaskarika és idomtalan vasdarabka hevert. A 122-dik számú gyermekcsontváz mellett nem találtak semmit. A 123- és 124-dik sírban asszony csontvázát keresztbe fekvő gyermekcsontvázzal együtt leltek. Az asszonycsontváznál gyöngyös függő feküdt, nyaka körül

csöppidomú és egyéb gyöngyök nagy száma hevert; a gyöngyök között volt egy füles trapez-alakú csüngő bronzlemezből, a lemezkén két lyukacs egymás alatt s a fülébe üveggyöngy szorult belé. A 125- és 126-dik csontváz közül csak az egyiknek a jobbjánál találtak vaskarikát és vaskést. A 131-diknek nyakán sávos betétű nagy üveggyöngyök feküdtek, mellén volt egy vasfibula (?) fejfelőli sodronytekercse; bal keze ujjai között volt egy vaskarikában végződő vasszög (?), mellette vaskarika, vassodrony, mely négyszögalakra hajlik, két határozatlan vastöredék feküdt; felső lábszáránál vaskést leltek. A 132-diknek fülei táján gyöngyös bronzfüggők feküdtek. A 133-dikban gyermekcsontváz feküdt, két kis ezüstfüggővel, melyeken belül üres ezüstpléhgolyók csüngtek. A 134-dik egyik fülén síma bronzkarika volt. A 135-dik fülei táján síma bronzkarika, nyakán színes üveggyöngyök feküdtek, köztük fekete lenfonálnak összecsomózott darabja; üveggyöngyökből való vékony hengerkék. A 136-dik medenczéje táján vascsat volt. A 137-dik számú fiatal csontváz fülei táján karikás függők, rajtuk kúpba helyezett aranyozott négy ezüstgömböcscsel. A 138- és 139-dik női csontváz mellette fekvő kis gyermekkel, a gyermek nyaka táján szines üveggyöngyök feküdtek. A 140-dik számú gyermekcsontváz fülei tövén két síma bronzkarikát leltek. A 141- és 142-dik sírban felnőtt csontváza gyermekkel került elé, csak a felnőtt jobb fülénél találtak két kis félgömböt ezüstpléhből és bal keze mellett tűzkő darabja került elé.

CCXI. *A 143. és 144. sírban* két csontvázat egymás fölött leltek.

1. Aranyfüggő, nyilt tompa végű karika alján gömböcsök, melyekhez három üres lemezgömb van forrasztva, a gömbök találkozási vonalain végig gömböcsök sorakoznak, a közepéről egy aranypeczeg indul ki, mely keresztül megyen egy üveggyöngyön. Az egyik csontváz füle táján lelték.

2. Vaskarika, a csontváz fölemelt karja táján találták.

3. Bronzcsat négyszögű kerete a medenczecsont tájáról.

4 *a b*. Kerek bronzlemez csonka része, aljából kiálló gömbös végű szögecscsel, a közepe körül sugarakként sorakodó hosszúkás dudorok.

5—28. Gyöngyök, legtöbbje üvegből, némelyiken kidomborodó üvegsávok, köztük átlyukasztott borostyándarab. (9.)

A nyak táján találták. Valamennyi tárgy a felső sírban volt. A 145-dik csontváz medenczéje táján vascsat, jobb kezénél vaskarika és vaskés volt. A 146-dik sz. gyermeksírban leltek egy ezüst fülbevalót, a következő sírban melléklet nem volt. A 148-dik medenczéjén vascsat és egy kis vaskarika találtatott. A 149-dik és 150-dik csontváz egy felnőtt egyéntől és jobb karján fekvő kis gyermektől származik, a felnőtt feje mellett vaskarikát leltek. A 151-dik csontváz összehajlított lábszárai térddel fölfelé állottak; a 152-dik csontváz füle tövein két síma bronzkarika feküdt; a 153-dik öreg csontváz medenczéje közelében vascsat s jobb kezénél vaskés feküdt; a 154-dik csontváz bal felső lábszára mellett vaskarikát és vaskést leltek; a 155-dik csontváz medenczecsontján elől-hátul vascsat, bal kezében aczélnak használt sarlóforma görbe vaspenge töredékét lelték hozzározsdásodott tűzkővel. A 156-dik csontváz medenczéje táján vascsatot, jobb kezénél vaskést, bal kezénél aczélnak használt vasdarabot és tűzkő pengét leltek; a 157-dik csontváz jobb kezében vaskés, a medenczecsontján vascsat volt, a 158-dik jobb kezénél nagy vaskarika töredéke és vaskés, a medencze alatt vascsat feküdt; a 159-dik jobb kezénél nagy vaskarika és vaskés, a medenczéjén vascsat volt, a bal kezében vasláncszemen lógó aczél, hozzározsdásodott tűzkővel, a medenczecsont alatt nagy üveggyöngy feküdt; a 160-diknak jobb felső lábszárán szarvasagancsot és hosszú vaskést, a bal kezében vasárt a fanyél rostjaival, a medenczén vaskarikát és vascsatot leltek. A 161-dik bal fülénél egymásba kapcsolt két bronzkarika jobb fülénél egy bronzkarika feküdt, a 162-dik sz. gyermekcsontvázon két kis ezüstfüggő volt, melyen gömböcsökkel ékített ezüstpléhgolyó lóg, nyakán üveggyöngyök voltak. A 163-dik sz. gyermekcsontvázon két kis bronzfüggő feküdt nagy üveggyöngygyel mindegyiken. A 164-dik csontváz nyakán üveggyöngyök és köztük igazgyöngy is feküdtek, egyik fülénél aranyozott ezüstfüggő volt, a golyót gömböcsös sor és gulába rakott gömböcsök ékítik. A 165-dik váz jobb kezénél egymásba kapcsolt két vaskarika és hosszú vaskés feküdt, a következő csontváz mellett nem találtak semmit.

167. sír. 1—4. és 10. szíjvégek vaslemezekből, szögecscsel, egyike (10.) három sorban áttört diszítményekkel, a felső lábszárak közt lelték.

5. Vascsat négyszögű karikájának töredéke, a medencze balján lelték.

6—8. Alaktalan vastöredékek.

9 *a b*. Bronzcsat, a karika s az áttört művű lemez egy tagban van öntve, a karika tojásdad, a tüske elgörbült, a lemez nagyjából hosszúszárú háromszög idomával bír, a két harántosan horzsolt szár mindegyike a karikánál gyűrűvel indul, odább jobbra-balra kihajló síma ágba megy át, mely közepett a hossztengely irányában álló síma ágban fut, s ez fölül félkörhajlással a két ág felső végével egyesül, ez a félkörű kitágulás át van lyukasztva és legerősebb kihajlásából kiindul egy harántosan hornyolt peczeg; a csat erősítésére a jelzett három lyuk szolgált, azonkívül az aljából kiáll két átlyukasztott lemezke, a medenczétől jobbra lelték. A fej s medencze fölött és alatt újjnyi vastag szén- és hamuréteg vette körül. A 168-dik sz. gyermekcsontváz mellett volt két kis fülönfüggő ezüstből és néhány apró üveggyöngy. A következő gyermekcsontváz mellett nem találtak semmit. A 170-dik csontváz medenczéjénél vascsatot és vaskarikát, jobb kezében vaskést leltek.

A 171-dik sz. gyermekcsontváz fejének mindkét oldalán bronzfüggő, nyakán több gyöngy s ezek közt füles bronzlemezke volt, lábánál szűk s magas nyakú gömbös cserépedény hevert, külsejét karczolatok ékítik.

CCXII. *172. Lovas sír.* 1. *a.* és *b.* Kengyelvas, talpa kihajló, alján két széle karimás középső gerinczczel, négyélű szárai lapos ívben egyesülnek, hossznégyszögű szíjlemeze szűkülő nyakból emelkedik, széles nyílással; a ló hasa alatt lelték.

3—6. Vaskések töredéke.

7. Négyszögű keretű vascsat töredéke, nyilván hevedercsat volt; a ló teste alatt lelték.

8. Vastöredék.

9. és 10. Vaszabla kettős pálczájú, a pálczák négyélűek, belső végük karikára hajlott és egymásba kapcsolt, külső végén nagyobb és kisebb karika, a nagyobb karikában vonalakkal és pontokkal ékített agancs áll, melynek közepén hosszában álló átjáró réssel, a külső kisebb karikában nagyobb karika van a kantárszíj számára; a zabla a ló szájában volt. (A sír ábráját a 328. oldalon Wosinszky Mór fényképe szerint adjuk).

A ló a férficsontváz jobb oldalán feküdt fejével kelet-

nek, hátsó részével nyugotnak; a ló jobbik oldalán feküdt, felső s alsó lábszárai közvetlenül egymásra voltak hajlítva.

A 173-dik csontváz kezében vaskést, a következőnek medenczéje mellett vascsatot leltek, a következő nélkülözött minden mellékletet. A 176-ik feje és ágyéka táján fölül s alul újjnyi vastagságú szén- és hamuréteg feküdt, a csontvázon égési nyomok nem voltak, egyik füle táján kisebb, másika mellett nagyobb bronzkarikát leltek, ez utóbbi ólomgyöngygyel; nyakán üveggyöngyök, medenczéje

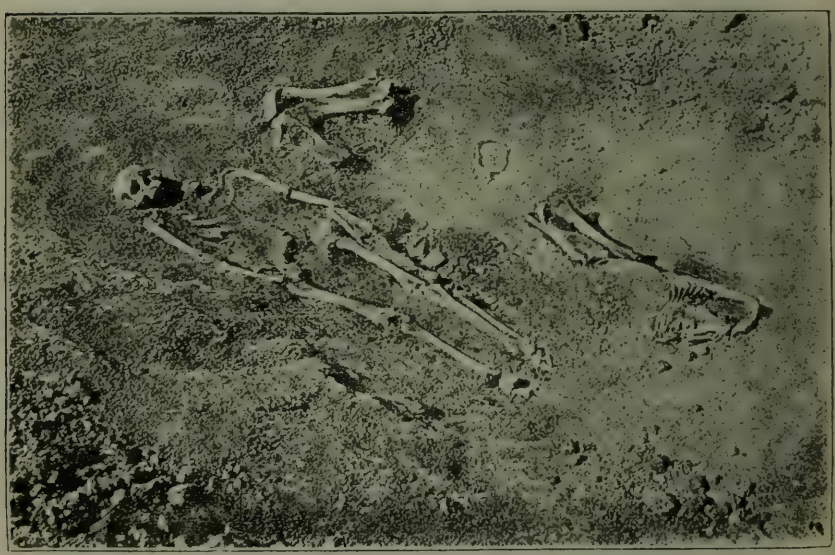

mellett vascsat, jobb kezénél kis vaskarika, csontnyél és vaskés feküdt. A következő két sírban a csontvázon kívül nem volt semmi. A 179-dik csontváz félújjnyi szén- és hamuréteg borította, a medencze közelében vascsat feküdt. A 180-dik lába mellett hengerded durva cserépedény volt, a következő rohadt csontú sírban nem leltek semmit. A 182-dik sz. csontváz fültövein két síma bronzfüggő töredéke, jobb kezénél vaskarika, kis vaskés és ismeretlen rendeltetésű vastárgy feküdtek.

CCXIII. *183. sír.* 1. és 2. 4—6. Szíjkapcsok bronzból, a kisebbik tag csipkés szélű körded idomú lemez, a csukló gyűrű tövén kétkarélyú domborúlattal, melyből a lemezke

széle felé legyezőszerűen levélsor domborodik, a nagyobb tag gömböcsös keretű áttört mű, a tengely irányában összekötött kétfelé álló vastag levél-féle tagok domborodnak, melyek nem mutatják mindig világosan a tervbe vett rajzot; a medenczecsont táján lelték.

3. Bronzcsat, a tojásdad karika és az ötszögű lemez egy tagban van öntve, a lemezen három szögecs, síma keretben S idomú inda ékíti, végei körbe záródnak, mellékhajtásai zavaros rajzot mutatnak; a medenczecsont táján lelték.

7. Áttört művű dísztag bronzból, hasonlít az 1—2 számúakhoz, de nélkülözi a csuklót és kisebb lemezt; ú. o. lelték.

8 *a b.* és 11 *a b.* Pántos bronz hüvelyek, a pánton a hüvelyhez harántosan középső domború sáv és két szélpárkány domborodik, u. o. lelték.

9 *a b.* 10 *a b.* Négyszögű bronzlemezkék, rajtuk két átjáró szögecs, u. o. lelték.

12 *a b.* 14—17. 19. és 20. Díszlemezkék egyenes zárású kördedidomú és csipkézett szélű, két átjáró szögecscsel, az egyenes oldalból S idomú két domború inda emelkedik és közben V idomú domborulat tölti ki a tért, u. o. lelték.

13. Apró bronzgyűrű közel záró végekkel, a jobb kéz egyik újján volt.

18. Vaskés, pengéjén a fahüvely rostjaival, a jobb kezében volt. Volt még egy kis vascsat töredéke a medencze táján. A 184-dik vén csontváz koponyáján lyuk volt, a medencze közelében vascsatot leltek. A 185-dik gyermekcsontváz fülei táján két síma bronzkarika és néhány üveggyöngy volt a nyakán; a következő csontváz medenczéje táján vascsat volt s a 187-dik medenczéjén vascsat és jobb kezében vaskés feküdt.

CCXIV. *188. sír.* 1. Vaskés; a jobb kéz táján lelték.

2. Vaskarika, melyben vaskarikás pálcza jár, a pálcza túlsó vége is korhajlású és belé van kapcsolva egy hosszúkás és egy kerek vaslánczszem.

3. Vaskarika töredéke, valószínűleg az előbbi lánczhoz tartozott; a jobb kéznél lelték.

4 *a b.* Bronzfibula a római császárság korából, kicsi fejkorongját zig-zeg vonal ékítette.

5 *a b.* Bronzfüggő gyöngygyel; a jobb fül táján lelték. Korhadt gyermekcsontváz mellett lelték.

A következő csontváz medenczéje táján vascsatot, jobb keze mellett kis vaskést leltek, és ugyanilyen volt a lelet a következő sírban.

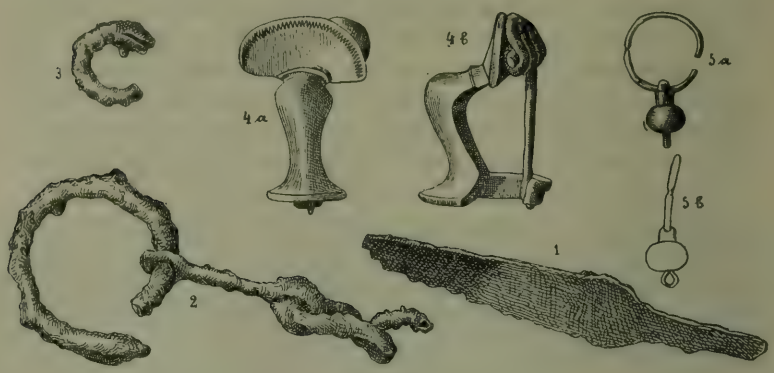

188. sír.

191. sír. 1. és 2. Vaskések, egyiknek a nyele táján megmaradt egy hüvelypánt ezüstből (?) két kiálló szögecscsel, melylyel a kés hüvelyét a szíjra reá lehetett erősíteni; a medenczecsonttól jobbra és balra került elé.

3—5. Háromélű vasnyilak, kettőnek szárnyai átlyukasztottak; a jobb lábszár alsó végén lelték.

6. Görbe hajlású vasszög kiugró fejjel; a jobb lábszár alsó végén lelték.

7. és 8. Vasdarabkák.

9. Aczél, ketté tört és egyik körded vége is letört; a bal kéznél lelték rozsdafoltos tűzkővel.

10. Vascsat karikájának darabja; a medencze tájáról.

11. Vascsat, három darabja összerozsdásodott, de idoma fölismerhető, tojásdad karikája kétélű tetőszerű lemezből áll, a tüske tövén körded kiszélesbülés, a lemez hosszúkás; ugyanott lelték.

12. Szíjvégről való síma dupla ezüstlemez, csonka szélű; a jobb felső lábszár közepén lelték, a két lemez között még megvan a fabéllés.

A 192-dik csontváz egyik fülén síma bronzkarika s a medenczén vascsat volt.

CCXV. *193. sír.* 1. és 2. Fülönfüggők ezüstből, csonkák; a karika felső része síma volt és hegyesen végződött, alsó fele közepén apró rovátkolt gyűrűcskék között két félgömb-

ből álló pléhgyöngy volt, mindegyiknek a felületét körhajlásokban végződő félkörsodronyok ékítették és a karika alsó felének tompa végén s az ellentett oldalon is egy-egy ilyen, de síma falu pléhgyöngyön ment át a karika; a fülek tövein lelték.

3. Zárt vasgyűrű; a medenczecsonton találták.

4. Négyélű keretű vascsat, csonka, durva vászonfoszlányokkal; ugyanonnan.

5 *b a*. Római rézérem, előlapján DIVO CARO, Carus sugárkoronás feje jobbra. Hátlapján CONSECRATIO, égő oltár; az átlyukasztott érmet a nyaka táján találták.

6—14. Üveggyöngyök, a nyak táján lelték.

15. Körded keretben foglalt apró üvegpaszta.

A 194-dik csontváz egyik fülén üveggyöngyös bronzfüggőt leltek, bal kezén orsógombot, vonalas díszűt és két vaskést. A következő gyermekcsontváz mellett nem leltek semmit. A 196-dik lába végénél tágas öblű edény s benne tojás héjja feküdt. A következő sírban csak vaskarikát leltek. A következő csontváz mellett nem volt melléklet. A 199-diknek füle táján bronzfüggő feküdt, rajta gömböcsökkel díszített golyó; a fej tulsó oldalán síma bronzkarika; nyaka táján színes üveggyöngyök, bal kezében vaskés. A 200-dik csontváz medenczéje mellett vaskarika feküdt, bal kezénél aczél és hasogatott tűzkő darabja, jobb kezénél vaskés volt. A 201-dik csontváz fülei mellett két síma bronzkarika hevert, nyakán üveggyöngyök voltak és bal kezénél római rézpénz feküdt.

202. sír. 1. Vaskés, a felső jobb lábszárnál feküdt.

2. Vascsat karikája; a medencze táján találták.

3. Határozatlan vastöredék.

4. Vasláncz összerozsdásodott tömege; jobb kezénél volt.

5. és 6. Bronzcsatok karikái, egyik oldaluk egyenes s a rajta járó tüskétől eredő kopottság látszik; a medencze tájáról.

7. Bronzkarika; ugyanott lelték.

8. Szarvasagancs, csúcsa letört, szélesebb nyilásán a fal át van lyukasztva és valószinűleg a túlsó falon is, a mely kicsorbult, szintén volt lyuk; a külsejét két-két harántosan meghúzott párhuzamos egyenes három térre osztja, melyből a két alsó kettős félkörökkel van díszítve, a legalsó téren a párhuzamos félkörökben vonalkák, a második téren sorba

rakott pontok, mindkét téren a belső téren és a kettős félkörökön túl fönmaradó szögecsben pontok, a legfelső tért ferdén rakott vonalak ékítik; az agancs egyik oldalán vasrozsda látszik; jobb kezénél lelték.

A következő csontváz medenczéjén vascsat volt. A 204-diknek füle tövén két kis bronzfüggő volt.

CCXVI. *205. sír.* $^1/_3$ n. 1. Vaskarika csonka darabja; a felső lábszárnál lelték.

2. Vaskés; ugyanott találták.

3. Vaspántú karika töredéke; ugyanonnan.

4. Vasláncz tizenhárom egybefűzött fokozatosan kisebbedő tagból, a végső öt tag szabálytalan idomú, a többi karika; ugyanonnan.

5. Csonthüvely, kés csonka nyele volt; ugyanonnan.

A következő csontváz medenczéjénél vascsat karikáját találták. A 207-dik jobb felső lábszáránál nagy vaskés és a medencze mellett vascsat feküdt. A következőnek a feje körül sok apró széndarab és hamu volt, egyik fülénél gyöngyös függőt, nyaka táján üveggyöngyöket leltek. A 209-dik csontváznál nem volt semmi melléklet. A következőnek jobb kezénél vaskarika és hosszú vaskés. A 211-dik medenczéjénél vascsat feküdt. A következő gyermekcsontváznál nem volt melléklet. A 213-diknak jobb kezénél vaskarika, hosszú vaskés és idomtalan vasdarab feküdt. A következőnek nyakán néhány üveggyöngyöt leltek. A 214-dik számú gyermekcsontváz mellett nem volt melléklet. A következőnek medenczéjénél volt vascsat s a jobb kezénél kis vaskarika és kis vaskés. A 217-dik sírban a csontváz lábánál durva edény feküdt. A következőnek jobb kezénél kis vaskarikát és kis vaskést leltek. A 219-dik csontváz medenczéjén volt vascsat, jobb kezénél vaskarika és vaskés, lába végénél a két lábfej között korongon készült edény állott befelé hajló perimével, külsejét párhuzamos karczolatok ékítik. A következő csontváz mellett nem volt melléklet. A 221-dik számú gyermekcsontváz mellett volt bronzfüggő s néhány bronzgyöngy. A következő gyermeksírban nem volt melléklet. A 223-dik csontváz fülei mellett egy-egy síma bronzkarika s nyakán néhány üveggyöngy feküdt. A következő sírban nem volt melléklet. A 225-dik gyermekcsontváz egyik füle mellett bronzkarika, nyakán néhány üveggyöngy feküdt. A következőnél is csak néhány sárga üveggyöngyöt leltek.

A 227-dik nyakán néhány üveggyöngyöt, a medencze mellett vascsatot, jobb kezénél egy nagyobb s egy kisebb vaskarikát s egy hosszú vaskést találtak.

228. Lovas sír. $^3/_5$ n. 1. és 2. Kengyelvasak, melyek hasonlítanak egymáshoz; a talp erősen kihajló, alján erős bordával, szárai négyélűek, mindkét kengyelnél lapos ívben futnak össze, de az ív idoma nem egyforma, a szíjlemez nyaka egyiknél kerekded (4.), a másiknál (2.) négyélű és a négyszögű szíjlemez idoma s a lyuka sem egyforma; a ló hasa alatt lelték.

3. és 4. Vascsatok, egyik ép, a másiknál (4.) hiányzik a tüske, egyikét (3.) a ló hasánál, a másikat az ember medenczéjénél lelték.

5. és 6. Vaszabla két karikás végű tagja, egyiknek hiányzik a belső karikája; a ló szájában találták.

7. Ár (?) vasból, tövén szélei hüvelyformára hajolnak össze, nyilván a nyél befogadására; a lócsontváz mellett feküdt.

8. Vaskés; az emberi csontváz jobb kezénél találták.

9. Bronzlemezke csonka darabja, rajta négy tojásdad idom van kipréselve, mindegyik tojásformában apró mélyedéssel; a ló fején lelték.

10. Körded bronzpityke párkányos szegélylyel; az emberi medenczénél feküdt.

A sírban az emberi csontváz feje éjszaknyugatnak, lábai délkeletnek feküdtek; a ló csontváza, mely ép, magasra emelt fejjel, nem oldalt, de rendes nyugvó helyzetben volt. A ló homloka és álkapczája zöldre volt festve a szerszámdísz patinájától, melyből csak egy piczi darab került elé. A ló táján símára faragott állati oldalbordát leltek, s az ember lábánál darabokra tört durva edényt.

A 229-dik csontváz füle tövén üveggyöngyös bronzfüggő, nyakánál vékony vastű feküdt. A következőnek jobb kezénél hosszú vaskést leltek. A 231-dik fejénél két vastag bronzkarika volt, nyakán üveggyöngyök, belül apró bronzhengerkékkel, a medencze mellett vascsat töredéke. A 232-dik mellett vaskés és vascsat darabja, lába végén korongon készült edény, külsején vízszintes párhuzamos karczolatokkal. A 233-dik csontváz egyik fülén ugyanoly bronzfüggőt leltek, a milyen aranyból volt a 143. sírban. A 234-dik csontváz jobb kezénél tűzkő és vaskés töredéke volt, melynek

pengéjébe vékony ezüstszálak vannak berakva. A 235-dik számú gyermekcsontváz egyik fülén kis ezüstfüggő feküdt, rajta gúla alakban négy gömböcs. A következőnek medenczéjénél sok apró széndarab és hamu volt, s ugyanott leltek egy vascsatot, a jobb kéznél kis vaskést. A 237-diknek jobb felső lábszáránál vas szíjvég, vasgyűrű s egy kis vaskés hevert. A 238-dik sírban elkorhadt emberi és lócsontváz került elé egy hosszú vaskéssel.

CCXVII. *239. sír.* 1. és 2. Ezüstfüggők, a karika felső fele síma és hegyes végű, az alsó tompa végű, közepén két félgömbből álló pléhgyöngy, a két félgömb találkozásán két sodrony között sodronyfonadékú sáv fut körül, melyre kétfelől tekercsvégű félkörök hajolnak rovátkolt sodronyból, a gyöngy két végén kettős gyűrű, a karikán s a tompa vég közelében s az ellentett oldalon is voltak ily gyűrűs tagok. Egyik függő jobb füle mellett, a másik a szájában volt.

3. Vaskarika; bal felső lábszáránál feküdt.

4. Vaskés; ugyanott találták a vaskarika mellett.

5 *a b.* Római kori bronzfibula, hiányzik a rugó s a tüske a bal vállnál lelték.

6 *a b c.* Füles bronzkorongocska, közepe mélyedett és négyszögbe állított kilencz kerek áttörés van rajta, széle kicsorbult, talán átjáró lyuk volt e helyen; a medencze mellett találták.

9. Orsógomb agyagból; a medenczecsont mellett lelték közvetlenül az előbbi korong alatt.

10—17. Üveggyöngyök; nyakán lelték.

18. Agyaggyöngy; a medenczecsont mellett lelték. Négyszögű vaslemezt találtak a bal felső lábszárnál a vaskés és karika mellett.

A 240-dik számú csontváz mellett nem volt melléklet. A következő csontváz fülei táján volt egy-egy ezüstfüggő tojásdad gyöngyökkel, rajtuk vékony ezüstsodronyú ékítéssel, nyakán üveggyöngyöket, bal keze egyik újján sodronyos gyűrűt, bal kezénél kis vaskést leltek. A 242-dik sírban öreg csontvázat, egyik füle mellett bronzkarikát és balja mellett korhadt lócsontot találtak. A 243-dik számú csontváz medenczecsontja mellett övre való pitykéből való ólombéllést és apró bronzszögecseket leltek; a medenczecsont közepén áttört művű bronzcsat, bal kezében kis vaskés, aczél és tűzkő feküdt, ezek mellett fekete volt a föld, talán kor-

hadó anyagoktól. A következő gyermeksírban nem volt melléklet. A 245-dik sírban a csontvázon voltak zöld rozsdafoltok, de nem találták meg az esetleg ott rozsdásodott bronztárgyakat. A 246-dik gyermekcsontváz jobb kezében kis vaskarika és vaskés feküdt.

CCXVIII. *247. sír.* 1. és 2. sz. Két vascsat, mindegyik csonka; a medencze közepén lelték.

3. Kampós vasszög töredéke (?)

4. Vaskés, bal kezében lelték.

5. Ezüstlemezű szíjvégnek csonka darabjai fával béllelve, a medencze mellett voltak. 6. 7. kisebb szíjvég ezüst lemezei szintén fával béllelve, a nyílásfelőli töredéken (5 *a b.*) megmaradt a három hornyolati párkány darabja s a gömbösfejű szögecs; ugyanott lelték.

8—10. Szíjvégek lemezei, a nyílás mellett hármas hornyolatú párkánylemez s mindegyiken megmaradt az átjáró szögecs gömböcsös fejjel; ugyanott lelték.

11—15. Négyszögű párkányos keretű lemezek, a 12. és 15. számúak és a 13. és 14. számuak egymás fölé tartoznak, előbbieken négy, az utóbbiakon öt szögecs van; egy négyszögű lemez alsó megfelelő lemeze hiányzik; az öv díszítései voltak.

16. Tűzkő; a jobb kézben lelték és mellette a 3-dik sz. talán aczélnak használt tárgyat.

A 248-dik gyermekcsontváz egyik fülén síma bronzkarika feküdt. A 249-dik jobb kezénél vaskés töredéke. A 250-dik csontváz mellett nem leltek semmit. A 251-dik fülei táján gyöngyös bronzfüggők és a nyakán apró üveggyöngyök feküdtek. A 252-dik bal kezében vaskés volt. A 253-dik medenczéjénél durva agyagedény. A 254-dik bal kezében tűzkő, a medenczénél kis vascsat, egy kis ezüst szíjvég feküdt, mely ólommal van béllelve és melyen patkóidomú mélyedés van. A 255-diknek jobb kezében egymásba kapcsolt nagy és kis vaskarika s egy kis vaskés volt, a következő sírban mellékletet nem leltek.

257. sír. 1—3. Bronzkorongok, síma szélpárkánynyal, a rajta lévő domború mustra négy egymást közepett metsző félkör, melynek végei a szélnél összetalálkoznak, így közepett négyszög támad s e négyszög oldalaival párhuzamos egyenesek kötik össze kívülről egymással a szomszédos félköröket; a főnmaradó négy négyszögű mezőben egy-

egy gömbös az átjáró szögecsek feje. A medencze táján lelték.

4. Bronzkorong, közepett kerek áttöréssel, az áttörésen és külső szélén pálczás párkány, közbe egymásból kiinduló indatekercsek, melyek fölváltva befelé és kifelé hajlanak; négy helyütt szögecsek számára lyuk. A medencze táján lelték.

5. Vascsat négyszögkerete, tüskéje hiányzik, a medencze táján találták.

6. Vaskés ketté tört, tűzkővel együtt a bal kéz mellett került elé.

A 258-dik csontváz jobb kezénél vaskés volt. A 259-dik nyakánál két üveggyöngy s a medenczénél kis vascsat volt. A 260-dik csontváz mellett nem volt melléklet. A 261-dik fülei táján egy-egy sima bronzkarika feküdt. A 262-dik medenczéjénél vaskarika.

CCXIX. *263. sír.* 1. és 2. Bronzkarikák, egymásra nyúló végekkel, a medencze táján feküdt.

3. és 4. Zárt bronzgyűrűk, a medencze táján lelték.

5. Apró nyílt bronzgyűrű, egyik vége hegyes, a másik tompa; ugyanott lelték.

6. Sodronytöredék bronzból, talán elhajlított karika darabja.

7. Zárt bronzkarika, hüvelylyel belé kapcsolt átlyukasztott bronzlemezke és reákapcsolt bronzkarika; a medencze tájáról való.

8 *a b.* Bronzpánt két egymásra rakott darabból, két lécztaggal szegélyezve, mindegyik darab szegélyéből egyformán fölfelé álló hegyes nyújtványnyal; a medencze táján került elé. A két csonka lemez sorjában álló két-két lencse formára trébelt domborulattal; a medencze táján lelték.

A 264-dik csontváz lábánál porladozó agyagedény feküdt.

265. sír. 1. és 2. Ezüst függők, egyik ép (2.) a másik csonka; a karika egyik vége hegyes s ez belément a tompa végéből kiálló apró hüvelybe; a tompa vég közelében tojásdad pléhgyöngy két egyforma részből, közepett rovátkolt sodrony osztja ketté és egymás mellett álló pápaszem idomú rovátkolt sodronydíszek borítják a két felét; a gyöngy csúcsán egyfelől egy, a másikon kettős rovátkolt gyűrű. A fülek tövén lelték.

3—13. Gyöngyök a legtöbb egyes vagy kettős gömbidommal, köztük egy (6.), melynek idoma hasáb, tompított

csúcsokkal; a nyaka táján lelték. A 266-dik sz. gyermekcsontváz nyakán színes üveggyöngyöket leltek. A 267-diknek jobb kezénél nagy vaskarikának darabja s egy nagy vaskés volt. A 269-dik nyakán üveggyöngyök s lába végén szűk nyakú edény, hullámvonalas díszszel. A 269-dik csontváz egyik fülénél síma bronzkarika, jobb kezénél vaskés volt. A 270-dik két felső lábszára között két egymásba kapaszkodó vaskarika feküdt.

271. sír. 1 *a b.* Bronzlemez egyenes párkánynyal, mely közepett át van lyukasztva és egész hosszában lefelé is görbül, hajlított oldallal befelé szűkül s e szűkülésből kétfelé félhold idomú nyújtványt bocsájt, melynek belső hegye közepett egyesül; e hegyes rész aljából kampósan hajló nyujtvány áll ki; a nyakán találták.

2. Függő bronzból, a síma karika felső vége csúcsos, az alsó tompa, peczken csüngő gyöngygyel; fültáján lelték.

3—18. Gyöngyök, köztük karneolgyöngy tompa hegyű hasáb idommal; a nyak tájáról. A 272-dik csontváz bal kezénél tűzkő, egy elrozsdásodott aczél töredékei s egy hosszú vaskés kerültek elé, a medencze mellett vascsat volt. A következő csontváz mellett nem leltek semmit. A 274-diknél jobb keze mellett 22 cm. hosszú vaskés volt; a következő gyermeksírban melléklet nem volt. A 276-diknak fültövein egy-egy síma bronzkarika feküdt. A 277-dik nyakán színes üveggyöngyök voltak, a következő gyermekcsontváz mellett melléklet nem volt.

279. sír. 1. 2. Gyűrűs gyöngyök.

3—7. Dudorokkal és sávokkal díszített üveggyöngyök. A nyak táján lelték kis vaslánczczal. A következő sírban nem volt melléklet. A 281-dik sirban csak a jobb kéznél vaskést és néhány elrozsdásodott vasdarabot leltek; a következőben a bal kéznél aczél és tűzkő volt, a medencénél nagy vaskarika és két vascsat. A 283-diknak medenczéjénél elrozsdásodott vasdarab volt, rajta durva vászon lenyomatával.

284. sír. 1. Két egymásba kapcsolt vaskarika, a két felső lábszár tájáról.

2. Szíjvég díszítménye vasból, egyenes szélén két lyukkal, a két felső lábszár táján lelték.

3. Négyszögű lemez vasból, aljából kiálló tüskés peczeggel, a medencze táján találták.

4. Négyszögű vascsat, a peczeg is megmaradt; a medencze táján lelték.

5. Zárt vaskarika; a két felső lábszár táján lelték.

6. Gyűrűsvégű vasszög, a két felső lábszár között került elé.

7. Vaskés; ugyanott lelték.

A 285-dik csontváz füle tövén függő bronzból s nyakán néhány üveggyöngy volt. A következő sírban ölesnél nagyobb csontváz fej nélkül találtatott; medenczéje mellett vascsat töredéke s jobb kezénél vaskés volt. A 287-dik sírban a medencze mellett vascsat, gombos szögű bronzkorong és ezüstlemezű szíjvégek töredékei, a jobb kéznél nagy vaskarika és vaskés találtattak. A következő sírban a fül tövén kis bronzkarika, a medenczénél két vascsat, a jobb kéznél vaskarika és kis vaskés feküdt. A 289-dik csontváz fejjel keletnek, lábbal nyugotnak feküdt; a medenczénél vascsat és egy köpüs vasnyíl(?) darabja, a köpün túl a szár csavaros volt. A 290-dik nyakán néhány üveggyöngy s a medenczecsont mellett vascsat feküdt. A 291-dik sz. gyermekcsontváz egyik fültövén síma bronzkarika, nyakán üveggyöngyök s kis vaskarika feküdtek; a következő kis gyermeksírban nem volt melléklet. A 293-dik csontváz füle táján síma bronzkarikák, rajtuk üres lemezgömbök találtattak, a bal kéznél vaskarika és kis kés volt. A 294-dik csontváz jobb kezében kis vaskés volt; a következő gyermekcsontváz mellett nem volt melléklet. A 296-dik gyermekcsontváznál volt két kis sima bronzfülönfüggő; a következőnek medenczéjénél néhány rozsdás vasdarab és egy kis tűzkő volt. A 298-dik csontváz mellett nem volt melléklet; a következő sír alja apró széndarabokkal volt tele s hamuval, a medencze mellett vascsat s egy bronzpityke volt. A 300-dik gyermekcsontváz mellett nem volt melléklet.

CCXX. *301. sír.* 1. és 2. Orsógomb agyagból, harántosan futó párhuzamos vonaldíszszel; a medencze táján lelték.

3. és 4. Ezüstlemez, mely egymásra való, a síma alul, a préselt díszű fölül volt; négyet találtak a fej táján, közepett körded mélyedésben gömbszelvényü emelkedés, rajta négy dupla körhajlású vonal, a hajlással fölfelé; a külső szél karimásan lehajlik, széle párhuzamosan hornyolt és a köridomból négy ellentett helyen körded kihajlás átviszi a kört a négyszögbe.

5. Négyszögű vascsat, megvan a tüskéje is; a medencze táján lelték.

A 302-dik csontváznál a medenczéből kétfelé egy-egy nagy vascsat, s a jobb kéznél vaskés feküdt; a következő sírban nem volt melléklet.

304 sír. 1. és 2. Fülönfüggők bronzból, a karika mindkét vége tompa, alsó vége dudoros, a sodrony túlnyomó része négyélű; három apró gyűrűcskén lelóg a csüngő, a két külsőn lóg a hatoldalú bronztokocska, melynek felső és alsó széle gyöngyözött kerettől van szegélyezve, a középső gyűrűből indúl ki a bronzpálczika, mely keresztülmegy a tokba helyezett gyöngyön, keresztül egy kis bronzgömböcsön, mely a tokba szorítja a gyöngyöt és azontúl apró horoggal végződik; fülei tövén lelték.

3 *a b*. Bronzkorong széléből egyforma távolságban kiálló apró bütyökkel, széle síma léczczel, közepett gömböcsben végződő kúppal, tövén két lécztaggal határolt laposan domborodó gyűrű tag, e gyűrűn túl eső lapos karima egy helyütt átlyukasztott, valószínűleg ott, hol a korongot egy alapra erősítették; nyaka táján találták.

4. Laposan kidomborodó síma fölületű boglár, alján kis peczekkel bronzból; a medencze táján lelték.

5. Csat tüskéje, tövén gyűrűs behajlással, melyen egy kis szallagos pléhlemezke megyen keresztül, bronzból; nyaka táján került elé.

6—15. Üveggyöngyök, nyaka táján lelték.

A 305-dik sírban két bronzfüggőt találtak rajta barna üveggyöngygyel.

306. sír. 1. és 2. Fülönfüggők ezüstből. Két tompa végű karikából, két üres pléhes félgömbből álló gyöngygyel, a melyen keresztül megyen a karika, a gyöngy két végén rovátkolt apró gyűrű; mindkét fül táján találták.

3. Hegyes csúcsú vasszög, melynek egyik vége kampósan, másik vége félkörben van meggörbítve; valószínűleg primitiv kulcs szolgálatát teljesítette; a fej tövén lelték.

CCXXI. *307. sír.* 1. Négyszögű bronzlemez ketté törve, préselt díszítéssel, közepett síma léczű négyszögben négyágú kis keresztidom, a kereszt ágai végeik felé szélesbülnek; körülötte gyöngykeret, ezentúl szabálytalanúl rakott zigzegvonalakból alakított keret, ezután szabályosan egymás mellé rakott egyenes léczek következnek és legkívül

lesbosi chymát utánzó behorpadt tetejű gömböcsök és közbe rakott apró egyenesekből alakított keret; a fej fölött lelték.

2—4. Egy préselt díszű bronzlemez, melynek alján síma lemez (4.) volt; a felső lemezek közepén gyűrűs léczből gömbszelet módjára kidomborodnak, rajta három kettősvonalú ékítés, a nyilással széle felé fordítva; a lemez külső szélén hornyolt karima, négy hornyolt kiugrással, mely a kört a négyszögbe viszi át; a fejtől jobbra és balra lelték. Alighanem szalagra, vagy a süvegre erősített homlokdíszül szolgáltak.

5. Fülönfüggő karikája bronzból; a fül tövén lelték.

6. Határozatlan hajlított sodronytöredék.

7. Lemezes fülféle, talán a nagyobb négyszöglemez aljáról.

8. Négyszögű vascsat, tüskéje hiányzik; a medencze mellett volt.

9. Három egymásba fűzött vaskarika; ugyanott voltak.

10. Orsógomb agyagból; bal kezénél lelték.

11. és 12. Üveggyöngyök; nyaka táján voltak.

A 308-dik csontváz jobb kezénél volt félgömbű gerezdes üveggyöngy, kis vaskarika és 8-alakra hajlított vaskampó. A következő sírban volt bronzfüggő és üveggyöngy a fül tövén. A 310-dik csontváz fülénél volt ezüstfüggő, rajta négy gömböcs kúpalakban összeforrasztva. A következő sírban a fül töve mellett síma bronzkarika. A 312-dik csontváz medenczéjénél vaskarika és vascsat feküdt, lábánál durva fekete kis agyagedény hevert. A következő sírban egyik fülnél üveggyöngyös fülönfüggő, a másikon síma bronzkarika, nyaka táján kis vasláncz két darabja, lábánál agyagedény feküdt.

A 314-dik csontváz nyakán néhány kis üveggyöngy feküdt, egyik füle tövén kis bronzkarika, mellén vasláncz és három négyszögű kis lemez feküdt, medenczecsontjánál két síma ezüstlemezből készült szíjvég volt. A 315-dik csontváz jobb kezénél két egymásba kapaszkodó vaskarika, vaskés és egy vassodronyból csavart karika töredéke feküdt. A következő gyermekcsontváznál nem volt melléklet. A 317-dik csontváz fültövein két bronzfüggő volt, rajta pontozott hengerke; nyakán üveggyöngyök és köztük gyöngynek használt darabka üvegedény pereméből. Ugyanott akadt egy átlyukasztott bronzlemez és három átlyukasztott római rézpénz, az egyik két lyukkal. Bal kezénél volt egy kis vasláncz, mely-

hez hozzá volt rozsdásodva három kis bronzkarika és durva vászon darabja; és ott volt még vaskarikák néhány darabja s egy kis vaskés, a medencze mellett vascsat.

318. sír. 1. és 2. Fülönfüggők karikái bronzból, a gyöngyök hiányzanak, csak az apró tekercses gyűrűk a karika alsó felében maradtak meg; a fülek táján lelték.

3. Vaskés; a bal kéz mellett volt.

4. Vascsat karikája; a bal kéz táján találták.

5. Négyszögű vascsat, karikája csonka; a medencze táján került elé.

6—12. Üveggyöngyök; nyakán lelték.

319. sír. 1. Nyilt végű bronzkarika; a füle táján lelték.

2. Bronzfüggő karikája, gyöngy nélkül, csak a három karikás dudor van meg a karika alsó felén.

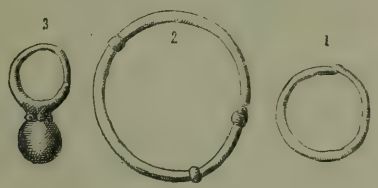

319. sír.

3. Fülönfüggő, a karika aljához forrasztott apró gömböcsök s rajtuk lemezes gömb. A bal kéznél vascsat és vaskés darabkái voltak.

320. sír. Fülönfüggő bronzból, a karika alján megvan a gömböcsös kör, de hiányzik a gömb.

A 324-dik csontváz medenczéjén vascsat volt és jobb kezében vaskés. A következő öreg csontváz mellett nem volt melléklet. A 323-dik csontváz medenczéjénél kétfelől vascsat volt, jobb kezénél aczélnak használt egyenes vasdarab s rozsdafoltos tűzkő, bal kezénél 20 cm.-nyi vaskés feküdt A következő csontváz medenczéjénél vascsat, jobbjában vaskés volt. A 325-dik csontváz fülei táján két kis üveggyöngyös bronzfüggő volt, bal kezénél nagy vaskarika, a medencze mellett vascsat volt. A következő sírban a fülek tövén két egyenlőtlen nagyságú síma bronzkarika volt. A következőnek medenczéjénél vascsat feküdt. A 328-dik számú csontváz medenczéjénél vascsat volt, jobbjánál 19 cm.-nyi vaskés, a farcsontnál 8 cm.-nyi vaskés feküdt. A 329-dik

csontváz fülei tövén két nagy bronzkarika, csüngő nélkül, a medencze mellett vascsat, bal kezénél vaskarika, vaskés és orsógomb feküdt. A következő sírban az egyik fültövön bronzkarika volt, jobb kezénél vaskarika, vaskés és hat nagy üveggyöngy színes betéttel, egyikben vaspálcza rozsdája maradt.

331. sír. 1. és 2. Fülönfüggők bronzból, mindkettő hiányos, de egyik valamivel épebb (2.), alján két gumó között karikás pálczán csüng, hatszögű bronztokocska fölül-alúl dudorral, a pálcza üveggyöngyön megy át, mely a tokban ül, a peczkén lévő dudor tartja meg a gyöngyöt és azontúl is terjed. A karika alsó végén és ellentett oldalán gumó, felső részén ferdén kiálló peczek, melyről elveszett a gyöngy; a fej táján lelték.

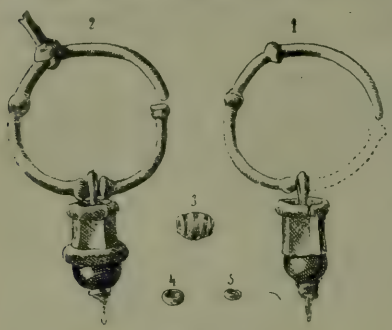

332. sír.

3—5. Üveggyöngyök sárga üvegpasztából, egyik sávos betétekkel; a nyaka táján lelték.

A 332-dik öreg csontváz mellett nem volt melléklet. A következő gyermekcsontváz mellett sem. A 334-dik sírban a medenczecsont mellett kétfelől vascsat s a jobb kéznél 22 cm.-nyi vaskés feküdt.

335. sír. 1. és 2. Bronzfüggők, tojásdad idomú négyélű huzalból, a felső hajlás legmagasabb pontján peczek áll ki, a peczek tövén gyöngyözött gyűrűcske, a gyöngy hiányzik, de megvan az apró szórító lemezke, mely a peczken megtartotta; a karika alsó végén s az ellentett oldalon gyöngyözött gyűrűcske, az alsó hajlás legaljából kiáll oly peczek, a

335. sír.

minő a felső, de hiányzik róla a gyűrű, lefelé is áll egy ily peczeg s rajta van még a gyöngy; a fej két oldalán lelték.

3—14. Üveggyöngyök, a nyak táján kerültek elé; néhány gyöngy (11., 12.) belsejében bronzcsövecske s benne megmaradt még a lenfonál.

A 336-dik csontváz bal kezénél nyolcz, fokozatosan kisebbedő karikából álló láncz a bal felső lábszárral párhuzamosan nyúlt; ugyanott volt egy kis vaskés, a medencze közelében vascsat s a lába végén agyagedény feküdt. A 337-dik csontváz lába végénél hullámvonalas díszű edény feküdt, és a következő csontváz két lábfeje között is porladozó agyagedény volt.

339. sír. 1. és 2. Vaskarikák; a jobb kéznél lelték.

3—5. Vaskés töredékei; ugyanott találták.

6. és 7. Síma bronzfüggők peczken csüngő üveggyöngygyel; a fej két oldalán lelték.

8. Bronzstylus, szárának fele síma, felső részén három gumós tag váltakozik három gyűrűtaggal, feje a szokott hajlított lapos idomot mutatja; találták a nyak alatt a mell közepén, a kulcscsontok tövében, melyek a patinától zöldre festettek.

9—15. Gyöngyök, a legtöbb üvegből, egyik kagylóhéjból való; a nyak táján lelték. Lábai végénél korongon készült kis edény feküdt, külsejét párhuzamos karczolatok ékítik.

A csontváz nőé volt.

A 340-dik korhadt fiatal csontváz mellett nem volt melléklet. A következőnek jobb karjánál fekete üvegkarperecz töredéke, a medenczénél nagy vascsat hevert, jobb kezénél vaskés és egy horgos végű vaslemez volt, mely talán a kés fahüvelyének füle volt. A 342-dik csontváz nyakánál apró színes üveggyöngyök és kis vasdarabkák feküdtek; bal kezében vaskés és orsógomb feküdt; lábánál, körülbelül egy tenyérnyivel magasabb rétegben római T idomú bronzfibula hevert. Alsó lábszára csontján bronzcsat négyszögű kerete, a nyelve vasból volt, mire tanuság az egyik oldal közepén maradt vasrozsdafolt, aljához vászondarab tapad; e helyütt leltek három gombbal ékített vaskarikát, apró vaskarikákból álló lánczot, melyhez vaspálcza rozsdásodott, a rozsda között farostok maradtak; a lábfő végén szabad kézzel idomított hengerded edény volt. A következő gyermekcsontváz

mellett nem volt melléklet. A 344-dik csontváz medenczéje mellett lapos vaskarikák voltak. (A 345. sír ábráit lsd a 345. l.)

345. sír. 1. és 2. Két bronzlemezke lehajló karimával, nagyjából félhold-idomú, de egyik szarva hegyes, a másik egyenesen elmetszett; a szarvak külső két széle nem egészen egyforma hajlású, a hátsó hosszoldal tompa szögben törik meg; a lemezek aljából szögecs állott ki (2*b*.), az öv közepén állottak és az öv bőréből még megmaradtak alúl darabkák.

3*a b*. Szíjvég két négyszögű bronzlemezből, a hüvely szélén lapos párkánydísz átjáró szögecscsel; az öv jobb oldalán a jobb könyöknél lelték.

4—7. Lapos domborodású korongos boglárok bronzból, legfölül a szög feje áll ki, a szögecs átjárt, szélén dudoros keret, hat példányt leltek az öv körül, a két félholdas lemez (1. és 2.) hajlásába beleillik a boglár idoma.

8. Vaslemez töredéke.

9—13. Vascsatok darabjai; a medencze táján lelték.

14. Vaskés; a bal kéz mellett találták.

CCXXII. A 345-dik csontváz lábánál vasabroncsos faveder fakorhadékát, vaspántok darabjait (2—21.) és a félköríves pálczás vasfogantyú két darabját (1.) lelték; a fogantyú végei kampósak voltak, gömböcscsel végződtek és beléjártak lapos gyűrűbe, melyből fecskefarkidomú pántok arra szolgáltak, hogy a fül a favederen megálljon. 22. sz. rajzunk kicsiben mutatja a veder képzelmi helyreállítását.

A 346-dik csontváz jobb felső lábszárának baloldalán 18 cm.-nyi vaskés feküdt. A következőnek bal kezénél kis vaskés volt. A 348-dik medenczéjénél kétfelől egy-egy vascsat, bal kezében széles pengéjű vaskés feküdt. A következő öreg csontváz feje mindkét oldalán egy-egy síma bronzkarika feküdt. A 350-diknek bal fülén nagy bronzfüggő volt.

CCXXIII. *351. sír.* 1. Szíjvég ezüstlemezekből, melyek fával vannak béllelve, félkörhajlású végén és bekeretelt nyilása mellett szögecs; a jobb kéz táján lelték.

2. és 3. Két hasonló, de kisebb szíjvég, a nyilás kerete mellett két szögecs gömbszelvényű fejjel; az öv táján került elé.

4. és 6. Hasonló, de még kisebb szíjvégek, a keretes nyilás mellett egy szögecs; az öv táján volt.

5. Négyszögű lemez, karimára hajlított széllel, négy szö-

gecscsel, a meglevő két szögecs feje gömbszeletű; az öv táján találták.

7. Ezüstlemezű korong, széle kicsorbult, lehajló karimával; közepett gömbszeletű átjáró szögecs (7 *b*.); az öv körül lelték. Volt egészben négy darab.

8. Hasonló szögecs, mely két végén széjjelhajló kis szárból áll; ugyanott lelték.

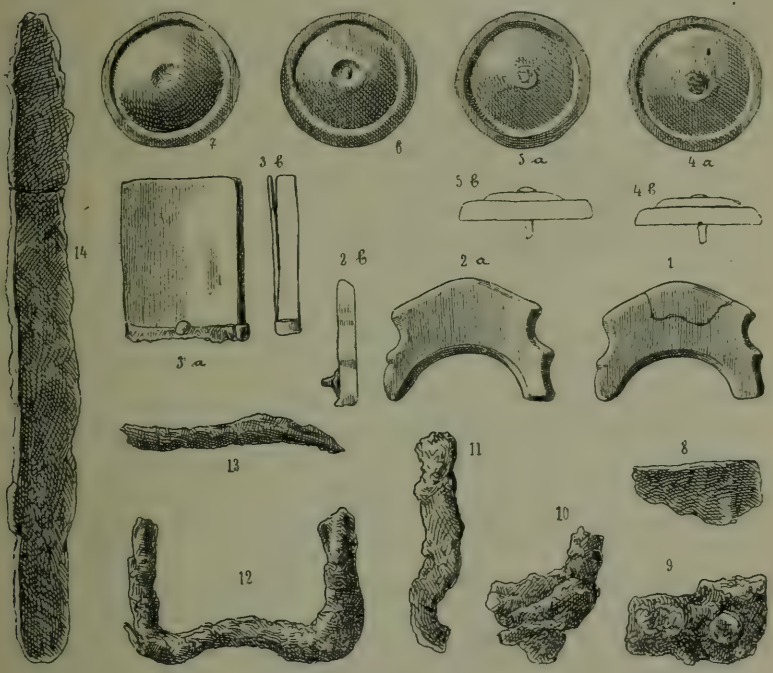

345. sír.

9. Korongos ezüstlemez, közepett átjáró szögecs, feje gömbszeletű; ugyanott lelték.

10. Csat vasból, karika, melynek két nyilt vége két gyűrűre hajlik, melyben a (hiányzó) tüska volt belékapcsolva a jobb kéz mellett találták.

11. Határozatlan vasdarab.

12., 14., 15. és 16. Négyszögű vascsatok, egyik (16.) meglehetős ép, a másikból megmaradt három töredék (12., 14. és 15.); a medencze táján lelték.

13. Határozatlan vastöredék.

17. Vaskés; a jobb kéz táján lelték.

Volt még a sírban hullámvonalas díszű nagy üveggyöngy.

352. sír. 1—5. Bronzlemezkék közepett lyukkal, idomuk csúcsán álló négyszög, melynek minden oldalából félkör áll ki, minden félkörben lapos fejű szögecs, alsó végén apró szorító lemezkével, öreg ember csontvázán övdíszül szolgáltak; lábánál agyagedény feküdt.

A 353-dik sírban a medencze mellett füllel ellátott vasszög volt, melybe sodrott nagy vaskarika volt kapcsolva.

354. és 355. sír. 1. és 2. Bronzfüggők, a karika felső végéből kiálló gumó, az aljából föl és lefelé álló gumó, az alsó végén levő vastagodás s az ellentett hajlás dudorodása is a gyöngyös függők mintájára egy tagban vannak öntve; a kettős sír felnőtt csontvázának feje táján találtattak; karján gyermekcsontváz volt.

4—14. Üveggyöngyök; a felnőtt karjának könyökénél találták.

CCXXIV. *356. sír.* 1. Bronzcsat, tojásdad karikája és csúcsba hajló lemeze egy tagban öntve, a lemezen két lyuk, a nagyobbik a tüske beléerősítésére, a kisebbik szögecs számára szolgált; a medencze közelében lelték.

2. Bronzkarperecz vastagodó nyilt végekkel, fölületére durva vászon tapadt; a jobb kézen lelték.

3. Aranyozott ezüstlemezű korong lehajlított karimával préselt domború díszítményekkel, a karimán egymás mellett sorakozó gömbölyded dudorok, mintegy gyöngysor utánzása; közepett kerekded síma lap, hornyolat és lécztagban, a lécztagból egymás mellett sorakozó félkörű pálczatagok sorakoznak és kitöltik a tért; a melle táján lelték.

4. Bronzkarika félrehajlított végekkel; a jobb kéz melletti karpereczen lelték.

5. Gyűrűre hajlított keskeny bronzpánt; a jobb vagy bal kéz újján lelték.

6—9. Bronzpánt töredékei.

10. Apró vaskarika; a mellen találták.

11. és 12. Összetartozó két töredék vasból; a 3. sz. koronghoz tartozhattak; a csontváz mellén találták.

A 357-dik gyermekcsontváz nyakánál üveggyöngy, jobb kezénél kis vaskarika és kis vaskés feküdt. A következő sírban a medenczecsonton nagy vaskarika és vaslemezű szívvég töredéke feküdt. A 359-dik sírban a bal kézben volt

három egymásba kapcsolt vaskarika és egy II. Constantius-féle római rézpénz. A 360-dik sírban a jobb kéz mellett volt nagy vaskés, a medencze közelében vascsat. A következő sírban a fej mindkét oldalán gyöngyös függő bronzból és baljában agyagból égetett orsógomb feküdt. A 362-dik számú gyermekcsontváz fejénél mindkét oldalt üveggyöngyös bronzfüggő s a nyakán üveggyöngyök feküdtek. A 363-dik sírban a fej mindkét oldalán nagy bronzfüggő volt üveggyöngygyel, jobb kezénél és a medencze mellett egy-egy vaskés feküdt. A 364-dik sírban a fej mindkét oldalán bronzfüggő feküdt, az alsó végén és ellentett részén gömböcs, felső hajlásából fölfelé, az alsóból a karika föl és lefelé álló üveggyöngy; nyakán többszínű üveggyöngyök feküdtek. A 365-dik sírban melléklet nem volt.

366. sír. 1. Vaskarika; a jobb kéz táján lelték.

2. Csat négyszögű vaskerete a medencze közepén találták.

3. Nyílcsúcs (?) vasból, csonka részlete.

4. Vaskés; a jobb kéz mellett találták.

5. Háromszögű bronzlemezű tokocska; a kés hüvelyének vége volt; a jobb kéz táján lelték.

6 *a b.* Kétlyukú lapos fekete üveggyöngy, fölületén párhuzamos félhengerű tagozással, rajtuk vonalas dísz; a nyak táján volt.

7. Bronzstylus, feje kis kanálka-formájú, tövén két léczczel szegélyzett gyűrűtag, szára síma; a medencze bal szárnyán lelték.

8. és 9. Körsávokkal és benne dudorokkal ékített gyöngyök; a nyak táján lelték.

367. sír. 1. Krétaszerű anyagból készült határozatlan rendeltetésű tárgy; vastag falu, közepett tojásdad áttörése van, a két végső hajlás mellett a falából két-két, összesen négy körded hüvely áll ki és mindig két-két hüvely között félhenger formára tömör kiugrás van, melynek tövén a széles oldalakon kétfelől hegyes élű kis kiugrás, a keskenyebb oldalakon síma lap közvetíti az átmenetet, egyik oldalán vasrozsda foltja; a jobb kéz táján feküdt.

2. Vaskarika; a jobb kéznél volt.

3. Vascsat, a rozsda formájából kivetkőztette; a medencze közelében találták.

4. Vascsat, eredeti idomából kiforgatva; a medencze mellett lelték.

5. Vaskés; a jobb kéz közelében feküdt.

A 368-dik gyermeksírban a csontváz nyakán sárgás üveggyöngyök hevertek. A 369-dik sírban nem volt melléklet. A 370-dik csontváz egyik ujján bronzfolt, de a gyűrű elporladt, a medencze mellett vascsat feküdt.

A 371-dik sírban sok volt az apró széndarabka és hamu, különösen a fej táján, a csontokon nem voltak égési nyomok; az egyik fültövén üveggyöngyös bronzfüggő, jobb vállcsontján vascsat, bal kezénél 17 cm.-nyi vaskés hevert.

CCXXV. *373. sír.* (Az 1. számot a rajzoló kifelejtette.)

2 *a b c.* Kettős lemezű szíjvég ezüstből, a lemezek fölülalul csonkák; egyik oldalán pontozott vonalú szalagfonadék összefűzött harántosan álló 8-idomokban, a túlsó oldalon (2 *a.*) szintén pontozott szélű sávokból áll: kétfelől zigzegdísz, közepett két idomból alakított ornament, az egyik ∩ betűhöz hasonlít és a középtengely irányában úgy ismétlődik, hogy minden következő idom két szára az előbbinek a hajlása két széléből indúl ki. A második idom Y betűhöz hasonlít, ez a tengely hosszában úgy ismétlődik, hogy a szár mindig kétfelé ágazó szárak csúcsában áll; a szár mindig keresztül megyen az ∩ idom hajlásán és két széjjelmenő ága az ∩ idom két szárának belső szélét éri; bal karjánál lelték.

3. és 4. Négyszögű ezüstlemezkék párkányos és lehajló karimával, két átjáró szögecscsel; a fölületbe ponczolt vonalsávos mustra a csonkaságuk daczára fölismerhető; csúcsára helyezett négyszög oldalaival párhuzamosan két-két ellentett oldalán két tojásdad idomú sáv úgy megyen keresztül, hogy fölváltva egyik szára a külső négyszög és a másik körded sáv vonalait áttöri. Három példány maradt fönn s hátlapjukon bőrrészek vannak még; három darabot a medencze táján leltek.

5. és 6. Szíjvég ezüstlemezekből, egyenes szélén átjáró szögecs. Vonalas szélű sávok a szíjhüvely szélének két sarkán indúlnak meg, a lemez vége felé hajolnak, ott csúcsban metszik egymást, azontúl kétfelől csúcsban megtörnek és a lemez vége felé álló futó részen megszakítva futnak a hüvely nyilási széle felé s itt csúcsban egyesülnek; a medencze táján lelték.

A 6. számú szíjvégen a mustra már alig ismerhető föl.

7. Kerek lemeznek két csonka része, volt középső kerek

áttörése és négy szögecséből három megmaradt; a medencze táján lelték.

8. és 9. Fülönfüggők ezüstből, egyiken a karika alsó hajlásán még megvan a hengerded tok s rajta apró szemcsék, a gyöngy hiányzik; a fej mindkét oldalán találták.

10. Vaskés.

11. Vasár töredéke.

12. Határozatlan vastöredék.

13. Vaskarikának darabja; a bal kéz mellett találták.

14. Négyszögkeretű vascsat; kettőt találtak a medencze mellett.

15. Vaskés pengéje; a bal kéz mellett lelték.

A 374-dik csontváz jobbik felső lábszáránál vaskarika és vascsat, a bal felső lábszár jobb oldalán 16·5 cm. hosszú vaskés volt. A 375-dik sírban melléklet nem volt. A 376-dik sírban a medenczecsont mellett vascsat, bal kezénél 24·5 cm.-nyi vaskés feküdt. A 377-dik csontváz mellett nem volt melléklet. A 378-dik csontváz egyik füle tövén síma ezüstfüggő, nyakánál színes üveggyöngyök feküdtek. A 379-dik jobb kezénél aczél, tűzkő és vaskés volt. A 380-diknak egyik fülénél síma bronzfüggő, nyakán üveggyöngyök, a medencze mellett vascsat. A 381-dik medenczéjénél vascsat, jobb kezében kis vaskés volt. A 382-diknek egyik füle tövén üveggyöngyös bronzfüggő, a másiknál nagyobb síma bronzfüggő volt.

A 383-dik öreg csontváznál nem volt melléklet. A 384-diknek fültövén síma bronzkarika, bal kezénél 7·5 cm. hosszú síma csontnyél volt, melynek egyik vasrozsdás végében vékony vassodrony tapad, és ugyanott találtak még két kis darab vassodronyt. A 385-dik sírban nem volt melléklet. A 386-dik sírban a csontvázat hamu s apró széndarabok borították, egyik füle tövén üveggyöngyös bronzfüggő volt; nyakánál színes üveggyöngyök és három kis bronzlemezű félgömb feküdt. Jobb térdénél találtak sok vaskarikát egy rakáson, vastag vaslemezt, kampóban végződő vastag vaspálczát, melynek kampóján féltojásalakú bronztag volt. A 387-dik öreg csontváz medenczéjénél vascsat feküdt.

388. sír. 1. és 2. Bronzfüggők négyélű huzalból, egyiken a felső hajlás síma, a másikon (2.) csomó van rajta, az alsó végen egyiknél egyszerű gyűrűtag (2.), a másikon dupla gyűrűcske (1.), az alsó rész legerősebb hajlásán, átjáró bronz-

peczken befelé és lefelé álló gyöngy, a felső gyöngy alján csak egy kis lemezes csészécske képezi a foglalást, az alsó benne ül egy hengerded tokban, melynek fölül-alúl gyűrűs a széle, a peczeg mindkét gyöngy külsö szélén hurokban végződik. A 2. sz. fülönfüggő rajza nem egészen hű; a fej két oldalán lelték.

3. Rozsdás vaskarika, melyhez bronzkarika s egy darab vászon rozsdásodott; a medencze táján lelték.

4. Üveggyöngy hullámos sávú betéttel.

A 389-dik sírban az egyik fül mellett kis bronzfüggő feküdt, rajta kúpidomban reáforrasztott négy gömböcscsel; nyakán üveggyöngyök, a medencze mellett vascsat, bal felső lábszáránál két nagy vaskarika és egy összerozsdásodott vastömb, vaskés és félkörben végződő vaspálcza (talán a kés nyele) feküdtek.

CCXXVI. *390. sír.* 1. és 2. Vaskarikák, zártak.

3—6. Vaskarikák csonka töredékei.

7. Zárt vaskarika beléfűzött vastekercsekkel.

8. Csonka vasgyűrű az 1—8. fokozatosan kisebbedő karikák vaslánczból valók, melyek a bal kéznél találtattak.

9—12. Vascsat keretének töredékei (?); bal kéznél lelték.

13. Hengerded hüvelynek csontból két töredéke, külsejét zigzegvonalak ékítik, melyek párhuzamosan futva megtöltik egész fölületét; vörösre volt festve; a mell táján lelték.

14. és 15. Síma karikájú bronzfüggők; feje mindkét oldalán lelték.

16—25. Színes üveggyöngyök; a nyak táján lelték.

A 391-dik sírban az egyik fül tövén volt bronzfüggő, három oldalon reá csavart ezüstsodronynyal, a másik mellett síma bronzfüggő feküdt kis bütyökkel a nyílással ellentett oldalon; a medencze körül elrozsdásodott vasdarabkák találtattak, köztük vaskarika, karikába kapcsolt széles vaspánt és kampós szegű vaslemez volt. A 392-dik csontváz fejének mindkét oldalán bronzkarikák, nyakánál bronzcsövecskét s szeggel ellátott bronzlemez darabját lelték; bal kezében orsógomb feküdt, harántosan futó párhuzamos vonaldíszekkel és egy kis vaskés.

CCXXVII. *393. sír.* 1. Két préselt bronzlemezke töredéke, négyszögűek voltak; párkányos karimájuk lefelé görbül, mellettük domború pontsor és a lemezből kidomborodó kettős és hármas hurokféle idomok, közben pontsorok töl-

tik meg a tért; a nyak táján lelték; egyiken kis bronzfül volt; hátuk körre volt alkalmazva.

2. és 3. Rozsdás vastöredékek reározsdásodott üveggyöngyökkel.

4. és 5. Bronzfüggők síma nyilt karikái; a fej mindkét oldalán lelték.

6—37. Gyöngyök, legtöbbje színes üvegből, néhány csontból vagy ólomból (?); egészben 218 dbot leltek a nyak táján, közben három db római rézpénzzel.

394. sír. 1. Vascsat négyszögű kerete, a tüskéje hiányzik; a medenczénél lélték.

2. Más négyszögű vascsat két töredéke, a tüskéje is megvan; ugyanott lelték, mindkettőn durva vászondarabok rozsdásodtak.

3. Vaskés, szárán csonka.

4. Vaskés csonka pengéje.

5. Hajító dárda (?) vasból; köpüs, igen lapos gerinczczel a jobb kéznél lelték.

6. Vaskarika csonka darabja rajta kis karikás fül.

A 395-dik sírban apró széndarabkák és hamu borították a csontváz arczát; melléklet nem volt.

CCXXVIII. *396. sír.* 1 *a.* 1 *b.* Bronzpánt, négyszögű, egyik oldalán négyszögű nyilású fül, négy sarkában egy-egy csipkézett szélű gömbszeletű szögfej, alján két átlyukasztott nyujtvány; a medencze mellett lelték. (A 2. számot a rajzoló kifelejtette.)

3—5. Négyszög keretű vascsatok, különböző nagyságuak, egyikén (4.) hiányzik a tüske; az egyik (5.) a csontváz mellén feküdt, a másik kettő a medencze közelében.

6. és 7. Zárt vaskarikák; egyik a jobb kéznél feküdt.

8. Kettős kampó vasból, kés hüvelyéből; a jobb kéznél lelték

9. Késpenge vasból; ugyanott lelték.

A 397. sírban az egyik csontvázat félujjnyi vastagságban hamuval kevert szénréteg borította, a medencze két oldalán vascsatokat leltek. A 398-dik csontváz medenczéjénél vascsat elporladt nyomait lelték.

399. sír. 1. és 2. Vékony bronzfüggő, egyik vége sodrott hajlással, vége felé keskenyülő csövecskét képez, a fej mindkét oldalán lelték.

3. Idomtalan rozsdás vasdarabka.

4—6. Vascsat töredékei, gyermekcsontváz mellett.

400. sír. 1. Hármas vékony bronzszálból sodrott nyakkarika négy darabja, mindkét hurkos vége megmaradt.

2. Bronzfüggő síma karikája.

3—16. Gyöngyök, legtöbbje üvegből, köztük ólom (?) gyön gyök sora.

17. Agyagedény, erős periméjü öböllel nyakán és hasa legerősebb kihajlásán négy körülfutó párhuzamos között négyesével és kettesével hullámvonalak díszítik.

Korhadt csontvázú igen kis gyermek sírja; volt még néhány rozsdás vasdarabka.

A 401-dik és 402-dik gyermeksírban melléklet nem volt. A 403-dik csontváz jobb kezénél vaskarika és erős vaskés feküdt. A 404-dik csontváz egyik füle táján síma bronzkarika, a másikon karika feküdt, melyhez fürtöt képező négy gömböcs van forrasztva; nyaka táján üveggyöngyök és egy átlyukasztott római pénz voltak. A 405-dik számú csontváz feje körül hamu és sok széndarabka feküdt; fején zöld folt volt, mellékletet nem találtak. A 406-dik csontváz egyik füle tövén síma bronzkarika volt, jobb kezénél vaskarika s vaskés feküdt, a medenczénél vascsat töredéke. A 407-dik csontváz feje körül hamuval kevert széndarabkák találtattak, bal alsó karjának jobb oldalán és a jobb alkar bal felén egy-egy vaskarika feküdt, a medenczénél vascsatot, a bal felső lábszárnál hosszú vaskést leltek. A 406-dik csontváz fejének mindkét oldalán egy-egy síma bronzkarika és két kis bronzgolyócska feküdt.

CCXXIX. *409. sír.* 1. Szíjvég síma ezüstlemezekből, hüvelyén két szögecs volt, fával volt béllelve; a jobb felső lábszárnál találták.

2—4 *a b.* Kisebb szíjvégek két ezüstlemezből, a hüvely szélén keskeny párkánytaggal és átjáró szögecscsel; a medencze közepéről valók.

5—7. Négyszögű lemezek lehajló karimával, a négy szögben egy-egy gömbszeletü fejű átjáró szögecs; a medencze közepén lelték.

8. Csat bronzból, dupla ezüst lemez két nyujtványa átkarolja a síma bronzkarika oldalát, a tüske hiányzik, a lemezen két szögecs volt.

9. és 10. Aranyozott ezüstfüggő vékony karikából reáforrasztott négy gömböcscsel az alján és egygyel felül a fej két oldalán lelték.

11. Négyszögű ezüstlemezke, rajta két átjáró szögecs gömbszeletű fejjel.

12. Apró pántos fül, lemezén átjáró szögecs.

13—15. Gömbszeletű fejű szögecsek.

16. Ezüstlemez töredéke.

17. Vaskés, a bal kéznél lelték.

18. és 19. Vascsat keretéből való két darab; a medencze közepén lelték.

A 410. és 411-dik csontváz közvetlenül egymás fölött feküdt, az alsónak a feje tetejére volt állítva, melléklet nem volt mellette, a felsőnek jobb felső lábszáránál 19 cmnyi vaskés hevert. A 412-dik számú medenczecsont mindkét oldalán egy-egy vascsat feküdt, bal kezénél 8 cm. átmérőjü vaskarika és 13 cmnyi vaskés feküdt.

A 413. és 414-dik számú csontvázak közül csak egy volt meg, mellette két fülönfüggő, a második létezésére más két fülönfüggő engedett következtetni; a bal kéznél vaskarika és vaskés feküdt.

CCXXX. *415. sír.* 1. és 2. Síma bronzkarikák nyilt végekkel a fej mindkét oldaláról.

3. és 4. Gyöngyök, nyakánál lelték.

5. Iszapolt agyagból készült gömbölyded aljú bögre, erős perimével, a nyakán három párhuzamos sávval, a hasán erősen kiszökő félkörű füllel; a jobb láb végén lelték. A 416-ik csontváz medenczéjének két oldalán egy-egy vascsatot leltek. A 417-dik sírban hamuval kevert apró széndarabkák vékony rétege terült el, melléklet nem volt.

418. sír. 1. és 2. fülönfüggő karikák bronzból, felső hajlása hegyesen végződik, alsó hajlásának tompa végén, a karika ellentett hajlásán és közben legalul hármas hajlású vékony sodrony; a fej mindkét oldalán feküdt.

3. Aczél, áll szabálytalan kettős karikából, melynek közös külső fala van; a bal kéznél találták.

4. Tűzkő töredéke; ugyanott találták.

5. Apró bronzkarika, egyik vége lapított; a nyakon lelték.

6. Vaskés, a bal kéznél feküdt.

7*a*. és 8*b*. Orsógomb agyagból, síma fölülettel; ugyanott találták. Az egész sírt hosszában vékony rétegben hamuval kevert széndarabkák töltötték be; a sír mélysége 3 méternyi volt.

A 419-dik csontváz medenczéjén nagy vascsat, a bal kéz-

ben hosszú vaskés feküdt. A 420-dik számú csontváz mellett nem volt melléklet. A 421-dik csontváz medenczéjénél és jobb kezénél összerozsdásodott alaktalan vasdarabok feküdtek, melyekhez vászonfoszlányok tapadnak, a jobb felső lábszár közepén vaskés feküdt és kis bronzlemezke átjáró szögecscsel. A 422-dik csontváz fejének mindkét oldalán üveggyöngyös bronzfüggők feküdtek; nyakán üveggyöngyök s ezek közt kis bronzlemezke és kis bronzkarikák akadtak, melyek a gyöngyös nyakékhez tartoztak. A jobb kéz egyik ujján kis körökkel ékített lemezes gyűrű volt, a bal kéznél vaskarika feküdt, négyszögű csontnyél egyik végén vasrozsda-foltokkal és 13 cm.-nyi vaskés volt, a medencze mellett vascsatot leltek.

CCXXXI. *423. sír.* 1. és 2. Bronzkarperecz, kissé vastagodó nyilt végekkel; a bal karon találták.

3. és 4. Ezüstfüggők, felső hajlásuk síma és csúcsba végződik, az alsó hajlás három gyöngye egyikén sem maradt meg épen; az alsó hajlás végén s a karika ellentett pontján egy-egy kisebb lemezgyöngy volt, állottak két összetett kúpból, közepett körülfutó két rovátkos karikával és hasonló karikával a gyöngy két nyilása körül; az alsó gyöngy díszesebb; a két lemezes félgömb összetétele helyén két síma sodronyban sodronyfonadékú sáv fut körül, a két végénél gyűrűcske biztosítja megállását és a két félgömb fölületét nyilásával egymás felé hajclt **C** idomú rovátkolt sodronykák ékítik, körökbe hajló végekkel. A nagyobb gyöngy s a két oldalsó gyöngy között a karika külső szélét lemezke s rajta párosával álló gömböcsök ékítették; a fej két oldalán lelték.

5. Bronzkarika, a végekkel ellentett oldalon csomó ékíti fölületét; a jobb kéz egyik ujján találták.

6. és 7. Síma sodronyú fülkarikák bronzból; az alsó állkapczánál találták.

8. Három vékony bronzsodrony, melynek karikás végei egymásba kapcsoltak; a nyakékszerhez tartoztak.

9. Üveggyöngy, két kis bronzkarika és vékony lenfonalak tapadtak hozzá; a nyak táján lelték.

10—26. Gyöngyök, többnyire üvegből.

A nyakon még volt két átlyukasztott római bronzérem.

A táblán: 1. Tíz egymásba kapcsolt vaskarika töredékei, végén kampós volt; a bal karon lelték.

2. Vaskés, a bal felső lábszárnál találták. A medencze

táján vascsat feküdt. A csontváz feje körül hamuval kevert széndarabkák hevertek.

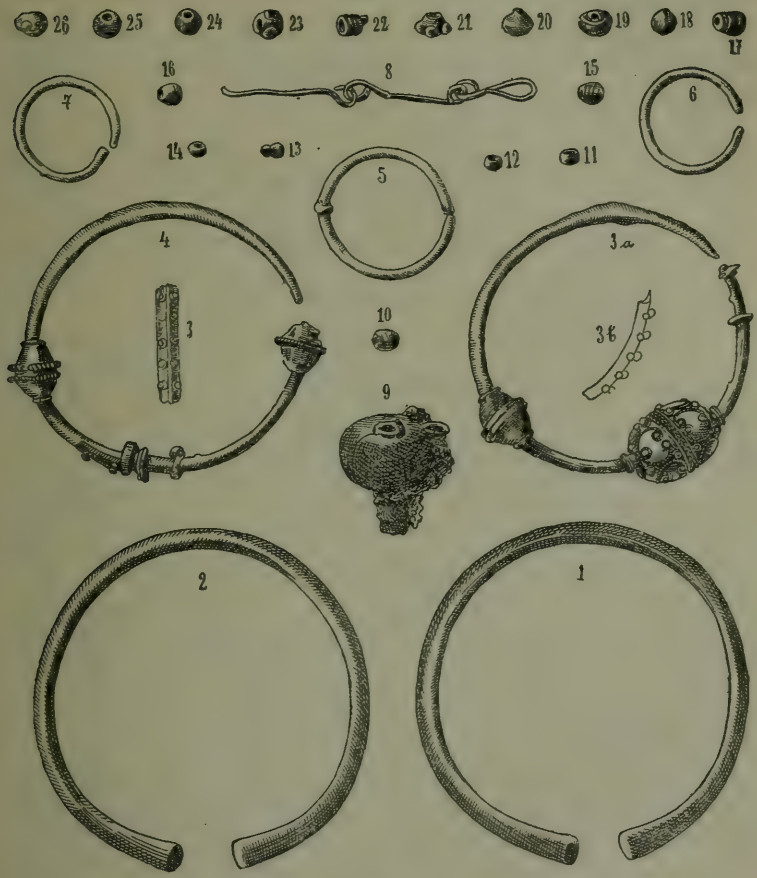

423. sír.

A 424-dik gyermekcsontváz nyakán néhány üveggyöngy feküdt. A 425-dik gyermekcsontváz mellett nem volt melléklet. A 426-dik sírban a fej mellett széndarabkák hevertek, mindkét oldalán síma bronzkarika volt, nyakán üveggyöngyök, bal kezénél vaskés és orsógomb agyagból feküdt, melynek mindkét felén a fölületét központi körök és felül pontokból alakított kör ékítették.

CCXXXII. *427. sír.* 1—3. Négyszögű vascsat három töredéke.

4. Vaskarika.

5. Vaskés.

6. és 7. Bronzfüggők, fölül, alúl és belül üveggyöngygyel, az alsó hajlás végén és a karika ellentett pontján karikás dudorral; a fej két oldalán találták.

8. és 9. Síma bronzkarikák.

10. Orsógomb agyagból, felső lapos sáván pontsor ékíti, ferdén futó oldalain mélyített körök, közepett pontok ékítik.

11—28. Gyöngyök, többnyire üvegből; a nyakon lelték; közben néhány átlyukasztott bronzlemez s egy átlyukasztott római pénz volt, a lyukában kampóra hajló bronzsodronnyal.

A 428-dik csontváz jobb kezénél vaskés, a medencze közelében vascsat volt hozzározsdásodott vászonfoszlánnyal. A 429-dik sírban nem volt melléklet. A 430-dik csontváz füle tövén kicsi rozsdás karika feküdt, a csonton is rozsdafolt volt. A 431-dik csontváz medenczéjénél nagy vaskarika volt. A 432-dik csontváz jobb kezében kis vaskést leltek. A 433-dik csontváz bal kezénél széles pengéjű vaskés feküdt. A 434-dik öreg csontváz jobb kezénél vaskés, a medenczénél vascsat feküdt.

435. sír. $^3/_5$ n. A medenczecsont mellett négyszögű csonka vascsat feküdt. Vassarló két töredékben, erősen hajló pengével, hosszú egyenes négyélű nyélszárral, mely kampósan visszagörbül; a szárán még a fanyél rostjai megvoltak; a bal kéznél lelték.

A 436-dik csontváz mellén tojásdad síma bronzkarika feküdt. A 437-dik gyermekcsontváz egyik fülénél síma bronzkarika feküdt. A 438-dik számú csontváz bal kezénél elrozsdásodott aczél és tűzkő, a medenczecsonton vascsat feküdt.

439. sír. A medencze bal szélén bronzcsat feküdt; ötszögű lemeze és négyszögű kerete egy tagban van öntve, a lemezen két nagyobb lyuk a tüske beleerősítésére és két kis lyuk a lemeznek a szíjra való erősítése számára.

A 440-dik csontváz medenczéjénél vascsat feküdt, jobb kezénél fokozatosan kisebbedő vaskarikákból álló vasláncz és vaskés feküdt. A 441-dik csontváz medenczéjének bal oldalán tojásdad alakú zárt bronzkarika feküdt.

CCXXXIII. *442. sír.* 1 *a.*, 2., 5 *a b.* és 6. Négyszögű lemez-

kék préselt díszítésekkel, periméje lehajló karimával, közepett kidomborodó négyszög behajló oldalakkal, csúcsaik a perime csúcsaiba irányulnak, közben a perem hosszában vonuló gyöngysor; két átjáró szögecscsel; a has táján lelték.

3. Szíjvég ezüstlemezből, a hüvely szélén szögecs, kettős szalagfonadék, mely 8 idomban egymást keresztezi; a jobb alsó kar táján találták.

4. Négyszögű lemezke, két lencseforma domborodással; a has táján lelték.

7. és 8. Két fülönfüggő síma karikából peczken csüngő üveggyöngygyel; a fülek táján lelték.

9. Két egymásba kapcsolt vaskarika; a két felső lábszár között voltak.

10. Vaskés, a jobb felső lábszár alsó felénél találták.

11. és 12. Vaskés két töredéke, a jobb felső lábszár tövében találták.

A test körül hamuval kevert apró széndarabok hevertek.

A 443-dik sírban a csontváz fejénél két fülönfüggő, rajta fürt-idomban reá forrasztott gömböcsök, nyakánál üveggyöngyök, a medencze csontján vaskarika voltak.

444. sír. 1. és 2. Függők síma bronzsodronyból; a fülek táján találták.

3. és 4. Pántos lemezű ujjgyűrűk bronzból, rajta voltak az ujjakon.

7. Orsógomb, benne vaspálcza töredéke és hozzátapadt kis szövetdarab.

8—14. Üveggyöngyök, a nyak táján lelték.

A 445-dik gyermekcsontváz medenczéjénél vaskarika, vascsat és néhány összerozsdásodott vasdarab; jobb alsó lábszárának jobb oldalán hullámvonallal díszített agyagedény, belsejét szénréteg borítja. A 446-dik csontváz fejénél két egyforma bronzfüggő fölfelé, lefelé és befelé álló üveggyöngygyel; a jobb térdnél kis vaskés feküdt.

CCXXXIV. *447. sír.* 1. Bronzcsat, karikája tojásdad; a medenczétől jobbra találták.

2. Vaskarika, a felső jobb lábszárnál feküdt.

3. Vaskés hegye.

4. Vaskés pengéje, a felső jobb lábszárnál lelték.

448. sír. 1—4. Vaskarikák, épek és töredékek, fokozatos kisebbítésben a bal felső lábszár jobb oldalán felülről lefelé a térdig terjedő lánczból.

5—10. Vaskés töredékei; a bal kéz mellett lelték.

11 *a b*. Orsógomb agyagból; a bal kéz táján találták.

12. és 14. Fülönfüggők bronzból, felső hajlása síma és hegyes, alsó hajlása végén és az ellentett ponton öthajlású sodronytekercs, legalúl két pléhkúpból álló gyöngy, alsó találkozó szélük sodronyos, a felső szélén sodronygyűrűk, a fölületet sorban rakott tekercses sodronyok ékítették; a fülek táján lelték.

13. sz. egy ily tekercset mutat.

15. Cseppidomú üveggyöngy, a nyak táján lelték.

A 449-dik csontváz feje mellett két üveggyöngyös bronzfüggő volt, nyakánál kis bronzkarika, két átlyukasztott II. Constantius-féle bronzérem és üveggyöngyök feküdtek. A 450-dik öreg csontváz jobb és bal kezénél egy-egy vaskarika feküdt. A 451-dik csontváz mellett nem volt melléklet. A 452-dik csontváz feje mellett egy-egy síma bronzfüggő feküdt. A 453-dik gyermekcsontváz mellett nem volt melléklet. A 454-dik számú csontváz egyik füle táján gyöngyös bronzfüggő, bal kezénél vaskarika és vaskés feküdt, a medencze közelében sok mag volt egy rakáson; talán újabbkori járulék? A 455-dik öreg csontváz jobb felső lábszáránál hosszú vaskés feküdt. A 456-dik öreg csontváz medenczéjénél vascsat volt. A 457-dik csontváz jobb karja mellére hajlott, melléklet mellette nem volt. A 458-dik gyermekcsontváz egyik fülénél síma bronzkarika feküdt, a fej jobbja táján magfélék feküdtek. A 459-dik gyermekcsontváz egyik fültövén síma bronzfüggő, nyakán néhány üveggyöngy feküdt. A 460-dik gyermekcsontváz nyakán üveggyöngyöket leltek; úgyszintén a 460-dik gyermekcsontváz nyakán. A 461-dik csontváz fejénél két síma bronzkarika volt. A 462-dik gyermekcsontváz melléklet nélkül volt. A 463-dik öreg csontváz száját magok töltötték meg, a medencze mellett vascsat, jobb kezénél kis vaskés volt. A 464-dik csontváz füle mellett két átlyukasztott római érem hevert, bal fülénél vékony bronz-sodronytekercsű fülönfüggő volt, zárt része közepén dudorral, nyakán sok üveggyöngy volt, bal kezénél orsógomb, rajta kis körök két sorban képezik a díszítést, a medencze mellett két vascsat. A 465-dik sírban nyugotnak fordult magára álló fej volt. A 467-dik gyermekcsontváz egyik füle táján síma bronzkarika, a medencze mellett vascsat feküdt.

A 467-dik gyermekcsontváz nélkülözte a mellékletet. A 468-dik gyermekcsontváz mellett kis vaskés hevert. A 469-dikben átfúrt lyukú fej mindkét oldalán gyöngyös függő feküdt, a medencze mellett vascsat; s ugyanilyen volt a 470-dik sír melléklete. A 471-dik számú gyermeksírban két síma bronzfüggő feküdt. A 472-dik csontváz fülei táján bronzfüggők, felül, alúl és belül üveggyöngygyel és rovátkos gyűrűékítéssel; nyakán színes üveggyöngyök, baljánál hosszában párhuzamos rovatokkal díszített 8·5 cm.-nyi csontnyél feküdt. A 473-dik sírban melléklet nem volt. A 474-diknek bal kezénél széles pengéjű vaskés és vascsat feküdt. A 475-dik gyermeksír mellett nem volt melléklet. A 476-dik csontváz medenczéjénél vaskarikára fűzött vascsiptető. 8-idomú kis aczél és rozsdafoltos tűzkő hevert. A 477-dik gyermekcsontváz egyik füle mellett síma bronzfüggő feküdt, nyakán néhány üveggyöngy és egy átlyukasztott római bronzpénz volt. A 478-dik csontváz bal füle táján üveggyöngyös bronzfüggő feküdt; nyakán üveggyöngyök, a medencze közepén vascsat, a bal kéznél vaskarika voltak. A 479-dik számú gyermekcsontváz nélkülözte a mellékletet. A 480-dik csontváz egyik fülén üveggyöngyös bronzfüggő, nyakán üveggyöngyök voltak. A 481-dik csontváz mellett nem volt melléklet. A 482-dik csontváz egyik füle táján ú. n. halántékgyűrű, a másikon síma bronzkarika, nyakán üveggyöngyök voltak. A 483-dik csontváz medenczéjén vascsat, a két felső lábszár között vaskés feküdt. A 484-dik gyermekcsontváz mindkét füle táján síma bronzfüggő feküdt. A 485-dik gyermekcsontváz melléklet nélkül volt.

485. sír. 1. Vaskés, nyelén farostok maradványaival; a bal felső lábszárnál lelték. 2. Vakarókés vasból, pengeje kívül félköridomú volt, belső vastagabb szélén három behajlás volt, két szárából az egyik épségben maradt, ez négyélű és kampósan végződik. 3—5. A vakaró fanyeléből három csonka rész maradt, melyben a vasszár is benne van, a megmaradt száron is vannak farostok; a jobb térdnél lelték. A vakaró szerszám hasonló idoma a timároknál ma is dívik a bőrök tisztogatására.

A 487-dik csontváz egyik fülén síma bronzkarika, a két térd között vascsat feküdt. A 488-dik csontváz medenczecsontjának közepén ép vascsat feküdt. A 489-dik csontváz nyakánál elporladt sárga üveggyöngy, a medencze közepén

két nagy vaskarika és egy 5-idomú vaskampó feküdt, a bal felső lábszárnál kis vaskés volt.

CCXXXV. *490. sír.* 1. 2 *a.* 2 *b.* Szíjvég két áttört bronzlemezből; egyenes végén a szíj befogadására négyszögű tag két átjáró szögecscsel, a két szög feje között hajlított vonalka; a széle közepe fogas díszű; a fönmaradt téren dupla léczkeretben körbe hajló inda, durva öntött idoma két sorban egymás mellett ismétlődik, úgy hogy mindegyik a következőbe bele megyen.

3. Áttört díszű kisebb szíjvég, hüvelye síma, átjáró szögecscsel; a durva öntés ʃ idomú indát mutat, melynek egyik vége csipkézett szélű gyűrűbe megyen, másik vége négy és fél gyűrűt képez. A bal felső lábszár jobb oldalán lelték.

4—6. Áttört művű bronzkapcsok, a kisebbik lemez csipkézett szélű kettős áttöréssel, a csuklóban vasszöggel, a nagyobbik lemezen két átjáró szögecs, a mezőben négyfelé hajló durva indadísz. A medencze táján lelték.

7. és 8. Övlemezkék, áttört művek, három szögecscsel, mustrája nagyjából két indaszárt mutat, mely közepett összefut, két oldalszárt bocsájt és középső szárral hármas levélben végződik; ugyanott lelték.

9—15. Apró övdíszek lehajló karimával, áttört művű lemezkék két átjáró szögecscsel, rajzuk nagyjából virágkelyhet mutat, tövén kis csücskével, mely mellett két gyűrűtagból egy-egy levél hajlik kifelé, mely közepe táján körszelvény idomába egyesül egymással; ugyanott lelték.

16. Bronzhüvelypánt, négyszögű, külső nagyobb lapján bevert apró kördíszek; a bal kar bal oldalán találták.

17—23. Határozatlan vastöredékek; a medencze közelében lelték.

A 491-dik csontváz bal kezénél nagy vaskarika és vaskés, a medencze közelében egy nagyobb és egy kisebb vascsat feküdt. A 492-dik gyermekcsontváz feje egyik oldalán kis gyöngyös bronzfüggő, a másikon síma bronzkarika volt. A 493-dik gyermekcsontváznál nem volt melléklet. A 494-dik csontváz jobb kezénél nagy vaskarika és vaskés, a medencze mellett két vascsat feküdt. A 495-dik gyermekcsontváz mellett nem volt melléklet. A 496-dik csontváz medenczéjénél nagy vascsatot leltek. A 497-dik csontváz mellett nem volt melléklet. A 498-dik csontváz medenczéjénél vascsat, bal kezénél orsógomb és két vaskés volt. A 499-dik csontváz

jobb kezénél 13 cm. hosszú vaskés volt hozzátapadt vászondarabbal; volt tizenkét kis vaskarika, mindegyik beléfűzött füles vasszeggel és rajtuk fasejtek, egy 9 cm. hosszú és 2·5 cm. átmérőjű vascsövet is leltek, melynek egyik végében vasszög van, a másik végén látszik, hogy fa töltötte meg; vaskolompféle, fölül füllel, belül nyelvvel.

Az 500-dik csontváz medenczéjén vascsat és fölismerhetlen vasdarabok voltak, jobb kezénél 22 cm.-nyi vaskés feküdt. Az 501- és 502-dik számú két csontváz közös sírban, egymás fölött feküdt, a felső gyermeké volt és melléklet nem volt mellette; az alsó felnőtté volt és fejénél két üveggyöngyös bronzfüggő feküdt, a nyakán üveggyöngyök s bal kezénél elrozsdásodott vaskés töredéke feküdt.

503. sír. 1—5. Egy vaskarika, kettőnek töredékei; a jobb kéznél lelték.

6. Ezüstkarika, az egyik fül tövénél lelték.

7. Üvegedény párkányos talpának darabja, a mellén lelték.

CCXXXVI. *504. sír.* Vastőr (?) (ábra), pengéje egyélű, tövén harántosan álló egyenes ellenző, melynek végei letörtek, markolata is vasból volt; a jobb felső lábszár jobb felén találták.

1—3. Áttört művű szíjvégek bronzból, két kettős nyújtvány az átjáró szögecscsel, a fönmaradó lemez kerete igen magas és oldalán egyenletes dudorokkal van díszítve, melyek fölülről tekintve, csipkézett idomot adnak a keretnek; az áttörés két sorban egymás mellett kisebbek és nagyobbak és határozott rajzot nem engednek fölismerni; egyet a jobb felső lábszár bal oldalán leltek, más kettőt a medenczecsont táján.

4 *a b.* Hosszú szíjvég bronzból, két kettős nyújtvány a szögecsek számára; utólag kikopás után lemezkét szegeztek a síma négyszögű hüvelyre. Kettős lécz szegélyzi a mezőt és közben gyöngytagok sorakoznak, a középtéren az áttört mű körbehajló indát utánzó mustráját durván és

504. sír.

szögletesen utánozza, érthetetlen mellékhajtásokkal; a medencze bal oldalán lelték.

5—8. és 10. Áttört művű bronzkapcsok, a csukló szöge bronzból, a kisebb lemez durva műve közepén végig vonuló szárat mutat, mely kétfelé két-két ágat bocsájt a keret felé; a nagyobb lemezen erősen kiálló szélkeretben értelmetlenül elágazó szárak és indákat mutat, közben két átjáró szögecscsel; a medencze szélén leltek egy darabot, ötöt a has táján.

9 *a b*. Áttört művű félkörű keretes lemez, két szögecscsel, mustrája hasonlít a kapcsokéhoz.

11—14. Áttört művű lemezkék, két-két szögecscsel, egyik (12 *a*.) hárommal, a rajza hasonlít a kapcsok kisebb lemezeinek áttöréseihez; csak a 12 *a*. lemezke rajza tér el annyiban, hogy háromszögű áttörés van közepén, melynek keretéből fölül háromlevelű hajtást bocsájt, az alsó két szög pedig háromkarélyú levéllé tágúl, ezek közt a szél gyöngén behajlik.

15. Övpánt, középső körded tagjában átjáró szög, gömbszeletű fejjel, két síma lemezes ággal ellentett irányban ugyanazon tengelyben, lehajló széllel; *a)* fölülről, *b)* oldalt tekintve; a medencze jobboldali szélén lelték.

16. Vasdarab, tüzelő aczél helyett használták; a bal kéz mellett feküdt.

17. Vaskarika; a jobb felső lábszár jobb felén találták.

Az 505-dik csontváz mellett nem volt melléklet. Az 506-dik gyermekcsontváz nyakán néhány üveggyöngy feküdt. Az 507-dik csontváz medenczecsontjának jobb és bal szárnyán egy-egy nagy vascsat feküdt. Az 508-dik számú csontváz bal kezében vaskés volt, bal lábfejének bal oldalán csonkakúpú edény feküdt, külsejét vízszintes vonalkák ékítik. Az 509-dik csontváz hosszában hamuval kevert apró széndarabkákat leltek; egyik füle tövén síma bronzkarika, a medencze bal szárnyán vaskarika feküdt.

510. sír.

CCXXXVII. *510. sír.* Két bronzfüggő üveggyöngygyel, alsó végén s a karika ellenkező pontján kis gyűrű volt; a fejnél lelték. Orsógomb, harántosan vonuló párhuzamos vonalakkal; jobb könyökénél lelték.

511. sír. 1. és 2. Aranyozott bronzfüggők egyik kisebb, másik nagyobb, de mind a kettő gyöngyözött karikából áll, melyre három gulába rakott gömböcs van forrasztva.

3. Síma karika.

4. Hengerded üveggyöngy; a nyaknál lelték.

Az 512-dik gyermekcsontváz mellett nem volt melléklet.

513. sír. 1. és 2. Karpereczek tompa végűek, a végek közelében vonalas rovátkadíszek; jobb könyökén lelték.

3. Gyöngy, fekete pasztából, alján síma, felső részén párhuzamosan hajló rovátkolt dudorok; a nyak táján lelték.

4. Orsógomb; a jobb alsó lábszár jobb oldalán lelték.

5. és 6. Bronzfüggők tojásdad idomú karikái, a gyöngyök hiányzanak (a rajzoló az 5-dik számúnak rajzát megfordítva adta) az alsó végén és az ellentett oldalán hármas gyűrű, fölül, alul egy-egy gyűrű; a fejnél lelték.

7. Szíjvégnek (bronzból) egyik lemeze, egyenes oldalából kinyúlt két peczeg átjáró szögecscsel, a keretelt mezőben hosszában álló domború ∾ idomú inda, egyik végén két levél, a másik végén két levél két kis mellékhajtással; a jobb vállnál lelték.

8. és 9. Két átlyukasztott kis kagyló; a nyak táján lelték.

10., 15., 16. és 17. Vaslánez karikái, részben széjjel állva, részben gumóban összerozsdásodva reátapadó vászonfoszlányokkal; a nyak táján lelték; valószínűleg sodronyos pánczélból valók, mit legelőbb dr. Pósta Béla észlelt, mikor a n. muzeum jegyzőkönyvébe iktatta a sírmező leleteit.

11. Hengerded gyöngy négy gyöngyből.

12. Hengerded gyöngy három gyöngyből.

13. Apró üvegdarabka.

14. Idomából kivetkőztetett bronzhengerke, mindkét nyilásán rovátkolt sodronyszegélylyel és a henger hosszában vonuló párhuzamos rovátkolt sodronyokkal; az egyik függőnek a karikájáról vált le; a fül táján lelték.

18. és 19. Gyöngyök üvegből; a nyak táján lelték.

20. és 21. Gömbszelvényű bronzpléhek.

22—31. Gyöngyök többnyire üvegből; a nyak táján lelték. A fej alatt apró széndarabkákat s a függőhöz tapadt vászondarabkákat leltek.

Az 514-dik gyermekcsontváz mellett nem volt melléklet. Az 515-dik gyermekcsontváz mellett síma bronzkarika (lásd az 511-dik sír ábrái közt 3-dik szám alatt) s egy kis gyöngy

feküdt. Az 516-dik csontváz egyik füle tövén üveggyöngyös bronzfüggő, jobb karján bronzsodronyból készült karperecz, jobb kezének egyik ujján bronzsodronyú gyűrű volt. Az 517-dik gyermekcsontváz egyik füle tövén síma bronzkarika volt. Az 518-dik csontváz nélkülözte a mellékletet.

CCXXXVIII. *519. sír.* 1. Bronzszíjvég, hüvelyén két peczeggel átjáró szögecsekkel, egyik peczkén még meglátszik a bimbószerű tagozás; az egész lemez szélén síma párkány vonul végig, ezen belül a hüvely fölülete síma, azontúl áttört díszű mező, melynek két hosszú oldala s végső hajlása síma léczű kerettel bír, a félkör hajlású léczből kiindul két szár, mely a hossztengely irányában egyesül és két levéllel kétfelé a keretbe megyen, a két levél sarkából a középtengely irányában szár áll ki és evvel összefüggésben négylevelű idom kétszer ismétlődik, mindig úgy, hogy egy középső szár egymással s a lemez keskeny falával összeköti. Ebben a formában egymásfelé álló oly stylizált liliomok képét adja a rajz, melyeknek középső levele egymásba fut; a bal felső lábszár jobb oldalán feküdt.

2. Csat zárt vaskarikája, a tüske hiányzik; a jobb kéznél találták.

3. Vaskés; ugyanott találták.

4. Csat trapez idomú bronzkerete, összerozsdásodott tüskéje vasból volt; a medencze táján lelték.

5. és 7. Áttört művű szíjvég bronzból két-két szögecses kettős peczekkel; karimás áttörésben a tengely irányában két idom, melyet vékonyabb szár köt össze, ismétlődik: kétfelé hajló inda, közepett vastagabb szár két rövidebb levéllel, mely jobbra balra az indába fut; ugyanott lelték

8. és 9. Kapcsok bronzból, a kisebb tag síma lemezű, (csak a 8-diknál van meg), a nagyobb tag gyöngyözött fölületű párhuzamos tagból áll, melyet két, elején és végén harántos lécz köt össze, rajta szögecs, közben hosszukás keskeny áttörés; ugyanott találták.

10. Kapocs egyik nagyobb tagja síma lemezből, rajta három szögecs; ugyanott találták.

11—13. Övdíszek, síma félkörű lemezből, a két sarkán és legerősebb kihajlásán félkörű kiugrással, a legerősebb kihajlással ellentett oldalon körszeletű behajlással; két átjáró szögecscsel; ugyanott lelték. Az 520-dik gyermeksírban nem volt melléklet. Az 521-dik csontváz medenczéje mel-

lett igen nagy vascsat feküdt. Az 522-dik gyermekcsontváz fejénél két egyenlő síma bronzfüggő feküdt. Az 523-dik gyermeksírban nem volt melléklet. Az 524-dik sírban a medenczecsont mellett vascsat volt.

CCXXXIX. *525. sír.* Edény, finoman iszapolt agyagból, szürkére égetve, idoma lemetszett kúp, a metszési lap képezvén az alját, egyenes falát hét pár harántosan futó párhuzamos egyenes ékíti; öble széle síma; a jobb térd jobb oldalán volt.

2. Idomából kiforgatott síma karika; az egyik fül tövén lelték.

3—8. Két vascsat négyszögű keretének darabjai; a medenczecsont táján találták.

9. Vaskés; az edény alatt lelték.

Az 526-dik öreg csontváz egyik fül tövén gyöngyös bronzfüggő feküdt. Az 527-dik öreg csontváz szája előtt, szűk nyakú, körte alakú edény feküdt; a bal kéznél vaskés volt. Az 528-dik csontváz kezénél vaskés feküdt. Az 529-dik csontváz mellett nem volt melléklet. Az 530-dik csontváz bal kezénél kis vaskés feküdt.

531. sír. Iszapolt agyagból, korongon készült, sárgára égetett gömbös edény, hasán erős gyűrűs füllel, az öble széle síma.

CCXL. *532. és 533. sír.* Férfi és nő csontváza egymás mellett feküdt.

1. és 2. Két egyenlőtlen nagyságú bronzkarperecz, tompa végekkel; a női csontváz mellett lelték a jobb karon.

3. Gömbszeletű bronzpléh közepén áttöréssel; a női csontváz mellett.

4. Négyélű csonthüvely, egyenes oldalú, egyik vége keskenyebb s ott épnek látszik a vége, ellentett vége kicsorbult; a férficsontváz jobb alsó lábszáránál találták.

5. Csonka pléhkorong, préselt díszítéssel, külső széle gyöngyözött volt, közepett gömbszeletű dudor, körülötte kötéltagú gyűrű, a gyűrű s a külső keret közötti téren két ellentett oldalon apró fül; kis vaslánczon lógott, a női csontváz mellett.

6. Csonka pléhlemez, eredeti idoma talán szintén körded volt, közepett gömbszeletű mélyedés, széle pálczás és gyöngyözött, négy helyen apró pánt áll ki a fölületből; kis vaslánczon volt a női csontváz mellett.

7. és 8. Vaskések; a férfi bal kezénél lelték.

9. és 10. Két bronzfüggő, mindegyik csonka, a tojásdad karikán fölül gyöngyházból készült gyöngy állott fölfelé, legalján közös peczken egy befelé s egy lefelé álló ugyanolyan gyöngy, a befelé állónak alján gyöngyözött bronzgyűrűcske, a lefelé álló fölött két apró síma gyűrűcske közé foglalt gyöngyözött gyűrű; a női csontváz mellett a nyakon voltak.

11. Egy gyűrű, karikája síma bronzpánt, síma falán lemezes keretben üvegpaszta; ugyanott lelték, a jobb kéz ujján.

12. és 14. Hármas üveggyöngy, a női csontváz mellett lelték.

13. és 15. Kettős üveggyöngy; ugyanott találták.

16. és 17. Apró bronzpléhek átjáró görbe sodronynyal.

18—29. Üveggyöngyök; a női csontváz mellett a nyak táján lelték.

Az 534-dik sz. gyermekcsontváz mellett nem volt melléklet. Az 535-dik sír hosszában hamuval kevert apró széndarabkák hevertek a fej fölött s alatta arasznyi volt e réteg, kulcscsontja zöldre volt festve a patinától, jobb könyökénél nagy vaskarikákból álló láncz hevert egyik karikához erősített kampóval, jobb kezénél kis vaskés, a medencze egyik felén vascsat, másik felén bronzcsat négyszög kerete feküdt. Az 536-dik gyermekcsontváz egyik füle tövén síma bronzkarika, a másikon S végű halántékkarika hevert, nyakán néhány üveggyöngy, jobb kezénél orsógomb feküdt.

Az 537-dik csontváz mellett nem volt melléklet. Az 538-dik csontváz fejénél két ezüstfüggő, rajta pléhgyöngyök, rajtuk sodronyos pápaszemdíszek, a nyakon színes és sávos betétű üveggyöngyök találtattak.

539. sír. Bronzcsat, síma lemeze és a tojásdad karika egy tagban öntve, a vastüske odarozsdásodott, a lemez alján három szögecs.

Az 540-dik sírban egyik fültövön gyöngyös bronzfüggő, a nyakon üveggyöngyök hevertek, a lába végén porladozó durva agyagedény feküdt. Az 541-dik csontváz medencéjén vascsat, jobb kezénél vaskarika s vaskés töredékei feküdtek.

542. sír. 3. Préselt bronzlemez lehajló karimával, külső széle közepett körded hajlású, két vége felé egyenes oldallal tágul és egyenes szélekkel végződik; kidomborodó léczek két végén két-két háromszögöt, közepén két nagy szögöt

s közben két háromszögöt képez, melynek külső oldala hajlított, mindegyik bekeretelt téren gömbös domborodik két szögecscsel. 1. és 2. hasonló lemez töredékei; a medencze táján lelték.

Az 543-dik csontváz fejénél két egyenlő üveggyöngyös bronzfüggő. Az 544-dik csontváz fejénél két ezüst függő síma sodronyból, a nyak táján üveggyöngyök, közben egy ólomgyöngy, jobb kezénél vaspálcza töredéke, nagy vaskarika és kis vaskés feküdt. Az 545-dik csontváz nyakán több üveggyöngy, jobb kezében kis vaskés, a medencze mellett két kis ezüstszíjvég töredéke hevert.

546. sír. 1. Vaskarika, széle kicsorbult, a közepéből a karika felé nyúló három egyenes pálcza három osztályra tagolja a karikát; a medencze közelében lelték.

2. Orsógomb; ugyanott lelték.

3. Zárt karika alul lapos, félkörű átmetszettel.

6. Négyélü zárt bronzgyűrű; ugyanott lelték.

Az 547-dik gyermekcsontváz mellett nem volt melléklet.

CCXLI. *548. sír.* 1. Szíjvég két áttört művű ezüstlemezből, a szíj befogadására szolgáló két dupla peczeg idoma hármaslevelű idom felét: egy oldalhajtást s a középső levelet képviseli, mindegyikben átjáró szögecs; ezeken túl síma léczű keret foglalja be a szíjvég középső mezejét, melyben négy körben hajló inda, minden hajlásba félholdidomú nagyobb levelet s a levél tövén kisebb levelet bocsájt, mely kifelé hajlik; még más négy helyen is van ily kisebb hajtás; a jobb felső lábszárnál lelték.

2. Bronzcsat, tojásdad kerettel, a tüske és a csuklószög is megvan; a keretes lemez áttört mű, a lemez körszelvényű széléből jobbra-balra emelkedő és két szétterjedő ággal végződő szár indúl ki, a két szár középső pontján lándsaforma középtag emelkedik és ennek csúcsa belé megyen kétfelé hajló levél közepébe; három átjáró szögecscsel.

3—6. Kisebb szíjvégek ezüstözött bronzból, hüvelye síma, átjáró szögecscsel, keretes mezején három körbe hajló inda domborodik, minden körbe félholdidomú levéllel nyúlik belé, annak tövén és még más két helyen kisebb kifelé hajló hajtás van; a medencze táján lelték.

7—11. Kapcsok ezüstből, a domború dísz rajza zavaros; a kisebbik lemezen két levél körül csoportosuló négy levelet tervezhetett az ötvös, a nagyobb lemezen a síma léczkeret-

ben gömböcsös keret s ezen belül körben hajló inda, mely félholdú levelet bocsájt a körbe, s annak tövén, valamint az inda kezdete közelében is kisebb hajtást bocsájt kifelé; a nagyobb lemezen három átjáró szögecs; a medencze közelében lelték.

12. és 16. Majdnem félköridomú ezüstözött bronzlemezkék, két átjáró szögecscsel. A domború dísz négy körbehajló indát ábrázol, melyek közül a két alsó a két alsó csúcsból indúl és félholdú levelet bocsájt a körbe, a két felső indakör a lemez külső hajlásánál összefut és a két alsó körrel érintkezvén, közepett háromcsúcsú mélyedést képez; négy darab volt; a medencze körül lelték.

13—15. Ezüstözött bronzlemezkék, két átjáró szögecscsel; a domborulat rajtuk kétfelől körbehajló levelű indát és a kettőből kiemelkedő hármastagú levelet látszik ábrázolni; ugyanott lelték.

17. Vaskés; a jobb felső lábszárnál lelték.

A medencze körül még egy kopott római rézérem fele része feküdt.

CCXLII. *549. sír.* 1—8. Préselt díszű bronzlemezek, karimásan lehajló széllel, a rovátkolt és léczes keretű mezőben érthetlen dombormű; a rajz két madárcsőrű, egymás felé tekintő tüskés (?) hátú alakot mutat, melynek farka alul félkörben összefut, valamivel följebb a két alakot még egy hajlított keskeny tag köti össze, mely fölött golyóból kinövő szár emelkedik a két madár között és ez fejük fölé terjedő három levélben végződik; a medencze közelében lelték.

9. Préselt bronzlemez, rajta egyik szélén reczés keretből, a másikon gömbsorú keretből látszik egy darab, míg közben gyűrűidomok sorakoznak; ugyanott lelték.

10. Szíjvég, alsó lemeze síma, a felső (csonka) préselt domborulatokkal díszített, a hüvely szélén pántos szegély, átjáró szögecsekkel; ugyanott találták.

11. Bronzlemez töredéke.

12. Síma szíjvég dupla bronzlemezből.

13—18. Rozsdás vastöredékek, kettő karikás volt (13. és 17.); a medencze közelében lelték.

19. Fekete üvegű karperecz darabja; a jobb karjánál lelték.

Az 550-dik csontváz jobb kezénél vaskés feküdt.

CCXLIII. *551. sír.* 1. és 2. Áttört művű szíjvég két lemeze

ezüstözött bronzból; a szíj tartására szolgáló egymás felé tekintő stylizált állatfej; a fej szélét körhajlású inda képezi, mely két vastag levelet bocsájt s ezek képezik a fej elősző részét, az inda körhajlásában kis karikás keretben a szögecsfő helye, az inda hátsó hajlásából kiinduló hajtás a szíjvég széle felé indúl s így a mögötte elterülő hornyolt három szöggel mintegy az állat nyakát képviseli; a fönmaradó léczes keretű térben négyes körhajlású inda félholdidomú levelet bocsájt a körbe és hosszú hajtást a keret felé.

3. és 4. Vaskések, az egyiken a fahüvely rostjai maradtak fön.

5. Ezüstözött bronzcsat, áttört művű lemezén körhajlású inda domborodik félholdidomú levéllel.

6. Fülönfüggő alsó fele bronzból, legerősebb hajlásán két félgömbű pléhből képezett gyöngy, mellette kis pántos karika, a két végén kisebb gyöngy, az egyik mellett két apró pántos gyűrűcske; valószinűleg más női sírból való.

7—9. Kisebb szíjvégek ezüstözött bronzból, a szíj befogadására szánt végén a két szögecs feje körül két idom, mely durván jelzett állatfőket kiván példázni; ezután harántosan áll egy léczkerettel szegélyzett négyszög, benne ∽ idomú inda középső dudorral s a tér fönmaradt részén léczkeretben két körhajlású inda, mely félholdú levelet bocsájt a körbe és a levél tövén kisebb hajtást bocsájt a keret felé.

10. és 11. Együttvéve övpántot képezett ezüstözött bronzból.

12—14. Ezüstözött bronzkapcsok, áttört művűek, a kisebb tag kettős gyűrűből áll, a nagyobb tag hasonlít a szíjvégekhez.

15—17. Áttört művű ezüstözött bronzlemezek, nagyjából félköridomúak, a körhajlásból kiálló peczeggel s a kör aljából kétfelé nyuló négyszögágakkal, e három helyen átjáró szögecsek; a csücskéből a két ág felé inda hajlik és végződik befelé álló félholdlevéllel.

18—20. Ezüstözött bronzlemezek, egyik (20.) valószinűleg a kés nyeléről.

21. Keret ezüstözött bronzból, négyszögű, két ellentett oldalán félkörű kihajlással.

CCXLIV. *552. sír.* (Lovas sír.) A ló és ember egymás mellett feküdtek. (Az ékszerek ábráit lsd a 370. lapon.)

1—4. A kúnágotai sírleletből (LI. 1. 2.) ismert ezüstlemezű díszek; csakhogy ezúttal a munka durvább és hiányzanak a harántos lécz és a gömböcsök a trapezidomú nyújtványon.

5*a*. és 6. Egymásra tartozó (?) ezüstlemezek behajló karimás széllel, egyikén a felső szél mellett három gyűrű, ezután síma négyszög következik, melyet harántosan futó lécztag határol, a harmadik rész hasonlít az előbbiek (1—4.) bevégzéséhez; csakhogy a párhuzamosan álló hat hornyolatot közepett két csoportra választja egy szélesebb sáv, a másik lemez (6.) tagozása kissé más és nincs a szélén hármas gyűrű; mindkettőn átjáró szögecs volt.

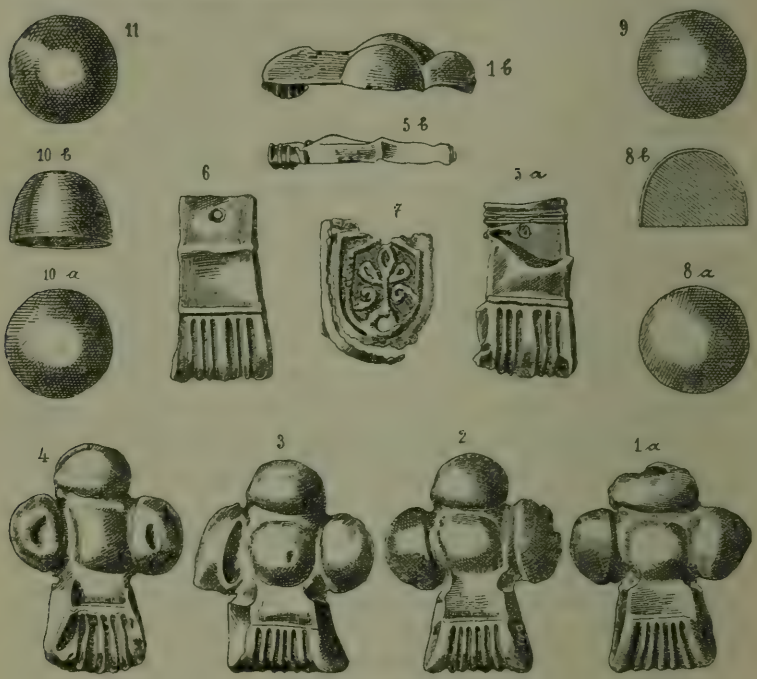

552. sír.

7. Szíjvégről való ezüstlemez préselt díszítéssel, három lécztag kereteli be, a legbelső keret legerősebb hajlásán lyuk van a szögecs számára, a lyukat gyűrű szegélyzi, ebből a lemez tengelyében kiálló szár fölül három tojásdad hajtást bocsájt, s a szár felé a keretből körhajlású inda irányúl.

8—11. Pléhboglárok, féltojásidomúak, volt húsz darab; az alapra való erősítés kampós szög segítségével történt.

A táblán. $^2/_5$ n.:

1. és 2. Kengyelvas, a szentendrei sír óta (LIV.) ismeretes

A sziráki temető térrajza.

idom. A szíj befogadására szolgáló lemez szerepét itt a vaspálczának hurokká való hajlása vitte; a talp egyiknél egyenes és alja is síma (1.), a másiknál a talp kihajló és alján gerincz fut végig.

3. Vas-zabla, két szájbavaló négyszögű pálczából áll, melynek két belső vége gyűrűvé, hajlítva egyben jár, külső részük gyűrűvé szélesbül, esetleg oldalpálcza befogadására, ezentúl kisebb gyűrűvel végződik, melyben benne jár a kantár számára szolgáló karika.

4. Vasgerely, pengéje nélkülözi a gerinczet, köpüje valószinűleg át volt lyukasztva.

5. Vaskés; és 6. vascsat.

CCXLV. Sziráki temető (Nógrád m.). Fölásatta és leírta dr. Pósta Béla Arch. Közl. 1895. XIX. 55—61.

A temető helyén, néha a sírokban is, korábbi La Tène-ízlésű régiségeket leltek; ezek rajzát és ismertetését lásd i. h. 56—59. A temető sírjai, mint az ide csatolt helyrajz mutatja, sorokban és nem egyenlő távolságokban kerültek elé, a csontvázak keleteléséről azt tartja a szerző, hogy azokat mind úgy temették, hogy az arcz a nap felé forduljon és helyzetük megfelelt azon állásnak, melyet a nap Szirákkal szemben nyáron 8 és $^1/_2$ 9-kor foglal el.

A temető térrajzát adjuk (371. lapon). Dr. Pósta fölvétele szerint. (Arch. Közl. XIX. 55.)

1. sír. 1. Vaskés, a balkéznél lelték.

2. Vascsat négyszögű kerettel, a jobb medenczecsont táján találták. 3. Vaspálcza töredéke. 4. Vaskarika. 5. Vascsat darabja.

6. és 7. Alaktalan kovadarabkák a bal kéznél találták.

8. Kovaszilánk, csonka, ugyanott lelték.

9. Cseréptöredék. A sírban volt még a derék táján fekete gömb.

A 2-dik sírban volt a jobb kéz mellett vaskés, a fej és váll között szárnyas állat csontjait és egy méter mélységben tojás darabját lelték. A 3-dik sír bolygatott volt, a jobb kéz alatt tojás töredékét találták. A 4-dik sírban kődarabot, bronzkarikát négyélű pálczából, a balkéznél egy kovadarabot s egy kis cserepet leltek. Az 5-dik sírban korhadt csontváz fölött néhány széndarabot s az alján két kova akadt.

6. sír. 1. és 2. Két bronzfülönfüggő átlátszatlan kék üveggyöngyökkel, a fülek táján lelték.

3. Durva cseréptöredék.

4. és 5. Két kovadarab.

6. Vaskés; a jobb kéz mellett lelték.

A 7-dik sírban bolygatott volt a csontváz, medenczecsontján síma lemezű szíjvéget leltek, a bal láb szárcsontja mellett vaskést, fülei alatt egy-egy fülönfüggő töredékét, nyaka táján három gyöngyöt; a sírüreg közepén obsidian nucleus és durva cserépdarab feküdt.

8. sír. 1. Durva cseréptöredék.

2. Vaspálczácska, csonka.

3. Gömbös végű karikás kampó bronzból, csonka töredék, a korábbi időszakból maradt fönn; a koponya alatt lelték.

4. Gyöngy átlátszatlan sötétkék üvegből; lelték a nyaka táján.

5. Hasonló de nagyobb, ugyanott lelték.

6. Fülönfüggő összehajlított karikája bronzból, találták a koponya alatt.

7. és 8. Fülönfüggők bronzból, hiányosak, üveggyöngyökkel; a fülek táján lelték.

9. Bronzlemezű gyöngyféle a nyak táján került elé.

A 9-dik sírban gyermekcsontvázat leltek melléklet nélkül. A 10-dik sírban a fülek táján fülönfüggő töredéke, a koponya maradványai között nyolcz üveggyöngy feküdt. A jobb kar alatt hullámos díszű cserépedényt leltek az edény alján pörkölt köles volt s a jobb kéz mellett csonka tojáshéj hevert. A 11-dik sírban az alsó lábszárcsont mellett vaskés hevert, jobb lábfeje táján hullámvonalas díszű cserépedény volt, fenekén pörkölt kölessel; a lábfők közt állati csontok hevertek.

CCXLVI. Sziráki sírmező. (Nógrád m.) fölásatta és leírta Dr. Pósta Béla Arch. Kk. 1895. XIX. 61—63.

12. sír. 1. Kapocspár bronzból fölül, 1 *a.* alulról, 1 *b.* oldalt tekintve. Egyik nőstény, a másik hímkapocs, másképegyformák. Korongos lemez, szélei rovátkolt sodrony szegélyzi, közepett kerekded rekeszbe foglalt üveg, körülötte nyolcz háromnegyed körű kisebb rekeszben, melynek nyilása a közepe felé áll, szintén üveglemezek voltak. A kapcsot a nyakon, közvetlenül az alsó állcsont alatt egybekapcsoltan szövetdarab lenyomata felett találták.

2. Csonthüvely, négyszög átmérőjű, a kapocs alatt lelték.

3. és 4. Fülönfüggők bronzból, egyikén két gyöngy, a másikon csak egy gyöngy maradt fönn.

A csonthüvely alatt tojáshéj darabját, a lábvégek közt állati csontokat és egy hullámvonalas díszű durva edényt leltek, az edény alján pörkölt köles volt.

A 13-dik csontváz bal keze alatt vaskést találtak.

14. sír. 1. Orsógomb, agyagból, elmetszett kettős kúp idomát mutatja, a felső részen szabálytalan zigzegdíszszel; a jobb felkar közepe táján találták.

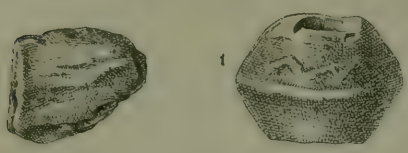

14. sír. 5/8 n.

2. Pattogtatott kovadarab, a jobb felkar felső részén lelték.

A 15-dik csontváz lábfeje táján hullámvonalas díszű cserépedény két töredékét lelték.

16. sír. 1. Vasfejsze, kevéssé kihajló éllel, pengéjének felső széle majdnem egyenes, az alsó is fele részében majdnem párhuzamos vele, azután erősen behajlik, a kerekded öblű köpű két hegyes csúcscsal, föl és lefelé kiugrik és hátul négyszögű lapos végű nyujtványa van. Rajzunk fölülről és oldalt mutatja. A bolygatott sír üregének alsó bal sarkában lelték.

2. Vaskés, csonka; az üreg jobb oldalának végén lelték.

3. Szíjvég bronzból felső oldalán erős aranyozással; a szíj befogadására egyenes végéből két kettős síma nyelv ugrik ki, bennök a szögecsek. A keretes mezőben háromhajlású indadísz domborodik, minden körhajlásba félhold idomú levelet s a levél tövén mellékhajtást bocsájt, az inda szára kiindul az egyenes vég mellett s ott is valamint a második körhajlás aljából bocsájt az üres hely kitöltésére kacsot.

A sírüreg alján a bal sarokban találták.

4. Áttört művű bronzlemezke két szögecscsel, az egyik szögecs alsó végén még megvan a kis szorító lemezke, a díszítmény idoma nem egészen világos; úgylátszik, hogy középső tagból áll, melynek tövéből kétfelé csucsokba szögellő szárnyak indulnak ki.

5—7. Három bronzdísz, övről(?), alsó síma lemezből és felső domborúan ékített lemezből áll, a két lemezt két szögecs tartotta össze; az idomuk majdnem félkört mutat, sávos kerettel, a sáv két végén és legerősebb kihajlásán körded kihajlás a sávos kerettől bekerített téren az egye-

nesből háromszögű domborulat nyúlik befelé és csúcsából kiinduló két köridomot bocsájt kétfelé, mely fölül összefut.

Egyet az összehányt csontok közt a sír fenekén leltek, egyet a sírüreg jobb oldalának közepe táján egy újjperecz alatt s a harmadikat az üreg jobb oldalának végén két felkarcsont mellett a vaskés közelében.

A sírgödörben a széthányt csontvázból a gödör felső végén egy csomóban még a koponyából származó apró csontokat leltek; a felső végén egy felálló lábszárcsontot és mellette finom bronzsodrony töredéket. A fosztogatáskor a sírüregének legalján érintetlenül maradt a deszkakoporsó fenekének feketés barna lenyomata; a szélessége 40 cmnyi volt, 2—2 cmnyire egymástól lyuksorok vonultak végig rajta, a keresztpántok rozsdájának nyomai is megvoltak.

CCXLVII. Sziráki temető (Nógrád m.) fölásatta és leírta Dr. Pósta Béla Arch. Kk. XIX. 64.

19. sír. 1. Kerek vascsat karikája, tüskéje hiányzik.

2. 4. és 5. Négyszögű vascsatok töredéke; mind a négy csatot a csontváz medenczéje táján lelték.

3. Határozatlan vastöredék. A jobb felkar tövénél egy durva edényt s egy edénytöredéket leltek.

A 20-dik csontváz koponyája két oldalán vaskarika töredékeit lelték; egyikhez kúpalakban csoportosított négy gömböcs volt odarozsdásodva. Nyaka táján átlátszatlan sötétkék gyöngy két darabja feküdt, lábánál hullámvonalú és egyenesekkel díszített durva edény, jobb kezénél vaskés töredéke volt.

21. sír. 1—5. Bronzlemezkék szíj díszítésére, idomuk majdnem félkörű a legerősebb kihajláson és a két sarkán körded kihajlás a szögecs számára, a két sarokkör közti oldal behajló és párkányos, a fölület síma; feldúlt sírban csontok között lelték; a koponya a két felső lábszár között feküdt; az altest csontjai rendben feküdtek, a lábfők közt durva cserépedény, külsejét váltakozva hullámvonalak és egyenesek díszítik; az edényben csirkecsontokat leltek, a lábfők végeinél állati csontokat. Az üreg fenekén koporsódeszkák nyomai voltak.

22. sír. 1. és 2. Fülönfüggők aranyból, a gyöngyök hiányzanak.

3. és 4. Két korongos boglár középső üveglemez körül

csoportosított nyolcz üveglemez, valamenyi keretbe foglalva.

3. *b.* Oldalnézet; hasonlítanak a 12-dik sír 1. számú kapcsa két korongjához, csakhogy az aljukon nincsen sem kampó, sem fül, sem hurok.

5. és 6. Bronzperecz síma kerek pálczából, végei felé szélesbülnek, végük egyenesen elmetszett.

7. Valamely ékszer, talán az egyik boglár aljáról való fül.

8. Határozatlan bronztárgy (?)

9. Zárt bronzgyűrű.

10. Vaskés (?) három töredéke.

11 *a b.* Ólomgyöngy.

12—20. Átlátszatlan kékes, zöldes vagy feketés üveggyöngyök, egészben 150-nél többet találtak, egészet és töredéket; a cseppidomú gyöngyök hosszában apró hengerded bronzcső van.

CCXLVIII. Sziráki temető (Nógrád m.) Fölásatta és leírta Dr. Pósta Béla Arch. Kk. 1895. XIX. 65—66.

23. sír. 1. Bronzcsat kerete trapez idomú, peczke hiányzik, lemeze négyszögű és két nyújtványa reá hajlik a csuklótengelyre és apró szögecscsel oda van erősítve a lemezhez, a lemez keskeny szélén kihajlás szögecs számára, melynek alján még megvan a szorító lemezke. (1 *a.* felülről, 1 *b.* alulról.)

3. Apró szíjvég bronzból, hüvelye síma, szögecscsel, a mezőben **S** idomú inda, mindkét vége kettéhajlik.

4. Zárt bronzkarika; e sírban volt még két vékony bronzpálczácska.

24. sír. 5. és 6. Bronzlemezek töredékei, mindegyiken átjáró szögecs, fölül félgömb idomú fejjel.

7. Négyszöglemezke bronzból, csonka, egyik keskeny széléből a szögecs számára félkörű kihajlás, ellentett széléből körben végződő egyenes rés vonult közepe felé, egyik sarka letört, mindkét sarkában szögecs volt.

8. Vaskésnek rozsdás töredéke.

A sírban volt mintegy tíz darab gyöngy, mely a 35—40. számuakhoz hasonlított.

25. sír. 41. Kék üveggyöngy.

42. Barnás fekete átlátszatlan üvegpasztagyöngy.

43. Fekete gyöngy kidomborodó fehér átlátszatlan sávokkal.

48. Áttetsző kék üveggyöngy. Ezekkel leltek állítólag még mintegy tizenöt darab gyöngyöt, melynek legtöbbje

hasonlít a 35—40. sz. idomokhoz és egy nyílt végű vékony bronzgyűrűt vsd. ö. 24. sz.

26. sír. 13. Két négyszögű bronzlemez, közepett két háromszögű áttöréssel, mely hegygyel áll egymásnak, négy sarkában mindannyi szögecs, melynek feje letört, a lemezek alján bőr maradványa; az egyik lemeznek mintegy $^2/_3$ -a van meg.

27. sír. 2. Szíjvég bronzból, hüvelyén két szögecs, négyszög hüvelyét síma domború keretben harántosan álló ∽ idomú domború indadísz, a többi bekeretelt részt is hosszában vonuló három körhajlású inda ékíti, a befelé hajló vég félhold idomú levéllel a kifelé hajló hajtás háromszögben végződik.

9. Vaskés töredéke.

10. Vaskarika darabja, vele járt egy kisebb vaspenge töredéke.

11. és 12. Négyszögű keretű vascsat töredéke.

14. Négyszögű lemez, mint a 2 *b.* sírbéliek, csakhogy a szögecsek kúpszeletű feje is maradt, egynémelyikén a kúpszeletben a szögecset beléöntött ólom tartja, egészben négy darab, mely közűl három csonka, alul bőrfoltok.

15. és 16. Négyszögű lemezkék két-két átjáró szögecscsel, a szögecsek feje gömbszeletű volt.

17—19. Kisebb négyszögű lemezkék két-két átjáró szögecscsel, a szögecsek feje lapos.

20. 21 *a b.* 23. Keretes korongok, két átjáró szögecscsel, a keretben négylábunak képzelt állatidom domborodik, melynek feje visszafordul és hosszú farka fölfelé kunkorodik, öt darab volt.

26—29. Két pár bronzfülönfüggő, csonkák.

30. 31. Két apró bronzkarika, nyílt végű.

32. Átlyukasztott rézérmecs valamelyik IV. századi római császártól, talán Constantinustól.

33. és 34. Két bronzfülönfüggő, a lelóggó cseppidomú gyöngy megvan, a felső gyöngy számára megvan az egyik fülbevalón a peczeg.

35. és 36. sz. gyöngy.

E sírban állítólag voltak még bronzkarikák (24. és 25.) voltak gyöngyök, köztük egy hengerded idomú sárga sávokkal. (51. sz.) Két rozsdás vastöredék és egy durva kis cserépedénykének töredékei.

29. *sír.* (3. és 4. ábra $^2/_3$ n.). Hajkarikák, egyik végük tompa, a másik lapul és S idomban kétszer kihajlik; a halántékcsontok tája alatt találták.

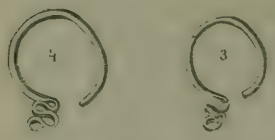

A 31. sírban a fülek tája alatt fülönfüggőket találtak; egyik karikán belül ólomgyöngy, a medencze alatt agyagorsó töredékei voltak, a medencze fölött karika hengerded tekercsből és egy vascsat töredékei, nem messze tőle csonthüvely töredéke, melyen három lyuk jár át, két lyuk között a hüvelyben vaspálcza maradványa és vaskés két darabja.

A 32. sírban a fül tája alatt egy bronzfüggő; nyaka körül 34 üveggyöngyöt gyüjthettek össze, ezek közt volt 12 barna, hullámos sárga kidomborodó sávval, 9 cseppalakú fekete, zöld és kék üvegből, 4 kúpalakú zöldes, egyiken domború sáv, három gömbös s egy kettős gömbű barnás s alatta sárgás, egy hengerded fekete, egy koczkás s egy lapított gömbű áttetsző kék üvegből. Jobb lába fejénél agyagedény töredékei voltak s bennök pörkölt köles maradványai, szélét rovátkok, testét hullámvonalak ékítik.

CCXLIX. Sziráki temető (Nógrád m.). Fölásatta és leírta dr. Pósta Béla. Arch. Közl. 1895. XIX. 67—70.

33. sír. 1. Csonthenger töredéke, egy gyűrűtaggal és mellette párhuzamos hornyolatokkal ékes, benne vaspálcza nyoma; a felbolygatott sírüreg felső részén lelték.

2. Sodronypálcza két darabja, egyik végén karikával, a sodrony négyélű és ferdén csavart, a karika tája alatt lapított; a sírüreg felső részén a henger közelében lelték.

3. Újjgyűrű, bronzkarikája keskeny pántból, a reáforrasztott korongos fej alsó síma lemezből áll, melyre préselt felső lemezt raktak, ennek közepe laposan kidomborodik s karimája gyöngyözött; a sírgödör közepének egyik oldalán lelték.

4. Összenyomott kúpformára hajlított bronzlemezke, a sírüreg felső részén lelték.

5. Egy kis darabka bronzlemez.

6. Fülönfüggőkről való peczeg, a gyöngy hiányzik; a 2. sz. pálczától kissé lejebb találták.

7—20. számok a sírgödörben szerte talált 59 gyöngy különböző idomait mutatják. (A gyöngyök fölsorolását lásd A. KK. XIX. 68. l.)

A 34. sírban a csontváz füle táján egy-egy bronzfüggő volt; a nyak tájáról 130 gyöngyöt gyüjtöttek össze (lásd i. h. 68. l.), ezek közt volt bronzfüggőről való gömböcspánt, egy kéttagú csuklós övdísz alsóbb tagja, az állkapocs mellett tojásdad nyilt bronzkarika lelógó kisebb bronzhurokkal; ez s a karika egy része korhadt bőr vagy facsomóban találtatott; a jobb kéz közép és gyűrűs újján egy-egy bronzfejű gyűrű (olyanok, mint a 33. sír 3. sz. gyűrű) volt. A medenczében agyagbögre feküdt, pereme rovátkos, hasát hullámvonalakkal váltakozó egyenesek díszítik, az edény körül tojáshéjak és állati csontok, az edényben madár csontjai feküdtek.

A 35. sír meg volt bolygatva; mindössze egy cseppalakú átlátszatlan kék gyöngyöt s egy agyagedényt leltek benne, melyet hullámvonal és egyenes ékít.

A 36. sírban a fülek táján bronzfüggő volt, talán ólomgyöngyökkel; nyaka táján 99 darab üveggyöngy akadt, közte egy hármas. A jobb lábfőnél agyagbögre állott, hullámvonalas díszszel; az edény körül szárnyas állat csontjai feküdtek.

A 37. sírban a fülek táján bronzfüggőt leltek, a medencze táján csonthenger s jobb lábfejénél agyagedény volt.

38. lovas sír. 1. és 2. Kengyelvasak; mindkettő megegyezik abban, hogy a talp széles, alján párkányos szélű gerinczes és behajló, a szárak négyélűek; de a szárak egyiknél (1.) félkörben, a másiknál (2.) csúcsívben futnak össze és a szíjlemez egyiknél körded (1.), a másiknál hatszögű, a négyszögű szíjrés is nagyobb ez utóbbinál, mint az előbbinél; találták a ló hasa táján.

3. Vas-zabla; szájba való része két egymásba kapcsolt lapított pálczából áll, mely nagyobb és kisebb gyűrűben végződik kifelé, a kisebb külső gyűrűbe be van kapcsolva egy zárt karika a kantár számára, és a belső nagyobbikban benne áll az oldalrúd, mely *ſ* idomú lapított rudacska. Ezen oldalrudacska közepéből egyiknél négyszögű osztatlan fül áll ki a gyeplő számára, a másiknál a négyszögben van külön az állszíj számára egy kisebb négyszög, s a rúd tövén kerek nyilás van a szájrúd belső gyűrűjével való összekapcsolás számára. Találták a ló szájában.

4. Vascsat, alighanem a heveder számára, négyszögű lapos; a ló hasa táján lelték.

5–8. Sarokban hajlított vaspántok töredékei a sírüreg közepe és oldala tájáról. (A 9. számot a rajzoló elhagyta.) 10. Fülönfüggők bronzból.

11. Bronzlemezke, szíjról való dísz; közepett átjáró szögecscsel, szélét gyöngyözött keret ékíti.

12. Szíjvég bronzból, két szögecscsel, fölületét kidomborodó keretben és köröcskékkel érdessé tett háttéren háromszögbe rakott síma körlap és a csúcsból kiemelkedő kétfelé ágazó síma levél ékíti; találták az elhúnyt két felső lábszárcsontja között, mely a sírgödör hossztengelyére harántosan feküdtek. A két alsó lábszár rendes helyzetben feküdt, a sírgödör egyik oldalának alsó végén; a lábfők közt egy összenyomott durva edény maradványai látszottak; a lócsontváz hasán feküdt. A kutató leírásából nem vehető ki tisztán (i. h. 69. l.), hogy magasabban vagy alacsonyabban feküdt-e, mint az emberi csontváz, avagy egymás mellett egy szinten volt-e mind a kettő?

CCL. Sziráki temető (Nógrád megye). Fölásatta és leírta dr. Pósta Béla. Arch. Közl. 1895. XIX. 70–75.

39. lovas sír. 1. és 2. Vaskengyel, szerkezetük egészben hasonló, a mennyiben mindegyiknél a talpvas egyenes és derékszög alatt éri a két szárat a végeik fölött; de vannak különbségek. Ilyenek: a talpvas alja egyiknél (1.) síma, a másiknál (2.) gerinczes, a szárak egyik kengyelnél (1.) laposabb körben érnek össze és a körhajláson túl egyenesek és a talpvas alatt állanak legszéjelebb, míg a másiknál a legerősebb kihajlás után a talp fele s azon alul kissé összehajlanak. A szíjlemez ugyan mindkettőnél négyszögű lemez, de az egyiknél a lemez tövén nincs behajlás, míg a másiknál (2.) a szár hajlásának külső széle és a négyszöglemez két alsó sarka között egy-egy kis behajlás van. Az egyiket találták a sírüreg közepe táján, a másikat az üreg bal oldala felé.

3. Vas-zabla, idoma csak részletekben tér el az előbbi sír zablájától; a szájba való két rudacska egymásba kapcsolt végei teljes gyűrűvé van összehajlítva és az oldalrudak mindegyiken egyszerű négyszögöt képez az állszíjnak szolgáló fül. A ló szájában lelték.

4. Négyszögű vaslemezke.

5. Vaslemezke töredéke, kapcsoló pánt darabja.

6. Darabka kova.

7. Hevedercsat (?) vasból, négyszögű; a ló mellürege alatt lelték.

8. Vascsat tojásdad idomú karikával, ketté tört; a ló orra mellett találták.

9. Négyszögű vascsat darabja, kapcsoló pánt darabja, úgy mint az 5. sz., még más négygyel a csontváz hosszában két oldalt találták.

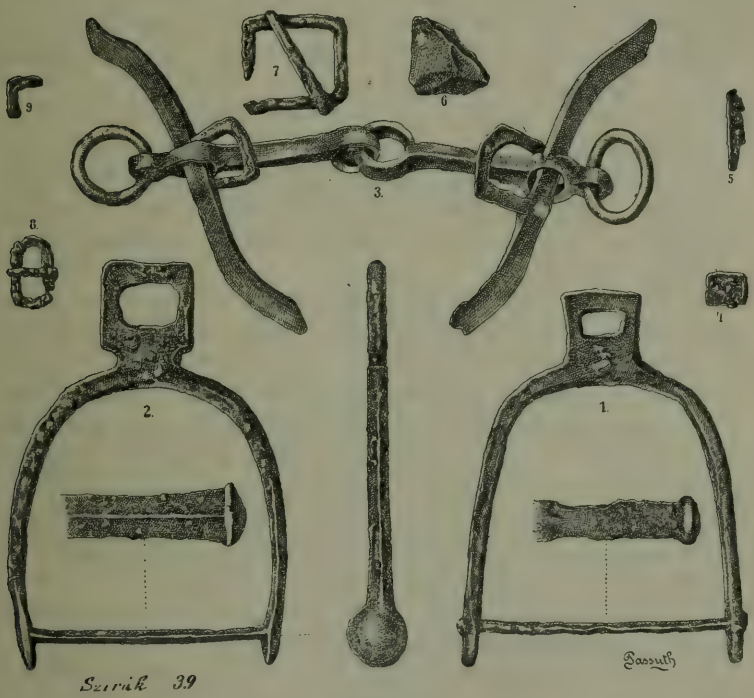

39. sír. 1/3 n.

Táblán. 1. és 2 *a b.* Két bronzboglár a kantárról. Alul síma bronzkorong, erre reá forrasztották a homokkal megtöltött finom lemezű üres bronz félgömböt, melynek tetejéből kiálló bronzpálcza átjár a korongon is és ezen a végén megvan a kis szorító lemezke, mely a szíjra való erősítését biztosította; a félgömb alsó szélén síma sáv fut körül, melyet befelé vonal szegélyez. E sáv széléből mint párkányból négy helyütt egyenlő távolságban háromszög emelkedik, a háromszögre vonalkört s közepén pontot raktak, s a köröket egy-

mással egyenes és fölfelé hajlított vonal köti össze, a két vonal közét, (mely mintegy szalagot jelez), egymás mellé rakott pontokkal ékítették; a szalagok, a körök s a háromszögök által határolt kisebb mezőket az alsó sávon álló ötlevelű palmett ékíti, mely alul két hajtását a kör felé irányozza és ott mint az összekötő pontozott sávok eleje tűnik föl; a középen három levél pontozott. A félgömb legtetején a kiálló szögöt is vonalas kör fogja be; az egyik boglárt a bal oldalon valamivel a ló orra fölött, a másikat a jobb oldalon a szemüreg alatt lelték; a pofaszíj és homlokszíj találkozási pontjain állhattak.

3. és 4. Síma lemezű szíjvégek két szögecscsel; a ló lapoczkája táján lelték, talán az állszíj végeiről valók.

5. és 6. Síma lemezű szíjvég, két szögecscsel; a ló feje közelében lelték, valószinűleg az orrszíj két végéről való és átjárt az ugyanott lelt tojásdad vascsat karikáján (lásd a szövegben 8. sz.).

7—10. és 12—21. Gömbszeletes lemezek közepett átjáró szöggel, mely a boglárokat szíjra erősítette, belsejüket földes anyag töltötte ki.

40—48. Hasonló boglárokból való átjáró szögecsek. A kantár szíjait ékítették. A boglárok közt van néhány kisebb s néhány nagyobb; a nagyobbakat a ló lapoczkája alatt találták.

11. Kúpos bronzboglár, fala erősebb, mint a többié, alsó szélén párkányos perimével, csúcsából átjáró szögecse is megvan még; a ló homloka közepén lelték.

22. és 23. Két díszlemezke három szögecscsel, fölületét háromlevelű csomó ékíti, a fönmaradt tér pontozott.

24., 25. és 28. Kapocs, a kisebbik lemezen lyuk a szögecs számára, a nagyobbik lemezen két szögecs, közepett hosszában vonuló áttörés, körülötte gyöngyözött tagozású a lemez.

26., 27., 29. és 30. Díszlemezkék, háromszögidomúak, két szögecscsel, az egyenes lapból háromszög nyúlik a csúcs felé és körülötte a lemez öt pikkelyformára van tagozva.

31—39. Hasonlóan díszített lemezkék, csakhogy a háromszögöt hét pikkelyféle idom veszi körül.

22—39. sz. dísztagokat az elkorhadt emberi csontváz medenczéje és dereka táján lelték feketés barna folton, mely a ló nyaka irányában s az ember álla alatt kezdődvén, az

emberi felső lábszárcsontok közepéig húzódott, e folt a fakoporsó s a bőröv korhadékából alakúlhatott. A koponya hiányzott, csak az állkapocs maradt meg rendes helyén, a két alsó lábszárcsont a sírüreg baloldali falában harántosan égnek állott. Az agyagedény cserepeit elszórtan lelték. A ló helyzete nagyjából olyan volt, mint az előbbeni sírban; ezúttal sem tudjuk pontosan, hogy a lovas fölötte, alatta vagy mellette feküdt-e? A ló fején a kantár nyomát követni lehetett, a száj fölött kezdődött s a pofacsonton vonult az egyik szíj nyoma: ez a pofaszíj volt. Az orrszíj végét jelezte a szíjvég. A homlokszíjnak is megmaradt a nyoma.

A 40. sírban két bronzfüggőt s az alsó állkapocs alatt tömör bronzhengerkét és kőpálczika töredékét lelték.

CCLI. Sziráki temető (Nógrádmegye). Fölásatta és leírta dr. Pósta Béla. Arch. Kk. 1895. XIX. 74—78.

41. sír. 1. Vaskés, ketté tört; a csontváz jobb keze mellett lelték.

2. Bronz szíjvég, mindkét oldalán a hüvelyen keretbe foglalt harántosan álló hegyes levelű indadísz domborodik, a hüvely szélén két szögecs: a fönmaradó bekeretelt mezőn mindkét oldalon más-más dombormű, egyiken három állat viadala, a másikon négyhajlású inda, közepett két egyforma nagyságú körhajlás, a hüvely felé összeszorúlt s az ellenkező végen szélesre bocsájtott; az indából a körhajlásba félholdidomú levél fordúl és a levél tövéből kifelé hosszabb hajtást bocsájt, melynek vége körbe görbül, három helyen a térből fönmaradó háromszögű terekben dudorodás tölti ki az ürességet.

3. Vasár, a bal kéz mellett találták.

4. és 5. Áttört művű bronzkapocs, a nagyobb tag hajlított szélén dupla párhuzamos keretben domború gömböcsök sora vonul; a mezőben közepett az egyenes széléből nyílforma középtag, alúl fecskefark módjára két ágat bocsájt, nyílcsúcsa felől mindkét oldalt félkörű inda hajlik kétfelé és két hajtást bocsájt, egyik fölfelé a félkörben, a másik lefelé hajlik és mindkét hajtás kört képez. Ez a rajz a kisebb tagon kissé módosúl, a középső nyílforma nagyobb s az indák hajlásai zárt ? idomot öltenek, a nyílidom alsó ágain túl háromszögű nyelvecske formában három gömböcs domborodik; a két tag csuklóban jár, a csuklószög vasból volt, a nagyobbikon három szögecs. Volt egészben nyolcz példány,

háromnál a kisebb tag nem háromszögű, de négyszögű volt, egynél a kisebb tag hiányzik.

6. Kisebb szíjvég, két kettős peczeg a szíj befogadására, a peczkekben a szögecsek fejei még látszanak; a keretes mezőben kisebb három körhajlású inda, a körbe félholdidomú levelet s a levél tövén csúcsos hajtást bocsájt. Négy példány volt.

7. Hüvelyes pánt síma lemezből, egymás fölé érő végekkel, két szögecscsel, melynek feje alatt apró szorító lemezke.

8. Bronzcsat, kerete tojásdad, melyen párkányos szegély között sorba helyezett gömböcs-sor domborodik; a tüske fölülete is gyöngyözött, a csuklószög vasból volt és maradt még nyoma, a lemez ötszögű és áttört műben kettős idomú indát mutat, melynek felső végei körben kifelé hajlanak, ezután összeérnek, alsó végeik is összeérve szividomot képeznek, melyben a két körded vég között egy szirom a szív csúcsa felé irányul; a lemezen három szögecs.

9. Szíjdísz, áttört művű bronzlemez, félköridomú, egy-egy szögecs számára kitágul a két végén és legerősebb kihajlásán, itt a belső széléből gyűrűbe fut, indák állanak ki a széléből, s a két gyűrűből a lemez tengelyében fölül háromlapú egyenes pálcza köti össze az ellentett oldallal, a hol a pálcza beléfut a harántos szélbe, körszeletes behajlás.

10. és 11. Áttört művű hasonló kisebb díszlemezek, három szögecscsel, rajzuk csak abban tér el, hogy a harántos szél egyenes.

12. Övpánt, áttört mű, közepett körded, benne gömbszeletű szögecs ugyanegy tengelyben, de kétfelé táguló hurokforma tagja egyik oldalán és hajlásán párkányos szegélyű, közben sorban álló gömböcsdíszszel, a két hurokforma tag másik két ága síma és gumós szélesbülés után tojásdad nyilással fut belé a középrészbe; a párkányszél oldala helyenként vonalakkal díszített, lehet, hogy a bronzműves e két hurokkal kigyókat kivánt példázni.

13. Négyszöglemezke, párkányos keretben durva griff domborodik. A 2. és 4—13. számú ékítményeket az öv és derék táján lelték.

A balkéz mellett vérkovadarabkát leltek.

A 42. sírban a jobb kéz mellett egyenes vaskés feküdt.

A 43. sírban a jobb kéz mellett egyenes vaskést és kovadarabot leltek.

44. sír. A) 1. és 2. Aranyozott bronzfüggők; egyik a fej jobb oldalán, a másik a jobb kéz újjai között fordult elő.

3. Hármas gyöngy.

4. Barnás gyöngy, hengerded, üvegpasztából, rajta hullámvonalas sáv.

5. Sötétzöld gyöngy átlátszatlan üvegpasztából. A gyöngyök a térdkalács mellett, egy a jobb medenczén, találtattak.

A 1—5. 1′12 n.

44. sír. *B* 1—3. 1′2 n.

B) 1. Üres csonthenger, fölületét közepett gyémántos mustrára faragták, ezentúl kétfelől gyűrűs és síma szalagokkal tagozták; a síma részeket ezüstlemezkékkel díszítették, melyekből még némi maradványok vannak. A jobb medencze táján lelték.

2. Üres csonthenger, fölületét gyűrűkkel és közben síma sávokkal tagozták, a sávok táján zöldes szín nyoma; a mell táján lelték.

3. Vaskés, valamivel magasabb rétegben a 2. sz. csonthenger fölött lelték.

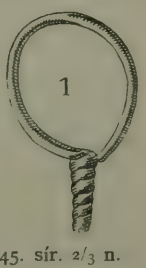

45. sír. 2/3 n.

45. sírban. Hajkarika, egyik vége sodrott csövet képez, a fej jobb és bal oldalától mintegy 4 cm.-nyire lelték egy mástörött példánynyal együtt. A jobb lábnál egy összenyomott bögrét leltek.

A 46. sírban vaslánczból való egy ép és három csonka karikát, három vascsatból való töredékeket s egy vaskésből és vaslemezből való töredékeket leltek.

A 47-dik sírban a jobb kéz mellett vaskés volt, a lábfejek közt durva hullámvonalas bögre.

A 48-dik sírban a fej két oldalán nyílt bronzkarika, nyakán sötétkék és zöldeskék üveggyöngyök feküdtek, melyekből 15 darabot lehetett megmenteni.

A 49-dik sírban a csontváz feje fölött összetört bögrét leltek és a nyakán 14 kékes és zöldes üveggyöngyöt. Az 50-dik sírban jobbra férfi, balra nő csontváza feküdt. A férfi bal kezénél vaskést, medenczéjénél vascsat töredékeit lelték, ugyancsak a medencze mellett vaslánczt két egybekapcsolt tagja, egyik karika, a másik nyolczas alakú. A nő fejének két oldalán fülönfüggő bronzból, nyakán gyöngyfüzér volt teljes épségben; a füzérben a csöpp alakú és gömbös gyöngyök váltakoztak, egészben 70 darab volt, színük átlátszatlan sötétkék vagy kékes zöld, egyik gyöngy hengerded volt és a gyöngyök közt leltek egy átlyukasztott ezüstlemezkét. A fej jobb oldalán elkorhadt és összenyomott kis hengerded fadoboz feküdt, melynek vasabroncsaiból 22 töredéket lehetett összeszedni. Karja közepén orsógombot; gyűrűs újján bronzgyűrűt leltek.

Az 51-dik sírban gyermekcsontváz fejénél két bronzfüggő töredékei kerültek elé, nyaka táján 6 darab gömb vagy cseppalakú sötétkék üveggyöngy volt, a medencze táján vas lánczból egy ép és négy csonka karikáját és egy vascsat töredékét lelték; lábfejei között két hullámvonalas sávval díszített agyagedény feküdt.

CCLII. Sziráki temető. (Nógrád m.) fölásatta és leírta dr. Pósta Béla Arch. Kk. 1895. XIX. 78—79.

52. *sír.* 1. Vaskés; a jobb felső lábszárcsont belső oldalán lelték.

2. Vassarló, gyönge hajlású penge, épnek látszik, nyélbe való lemeze csonka; a jobb felső lábszárcsont külső oldalán lelték.

3. Bronzszíjvég, csonka; keskeny széléből nyelv idomú dupla peczeg áll ki lyukkal a szögecs számára. Keretelt fölületét mindkét oldalán más más domborműves dísz ékíti. Egyik oldalán (3*a*.) két párhuzamos pálczatag hosszában három egyenlő térre osztja a mezőt, közepett gyű-

rűk (belül ponttal) sorakoznak, melyeket egyenesek összekötnek, a másik két térben körszelvényű idomok állanak egymás mellett. A másik oldalon (3) az egyik sarokból ferdén a túlsó párkány felé hajló inda körbe hajló hajtást bocsájt, a külső hajtás végén félhold idomú levél, a fönmaradó térben tekercsszerűen hajló inda félholdú levélben végződik.

4. Szíjpánt, középső dupla keretű körded mélyedésben szögecs helye látszik, a körtől jobbra balra ugyanegy tengely hosszában két egyenlő keretes tag domborműves díszszel, mely egymás mellé helyezett ∾ idomú körded végű indákból áll, mindegyik tagon egy kisebb és egy nagyobb indapár következik egymás mellett.

5—7. Áttört művű szíjdíszek bronzból, háromszögű, egyik széle egyenes, a másik kettő kihajló, a tövén gyűrű, melyből az egyenes irányában jobbra balra egy-egy indahajtás indul és fölfelé is legyezőszerűen indák hajolnak; két szögecs helyével, némelykor maga a szögecs is megmaradt.

8. Kisebb szíjvég bronzból, négy szögű hüvelye síma és szögecs-lyuk van rajta, a fönnmaradó tért egyik oldalon vonalas rajzú ∾ idom ékíti, melynek két vége kétfelé hajlik s e két sziromnak ellentett kettős szirom felel meg.

9—12. és 16. Négy ép és egy csonka bronzkapocs, áttört művű díszszel, legtöbbnél a csuklóban a vasszög is megmaradt. A kisebbik tagot két egymásfelé körtekercsben hajló inda képezi; a nagyobbik tag keretes, két átjáró szögecscsel.

A mustra a csukló melletti keret közepéből a tengely irányában emelkedő szár, mely a lemez közepén rhombikus áttörést körülkereteli, jobbra balra két-két félholdú levelet bocsájt és azután egyenes szárban folytatódván, a lemez hajlított széle táján apró három szirmú virággal végződik.

13. és 14. Kisebb szíjvégek bronzból, hüvelyük síma, egy szögecscsel, a lemez keretes és áttört művű. A mustra kissé zavarosan mutatkozik, de nyilván három körded hajlású indát példáz, melynek három végéből mindegyik körben három ág indul ki keresztformában és négynégy áttörést keretel be.

15. Díszlemezke, két szögecscsel, idomá és domború dísze összevág a 9—12. számú csatok lemezével.

17. Bronzcsat lemeze, egyenes oldalán a két csukló hü-

velytag megvan, a karika és tüske hiányzik, három szögecscsel; fölületén keretben félholdú levélbe hajló inda domborik, a levél tövén mellékhajtással.

18. Apró bronzlemezke átjáró szögecscsel.

19—27. Nyelvidomu díszlemezkék, két-két szögecscsel, csúcsán kiugró körded vagy három tagú nyújtványnyal, ellenkező oldalán tompaszögű behajlással; a tompa szögű keretből két felé terjedő ág három mezőre osztja a fölületet, mindegyikben egy kis dudorodás emelkedik.

A 3—27. sz. díszítményeket a medencze táján lelték; a lábfőknél volt egy darabokra tört bögre.

Az 53-dik sírban nem leltek semmit. Az 54-dikben a fülek táján egy-egy bronzfüggő feküdt, finom hengerded sodronyból tojásdad nyilt karikával, alján reáforrasztott gömböcskével, jobb kezénél vaskés volt, a lábfők közt agyonzúzott bögre.

Az 55-dik és 56-dik sírban nem leltek semmit. Az 57-dik sírban a csontváz kezei a medencze fölött keresztbe voltak téve, fekvésének iránya szabálytalan volt, mellékleteket nem leltek.

CCLIII. Sziráki temető (Nógrád m.) fölásatta és leírta dr. Pósta Béla Arch. Kk. 1895. XIX. K. 79—80.

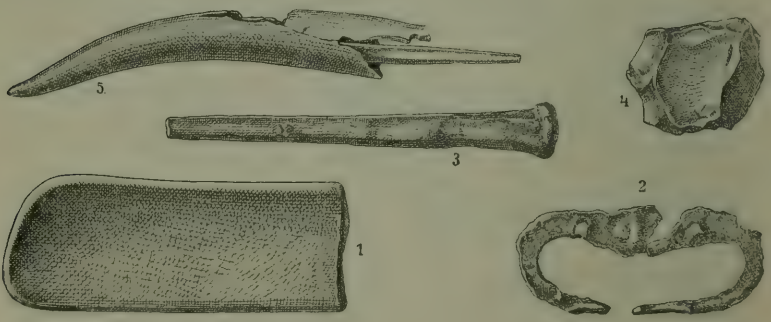

58. sír. 1/2-n.

58. sír. Fenőkő csonka darabja, a kéz alatt lelték.

2. Csiholó vas, középső tagja, melynek befelé ugró csúcsa volt, csonka; a bal kéz alatt találták.

3. Vasszög, hegye letört mintegy 18—20. cmnyire a csontváz fölötti rétegben lelték.

4. Kovadarab, a csiholó vas mellett találták.

5. Szarvasagancsú nyélben álló vasár; a jobb kéz mellett feküdt. A csontváz helyzete más volt, mint a többié, kezei a medencze fölött keresztbe voltak téve.

Az 59-dik sírban gyermekcsontvázat leltek. A 60-dik sírban a csontváz fej nélkül feküdt. A 61-dik sírban a fülek táján két csonka bronzfülönfüggő, az egyiken megvan a belső kék gyöngy; a medencze táján cserépdarab feküdt.

62. sír. 1. Vaskés, a bal kéz alatt találták.

2. Csonka vaskarika, belé kapcsolt kisebb zárt karikával, melynek pálczás folytatása letört; a medencze táján lelték, ugyanott volt még egy kettős karika darabja.

3. Tojásdad alakú vaskarika, beléje kapcsolt kisebb kerek karikával, az előbbi karikák közelében lelték.

4. Négyszögű keretes vascsat töredéke; a medencze közelében került elé.

A 63-dik sírban a balkéz mellett vaskés feküdt, a jobb kéz mellett edénycserepet, a medenczén vascsat darabjait lelték, a baltérd táján pedig kapcsoló vaspánt töredékét. A 64-dik sírban a felső lábszárak között kettétört vaskés hevert. A 65-dik sírban a koponya két oldalán egy-egy bronzfüggő feküdt; a meglévő alsó hatoldalú gyöngy zöldes áttetsző üvegből való. Az alsó állkapocs táján korongos bronzkapcsot leltek két tagból, mely hasonló a 66. sír boglárihoz, csakhogy a körben álló rekeszek száma hat, a női tag hurka megmaradt és megvannak az egyiken a lemez aljából kiálló két lemezes fül és benne a ruha foszlányai és a másikon bőrszíj porló maradványai; a medencze alatt eltört cserépedény volt.

66. sír. 1. Korongos bronzboglár, középső foglalványában még megvan az üvegpaszta és némelyik félkörű rekeszben is megmaradt az üveglemez, hátsó lemeze síma, szélén két kis lyuk s evvel szemben a szél tulsó oldalán egy lyuk és szögecs maradt meg; a jobb vállon lelték.

2. és 3. Fülönfüggők alsó gyöngyök hatoldalú és áttetsző zöld üvegből való, a felső ólomgyöngy; a fülek táján lelték.

4—16. Üveggyöngyök; egészben 49 db került ki a nyak táján, formájuk gömbös, csepp és kúpalakú, szinük áttetsző kék, sötétkék és zöld, vannak barnás és sárga sávokkal. A lábaknál agyagedény cserepei voltak. A 68-dik sírban a nyak táján apró üveggyöngyöket leltek.

69. sír. 1. és 2. Bronzkarpereczek hengerded vastag sodronyból nyiltan álló egyenes metszésű végekkel, a végeken hármas gyűrűvel díszített pánt, az egyiken csak egyik maradt meg, a karokon lelték.

3. és 4. Bronzfülönfüggők síma nyilt végű sodronyból, mely egyiken hengerded (3.) a másikon négyélű. (4.) Az alsó hatoldalu hasábos gyöngy mindkettőn megvan, a gyöngy tövén két szélén gömböcsös foglalvány, a karika belsejébe benyuló peczeg csak egyik függőn maradt meg, (4.) de itt is hiányzik a gyöngy, s ugyane példányon megvan a felső gyöngy számára szolgáló peczeg, tövén gömböcsös gyűrűvel. A fülek táján lelték.

5—43. Nyaka táján 116 drb gyöngy volt, melyekből rajzaink a jellemző formákat bemutatják; az üveg átlátszatlan zöld vagy kék, áttetsző zöldes fehér, sárga; továbbá volt egy karneol, egy gránát s egy kristálygyöngy. A medencze táján kis vascsat töredékei bal karjánál edénycserepek hevertek.

CCLIV. Závodi sírmező. (Tolna m.) A Hőgyész felé vezető ország-út mentén elterülő szőlőhegynek körülbelül közepén nagy sírmező terül el, melyből Wosinszky Mór 104 sírt ásatott föl és írt le. Arch. Ért. 1896. XVI. 12—30. Ugyanazon táblákat és ugyanazon magyarázó szöveget újból közzétette «Tolnavármegye az őskortól a honfoglalásig» című művének II. kötetében. A sírleletek a N. M.-ban őriztetnek. A csontvázak sorosan feküdtek, fejjel nyugotnak, lábbal keletnek, a szőlőművelés sok sírt fölbolygatott, két sír lovas sír volt, ez is meg volt bolygatva.

7. sír. 1. Vaskarika, rajta vasgyürű, mely csonka peczegbe megyen át, mellette vascső darabja és egy vékony bronzlemez kis darabja volt, a bal felső lábszárnál lelték.

2., 3., 5., 6. Három egymásba fűzött (6.) és egy hasonló nagyságú egyes zárt vaskarika (2.) valamint két nagyobb karika töredéke (3. és 5.) talán ugyanegy vaslánczhoz tartoztak; a felső lábszárnál lelték.

4. Vascsat keretének töredékét a medenczecsont mellett lelték.

7—9. Gyűrűs végű sodronypálczák bronzból, öt egymásba van kapcsolva (9.) két kettős gyűrűjű pálczika össze van kapcsolva és mindegyiknek a végébe belé van kapcsolva gyűrűjével egy kis hegyes végű pálcza (8.), rövidebb pálcza sodrony, egyik vége gyűrűs, másik vége hegyes és kam-

pósan behajlik, (7.) egészben volt 11 ily «lánczszem» — valamennyi a nyak táján került elé.

10. és 11. Két ezüstfüggő; a karika felső fele síma és tompa végű; az alsó végén és a karika ellentett pontján, két apró pléh gyöngy szemcsézett vagy síma gyűrűtagok között, a gyöngyök két-két összerakott félgömbből állanak s az összeforrasztás helyét sodronygyűrű födi. A karikán legalul hasonló, de nagyobb pléhgyöngyön megyen keresztül a karika, itt a forrasztási vonalat három szemcsés gyűrű borítja, mindkét félgömb fölületét sorba rakott pápaszemű szemcsés sodronyidomok ékítik; a csontváz mindkét füle táján lelték.

A 8-dik csontváz nyakánál bronzsodronyos lánczszemeket leltek, a jobb felső lábszárnál vaskés feküdt, a medenczénél egy nagyobb s egy kisebb vascsat; a bal felső lábszárnál vaslánczi különböző nagyságú karikái feküdtek, melyekből négy még egymásba volt kapcsolva. A 14-dik váz nyakánál 200 üveggyöngyöt gyűjtöttek; a csöppfélékben és némely gömbölyűekben vékony bronzcsövecske volt, némelyikben a sodrony is megmaradt; a gyöngyök közt kis állatkának patinától zöldre festett tiz lyukas hátcsigolyája feküdt. A jobb és bal felső karcsont között egy vaslánczi 42 töredékét gyűjtötték össze, a legkisebb karikákból 10 még egymásba van kapcsolva. A karikák közt feküdt egy csőalakú vaslemez négy darabja és egy 3 cmnyi gömbölyded s szárán átlyukasztott bronztárgy; alighanem a vaslánczi végső karikájáról csüngött le.

16. sír. 1. Vaskés.

2. és 3. Háromélű vas nyílcsúcs.

4—5. A nyílcsúcsok száraiból való töredékek.

7. és 8. Vaskés(?) csonka töredékei.

CCLV. *17. sír.* 1. Vaskés csonka darabja, a fahüvely rostjai még rajta tapadnak; a felső jobb lábszárnál lelték.

2—3. Vaskarikák töredékei, a két alsó lábszár között lelték más vaskarikákkal együtt.

4. Makk forma bronztárgy, belsejében rozsdásodott vastöredék; talán a vaslánczi csüngő tagja volt.

5. és 6. Ezüstfüggők, mindkettő hiányosan maradt fönn, hasonlítanak a 7-dik sír függőihöz, csakhogy a nagy bogyó közepén vékony sodronyfonadékú sáv fut körül.

A 18-dik sír medenczéjénél vascsat töredéke feküdt; a

jobb felső lábszár mellett háromélű vasnyílcsúcsot leltek. A 19-dik sír csontváz medenczéjénél vascsat feküdt, a bal felső lábszár mellett egy második kisebb csatot találtak; ugyanott leltek egy 22 kis vaskarikából álló lánczot s egy bronzpántú vaskést.

23. *sír.* 1. 2. 9. 12—15. Faveder vasabroncsainak töredékei, egészben 24 töredék maradt; a két lábfej között lelték. A faveder fülpántjaiból maradt töredékek; ugyanott találták.

4., 5., 10., 16. Sodrott vaspálcza, a veder füléből való; ugyanott lelték.

3. Vascsat a medencze közepén volt.

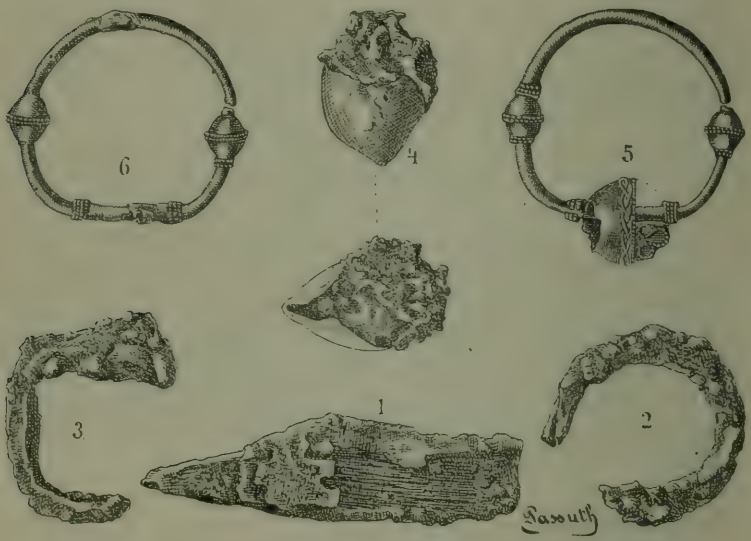

17. sír. 2 3 n.

CCLVI. *24. sír.* 1. Vaskés; a jobb felső lábszárnál lelték.

2. Bronzkorong, rajta karika fele, a korongon vasrozsda; ugyanott találták.

3. Zárt bronzkarika, hiányosan öntve; ugyanott lelték.

4—10. Vaskarikák darabjai, talán csatból, a medencze táján lelték.

11. Római kori bronzfibula, félkörbe hajló nyakkal, makk idomú végső gombbal, tövén két gyűrűtag, a hüvely a félkör másik széléből a félkörre derékszögben áll, hosszú csőszerű idommal bír.

12—32. Üveggyöngyök, nyakánál 83 darabot gyűjtöttek, némelyikben megvan a vékony bronzcső vagy a sodrony, némelyik két, három vagy négy tagú.

A 25-dik sírban a medencze csonton vascsatot, a jobb felső lábszárnál vaskést és két háromélű vasnyílcsúcsot leltek. A 26. csontváz medenczéjénél széles penge töredéke feküdt, a jobb felső lábszár mellett vaskés, mellette a nyelének a vaspántja; a baloldali felső lábszár mellett háromélű vasnyíl feküdt, szárához még farostok tapadnak. A 28-dik csontváz medenczéjénél vascsat, jobb kezénél vaskarika feküdt, jobb felső lábszáránál többszörösen átlyukasztott fanyél, benne a vasszerszám kerekded vége. A 30-dik sírban a jobb felső lábszárcsont mellett vaskés feküdt, nyelén széles vaspánttal, a medenczénél hossznégyszögű vaskapocs hevert, a felső lábszár vasláncz és egy csontnyél külsejét bevágásokkal s vörös festékkel ékítették, benne még egy kis vasdarab volt.

31. sír. 1. Bronzkarika, a bal fül mellett lelték.

2. Vascsat összerozsdásodott töredékei, a medencze közepén találták.

3. Agyagedény, szűk nyílással, fül nélkül, felső felét körülfutó vonalas sávok ékítik; a lába végénél lelték.

CCLVII. *32. sír.* 1. Vaskés, korhadt fatokján gombbal ellátott 4 cm. széles vaspánt volt.

2. és 3. Háromélű vasnyílak töredékei, egyiknek szárnya alul átlyukasztott (3.) a medencze jobb oldalán lelték.

4. és 5. Szíjvég kettős ezüstlemezből, két átjáró szögecscsel, melyeknek feje gömbszeletű volt; a bal felső lábszárnál lelték.

6. Csonka szíjvég kettős ezüstlemezből, két átjáró szögecscsel; a bal felső lábszárnál találták.

7—8. Ezüstkorongok lehajló karimával, közepett gömbszelvényű kis dudor; a medencze közepén lelték.

9—11. Ezüstlemezű szíjvégek a nyílás táján három pálczataggal; egy átjáró szögecscsel; a bal felső lábszárnál lelték.

12. Zárt bronzgyűrű; a jobb felső lábszár közepén találták.

13. Bronzcsat, tojásdad keretű; a medencze közepén lelték.

37. sír. A balfelőli ábra áttört művű bronzfibulát mutat fölülről és oldalt; a rajz alsó része nem világos, kevés képzelemmel alacsonylábú széles talpú két fülü edény ido-

mát lehetne fölismerni, melynek két széle az áttörés fölött két körhajlású indába megy át, mely közepett közös szárrá egyesül és a szár fölül három szirmú virággá szélesbül; a virág középszirma nincs áttörve, ennek alján van a horgos lemez a tüske hegyének befogadására, az «edény» középrésze szintén nincs áttörve, itt volt a tüske és rugója, vagy csuklója (valószínűleg vasból), a tüske elveszett, de a rugó helyén rozsdás vastömb maradt. A bal kulcscsontnál lelték. A jobb felőli rajz vaskés töredékét ábrázolja, melyet a jobb felső lábszárnál leltek.

CCLVIII. *38. sír.* 1. Fülönfüggő, négyélű bronzsodronyból, két tompa závár véggel peczken csüngő üveggyöngygyel, a peczken apró gyűrűcske; a jobb fül táján lelték.

2. Constantinus m. apró bronzérme, átlyukasztva; a bal alsó karcsont töve mellett találták.

3. Vascsat négyszögű keretének töredéke.

4. Vaskarika, csonka.

5. Elhajlított bronzkarika töredéke, rajta másfélhajlású apró sodronygyűrű; a nyaka tájáról való.

6. és 7. Üveggyöngyök, nyakánál lelték.

8. és 9. Sodronykarikának két csonka darabja.

10. és 11. Rovátkolt sodronyból alakított két apró pereczidom, a nyaka táján lelték.

A 39-dik sírban a medenczecsonton tojásdad alakú vascsat volt, egy silex penge töredéke és egy csiholó vas. A jobb felső lábszár tövében kis vaskés feküdt, melyhez farostok tapadtak és egy vaskarika, jobb térdénél négyszög keretű vascsat volt. A 40-dik számú csontváz medenczéje mellett ezüstlemezű szíjvég töredékei s egy vasszeg feküdt. A 42-dik csontváz medenczéjénél két tüskéjű vascsat és egy nagy vaskarika volt. A 43-dik csontváz jobb fülénél nagy bronzfüggő feküdt, a medenczénél vascsat. A 46. csontváz medenczéjénél tojásdad vascsat bal felső lábszáránál vaskarika s egy 15 cmnyi vaskés feküdt, melynek pengéjéhez farostok tapadtak. A 49-dik csontváz medenczéjénél vascsat feküdt és két boglár alján kampós szögecscsel; mindkét felső lábszár mellett vasszíjvég volt, hozzájuk tapadt vastag vászondarabbal.

51. sír. Kettős sír, felnőtt és gyermek. 1 Durva agyagedény, a felnőtt lábánál lelték.

2. Bronzcsörgő, alsó felén négy keskeny rés, fölül négy-

szöglemezű füllel, belül bronzgömböcsök, a gyermek nyakán lelték.

3. Bütykös ezüstgomb, alján füllel; a mellen lelték.

4. és 5. Bronzfüggők síma karikán, tompa kúpú pléh csövecske csüng, melynek felső s alsó nyílását gömbszeletű lemezke borítja, a csüngő síma oldalát fölül, alul és közepett harántosan körülfutó rovátkolt gyűrűcske ékítette; a felnőtt csontváz mindkét füle táján lelték. A gyermek nyakán leltek még üveggyöngyöket.

54. sír. 1. és 2. Két összesodrott bronzhuzalból képezett karikák, a fülek táján találták.

3. Síma sodronykarika egymás fölé nyúló végekkel; az egyik újján lelték.

4. és 5. Fülönfüggők rossz ezüstből, hasonlók az 51-dik sír fülönfüggőihez, csakhogy a csüngőket ékítő karikák sodrottak.

6—9. Az újj gyűrűhöz tartozó hengerke lemez töredékei, a kerekded lemezű záradékon keretbe foglalt sárga üvegpaszta volt.

10. Durva cserépedény, nyakát és hasát fölváltva kettős egyenesek és kettős hullámsorok ékítik.

Az 55-dik sz. csontváz bolygatva volt, mellette találtak vaskést, vascsatot, számos apró vasdarabot, az övhöz tartozó három bronzkampót s egy kis bronzcsatot, rajta csuklóban járó vastüskével. Az 56-dik földult csontváz egyik fülénél kis bronzfüggő feküdt nagy üveggyöngygyel s alatta kis bronzkarika lóg. Voltak még: vascsat, vaskarika, nagyobb és kisebb vaskés, szegforma vaskampók és több vaslemez töredék.

CCLIX. *57. sír.* 1. Cserépedény, széle kicsorbult; a lábnál lelték.

2. és 3. Fülönfüggők ezüstből, melyekről nagy üveggyöngy lógott; a fülek táján lelték.

4. és 7. Bronzkarpereczek csonka darabjai, a kerek átmérőjű sodrony vége körded lemezzé lapúl; az egyik kar mellett feküdtek.

5. Félgömb idomú gyöngy.

6. Csonka peczeg síma és rovátkolt kis gyűrűvel a közepén.

A 61-dik számú sírban kopott s átlyukasztott római bronzérem. A 62-dik csontváz medenczéje mellett vascsatot,

jobb felső lábszáránál vaskést találtak, melyhez farostok tapadtak, lábszára tövében balfelé tojásdad alakú bronzkarika feküdt.

63. sír. 1. Bronzcsat a lemez s a kerete egy tagban van öntve, vastüskéje odarozsdásodott, a csuklótagok haránt-osan álló egyenes pálczatag, a lemezen három lyuk; a bal felső lábszárnál találták.

2. Ezüstgyűrű ketté tört s elhajlított lemezes karikája és fejkorongja; ez utóbbi perimés, közepett gömbszelvényű és közben sugárszerűen elhelyezett pálczatagok; a bal kéz mellett lelték.

3. Négy élű nyílt végű bronzgyűrű; jobb kezénél lelték.

A jobb felső lábszárnál vaskés elrozsdásodott darabjait lelték.

A 64. számú sírgödörből előkerült egy vaskés, melyhez farostok tapadnak és egy vasfibula többszörös csavarodású szárral és a tüske számára egyenes réssel.

65. sír. 1—3. Határozatlan rendeltetésű vaslemezek; a bal felső lábszár tövénél lelték.

4. Kés nyelének vashüvelyéből való töredék; ugyanott lelték.

5. Vascsat keretének darabja, a medencze tájáról.

6. Bronzfüggő, síma karikából peczken csüngő üveggyöngy, a peczek apró hurokban végződik s a gyöngy s a karika között kettős gyűrű van; lelték az egyik fül táján.

7—15. Gyöngyök, köztük gránátgyöngy (11.) a nyak táján lelték.

66. sír. A csontváz lábánál edényt találtak, kékesszürke agyagból nyakát és hasát két sűrűen rakott hullámvonalakból alakított és sorakozva ötöt egyenesből rakott két párhuzamos sáv díszíti (ábra). A medenczecsont mellett két vascsat volt.

A 68-dik csontváz nyakán vasrozsdán tapadó üveggyön gyöket leltek; a medencze mellett vascsatot és két nagy

66. sír. cca 1/4 n.

vaskarikát leltek, jobb felső lábszára tövénél vaskés feküdt, rajta farostok és hüvely pántja vasból; a jobb felső lábszár alsó fele mellett szíjvég bronzkereteit lelték, a lába végénél darabokra tört cserépedény volt.

A 70-dik feldúlt sírban üveggyöngyöket, két kis vaskarikát, gömböcsökkel díszített ezüstgömb darabjait leiték, mely függőből való.

CCLX. *71. sír.* 1. Újjgyűrű bronzlemezű pántból.

2. Vaskés hüvelyének bronzpántja, felső oldalát harántosan álló két szélesebb és két keskenyebb domborulat ékíti.

3. Bronzgyűrű.

4. Gyűrűfej (?), ezüstkorong, szélén rovátkolt sodrony, közepén rekeszbe foglalt világoszöld üvegpaszta.

5. Fülönfüggő töredéke üveggyöngygyel, bolygatott sírból.

6. Bronzlemezű korong karimája gyöngyözött, közepett gömbszelvényű dudor.

72. sír. 1. Hengerded csontnyél fölületét négy szélesebb és négy csoportban keskenyebb kifaragott gyűrűtagok ékítik, a felső jobb lábszárnál lelték.

2. 3. és 5. Négyszögkeretű vascsat töredekei; a medencze közelében lelték.

4. Vaskés; a felső jobb lábszárnál találták.

6—8., 10. és 17. Határozatlan vastöredék.

9., 16., 20. Vaskarikának három darabja.

11. Hurkos végű bronzkampó.

12. és 13. Nyilt végű apró bronzkarikák; a nyaka táján lelték.

14. Gombos végű keskeny lemezke.

15. Üveggyöngy sávos berakásokkal, a nyaka tájáról való.

18. Ezüstlemezű szíjvég töredéke, a hüvely széle maradt meg kettős sodronyos párkánynyal és a hüvelyen átjáró szögecscsel, a medencze táján lelték.

A bal felőli lábszárnál keskeny szíjvégek lemeztöredékeit gyűjtötték. A 73-dik feldúlt sírban voltak: silex vakaró, egy 17 cmes vaskés, többféle nagyságú vaskarikák, 2 cm. széles vasabroncsok, melyen facsöbör rostja tapadnak, két vascsat és vaskard pengéjének töredéke (?). A 74-dik feldult sírban leltek vaskést, vascsatot, vaskarikákat, faveder vasabroncsait, üveggyöngyöt, szíjlemezeket, bronzkapcsot, 2 római rézpénzt (egyik átlyukasztott) és egy durva cserépedényt.

A 76-dik csontváz medenczéje táján volt vascsat, a bal felső lábszárnál egy széles vaskampón lógó vaskarika és egy vasszeg, melyhez farostok tapadtak. A 77-dik sír medencze táján volt vaskarika és jobb felső lábszáránál 24 cm. hosszú vaskés, egy vasszög, melynek feje karikán végződik, a jobb felső lábszár mellett volt háromélű vas nyílvég, lábánál pedig szürkés agyagból készült edény feküdt. A 78-dik feldúlt sírban volt nagy ezüstfüggő filigrános díszű gömbbel, két nagy vaskarika, egy vascsat és vaskés feküdt. A 79-dik és 80-dik számú sírüregben hamuval kevert apró széndarabkák közt felnőtt csontváza és keresztben fekvő kis gyermekcsontváz volt.

83. sír. 1. és 2. Bronzfüggő háromoldalú gúla idomú csüngővel, mely alul gömbben végződik, a gúla minden oldalába apró vonalas kör mélyedés van, az egyikhez vászondarabka tapad; a fülek táján lelték.

3—7. Üveggyöngyök sávos berakásokkal; a nyak táján lelték. A fej jobb oldalán hengerded durva agyagedény volt, rovátkolt peremmel. A 84-dik bolygatott csontváz mellén vastüskéjű bronzcsat feküdt.

CCLXI. *86. sír.* 1. Háromélű zárt ezüst karika, a széléből csúcsba futó keretféle állott ki, mely csonka.

3. Kúpos bronzkorong lehajló széllel, a széle táján bevert pontsor egyik oldalához vasrozsda tapadt — talán vasláncz végét díszítette.

4. és 7. Vaskarika két töredéke.

5. Vaskarika, csonka.

6. Vascsat tojásdad kerete, tüskéje hiányzik.

A 87-dik sírban ezüstfüggő volt, aranyozás nyomaival, továbbá tojásdad keretű csat, elrozsdásodott vaskés töredéke és alaktalan vasdarabok.

89. sír cca 1/4 n.

89. sír. Durva agyagedény, peremében újjbenyomások.

91. sír. 1. Vaslemez közepett áttöréssel, hozzá rozsdásodott vászondarabbal és sodrott fonalakkal.

2. 3. Keskeny bronzszalagból alakított hengerded csövek, egyikben (3.) peczeg s rajta gyöngy.

14., 15., 16. Hasonló hengerkék.

17. Bronzcsövecske.

4—7. ? idomú bronzszalagokból alakított tagok, melyek mindegyikébe pápaszemes sodronytag van kapcsolva, ez utóbbinak alsó karikájából karikán csüngő bronzlemezke néha mindkettőn megvan a kis karika (5.).

9. Egy lóggós háromszögű bronzlemezke. Mind e tagok 2—9. és 14—17. nyakdísz alkatrészeit képezték.

8. Bronzkarika, alján rozsdás gumó.

11., 12. Üveggyöngyök.

10. és 13. Határozatlan bronzlemezkék.

A 97-dik sírban tűzverésre használt vasrozsdafoltú tűzkődarab feküdt, azonkívül voltak: vascsat, vaslemez és ólommal béllelt bronzlemezek.

98. sír. 1. Bronzfüggő a karikán három kis gömböcs és rajta nagyobb síma gömb.

2. és 3. Más függőkarikájának töredékei.

4. Vaskés.

5—7. Négyszög keretű vascsat darabjai.

8. Bronzpléhecske, csonka, közepett apró lyukkal.

A 100-dik sírban aczél és tűzkő volt, vaskés, vascsat töredéke és koptatott köszörükő egyik oldalán vasrozsdafolttal. A 101-dik sírban volt szürkés agyagból korongon készült edény, alja lyukas, oldalán hullámvonalas dísz. A 102-dik sírban voltak: Bronzfüggő, üveggyöngyök, fehér üvegedény két darabja, kis karikákból álló vasláncz, nyitott vaskarika, mindkét vége kihajló, két vaslemez, egyik átlyukasztott és madárcsontok.

A 103-dik sírban síma ezüstfüggő, egy színes üveggyöngy és egy kis vaskés volt.

CCLXII. *104. sír.* 1. Bronzkereszt, fölül karikás füllel, lemezes egyenes oldalú ágakkal, melyek kifelé kissé szélesbülnek, mindhárom ág széle lehajló. 1. számú rajzunk adja a keret képét tisztíttatása előtt, melléje tettük a tisztogatás utáni rajzát $^3/_4$ n., mely a rajta fölismert bevésett föliratot is mutatja. (Arch. Ért. 1896. XVI. 59. l.) A fölirata: AΓ|I|OC AΓI|OC|AΓ|IOC|KC|CA|BA|OΔ azaz: (h)agios, (h)agios (h)agios K(risto)s Sabaot.

2. és 3. Üveggyöngyök négy erős dudorral.

A sírban még vékony bronzlemez néhány töredékét lelték. A závodi sírmezőről származó agyagedények:

4. nyakán egyenes vonalú, hasán két csoportban hullámvonalas díszszel;

5. peremén újjbenyomásokkal;
6. peremén ferdén futó vonalas mélyedésekkel;
7. virágcsöbör-idomú négy csücskös sarokkal.

CCLXIII. Csúnyi sírmező. Fölásatta és leírta dr. Sötér Ágost, Arch. Ért. 1894 XIV. 307—310. A pozsony—szombathelyi vasút melletti ároktalp megvizsgálása alkalmával Dr. Sötér 1894-ben a csúnyi határban (Mosony megye) a gr. Henkel-féle birtokon, a «Maria Taferl» düllőbeli föld és vasút közötti árokban a tiszta kavics talapzatban reá akadt három sírra, melyet fölásatott; a három sír egy méter hosszú, egy-egy méter 25 cm. széles négyszög alakú területen kerültek elé.

1. sír. Férfisír, éjszaknyugot-délkeleti irányban két méternyi mélységben feküdt; az emberi csontok el voltak korhadva.

1—4. Csuklyós dísztag bronzból; az ötszöget megközelítő áttört művű lemezt központ körül csoportosuló négy félholdas levél díszíti, melynek szárai a középső négyszögű áttörést bekeretelik és a négyszög két ellentett csúcsából kettesével egyesülvén, a lemez keretére reá mennek. A kisebbik lemezkét két gyűrűsvégű inda díszíti, mely közepett emelkedő szárhoz símul. Tizenkét darabot találtak a medencze táján.

5. A bronzszíjvég két lemeze; oldalnézetben (5 *b*) áttört mű félkörhajlású véggel; egyenes végén egymás mellett két kettős gyűrű domborodik, egy kicsi zárt gyűrűt mindig körül vesz egy szabálytalan idomú nyilt végű nagyobb gyűrű; a két nagyobb gyűrűn a tér hossztengelye irányában egymásra helyezett hat pár patkós hajlású inda emelkedik, mindegyiknek a hajlásában kis zárt gyűrű van; a szíjvégnek a szíj befogadására szolgáló pöczkei nagyjából durva állatfőket példáznak; szintén a medencze tájáról való.

6—8. Kisebb szíjvégek bronzból, mindig két-két lemezből állanak; a lemezkén hármas hajlású leveles inda domborodik, a szíj befogadására szolgáló hüvelyt közös szárú kétlevelű inda díszíti; öt példány volt, ugyanott találták.

9—12. Övről való díszlemezkék bronzból, nagyjából félkorong idomuak, a körhajlás külső szélén a pöczög befogadására szolgáló kis kihajlással; más két pöczög ül a két sarokban, közben körszelvényű behajlás patkó formáját adja az ékszernek; a félkör szélén inda domborodik két felől a félkör legerősebb kihajlása felé és a mezőbe gyűrűt bocsájtva érintkezik; négy darab volt, találták ugyanott.

13 *a*. és 13 *b*. Bronzcsat, a lemezt diszítő domborulat zavaros.

14. Kés hüvelyéhez (?) tartozó bronzlemezű pánt; fölülről (14*a*) és oldalt (14.*b*).

CCLXIV. Csúnyi sírmező. Fölásatta és leírta dr. Sötér Ágost, Arch. Ért. 1894. XIV. 311.

2. *sír*. Női sír éjszaknyugot-délkeleti irányban feküdt 1·95 m. mélységben; csontváza el volt korhadva.

1—2. Aranyozott bronzfülönfüggőpár, a karika négy helyen gömböcsös díszszel. 3. és 4. Keskenyebb s szélesebb bronzlemezke.

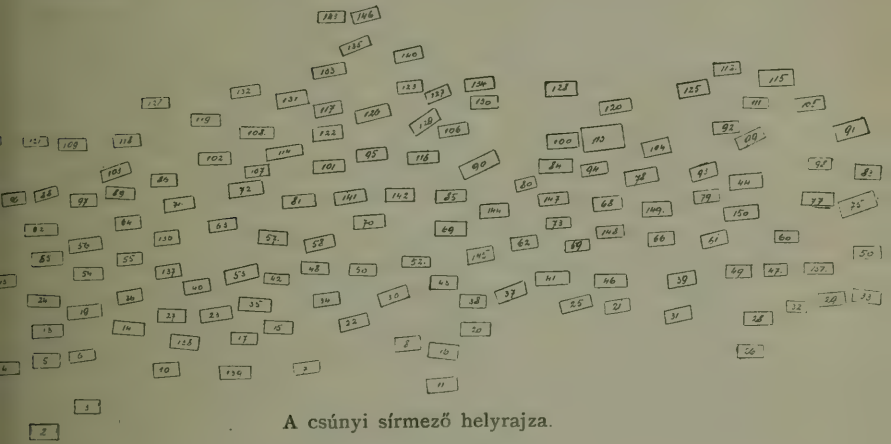

A csúnyi sírmező helyrajza.

5. Vaskés, találták a bal kéz mellett.

6. Korongos átlyukasztott orsó agyagból; találták a jobb kéz mellett.

7—15. Üveggyöngyök, egyes, kettős, hármas, négyes tagozású példányok, egészben volt husz darab.

3. *sír*. Női sír, a mellén kis bögretöredéket és sok gyöngyöt leltek, a miért azt véli dr. Sötér, hogy miként a nemesvölgyi temetőben tapasztalta, ebben a sírban is gyerekkel együtt volt eltemetve az anya.

1. és 2. Bronzfülönfüggő lecsüngő kék üveggyöngygyel.

3—4. Bronzlemezű pántocskák.

5—11. Apró bronztöredékek, talán szelenczéből valók.

12—29. Fekete, barna s egyéb szinű üveggyöngyök, némelyek (18., 24.) reá font kidomborodó fehér üvegborákkal.

30. Durván készült agyagedény feneke.

Volt azonkivül vas késecske.

A buzgó kutató e kedvező kezdet után, mely valószinünek tüntette föl előtte, hogy nagyobb temetőnek a nyomában van, ugyanazon évben folytatta kutatásait és föltárt 151 sírt, melynek helyfekvését mutatja az ide zárt térrajz (401. l.).

CCLXV. Csúnyi sírmező (Mosony m.). Fölásatta és leírta dr. Sötér Ágost. Arch. Kk. 1895. XIX. 88—89.

4. sír. 1. Bronzszíjvég, a szíj befogadására szolgáló hüvely külseje síma négyszögű, a szögecs helyével; azontúl keretes térben a hüvely nyilása felé egymás mögött sorakozó két griff.

2. Kisebb szíjvég bronzból, hasonlít az előbbihez, de csak y griff áll a hüvely nyilása felé; nyaka és farka között félkörhajlású domborított vonaldísz, egyik vége behajló; a szíjvég másik oldalán ∾ formára hajlított domború vonaldísz, a végső körhajlás meg van duplázva s mindegyik külső ág háromszögben végződik.

3. Pántlemez bronzból, csonka, két apró lyukkal szögecsek beléerősítésére.

4. Egy darab bőrszíj, melyen megmaradt egy darab bronzlemez és rajta látható két szögecs feje.

5. Elgörbített vasszög, lapos fejjel, mely talán korong idomú volt.

6., 7. és 9. Nyílcsúcsok vasból, a száruk kerekded, a felső részük négyoldalú volt.

8., 11. és 13. Három különböző nagyságú vaskés, csak az egyiken (8.) maradt meg a tövén a szár.

12. Vasbalta négyszögű köpűvel. — A sírban volt még egy jól föntartott férficsontváz s egy agyagbögre.

CCLXVI. Csúnyi sírmező (Mosony m.). Fölásatta és leírta dr. Sötér Ágost Arch. Közl. 1895. XIX. 89—90.

5. sír. 1. Vaskés (?) szára felőli három darabja.

2. Vasbalta pengéje, a penge éle kevéssé kihajló, oldalszélei egyenesek, köpűje letört.

3., 4. Vaskarikák két töredéke, talán csatból.

5. Bronzpálcza, közepett kiálló szögecscsel.

6. és 7. Ugyanazon bronz-szíjvégnek két oldala, a hüvely fölülete egyik oldalon (7.) sima, a másikat domború díszek ékítik (6.). Ez utóbbin a fönmaradó tért háromhajlású inda ékíti, mindegyik hajlásban az inda dústagozású virágot hajt ki, mind a három virág tengelye a szíjvég hossztengelyébe esik. A szíjvég túlsó oldalán (7.) az inda négyhajlású és minden hajlásban egy virág van, mely kevésbbé dús.

8. és 9. Két kisebb szíjvég bronzból; az oldalukat ∾-idomú inda dísz ékíti, oldalhajtásokkal. A 8-dik számú hüvelyében egy szögecs még megvan, mely a hüvely széléből kiálló lemezes pöczkön megy át; a másik szíjvég (9.) egyoldalú és végén még megvan a két szögecs.

10. és 12. Négyszögű bronzlemez, domború keretben áttört munkájú kidomborodó griff-alak balra áll; a négy sarokban lyuk vagy szögecs. Volt még egy harmadik ily szíjvég, de az csonka és rajzát nem közöljük.

11., 13. és 14. Hasonló pántok, de az egyik hosszabb szélükből két csuklótag áll ki s az egyik csuklóban (11.) még benne jár a nyelvidomú díszlemezke, rajta két egymásfelé álló körded hajlású indadísz s azontúl öt gömböcsös dudor.

15. Bronzcsat; a szíjra való lemez otszögű és van még benne két szögecs, azon kívül látszik még más öt lyuk az S-hajlású két domborodó indadísz között; megvan az egyik csuklóhüvelyben a csuklószög; a kampós peczeg tövét hornyolatok, a tojásdad karika fölületét egymás mellett sorakozó dudorok ékítik.

16. és 17. Lemezes négyszögű bronzpántok, egyik hosszoldalukon körded végű rés nyúlik a pánt közepéig, attól jobbra-balra egy-egy apró lyuk van s az egyik pánton (17.) az egyik lyukban kiáll egy kis szögecs.

18., 19. és 20. Szívidomú áttört művű bronzlemezkék négy áttöréssel, a két csúcsba futó szél csipkézett. — A sírban férficsontok (?), mellettük agyagbögre.

CCLXVII. Csányi sírmező (Mosony m.). Fölásatta és leírta dr. Sötér Ágost. Arch. Közl. 1895. XIX. 90—91.

6. sír. 1. és 4. Egy vaskés összetartozó darabjai, melyeknek összeillő voltát a rajzoló nem ismerte föl.

2. Vaskés pengéjének darabja.

3. Nyilcsúcsnak vasból csonka töredéke.

5. és 6. Bronzszíjvég, mindegyik két-két összeillő lemezből áll; a hüvelyben két szögecs s az ellenrész körded végén egy szögecs tartja azt a két lemezt; a hüvely fölületét körülfutó keret a nyilás szélén két egymásfelé irányúlt dudort képez, mely a szögfej hozzávételével könnyen állatfejnek képzelhető; azontúl ∾-idomú inda domborodik mindegyik hajlásban körded levéllel.

7. Szíjvég bronzból, kisebb, egylemezű, áttört művű dísz-

tés, dísze hasonlít az 5. és 6. lemezéhez, csakhogy egy harmadik körlevél járul a kettőhöz.

8. Bronzcsat, körded végű lemezzel, három szögecs, kettő a tövén egy legerősebb kihajlásán, fölületét széles körded levélbe végződő domború indahajlás ékíti; a csukló hüvelyben megmaradt a csuklószög darabja, karikája tojásdad idomú, háromlapú, pöczke kampós és négyélű.

9—14. Csuklóban járó pántos lemezkék, egyik nagyobb és nagyjából ötszögű, tompított hegyekkel, rajta két szögecs, a kisebbik félköridomú, mindegyiken domború dísz, a nagyobbik lemezen a mustra közepett fölfelé álló lándsaforma pálczát képez, melynek tövéből kétfelé S-hajlásban inda emelkedik, az alsó hajlásban az inda körlevélben tágul, a felsőben kéttagú levélben végződik. A kisebb lemez tövén a mustra gyűrűcskéből áll, melyből kétfelől hajlított pálcza indúl ki és egy-egy gyűrűcskében végződik.

15. Apró kúpidomú bronzlemezke.

16. Hossznégyszögű lemez, egyik hosszabb szélén keskeny res nyúlik közepe felé, mellette két szögecs még eredeti helyén van.

17—19. Félkörű lemez, két sarkán és legerősebb kihajlásán körded peczeg s benne szögecs, a fölületét keretbe foglalt körlevélben végződő inda ékíti, mint domború díszítmény.

21—25. Áttört rhombikus lemezkék, ferdén lefutó fallal a szélükön, mindegyik csúcson körded idomú tag s közben tojásdad tag.

A 7-dik sírban törött bögrét leltek. A 8-dik sírban bronzpléhvel borított 6·5 cm. hosszú, 5 cm. széles, 1·5 cm. vastag fadarabka volt, a szögecsek még benne vannak s vékony bronzkeret, ezen kívül nagy mennyiségű fakorhadék, talán szekrénykéből (?); agyagorsó és bögre. A 9-dik sír mellékletet nélkülözött.

CCLXVIII. Csúnyi sírmező (Mosony megye). Fölásatta és leírta dr. Sötér Ágost. Arch. Közl. 1895. XIX. 91—92.

10. sír. 1. és 2. Háromélű vasnyílcsúcsok darabjai.

3. Négyszögű vasnyíl (?).

4. és 5. Szíjvégre való két áttört művű bronzlemez, mely egymáshoz tartozik és egyforma; a szíj befogadására két egymással szembe néző állatfej szolgált, melyeken egy-egy apró lyuk a szögecs számára szolgált; a fönmaradó mező

domború ékítményét ∽-hajlású indadísz képezi, melynek mindegyik vége holdidomú levélbe nyilik.

7. és 8. Két egyforma bronzlemezszíj végéről, hasonlít a kisebbikre, csakhogy az inda háromhajlású, mindegyik hajlás belsejében holdidomú levél s a levél tövén oldalhajtás.

11. sír. $^{2}/_{3}$ n. 1. és 2. Kerek boglár bronzból, gyűrűs keretben közepett kerek keretben gömbszelvényű zöldes-sárga üvegpaszta, körülötte reányiló $^{3}/_{4}$ körhajlású keretben öt hasonló üveglemezke volt; csak a második boglár középső üveglencséje maradt meg, a többi üvegbetét mind kihullott.

3. Orsó sárgás-vörösre égetett agyagból.

4. és 5. Fülönfüggő pár, egyiken (4.) az alsó gyöngy fekete üvegpasztából, a másikon úgy az alsó, mint a belső és felső gyöngy áttetsző sötétkék.

A sírban volt egy törött bögre; a női csontváz jó karban volt.

A 12. sírban elkorhadt gyermekcsontvázat leltek mellékletek nélkül, a 13. sírban szintén elkorhadt gyermekcsontváz mellett bögre töredékeit, a 14-dikben ugyanoly sírban szintén cserepeket, a 15-dikben női csontváz mellett a jobb kéznél vaskést, a bal térdnél orsógombot, a 16-dikban nagy és kis szíjvéget és tizenkét szíjkapcsot, valamint egy hüvelyt s egy csatot bronzból s egy vascsatot; a 17-dik, úgyszintén a 18-dik sír nélkülözte a mellékleteket.

CCLXIX. Csúnyi sírmező (Mosony m.). Fölásatta és leírta dr. Sötér Ágost. Arch. Közl. 1895. XIX. 92—93.

19. sír. 1. és 2. Ugyanegy szíjvégről való két egymásra tartozó lemez, egyenes végükön két állatfej s fél teste egymás felé fordúl és száján egybefolyik, a fönmaradó részen áttört dombormű: négyhajlású inda, minden hajlásban félholdidomú levél s a levél tövén kívül csúcsos hajtás.

3. Háromélű vasnyílcsúcs, egyik széle kicsorbult.

4. és 6., 5. és 7. Két szíjra való dupla lemez, a rajz mutatja az összeillesztés módját; a lemezek domborulata háromhajlású indát ábrázol, minden hajlásban kéttagú levél.

8. Áttört művű díszlemez bronzból, rajta három szögecs, közös törzsből kétfelé kiinduló négy ágból áll.

9., 10., 11., 12. Három kapocs bronzból, kettőnél megvan még a csuklóban járó kisebb tag, a kisebb tagon egy nagyobb és négy kisebb lyuk, a nagyobb lemezen ∽-idomú

indadísz félholdidomú levél a végén és a levél tövén csúcsos kiágazás.

13. Sima zárt karika bronzból.

CCLXX. Csúnyi sírmező (Mosony m.). Fölásatta és leírta dr. Sötér Ágost. Arch. Közl. 1895. XIX. 93—94.

20. sír. 1. Áttört művű dupla bronzlemezű szíjvég; a nyilás táján harántosan két hosszúkás keskeny bekeretelt mező, egyikben csipkézett szélű domborulat, a másodikban középső köridomból kétfelé váló indadísz, hajlított véggel domborodik; a fönmaradó téren öthajlású inda domborodik, minden hajlásban holdidomú levél s a levél tövéből hegyes kiágazás.

2. Szíjvégre való kisebb lemez, rajta háromhajlású indadísz domborodik, minden hajlásban körbehajló indavég.

3. és 4. Két bronzkapocs, hasonló a 6-dik sír kapcsaihoz. (6—14. sz.)

5—6. Vaskés (?) töredékei.

7. Vasnyílból (?) való csonka részlet. Ezeken kívül bögrecserepek voltak e férfisírban.

21. sír. (Számozás nélkül.) Bronz, aranyozás nyomaival. Hat darab keretes szélű korong, mindegyiken két szögecs volt; két korongot rajzban mutatunk be fölülről és oldalt. Csipkézett szélű keretben balra álló férfifej és kéz domborodik, a fejen sapka vagy sisak, melyről takaró csüng nyakára, a kéz valami pálczafélét tart, melyen három harántosan álló ág van. Ugyanez a fej és kéz ismétlődik egy kapcson, melynek egyik sarka csonka. A sírban volt még két szívidomú övdísz három-három szögecscsel; a domborulat közepett összecsomózott két ágat ábrázol, melynek kétfelé hajló két felső ága teljes héttagú palmettlevélben végződik, míg a két alsó ág csak a belső tér felé bocsájt leveleket; az alsó két ág széléből háromkarélyú csücsök indúl ki. E tárgyakon kívül csak törött bögre volt a sírban.

A 22. sz. sírban csak elmállott bögre nyomai akadtak.

A 23. sz. gyermeksírban és a 24. sz. férfisírban melléklet nem akadt.

CCLXXI. Csúnyi sírmező (Mosony m.). Fölásatta és leírta dr. Sötér Ágost. Arch. Közl. 1895. XIX. 94—95.

25. sír. 1. és 3. Vascsat két darabja.

2. Vaskés csonka nyele, rajta a fa korhadt részeivel.

4. Áttört díszű kettős lemezű szíjvég bronzból; gyöngyözött erős karimával, két csipkézett szélű nyújtványnyal a

szögecsek számára; a nyújtványok tövén harántosan álló sima lécztag és valamivel beljebb a két karima alsó lépcsőjét összekötő rovátkolt második lécztag; az így bekeretelt téren a domborulatok képe kissé zavaros, mégis úgy látszik, hogy egy középső törzsből jobbra-balra kihajló ágakat képzelt a bronzműves, ezek az ágak azután körded áttörések szélén egymásba folynak; a középső törzsben néhány helyütt szintén vannak áttört nyilások.

5. és 8. Hasonló idomú és rajzú kisebb szíjvégek.

9. Hüvelyes bronzpánt, a rajz mindkét oldalról mutatja; a pánt két széle nyiltan áll és apró szorító lemezkékből kiálló négy szögecsből három még megvan; a külső lapját hullámos vonalak ékítik, közben egy sajátszerű vonalas rajz, melyet $\mathcal{JB}$ betűhöz lehet hasonlítani, a fönmaradó térben ponczczal bevert apró vonalkörök.

10. Csat, a lemez és karika egy tagban van öntve, a peczke számára négyszöglyuk van a lemezen, a peczeg hiányzik; a lemezen három szögecs; fölületén határozatlan domború dísz, melyből csak annyi világos, hogy egy középső lécz kétfelé osztja a mezőt, s mindegyik félmezőben ismét domborulat emelkedik.

11—18. Kapcsok; ilyen egészben 19 darab volt a sírban; a kapocs kisebbik tagja trapezidomú keret, melynek külső oldala rovátkos, egy példánynál, mely nincs lerajzolva, a kisebbik tagon sorjában egymás mellett öt apró lyuk megyen át; a csukló és csuklószögecs több példánynál még megvan; a nagyobb lemezen két szögecs, fölületét vonalas keretben beponczolt köröcskék érdessé teszik, közben pedig a mező hossztengelyében egymásból kinövő kettős levelek s végén hármas levél sorakoznak, a fölületük sima s egyes vagy kettős vonal képezi a szélüket.

19—20. Övdíszek, félkörűek, a kör legerősebb kihajlásán és a két sarkából a szögecsek számára körded kiugrás; a félkör básisán bemetszés; a bemetszés szélét és a két kiugrást a mező felé vonal határolja s innen szintén vonalas szélű, kétfelé hajló indúl ki, a két levél külső ágát félkörvonal kapcsolja össze és ezen legyezőszerűen négy levél sorakozik; ez idomok között apró vonalas körökkel érdessé tették a háttért.

21—25. Hasonló, de kisebb dísztagok; a sírban volt tizenegy darab.

Ezeken kívül volt egy törött cserépbögre.

A 26. sírban női csontváz mellett volt két fülönfüggő, egy karika, egy üveggyöngy, tizennégy gyöngy üvegpasztából egy orsógomb agyagból és egy bögre.

CCLXXII. Csúnyi sírmező (Mosony m.). Fölásatta és leírta dr. Sötér Ágost. Arch. Közl. XIX. 95—96.

27. sír. 1. Átlyukasztott korong sárgára égetett agyagból.

2. és 3. Fülönfüggők bronzból, alúl zöld és az egyiken (3.) fölül két üveggyöngy.

4. Hornyolt fölületű zöld gyöngy mázas anyagból.

5. Zárt bronzkarika, egyik helyen kopás nyomával.

6—9. Gyöngyök fekete üvegpasztából, ilyen volt 12 darab. Női csontváz.

A 28. sír gyermeksír volt melléklet nélkül.

29. sír. $^2/_3$ n. 1. Vaskés, csonka.

2. Bronzkarika, egyik helyen vékonyabb, nyilván a kopástól.

3. és 4. Fülönfüggők, fölül és alúl kék üveggyöngy.

5—8. Fekete üveggyöngyök; ilyen volt kilencz darab.

A női csontváz mellett volt egy tört bögre.

30. sír. $^2/_3$ n. 1. Középen átlyukasztott korong sárgára égetett agyagból.

2. és 3. Fülönfüggők kék üveggyöngyökkel.

Alig fölismerhető női csontváz maradványai.

CCLXXIII. Csúnyi sírmező (Mosony megye). Fölásatta és leírta dr. Sötér Ágost. Arch. Közl. 1895. XIX. 96—97.

31. sír. $^2/_3$ n. Halántékkarika, egyik vége kettős hullámvonallal és egy körvonallal végződik.

2. Bronzkarika egy tompa s egy hegyes véggel.

Gyöngyök. 3—8. Fekete paszta; 9. zöldes áttetsző üveg; 10. fehér üveg; 11. fekete, rajta sárga gerinczek; 12—14. fehér üveg; 15. áttetsző fehéres üveg; 16. sötét paszta.

Női csontváz mellett törött bögre.

32. sír. $^2/_3$ n. 1. Gyűrű keskeny bronzpántból, feje körded, keretbe foglalt laposan domborodó fehéres üveggel.

2. Barnásfekete határozatlan anyag.

3. Gyöngy fekete pasztából, az egyik rajz a gyöngyöt fölülről, a másik oldalt mutatja a fonalak áthúzására szánt két átjáró lyukkal.

4. Sötétkék pasztagyöngy sárga betétekkel.

5—8. Fekete pasztagyöngyök.

A női csontváz mellett volt még egy törött bögre.

A 33. sírt, mely talán férfié lehetett, feldúlt állapotban lelték s nem volt benne egyéb mint négy vastöredék.

34. sír. 1. Vascsat, egyik fele rozsdás állapotban.

2. Vaskés két töredéke.

3. és 4. Szíjvégére való bronzdísz csonka fele, mindkét oldalról. A hüvely négyszögén mindkét oldalt visszanéző, durván jellemzett állat idoma domborodik ki, a hüvely mindkét falában egy-egy szögecs maradt meg; az egyik hosszoldalon két hasonló állatidom sorakozik egymás mellett és valószinűleg következett még két hasonló állat, de felfordított helyzetben, miként az egyikből fönmaradt részlet mutatja; a túlsó oldalú dombordíszből megmaradt az inda három hajlása, a hajlásokban egy-egy félholdú levéllel, a levéltől fönmaradó téren pedig a hajlást követő domború vonal, melynek mindegyik vége körbe hajlik.

5. Bronzpálcza, lapos hajlású, alúl sima, felső része négylapú, két végén és közepén négyszögű kiugrással, benne négyszögű vagy kerekded áttörés.

6—8. Övdíszek, sima lemezkék két szögecscsel. Férficsontváz.

A 35. sz. gyermeksírban volt egy kis bronzkarika és egy kis vaskés.

A 36. sz. női sírban volt két bronzfülönfüggő, egy vaskés, egy vasdarab s egy orsógomb.

A 37. sz. gyermeksírban nem volt melléklet.

38. sír. 1. Vascsat két darabja.

2. és 3. Két háromélű nyílcsúcs, csonka.

4. Bronzgyűrű, egy hegyes és egy tompa véggel. Férficsontváz.

A 39. és 40. sírban nem leltek semmit; csak a nagyság után sejti a kutató, hogy az egyik női, a másik gyermeksír volt.

41. sír.

CCLXXIV. Csúnyi sírmező (Mosony m.). Fölásatta és leírta dr. Sötér Ágost. Arch. Közl. 1895. XIX. 97—98.

41. sír. 1. Fülönfüggő bronzból, fekete gyöngygyel.

2. Csüngő dísz három része, fémkarika, fémgomb és sötétkék apalizált üveggyöngy.

3. Fülönfüggő bronzból fekete üvegpasztás gyöngygyel.

4. Terra sigillata edény alja fenekén közepett átfurt lyukkal. Nő sírjából.

42. sír. $^2/_3$ n. Bronzcsörgő, alján harántos rés, s a rés végén kétfelé rövid rés, fölötte két lyuk, s fölötte szemöldökszerű vonalka harántosan, mely úgy tünteti föl, mintha arczot akart volna a bronzműves ábrázolni. Belül csörgő gömb. Gyermeksírban.

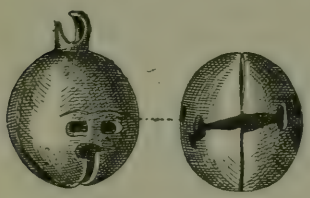

42. sír.

A 43-dik sz. feldúlt női sírban vaskést és orsógombot találtak.

44. sír. Számnélkül (a szövegben) egyenes vaskard, mindkét végén csonka, mostani hossza 63 cm., melyből 11 cm. a markolatra számítható; a pengehát vastagabb, a hol a penge legépebb szélessége 3·5 cm., a háta szélén még az odarozsdásodott fahüvely maradványai látszanak.

A táblán: 1. Vaskarika két darabja, vaspálczatöredék, háromélű nyílcsúcs vasból (szám nélkül).

2. Vaskés, csonka, rajta fahüvely rostjai.

3. Bronzszíjvég két lemezből, a szíj befogadására két egymással szembe néző állatfej, az átjáró szögecsek feje képezi az állatok szemét. Az állatok nyaka tövén három egymással összekapcsolt körforma tag következik, mely nyilván megfelel más ily helyeken jelentkező kétfelé nyúló félholdvégű indadísznek. A fönmaradó részt külső sima és belső rovátkolt keret szegélyzi, a mezőben egymás mellett három ugyanegy irányban hajló félholdú levél, melyet inda köt össze.

4. Csat bronzból, a tojásdad karika két hüvelyes

44. sír.

peczkét a tüske tövének a hüvelyén és a szíjra való lemez egyenes oldalának két sarkából kiálló hüvelyes peczkén átjár még a csuklószög. A lemez három helyén is megvan még a szögecs, a lemez fölületén sima keretben félholdlevél domborodik.

5. Apró bronzcsat, a karika és lemez egy tagban van öntve, a lemezen két apró szögecs.

6. és 7. Két kisebb szíjvég bronzból, hasonlít a nagyhoz, csakhogy a mezőt ékítő domború indadísz más.

8. Övpánt bronzból, közepett harántosan kiálló pálczatag, és hosszában vonuló tetőszerű gerincz.

9—14. Kapocs, a kisebb paizsocskaidomú lemezke sima, a nagyobb lemezt sima keretben közepett négyágú és mellette elől-hátul kétágú áttört domboridom díszíti, két helyütt szögecs.

15—17. Szividomú áttört művű lemezkék, külső szélén csipkézett keret, két sarkán háromtagú levélgömböcs körül csoportosul, a két gömböcsöt sima belső keret köti össze és e keret belseje felé két szár indul ki belőle, ez a két szár gömböcsben egyesül és a gömböcsből három levél nyúlik a belső sima keret felé; két szögecs.

18—23. Apróbb övdíszek bronzból, egészben volt hat darab, a lemezkék fölületén két egymásfelé álló durván stilizált állatfej domborodik ki s a fönmaradó tért V-idomú dísz tölti ki. A férfisírban volt még egy cserépbögre.

A 45-dik számú női sírban egy orsógomb és elmállott cserépbögre akadt.

A 46-dik számú sír fel volt dúlva.

A 47-dik számú női sírban volt egy törött bögre, két fülönfüggő bronzból s egy orsógomb.

A 48-dik számú feldult női sírból vaskés és orsógomb került elé.

A 49. számú női sírban volt egy törött bögre, két fülönfüggő bronzból, 19 fekete üveggyöngy s egy orsógomb.

Az 50-dik és 51-dik számú gyermeksírban nem leltek semmit.

CCLXXV. Csúnyi sírmező (Mosony m.). Fölásatta és leírta dr. Sötér Ágost. Arch. Közl. 1895. XIX. 99.

52. sír. $^2/_3$ n. 1. Vaskés két darabja.

2. és 3. Háromélű vasnyílhegy két darabja.

4. Zárt vaskarika.

5. és 6. Háromélű vasnyílhegy két darabja, feldúlt férfisírban törött sírbögrével együtt.

Az 53-dik számú gyermeksírban nem találtak semmit.

54. sír. Vaskard (a 413. lapon) egyenes, egyélű, vastagabb háttal, a hátán meg fafoszlányok látszanak, ellenzője négyszögű, pálczaidomú, közepén föl és lefelé nyúló hegyes kiszélesbüléssel, úgy, hogy e helyütt rhombikus idomot ölt. A penge hegye csonka, mostani hossza 87 cm., ebből a markolat 11 cm., az ellenző hossza 9·5 cm., a penge legnagyobb szélessége 3 cm.

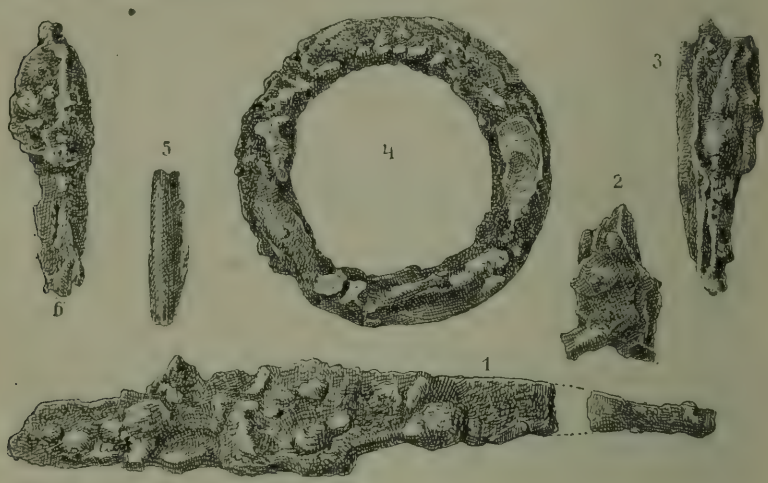

52 sír. 2/3 n.

A táblán: 1. Háromélű vasnyílhegy két darabban.

2. Vaskés, hegye letört. Az összes bronztárgyakon aranyozás sűrű maradványai.

3. Szíjvég bronzból, a hüvelyén négyszögű keretben két egymással szemben álló állatfej (?), azontúl sima keretben áttört művű domborodó díszítés, mely váltakozva és lefelé hajló indás végű bőség szarvféle idomból áll, a szarv egyik csücskéből a szomszédszarv indája nyúlik ki, a másikból három körhajlásra oszló indaszál indul ki.

4. Ép bronzcsat gyűrű helyét trapezidomú keret foglalja el és lemeze is négyszögű és az öttagú csukló s a csuklószög is megvan, a lemezt sima keretben, melyet minden sarkában szögecs vagy áttört mű díszíti, mely ∞-idomú

indából áll, melynek vége három körded idomú ágba válik széjjel.

5. és 6. Kapocs, a kisebbik tagot két egymástól elforduló körded hajlású inda képezi, melyhez háromszögbe rakott hat apró dudorodás csatlakozik; a nagyobbik lemez ötszögű és sima keretben áttört mű ékíti két S-idom, mely egymás ellen van állítva és két körben hajlik; fölül-alul a két idom között szögecs.

7. és 8. Bronzkapocs, ilyen három volt a sírban, mindkét tag áttört művű domborulatokkal ékes, a kisebbik körhajlásokra ketté nyíló indákból áll, a nagyobbik négyszögkeretben griffel van díszítve, a négy sarokban szögecs, a griff testét s a keret fölületét sűrűn rakott mélyített köröcskék élénkítik.

9., 10. és 13. Hossznégyszögű lemez, rajta két szögecs gömbszelvényű fejjel, egyik hosszoldalon körszelvényű kihajlás, az ellentett oldalon körded végű rés, egyik lapján a lemezt a széle hosszában sorba rakott apró félkörmélyedések díszítik.

11. Övpánt, közepén sima körkeretben gömbszelvényű domborulat emelkedik, tőle kétfelé ugyanazon tengelyben két félkörben s a félkör külsején hármas gömböcscsel végződő ága van, mindegyik ága sima keretben körhajlású, domború inda mustrával van díszítve.

12. Hüvelypánt, a pánt előlapját domború szarvasalak ékíti, hátsó lapjához két szögecscsel négyszögű lemez van odaerősítve, rajzunk három szempontból mutatja a tárgyat.

14—16. Apró szíjvégek, a hüvelyén két állatfejnek képzelhető domborulat, azontúl ∼-idomú, áttört művű indadísz, melynek mindkét vége háromszirmú virággá nyílik.

17. és 18. Fülönfüggők, a gyöngyök hiányzanak.

Az 55-dik számú női sírban s az 56-dik és 57-dik számú gyermeksírokban nem találtak semmit. Az 58-dik számú feldúlt női sírban csak egy bronzfülönfüggő volt. Az 59-dik számú női sírban leltek két bronzfülönfüggőt, egy vaskést s egy orsógombot. A 60-dik számú női sírban volt két bronz-

fülönfüggő, két fekete üveggyöngy, egy vaskés, egy orsógomb s egy törött bögre.

CCLXXVI. Csúnyi sírmező (Mosony m.). Fölásatta és leírta dr. Sötér Ágost. Arch. Közl. 1895. XIX. 99—102.

61. sír. 1. Idomából kiforgatott tojásdad bronztokocska, fölül a lemez tojásdad mélyedésében kidomborodó keretben üvegpaszta lehetett, a ragasznak megmaradt a nyoma, melyen a paszta rajta ült.

2. és 3. Bronzfülönfüggő két opák kék üveggyöngygyel.

4—15. Opák fekete gyöngyök.

16. Opák kék gyöngy fehér sávokkal, női sírban bögre mellett.

62. sír. 1. Vaskés töredéke.

2. Háromélű vasnyíl.

3. Vaskés töredéke.

4., 5. és 6. Apró hengerkék rossz ezüstből, benne fa- vagy csontpálczácskák, a hengerded hüvely szélén és közepén (?) hornyolt gyűrűk és mellettük rovátkos karikák.

7. és 8. Két vaspálcza, végei lapítottak és két derékszögben meg vannak törve, rendeltetése ismeretlen, férfisírban.

63. sír. $^2/_3$ n. 1—3. Háromélű vasnyílak.

4. Vaskarika.

5. Füles bronzkarika, a fül mellett a karikából jobbrabalra kiálló madáridom.

6—10. Négyszögű bronzlemezkék, négy szögecscsel, a szögecsek feje gömbszeletű volt, közepett fecskefarkidomú áttörés.

11. Övpánt, közepett köridomú lemez, közepett szögecscsel, a körből ugyanabban a tengelyben kétfelé lapátidomú toldvány nyúlik. Ifjú sírjában, bögre mellett.

A 64-dik számú gyermeksír teljesen üres volt. A 65-dik számú feldúlt női sírban fekete üveggyöngyöt, egy vaskést, orsógombot és törött bögrét leltek. A 6-dik női sírban bronzfülönfüggőt, öt fekete üveggyöngyöt, egy vaskarikát és egy orsógombot leltek. A 67-dik számú gyermeksírban nem volt semmi.

CCLXXVII. Csúnyi sírmező (Mosony m.). Fölásatta és leírta dr. Sötér Ágost. Arch. Közl. 1895. XIX. 102—103.

68. sír. 1. Csonka hegyű vaskés.

2. és 3. Vascsat két töredéke, a karikán és a nyelvén még kelme maradványai.

4. és 5. Vasnyílcsúcsok.

6—8. Bronzkapocs, a kisebb tag rhombikus keret tövén két gyűrűtaggal, a nagyobbik tag négyszögű, minden sarkában szögecs, a mezőben áttört művű griff.

9. Lemezes hüvelypánt, végei kifelé hajlított, első oldalát három sorban bevert apró háromszögecsek élénkítik.

10. és 12. Apró lemezkék, egyikén (12.) két gömbszeletű szögecs.

11. sz. Kapocsrész bronzból, mely kicsiben hasonlít a 7-dik sz. kapocs kisebbik tagjához, csakhogy nem áttört munka. Férfisírban bögre mellett. A 69-dik és 70-dik sz. gyermeksírokban nem leltek semmit.

71. sír. 1. Bronzpálcza, két végén és közepén gyűrűs tágulással, közben fölületét ferdén futó hornyolatok ékítik.

2—4. Vaskések pengetöredékei.

5. Vasnyílcsúcs (?), melynek szárára egy idomtalan vasdarabka reátapadt, férfisírban bögre mellett. A 72-dik és 73-dik számú gyermeksírokban nem találtak semmit. A 74-dik számú női sír fel volt dúlva.

CCLXXVIII. Csányi sírmező (Mosony m.). Fölásatta és leírta dr. Sötér Ágost. Arch. Közl. 1895. XIX. 103—106.

75. sír. 1—5. Bronzkapcsok, mindkét tagja áttört munka, a kisebbik ötszögű és közepét a keretből kihajló két körben végződő inda ékíti.

6. Vascsat darabja.

7. és 8. Lemeztöredékek bronzból, a szögecsek lyukai körül a gömbszelvényű fejek nyomai.

9. Szíjvég bronzból, a hüvely fala sima, a fönmaradó részen ∾-hajlású indadísz domborodik, férfisírban bögre mellett.

A 76-dik számú gyermeksírban nem leltek mellékleteket.

A 77-dik számú női sírban leltek bögrét, két bronzfülönfüggőt, négy fekete üveggyöngyöt s egy orsógombot. A 78-dik számú gyermeksírban csak törött bögrét leltek. A 79-dik sz. feldúlt (női?) sírban nem leltek semmit. A 80-dik számú női sírból bronzfülönfüggő, hét fekete üveggyöngy, egy vaskés, egy orsógomb s egy törött sírbögre volt. A 81-dik számú női sírban bronzfülönfüggőt, egy bronzkarikát, nyolcz fekete üveggyöngyöt, hat vasdarabot és törött bögrét leltek. A 82-dik számú női sír föl volt dúlva. A 83-dik számú gyermeksírban nem volt mel-

léklet. A 84-dik számú feldúlt férfisírban vaskést, vasnyílhegyet és bögrét találtak. A 85-dik számú női sír fel volt dúlva. A 86-dik számú gyermeksírban csak törött sírbögrét. leltek. A 87-dik gyermeksírban vaskést. A 88-dik számú feldult férfisírban volt vascsat, vaskés és 10 vasdarab. A 89-dik számú gyermeksírban nem leltek semmit. A 90-dik számú gyermeksírban törött bögre volt.

91. sír. 1. és 2. Bronzfülönfüggő.

3. Bronzgyűrű feje négyszögű gyöngyözött külső keretben és sima belső kerek keretben üvegpaszta volt. A gyűrűt a bal kéznél lelték.

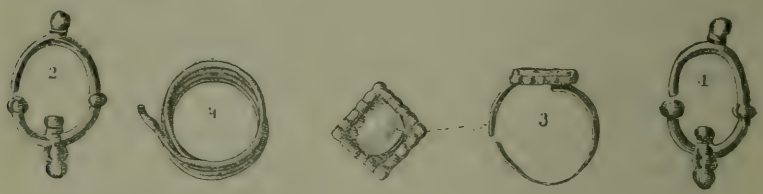

91. sír.

4. Hatszoros hajlású sodrony, sűrű bronzból; a jobb kéznél lelték. Női sírban.

92. sír. 1. Vaskés, csonka.

2. Meszesedett csontlemez (?), fölülete zöld patinás.

2. Szíj végéről való kettős lemez bronzból, áttört munka hasonlít a 25-dik sír (4. sz.) sír végéhez, csakhogy a minta rajza valamivel szabatosabb.

4. Csat, a csuklószög vasból való; a lemez áttört művének mustrája hasonlít a szíjvég díszéhez.

5. és 6. Sima karikák bronzból.

7—14. Bronzkapcsok, egészben volt 16 db., a nagyobb tag mindig egyforma, a kisebbik tag egyszer karika (12.), a csukló szöge mindig vasból. A nagyobb tagot gyöngyözött keretben áttört mű ékíti, mely két négyágú és egy kétágú tagból áll, a kisebbik tag majdnem félkorongidomú, gyöngyözött keretben két kerek áttörés, mindegyik lyuk körül gyűrűszegély, a két gyűrű közepett egybefut.

15—16. Áttört művű dísztagok bronzból, volt három db., középső lyuk körül kétfelé ágazó kettős ág és közepett háromszirmú virág, a lyuk ellentett szélén háromszor csipkézett keret, rajta három szögecs.

17—19. Szívidomú kisebb dísztagok bronzból két szögecs-

csel, volt kilencz példány; a két csúcsba futó szélén rovátkolt karima, a csúcscsal ellentett széle behajló, közepett gömböcs és kis kidomborodó pálczadísz. — Egy bögre.

A sírmellékleteket a kutató férficsontvázon lelte, mely hanyatt feküdt, csak a fej volt a föld súlya által oldalt nyomva. Az egyes ékszerek fekvésére nézve a következő fölvilágosítást kapjuk: A szíjcsat, szíjvég és övdíszek az öv táján találtattak, a kapcsok (7—14.) a mell mindkét oldalán 5—5 cmnyi távolságban egymástól úgy találtattak, hogy két-két darab díszes oldalával fölfelé feküdt, a két vállon át hátrafelé s a hastól a derékig nyúló szíj tartására szolgáltak, «a másik négy csat a derék tájon, de díszes lapjával a földön, tehát üres lapjával fölfelé feküdt». Az idézett szavakban csat alatt nyilván kapocs értendő, a tizenkét említett kapcson kívül még négy kapocs van, melyről a magyarázat nem szól, úgy szintén kivánatos lett volna a 15—19 alatt idézett dísztagok pontos elhelyezése iránt tájékozást nyerni. Úgy képzeljük, hogy ezek is az övszíj (s egyéb szíjak) díszítésére szolgáltak.

93. sír. 1. Csiptető bronzból fölülről és két oldalról tekintve.

2. Vörösre égetett átlyukasztott agyag korong, női sírból, bögre mellett.

A 94-dik számú feldúlt sírban csak vastőr darabját lelték. A 95-dik számú szintén feldúlt sírban vaskést. A 96-dik számú gyermeksírban csak eltört bögrét leltek. A 97-dik számú gyermeksírban semmit sem találtak; a 98-dik számú gyermeksírban csak elmállott bögre volt.

CCLXXIX. Csányi sírmező. (Mosony m.) Fölásatta és leírta dr. Sötér Ágost. Arch. Közl. 1895. XIX. 106—107.

99. sír. 1—5. Szürke agyagú orsógomb öt töredéke; közepett harántosan körülfutó pálczatag felső és alsó mezőre

99. sír.

osztotta a fölületet, mindkét mezőben kidomborodó zig-zeg dísz futott körül s a háromszögű közökben háromszögű domborulatok állottak hegygyel le, illetőleg fölfelé. Női sírból.

A 100-dik számú gyermeksírban nem találtak semmit.

A 101-dik számú gyermeksírban törött bögre volt. A 102-dik számú gyermeksírban szintén elmállott bögre találtatott.

103. sír. 1. Vasbalta, köpűje négyoldalú.

2. Vaskés, fölül alul csonka.

3—5. Háromélű vasnyílak.

6—8. Áttört művű bronzkorongok magasan kiálló síma karimával, két szögecscsel, az áttört mű középső gyűrűből kiinduló két egyenes és négy félkörbe hajlított ágat mutat.

9. és 10. Nyelv idom bronzdísztag két szögecscsel, csipkézett szélű négy kerek áttörés.

11. és 12. Patkóidomú két ágú bronzlemezkék, a külső szél csipkézett, belső szélét vonalas szegély kíséri, a legerősebb kihajláson s az ágak végén egy-egy gömbszelvényű szögecs. Férfi sírból.

A 104-dik számú női sír föl volt dúlva. A 105-dik számú női sírban volt egy bronzfülönfüggő, két üveggyöngy, egy orsógomb és egy törött bögre. A 106-dik számú gyermeksírban nem volt semmi. A 107-dik számu női sírban két bronzfülönfüggőt, két üveggyöngyöt egy orsógombot és törött bögrét leltek. A 108-dik számú gyermeksírban kis vaskés volt. A 109-dik számú női sír föl volt dúlva. A 110-dik számú gyermeksírban semmi sem volt.

111. sír. 1. Zárhoz való kulcslyuk lemeze, a kerek lemez szélén megvan két helyütt az erősítésre szolgáló kampó, a másik kettő letört.

2. és 6. Agyagorsók (?) Egy tojásdad idomú boglár nincs lerajzolva, tokból állott, melynek oldalából egy darabot az 5-dik számu rajz mutatja, ez rácsszerűen áttört bronzlemez, fölül alul gyöngykerettel; a tok belsejét krétaszerű anyag töltötte meg. Két példány volt a sírban. Egyiknek megvan a tokja s a préselt felső borító bronzlemez (3. sz.); a másikból megvan a felső borító lemez (4. sz.) és az aljából a két sodronyfül (7. és 8. sz.), mely keresztül ment a boglár tokján és az első példányon még benne van.

9. és 10. Két fülönfüggő bronzból kék üveggyöngygyel.

11. Gyöngyök áttetsző zöldes üvegből.

12—18. Gyöngyök sötétkék opak üvegpasztából, női sírban bögrével.

A 112-dik számú női sírban találtak két bronz fülönfüggőt

CCLXXX. Csúnyi sírmező. (Mosony m.) Fölásatta és leírta dr. Sötér Ágost. Arch. Közl. (1895. XIX. 107—109.

113. sír. 1. és 2. Hegyes szögben megtört lemez halavánnyan aranyozott ezüstből, csak a két szélén záródik háromszögű síma lemezzel; mindkét lapot rovátkolt sodrony szegélyzi és préselt díszítmény ékíti, mely fekvő ∽ idomú indákból áll, az inda egyik vége, mely a szomszéd inda alá hajlik két felé hajló ágat bocsájt, a másik vég mellett apró háromszögű emelkedés.

3. és 4. Háromélű vasnyilak.

5. és 6. Hüvelyről való sodronyok, végeik kettős derékszög alatt görbülnek. Szokatlan nagyságú feldúlt férfisírból

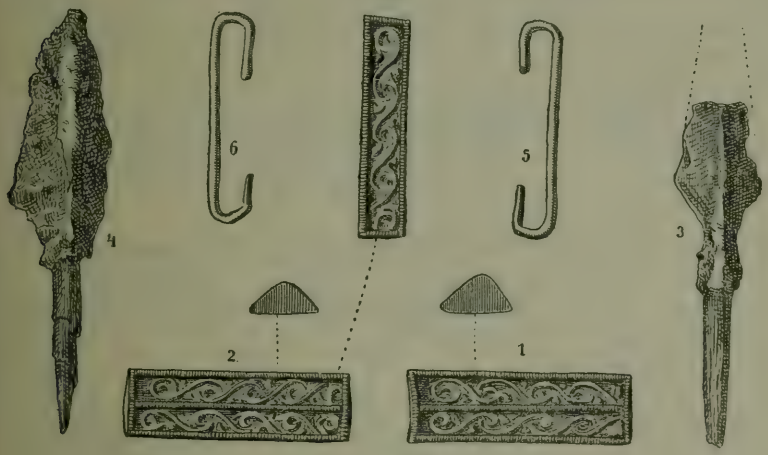

113. sír. 2/3 n.

valók; hozzátartozik egy laposan faragott csontdarab faragott vastagabb széllel.

114. sír. 1—3. Megpörkölt salakdarabok (?)

4. Vaskés csontmarkolattal, a pengén a fahüvely foszlányaival.

5—7. Érdes fekete fölületű töredékek, megpörkölt csontból.

8. és 9. Kapcsok bronzból, egyiken megmaradt a kisebb tag, mely tűzben volt és eredeti idoma alig fölismerhető áttört mű volt, ágakból alakított mustrával; a nagyobbik tag négyszögű síma kerettel, minden sarokban szögecs, benne áttört művű griff balra.

10. Trapez idomú bronzkeret, csatrész.

11. és 12. Szíjvégek bronzból, egyik oldaluk síma, a másikon síma keretben ∽ idomú inda domborodik, az inda

végei két ágra oszlanak s a két ág fölé félkörű szabadon álló félkörű ág reá hajlik.

13—15. Hossznégyszögű díszlemezek, egyik keskeny oldaluk kihajlik, itt s az ellentett szélen szögecs volt, négy szögecs még megvan; közepett hosszában áttörés, melybe az egyenes oldal felől nyelv idomú nyújtvány nyúlik belé. Férfi sírban bögre mellett. A 115-dik gyermeksírban nem találtak semmit.

CCLXXXI. Csúnyi sírmező. (Mosony m.) Fölásatta és leírta dr. Sőtér Ágost. Arch. Közl. 1895. XIX. 109.

116. sír. 1. Vaskés három darabja.

2. Csat, karikája, tüskéje és csuklószöge vasból volt, síma négyszögű lemeze bronzból való, négy sarkában bronzszögecs, háromnak megmaradt gömbszelvényű feje.

3—6. Négyszögű síma lemezek három áttöréssel, közepett apró környílás és kétfelől csúcscsal feléje egy-egy csúcsos háromszög; a négy sarokban szögecs gömb szelvényes fejjel; hat darab volt.

7—9. Szíjvégre való két bronzlemez és ez összetartásukra szolgáló keskeny pántú keret.

10—11. Hossznégyszögű bronzlemezek, mindegyikben két gömbszelvényű fejű szögecs.

12. Csonka vascsat.

13. Vascsat töredékei.

14. Finom ezüstlemezke préselt díszítménynyel, kettős vonalkeretben zig-zeg dísz.

15. Bronzlemezke, két darab volt a sírban. Férfi sírban bögre mellett.

A 117. számú női sírban volt két fülönfüggő, egy orsógomb és egy bögre. A 118. számú női sírban fakoporsó nyomait lelték, két fülönfüggőt, 17 üveggyöngyöt, vastöredéket és orsógombot. A 119. számú kettős sírban volt 15 üveggyöngy. A 120. számú gyermeksírban volt törött bögre.

CCLXXXII. Csunyi sírmező (Mosony m.) fölásatta és leírta dr. Sőtér Ágost. Arch. Közl. 1895. XIX. 109.

121. sír. 1. Vascsat(?) karikája.

2. Vaskés két töredéke, rajta a fahüvely rostjai.

3—5. Határozatlan vastöredékek.

6. Bronzcsat, tüskéje valószinüleg vasból volt; a négyszögű keret s a lemez egy tagban van öntve, a lemezen három szögecs gömbszelvényű fejjel; a keret tövének a

lemez széléből eredő két inda közepett összefut és kétfelé félhold idomu levelet bocsájt, a két levél külső szélén félkörű kihajlás.

7. Három karélyú dupla lemez, tövén harántosan futó párkánytag, melyet kétfelől keskeny lécz szegélyez. «Ifjú» sírjából.

A 122. sz. női sírban volt két bronz fülönfüggő, öt fekete

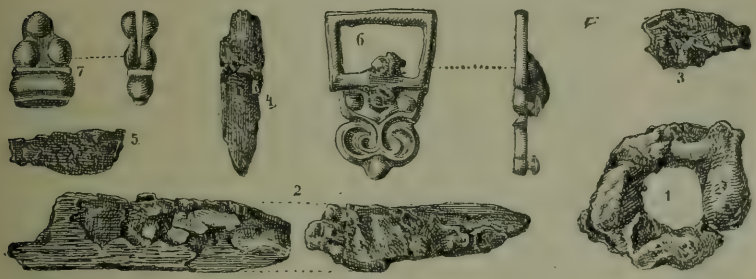

121. sír. 2/3 n.

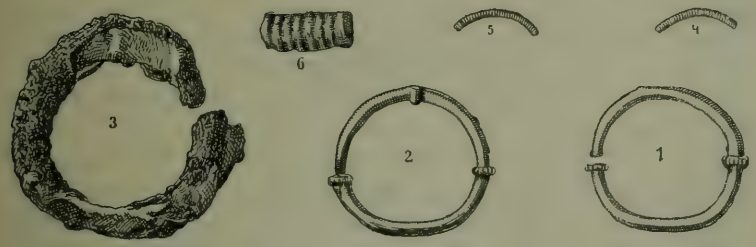

124. sír. 2/3 n.

üveggyöngy és egy törött edény; a 123. sz. gyermeksírban nem találtak semmit.

124. sír. 1 és 2. Csonka fülönfüggő bronzból.

3. Vaskarika nyilt végű; csonka.

4. és 5. Rovátkolt sodronykarikának két töredéke.

6. Csonka bronzpálcza harántosan álló hornyolatokkal. A sírban volt még két rozsdás vaslemezke és egy bögre; női sírból.

A 125. sz. női sír föl volt dúlva.

*126. sír.** 1. Háromélű csonka vasnyíl.

* Szerző e sír tárgyait a 142. szám alatt közli, de a gyüjteményben följegyzéseinek szerint a 126. szám alatt szerepel.

127. sír.

2. Vaskés két töredéke.

3. és 4. Vasfejsze, a penge felső széle egyenes, az alsó kihajló, éle kicsorbult, köpűje kerek átmérető, oldalfalai föl- és lefelé kihajlók, a köpű mögötti rész tompa.

5. Vaskarika töredéke.

6. Vascsat töredéke.

7. és 8. Két lapos vaskarika töredékei.

9. Vaskés töredéke (?).

10. és 11. Bronzlemezek préselt diszítményekkel, egyiken (10) ∽ idomú inda ismerhető föl.

12. Bronzlemez csonka töredéke préselt díszekkel, a belső kör dúdoros szegélyű s belőle egyenes sugarak indúlnak a lemez széle felé.

13. és 14. Határozatlan bronzdarabkák.

Férfi sírból, melyben még a koporsó nyomait is lelték.

CCLXXXIII. Csunyi sírmező (Mosony m.) fölásatta és leírta dr. Sőtér Ágost. Arch. Közl. 1895. XIX. 109—110.

127. sír. Egy élű egyenes kard, fölül-alul csonka, mostani hossza 66.6 cm., a penge legnagyobb szélessége 4.2 cm.

A táblán. $^1/_2$ n. 1. Aranyozott bronzból készült síma keretű szíjvég, két szögecscsel, egyik oldalán a hüvelyen harántosan álló négylábú domborodik, mely a többi mezőtől harántosan álló pálczatag által el van különítve; a mezőben durván stilizált három állat küzdelme domborodik ki, valamennyi állat testén a szőrt bevert apró körökkel jelezte a bronzműves. A tulsó oldalon a hossztengely irányában ugyanaz a kidomborított idom háromszor ismétlődik. Áll szívformára összehajlított két indából, mely a szív felső részén befelé két félhold levéllel végződik és a csücskén ugyanoly levelekkel kifelé hajlik. A három mustrától fönmaradó kisebb tereken a tér idoma szerint kisebb és nagyobb háromszögek és négyszögek domborodnak.

2. Bronzcsat erősen aranyozott, trapezforma kerettel és áttört művű lemezzel, négy sarkában gömbszelvényű fejű szögecs; a mezőben ∽ hajlású

inda, a végek három tagban ágaznak el, mindegyik ág kört képez.

3. és 4. Kapocs bronzból erős aranyozással; a nagyobb lemez, négyszögű, minden sarokban szögecs, a keretben áttört művű griff balra, a griff s a keret fölületét mélyített pontok ékítik. A kisebb tag szintén áttört mű, a csukló karimájából közös törzsből kétfelé vastagabb ág áll ki, mindegyik ágból két inda hajlik kifelé, az egyik inda körbe görbülő rövidebb és hosszabb hajtással a törzs felé irányul, a másik hasonlókép két hajtást bocsájt kifelé és a két hosszabb hajtás kívül összeér.

5. Vastőr töredékei, a penge tövét három csúcsos ággal fogja körül a pálcza s markolata vas, melyen még a nyél farostjai látszanak.

6. Vasfejsze, éle kevéssé kihajló, pengéjének felső széle majdnem egyenes, az alsó kihajló, hüvelye kerek öblü, hátul tompa; a nagyobbik rajz oldalról, a kisebbik fölülről mutatja.

7. Hüvelypánt bronzból, aranyozás nyomaival, két szögecscsel az alsó lemezen, a felső lemez áttört és négy kidomborodó szélű háromszög képezi díszét.

8. és 9. Kapocs bronzból, a nagyobb ötszögű lemez áttört művű, két szögecscsel, a keretben két ϱ idomú inda, végeik körhajlással; a csuklóban járó kisebb lemez egészben háromszögű, az alján egyenes párkány, melynek végeiből két körbe hajló inda emelkedik, azontul gulába rakott hat gömbölyded emelkedés; a leletben volt egy nagyobb tag, a kisebb tag és csukló nélkül (ez nincs lerajzolva).

10. Övpánt, keretes, középen szögecs, körülötte körded kihajlás, a mezőben a keret hosszában egymás mellett körszelvények domborodnak és mindig két-két körszelvény között tojásdad domborulat; az egyik ágon a mustra zavarosan mutatkozik.

11. Apró szíjvég bronzból, szögecscsel, a hüvely fala síma, a keretes mezőben hosszában álló ϱ idomú indadísz domborodik, mindegyik vége félhold idomú levelet képez, mellék hajtással.

12—14. ∧ forma bronzlemezek, két végén és csúcsán körhajlással s a körökben szögecs, egész hosszában tetőszerű gerincz.

A férfi sírban voltak még vastöredékek, egy rozsdás négyszögű vascsat és egy törött bögre.

A 128. számú feldult női sírban volt egy vaskés és egy orsógomb; a 129. és 130. számú gyermeksírokban nem leltek semmit.

CCLXXXIV. Csunyi sírmező (Mosony m.) fölásatta és leírta dr. Sőtér Ágost. Arch. Közl. 1895. XIX. 111. és 112.

131. sír. 1. és 2. Bronzkapocs, hasonlít a 127. sír 3. számú griffes kapcsához; 2. a kisebb tag töredéke.

3. 4. és a baloldali szám nélküli vastöredékek ugyanegy késből valók. A feldult sírban volt még egy épebb vaskés is.

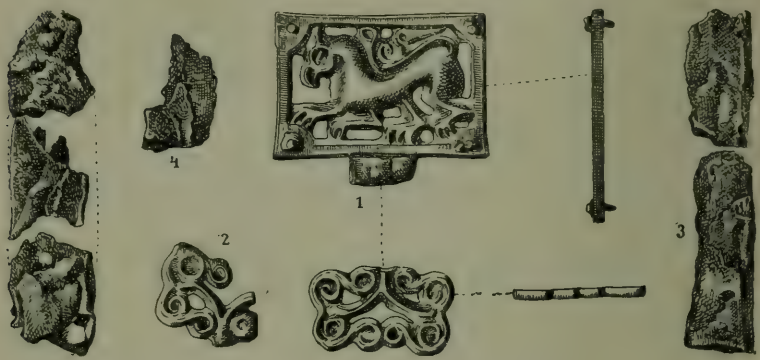

131. sír. 2/3 n.

A 132. sz. női sírban volt 22 üveggyöngy, egy orsógomb és néhány vasdarab. A 133. sz. női sírban akadtak koporsók nyomai, továbbá egy bronz fülönfüggő, 58 üveggyöngy, egy vaslemez, egy orsógomb és egy törött bögre.

A 134. sz. gyermeksírban semmit sem leltek. A 135. sz. sírban voltak fakoporsó nyomai, két bronz fülönfüggő, 17 üveggyöngy, egy orsógomb és egy törött bögre.

A 136. sz. gyermeksírban volt vaskarika és vaskés; a 137. sz. gyermeksírban nem leltek semmit; a 138. sz. feldult férfi sírban volt vaskés, volt egy vastőr(?) néhány darabja és egy bögre.

139. sír. 1. és 2. Bronz fülönfüggő sötétkék gyöngyökkel.

3. Átlyukasztott korong vörösre égetett agyagból.

4—16. Különböző idomú gyöngyök, többnyire sötétkék és feketés üvegből; egészben volt 17 gyöngy. Női sírban fakoporsó maradványaival.

A 140. sz. gyermeksírban volt vaskés; a 141. sz. női sír

föl volt dulva; a 142. sz. sírban voltak fakoporsó nyomai között(?) egy bronzlemez, egy vaskés, egy vasfejsze, két nyílvég és két vaskarika.* A 143. sz. gyermek sírban nem találtak semmit; a 144. sz. női sírban volt 26 üveggyöngy, egy orsógomb és egy bögre.

A 145. és 146. sz. gyermek sírokban semmit sem találtak; a 147. sz. női sírban fakoporsó nyomaival leltek két bronz fülönfüggőt, száz apró sárgás üveggyöngyöt és egy bögrét. A 148. sz. kettős sírban volt kettős lemezű szíjvég bronzból, egy kisebb szíjvég, nyolcz áttört szíjkapocs, két bronz fülönfüggő, két kis négyszögkeret bronzból, egy hüvelypánt, két kisebb pánt, egy szívalakú övdísz és egy bögre.

139. sír. 2 3 n.

149. sír. (Szám nélkül.) Vaskés négy darabja. 1. és 3. Vascsat két töredéke, egyik (3) félig olvasztott állapotban.

2. és 6. Három élű vas nyílcsúcs.

4. és 5. Határozatlan vastöredékek.

7—10. Vaskés összetartozó négy töredéke.

11. és 12. Bronzlemezkék, hossznégyszögüek két-két szögecscsel, egyik hosszoldalából körded kihajlás, a megfelelő helyen a tulsó oldalon körded behajlás.

13. és 14. Bronzkapocsnak talán összetartozó két darabja, aranyozás nyomaival; a nagyobb tag (14) négyszögű és a szokott griff idomot mutatja; a kisebbik tagon az áttört művű ketté hajló és körded végű inda dísz a szokott idomtól némileg eltér és érdekes a ketté hajló ágak közében kidomborodó apró madáridom.

15. Szíjvég bronzból, a hüvely falán dombormű: közepett

* Szerző e sírleletet 126. szám alatt közli, följegyzéseink szerint ezek a gyüjteményben 142. sz. alatt szerepelnek.

fölálló törzs és a törzs aljából kétfelé hajló inda, mely kettős hajtást bocsájt; a fönmaradó mezőben hosszában nyuló ∽ idom egész és hozzá csatlakozó fél inda, a végek mindig két hajtásra oszlanak, melynek egyike körded, a másik félhold idomú levelet képez.

Férfi sírból.

150. sír. 1. Bronzpánt, csekély hajlású, egyik végén nyelvidomú nyújtvány két lyukkal, másik végén peczeg, szélén kötéltag, közben három sorban mélyített körök, bennök egy-egy pont.

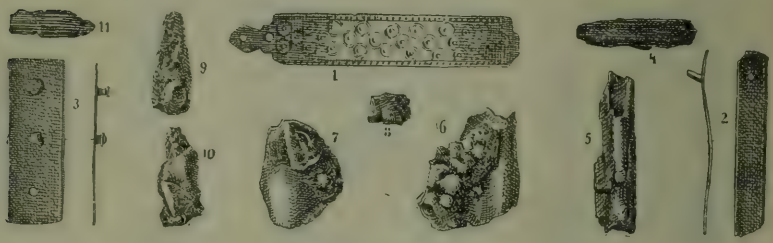

150. sír. 2/3 n.

2. Keskeny bronzlemez töredéke szögecscsel benne.

3. Bronzlemezű pánt töredéke, három szögecs volt, kettő még megvan.

4. és 5. Vastöredékek.

6. és 7. Préselt bronzlemezek töredékei, vasfoltokkal.

8—10. Vastöredékek. Női sírból bögrével.

A 151. sír fel volt dúlva.

CCLXXXV. Csunyi sírmező. (Mosony m.) Fölásatta és leírta dr. Sötér Ágost. Arch. Közl. 1895. XIX. 114—115.

Cserépedények a sírmezőből. 1. Halaványpirosra égetett agyagból, nyakán csonka, talpa karimás, 24 cm. magas talpán átmérője 6·8 cm., római korbeli idom.

2. Durva, nem korongon készült, széle rovátkos, nyaka rövid, mag. 15·6 cm., öble átm. 6.5, talpa átm. 6·7 cm.

3. Durva munka rosszul égetett szemcsés agyagból, rövid behajló nyakkal, hasán két sorban körülfutó hullámvonal, 15 cm. magas, alján 10·5 cm. átm.

4. Szürkés fekete agyagból, öble karimás, hasát két csoportban körülfutó vízszintes egyenes s fölül alul többszörös hullámvonal ékíti.

5. Finoman iszapolt sárgás agyagból, alja gömbölyded, 20 cm. mag. oldalt félkörű kis füllel.

6. Rosszul égetett szemcsés agyagból belül feketés, kívül vöröses, legerősebb kihajlású egymás fölött két csoportban hullámvonalak, lejebb egyenesekből álló csoport vonul körül, magassága 13·3 cm.

7. Durva, sötétszürke agyagból, nyaka táján két vonal, alább a hasa alatt három vonal köríti, mag. 12·8 cm.

8. Szürkés agyagból korongon készült, rosszúl égetett, nyaka alatt kettős hullámvonal fut körül, hasán négy egyenes, mag. 11·6 cm.

9. Nem korongon, durva agyagból szürkére égetett, magassága 9·2 cm.

10. Szürkés agyagból, nyaka tövén kettős hullámvonal, hasán öt párhuzamos egyenes vízszintesen körülfut, magassága 10·3 cm.

A hullámvonalas dísz kisebb fajta durva, szürkés edényen hármasával jelentkezik; egy egészen durva, nagyobb edény is belevakart hullámvonallal ékes; van egy nagyobb s egy kisebb- hengerded tégely és hat más edény a legdurvább fajtából.

CCLXXXVI. Kecskeméti Miklóstelepi sírlelet, ismertette Kada Elek Arch. Ért. 1896. XVI. 153—154. 1888-ban Kecskeméten szőlőforgatáskor homokos dombban körülbelül méternyi mélységben emberi csontvázra bukkantak, mely mellett állati csontok és részben ép, részben teljesen elrozsdásodott tárgyakat is találtak. Ezekből megmentették egy kardot, két nyilat és a kard díszítésére szolgáló lemezt.

1. Vaskard egy élű gyengén hajló pengével, ellenzővel és markolatlemezzel. A penge hossza 75 cm., legnagyobb szélessége 3·2 cm., a keresztvas 6 cmnyi hosszú; idomát mutatja 1 *a*. egyik vége háromszögű, a másik körded, közepén négyszöggé tágul föl és lefelé álló csúcscsal, e négyszögre reá illik egy préselt és aranyozott ezüstből való 2·5 cmtnyi lemezke, (2 *b*.) lehajló keretes karimával, közepett négyszögű domború lap, körülötte a külső párkánynyal párhuzamos pálczás tagok, melyeknek mindegyikét harántosan álló kisebb pálcza nagyobb és kisebb egészben nyolcz négyszögmezőre oszt, ezekben gyűrűs díszítmények domborodnak, a sarokmezőkben hármas, a többiekben ötös gyűrűcskék, az egyenes markolatnyújtványon két apró

átjáró lyuk a fa vagy csontmarkolat erősítésére szolgált, a pengére reá rozsdásodott farostok láthatók.

3. Vaskés csonka pengéje.

4. és 5. Háromélű vasnyílcsúcsok 5 *b*. harántos átmetszet.

CCLXXXVII. Püspök szent-erzsébeti sírmező. (Baranya m.) E munka kötetének 133. lapján már szó volt e temetőről és a CXXXI. táblán bemutattunk néhány leletet, melyet onnan a N. M. megmentett. Újabban Juhász László úr adott róla hírt (Arch. Ért. 1896. XVI. 262.), szerinte e temető a mai falu délkeleti részének dombjain mintegy 50 holdnyi terjedelemben terült el; a sírok azonban megszakításokkal többnyire csoportosan fordulnak elé, a sírgödrök távolsága egymástól egyenlőtlen, néhol két, máshol 5—6 méternyi. A gödrök mélysége sem egyenlő, átlag félölesek, de meredek részeken két, sőt három méternyi mélyek, a gödrök nagysága átlag 2 méter hosszú és egy méter széles.

a) Egy sírban kisebb alakú szíjvéggel fekete bögrét leltek és egy vaszablát, melynek rajzát (cca $^1/_3$ n.) idecsatoljuk,

megmaradt az egyik oldalrúd négyszögkeretű füllel és a másik oldalrúd hasonló füllel és a szájba való egyik pálcza, melynek gyűrűjében benne áll a rúd. Az embercsonton kívül e sírban lócsontot is leltek.

b) Egy méternyi mélységű sírban a csontváz mellett vaskardot leltek, hossza 79 cm., szélessége a markolatnál 5 cm., közepén 4 cm., hegyénél 2 cm., a pengéhez farostok tapadtak, a markolat nyújtványa 11 cmnyi. A sírban volt egy durva cserépedény, külsején fogsorszerű díszítés és nyaka

táján gyöngyök feküdtek, melyeknek rajzát itt közöljük. Volt köztük:

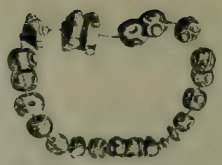

1. Kettős nagy gyöngy fekete üvegpasztából fehér rügyekkel, rajtuk zöld pettyek. 2. Kettős kisebb gyöngy téglavörös üvegpasztából, harántos domború fehéres sávokkal, közben fehéres rügyek, rajtuk zöld pettyek. 3. Hasonló egyes példány. 4. Hasonló kettős példány, de a fehér rügyekben nincs zöld petty. 5. Téglavörös üvegpasztából, harántos mélyedésekben fehér pasztás sávok, közben kerek mélyedésekben kénsárga paszta. 7. Feketebarna pasztagyöngy, rajta három fehér rügy, mindegyiken kékes petty domborodik. 8. Apró kékes gyöngy. 9. Apró világoskék gyöngy. 10. Sötétbarna gyöngy, rajta négy kidomborodó fehér rügy zöldes pettyel. 11. Téglaszínű kettős gyöngy, fölül alul harántos sávokkal legerősebb kihajlásán közepett sorjában négy kidomborodó rügy. 12. Piszkos szürke barna pasztagyöngy szabálytalanúl vonuló berakott fehér sávokkal. 13. Oxidált pasztagyöngy berakott rügyekkel. 14. Barna pasztagyöngy berakott fekete foltokkal, rajtuk sárga rügyek nyomai. 15. Téglavörös gyöngy, fölül alul fehér sáv, közben berakott sárga pettyek. 16. Feketés barna gyöngy, berakott sárga pettyekkel. 17. Sötét feketés barna kettős gyöngy, ugyanolyan rügyekkel, a rügyek tövét fehéres berakott karika köríti. 18. Sötét feketésbarna gyöngy fehér rügyekkel, zöldes pettyű csúcscsal.

223 darab összegyűjtött gyöngy, színre és alakra tizenegyféle változatot mutatott. A gyöngyök többnyire gömbölyűek, de van közöttük egy háromszögű is.

c) Egy sírlelet került Juhász László úr gyűjteményébe, melyben néhány bronzékszer van (ábra $^3/_4$ n.). 1. Szíjvég áttört mű kettős lemezből, a két peczket, mely a szíj befogadására szolgált, két egymás felé fordított állatfejet ábrázol, melynek nyitva áll a szája, nyaka sörényes és körmös, lába fölemelt; a szögecs feje az állatok szemét képezi, a fönmaradó síma keretű mezőt négyszer körben hajló inda ékíti, belül félholdú levéllel kívül rövidebb hajtással, a lemez félkör szélén átjáró szögecs tartja össze a két lemezt.

2—6. Kapcsok, a kisebb lemezkén két nagyobb és egy kisebb áttörés, a nagyobb lemez közepén kerek áttörés,

melynek széléből a lemez tengelyében két középszár és attól kétfelé két kettős inda domborodik, körded levéllel.

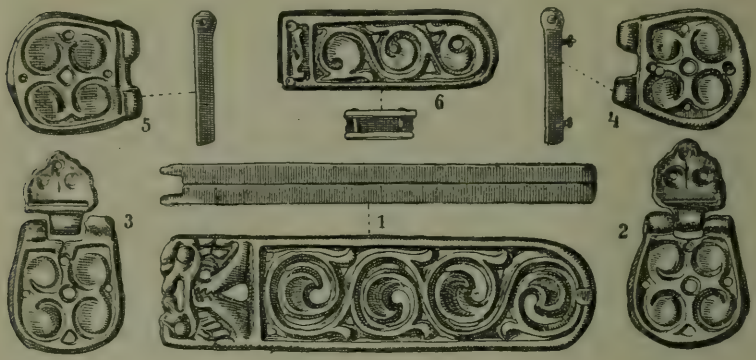

6. Kisebb szíjvég, a hüvelyen négyszögkeretben haránt-osan álló határozatlan indás (?) idom domborodik, a lemez többi bekeretelt részén három körben hajló inda befelé félholdidomú levéllel s kifelé rövidebb hajtással végződvén.

d) Sírlelet Juhász László úr gyűjteményében. (Arch. Ért. 1896. XVI. 265.) Bronzékszerek. 1—3. Kapcsok, mindkét lemez pálczás keretű, melyben hasonló idomok domborod-nak; a nagyobb lemezen a lemez tengelyében álló közös szárból kétfelé félhold idomú levél hajlik, fölötte ugyan-olyan két indás levél ismétlődik, csakhogy az indaszárak nem függnek össze, a fönmaradó mélyedésekben három és négyszögidomok domborodnak; a kisebb lemezen is kétfelé hajló leveles inda, csakhogy az inda a leveleken túl is még bocsájt indás hajtást az alap felé, a középszár kettéváló sarka fölött ∴ forma idom, a nagyobb lemezen három átjáró peczek. 4. Csat áttört művű lemeze, megvan a csukló két hüvelyes gyűrűje, síma keret szegélyzi, melyben ∞ idomú inda két félholdidomú levelet bocsájt a két körbe és kívül egyenes szárakkal végződik. 5. és 6. Szíjlemezkék félköridomúak, a legerősebb kihajláson és két sarkán kihaj-lással a szögecs számára, a mezőt körben hajló és félhold-levéllel végződő inda díszíti. 7. Szíjpánt, középső nyolczszögű lapból, melyben átjáró szögecs van, alján szorító lemezké-vel, ugyanabban a tengelyben két ellenkező irányban ter-jedő keretes tag középső lapos bordával.

e) Sírlelet Juhász László úr gyűjteményében (Arch. Ért. 1896. XVI. 159. és 175.) 1. Bronzszíjvég kettős lemezből, a hüvely táján síma, két-két levelű indával a szíjtartó szögecsek számára, a bekeretelt mezőben áttört művű öt körben hajló indadísz, mindegyik körbe félhold idomú levéllel hajlik és kívül rövidebb hajtásokat bocsájt, a félkörhajlású végnél szögecsnek való átjáró lyuk. 2. Kisebb szíjvég, síma hüvelylyel két hajlású oly indával, mint a nagyobbik szíjvégen. 3. és 4. patkóalakú lemezek, a legerősebb kihajlásból kiálló négyszög peczeggel, a keretes mezőben a négyszög peczegben kis négyszögű keretből közös szár és kétfelé nyíló körben hajló félholdas levél és a patkó két ágán szabálytalan idomú dudor. 4. Hüvelypánt bronzból kés hüvelyéről, a nyilt oldalán két szögecscsel, ezek alján szorító lemezke. 5. Bronzcsat, meg van a lemez és a tojásdad karika, a tüske hiányzik; a karika alján a csukló táján kétfelől levéldísz domborodik; a keretes lemezen három szögecscsel áttört művű félholdas levélben végződő körhajlású erős inda gyűrűded kezdettel és kettős oldalhajtással, az üres téren ötszögű idom domborodik. 6. és 7. Szíjlemezkék, idomuk hasonlít a 3. és 4. számú lemezkéhez; a négyszögű nyújtványból a szög körül gyűrű, ebből egyenes szár két félholdidomú levéllel végződik, a levelek alatt kétfelé inda hajlik, mely vastag hajtást bocsájt a tő felé, két hajtást bocsájt a patkószárak felé, egyik a szögecsek fejei körül gyűrűvel végződik. A sírban volt kengyelvas, lócsont és edény; az edényt a következő táblán közöljük.

CCLXXXVIII. P. szent-erzsébeti sírmező. (Baranya m.) Juhász László úr gyűjteményében Pécsett van néhány cserépedény, mely e nagy terjedelmű sírmezőből került elé.

1. Arch. Ért. 1896. XVI. 159. $^1/_2$. Gömbölyded bögre, nyaka tövén vonalas sáv, hasából kiálló gyűrűded füllel.

2—4. Arch. Ért. 1896. XVI. 264. $^1/_2$.

2. Durva edény díszítés nélkül. 3. Durva edény, nyakán ferdén álló benyomásokból alakított sorral, hasán két harántos egyenes vonaldísz. 4. Durva edény, nyakán háromsoros hullámvonallal.

CCLXXXIX. Budapesti lóversenytéri sírleletek. 1879-ben az újabb budapesti lóversenytér földmunkálatainál sírokra akadtak, melyeknek a tartalmát Jezovics Kornél és Fischer

Henrik mérnök urak a n. m.-nak ajándékozták; ismertette Nagy Géza Arch. Ért. 1896. XVI. 125—129.

1 *a b*. Bronzszíjvég kettős áttört lemezből; a szíj tartására két-két átlyukasztott peczeg szolgált, mely indás levelekből úgy van stylizálva, hogy nagyjából két egymás felé tekintő állatfőt látszik példázni; a lemez külső kerete gömböcsös, a belső síma lécz; a mező közepét ékítő rajz a tengely irányában a hüvely széle felől egyenes szár, mely kétfelé hajló hajtást bocsájt, a két hajtás sarkából emelkedő szár köti össze a szomszéd négylevelű idommal, s ezután még kétszer ismétlődik a két idom. Ugyancsak a középső idomsor mellett indúl meg jobbra balra köridomba hajló indákból álló két sor, az indák vége körbe hajlik és gyűrűt képez.

2 *a b*. Bronz szíjvég; a szíj befogadására két-két egymás felé tekintő állatfőt példázó peczeg szolgált, rajtuk egy-egy szögecs jár át; a síma keretű mezőben a hüvelyhez közel harántosan álló három tagú inda ezentúl három körhajlásban futó inda, mely minden körbe félhold idomú levelet és annak tövén rövidebb hajtást bocsájt a keret felé.

3 *a b*. Bronz szíjvég, áttört mű, a szíj tartására szolgáló két-két peczeg nagyjából állatfőket példáz, melyet nyakukon át félkörbe hajló vonal köt össze, mindegyiken fönn egy-egy szögecs, a fej tövén a körhajlásból kiálló három vonalka a sörényt jelzi; az állatok nyaka alatt harántosan álló gyöngysor, mely a szíjvég külső szegélyén folytatódik, ezen belül a síma fölületű hüvelyen túl második gyöngysorszegély, mely szintén körülfut, a bekeretelt mezőben áttört mű, mely négy-négylapú lemezből áll, a levelek központja a lemez középtengelyébe talál, a levelek pedig egymással és a gyöngykerettel összefutnak.

4 *a b*. és 5 *a b*. Kettős lemezű bronzszíjvégek, a szíj befogadására szolgáló két-két szögecses peczeg gyöngyözött szegélyű és a lemez egész külső szélén végig jár a gyöngyszegély, ezen belül egy második síma keret sorban álló apró lyukakkal, a középső áttört művű mezőben egymással közepett a hossztengely irányában összekötött kétfelé hajló levelek.

6. és 9. Kapcsok bronzból, a csuklóban járó kisebb tag háromszögben álló három gyűrűből áll, a nagyobbik tag gyöngyszegélyű áttört művű középső téren három pár két-

felé hajló levél, mely a harántos levelek szélén és hosszában nyúló levelek révén a kerettel függ össze.

10 *a b*. Bronzcsat, a tüskéje hiányzik, tojásdad kerete négyélű, csuklószöge vasból, négyszögű lemeze gyöngyözött szegélyű, fölületét négy koronggal végződő körbehajló inda díszíti, mely párosával áll úgy, hogy mindegyik inda a szomszéd indával legerősebb hajlásán összeér.

11 *a b*. Bronzkapocs, kisebb lemezén síma keretben kidomborodó kör, melyből kétfelé szögben hajló inda ágazik; a nagyobb lemezen szintén sávos keretben két inda szívformát képez, a külső csúcson túl kétfelé hajol és mindegyik vége ketté válik, ellenkező két vége félhold idommal befelé hajlik és közepett egyenesen álló szárban egyesül, mely a szív csúcsába három hajtást bocsájt.

12. Szíjpánt, fele bronzból, megvan a közepe gömbszelvényű szögfejjel és az áttört művű egyenes ág kétfelé álló dupla leveleivel.

13. Szíjpánt bronzból, közepett lyuk, két egyenes szárán tompa gerincz vonul végig.

14. Hüvelypánt, nyílt végein szögecsekkel.

15. Áttört művű szíjlemez bronzból; rajza: középpontból négyfelé irányuló ág, a négy ág középső találkozásán és külső szélein összekötő levelek.

16. Fülönfüggők bronzból, egyik sem ép, a karika négyélű, alsó végén kettős gyöngyös gyűrű, s ugyanilyen volt a karika ellenkező pontján, fölfelé és alul befelé és kifelé álló peczken gyöngy volt, az alsó peczken a gyöngy fölött kettős apró gyűrűtag.

17. Síma gyűrű egymás fölé nyúló végekkel, bronzból.

18 *a b*. 19 *a b*. 20 *a b*. Négyszögű keret fölül gyöngyözött, alul síma és leálló szögecsekkel.

A fülönfüggők után ítélve (16) a sírok egyike női sír volt, a szíj és övdíszek után ítélve legalább két férfi sír tartalmából származó bronzékszereink maradtak, melyekből az 1., 5., 6—9., 12. és 18—20 számúak a rajtuk ismétlődő motivumaiknál fogva összetartoznak.

CCXC. 1—11. Vaspántok, legtöbbnyire átjáró kampós szögekkel, valószínűleg koporsóból.

12. Háromélű vasnyílcsúcs, szára tövén a fonadék nyomai, melylyel a szárra reá volt erősítve.

13. és 14. Határozatlan vaslemezek.

15. Vaskés.

16—19. Késpengék és vaspánt.

20. 21. Vasszögek, egyik kerek, másik négyélű.

22—27. Vaspántok darabjai, többnyire átjáró szögekkel.

28—36. Csontlemezek, simított s részben ékített fölülettel, valamennyi alsó oldalán egyenes, némelyeken (30., 31., 36.) szögecsek számára lyukak, többféle idomuk után ítélve rendeltetésük különböző lehetett; némelyik (35., 36.) kardhüvely díszítésére szolgálhatott. Volt még a sírokban néhány cseréptöredék; a koponyák hivatalos úton az egyetem anthropologiai múzeumába kerültek.

CCXCI. Krungli sírlelet. (Stiriában.) Ismertette Dr. Fischbach Ottó Arch. Ért. 1894. XIV. 360. a gráczi múzeumban.

1 *a b*. Szíjvég két áttört művű bronzlemeze, a szíj befogadására két-két kettős hajtással egymásfelé hajló inda, ezentúl a hüvelyen síma keretű harántosan álló keskeny mező, benne egymás mellett külön álló három körben hajló inda domborodik; a lemez hosszában öt körhajlású inda, a körbe hajló félholdas levéllel, kifelé rövidebb hajtással; három átjáró szögecs.

2 *a f*. Kisebb szíjvégek lemezei, rajzuk hasonlít a nagy szíjvéghez, csak a harántos mező hiányzik és ötös hajlás helyett csak hármas hajlásban domborodik az inda.

3 *a e*. Kapcsok, nagyobbak lemezei, áttört művű indadísz közepett két gyűrűs végű hajlásból négyfelé körbe hajlik és félhold idomú levéllel vagy gyűrűvel végződik a körben, felül-alul két-két gyűrűs végű egyenes ágat bocsájt, mely egyenletesen a lemez tengelye felé nyúlik, a keret lehajló oldalát kívül vonalas szalagfonadék díszíti.

4 *a b*. Szíjdísz, áttört lemezkék, a rajz alul csipkés szélű körszelvényű keretet mutat, melynek két végéből két gyűrűs végű szár emelkedik közepe felé, a gyűrűk fölött a szárakból jobbra-balra csipkézett szélű ágak körben a kettős szár közepe felé hajolnak, melyen harántos tag összeköti, a kettős szár azontúl kétfelé kihajló levelet bocsájt és a két levél szélét hármas palmett köti össze, e levélben és az alsó két gyűrűben szögecs volt.

5. Övpánt, közepett lyukkal, széle keretes.

6. Csat, karikája tojásdad, tüskéje és csuklója is ép, ötszögű áttört művű lemeze keretes, benne ∽ idomú inda kettős ágú hajtással, mely befelé hajlik és egy kifelé hajló hajtással.

CCXCII. Hohenbergi sírlelet. Arch. Ért. 1895. XV. 250. l. Bronzékszerek erős aranyozás nyomaival.

1. Bronzszíjvég, két egymásra rakott áttört művű lemezből, a szíj befogadására két-két dupla háromszögű lemez, rajta öt-öt gömböcsdíszszel, az átjáró szögecsek megmaradtak. A gömböcsös szegélyű mezőben hármas körhajlású inda, mely a körbe egy nagyobb és hat kisebb félholdvégű hajtást bocsájt és ugyanily hajtások ágaznak ki a keret felé. A két lemez oldalszélét négyszeres sodronyfonadékú dísz ékíti; a gömböcsöket reá forrasztották az élekre.

2. Hat kapocs, mindkét csuklóban járó áttört lemezét szélére forrasztott gömböcsös keret ékíti, a kisebb lemezen hármas levél, a nagyobbikon a rajz három körded végű indacsoportból alakúl, egyik csoport a lemez egyenes oldalából indúl, a másik a hajlított oldalából, az egyenes oldal és az ellentett hajlás mellett egymás mellett sorakozó körhajlású rövidebb indák; a kapocs lehajló oldalát hármas vonalszalagú fonadék ékíti.

3. Két szíjlemezke, nagyjából félköridomú, alján közepett apró behajlás, melyet csipkés keret szegélyez, épily csipkézett tag áll az ellenkező szélen, a szélen alul és oldalt mindkét felől három gyűrűs végű inda domborodik ki; az így bekeretelt mezőben a rajz gyűrűs végű indákból úgy alakúl, hogy az alsó keret közepéről két inda egymás mellett emelkedik s ezekből ismét két inda széjjel hajlik, melyeket alul körszelvényű harántosan álló félhold levél köt össze, a harántos levél csúcsából egy-egy tojásdad levél áll ferdén a keret felé. A két alsó inda mellett még egy-egy inda áll ki, mellette tojásdad levél és a lemezke két sarkából is egy-egy inda hajol a mezőbe, mellettök és a felső harántos levél fölött szögecs feje látszik.

4. Két kisebb szíjlemezke, csúcsos háromszögű, szélét a csúcsból alapja felé hajló gyűrűs végű inda képezi; alján a sarkokon gyűrűből induló két inda közepett összefut, közbe fog egy kis szárt és összefoglaló gyűrűt példázó harántos tagból kiinduló és egymásból kinövő két-két gyűrűs indát bocsájt kétfelé.

5. Övpánt, közepett szögecs gömbszelvényű fejjel, mindkét egyenes ágán gyűrűsvégű indák domborodnak, melyek hol egymás mellett, hol egymás folytatásában hajolnak jobbra és balra szabatos rajz nélkül.

6. Négy kisebb szíjvég, mely csak annyiban tér el a nagy szíjvégtől, hogy az inda csak két körhajlást képez.

7. Csat, keretét és tüskéjét vonalas és gyengén domborodó levelek ékítik; lemezén gömböcsös keret, melyben a domború dísz képe négy ötszirmú virágocskát mutat, melyből kettő hullámvonalu, kettő pedig egyenes irányú domborulat közepette áll; három szögecse volt.

CCXCIII. Hohenbergi sírlelet. (Stiria.) Ismertette dr. Fischbach Ottó, Arch. Ért. 1895. XV. 249—253, a gráczi múzeumban.

Egészben volt öt csontváz, de csak egyikben volt jelentékenyebb sírlelet, melyet tábláink bemutatnak, a többiből egy elveszett gyűrűdarab és kékes-szürke agyagú edénytöredékek kerültek elé.

1. Vaskard, egyenes, két élű, a penge hegye letört, fölülete rozsdaette és maradtak rajta farostok a hüvelyből, a penge tövén vastagon kihajló ellenző, rajta megmaradt egy darabka bronzpléh, mely talán díszítve volt; a markolat pálczája négyélű s a famarkolat rostjai még rajta vannak, végső gombja lapos és félköridomú. Az egész kard hossza 68 cm., tövén a penge szélessége 5·4 cm., markolatának hossza 9·7 cm., a gomb magassága 3·7 cm., szélessége 6·2 cm., az ellenző hossza 7·7 cm.

2. Három vassarkantyú, a legépebben a szárak párhuzamosan állanak, a melyiken a legépebb tüske hossza 5 cm. hosszú.

3. Két vaskés töredéke, egyiknek szélessége 2·9 cm., a másiké 1·7 cm. Volt még néhány ismeretlen rendeltetésű vastöredék.

4. Áttört gömb bronzból.

5. Csat kerete bronzból, tüskéje hiányzik.

6. Négyszögű bronzlemezke, a sarkokban egy-egy átjáró szögecs; mindkét keskenyebb szélén egy-egy hengertag, belül csuklószöggel, közben, fölül és alul hasonló részek maradnak szabadon, melyeket más hengerkék foglalnak el; van még 19 csuklószög öt hengerkéhez, mely darabokra tört; a szögecsek hossza 0·2 cm.

CCXCIV. Regölyi temető. (Tolna m.)

Az utóbbi években több ízben szerzett a N. M. Regöly vidékéről egy ottani sírmezőből származó sírleleteket, egy része rendszeresebb ásatás eredménye, melyet Farkas Sándor a sírmezőn intézett, más része oda való gazda magán-

szorgalmának gyümölcse és ezekben alig lehet egyes sírok tartalmát szabatosan megkülönböztetni. A sírmezőről származó leletek sorszáma, melyet itt (a 296. táblától kezdve) követünk, ez előzmények után csak a különválasztás kedvéért történt és nem jelezheti a valóságos sorrendet. Egyik küldemény tévedésből kupavári sírleletek címén jelent meg az Arch. Ért. 1895. XV. 274—276. lapjain.

1 *a b*. Kettős lemezű ezüst szíjvég, átjáró szögecscsel.

2. Ezüstszíjvég lemeze lehajló széllel.

3 *a*. Szíjra való ezüstlemez négy szögecscsel.

4 *a b*. Apró szíjvég kettős lemezű.

5. és 6 *a b*. Négyszögű lemezek, négy sarkában átjáró szögecscsel.

7. és 8 *a b*. Háromszögű lemezek átjáró szögecscsel minden sarok táján.

9. és 10. Kerek lemez, szélén bevert pontsor, közepett átjáró horgos szöggel.

11. Kerek lemezke, közepett dudoros gyűrű és onnan a karimás széle felé irányuló domború sugarakkal.

12. Négyszögű bronzcsat.

13. és 14. Fülönfüggők bronzból, alsó hajlásuk végén és az ellentett hajláson pléhgyöngy félgömbből két szélén és közepén sodronygyűrűkkel, a fölületet gyűrűs végű körhajlású sodronydíszek ékítették.

15. és 16. Fülönfüggők, hiányosak, pléhbogyókkal, ezúttal a legnagyobb a karika alsó hajlásának a szélén van.

17. és 18. Fülönfüggők egy pléhbogyóval.

19. és 20. Fülönfüggők lecsüngő üveggyöngygyel, oldalt a karika gumós.

21. Fülönfüggőről való hiányos pléhbogyó, rajta hasán és két végén gömbszeletű dudorokkal, melyeknek alsó szélét gömböcsös gyűrű köríti.

22—24. Három szögben álló ugyanegy pléhből préselt három félgömb idom.

25—31. Apró bronzkarikák, egyik eredeti idomából ki van forgatva (29 *a*.).

32—33. Félgömbű pléhdudorok, a szélén gömböcsös gyűrűvel, talán a 21. sz. bogyóról.

34. Apró hossznégyszögű lemezke két átjáró kampós szöggel.

35. Átlyukasztott félgömb pléhből.

36. Apró peczeg, melyen üveggyöngy lóg.

a—p. Üveggyöngyök.

CCXCV. Regölyi temető. Arch. Ért. 1895. XV. 275. 1/2

1—4. Vaskések, egyiken (3) még rajta van a fahüvely hozzározsdásodott töredéke.

5—7. Négyszögkeretű vascsatok.

8—9. Kengyelvasak lapos talppal, mely alján gerinczes, a szárak belül laposak és pálcza formáját öltik a hol kezdenek összehajlani, a szíj befogadására fölül hurokban egyesülnek.

10. Vaskarika belérozsdásodott más karikával és alaktalan vastömbbel.

11., 12. és 16. Vaskarikák.

13—15. és 17. Vaskarikák töredékei.

18. Valószínűleg vaszabla oldalrúdjának töredéke.

19 *a b.* Vaszabla, a szájba való pálczákból egyiknek megmaradt kampós vége, a másikról letört, kívül két karikája van, a belső kisebben az oldalrúd áll, mely fölfelé hajlással, alul egyenesen végződik és közepett négyszögfüllel bír, a külső karikában a kantár vagy gyeplő karikája.

20—22. Orsógombok, egyiken (2.) párhuzamos vonalas kördíszek.

A temető további sírjait sorszám szerint mutatjuk be.

1. sír. Laposan kidomborodó bronzlemez, kerek, fölületét a központból széle felé vonuló 12 domborulat ékíti, átmérőjük 2 cm.; egy ép és három csonka példány. — Vaskés vagy talán inkább nyílcsúcs, tojásdad idomú pengével, a szárán farostok nyomaival, szára ketté tört, egész hossza 12·5 cm., a penge szélessége 2·2 cm., éle körülfut, csúcsa tompa hajlású. — Kerek vascsat karikája, körben felhajló közeljáró végekkel, átmérője 3·2 cm. — Vaskarika töredéke, legnagyobb külső átmérője 3·8 cm. — Három egymásba csatolt rozsdás vaskarika, mindegyik külső átmérője 1·7 cm.

2. sír. Állítólag sírban találtak nyolcz hosszukás hengerded és egy kisebb meg egy nagyobb korongos idomú borostyángyöngyöt.

3. sír. Bronz fülönfüggő, síma vékony karikáról lecsüng egy 2·3 cm. hosszú sodronyfonál, alul a fonál hurkos, közvetlenül a hurok fölött zöldes üveggyöngy, e fölött egy apró bronzhengerke, s a hengerke felső nyílása fölött zöldes üvegű nagyobb gyöngy csüng a fonálon. — Más bronz

fülönfüggő, melynek csüngője eredeti idomából ki van vetkőztetve, a csüngő fonál hossza 3·7 cm., a fonal hurokra van hajlítva és rövidebb vége dupla karikára hajlik, egyenes szárán apró üveggyöngy ül. — Bronzgyöngy, átmérője 1·2 cm. — 22 db. üveggyöngy, szürkés és barnás opak üvegből. — Apró bronzpálczatöredék. — Vaskarikának, talán kettőnek öt töredéke.

4. sír. Síma bronzkarika, vékony sodronyból, egy teljes, kettő csonka, valószinűleg fülönfüggőkből. — Két vaskarika, egyik ép, külső átmérője 3·2 cm., a másik ketté tört. — Vaskés, hossza 12·7 cm.

CCXCVI. *5. sír.* 1. és 2. Két fülönfüggő aranyból, a síma karikán lóg három pyramisba helyezett kisebb és azok alján nagyobb gömb, a nagyobb gömb oldalából három s az aljából egy gömbszeletű idom domborodik ki, a gömbszeletek szélén s a gömbök találkozási vonalain apró gömböcsök sorakoznak; a gömbszeletek közeiben gömböcsökből alkotott három rombus-idom. 3. Három egymásba rozsdásodott vaskarika, melyhez odatapadt két gyöngy; a rajz a karikák idomát nem mutatja elég világosan. 4. Vastöredék. 5. Üveggyöngy töredéke, áttetsző, kék. 6. Gyöngy, szürkésfekete fehér, reá rakott sávokkal és bütykökkel. 7. Apró gyöngy opák sárgásbarna üvegből. 8. Hengerded gyöngy szürkésbarna opak üvegből, rajta kidomborodó sárgás sávgyűrűkkel és pötytyel. 9. Hasonló gyöngy. 10. Hasonló gyöngy a nyílásfelől tekintve. Egészben 23 db. gyöngy volt a sírban. Egy vaskés három dbra törve, 17·5 cm. hosszú.

6. sír. 1. és 2. Bronzkarpereczek, négy élű, tompa nyílt végekkel, külső két lapját bevert körsor ékíti. 3. és 4. Fülönfüggő bronzból, a körből fölfelé és lefelé kiálló feketés opak üveggyöngy. 5—7. Bronz karikák. 8. Gyöngy sárgás zöld áttetsző üvegből. 9. Gyöngy szürkésbarna opak üvegből, fehér kidomborodó sávval. 10. Fehér opák üveggyöngy. 12. Kék üvegből való gyöngy. 13. Gyöngy zöldes szürke opak üvegből, fehér kidomborodó sávokkal és pettyekkel. 15. Hasonló, a nyílás felől tekintve. 16. Világos zöld üveggyöngy. 17. Opalizált üveggyöngy. 18. és 19. Büty-

kös gyöngyök barna opák üvegből. 20—25. Barnás és sárgás opák üveggyöngyök. 26. Dupla üveggyöngy barnás opák anyagból. 27. és 28. Sárgás opák üveggyöngy. Egészben volt 73 gyöngy a sírban. Állítólag e sírból származik egy kés, melynek markolata váltakozóan rakott csont és fémlemezekből áll (ábra $^2/_3$ n.).

CCXCVII. 7. *sír.* Két bronz fülönfüggő, lecsüngő kék gyöngygyel. 6. és 7. Újjgyűrű bronzból. 9. és 10. Bronzgyűrű vékony sodronyból. 8. Vaskarikáknak öt töredéke. 1—5. 87 db. üveggyöngy. Legtöbb benne az egész apró feketés opák üvegből; van egy gömbölyű áttetsző kék, egy szürkés zöld áttetsző, sok apró opák sárga és barnás (11—23.).

8. sír. Fülönfüggő bronzból (3. ábra), melynek egyik hajlása átmegy egy síma kis fém gyöngyön. Két 2 cm. átmérőjű félgömb bronzpléhből (4. sz.) 3·5 és 4·8 cm. átmérőjű zárt vaskarika (1. és. 2. sz.). Vaskés (5. sz.) hossza 14·6 cm.

9. sír. Fülönfüggő bronzból, melynek csüngőjéről hiányzik a gyöngy; fülönfüggő sodronykarikája; zárt vastagabb karika és zárt vékonyabb sodronyos karika bronzból. Lapos vaskarika, zárt 4·2 cm. külső átmérővel. Vaskésnek két töredéke, 10 cm. hosszú. 57 db. üveggyöngy. Vannak köztük laposak, gömbölydedek és hengerded idomuak. Ez utóbbi áttetsző fehér üvegből való és apró bronzcsövecske ül benne. A legtöbb opák barna és sárgás anyagból készült, van két áttetsző zöldes.

10. sír. Két bronz fülönfüggő a hurkás végű csüngő száron piszkos zöldesbarna gyöngy. Két apró s nyílt végű sodronyos karika. Két zárt vaskarika, 5 cm. átméretü; 6·8 cm. hosszú vaskéspenge. 5·9 cm. hosszú határozatlan rendeltetésű hengerded vastárgy. 19 db. opak üveggyöngy, egy fehér, kerületén négy kiálló bütyökkel, a többi lapos és szabálytalan három vagy négyszögű, a legnagyobb példány hossza 1·6 cm.; szinük sötétkék, fekete, barnás és sárgásbarna.

11. sír. Két bronz fülönfüggő sodronyos karikáju (6. és 7. sz.). Halántékgyűrű (?) csonka végű, bronzból (8. sz.). Bronzkarperecz átmérője 7·2 cm., egyik vége tompa, a másik hegyes (9. sz.). Két lapos vaskarika s egy lapított vasgyűrű, mely talán összefogta (1. és 2. sz.), azon kivül kisebb vaskarikák két csonka darabja (3. és 4. sz.). Vaskés két töredéke (5. sz.). 102 db. üveggyöngy, legtöbbje apró és

gömbölyded barnás és sárgás opák anyagból, némelyik áttetsző zöldes (10—27. sz.).

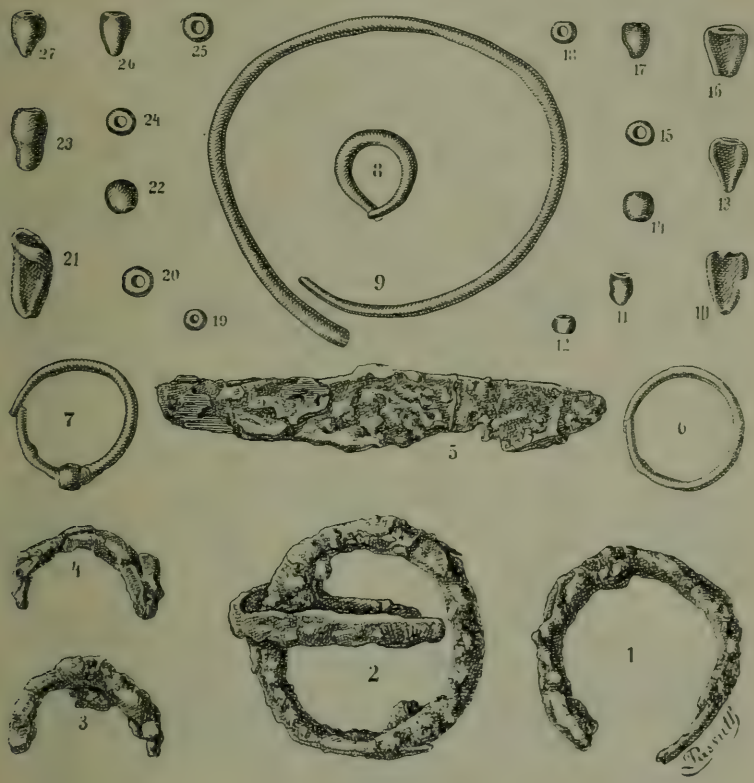

11. sír.

CCXCVIII. *12. sír.* 1. Cseréptöredék. 2. Vaskés. 3. Áttört szíjvég bronzból, folyondár díszszel. 4—6. Kisebb szíjvégek áttört növény díszekkel bronzból. 7—9. Csuklós kéttagú áttört bronzdísz, növény ornamenttel. 10. Bronzpánt áttört növény díszszel. 11—15. Hat darab áttört bronzpityke növény díszű.

A sírban leltek egy apró átlyukasztott bronzérmet Valens császártól (364—378. Kr. u.) (16. ábra) és volt két Constantinus-féle apró bronzérem (337—340. Kr. u.), melynek mindegyike átlyukasztott és mindegyiken még rajta a pántos fülecske (a mit a rajzoló félre értett).

CCXCIX. *13. sír.* Kisebb és nagyobb zárt vaskarika (1. és 2. sz.). Bronzláncz vasrozsda tömegből indul ki. Egymásba kapcsolt két lapos karika (4. sz.). Vaslemez töredékek (5—7. sz.). Bronz fülönfüggők (8. és 9. sz.). 35 darab apró gyöngy (10—21. sz.), legtöbbje barnás és sárgás opák üvegből, egy hengerded idomú áttetsző zöld üvegből.

14. lovas sír. Nyolcz darab félgömbű dísz bronzpléhből; bronzlemezkék töredékei és bronzsodronykák. Négyszögű

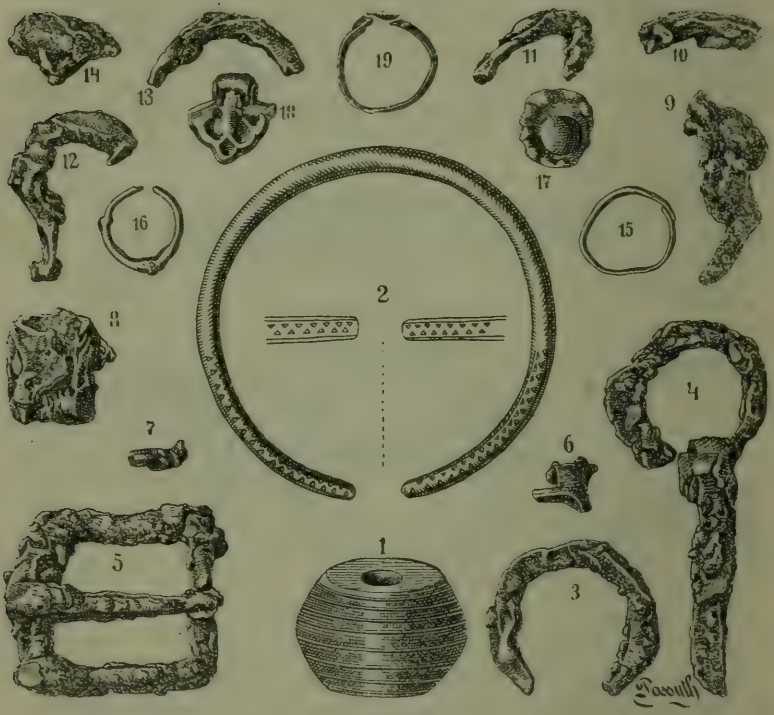

15. sír 2/3 n.

vascsatok; egy nagyobb, teljes; két keret; egy tüske; néhány kerek csat töredéke; egy zárt vaskarika, több karika töredéke; egymásba csatolt kisebb vaskarikák, átmérőük 1·5 cm. Karikás pánczélból (?) két, talán három kengyelvas darabjai; egyiknek a hágója lehajló, a másiké egyenes; az utóbbinál az oldal szárak fölül gyűrűben futottak össze. Zablából csak az egymásba kapcsolt két gyűrűs rud van meg. Egy orsógomb szürkésfekete agyagból.

15. sír (ábra). 1. Orsógomb szürkésbarna agyagból, vízszintesen körülfutó párhuzamos vonalak diszítik. 2. Bronzkarperecz bevert apró háromszögökből alakított sorok ékítik. 3. és 4. Két vaskarika, az egyiken pánt, talán ez összekötötte. 5. Négyszögű vascsat. 6. Bronzdísz vascsuklója. 7. Határozatlan vastöredék. 8. Vashengerke, talán markolat végső pántja. 9—11. Tojásdad idomú vascsat három darabja. 12. Vascsat(?) töredéke. 13. Határozatlan töredék. 14. Rozsdás vaslemezke. 15. és 16. Fülönfüggő karikája bronzból. 17. és 19. Valószinüleg összetartozó részletek, újjgyűrű és feje bronzpléhből. 18. Áttört művű bronzdísz vascsuklójával együtt.

16. sír (A CCXCIX. táblán). 1. Bronz gyűrű. 2. Fülönfüggő bronzból, lecsüngő sötétkék üveggyöngygyel. 3. Bronz fülön-

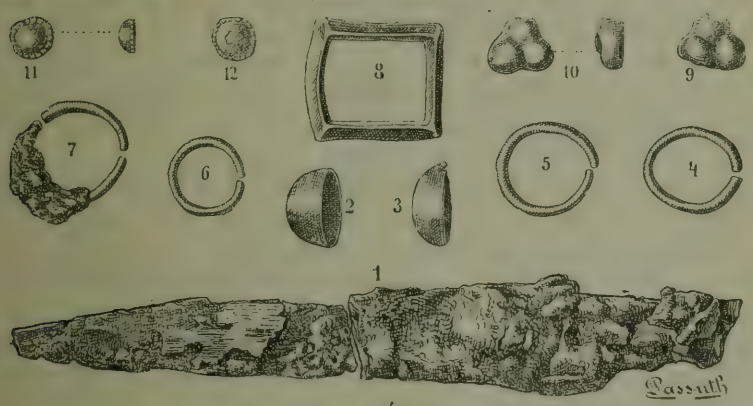

17. sír.

függő, a lecsüngő gyöngy is bronzból való. 4. Feketésszürke üveggyöngy, melynek körületén fehér karikákból kékes bütykök domborodnak. 5. Kék üveggyöngy sárga és fehér pettyekkel. 6. és 7. Áttetsző zöldes üvegből átjáró vékony pléh csövecskével. 8. Fehéres és kékes üvegből vöröses és sárgás sávokkal. 9. Opák zöldesfekete, sárga pettyekkel. 10. Hármas gyöngy szürkésbarna opák üvegből. 11. Feketésbarna, 12. átlátszatlan zöldes, 13. feketés, 14—18. barnás, 19. barna, fehér sávokkal és pettyekkel, 20. barna, 21. dupla gyöngy barna, 22. és 23. zöldes, 24. barnás fehér pettyü, 25. sárgás, 26. dupla gyöngy zöldes, 27. sötétkék. Volt egészben mintegy 70 gyöngy. Vaskés hossza mintegy 18 cm. A sír-

ban találtak négy átlyukasztott apró bronzérmet, melynek egyike valószínüleg Valens császártól való, míg a másik három olyan kopott, hogy csak általánosságban Kr. u. IV. századbelinek mondható.

17. sír. 1. Vaskés csonka és kettétört. 2. és 3. Két félgömb rossz ezüstből. 4—7. Fülönfüggők bronzkarikái. 8. Bronzcsat négyszög kerete. 9. és 10. Hármas félgömbü apró ezüstlemezkék. 11. és 12. Gyöngyözött szegélyü két apró félgömbös rossz ezüstből.

CCC. *18. sír. A)* $^1/_1$ nagys. 1. Négyszögü lemezke bronzból, mely négy szöggel volt valamire erősítve, fölületét négyszögökbe rakott vonalak és pontok ékítik. 2. és 3. Szíjvég diszítésére (?) szolgáló lemezkék présölt diszítéssel, az alsó lemez egyenletes és szögecs kötötte össze a felső és alsó lemezt, közben krétás anyag töltötte ki az ürt. 4. és 7. Pántos gyürü két darabja. 5. Idomából kiforgatott és megsérült bronzpálcza. 6. Két lemezes pántféle, mindkét végük föl van hajlítva, a szélesebb vége át van lyukasztva. Egy zárt lapos bronzkarika, nem itt van lerajzolva, de *B)* 7. alatt, külső átmérője 2·3 cm.

B) $^1/_3$ nagys. 1. Lándsacsúcs, hegyéről nem hiányzik nagy darab, hüvelyében megmaradtak a pózna oda tapadt farostjai. 2. Kengyelvas, hágója erősen hajlott széles lemez, alul gerinczczel, szárai pánczélidomuak és a pálczaformát a fülön végig megtartják; a rajz abban nem egészen hü, hogy a szárakat inkább laposaknak mutatja. 3. A hágó lapos egyenes és nélkülözi a gerinczet, a szárak pálczás idomuak, nem laposak, mint a rajz mutatja. 4. Vaszabla, egyik rudja külső karikájához belékapcsolt vaskarika rozsdásodott. 5. Szürkésbarna orsógomb agyagból. 6., 8., 10—13. Különböző idomú és nagyságú vascsatok. 7. Határozatlan. rozsdás tárgy, melynek egyik oldalához valami durva fonál szövet tapadt, ezen rajta volt a föntebb említett bronzkarika. 9. Határozatlan vastöredék. Nincs lerajzolva: vascsőnek két töredéke, talán lándsa köpüjéből való.

19. sír. 1. és 2. Bronzlemezü karikák, szélességük 8—10 mm., egyik (2. sz.) még zárt, ennek legnagyobb átmérője 9·2 cm.; a gyürü egyik széle felé keskenyül, keskenyülő szélén beponczolt pontsor végig vonul; a másik karika eredeti idomából ki van forgatva, legnagyobb átmérője 9·4 cm., mindkét szélét ponczolt pontsor kiséri hoszszában

A két karika talán edényt körözö pántnak szolgált. 3. Rozsdás vasdarab farostokkal. 4. és 7. Négyszögű vascsatok. 5. és 6. Vaskarikák. Hozzá tartozik egy vaskés, hossza 10·9 cm.

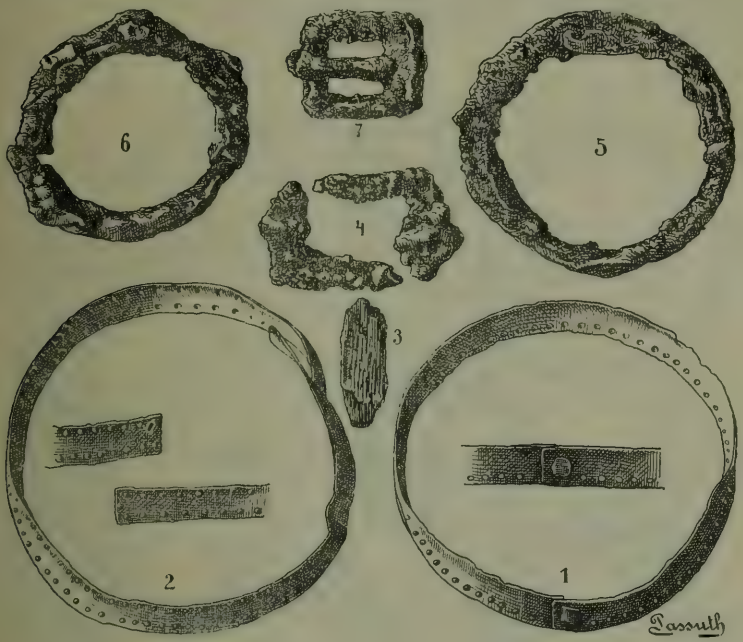

19. sír.

CCCI. *20. sír.* 1. Vaskés, majdnem ép példány. 2. Vaskarika, melynek fala mindegyik oldalán más-más szélességű, legnagyobb szélessége 2 cm., a legkisebb 7 mm. 3. Vaskarika. 4. Vascsat. 5. és 8. Bronzkarpereczek kerek huzalból, egyiken (8. sz.) bevert pontdiszek látszanak a fölületen. 6. és 7. Nyílt végű sodronyos gyűrűk. 9. és 10. Fülönfüggők bronzból, lecsüngő sötétkék üveggyöngygyel.

CCCII. *21. sír.* 1. Vaskés, ép példány, hossza 17·5 cm. 2. Bronz fülönfüggő három üres pléhgyöngygyel, a középsőn megmaradt egy db. a sodronyos diszítésből. 3. Apró sodronygyűrű. 4. és 5. Két vasgyűrű. 6. Vascsat.

22. sír. 1. Vaskés, majdnem ép állapotban, hossza 12·5 cm. 2. Üvegkarika barnássárga üvegből. 3. és 4. Vaskarikák. 5. és 6. Ezüst fülönfüggők két kisebb és egy nagyobb pléh-

gyöngygyel. 7. Csonka bronzfibula La Tène ízlésű hátra hajló lábbal. Úgy sejtjük, hogy ezt a fibulát nem a sírban lelték.

CCCIII. *23. sír.* 1. Vaskés, mindkét végén csonka, hossza 22·5 cm. 2. Két egymásba kapcsolt vaskarika. 3. és 4. Két fülönfüggő rossz ezüstből, mindegyiken három pléhgyöngy volt.

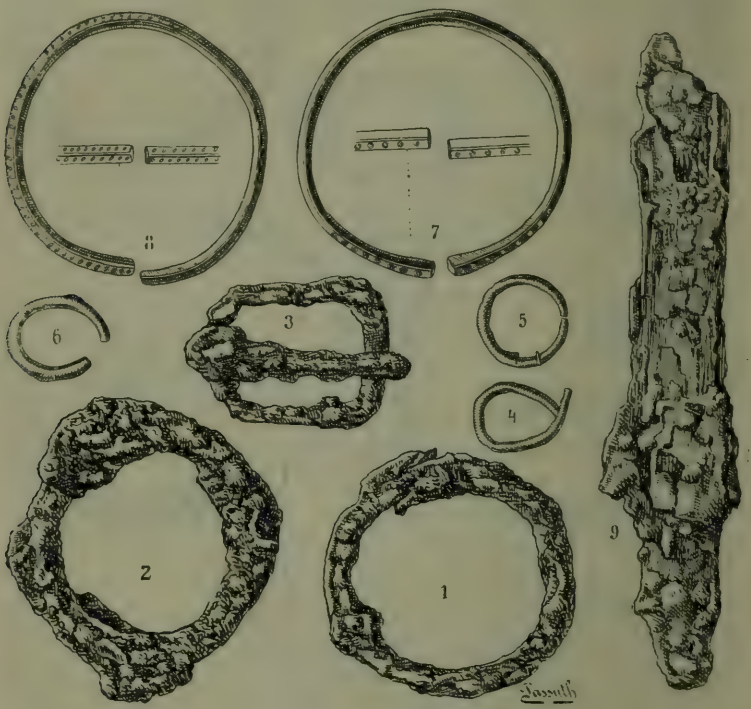

25. sír.

CCCIV. *24. sír.* 1. Vaskés. 2. és 3. Három vaskarikának hat töredéke. 4. Barnássárga áttetsző üvegből való karika. 5. Vékony sodronyú gyűrű. 6. Fülönfüggő bronzból, sötétkék üveggyöngygyel. 7. Áttetsző zöld gyöngy. 8. Opák világoszöld gyöngy. 9—11. Feketésszürke és barnás opák gyöngyök. 12. Fehéres áttetsző gyöngy. 13—21. Barnás és szürkés opák gyöngyök. Egészben 29 üveggyöngyöt leltek e sírban. Cserépedények: *a)* Durván idomított bögre újjbe-

nyomásokkal diszítve. *b)* La Tène ízlésű edény, mely valószinűleg nem e temetőből ered.

25. *sír* (ábra). Két bronzkarperecz, tompavégű bevert pont diszítményekkel (7. és 8.). — Két fülönfüggő bronzgyűrűje (4. és 5.); egy bronzgyűrű, csonka végű (6.). Vascsat (3.). Két vaskarika (1. és 2.). Csonka vaskés (9.). Szélessége 2·2 cm., hossza 17·5 cm.

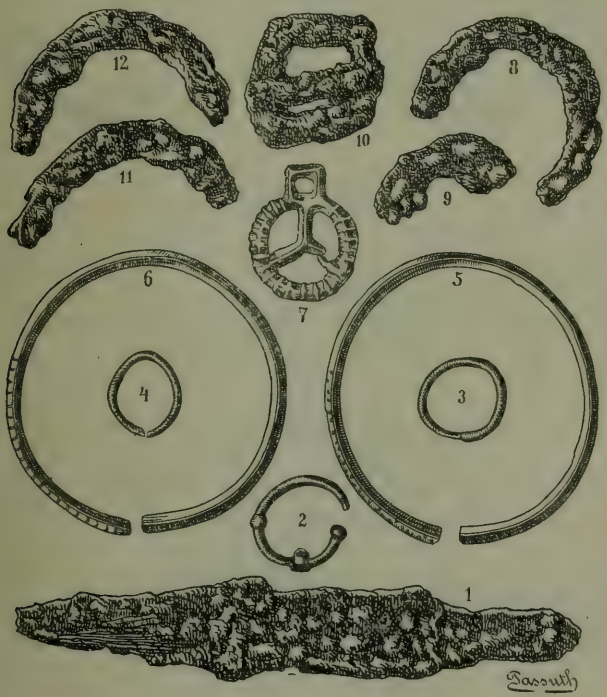

26. sír. 1/2 n.

26. *sír* (ábra). 1. Vaskés. 2. Bronzfülönfüggő. 3., 4. Apró bronzgyűrű, nyílt végű fülönfüggőből (?). 5. és 6. Bronzkarperecz bevert pontdíszekkel. 7. Csüngő karika négyszögfüllel bronzból, a külső karika rovátkos díszű, három sugár három felé osztja a kör belső terét. 8. és 9., 11. és 12. Két vaskarikának négy töredéke. 10. Vascsat.

27. *sír* (ábra). Két fülönfüggő rossz ezüstből (10. és 11. sz.), mindegyik három bogyós volt, a bogyókat ékítő drótos diszítésekből még maradtak nyomok. Drótos fülönfüggők három

töredéke (12. és 13. sz.). Vaskés hozzá rozsdásodott apró négyszögű csattal.

27. sír. 1/2 n.

28. sír. Vaskés. Két gyöngyös fülönfüggő bronzból, egyik csonka. Lapos orsó agyagból.

29. sír (ábra). 1. Vaskés. 2. Négyszögű vascsat. 3. Bronzgyűrű. 4. Apró fülönfüggő bronzbogyóval.

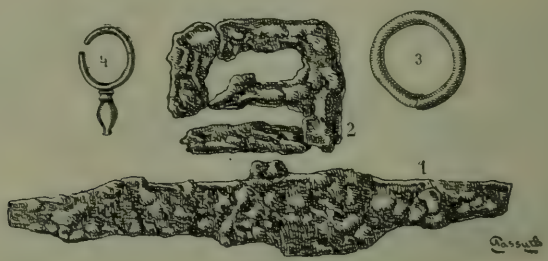

29. sír. 1/2 n.

30. sír. Vaskés. Hat rozsdás vasdarabka csat vagy karikákból. Fülönfüggő bronzból, szürkészöld opák üveggyöngygyel.

31. sír. Vaskés. Vascsat két töredéke. Gyöngyös fülönfüggő ketté törve.

32. sír. Vaskés ketté törve. Vascsat három darabja, idomtalan vastöredék. Bronzfüggő opák sötétkék gyöngygyel.

33. sír. Csonka vaskés. Vascsat töredéke. Fülönfüggők bronzból, egyik ép opák gyöngygyel, a másikból csak egy darabka sodrony maradt meg. 24 apró üveggyöngy; van opák sárgás, kék, világos és sötétzöld, barna és szürkés.

34. sír. Vaskés. Vascsat három darabja. Két bronzfüggő karikája.

35. sír. Vaskés. Vascsat, négyszögű. Három rozsdás vastöredék. Vaskarika darabja. Egy bronzfüggő gyűrűje és más három gyűrű töredék. Négy küllős kis kerék fele része, átmérője 3 cm. A sír leleteivel beszállítottak a találók egy calcedonból (?) kifaragott cameat, elyptikus idomú, hossza 2 cm., legnagyobb szélessége 1·5 cm.; ábrázol jobbra tekintő női mellképet, haja fején lapos, hátul a konty feje tetejére van fektetve; mellét a bal vállra felhajtott köpenyeg borítja, az alap sötétkék, a domborulat világoskék, arcza sérült.

A *36—50.* számú sirokból csak 19 darab vaskéstöredéket, egy vascsat töredéket és más határozatlan vastöredéket szállítottak be a találók.

CCCV. *51. sír.* 1. és 2. Vaskarikák. 3. és 4. Három bogyós fülönfüggő rossz ezüstből (?) a nagy bogyókon még néhány lyraforma sodronydísz maradt meg. Vaskés töredéke.

52 sír (ábra). 1. Vaskés. 2. és 3. Vaskarikák. 4. Vascsat. 5. és 6. Fülönfüggők töredékei rossz ezüstből (?). 7. Orsógomb sárgás agyagból.

53. sír. (A CCCV. táblán) 1. Vaskés töredéke. 2. és 3. Vaskarikák. 4. és 5. Fülönfüggők karikája bronzból. 6. és 7. Három bogyós fülönfüggők, a bogyók pléhei széjjel mentek, némelyiken még a sodronydísz nyoma maradt.

CCCVI. *54. sír.* 1. és 2. Vaskarikák. 3. Vascsat karikája. 4. Vaskés, csonka, mégis 23 cm. hosszú. 5. Síma karperecz, nyílt tompa végekkel. 6. és 7. Lehajtott karimájú négyszögű bronzpléhek, egyiken fülecske. 8. szíjvégről való lemezke, préselt diszítményekkel, lehajlított karimával. 9. és 10. fülönfüggők karikáiból való részletek bronzból.

55. sír. Apró vaskés. Gyöngyös bronzfüggő, más példány töredéke; apró bronzkarika. Fülönfüggőből való két pléhes bogyó. 24 drb üveggyöngy. A legnagyobb áttetsző zöldes sárga opáksárga bütykökkel, egy más barna opák fehér opák bütykökkel; ismét más zöldes barna opák, reá tekert vékony zöldes üvegsávokkal, néhány tökmagra hasonlító barnás fekete opák üvegből, egy szabálytalan idomú áttetsző világos zöld és több apró gömbölyded barnás és szürkés példány.

56. sír. Vaskés. Három bogyós fülönfüggők és pléhes

bogyókról származó drótos díszek; a fülönfüggőkön vékonyabb gyűrűk szolgáltak a nagy karikák fülbevaló erősí-

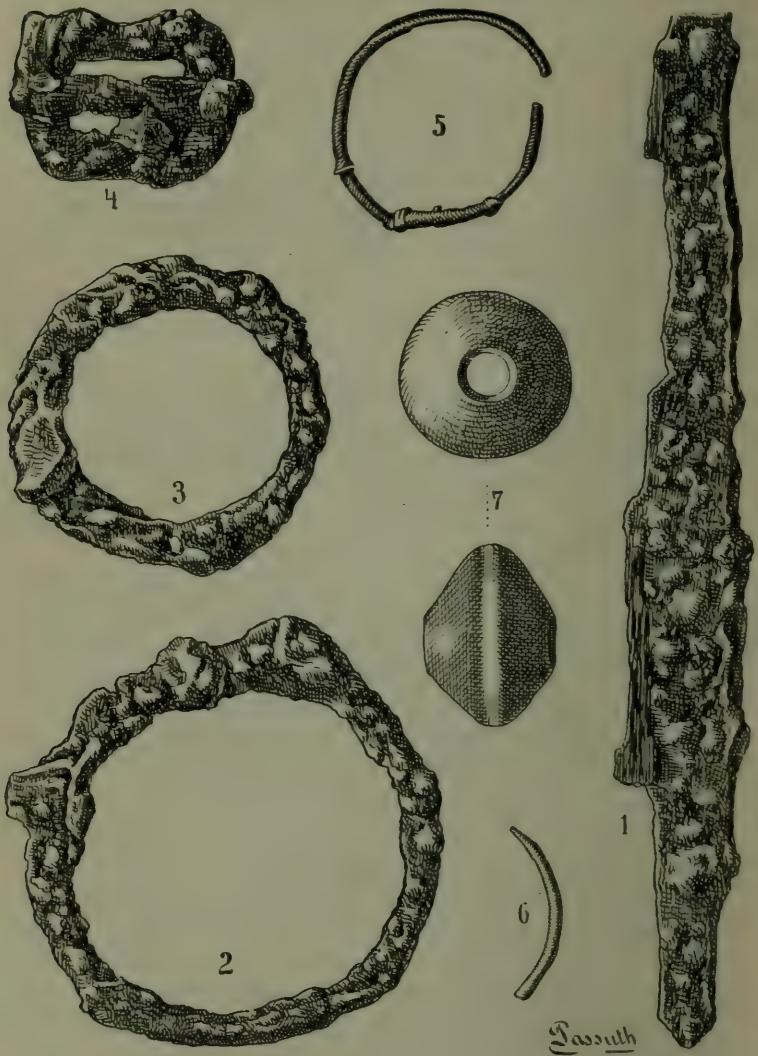

52. sír.

tésére. Két kisebb bronzgyűrű. 22 drb üveggyöngy áttetsző, zöldes és sárgás, áttetsző és opákkék, barnás opák és fehér

opák különböző nagyságú. Constantinus juníféle átlyukasztott apró rézérem.

CCCVII. *57. sír.* 1—5. Vaskarikák öt töredéke. 6. Csonka vaskés odarozsdásodott farostokkal. 7. és 9. Szíjvégekre való síma lemezű díszek. 8. Négyszöglemez bronzból lehajló karimával. 10. Háromszögű bronzlemez három szögecscsel sarkaiban. 11. Négyszögű lemez egy-egy szögecscsel minden sarokban. 12. sz. a 7. számú szíjvég oldalára való bekeretelő lemez. 13. és 14. Bronzkarikák, nyilván fülönfüggőkből.

58. sír. Két vaskéstöredék. Egy vascsat töredéke és vasgyűrű. Bronzkarika nyílt végekkel. Fülönfüggő bronzból meg van a karikából ki- és befelé álló peczeg gyöngyök feltűzésére, de a gyöngyök hiányzanak.

59. sír. Két vaskarika, egyik töredéken odarozsdásodott vászonkelme darabja. Négyszögű vascsat. Vas-ár, a 8·2 cm. hosszú pálczának fele négyélű volt, másik fele kerek átmetszetű.

60. sír. Két vaskés töredéke, két vascsat, négy vaskarikának hat töredéke. Bronzfülönfüggő, a három bogyóból csak kettő maradt meg, az is összerozsdásodva. Nagyobb és kisebb szíjvég síma dupla lemezből. Két négyszögű bronzlemezke lehajtott karimával. Négyszöglemez bronzból hossza 4 cm., szélessége 2·5 cm., szélét kettős hornyolat kiséri közepét rovátkos foglalásban, mely megvan, kő vagy színes üvegpaszta ékíthette, négy sarkában valószínűleg félgömbös fejű szögecs ült. Három bronzpléh töredéke, egyikben szögecs. Két fülönfüggő karika bronzból. Tekert sodronykarika darabja bronzból. Hengerded idomú barna opák üveggyöngy reácsavart fehér üvegsávval.

61. sír. Vaskés. Két nagyobb vaskarika hét darabja. Egy kisebb vaskarika négy darabban s hasonló vaskarika töredéke. Hármas bogyójú fülönfüggő ezüstből a bogyókon még a filigrándísz maradványai.

CCCVIII. *62. sír.* 1. és 2. Kengyelvasak egyenes felhágó lemezzel gerincz nélkül, az oldalszárak alul túlmennek rajta, az oldalszárak párhuzamosan emelkednek és félkörben összeérvén hurokforma fület képeznek. 3. Vaskés csonka és ketté törve. 4. Lapos lemezű vaskarika. 5., 6., 8., 10., 11. Két kisebb és egy nagyobb vaskarika darabjai. 7. Vascsat darabja. 12. Vascsat, csonka. 13. Lapos kúpidomra emelkedő két síma bronzlemez, rajta apró lyukak, szögecsek számára;

ismeretlen rendeltetésű. 14., 15., 20., 21., 22., 23. Faböd önyből való töredékek, 10 drb bronzpánt, kilencz fatöredék a falából, 31 drb bronzszögecs. 17. A bödöny fogantyúja fölhajlított végekkel és lapított sodronyból. 16. Hengerded bronzlemez. 18., 19. Szíjról való díszlemezkék, alul két szögecscsel. 24. Áttört művű szíj bronzdísz, két csuklóban járó tagból, a nagyobb tag alján két szögecs. 25. Szíj végéről való bronzdísz, áttört mű, meg van még az alját borító síma lemez. 26—32. Ötvenkét darab lemezes félgömb rosz ezüstből, nyilván szögfejek voltak, talán lószerszámról; némelyikben még meg van a szögecs és a krétás töltelék.

CCCIX. *63. sír.* 1. Vaskarika. 2. Kengyelvas felső része két darabra törve. 3. Vaskés. 4. Vaskések töredékei (?) 7. Vaskarika. 8. Apró sodronyos gyűrű. 9., 10., 13—15. Hat darab négyszögű bronzlemez oldalkerettel, alján két szögecs, fölületük ezüstözve volt; a fölületet 8-as fonadék borítja három 8-asból, az idomok széleit bevésett vonalakkal jelezték, a háttért ponczczal kissé mélyítették és a szallagok hosszában pontokat vertek be. A rajzok nem mindenben híven adják a háttért. 11. Nagy szíjvég, mindkét oldalán a lemez diszítve van, egyik oldalon 8-as sorral, az ellenkező oldalon rhombusokban egymásba fűzött egyenes szallagokkal, a technikájuk és diszítésük ugyanolyan mint a négyszöglemezeké; mindkét oldalon a szél hosszában bevert háromszögöcskékkel ékített sáv. A lemezek ezüstözése még világosan meglátszik. 12., 16., 17. Szíjvégek lemezes dísze, a felső lemezt 8-as sor diszíti, az alsó lemez síma, dísztelen; a technika és diszítés ugyanaz. 19. és 20. Csat és szíjvég bronzból. A csat nyelvét fölül bevert apró háromszögöcskék diszítik, a két becsatolt dupla pánt a szíjt fogadta magába. Az áttört szíjvég (19.) félkörvégzésű része valószínűleg reá járt a csat nyelvére; a négyszög tagba csatolt dupla pántocskák közül csak egy van meg, nyilván kettő volt és befogadta az itt már szűkülő szíj végét. 18. és 21. Bronzlemez és hüvelypánt bronzból, mindkettőnek fölülete ezüstözés nyomát mutatja és hasonlóan van diszítve bevert háromszögű ponczokkal. Mindegyiken még meg van a két szögecs; a pánt (21.) a tőr vagy kés hüvelyét erősíthette az övhöz, a másik talán a hüvely diszítésére szolgált. 22. La Tène ízlésű karperecz töredéke, három sorban domborodó bibircsekkel. 23. Tűzkő töredéke.

64. sír. 12 drb hajlított vaspánt, nyilván apró veder pántjai lehettek, négy vassodrony és pánt, valószínűleg a veder füléhez tartozott. Vaskarika. Vaskés. Két bronzgyűrű, valószínűleg fülönfüggőből.

65. sír. Négy vaskarika, egy ép, három csonka, átmérőjük 6—7 cm. Nyílt tompa végű két karperecz átmérőjük 6·5 cm.; külső oldaluk bevert háromszögökkel diszített. Lemezes újjgyűrű. Két bogyós fülönfüggő s egy vékony karikácska, melyen a fülönfüggő lógott, a filigrándíszekből is maradtak töredékek.

66. sír. Két vaskarika töredékei. Három összerozsdásodott fölismerhetlen vastárgy; úgy látszik, hogy kisebb összekapcsolt karikákból állanak, melyeken vászonkelme nyomait észlelni. Bronzszíjvég alsó síma lemeze. Két fülönfüggő apró bronzkarikája. Agyagorsó két töredéke.

67. sír. Vascsat hat töredéke (?) Vaskésnek három darabja. Gyűrűre hajlított vassodrony két darabja. Gyöngyös fülönfüggő bronzból és párja, melyről a gyöngy hiányzik.

68. sír. Két vascsat töredékei. Két vaskarika darabjai Két vaskésből három darab. Két fülönfüggő bronzból csavarban járó nyújtványnyal. Félre görbített bronzgyűrű reá akasztott csonka hengerded tekercscsel. Két szíjvég dupla bronzlemezből, a felső lemezt belé présölt kör s abból a tengely irányában párosával széjjelhajló négy egyenes diszíti, minden egyenes körszelvényű vonalkába fut. Két határozatlan kis bronztöredék. Hirtelen kék üveggömböcs, mely talán modern gömböstűről való. Szürkés agyagú edény 17 apró darabja.

69. sír. Vaskés. Két kisebb és egy nagyobb vaskarika töredékei. Vascsatból (?) való töredékek. Két bogyós fülönfüggő, csak a nagy bogyó maradt meg s rajta még filigrán nyomok láthatók. Szíjvég két egymásra helyezett bronzlemezből, a felső lemez dísze olyan, mint a 68. sírbeli szíjvégeké. Orsó gomb három töredéke szürkésbarna agyagból, külsejét párhuzamos vonalkörök ékítik. Két apró vaskarika hozzározsdásodott üveggyöngygyel. Egészben volt a sírban 30 gyöngy, egy borostyánkőből a többi üvegből; egy opák fehér, kettő piszkos fehéres szürke áttetsző, legtöbb szürkésbarna opák fehér vagy sárga kidomborodó sávokkal és bütykökkel. Egy kopott apró IV. századi átlyukasztott római bronzérmecs.

70. sír. Vaskés három darabja hossza 15·5 cm., legnagyobb szélessége 1·5 cm. nagyobb vaskés három töredéke, legnagyobb szélessége 2·2 cm. Vascsat töredéke. Vas nyílhegy háromélű, két darabban. Vaskarika csonka darabja. Három határozatlan vasdarab. Kisebb karikákból összerozsdásodott vastömegecske, vászon nyomaival rajtuk. Bronzlemezű és keretes szíjvégek egy nagyobb, hossza 8·5 cm., három 5 cm.-es három 2 cm.-es és hasonló szíjvégek csonka lemezei. Csonka összehajlított bronzpántféle. Feketés-barna opák gömbölyü gyöngy.

71. sír. Vaskés négy darabja és a hozzátartozó (?) 6 cm.-es csontnyél. Két vascsat töredékei és 8 határozatlan csonka vasdarabka. Kúpidomú orsógomb szürkésbarna agyagból. Két bronzfülönfüggő karikája. Három üveggyöngy; egyik fehéres áttetsző, a másik vörösesbarna fehéres sávokkal, a harmadik feketés.

72. sír. Vaskés két töredéke. Vascsatból (?) való három darab. Csonka vaspánt. Összefont apró vaskarikák. Vaskarika két darabja. Alaktalan vasdarab. Két bogyós fülönfüggő ezüstből rajta a filigrán maradványaival. Csúcsos aganes csiszolt töredéke, eltört a hol át volt lyukasztva.

73. sír (ábra). Vaszabla (4.), megtört középrúddal, egyenes oldalszárakkal, melyek még benne állanak a rudak külső nagyobb karikájában, a gyeplőnek való fül négyszögű, a rudak kisebbik külső karikájában lógó karikák is megvannak. Vaskés hat töredéke. Három vaskarika (8—10.). Egy vascsat (6.). Egymásba rozsdásodott apró karikák tömbjei (5. és 9.). Három határozatlan vasdarab (1., 3.). Zárt bronzgyűrű. Csat elyptikus gyűrűje (11.). Fülbevaló apró bronzgyűrűje (16.). Lemezes szíjvég töredékei bronzból (14., 15—17.). Négyszögű bronzlemezke szíjdiszítéséből (13.). Apró félgömbidomú szögfejek bronzlemezből (19., 20.). Nyolcz darab üveggyöngy (16.), valamennyi opák, két dupla, egy barnás sárga, egy fehéres, egy zöldes barna. Agyagkarika fele darabja sárgás barna agyagból.

74. sír (ábra). Vaskés három összeillő töredéke (2—4.). Két vascsat, csonka (1., 6.). Két zárt vaskarika (5., 7.). Egy nagyobb vaskarika töredéke. Hét különféle vastöredék. Két fülönfüggő hengerded csüngővel, filigrán nyomaival (8. 9.). Három más fülönfüggő karikája (10., 11., 14.). Egy kis lemezes horogpánt (szám nélkül), szélesebb végén átlyukasz-

tott. Orsógombnak szürkés fekete agyagból csonka darabja. 13 darab barnás és szürkés opák üveggyöngy (12.).

75. sír. Ötféle (?) vaskarikából való 10 töredék. Vaskés két darabja. Gyöngyös fülönfüggő bronzból és párjának a karikája. Apró bronz karperecz síma sodronyból tompa végekkel, átmérője 4·5 cm. Húsz darab üveggyöngy, henger-

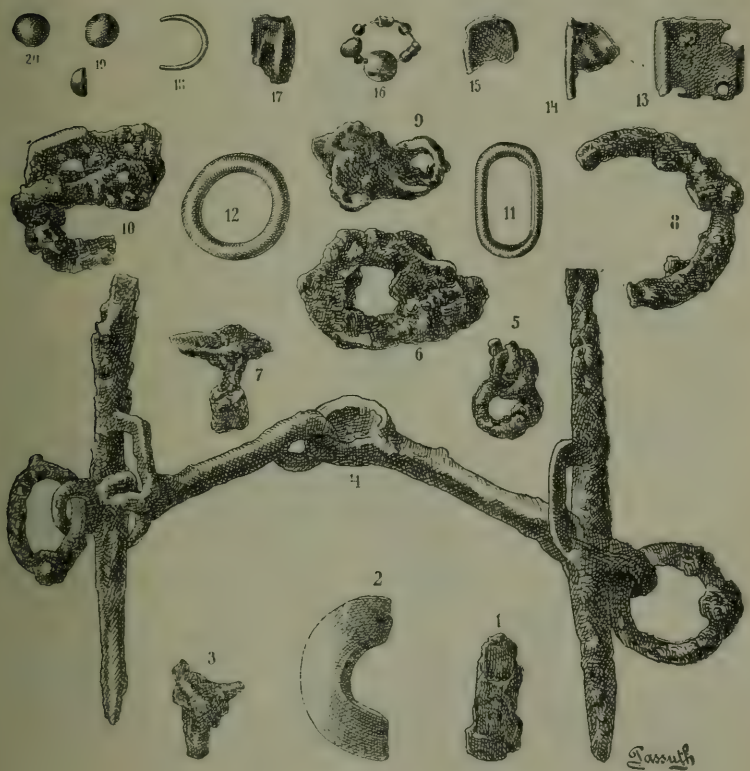

73. sír.

ded, gömbölyű és tökmag idomú, áttetsző zöldes és sárgás opák, barnás és feketés.

76. sír. Három vascsat, kettő belőle csonka. Két vaskarika. Csiholó vas a reá rozsdásodott tűzkővel. Összerozsdásodott apró vaskarikák tömbjei. Négy egyéb vastöredék. Egy kisebb s egy nagyobb bronzkarika nyíltvégű. 46 drb üveggyöngy. A legdíszesebb barnás opák, kék és vörös fehéres

körsávokkal, sárga foltokkal és kék bütykökkel; máskor az alap vörös s rajta fehéres körsávok és zöldes bütykök; leggyakoribb a barna opák sárga vagy vörös bütykökkel, vagy kék opák fehér bütykökkel, vagy sötét szürke opák domború fehér sávokkal.

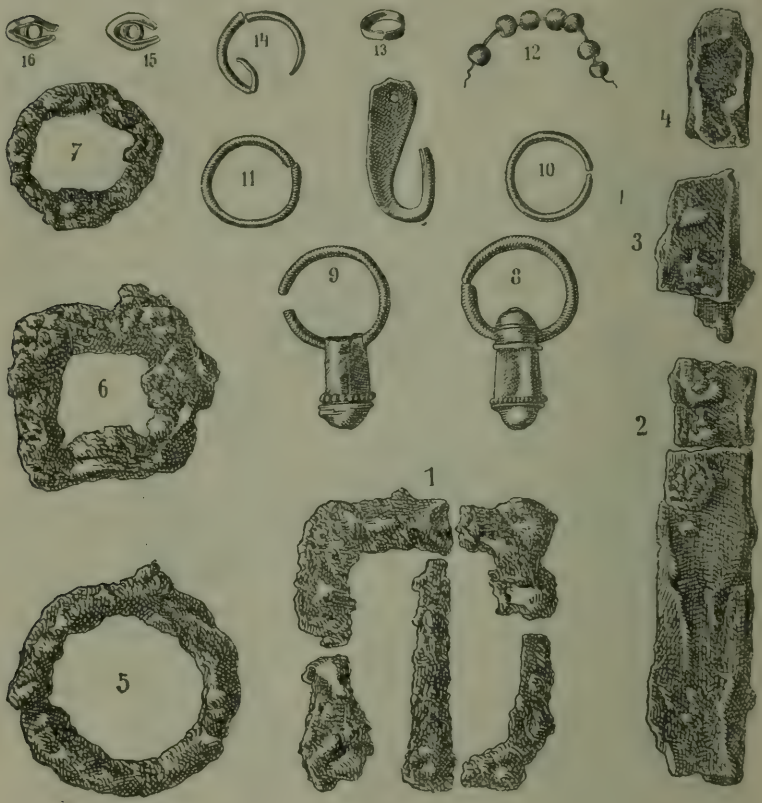

74. sír.

77. sír. Vaskés. Hat nagyobb vasgyűrű, legtöbbje csonka. Kisebb vasgyűrűk több töredéke, egy ép. Zárt bronzgyűrű külső átmérője 2·2 cm. Két bronzkarperecz kissé vastagodó tompa végekkel. Két gyöngyös fülönfüggő bronzból. Mintegy húsz darab üveggyöngy, egy hengerded csavarmenetes, egy feketés opák fehér körsávokkal és zöldes bütykökkel, egy kékes, a legtöbb igen apró.

Apró IV. századbeli kopott római átlyukasztott bronzérmecs.

78. sír. Vaskés öt töredéke, a csontnyél darabjával. Két egymásba kapcsolt vaskarika töredékei. Összerozsdásodott kisebb vaskarikák, egyik tömbben bronzgyűrű is van, legtöbbször odarozsdásodott vászon ismerhető föl. Csonka vastöredékek. Tizennégy üveggyöngy, mind opák; egyik vörös, sárga körsávokkal és zöld bütykökkel, néhány feketés szürke domború fehér körsávokkal és sárga bütykökkel, mások feketések fehéres bütykökkel.

79. sír. Vaskés töredéke. Nagyobb vaskarika, csonka. Alaktalanná vált rozsdás vastömb. Zárt bronzgyűrű külső átmérője 3·5 cm. Bogyós bronzfüggő, két példány megcsonkult állapotban. Négy apró drótos gyűrű bronzból. Karikára fűzött üveggyöngy májszínű üvegből zöldes szürke körsávokkal és hasonló bütykökkel; a karikából lelóg horgas végű kicsi sodrony, rajta egy kis hengerded pléh és alatta áttetsző zöldes üveggyöngy. Egy gyöngy opák barna üvegből opák fehér kiálló bütykökkel. A tárgyakkal együtt beszolgáltattak egy kis kékes színű, némi szabályosságot mutató kavicsot és kettős szárnyú bronznyílcsúcsot, köpűs és a köpű szélén kampós csúcs áll ki. Hossza 4·7 cm.

80. sír. Vaskés öt töredéke. Vascsat. Három vagy négy vaskarikából való csonka töredékek.

81. sír. Vaskés két darabja. Két egymásba kapcsolt kisebb zárt vaskarika, egy 1·5 cm. átmérőjű zárt kis vasgyűrű, két nagyobb vaskarika töredéke. Hat bronzkarika, ép vagy töredéke, a legnagyobbnak külső átmérője 3·6 cm.; ennek egyik végén kicsi átlyukasztott korongocska.

82. sír. Vaskés. Más két vaskés pengetöredéke. Négy vaskarika, kettő egymásba kapcsolt, kettő csonka, egyiken pánttöredéke lóg; vasrozsda tömböcskék, egyikbe üveggyöngy rozsdásodott belé. Vékony vaskarika és ilyennek töredéke. Vascső (?) töredéke. Két bogyós fülönfüggő bronzból. Fülönfüggő apró karikája bronzból. Szögecses bronzkorongocska sugaras hornyolatokkal.

83. sír. Vaskés töredéke. Zárt vasgyűrű átmérője 3 cm. Két vagy három vascsatból való töredékek. Két bronzfülönfüggő karikája. Tojáshéj darabjai.

CCCX. *84. sír.* Nagyobbfajta vaskés három darabja hossza 23 cm. Vaskarika (2.). Vascsat (3.). Áttört művű bronz

szíjvég három csoportban indás díszekkel (6.). Három kisebb szíjvég 8-as diszítéssel (8—10.). Bronzcsat négyszögű kerettel, lemeze indás díszű (7.). Négy kis szögecses bronzkorong sugaras hornyolatokkal (11—14.). Két apró bronzkarika fülönfüggőből (4., 5.).

85. sír. Vaskés (1. ábra). Három vaskarika, melyek közül kettő összekapcsolt (2., 3., ábra). Vasszerszám töredéke; régi idomából csak annyi vehető ki, hogy szélei a meglévő darabon értek össze és képezhették a nyélnek való hüvelyt (4. ábra). Két gyöngyös fülönfüggő bronzból (7., 8. ábra.), a gyöngy letört egyikről. Keskenyebb végén átlyukasztott barna állati fog (6. ábra.). Vadkan agyara, csonka (5. ábea).

86. sír. Vaskés két darabja. Vaskarika két töredéke. Vascsat ketté tört. Orsógomb szürke agyagból. Két fülönfüggő bronzkarikája. Hét darab gyöngy, egy dupla; egy világos zöld áttetsző, egy opák sötétbarna, a többi zöld opák.

87. sír. Két vaskés, egyik szélesebb, a másik keskenyebb. Vascsat és vaskarika darabja, hét szabálytalan idomú vastömböcske, fülönfüggő bronzkarikája. Orsógomb szürkés agyagból. 14 darab üveggyöngy, köztük két dupla, színük sötétbarna, sárga vagy sötétzöld, valamennyi opák.

88. sír. Vaskarika és vaskarikákból való hat töredék. Egy S hajlású vaspálcza töredék.

89. sír. Ketté tört vaskés, nyelén odarozsdásodott farostokkal. Hengerded töredék, valószínűleg a kés nyele. — Két bogyós fülönfüggő rossz ezüstből, a filigránmustra a középső nagyobb bogyón, majdnem épségben maradt meg. Két bronzkarperecz bevert ponczdíszekkel. Szíjvég két síma lemeze, egy másiknak egyik lemeze csonka. Az egyik lemez külsején bevésett rácsmustrás szallagdísz, a külső csúcsok közelében mindig bevert központi kör. Három négyszögű lemez, szíjról való bevésett mustrával; sarokra állított négyszögöt ferdén átjáró és egymást közepett átmetsző szallaghurok; a négyszögöt s a hurkokat képező keretekben végig bevert ponczdísz.

90. sír. Vaskarika, ketté tört. Két vascsat. Vaskés töredéke. Gyöngyözött tagozású csonthenger, hossza 6 cm., valószínűleg kés nyele. Két korongos pléhlemezke átmérőjük 2·5 cm. A széle hosszában két keretben egymás mellett sorakozó lapos kördúdorok, közepük síma. A keretben három szögecs kúpos feje áll ki, a lemez alján krétás anyag.

Szíjvégéről való présölt lemez, lehajló karimával, tompa szögű végzéssel, meg van egy 2·5 cm.-nyi hosszú darab. Gyöngyözött keretben 8 idomú (?) kidomborodó dísz. Szíjvég hossza 3 cm. két egymásra rakott síma bronzlemezből. Hornyolt bronzlemezke hossza 2·2 cm., szélessége 2 cm.; egyik vége lehajló. Négyszöglemezkék, hajló pántok, szíjvégek töredékei, szögecsek bronzból. Két bronzhengerke. Egy zárt bronzgyűrű. 150 darab üveggyöngy és néhány töredék, mintegy tiz darab «tökmag» idomú opák fekete vagy fehéres áttetsző; van kettős, sok a sötétbarnás vagy vérvörös avagy zöldes sárga pettyekkel; van egy kékes áttetsző hengerded, legtöbb a gömbölyű apró barnás, szürkés kékes vagy fehéres.

91—94. sír. Úgy látszik, hogy a kutató négy sír tartalmát összekeverte. Van két csonka vaskés, egy hengerded csontnyél (?), hossza 6·7 cm.; mintegy nyolcz vaskarikából való töredék; három csonka vascsat. Négy lemezes korong, milyet a 90 sírból leírtunk. Két kék gyöngyös fülönfüggő bronzból, hat más bronzkarika, talán fülönfüggőkből (?.) Egy bronzkarperecz, nyílt vastagodó tompa végű. Egy hajlított, hegyes csúcsú bronztű, a csúcsától 1·3 cm.-nyire 0·7 cm.-nyi áttöréssel a fonál áthuzására. Szíjvégeknek és keretes léczecskéknek töredékei.

CCCXI. *95—100. sír.* Hat sír tartalma keverődhetett össze a kutató keze alatt, erre következtethetünk a fülönfüggő karikák (?) (13 drb). a vaskések, a karikák (29—34.) és vascsatok számából. Egy kis bödönnek megmaradt a vas füle, (1.) ennek átmérője 8 cm. és megmaradt a vaspántolásból 16 kisebb-nagyobb töredék. (2—12.) Egy vaskés, melynek letört a hegye, hossza 17·2 cm. Egy 7·3 cm. hosszú hengerded csont, egyik végén zöld rozsda folttal. (14.) Két bogyós fülönfüggő rossz ezüstből, a nagyobb bogyón sodrony mustra maradványai. (15., 16.) Szíjvégek és egyéb szíjdíszek többféle neme. Együvé látszik tartozni egy tömören öntött két mustrájú 10·7 cm.-nyi szíjvég. (17. a. b.) Egyik oldalán állatviadal, a másikon négy hajlású indadísz domborodik. Két kisebb szíj vég hosszuk 3·8 cm. Egyik oldalukon egy darab az állatviadalból (18.) a másikon háromhajlású indadísz. (19.) Négyszögkeretű szíjcsat (20.) ötszögű áttört lemezzel, szívformában összeérő két leveles indával. Négy négyszögű csuklós szíjdísz (21.) áttört művű griffdíszszel, a csuklós tag áttört

indás mű. Áttört művű pálczatag, (22.) közepett gyöngykeretű elyptikus lemez közepén kúpos fejű szögecs; a hossztengely irányában mindkét felől két S idomú összeérő inda s az összeérés helyén háromszögbe helyezett három gömböcsdísz. Szíjszorító pánt, (23.) külsején két szélén bevert háromszögsor és közben zig-zegvonal. Két hátsó végén még meg van a szögecs. Három patkó idomú lemezke, (24. 25.) egy ép, kettő csonka; az ép példányon a külső és belső szél hosszában bevert pontsor, a három kúpos fejű szögecs még benn van a helyén. Egy határozatlan rendeltetésű füles bronztárgy (26.) talán szintén e fölszerelésből való. Simító szerszámfélének néznők; legnagyobb hosszátmérője 1·5 cm.

Más fölszereléshez tartozónak látszik néhány síma lemezű szíjvég. (27.) A nagyobbakból csak kettőnek a mérete adja az eredeti nagyságot, egyik 4·2 cm. a másik 3·2 cm.-nyi, két más nagyobb szíjvégnek megmaradtak csonka részei. Négy kisebb szíjvég 1·6 cm. hosszú és széles. Mintegy 8 szögecs krétás anyaggal töltött pléhes kúpja is ide tartozhatik. (28.) A fülönfüggők sodronyos karikái közül három rossz ezüstből látszik készültnek. Volt még egy kisebb agyagorsó.

Két præhistorikus kőszekercze vagy csiszoló kő (?) töredékét (35.) is e sírleletekkel küldte be a kutató.

Hat vagy hét vaskés töredékei. Tizenkét vagy tizennégy vaskarika darabjai, épségben maradt négy kisebb és két egymásba kapcsolt nagyobb. Hat vascsat ismerhető föl. Egy szíjszorító vasból. Van két tárgy, mely nagyobb fajsúlya és szürkés színe miatt nem látszik vasnak. Egyik kettős hurokba futó közepett ketté tört övpálcza (?), a másik szíjvég töredékének látszik.

101. sír. Ezen és a következő sír tartalma valószínűleg nem teljesen került ki a földből és azonkívül valószinűleg a föld más rétegéből való római bronztárgyakat kevertek közéjök, a milyen egy chirurgikus szerszám (lancette) elgörbített töredéke, egy zárt karika és egy T fibula.

Vaskés két töredéke. Három bogyós fülönfüggő bronzból. Kettőn megmaradt néhány a bogyók lemezeiből. Egy kis nyílt és kis zárt bronzkarika. Nagyobb orsógomb agyagból.

102. sír. Vaskés két töredéke. Csonka vaskarika. Csonka vascsat. Fölismerhetlenül összerozsdásodott vastöredékek. Bronzkarika és hozzározsdásodott vastöredék. Bogyós fülön-

függő bronzból, megmaradt a két kisebb bogyó. Egy vékony sodronykarika darabkája. Nagyobbfajta orsógomb barnás agyagból.

103. sír. Vascsákány tompa és pengés véggel, ketté törve; egész hossza 17 cm.; a penge élének szélessége cca 4·5 cm. a tompa fok hossza 3 cm. Vascsat. Más vascsatnak (?) darabja, alján hozzározsdásodott vászon. Három vaskarika töredéke. Bronzcsat, hiányzik a lemeze; tüskéje kigyófej (?) módjára stylizálva.

104. sír. Vaskés töredéke. Vascsat darabja. Összerozsdásodott vaskarikákból álló tömböcske. Vascső, hossza 5·8 cm. átmérője 1 cm. Két határozatlan vaspánt töredék.

105. sír. Két újjgyűrű bronzszallagból, egyiknek a feje csonkán ugyan, de megmaradt, nevezetesen korongos pléhalja, gyöngyözött sodronykerete és a benne foglalt paszta két darabkája. Három bronzgyűrűnek töredéke.

106. sír. Vaskés kis töredéke. Egy apró bronzgombocska, a milyenek római T fibulák szárai végét ékítik. Két apró bronzlemezke töredéke. Három elgörbített bronzszögecs.

107. sír. Két vaskés három töredéke, kettő összeillik. Két vascsat. Két összerozsdásodott vaskarika töredék. Májjáspis pattogtatott szilánkja. Egyik végén ép csont, hossza 10.5 cm., ép végén 1·4 cm.-nyi átmérőjű nyílással, szélén zöld rozsdafolttal. Szíjról való bronzpálcza hossza 3·8 cm., mindkét végén és közepén gyűrűtag, közben két-két gyöngytag. Két fülönfüggő bronzból, meg van a hengerded tag, melyben a gyöngy ült és meg van az egyik gyöngy. (Egy pléhes bogyó egyik fele talán nem ebből a sírból való) Nyolcz vékony nyíltvégű sodronykarika. Mintegy 80 gyöngy, legtöbb opák üvegből. Tökmagidomúak, gömbölyűek és hengerdedek, sok az apró sárga, barna, némelyik fehér vagy sárga sávok; egy téglavörös kidomborodó sárga pöttyökkel.

CCCXII. *108. sír.* Vaskés (1.) Vaslándsa köpűje (?), mely összerozsdásodott egy vaskéspenge töredékével (2.) Két vascsat töredékei (3.). Két egymásba kapcsolt nagyobb vaskarika, külső átmérőjük 8—8·5 cm. 5 és 6 cm. (4.) átmérőjű vaskarika (5.), rajta pánt nyomával, talán zablából való (?). Három vaskarikából való töredékek.

Tüzelő vas mintegy fele része (6.).

Bronztárgyak: Áttört művű szíjvég két egymás mellé

helyezett griffel, a griffek nyaka fölött fölfelé nyíló félhold. Hossza 7·7 cm. (7.) Két apró áttört művű szíjvég, benne S idomú inda, mely kétfelől hederalevélben végződik (8.). Három négyszögű áttört művű szíjdísz benne guggoló griff (9.); két hasonló, de csuklós tagú dísz (10.) s egy csuklós tag, a csuklós tag áttört művű kétfelé ágazó indákból áll. Négyszögű pánt, benne két szögecs (11.), fölületét bevert ponczdíszek ékítik, hossza 2·2 cm., szélessége 1 cm. Szorítópánt (12.) bevert ponczdíszekkel egyik külső oldalán. Négyszögkeretű csat vastüskével (13. sz.). Csat, öt szögű áttört művű lemezén két egymásnak támasztott tekercses végű S idomú indadísz (14.). Csonka agancsnyújtvány, a törési lapon átlyukasztás nyoma; zabla oldalszára volt? (15.) Csontpálcza, hossza 11·1 cm., lapos, szélessége 0·8—1·2 cm., mindkét végén két-két lyuk (16.)

109. sír. Nagyobb vaskés, hossza 21 cm. (1.) Kisebb vaskés, 13·2 cm. (2.) Vasbalta (3.), köpűjének két oldala föl és lefelé kihajló, a köpű háta tompa négy oldalú pyramis idomú, pengéjének tengelye hajlott és éle gyöngén kihajló. Egész hossza 15·5 cm., a penge hossza 10 cm., élének szélessége 5·5 cm. Háromélű vasnyílhegy (4.), ketté tört, egész hossza 9·6 cm. Hasonló nyílhegy csonka darabja. Két vaskarika (5.). Korongos idomú orsógomb agyagból (6.).

110. sír. Vaskés. Három nagyobb vaskarika töredékei, egy kisebb zárt vaskarika. Csiholó vas. Orsógomb vöröses sárga agyagból körülfutó párhuzamos vonaldíszszel.

111. sír. Nagy vaskés három töredéke. Vascsat darabja. Három vaskarikából való töredékek. Gyöngyös fülönfüggő, a gyöngy sötétkék; két hasonló fülönfüggő karikája.

112. sír. Gyöngyös fülönfüggő bronzból, sötétkék gyöngygyel; hasonló fülönfüggő karikája.

113. sír. Két gyöngyös fülönfüggő, a bronzkarika rovátkolt.

114. sír. Vaskés csonka töredéke. Vaskarikákból és vascsatból (?) való 9 töredék. Egymásba font apró karikák összerozsdásodott gumói. 9 darab gyöngy a legnagyobb téglavörös fehér sávokkal, van hat kisebb sötétbarna sárga berakásokkal, a legkisebb gyöngy sárga, fülönfüggők és lemezes szíjvégek apró részletei. Római apró kopott bronzérem a IV. vagy V. századból.

115. sír. Vaskés három darabja. Kisebb vaskés csonka töredéke. Két vascsatból való töredékek. Háromélű vasnyíl-

csúcs, hossza 7 cm. Két csonka vastöredék, határozatlan rendeltetésű.

116. sír. Vaskés két darabja. Három (?) vascsat töredékei. Egy ép zárt vaskarika és más karika két darabja. Két fülönfüggő bronzból, hengerded pléhcsüngőkkel, melyekből kiveszett a gyöngy. Apró vékony sodronygyűrű. Apró korongos sodronytekercs bronzból.

117. sír. Vaskés öt darabja. Vaskarika három darabja. Vascsat négy töredéke. Vaspálczaféle és hét apró idomtalan vastöredék.

CCCXIII. Mezőkaszonyi sírlelet. (Beregm.) Leírta Lehóczky Tivadar Arch. Ért. 1897. 32—40. A város délkeleti határának végén, homokásás alkalmával kerültek elé egy csontváz mellett a következő tárgyak, melyek jelenleg a n. muzeumban őriztetnek.

A. 1. Fibula rossz ezüstből, fejlemeze inkább hosszúnégyszögű, mint félkör idomú; nyaka tövét mindkét végén rovátkolt sodrony szegélyzi. A lemez középtengelyén a nyak tövétől 3·3 mm.-nyi alsó szélességgel háromszögű aranyozott ezüstlemez nyúlik a fejlemez legerősebb hajlása felé; a lemezen préselt díszítmények, szélén gyöngyözött egyenes határolja kétfelől, a csúcsán balfelől ezentúl ís ∽ forma domborulatok sorakoznak, a lemez középső hossztengelyén egyenes vonal domborodik, az így támadt két oldalon a nyaktó szegélyéből és a középső elválasztó egyenes tövéből fölfelé mind nagyobbodó formában kétfelől egyenletesen háromhárom körbe hajló domborodó vonaldísz nyúlik a külső keret felé, némelyik gyöngyözött, a háromszög felső csúcsa felé pedig a középső vonal mellett a nyílással a vonal felé két körszelvényű domborodó vonal áll egymással szemben. A lemez három csúcsában egy-egy szögecscsel van az alapra erősítve, a felső szögecset gyűrűded domborulat köríti, melyből félhold két szarva indul a félkorong széle felé, fölületét bevert köröcskék ékítik, közepett szögecs erősíti az aljához, vele egy tagban öntve, a félkorong szélén túl stylizált állatfő emelkedik, az ormánya olyan mint a vadkané, de a mellett van két rövid szarva, a fején is megmaradtak az aranyozás nyomai.

A fibula fejlemezének két szélét aranyozott ezüst lécz borította, melyből csak az egyik maradt meg. A lécz derékszögben találkozó két keskeny lemezből áll, az egyik rajta

feküdt a fejkorongon és geometrikus osztályozással van diszítve, öt hossznégyszögre oszlik, mindegyik négyszögnek átlója van, a közben fogott háromszög kimélyített, a domború szélek aranyozottak; a lécz másik lemeze síma és két helyen átlyukasztott; a lécz alsó vége egy szinten állott a fejlemezzel, felső végén pedig kis párkányos tagból nyakszűküléssel emelkedő kúp fejezte be.

A fibulanyak félkörhajlású tömör és átmetszete háromszögű, fölül éllel. A láblemez hosszúkás hatszögű, középső lapos gerinczczel és végső szélén a két szög körszelvényű. A nyak tövén csúcsos háromszög idomú aranyozott ezüstlemez ékíti, szélén gyöngyözött keret vonul, a mezőben szabálytalan gömböcsök domborodnak ki.

A fibula tűje hiányzik, de megvan a kampós szélű lemezke (1*a*, 1*b*), melybe vége beléhajlott és megvan a feje alján a kiálló két átlyukasztott lemezke, melyen a két párhuzamos hengerded tekercsű vasrúgó tengelye harántosan átjárt; a két tengely erősítésére a középső két lemezen kívül szolgált a két végső szélkeret két-két átellenes apró lyuka.

A rúgóból csak az egyik félpár másfél darabja van meg, a túlsó oldalon rozsdafoltok jelzik egykori ottlétüket, a középső lécznél pedig rozsdás vasgumó.

2., 2*a*. Aranyozott, részben ezüstözött rézcsat; karikájának falán kívül kettős hornyolat vonul végig, a gyűrű fala a csuklóval ellentétes pontján legmagasabb, alja lapos és síma, alja és belseje ezüstözött, külseje aranyozott és a két szélső gerincze rovátkolt. A csat nyelvének a gyűrűre hajló vége stylizált állatfej idomát példázza; a szájvége mellett mindkét oldalt két-két hornyolat, azontúl köröcske jelzi a szemet, följebb ismét két harántos hornyolat következik a hajláson túl négyszög átlóval a két háromszög kimélyítve mint a fibula félkorongjának keretléczén, következik egy síma rész s ezután három körszelvényű s egy derékszögű keretes hornyolat; a hátsó kiálló keret éle rovátkolt, a nyelvtag felső élét pedig két csoportban átlókkal összekapcsolt bevert köröcskék ékítik.

A csat szíjra való lemeze hosszúkás ötszög, melynek rövidebb oldalán két nyújtvány átöleli a gyűrűt, közben helyet enged a nyelvtag végső kampójának és alul szélesbülő és harántosan hornyolt lemezben egyesül, ez reáborul

a szíj befogadására szolgáló síma lemezre, mely követi a felső keretes lemez idomát és a három csúcsán félkörű kihajlású tagokon átjáró szögecsek által függ össze a felső lemezzel. Ennek reczés élű erősen kidomborodó keretén belül a hossztengelyben gerincz vonul végig, harántosan pedig két-két rövidebb hát mindkét oldalon három-három mélyített mezőre osztja a tért, a négy nagyobb mezőben harántosan átló domborodik. A csat majdnem egész felső felülete aranyozott; egész hossza 8·5 cm.

3. Kisebb szíjcsat, aranyozott rézből, egész hossza 5 cm.; gyűrűje és nyelve nélkülözi az ékítést, ötszögű nyújtott testű, két oldalt a szél hosszában bevert három szögöcskékből alakított két sor ékíti, az ötszög sarokban elhelyezett félgömbösfejű szögecs átjár az alsó lemezen is (3*a*.), mely a szíjvégét alulról szorította.

B. 1. Füstölt szürke agyagból való orsógomb. 2. Fekete opák, üvegből való gyöngy, középső körülfutó berakott kék sáv ketté osztja, fölül alul opák berakott sárga zig-zeg sáv ékíti. 3. és 4. Borostyánkő gyöngyök. 5. és 9. sárgás gyöngy vörös foltokkal, három töredék.

6. Vörös opakgyöngy sárga berakásokkal; két töredék. 7. fekete gyöngy fehér zig-zeg sávú berakással.

8. Áttetsző idomtalan üvegtöredék.

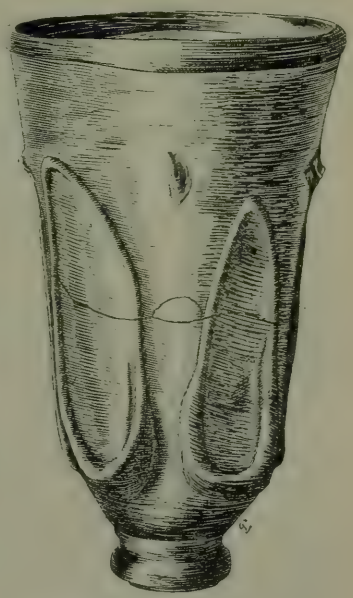

Mezőkaszonyi üvegpohár 1/2 n.

Pohár (ábra) zöldes sárga üvegből keskeny kúp idomban keskenyül alja fele, a hol erős gyűrűbe megyen át, eredetileg valószínűleg korongos lába is volt, melynek nyomát az alján látni. Öblén gyűrűs a szegélye és külsején a hossztengely irányában álló négy tojásdad idomot alul vastagodó, fölül csekélyebb emelkedésű karima szegélyez. Ez idomok egyenlőtlen nagyságnak és a távolságuk egymástól sem egyforma. A csúcsok táján a felső közökben mindig egy-egy gumó alak

domborodik ki. A pohár agassága 15 cm.; öblének legnagyobb átmérője 8·2 cm.

CCCXIV. Ékszerek az ország több vidékéről 1—3. Szerbnagyszentmiklósi sírokból szerzett a n. múzeum 1895-ben két fibulát és egy aranygyűrűt.

1. Félkorongos fejű fibula rossz ezüstből; karimáját niellós vonaldíszek ékítik; fölületén aranyozás maradványai. Fejét három gomb, lábát fölülről tekintett állatfej díszíti, nyakát pontozott zigzeg, fején és rhombikus láblemezén domborodó geometriai idomok.

2. Hasonló fibula, lába csonka; rossz ezüstből aranyozás nyomaival; a rhombikus láblemez két tompa szögéből gyűrűs idom áll ki.

3. Aranygyűrű korongos fejjel, mely fölül és oldalt rekeszekbe foglalt gránátos lapokkal van ékítve; a korong közepén félgömb idom emelkedik, mely szintén rekeszekbe foglalt gránátokkal ékes.

4—6 Szendrő-Ládról (Borsodm.) szerzett a n. múzeum egy fibulát és két fülönfüggőt, melyek kavicsoláskor kerültek elé.

4. Félkorongos fejű fibula csonka töredéke, csonka a félkorongú fej, megvan a félkörhajlású gerinczes nyak és csonka a láb lemeze. Fölülete sima, de a nyak tövén kis szögecsek mutatják, hogy talán a tövének táján ékítmény ült.

5. és 6. Fülönfüggők, karikájuk hatrétű sodronyfonadékú, mely átmegy a tompított csúcsú koczkán, a koczka idomát sima sávok képezik, melyekben négy és három szögű gránátos táblácskák ülnek.

7. Félkorongos fejű fibula (Arch. Ért. 1892. XII. 74. l.) a n. múzeumban. Csak a fejlemez legerősebb kihajlásán van gomb; a félkörhajlású nyak tövét sodronygyűrű fogja körül.

8. Aranyfibula a bécsi cs. kir. műtörténeti gyűjteményben; a fej harántosan álló mindkét végén gombos rúdja a T fibulákra emlékeztet, fejlemeze félkorongú gyöngyözött keret szegélyezi és kétfelé körded hajlású rovátkolt sodronyinda díszíti. A nyak erősen kihajló és mélyen belényúl a fél korongba, finom sodronyfonadékból áll, gerinczén és két párhuzamos szélén gyöngysor ékíti. Lába ötszögű és középső gerinczén gömböcsös sor ékíti.

9. Aranygyűrű a n. múzeumban. Körded fejét hegyi kristály ékíti, a foglalványt gyöngyözött keret szegélyezi, a hol

a gyűrű karikájának két ága a fejhez csatlakozik, három-három gömbös ékíti.

10. Aranygyűrű a n. múzeumban. Feje rhombikus, gyöngyözött keret szegélyzi a rekeszt, közepett kerek rekesz, mely most üres, a rombus mindegyik csúcsán kívül üres gömb, a sávos gyűrű közepén bőrtűs ékítmény vonúl körül.

CCCXV. Szamosújvár-Németi lelet. Szamosújvár-Németi községben mely Szamosújvártól mintegy két kilométernyire fekszik, a Szamos folyó menti dülőben 1894-ben népvándorlási korabeli sírlelet került elé, melynek néhány érdekes darabját főt. dr. Temesváry János mentette meg. Az ő szíves közléséből tudjuk, hogy a rajzban bemutatott tárgyakon kívül volt a sírban még két egyforma bronzkarperecz, és gondos utánjárása alapján tudjuk, hogy sírlelettel van dolgunk. 1. Lememezes csat bronzból: a négyszög lemez szélessége 7·2 cm., hossza 7·5 cm., a lemez egyik rövidebb széle hengerdeden be van hajlítva, a többi szélét egyszerű sima lécztag szegélyezi és mellette füle rovátkolt léczvonal. A két hosszabb oldal irányában a szél mellett két 1·5 cm.-nyi széles sávot különít el két rovátkolt lécztag, a sáv fölületét a hossztengely irányában föl és lefelé álló körbe hajló tekercsvonalak váltakoznak, úgy, hogy a tekercsvonalak közel ki vannak mélyítve.

A két sávtól fönmaradó középtér két mezőre oszlik, egyiken van a szíj áteresztésére való áttört tojásdad nyilás, ezt a hengerded szél felé oly tekercses díszű sáv határolja, mint van a másik két szélen. A nyílásnak a hüvelyes széllel ellentett oldalán van megerősítve a csat karikája és a nyelve, az erősítése vékony duplára összehajlított lemezke segítségével történik, mely a nagy lemez aljára két szögecscsel van reáillesztve úgy, hogy a felső oldalon a két szögecs tompa kerek vége kiáll. A csat nyelve tövén mértani végén állati tagozást mutat, hátra vetett fülű kutya-félét tervezhetett a készítője: a tojásdad karika a csukló felé szintén két állatfejjel végződik, melyen nagyjából látni a nyitott száj tagozását a szem s a hátra nyúló fül különvállását és nyakát, mintha gyűrűvel kívánta volna a készítő díszíteni.

A csat gyűrűjétől fönmaradó tért kitölti egymás fölött két négyszirmú egész virág s mellette fél virág; a szirmok

mandola idomuak és a szirmok közepe ki van mélyítve a négy vírág között három négyszög támad, ezeket párhuzamosan keresztbe vont rovátkokkal ékítette a bronzöntő; a szirmok közeit a külső négy keret felé sima háromszög idomok töltik ki. Az összes mélyedések és domborulatok a lemez öntésekor mintában öntettek, a lemez alja sima és érdes a fölületi díszítmények éles mélyedéseit és széleit vésővel utólag kicsinosították.

A lemez négy sarkában még most is szögecs áll, mely arra szolgált, hogy a lemezt a csatszíjra erősítse.

2. Szíjvég. A szíj befogadására két egymás fölött fekvő síma négyszög lemez szolgál, melynek négy sarkában még benne van a szögecs. A kettős lemez egyik szélén harántos pálczataggal elválasztva terjed lapos domborodásban az öntött díszítés, mely két rövidebb és két hosszabb oldalból álló négyszög körül geometriai és állati ornamentekből van összealkotva.

A négyszögben a hossztengely irányában két tojásdad levél, és harántosan közepett jobbra-balra hajló körtekercs egy idommá egyesül. A négyszög két tompa szögéből a szíj felé lapított madárfej áll ki, két oldalt, a hosszabb két oldal külsején két lapuló oroszlán kúszik a csúcs hurokformájú hosszabbítása felé, mindkét oroszlán farka görbe csőrű madárfej formájában éri a két oldalsó sarkot.

3. Szíjra való pánt, két vége háromszögű lemezben lapúl és mindegyikben megvan a szíjra való erősítésre szolgáló szögecs; a pántot keskeny pálcza képzi, mely keskenyebb és szélesebb tagokkal van díszítve.

Adjuk az idecsatolt ábrában a három ékszer oldalnézetét. A jobbfelöli három idom az övcsat három darabját (1.) mutatja oldalról szögecseivel és hengerded hajlási széleivel; a balfelőli második mutatja a szíjvéget (2.), melynek itt fölfelé áll a szíj befogadására szolgáló két síma lemeze az átjáró szögecsekkel, végül a bal felöli legszélső a szíjra való pántot (3.)

CCCXVI. Tarjánvégi sírmező Hódmezővásárhelyen; ismertette e sorok írója Arch. Ért. 1894. 206—210. 1892-ben mintegy 24—26 soros sírt ásattak föl, melyeknek tartalmát a hódmezővásárhelyi collegium gyüjteményében őrizik. A jellemző typusokról az idecsatolt ábrák adnak áttekintést.

1. *a. b.* Szíjvég bronzból egymásra illesztett két áttört lemezből, négyhajlású indás levélsorral, a végén két egy-

mással szembe néző állatfej. 2. *a. b.* Hasonló, de valamivel kisebb az előbbinél. 3. Szíjvég bronzból áttört mű, öntvény egy tagban; az áttört mű heraldikus liliomokat példáz. 4. Egyenes pánttag bronzból. 5. Hasonló tag. 6. Apró szíjvég áttört művű egymásra szögecselt két bronzlemezből, S idomú indás díszszel. 7. Hasonló szíjvég, egyenes végén egymással szembe néző két állatfej áll ki. 8. a. b. Hasonló, de kisebb szíjvég. 9. a. b. Szívég bronzból, áttört művű lemezén központjából keresztben négyfelé álló pálcza körhajlású

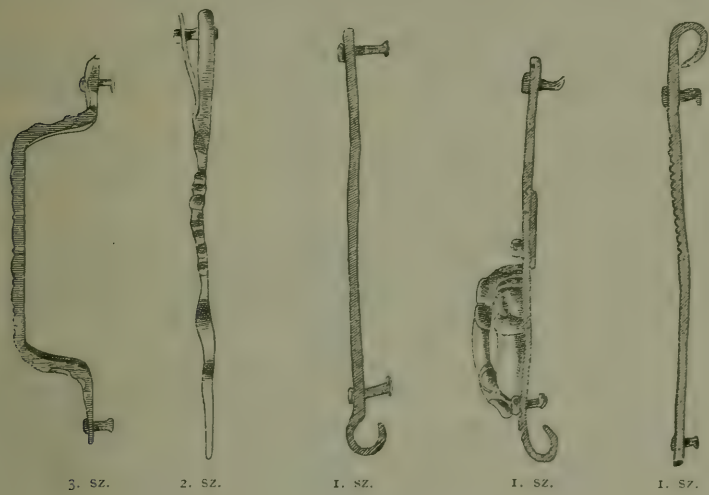

A szamosujvári ékszerek oldalnézete. 1/1 n.

véggel, a központ mellett mindkét oldalt karika, két példány. 10. Kapocs bronzból rajta S idomú domborodás, mindkét végén kétfelé oszló levéllel, a vele csuklóban járó kisebb lemez félkorong idomu. Négy darab van. 11. *a. b.* Kisebb bronzkapocs; nagyobb lemezén körszelvényű vonalas dísz, a kisebb lemezke félkorongú; hat példány van. 12. *a. b.* Bronzcsat, lemeze sima. 13. Bronzcsat, lemeze csonka négyszögű gyűrű taggal. 14. Bronzcsat, karikája csonka, lemeze sima, három kúposfejű szögecscsel. 15. *a. b.* Szíjról való lemezes dísz, volt rajta három szögecs. 16. Szíjról való bronzpityke, áttört mű, levéldíszítéssel, három példány. 17. Sima bronzpityke, két példány. 18. Növénydíszű bronzpityke, áttört mű, két példány. 19. Áttört művű sima bronzpityke, öt

példány. 20. Áttört művű pityke, tojásdad idomú, tizenkét példány. 21. Sima lemezű bronzpityke, tíz példány.

CCCXVII. Hódmezővásárhelyi Tarjánvégi sírmező. *A)* 22. *a. b.* Gyűrűs pántok, a pántok három átjáró szögecscsel összekötött kettős lemezből állanak, melyeknek keskenyebb oldala gyűrűben végződik, a gyűrűn sima karika lóg, hat példány.

23. Hüvelypánt négyszögű, sima lemezű.

24. Fülönfüggő, karikájának alsó végét gyöngyözött gyűrű köríti, alsó hajlásán befelé álló peczek gyöngyözött gyűrűben, a csüngő elvált, a peczek körül hármas gyöngyzött gyűrű, alatta áttetsző zöld üveggyöngy.

25. Fülönfüggő, karikája bronzból, nyilt végű, egyik vége gumós, fölületén két helyütt párosával álló gyűrűs domborúatok.

26. Csonka vaskés. 27. és 28. Karpereczek, négyélűek, tompa végekkel, külsejüket bevert háromszögök ékítik. 29. Kés csonka pengéje.

30. Vasszerszám, régi idoma már nem állapítható meg biztosan, hossztengelye irányában köpűvel végződik.

31. *a. b.* Római provincialis apró fibulának nyakfelöli töredéke *a)* fölülről *b)* oldalról tekintve.

32—39. Üveggyöngyök. 32—33. Tompa opák fekete, négy db. 34. Fekete fényes opák. 35. Dupla gyöngy, zöldes opák. 36. Fehér üveg, alatta aranyos béllés. 37. Fekete fényes opák. 38. Áttetsző kék. 39. Opák, fekete; négy darab.

B) Üveggyöngyök. 1—12. 1. Sárga opák. 2. Sötét kék alapon vérvörös foltok, rajta fehéres pettyek s a pettyek csúcsa áttetsző kék. 3. Téglavörös alapon fehér sávokban fehér pettyek, s ezek csúcsán áttetsző kék hegyecskék. 4. Vérvörös alapon egymást metsző sárga sávok, ezekben mindig egy-egy kiromborodó fehéres petty. 5. Feketés zöldes alapból négy kiemelkedő csúcs, melynek alja fehér, míg a hegye áttetsző zöldes. 6. Dupla gyöngy, téglavörös alapon harántosan egymást metsző sárga sávok és ezekben egy-egy kidomborodó fehér opák petty. 7. Vörös alapon egymást metsző fehér sávok, minden sávon keretben közepett fehér folt. 8. Hasonló fehér sávokban sárga folt. 9. Sötétbarna körbe futó hornyolatokkal külsején. 10. Vérvörös alapon fehér körsávok, minden körben kidomborodó áttetsző kék csúcsocska. 11. Feketésszürke alapból kidomborodó fehér folt, rajta sötétkék csúcs. 12. Vérvörös alapon körded idomú

sárga sávok, mindegyik keretben egy-egy fehér kidomborodó petty. Egészben van húsz üveggyöngy, köztük sötétkék és világossárga opák.

13—17. Borostyánkő-gyöngyök; mind vöröses és tompa színű fölülettel.

Fülönfüggők. 1—4. 1. Fülönfüggő rossz ezüstből, megvan az üres golyó és az alján egy kis hengerded toldvány, mely talán kisebb gömböcsök odaerősítésére szolgált.

2. Fülönfüggő rossz ezüstből, megvan egy üres golyó és az alján egy üres gömböcs, más kettőnek mellette megmaradt egy-egy kis darabkája.

3. Fülönfüggő rossz ezüstből, van hat egymáshoz álló darabka; nyilt karikán, melynek felső vége hegyes, míg az

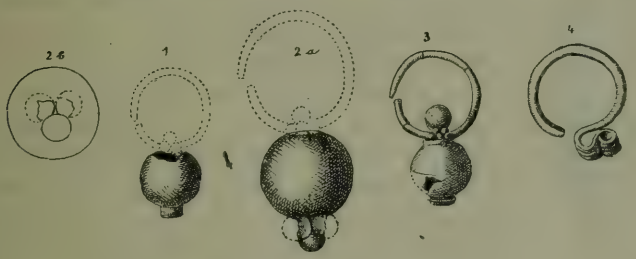

alsó tompa. A karika aljához üres golyó van forrasztva, melynek alján kis hengerded toldvány van, fölül a karikával való érintkezése helyén gömböcsök csoportosulnak és ezeken ül egy üres gömb, mely a kör belsejébe nyúlik föl.

4. Halántékkarika rosszezüstből, az ∾ idomra kihajló vége kilapul és szélesbül és a hajlás irányában három hornyolattal ékes.

CCCXVIII. Veszprémi lelet. Eötvös Károly orsz. képviselő úrnak köszön a n. múzeum néhány ékszert és egy nyílcsúcsot, melyek évekkel ezelőtt midőn Veszprémben a «Gizela kápolna» táján ásatások folytak, színre kerültek.

1. Szíjvég bronzból, az erős keretű mezőt szabálytalanúl elhelyezett áttört lyukak ékítik; egyenes széléből két gyűrűcske áll ki és a gyűrűk széléből gömböcs dísz.

2. Nagyobb szíjvég bronzból. Az áttört művű erős keretű lemezt hosszában öthajlású széles levelű indadísz ékíti. A szögecsek számára szolgáló két peczeg csipkézett szélű.

3. Csuklós dísz bronzból; a csuklóban négy szög-keret

4. ábra. 2/3 n.

jár. A lemez áttört mű, központból kiinduló körben hajló széles levelű négy inda ékíti.

4. Csat gyűrűje bronzból (ábra), megvan még a peczeg csuklóban járó darabja.

5. Vasnyílcsúcs (ábra), mely majdnem teljesen ép föntartású; három élű, átmetszetét a legszélesebb pontján adjuk b. alatt.

5*a*. ábra. 2/3 n.

Váczvidéki lelet. N. M. Az összes diszitményeket az jellemzi, hogy vastagon egy-egy tagban meglehetős durván vannak öntve.

1. *a*. *b*. 2. *a*. *b*. 3. *a*. *b*. 4. *a*. *b*. Csuklós szíjdíszek, hosszúkás és félkörségüek erős kerettel, melynek oldala hornyolatokkal ékes; a mezőt áttört rácsmű díszíti. A csuklóban járó négyszögforma tagok közül egyet bemutat a 6. *a*. *b*. számú ábra.

5. *a*. *b*. Csat (?) négyszögű lemeze bronzból, szélét egymás mellé sorozott pikkelydíszek (?) ékítik. A mezőben két S formájú inda domborodik, melynek mindkét végén behajló mellékhajtás ered.

7. *a*. *b*. 8. *a*. *b*. Szíjvégek bronzból, hossztengelyük irányában S formájú indadísz domborodik, mely háromszögű levelekkel végződik és a hajlásban gyűrűs hajtást bocsájt. Az idom értelmetlen kéztől ered. A szíj tartására szolgáló hüvelyen értelmetlen díszítmény.

5*b*. ábra. 2/3 n.

9. Szíjvég bronzból, § forma széles levelű végekkel, rövid és keskeny külső mellékhajtással. A szíj befogadására két gyűrűs tag, melyből kicsi mellékhajtás indul mindkét felől közepe felé, úgy hogy két madárfej képzelme támad.

10. *a*. *b*. Szíjvége bronzból, öt gyűrűben összehajló díszítéssel, minden gyűrűben petty. A hüvely fölülete sima.

11. *a*. *b*. Bronzlemez csonka darabja benne görbe szögecs darabja.

12. Keskeny lemezes bronzgyűrű darabkája.

CCCXIX. Bronzrégiségek az ország különböző vidékeiről. *A)* Kulcs (Arch. Ért. 1894. XIV. 96.) lelőhelye Visk (Hont m.)

Idoma megközelíti a kulcs modern formáját, a karika helyét áttört művű lemez foglalja el; a három nagyobb áttörés kulcslyuk idomát példázza, egész fölület bevert központi kördíszek ékítik.

B) Palánkai lelet (Bács m.) lelték Schropp Mihály téglavetőjén, a tulajdonostól szerezte meg 1891-ben a n. múzeum. $^1/_2$ nagys.

1. Síma aranyozott korong közepett gyűrűs végű peczeggel; melynek feje kúposan kiemelkedett a korongból; két példány.

2. Áttört korong közepén rovátkolt gyűrűidom domborodik, melyből egyenlő közökben körbe hajló leveles inda ered, ez a külső keret felé hederalevelet bocsát; a külső szél kerete kötéltagú; aranyozás nyomaival.

3. Női kapocs lemeze, négyszögű, közepett kisebb korong, körülötte négy nagyobb domborodik ki, fölülete aranyozott volt, a lemez alján két sodronyos peczeg áll ki.

4. Csörtető csüngő szélesebb és keskenyebb oldaláról tekintve; alján réssel, két szélesebb oldala kagyló fölületét példázza. 5. Határozatlan rendeltetésű csonka töredék.

6. Síma pléhkorong közepett átjáró szögecscsel; két db.

7. Kúpos fejű szögecs, a kúpot egymás mellett sorakozó hat kidomborodó kördísz ékíti aranyozás nyomaival; 3 darab van.

8. Négszög lemezke, díszítése hasonlít a kapocséhoz; alján rövid szögecs aranyozás nyomaival; 2 db.

C) Németsürüi sírlelet (Somogy m.) 1886-ban dr. Kammerer Ernő a n. múzeumnak Németsürü községében földmunkálatok alkalmával előkerült népvándorlási korabeli sírleleteket ajándékozott. Állati és emberi csontokon kívül volt a küldeményben hullámvonalas durva edény, agyagorsó, vasszekercze, vaslándsa és vassarló, melyek állítólag ugyanegy sírból valók.

A sír érdekesebb tárgyait közöljük a táblán C. alatt.

1. szíjvég félkörvégű, fölülete síma, a hüvely táján háromszögbe csoportosított központi kettős körök és három többi oldalán, ugyancsak háromszögbe állított egymást érő félkörök díszítik.

2. Csat, lemeze nagyjából háromszögű, keskenyebb végén elmetszett, tövén pedig a két oldal körszelvényben kihajló s mindegyikben szögecs van.

3. Négyszög lemez, minden sarkában szögecs a hosszoldalak mentén egymás mellé rakott bevert félkörök, közepett hossznégyszögű áttörés; alján lemez, melyen a szögecsek átjárnak.

4. Síma hossznégyszögű lemez, három kis lyukkal, melyen a szögecsek átjártak.

5. Fél elypsis idomú lemezke, közepett kerek áttöréssel.

6. Kerek lemez, szélét párhuzamosan futó két körvonal díszíti, közepett kulcslyuknak való áttörés, melyhez vasdarab hozzározsdásodott.

7. Karperecz egymásfölé nyúló tompa végekkel.

8. Vastagabb sodronyú karikába kapcsolt láncz négy tagja.

9. Kulcs, idoma megközelíti a mai kulcsokét, vége karikás. E tárgyakkal együtt volt a sírban egy durva cserépedény, mely minden díszítést nélkülöz.

Más sírban hasonló edény cserepeit lelték. Végül volt a küldeményben vaskard pengéjének töredéke, két háromszárnyú nyílcsúcs darabja, tiz db vaskés, egész vagy csonka, több csonka vaskarika s egy fibula darabkája. E maradványok arra engednek következtetni, hogy Németsürün nem elvétett sírleletekkel, de temetővel állunk szemben; melynek legalább 8—10 sírját képviselik az itt említett tárgyak.

CCCXX. Horgosi sírleletek (Csongrád m.) 1893-ban Horgoson a Kárász-féle birtokon földmunkálatok alkalmával az u. n. Ördög-lyukban sírmezőt dúltak föl a munkások: dr. Tergina Gyula még hat ép sírt bonthatott föl, melyről az Arch. Ért. 1894. évi kötetének 201—203. lapjain értekezett. A sírok egymás mellett sorban 2—4 méternyi távolságban voltak elhelyezve, mintegy 1—1·25 m. mélységben a sárga agyagrétegben; a sírok éjszakdéli irányt mutattak, a csontváz feje mindig éjszakfelé találtatott.

Az első sírban (ábra) a csontváz fején két oldalt két fülönfüggő volt (1. sz.) Egyiken még megvan a csonka üveggyöngy, a másikról hiányzik, a négyélű karika egyik vége hegyes, a másik tompa, itt és a karika ellentett hajlásán hármas gyűrűcske fogja körül a karika sodronyát.

2. Agyaggyöngy, idoma alapjával összeérő két lemetszett hegyű kúpot példáz, egész fölületét a középső gerinczczel párhuzamosan körülfutó egyenesek díszíték. A csípő táján lelték.

3. Agyaggyöngy, kerek idomú, a mell táján lelték.

4. Agyaggyöngy idoma hasonlít a 2. számúhoz; csakhogy fölülete nélkülözi a vonalas díszt.

A táblán 2. sír. 1. *a. b.* üveggyöngy, oldalt és fölülről tekintve.

2. Rovátkos bronzkarika töredéke.

3—5. Fülönfüggők bronzból, hasonlók az előbbi sír függőihöz, de díszesebbek voltak; egyik (4.) még meglehetősen ép; lecsüngő gyöngyét fölül egyszerű, alul dupla gyöngyözött gyűrűcske határolja.

Horgosi 1. sz. sírlelet. 3/4 n.

A harmadik és negyedik sír melléklet nélkül volt.

5. sír. 1. Rozsdás vastárgy, valószinűleg ár.

2. Csonka vaskés; mindkettő a jobb kéz táján feküdt.

3. *a. b.* Bronzszíjvég két lemeze, a hüvely síma, a mezőt egyik lemezen *(a.)* három hajlású inda díszíti, mindegyik hajlás félhold idomú levélben végződik s a levél szárából egy nagyobb és egy kisebb levél nő ki, a szíjvég félkörébe hajló levélnél nem maradt a kisebb levél számára tér; a másik oldalt *(b.)* a hossztengely irányában két sorban egymás mellett ismétlődő kalászminta domborodik, a mell alsó végén lelték.

4. Szíjpálcza bronzból, kört és két félkört bekeretelő középső díszítésből indúl ki a két lapát idomú ágat szegélyző síma keret, a keretben mindegyik ágon három hajlású inda

domborodik, mindegyik hajlásban egy hosszabb és egy rövidebb levéllel; ez utóbbi gyűrűsen visszahajlik az indaszárra, a mező ürességeit a keretből kihajló két körszelvényű dísz tölti be mindegyik ágon. A mell alsó végén lelték.

5. *a. b.* Bronzcsat; áttört művű lemeze megközelítőleg ötszögű; szélét síma lécz szegélyezi, e mellett a csukló oldalán és a két hosszoldalon körszelvényekből illetőleg hullámzó vonalból alakított belső szegély vonul; a középtér díszítménye kissé zavaros, úgy látszik, hogy a compositió a középtengelyben ellentétesen egymás fölé helyezett és egymásba futó idomból áll. Az idom heraldikus liliomot példáz, mely alúl körhajlásban ketté váló két szárat bocsájt jobbra, balra, a szárak vége felé vastagodnak és a liliom szirmainak végeit érik; a csuklós oldal felől emelkedő liliom középső szárral emelkedik a keretből és mindegyik oldal szára rövid mellékhajtást bocsájt lefelé. Az ellenkező liliomot szögben széjjel nyíló két egyenes köti össze a szegélylyel és két szárának nincs alul mellékhajtása; a mell alsó részén lelték.

6. *a. b.* Kisebb szíjvég bronzból, áttört mű; a hüvelyt közös szárból kétfelé hajló levél díszíti. A gyöngyözött szegélyű mezőn három hajlású meglehetős merev idomú három hajlású inda domborodik, a hüvely felől, a tér szűke miatt egyenes az indaszár. A mell alsó végén lelték.

7. Négyszögű hüvelypánt. 8. Négyszögű bronzlemez, négy apró lyukkal a szögecsek számára, két lyuk táján látszik még a két szorító lemezke helye. 9. Hasonló négyszög lemez, közepett kerek áttöréssel, egyik saroklyukban még benne ül a szögecs. A hatodik sírban semmi melléklet nem volt; de a csontváz közelében állati, talán kutyacsontok találtattak.

CCCXXI. Horgosi sírleletek. Földmunkálatok alkalmával 1893. Horgoson (Csongrád m.) a Kárász-féle birtokon az u. n. Ördög-lyukban a munkások sírokra akadtak, melyeknek mellékleteit részben összegyűjtötték. Beretvás János bérlő azokat megmentette és Kárász Imre földtulajdonos a n. múzeumnak küldte; leírta dr. Tergina Gyula Arch. Ért. 1894. 200—201. ll.

1. Kerek csutoraforma cserépedény szürkés agyagból, szája széle és egyik füle csonka, egyik oldala közepett nagy

hiányt mutat. Ezt az oldalt hármas körben futó hullámos vonalcsoportok díszítették.

2. Bögre vöröses agyagból, hasa legerősebb kihajlásából gyűrűs fül áll ki.

3. *a.* 4. *b.* Bronzszíjvég két áttört művű lemeze; a szíjra reájáró szélén két egymással szembe néző állatfő idoma áll ki, ezután bekeretelt quadratumban ferdén álló kereszt formát mutat a rajz, a kereszt közepe áttört, szélei keretesek s a szélesbülő ágak végein négy-négy gömböcsös dísz domborodik. A szíjlemez hátralévő részén négy hajlású inda domborodik, két végén és mindegyik hajlásban az inda három félholdú levelet bocsájt ki.

5. Csuklós lemez, bronzból, csonka, gyöngyözött keretben zavaros rajzú idom domborodik.

6. *a.* Szíj végére való bronzlemez ötszögű harántos hornyolatokkal, lehajló szélekkel *b.* oldalnézet.

7. Rozsdás vascsat, négszög kerettel.

8. Zárt vaskarika, rozsdás.

9—13. Idomtalan, rozsdás vasdarabok, rendeltetésük bizonytalan.

14. Vaspenge (?) töredéke.

15. *a.* Vassarkantyú (?) fölülről, 15. *b.* oldalról tekintve.

16. *a.* Hasonló vassarkantyú (?) fölülről 16. *b.* oldalról tekintve.

17. *a. b.* Szíj végéről való két síma bronzlemez, melyet összefoglalt egy oldalsó keret (17. *d.*) és egy átjáró szögecs, oldalnézete (17. *c.*)

18—25. Fülönfüggők bronzgyűrűi, egyik-másikon még megvannak a díszítő gömböcsök (18.) vagy gumócska (22.), máson még a gyűrű alján rajta ül a gyöngy (20.) vagy a gyöngyön átjáró peczeg (21.).

26. Orsógomb vagy gyöngy, kerek idomú, szürke agyagból.

27. Orsógomb vagy gyöngy középső dudorból föl- és lefelé lemetszett kúp idomát ölti, mindkét kúp fölületét zig-zeg vonal ékíti.

CCCXXII. Horgosi sírleletek, a szegedi múzeumban 1894-ben Röck Iván horgosi birtokos az u. n. Kamarás erdővel szemben nagyobb halmos területet ásatván föl, a munkások mintegy 16—20 sírra akadtak; ezekben három csontváz mellett fordultak elé régiségek; leirta dr. Tergina Gyula Arch. Ért. 1894. 204—205.

1. sír. Női sír lehetett. 1. Karperecz, négy élű, bronzból, végei nyíltak és tompák.

2. Karperecz, nyílt végű, kerek átmetszetű bronzhuzalból.

3. és 4. Halánték gyűrűk, egyikén (3.) megvan a lemezzé szélesbülő 2 idomú végzése, a másikról letört.

5. Gyűrű nyílt végű, három összefont bronzhuzalból áll.

8. Öt hengerded gyöngy, opák üvegből ezüstlemezű burok maradványaival.

2. sír. 6. Karperecz három összefont bronzhuzalból.

7. Halántékgyűrű 2 idomú kihajlásán lemezzé szélesbül a sodrony.

(A 9. számú ezüsttel futtatott pléhkorongot a 3. sírban lelték.)

CCCXXIII. Horgosi sírlelet, a szegedi múzeumban; leírta dr. Tergina Gyula Arch. Ért. 1894. 204—206.

3. sír. A férfi csontváza mellett feküdt a ló csontváza is.

1. Paizsdudor vasból széles karimával, hegyes csúcscsal, (a) oldalnézet 1. b. fölülről tekintve; a férficsontváz melle táján lelték.

2—9. Vaspántos veder, pántjai és fogantyúja, fája elkorhadt; 10. sz. rajzunk a fönmaradt részletek összeállítását mutatja kicsiben.

11. *a. b.* és 12. *a. b.* Kengyelvasak lapos szárai tompított csúcsba futnak és fülük négyszög lemezű, talpuk széles, lefelé kihajló és alján bordás; a ló csontváza mellett találták.

13. *a.* Kétszeres görbítéssel hasznavehetetlenné tett vaskard; egyenes és két élű volt, erős ellenzője a penge tövén is megmaradt és a markolat nyujtvány; (13. *b.*) oldalnézetben mutatja a markolatot és ellenzőt; a férficsontváz kézfejénél jobb oldalt találták.

14. Pánt darabja, hornyolatos vaslemez, talán a hüvelyről való.

15. Csatos pántlemez, vasból, talán szintén a kardhüvelyről.

16., 17. és 18. Vaskések, a sír közepe táján találták.

A derék táján találtak egy ezüsttel futtatott korongos lemezkét (CCCXXI. 9.) rajta köridomban forrasztás nyoma.

CCCXXIV. Mezőtúr-harcsás zugi leletek (Jász-N.-Kun-Szolnok m.) 1896-ban Farkas Sándor küldött a mezőtúri határnak harcsászúgnak nevezett részében földmunkálatok alkalmával előkerült régiséget, melyek több sírból látszanak származni. Két sírból való tárgyakat rajzban közlünk (*A. B.*).

A) $^2/_3$ n. 1. *a.* 2. *a.* Bronzszíjvég összetartozó lemeze, áttört mű; hüvelyes végét két egymással szemben álló állatfej ékíti, fölületén síma léczű lehajló keretben háromhajlású indadísz domborodik félholdas befelé hajló levéllel és a keret felé irányuló egy-egy mellékhajtással minden hajláson.

3. *a. b.* Bronzpityke szíjról, megközelítőleg félköridomú karimásan lehajló lemez, léczes kerettel, a félkör két sarkán és legerősebb kihajlásán a keret félkörűen kitágúl, a lemez basisán körszelvényű dudoros szélű bemetszés; fölületén két átjáró szögecs, a mezőt vonalas rajzú levélcsomó ékíti, a háttér félkör ponczczal érdessé van téve; két példány.

B) $^2/_3$ n. 1. Vaskés, a rajz a penge csúcsát, mely szintén megvan, külön tünteti föl (2. sz. alatt); a pengén rajta van a hozzá rozsdásodott fahüvely, a hüvely nyilásának is mint harántosan álló dudor maradt nyoma.

3—6. *a. b.* Kisebb bronzszíjvégek, két-két lemez összevaló; a szíjat tartó két nyújtvány nagyjából két egymás ellen fordított állatfőt példáz, s síma pálczás keretben áttört művű két hajlású indadísz domborodik, félholdas levelekkel.

7. *a. b.* Szíjvég síma hüvelylyel, pálczás keretű áttört művű téren kéthajlású inda domborodik, két vége ketté válik és a hajlásban félholdas levél ül, az **S** idom közepét harántosan álló pálcza köti össze két oldalt a kerettel; rajzunk nem elég szabatos.

8—11. *a. b.* Csuklós szíjdísz, a kisebb tag síma, a nagyobb tagot vonalas keretben palmettszerű növénydíszt példázó vonalas rajz díszíti; két szögecs járt át rajta; 11. ép vagy csonka példány.

12. *a. b.* Bronzcsat lemeze síma.

13—17. Bronzpitykék szíjról, hasonlók az előbb ismertetett pitykéhez, csakhogy kisebbek, a fölületet vonalas keretben vonalas rajzú hármaslevelű palmett ékíti.

Az itt fölsorolt szíjdíszekhez hasonlók kerülhettek elé más sírokból, ugyan e küldeményben érkeztek aranylemezkék, borostyánkő gyöngyök, kék üveggyöngyök, gránátgyöngyök, bronzkarpereczek és nehány bronzfibula, mely a népvándorlás kezdetét megelőző évszázadból származhatik.

CCCXXV. Ékszerek a VI—VIII. századból. 1. Bronzpityke, nagyjából szívforma az idoma, széles karimája az alján két egymásfelé tekintő kutya(?) fejben végződik. A bekerített

térben a hosszabb tengely irányában balra néző madár, melyet a fején díszlő három toll miatt pávának képzelhetünk. N. M.

2. Bronzkereszt, négy egyenlő szárral, a szárak idoma nagyjából szívforma, melynek kifelé álló hegye elmetszett s itt három kis gyűrűs fül arra szolgált, hogy a díszt valamely alapra erősíthessék, a szívidom be van keretelve s a keretből a szív belső terére növő szár nyúlik be, mely lándzsás végű három szárt bocsájt, egyet a tengely irányában, a másik kettő lekonyúl. Közepett kidomborodik egyenes és egyforma szárú sima kereszt, melynek sima fölületét ∞ idomú niellós díszítmények ékítik. A domborúlatok bronz színűek, a háttér aranyozott volt. N. M.

3. Korongos lemez középső bütykös kúppal. Külső kerete két pálczatagból és közben rovátkolt körből áll, közvetlenül mellette négy egyforma távolságú helyen szögecsek állanak lefelé, a középső bütyök is szög fejét képezi.

A szögektől beljebb második rovátkolt keret köríti a belső tért. Ebben a tért háromszögbe helyezett három keretes sáv tagozza, a sávok közepét pontsor ékíti, a hol találkoznak egy-egy emberi arczot példázó idomot látunk, a háromszög mindegyik oldala mellett hármas hurokban összefont vonalas szalagdísz domborodik. N. M.

4. Övre való pánt (?), rossz ezüstből, két egymásra helyezett lemez és mindkét keskenyebb végén hármas csuklótaggal, melyben a szomszédos tagok forogtak.

A felső lemez harántosan álló három keskenyebb és közben két szélesebb mezőre oszlik, a keskenyebb mezőkön a lemez egymás mellett a harántos tengelyben három kerek áttörést mutat s az áttörést keret veszi körül valamely drágakő vagy gyöngy befoglalására. A szélesebb két mezőt harántosan a hossztengelybe bevésett igen jellemző ornament díszíti, nyolczas szalag és befelé helyezett sávos mandorla, melyek egymást átmetszik, a mandorla csúcsait erősen stylizált hármas levél foglalja el és egyik idomban a mandorla belsejében kétfelé hajló indatekercsben végződő szár csatlakozik hozzá. N. M.

CCCXXVI. Peszer adácsi lelet (Pest m.) A n. múzeum hivatalos úton váltott meg néhány ezüst és aranytárgyat, mely sírleletből látszik származni (Arch. Ért. 1894. XIV. 186.).

1. Ezüstcsíptető, szokatlan szélességű lemezből, apró zárt karikán lóg.

2. Két élű lándsás idomú ezüst kés, hosszú, végén görbén hajló és karikában végző kerek nyéllel, apró karikán lóg.

3. Lapos ezüstkanál, öt apró kerek áttöréssel a lap közepén, nyele olyan, mint a késé és szintén karikán lóg.

4. *a. b.* Csonka ezüsttárgy dupla lemezből, oldalt keskeny lemezzel, mely körülzárta a szögecsekkel összetartott két lapot; az összeillesztett töredékeket mutatja a rajz. Rendeltetése kérdéses.

5. Aranyfülönfüggő pár. Csüngője három oldalú csúcsával lefelé álló pyramis; a csúcsán nagyobb üres gömb, tövében három kisebb pléhgömb, a hat él hosszában pléhgömbök sorakoznak, a három oldalsó mezőn rekeszek, melyekből kihullottak a kövek; a fölfelé álló lap szélén egyenlő távolságban szemcsés gyűrűből emelkedő hat pléhgömb.

A szegedi múzeum *Majdánról*, Csongrádmegyében szerzett egy kis sírleletet, melyben két aranytárgy volt, egyik pyramis alakú csüngő (1. ábra), a másik (2. ábra) u. n. hajgyűrű. A pyramis alsó csúcsán pléhgyöngy, tövén gömböcsös gyűrű, hat élén szemcsék sorakoznak; e külső kereten belül második szemcsés keret veszi körül a háromszögű mezőt, melyet még kisebb szemcsék borítottak. A felső lap közepén finoman tagozott akasztó fül és három csúcsán négy-négy pyramisba helyezett gömböcs ékítette. (Arch. Ért. 1895. XV. 380.)

CCCXXVII. Csökmői sírlelet (Bihar m.) a biharmegyei múzeumban Nagyváradon, leirta Cséplő Péter Arch. Ért. XVII. 437. A Köröshöz közel 1894-ben hídépítés alkalmával lovas sír került elé. A megmentett tárgyak közt vannak a következők:

1. és 2. Két kengyelvas, a kengyel talpa szélesbül, két szára négyélű (?) volt, a szíjnak való fül hossznégyszögű lemez gyanánt áll ki a szárak körded hajlásából.

3. Vaskarika, valószínűleg zabla oldalsó gyűrűje.

4. Korongos tűkör, szürke fémből, hátsó oldalán közepett

apró fül áll ki, körülötte és a korong szélén kidomborodó körlécz, a kettő között csillagos dísznek hét kidomborodó ága; átmérője 7·2 cm.

5. Korsó szürkés agyagból, egyik oldalán a karimás, öble táján cső formájú kiöntővel, az ellentett oldalon a karimából hasára hajló füle volt, mely letört; a has legfelső részén három csoportban rakott vízszintes egyenesek ékítik. A korsó magassága 29·5 cm.

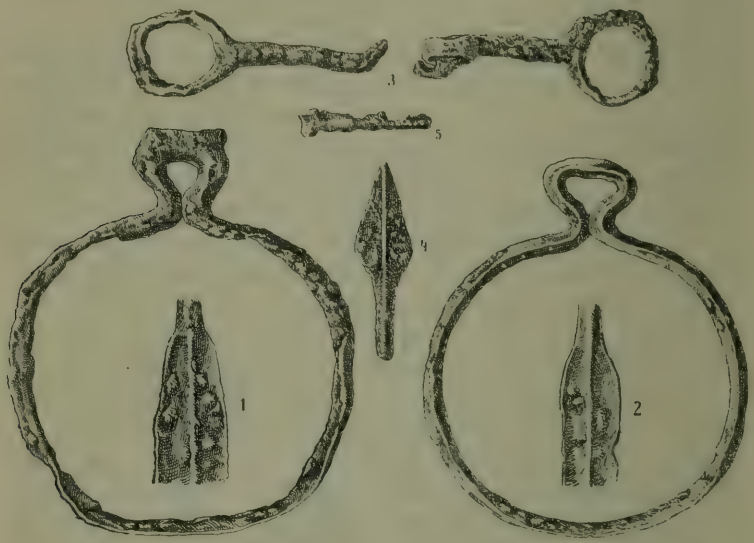

Vastárgyak az ártándi sírból. cca 1/3 n.

E tárgyakon kívül ugyanazon tájról kerültek a nagyváradi múzeumba: emberi koponya nyakszirti csontja, egy szekerczének készült agancsfő, a nyéllyuk kezdeteivel, egy lemetszett szarvasagancs, egy korcsolyának (?) használt két végén átlyukasztott lábszárcsont, néhány rozsdaette vasdarab, egy megszenesedett bogyó, több darab durva fekete cseréptöredék és égetett rögök.

Kétséges, hogy a tárgyak a bemutatott sírlelethez tartoznak-e.

CCCXXVIII. Ártándi sírlelet (Biharm.), a nagyváradi múzeumban. Ismertette Cséplő Péter (Arch. Ért. 1896. 412—416.).

Ártándon a Platthy-féle birtokon, mintegy félkilométernyire

délnyugoti irányban 1896. évi szeptemberben lovas sírra akadtak. A sír helye természetes emelkedés, és hajdan talán kúnhalom takarta, mely azonban idők során eltünhetett. A mai földszint alatt két méternyi mélységben száraz homokrétegben akadtak lócsontváz maradványaira. Ezekkel együtt emberi csontokat is találtak.

A mellékletek közül megmaradtak a következő vastárgyak (1—4. ábrák.)

1. 2. Két kengyelvas, köridomu; hurokforma füllel, négyélű, alul kiszélesbülő hágóval, mely alján gerinczes.

3. Karikás zabla, melynek sajátsága, hogy a két szár a

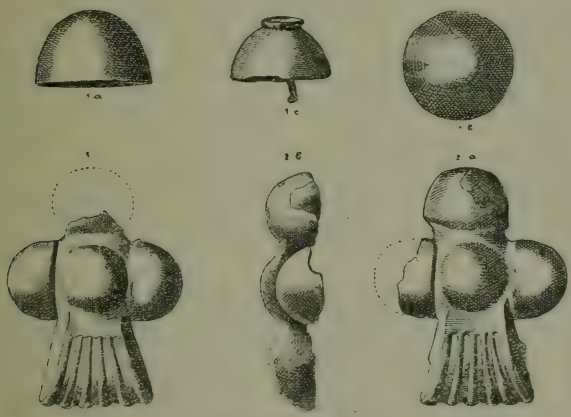

Kömlődi sírlelet.

külső karikával mereven összefüg, megvan az egyik szár teljesen a belső kisebb karikával és benne a tulsó szár karikájának a töredékével.

4. Háromélű vasnyílhegy. 5. Nyílhegy szára.

A táblán 6—9. Egyik oldalukon kisimított görbe csontlemezek, talán kardhüvely vagy nyereg sdízítésre szolgáltak, az egyik szeglyuk táján apró szövet részecske maradt fönn.

10—11. Ezüst lemez két töredéke, egyiken szögecs.

12. Egyenes csontlemez körszelvényű végekkel és a végük táján átlyukasztva, rendeltetése bizonytalan.

13—16. Aranylemezzel borított bronzlemezű ékszer; az idom közepe hét szírmu virág, melyből derékszög alatt három hármas szirom indul ki, míg a negyedik irányban

négyszögű toldása van, melynek karimásan lehajló három széle közül az egyik mintegy rojtot példázó hornyolatokkal van ékítve.

17—19. Szíjvégek bronzpléhből aranykéreggel, a külső pálczás keret sima, ezen belül gyöngyözött szegély és a hossztengely irányában gyöngyözött egyenes sor.

20—31. Gömbszelvényű rozettás gombok, aranykérgű bronzlemezből. A felsorolt tárgyakon kivül több apró rézdarabocska és kis rézsodronyka akadt.

Kömlődi sírlelet. Tolnamegyei gyűjtőtől szerzett a N. M. ezüst ékességeket, melyek hasonló korabeli sírból kerültek elé mint az ártándi; csakhogy ezúttal a gombok (1. *a. b. c.*) sima ezüstlemezből valók, mely kúpos és belül ólmos anyaggal ki van töltve, mely megtartja az átjáró szögecset és a «rojtos» dísztag (2. *a. b. c.*) is egyszerübb, a mennyiben közepét és három oldalát egyszerű sima félgömbök ékítik.

CCCXXIX. Tiszaeszlári sinkahegyi leletek (Szabolcsm.) 1892-ben mentette meg a szabolcsmegyei múzeum számára dr. Jósa András. A leírásban az ő gondos megfigyeléseit követjük és a rajzok is az ő szívessége folytán készülhettek.

Szíjvégre alkalmazott díszítés; alját sima lemez (5.) képezte rossz ezüstből, rajta feküdt puhafából készült béllés (4.), melynek fölületén nagyjából meglátszanak a rajta fekvő lemezek préselésének nyomai, tanuságúl arra, hogy a mikor a préselés történt, a béllés már benne volt a lemezek között; a rajta fekvő lemez vékony aranyhártyával borított bronz lemez volt (2.). Ennek közepét, mezejét sűrűn rakott fecskefarkú, illetőleg felerészben hullámos vonalak ékítették, karimáján egymás mellett sorakoznak oly díszítő ídomok, melyek durván nagyolt lesbosi chymához hasonlítanak. E fölött terült el rossz ezüstből készült lemezes keret (6.), melyen a jelzett chyma ismétlődik, a keretből csak a szíjvég egyenes elmetszése felőli darabja maradt meg; szélei lefelé hajlók és így együtt tartották az alatta fekvő rétegeket

Rövidebb szíjvégről való hasondíszű ezüstlemeznek (1.) darabjai és fabéllése (3.) vékony egyenes ezüst sáv (7.) talán a szíjvég oldaláról. Bronzcsat (8.) hiányzik a tüskéje, lemeze karimás, közepén megerősítésére szolgáló két lyukacska.

Aranylemezű rozetta (9.) alján rézrozsdafoltokkal, közepén kiálló sodronyos hurokkal; béllése hiányzik.

Fülönfüggő kettétört bronzgyűrűje (10.).

Vaskard (11.). Igen rozsdás állapotban került elé, egy 90 cm. hosszú vaskard. Az ellenző rövid és középett négyszögformát látszik ölteni, egy második vaskardból megmaradt 4 cm.-es darab.

Elveszett egy sima ezüstlemezke szíjvégről benyomott ∞ idomú vonalas díszítéssel két párhuzamos sorban.

Elveszett még hengerded bronzsodronyból alakított csat. Megvan egy rozsdás vasfejsze, egy agyagorsógomb, és korongos orsó, egy darabka rézlemez, sötét téglaszínű üveggyöngy és tizenegy db szürkés és feketés cserép bögre egyiken két csoportban körülfutó hullámvonalak.

Az edények a hanyatt kinyujtott csontvázak közelében állottak és földnél egyebet nem tartalmaztak. A legnagyobb vaskardot egy csontváz baloldalán lelték. Nyolcz koponyát e temetőből a budapesti m. kir. tudomány egyetem anthropologiai muzeumához küldtek.

Rékási sírlelet. Földmunkálatok alkalmával az 1897. év tavaszán sírokra akadtak, melyekből néhány tárgyat megmentett dr. Könyöki Alajos Arch. Ért. XVII. 360. Aranylemezek szíj végekről, a legépebb példányok 4., 6. sz. ábrákban, szélességük 2 cm., hosszuk 3·6 cm., a 8. számúé 3 cm., súlyuk egyenként 2 grm. Egyik rövidebb szélük egyenes oldalú, a másik félkör zárású. Fölületük préselés által kapta domborulatait. A szélén dúdoros keret vonul, a két sarkon és három egyforma távolságú helyen kettős gyöngydísz, közben pedig sűrűn rakott párhuzamos harántos hornyolatok ékítik a dudort. A keret két sarkán egy-egy kisebb lyuk fölvarrásra szolgálhatott, a lemez alján maradt zöld rozsdafoltok mutatják, hogy bronzzal voltak a lemezek béllelve, a lemez egyenes széle mellett közepett a mélyített mezőben erősebb lyuk van, melyen át szög járt, egyik lemeznél (4. sz.) a szögfeje még benne van a lyukban. A szögtől a mező tengelyében 2 mm. széles sáv vonul a mező ellentett körhajlású széléig, a sáv elején és végén szögletes körben félhold idomú mélyedések sorakoznak rajta. A középmező két felét kötélfonadékú domború dísz tölti meg, a kettős kötéldísz három darabban sorakozik, a végső darab idoma a kötél visszahajlását látszik jelezni.

2., 3., 5., 7., 9. Préselt aranylemezek, melyekből csak egy maradt meg egész nagyságában (9. sz.), három oldala egye-

nes, méreteik összetalálnak az előbb említettekkel és idomuk csak abban tér el, hogy az egyik keskeny szél félkörben hajlik be s e félkörű behajlás megfelel az ellenkező lemez kihajló oldalának; a keret és a mező díszítése is megegyező, csakhogy a két elkülönített közép tért keskeny léczkeret szegélyezi; ezúttal is kidomborodó kettős kötélornament ékíti a két tért, de most más az elrendezés, t. i. két kettős kötél darab egymásba fonását kívánja a minta ábrázolni, a végek széjjel vannak, az egybefonást azzal jelzi a trébelő, hogy két helyen vágja el egymást.

CCCXXX. Ékszerek a dettai leletből. Dettán (Temes m.) 1882-ben az új temető megkezdésénél régiségekre akadtak a munkások, melyek közül némelyek a temesmegyei muzeumba jutottak. Valószínű, hogy a leletek legnagyobb része a munkások kezén elkallódott; a megmentett tárgyak egy része a régibb középkorból való. V. ö. Arch. Ért. 1896. 126—232.

a) Zománczos korong bronzból, a vésett aljú mezők közeit stylizált növényidom képezi: közös törzsből két felé inda hajlik, mind a két inda ketté válik, alsó ága kisebb körben, felső ága nagyobb körben hajlik, az alsó ág mindegyike bunkós levéllel végződik és legerősebb kihajlásán hasonló idomu levél áll ki, a felső ágak mindegyikéből két mellékhajtás nő ki és az ág vége ketté válik és összefügg a felső ággal a kiinduló pontján, így mintegy szívalak támad, melybe a közös törzsből hármas tagú idom nő belé. A rajz a kivitelben nem szorosan simmetrikus, pedig az előminta nyilván az volt. Ez idomok közeiben, egészben 12 közön jobbra-balra egyenlő elhelyezésben vérvörös, sötétkék, világoskék, tengerzöld és fűzöld zománcz borította a mélyedést. Az elkülönítő fémes sávok laposak, némelyeknek közepén sekély rések vonulnak, melyekben zöld zománcz nyoma maradt.

A korong alsó széléből karima áll ki, melyen köröskörűl fogsoros dísz domborodik. Egy helyütt a korong át van lyukasztva és két ellentétes helyen a karimán behajlás látszik, e helyeken a korongot valószínűleg reá erősítették valamely alapra.

b) Mellcsat sárga fémből, áll lapos gyűrűből, melynek szélén sugárszerűen tizenkét ág áll ki, mindegyik hármas karélylyal végződött, most már csak kilencz ép, mindegyik

ágat tövén három szög diszíti, azontúl és a hármas karélyon bevésett vonalas körök diszítik a fölületét, mindegyik hármas karély közepén és minden második ág tövén van átjáró lyuk, mely erősítésre szolgált. A gyűrű belső szélén egy helyütt kis négyszögű bemetszés és benne csuklónak való pálczácska. Lehet, hogy ez ékszer már a középkor más szakaszából való; mire nézve még nincsenek elegendő támpontjaink.

c) Egyenlőtlen ágú keresztke ólomszerű fémből, alsó ága megcsonkult, fölül fül áll ki. Az ágak végeit két-két domború keretes kör diszíti, közepett domború petytyel, a keretes gyűrűket az ágak külső szélén keret köti össze, a keresztközepén gyűrű idom áll s mindegyik szár közepén egyenes gerincz vonul végig. A keresztke talán már a későbbi középkorból származik.

d) Korongos bronzfibula, fölületén lapos gyűrű domborodik, melyből egyforma távolságban négy háromszög áll a korong széléig, a középső keretes mezőben s a többi domború sáv közvetlen közelében zöld zománcz nyoma maradt. A korong alján apró fül és kampós lemezke a tű erősítésére szolgáltak.

CCCXXXI. A n. múzeum Kis-Tengeliczről (Tolna m). szerezte egy honfoglalási korabeli lovas sír mellékleteit.

1. és 3. ábra. Vastárgyak Kis Tengeliczről $^1/_4$ n. Két kengyelvas az ismert formából. 2. Csonka vaszabla két oldal szárral. A táblán: 4. Karperecz rossz ezüstből, síma lapos pántból, egyenes elmetszett nyilt végekkel.

5—8. és 12. Bronzpityke kerek idomú, erős karimával kidomborodó hármas szirmú rozettával. 12 *a*. egyiknek az alját mutatja a szögecsek végén az apró szorító pléhecskékkel.

9. és 10. Kerekded bronzpityke, közepett és erős karimáján három helyütt dudorral, negyedik helyen gyűrűs füllel.

11. Füles boglár bronzból, belső szélén csipkézett karimával, közepett négy szirmú rozetta domborodik ki.

13. Háromszögű apró dísztagocska bronzból három szögecscsel az alján.

Ékszerek ugyancsak dettai leletből. V. ö. Arch. Ért. 1896. 226—232.

e) Csüngős pityke, a pityke kerek középső dudorral körben futó sugarak kerettel és a bütyköt körülfutó gömböcsös sorral; a csüngőt vonalas karima szegélyzi, alsó csucsán gömböcsös bütyök ül, a mezőben madárfőt (?) példázó stylizált idom.

f) Fülönfüggő csüngője bronzból, félholdidomú lemez a behajló szél közepéből kiálló kis szarvval; a fölület közepét három szirmot példázó mélyedés, a széle s a mélyedés között a külső körvonalat követő zöld zománczos sáv vonul.

g) Fülönfüggő csonka darabja bronzból, megvan a gyűrűnek gyöngyöket példázó gumós fele.

h) Pityke szürkés fémből nagyjából szív idomát példázza, fölületét laposan kidomborodó stylizált levelek díszítik, alján három szögecs.

i) Kis kézi tükör, ólomszerű anyagból készült, korongból áll, melynek közepe köridomra áttört, a körben üveglemez s a nyilást alul fém lemez borítja, mely alapul szolgálván az üveg alatt a fényt visszavethette. Most e lemezke, valamint maga a kis üvegtáblácska belső lapja oxydatio által elváltozott. Az üveglapot pálczás szegély kereteli be s a fémkorong külső szélén valamint a közbe eső téren köridomú pálczatag vonul, a keretek közötti téren szabálytalan idomú pettyek domborodnak. A korong felső szélén fül áll ki, melynek fele letört, alsó végén a nyél áll ki és ezt két oldalág is erősítette a koronghoz.

A kis tükör kora iránt biztos analogiák hiján nem vagyunk eléggé tájékozva.

CCCXXXII. Mándoki lelet (Szabolcsm.). Dr. Jósa András közbenjárásával gr. Forgách László a szabolcsmegyei múzeumnak ajándékozta azon mellékleteket, melyeket néhány sírból, mely mándoki birtokán előfordult, meg lehetett menteni. Dr. Jósa ismertette Arch. Ért. XVII. 361—363.

1. Szíjvég bronzból, négy szirmú virággal a mezőben, a

szélét gyűrűk és hasított hurkás tagokból alakított karima szegélyzi, alján négy szögecs.

2—7. Kerek pitykék bronzból, hasonló karimával, közepett négy szírmú virággal, a karimából kiálló gyűrűs füllel, négy szögecs az alján.

8. Lemezes karperecz, egyenesen elmetszett nyilt lemezekkel.

9. Áttört művű bronzkorong, mely jobbra álló négylábú állatot ábrázol.

10—13. Három szírmú virággal díszített füles bronzpitykék sima karimával, négy szögecscsel alúl.

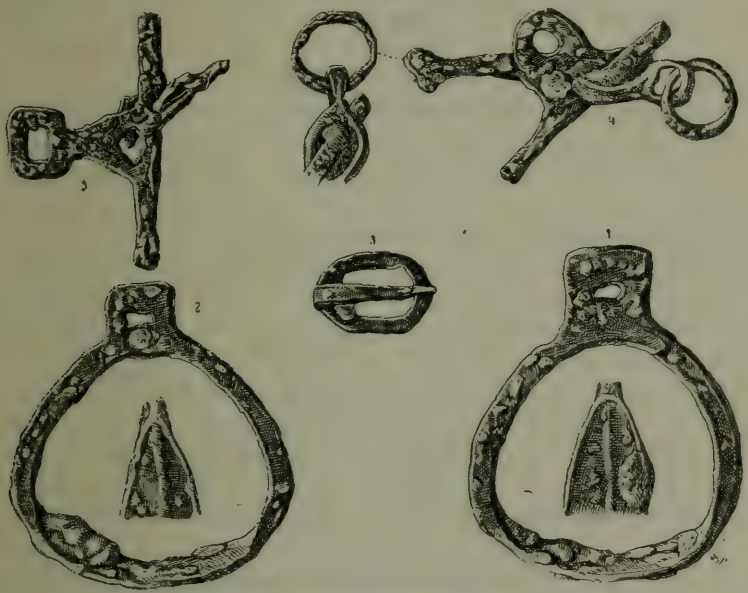

Vastárgyak a mándoki leletből. 1/3 n.

14. Három szírmú bronzpityke, karimáján egyenlő távolságokban gyűrűs tagok, négy szögecs az alján.

15—17. Kisebb szíjvégek bronzból sima kerettel, négy szögecs az alján.

18—19. Bronzcsörgők, alúl négyágú réssel.

20. Szívidomú apró pityke, sima fölülettel, alján szögecsek.

Vastárgyak a mándoki leletből. 1—2. Kengyelvasak, négyszögű lemezes füllel, a szárak laposak, a hágó kiszélesbül és van alsó gerincze.

3. Vascsat. 4. és 5. Vaszablya, két darabja egyenes oldal ruddal, egyik rudon négyszögű fül, egyik rúd fülében még megvan a külső karika.

CCCXXXIII. Puszta kovácsi lelet. (Biharm.) A berettyóújfalusi határhoz tartozó puszta tanyája közelében honfoglalási korabeli sírokra akadtak a jelen 1897. évben, melyekről értekezett Cséplő Péter Arch. Ért. XVII. 440. A halottak sűrűn egymás mellett fekszenek keletre fordított fejjel; legtöbbnek a csontja már szétmállott. A sírok alig egy méternyi mélységben a fekete föld alatti sárga homokban vannak. Egészben 14—16 sír került elé, de a temetőnek ezek csak kis részét képezik.

A sírokban lelt mellékletek a nagyváradi múzeumba kerültek, nevezetesen:

1. Nyakgyűrű négy összefont sárga fémű sodronyból, kampós vége (1. *a.*) ép, a másik csonka, közepett ketté vágták.

2. Síma karpereczek sárga fémből, végei nyíltak és hegyesek.

3—4. Síma gyűrűk sárga fémből.

5. Karpereczek sárga fémből, négyélű közeljáró keskenyülő végekkel.

6. és 9. Halántékgyűrűk, egyik ép *(b.)* szélesbülő **S** forma kihajlással, másik csonka.

7. Négyélű karperecz hasonló az 5. számúhoz.

8. Korongos pityke közepett gömbszelvényű dudorral, körülötte széles karimáján vonalas sugarakkal, alján szögecs.

10. Karperecz ferdén futó csavarmenettel, a hornyolatok végén egymással szembe néz két állati fej, melynek szája egybefut.

11. Lemezes karperecz sárga fémből, félkör idomú (11. *a.*) nyílt végei felé szélesbül és fölületét bevert központi köröcskék ékítik.

CCCXXXIV. Ékszerek a győri és szabolcsmegyei múzeumban. A győri kavicsbányákból szerzett dr. Börzsönyi Arnold sírmellékleteket, melyekkel a győri múzeum a millenniumi kiállításon részt vett, ez alkalommal rajzoltattuk a táblán közölt 1—12. ábrát. V. ö. B. A. a győri szent-Benedekrendi főgymnasium Értesítője 1892.

1. Csüngő dísz rossz ezüstből, hasonlít a «madárfejű» csüngőkhöz, csakhogy nagyobb s a madárfej két szeme áttört körök idomát öltötte. Fölül a karimából gyűrűs fül áll ki,

a karima dupla szegélyű és domború vonalsorral ékes, a belső szegély alúl kettős négyszögbe megy át, mely csúcsán egymással összefügg, a találkozásuk pontjából kétfelé körhajlású leveles inda áll ki.

A belső szegély a madárfej felé mindkét oldalt három heraldikus liliomot bocsájt, a liliomok közeit a madáridom szegélyéből kinyúló geometriai idomok töltik ki, a hossztengely irányában szív idom indul belőle, mely alján a két szegély vonalait egyesíti és a szívidomba heraldikus liliomot bocsájt.

2. Ezüst lemezű korong, közepett körmélyedésből emelkedő gömbszelvényű dudor, sima külső karimával, a közbeeső terén négy körded behajlással, a karimából kidomborodó szögfejekkel.

3. és 3. *a.* Csüngős pitykék rossz ezüstből, a pityke körded kidomborodó fölülettel gyöngyözött gyűrűs tagozással, a csüngő fölületét a hossztengely irányában vonuló csomós fonaldísz ékíti.

4. és 5. Gömbös csüngő bronzból.

6—8. Rhombikus pléhpitykék közepett s a sarkokon dudorral, dudorodó karimával. 9—12. Körpitykék bronzból, közepett dudorral, a dudoros karima belső szélén csipkézett.

13. Bronzpityke, a régi Tisza medréből, a szabolcsmegyei múzeumban, szívidomú, fölületét az alsó széllel párhuzamosan futó dudorok ékítik.

CCCXXXV. Ékszerek az ország különféle vidékéről. *A)* kecskeméti lelet.

1. Nyakgyűrű három összetekert sárgarézsodronyból,végei kampóval és hurokkal záródnak.

2. Négyélű sodronykarperecz sárgarézből, egyenes metszésű, végei felé keskenyül.

3. Sima bronzgyűrű keskenyülő nyilt végekkel.

4—7. Üveggyöngyök színtelen, áttetsző üvegből belül aranybéléssel.

Állatfejű karpereczek. *B)* 1., 2. *a.*, 3. *b.* Sima fölületű, csak a végeken tekint egymásfelé két nyilt szájú kutya (?) fej; a fej tövén gyűrűs tag, ezt s a fej fölületét apró bevert köröcskék ékítik.

C) Egy tagban öntött karperecz, melynek fölülete több sodrású fonadékot utánoz, két egymással szemben álló csőrös állatfejet példázó durván nagyolt idommal.

CCCXXXVI. Kabai sírleletek. (Hajdum.) Löfkovits Artur debreczeni lakos a n. múzeumban 1897-ben bemutatott 18 db. ékszert, mely Kabán egy ház építésénél előkerült. A nyakgyűrűk száma után ítélve, melylyel a karpereczek száma is összevág, három sírból való holmikkal van itt dolgunk.

a) b) Van két db háromrétű fonadékos nyakgyűrű bronzsodronyból, egyik vége hurokra, másik kampóra van ido-

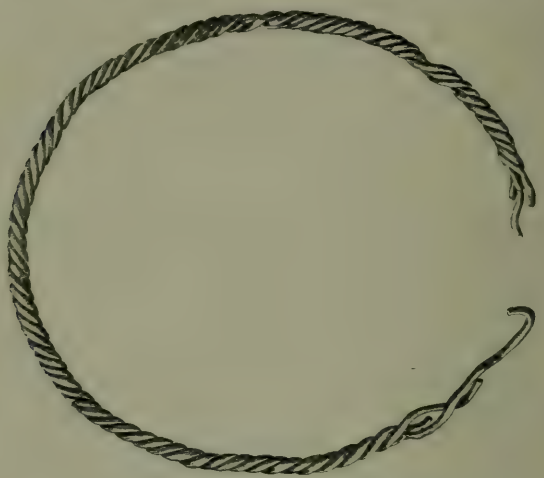

b) 1/2 n.

mítva, a vastagabb sodronyok hajlásai közé egy-egy vékony rovátkolt bronzsodrony (tehát egészben négy van belefektetve és ugyancsak ily vékony sodrony van mindkét végén a sodronyok megindulása helyén körülcsavarva, egyik helyen 18 hajlásban fogja a sodrony körül a sodronyok kezdő pontját. (*b.* ábrája 1/2 n.) Van továbbá két dbra tört nyakgyűrű négy bronzdrótból, melynek kezdetei csonkák. Bronzkarperecz keskeny pántból, mely elől körded szélesbüléssel végződik, egyik végén csonka. Az egész fölületet bevert központi körök ékítik, melyek mindig négyesével vannak egymásba helyezve. (*a.* 2/3)

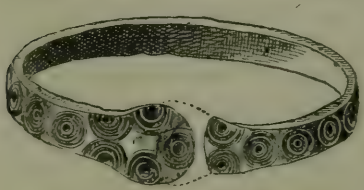

1—2. Bronzkarpereczek, végeik felé keskenyülők, négyélüek, fölületük sima, négy darab.

3. Csüngős pityke, ólmos fémből, a lógós lemez szívidomú gyöngyözött szegélyű, négy egymásra helyezett gyűrűtagban kerek, lapos domborodás díszíti, csúcsba futó befejezéssel, mely fölülről tekintett madár csőrére emlékeztethet, a pitykén is négy ilyen dudoros kör, közben gyöngysor; két füllel a hátán.

4. Egy pár hasonló csüngős pityke, csakhogy a lógós tag madárfejű idománál a két kör kicsi és át van lyukasztva; a korongos pityke, két központi kördudorral, hátán két fülecske.

5. *a. b.* Pityke ólmos fémből, fölületét dudorodó körlap és dudoros körszegély ékíti.

6. *a. b.* Három darab pityke ólmos fémből, dudoros szegélylyel és gömbszelvényű középső emelkedéssel.

7. Halántékgyűrű bronzból. 8. Fehérfoltú karneol gyöngy.

CCCXXXVII. Váczvidéki leletek. A váczi múzeumban őriznek sírmellékleteket, melyek még a boldogult Varázséji Gusztáv idejében a hetvenes években kerültek elé és az ő gondoskodása következtében mentettek meg. Dr. Tragor Ignácz úrnak köszönhetjük, hogy azokat rajzban bemutathatjuk. Többféle eredetű tárgy kerülhetett össze e sorozatban, de úgy látszik, hogy valamennyi közelkorú.

1. Nyakgyűrű, három bronzsodrony összefonásából áll, egyik vége horgos, másik hurkos.

2. Bronzkarperecz két drótból, végeit hengerdeden reá csavart két sodrony borítja, mely körhajlásban egymásba záródik.

3. *a. b.* Orsógomb, szürkés agyagból, egyik oldalán a lyuk körüli karimája csipkézett.

4. Lógós dísztag bronzból, csöpp idomú, mindkét fele megvan.

5. Bőrtűs fülönfüggő rossz ezüstből, csüngő dísze kisebb és nagyobb bőrtűkből és rovátkolt sodronyból áll, a csüngő ellentett oldalán a karikába is belényúlik, jobbra-balra tőle két-két bőrtűs gyűrűcske fogja körül a gyűrű sodronyát.

6. Hasonló de egyszerűbb fülönfüggő bronzból.

7—11. Halántékgyűrűk, különböznek idomra és nagyságra.

12. Félholdas csüngő, két egyforma példány ólmos fémből, a lemezt közepett és két csúcsán ékítő bőrtűk, s a közöttük, valamint a hengerded fület ékítő apró szemcsék nem külön forrasztás útján kerültek reá, de alighanem vele öntettek egy tagban.

13. Újjgyűrű rossz ezüstből, megvan a pántos karika s a fej karimájából egy darabka, mely mutatja, hogy a karima nagyobb kőnek vagy pásztának volt a foglalványa és oldalt bütykök állottak ki belőle.

14—15. Egy öt s egy hatgyűrűs üveggyöngy, talán szürkés-kék volt, most a fölületük oxydált.

16—17. Apró nyilt aranygyűrűk, egyik végük tompa, a másik hegyes.

18—20. és 23. Üveggyöngyök. 18. Fekete-barna opák fehér foltokkal. 19. Borostyángyöngy. 20. Szürkés fehér opák üveggyöngy; 21. Zöldes-kék, dupla, áttetsző.

22—23. Szürkés és vöröses opák üveggyöngyök.

24. Bronzkarika nyilt, egyik vége tompa a másik hegyes.

Volt még aranykarika, néhány apró bronzgyűrű, néhány orsógomb, hasított kőpenge töredék, 23 db különféle fajta gyöngy és egy vaskarika töredéke, melyek nem rajzoltattak le, mert idetartozásuk kétes.

CCCXXXVIII. Tokajvidéki leletek. Arch. Ért. 1897. XVII. 233—241. l.

Ezen és a következő három táblán honfoglalási korabeli ékszereket mutatunk be, melyeket a n. múzeum budapesti régiség kereskedő révén szerzett meg, a ki viszont Tokajról szerezte. Valószínű, hogy szétdült sírokból erednek, melyeknek vasmellékletei elkallódtak.

Az ékszerek sem kerülhettek teljes számmal a n. múzeumba, mert a különféle boglárok nincsenek meg a szokott arányban és gyűrűk s másfajta oly ékszerek is hiányoznak, a mik e korbéli sírokban elő szoktak fordulni.

A) 1—2. Csüngős boglár ezüstből, a domborúlatok ezüst színűnek hagyattak, a háttér aranyozott. Van tizenöt példány.

3—4. Füles négyszögű boglárok ezüstből, négy szirmú virágot példáznak, a dudoros keret a szirmok csúcsain hármas karéjuak, a behajlásokban egy-egy dudor, hátukon négy fül; négy példány van.

B) 1—2. Köridomú boglárok ezüstből, a négy szirmú virág szirmainak végzése körszelvényű, és széleik a központ felé körszelvényű hajlásban egyesülnek, a négy kört körszelvényű rovátkolt sáv tölti ki. Nyolcz példány van. Alul négy apró fül.

3. Körded pityke, sima karimás sávval a szélén, közepett gömbszelvényű kis dudor, alján fül. Egy példány van.

CCCXXXIX. Tokajvidéki leletek. *C)* 1. Ezüst pálcza, négyszögű, beolvasztott ékszerekből eredhet.

2., 4., 5. Rossz ezüstből való sima karperecz darabjai. 6. Karika befejező hurkos vége.

3. Nagy karikának rossz ezüstből ferdén hornyolt hat töredéke, a hornyolás a drótfonást utánozza és helyettesíti.

D) Ezüst fülönfüggők. 1—8. Gömböcsös csüngőkkel; mind megegyeznek abban, hogy a fülbenjáró karika alsó felén, egymástól arányos távolságban, két-két gömböcsös gyűrű ékíti s ezek között legalul a karikán apró gömböcsök fölött nagyobb gömböcs áll befelé, ezek különböző nagyságuak, a lefelé álló csüngők apró gyűrű taggal, melyen a karika átjár, függnek össze a felfelé álló gömböcscsoporttal. Tagozásuk különböző. A csüngő háromsorban rakott gömböcsökből áll, legalúl a legnagyobb gömböcs van, a közvetlen fölötte a második sorban állók, vagy egyenlő nagyságuak, vagy kisebbek, a legkisebb gömböcsökből áll a legfelső sor; a gömböcsök közein vízszíntesen és függélyesen vékony rovátkos sodrony húzódik.

Más példányoknál (9. és 10.) a csüngőn a második és harmadik gömböcskör közé nagyobb pléhbogyót illesztettek, melynek fölületét rhombusokba és háromszögekbe rakott finom szemcsék ékítik.

11. Apró gyűrűs nagyobb ezüstgömb, melynek fölületét sűrűn sorakozó gömböcsök borítják; csonka.

CCCXL. Tokajvidéki leletek. *E)* Holdas fülönfüggők ezüstből. 1—3. Egy pár csonka fülönfüggőből csak a három szarvú félholdat példázó csüngők maradtak. A csúcsok végén pléhgyöngy ül, mindegyik két félgömbből van összeforrasztva, alul és fölül rovátkolt vagy sima sodrony köríti a gyöngy nyilását. Az egyik szarv gyöngyéből emelkedett a sodronyhurok, melyből egyik példányon megmaradt egy darabka. A másik példány egyik szarván nincs gyöngy, de a szarvcsúcsa át van lyukasztva.

A lemez egyik oldalát mindkét példányon kettős szemcsesor szegélyzi, a külső hajláson a két sor között kalászmű idomára két sodronyszálból font sáv vonul végig. Hasonló díszítmény áll a középső szarv csúcsától az ellentett keretig, a hol a keretet éri, két dupla szemcsesor kígyó módjára emelkedik és a két szélső sarokból szintén ily kígyódzó dupla szemcsesor vonul a közepe felé.

Mindegyik lemez alsó széléből négy gyűrűs fül állott lefelé, mely nyilván lánczos csüngők beléakasztására szolgált.

F) Bőrtűs diszű fülönfüggők ezüstből. A csüngő tojásdad idomú pléhbogyó, melyen a karika átjár. A bogyó fölületét közepett két felől nagyobb és kisebb bőrtűs sortól szegélyezett rovátkos fonalú szallag vagy rovátkolt sodrony ketté osztja. A bogyó két végét egy, két vagy három bőrtűs gyűrű köríti. A bogyón túl két felől a karikán négy párnál (1—4.) sodronyfonál tekerődzik az alsó végig és a közepéig s a sodrás végén dupla bőrtűs gyűrű fejezi be a díszítést; e két gyűrű szorosan csatlakozik egymáshoz (2—3.), vagy van közte egy kis köz (1., 4). Két párnál a sodronyfonadékot a belső oldalon megszakítja fonalas karikákból alakított kis gömb, melyen a fülönfüggő karimája átjár és hasonló gömböcske ékíti a karika alsó végét (5., 6.). Egy párnál (7.), a gömböcskék helyét tojásdad idom foglalja el, mely rovátkos körtekercsekből és a tekercsek közepére helyezett gömböcsökből van alakítva.

CCCXLI. Tokajvidéki leletek. *G)* 1—2. Tizenegy sima aranykarika közeljáró tompa végekkel; a felső gyűrű-sorban látunk egy bronzkori szívidomú aranyláncz szemet, melyről nem tudni mikép került ebbe a környezetbe.

3—7. Halántékgyűrűk vastag és sima huzalból, a végső duplahajlású tekercs kilapított lemezzé szélesbül, mely hosszában hornyolatokkal van ékítve.

H) Byzanczi aranyérmek. 1. Romanus és Christophorus aranya a 920—944. évekből (Sabatier Description des monnaies byzantines Pl. XLVI.).

2—11. II. Nicephorus és II. Basilius aranyaiból kimetszett kisebb-nagyobb korongok, a kisebb példányokat mindig úgy vágták körül, hogy Krisztus arcza a hátlapon épségben maradt, a mi szándékosan történhetett. Az aranyak kora a 963—964. évekbe esik; Sabatier Description etc. XLVII. 11.

CCCXLII. Bezdédi temető. Szabolcsmegyei Bezdéd község területén a nyiregyház-csap-ungvári országút egyengetésénél mintegy évtized előtt előkerült az út éjszaki szélén lovas sír, melynek nyoma után indúlva Vidovich László főszolgabiró az 1896. évi április 20-ikától junius 9-ikéig tizenhét sírt ásatott föl. Több sír fölbontásánál dr. Jósa András jelen volt és ő neki köszönhető a temető leírása. Arch. Ért. 1896. 385—412. l.

A temető a falutól fél kilométernyi távolságra, több száz méter hosszú két-három méternyi természetes homokmagaslaton találtatott.

A sírok sorrendjéről az idezárt helyrajzi kép ad hozzávető áttekintést. Átlag 2—3 méternyire voltak a sírok egymástól,

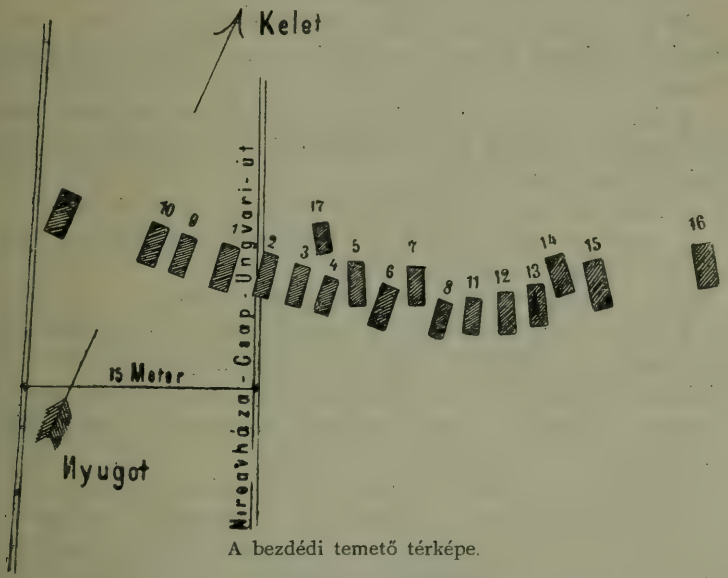

A bezdédi temető térképe.

legtöbbje éjszak-déli irányban sorakozott egymás mellett, némelyek kijebb állottak a sorból; hantokat a sírok fölött nem lehetett észlelni. Legtöbb sír (11.) lovas sír volt, a lovak csontjai rendesen 30—40 cmnyire az emberi csontváz fölött feküdtek, az állati és emberi csontok egyaránt el voltak korhadva. Dr. Józsát észleletei arra a föltevésre vezették, hogy a lovat élve rakták a sírba.

A talált sírmellékletek legnagyobb részét a n. múzeum szerezte meg.

1. sír. 1. Rossz ezüstből való szívidomú pityke, kettétörve és csonka, az emberi csontváz bal lába fölött lelték.

2. Kengyelvas, talpa alul gerinczes, füle kicsorbult; a ló koponyája alatt találták.

3. Vaszablának két rúdja, oldalas karikái letörtek; a ló szájának táján került elé.

CCCXLIII. *2. sír.* Másfélméter mélységben lelték.

A) 1. Kengyelvas, ép példány, megszokott idomú, találták a férfi bal medencze csontja fölött.

2. Vasnyilhegy, a bal medenczecsontja fölött került elé.

3—7. Határozatlan vastöredékek, a czombcsont külső oldalán lelték.

8—9. Vaszabla töredékei, a lókoponya alatt találták.

B) 1—2. Apró pityke rossz ezüstből, három karéjú, mindegyik karéjban körded mélyedés, alján szögecs és szorító lemezke.

3. Hét üveggyöngy, némelyik berakott sávokkal vagy pettyekkel ékes; a mellkas mindkét oldalán fölülről lefelé irányuló sorban lelték.

4. Körded pityke rossz ezüstből, sugaras díszítéssel.

5. Csonka pityke bronzlemezből, sugaras rovátkokkal dízítve, a szem üregében lelték.

6. Gömböcsös csüngő bronzból, füle letört.

7. Nyilt végű sima karika rossz ezüstből, a bal fül táján találták. A fej balra volt fordítva; a jobb szemüregben érintésre szétporlott hártyavékonyságú zöld rozsdás lemezke feküdt, a derék körül néhány szétporló érczlemezkére akadtak.

CCCXLIV. *3. sír.* Mintegy másfélméternyi mélységben. A bal fültől mintegy 12 cm.-nyire, csonkaszélű csuprot leltek, durva munka, ritka sorú hullámos vonaldíszítményekkel. 25 cm.-nyi magasságban az ember bal alszára fölött lófej.

A) 1. Vaskengyel a lófej alatt. 2. Vaskengyel, a férfi czombok felső végei között. 3—4. Vasdarabkák a férfi csontvázzal párhuzamosan feküdtek. 5. Zabla. 6—10. Vasnyilhegyek a bal medenczecsont táján lelték.

B) 1. A jobb kézfejnél átlyukasztott fenőkő feküdt, mellette alaktalan kovakő. 2—3. Szívidomú karimás pityke rossz ezüstből. 4—5. Nösténydomú kapocs, karimás, szívidomú rossz ezüstből. 6—7. Szívidomú pityke, rossz ezüstből. 8—10. Kerek pityke, igen kicsi, sugaras díszítéssel, mindezeket a jobb- és bal kéz alatt a derék táján lelték, egymástól egyenlő távolságban; mások a czombok felett s alatt találtattak egészben 59 példány volt.

CCCXLV. *4. sír. A)* 1. Késtok töredéke, felső végén oda rozsdásodott szövetmaradványnyal; találták a férfi jobb könyökén kívül.

2—3. Vaskengyel, egyik a két czomb között, a másik a bal alszár fölött feküdt.

4. Vascsat, a bal alszár fölött.

5. és 14. Elrozsdásodott kard töredékei, a bal kar mellett voltak.

6. Vassarló vászonba göngyölítve, mely odarozsdásodott.

7—9., 11. 13. Vasnyilhegyek. Hét darabot leltek a bal medenczecsont fölött.

10. Sötétszínű fenőkő töredéke, a jobb kéz tájáról.

12. Alaktalan tűzkő, a jobb kéz tájáról.

A ló fejét a bal alszár fölött lelték, törzse az emberi csontváz lába elé volt hajlítva.

B) 1. Tekert sodrású három drót darabka.

2. Apró csat, a bal kar mellett lelték.

3. Nyilt végű gyűrű rossz ezüstből, mindegyik fülénél találtak egyet.

4—5. Lemezkék rossz ezüstből, a koponya homloka táján leltek számos ily lemezkét, nyolcz háromszögű, három apró lyukkal elég jó karban maradt, talán a süvegre voltak reá erősítve.

CCCXLVI. *5. sír.* 1—2. Kengyelvasak. 3. Hevedercsat vasból. 4. Zabla. 5—6. Karikák rossz ezüstből, a fülek mellett lelték.

6. sír. 1—2. Kengyelvasak. 3. Nyilcsúcs (?) 4. Kovaszilánk, a jobb kéz tájáról. 5—6. Csonka vaskarikák. 7. Ép zabla. 8. Nyilcsúcs.

CCCXLVII. *7. sír.* 1. Vaslándzsa négyélű, a két czomb között lelték. 2—3. Kengyelvasak, a lófejtől éjszakra lelték. 4 Kovaszilánk, a jobb kéz feje táján. 5. Apró csat rossz ezüstből, a bal könyök izület táján találták. 6—7. A csontváz melletti rozsdás vasdarabok, kardtöredékek (?). 8. Lapos csontdarab, hosszúkás lyukkal, az előbbi töredékek közelében találták. 9. Hevedercsat vasból, a két kengyel között találták.

A lófej 50 cm.-nyire az emberi alszár fölött feküdt, hossztengelye az emberi koponya felé volt irányítva, első végtagjai térdben behajlítva éjszakfelé, hátsó lábai egymás mellett vízszintesen kinyujtva találtattak.

8. sír. A) 1. Kengyelvas, kettő volt, egyikben emberi koponyát leltek, fülével délnek állott, ettől nyugotra 15 cm.-nyire találták a párját ugyanugy elhelyezve.

2. Zabla; a följegyzések szerint oldalszáras zabla volt a

sírban, a mi nem egyezik a sírleletek átadásánál a N. M.-ban tapasztalt tényekkel.

2. Tőrpengetöredék (?) a medencze fölött találták.

4. Vaskés, az előbbi mellett volt.

5. Csiholóvas, csonka végű, a nyílaktól keletre mintegy 14 cm.-re lelték.

6. Hevedercsat, csonka darabja, az egyik kengyel mellett lelték.

7—15. Vasnyílcsúcsok, a bal fül mellett találták.

16. Fenőkő, a jobb kéz mellett találták.

CCCXLVIII. *8. sír. B) a)* Ezüstgyűrű, a jobb kéz táján egyik ujjon találták, fejét fölálló tojásdad rekesz képezi, melynek csipkézett széle reá hajlik barnásszínű üveg pásztára, a keretből derékszög alatt négy üres pléhes bütyke áll ki.

b) Nagyobb szíjlemez rossz ezüstből, hosszában álló két tojásdad díszítménynyel, a két idom érintkezési helyén fölül és alul hármas levél domborodik, az idomokat domborodó petyek és vonalkák veszik körül.

c) Kisebb szíjvég rossz ezüstből, sima fölületét vonalakból alakított hét virágidom ékíti, mely két szívidomból és azt összekötő körszelvényből áll.

A két szíjvéget nem említik az ásatásról szóló följegyzések.

C) Tarsoly idomú lemez rossz ezüstből, a bal alkar táján lelték.

A lemez hasonlít más három lemezhez, mely honfoglalási korbeli sírokból előkerült. Egész széle hosszában karimás, a karimát bevésett rajzban hármas levélcsomók ékítik. A középtéren körponczokkal érdessé tett háttérben négyszögbe helyezett s egymással összekötött levélcsomók vannak bevésett vonalas rajzban ábrázolva, a négyszög közepén latin kereszt, a négyszög két felső oldalán, kívül, szárnyas egyszarvú jobbról, balról pedig phantastikus madár, az alsó baloldalán, kívül, levélcsomó rajza ékíti a tért.

A lemez szélén látszanak a szögek fejei, melyekkel a lemezt bőralapra erősítették.

Egyenes oldalából bőrszalag áll ki s rajta négyszögű lemezke ül, rossz ezüstből.

CCCXLIX. *D)* A lemez alján hármas bőrréteg még rajta van s az egyenes szélén a szögecsekkel való erősítés még nem lazult a többi széléről a bőr már levált és mint az ábra

mutatja (a száradás következtében) összehúzódott, a karima alján még látszanak a szögecsek, alsó végein a szorító lemezkék és meglátszik, hogy a bőrszalag, melyen a tarsolyszerű, tárgy csüngött, egy darabban volt kivágva a legalsó bőrréteggel.

E) Vaskard, gyöngén hajló pengével, markolata csonka rövid ellenzővel, melynek két vége dudoros, a markolat kissé ferdén állott a pengére. Egész hossza 83·5 cm. A csontváznak a czomb felé hajló bal alkar alatt közvetlenül a csontváz mellett úgy találták, hogy markolatvége majdnem a hónaljáig nyúlt.

A sírban voltak apró lemezkék a koponya táján, melyek talán a süveget ékítették.

A lófej 30 cm.-nyi magasságban volt a bal alszár fölött, törzse az emberi csontváz lába elé volt hajlítva, a ló első lába behajlítva, a hátsók hátra voltak nyujtva.

CCCL. *9. sír. A.* 1—2. Két kengyelvas, a ló feje alatt feküdt. 3. Határozatlan rozsdás vastöredék. 4. Vaszabla csonka darabja, az oldalszáras fajtából való volt.

A lófej az emberi csontváz bal alszára fölött feküdt, törzse az ember lábai elé hajolt, mind négy végtagja közel volt egymáshoz.

B) 1. Zárt aranykarika, súlya 3·5 grm., a bal fül mellől.

2—3. Csöpforma csüngők, fölül apró gyűrűs füllel, bőrtűs szegélylyel az alján, keverék fémből vastag aranyozással; találták a kulcscsont belső vége felé.

4—10. Ezüstlemezkék szalagszerüek, 2 mm. szélesek, mm. vastagok, különféle hajlásban, csonka töredékek. A bal felkar alsó végén és az alszárak felső végén lelték.

Más vastöredékekkel a csontváz jobb oldalán, a törzs- és felvégtag közt a vállnál feljebb, a kéznél lejebb érő vonalban s az ágyékcsigolyák magasságában találták. Dr. Jósa aczél íj töredékeinek véli. (I. h. 401. l.)

10. sír. A) 1. Fenőkő, a bal könyök-izület fölött lelték.

E.

B.

2., 4., 5., 6. Vasnyílhegyek, a jobbkéz izület táján lelték.

3., 7., 8., 9. Vastöredékek, a jobboldalon a hónaljtól a térdig kissé hajlított vonalban találták. Dr. Jósa ijhoz valóknak véli.

10—11. Ezüstkarikák, közeljáró végekkel, a két fül táján lelték.

12—17. Gömböcsös csüngők, kenczék fémből, két hosszában összeforrasztott egyenlő részből, fölül apró gyűrűs füllel. Találtak 10 darabot a kulcscsonttól lefelé a bélcsont tarajáig egyenlő távolságokban. Három darabot a bal alkarnak alsó vége alatt találtak. A ruha széléről látszanak származni.

B) Vaskard két darabja, kissé hajlított, hossza 70 cm., markolata ferdén áll a tengelyre, ellenzője hiányzik. A jobb oldalon feküdt hegygyel a váll táján.

A sírban sem ló, sem zabla, kengyel vagy csat nem volt. A sírban csak kés darabkáját és a fül táján rossz ezüstből készült kis karikát találtak.

CCCLI. 12. sír. 1—2. Nyíltvégű karikák rossz ezüstből, a fülek tájáról.

3. Újjgyűrű keretes foglalású; fejét sötétkék kerek üveg paszta ékíti.

4. Gömbös csüngő, a gyöngyök közt találták, a keret négy helyén kiálló bütyök, rossz ezüstből, a jobb kéz egyik újjáról.

5—19. Gyöngyök, összesen 16 dbot találtak, nem közvetlenül egymás mellett, de közökben, a mellkas bal oldalán egyenes vonalban. 8 lapos karneolgyöngy. 13., 14. Kettős üveggyöngy aranyos béléssel. Három egyes feketés kék üvegből. Egy db sötétkék sima felületű paszta. 5. Vörösbarna-fehér sávú. 7. Feketesárga sávval. 9., 10. Nagyjából négyszögű, gerezdes fölületű sárgásfehér. A jobb kéz mellett vassarló (?) töredéket, a bal medencze fölött elrozsdásodott vasdarabot leltek, talán csatból.

13. sír. 1. és 2. Kis karikák, rossz ezüstből, a fülek táján lelték.

3. Sötétkék üveggyöngy, fehér sávokkal, a sávos keretben vörös, fehér és zöld vonalkák egy zöld petty körül, az áll alatt lelték.

4—21. Gyöngyök. A bal felkaron tíz, a bal alkaron nyolcz kisebb példány, egyenes vonalban lefelé a könyök tájáig vonult. 4. és 9. Kék üvegből. 5—8. Kettős kék színű. 9—14. Fehér áttetsző. 15—21. Kettős sárgásfehér áttetsző.

14. sír. Dr. Jósa a csontvázat fiatal nőének mondja (i. h. 405. l.). A nyakcsigolyák alatt fehér sávú kék pasztagyöngyöt találtak, minden körsávban barnásvörös petty. Kettétört fehér sávú gyöngy volt a fogsoroktól jobbra, kissé felette apró ezüstkarika töredékét lelték. A bal felkaron három db vastöredék feküdt, talán késből valók.

1. Karperecz rossz ezüstből keskeny pléhsávból, hengerded behajlású egyenes végekkel, külsejét hármasával rakott ponczozott körökkel díszítették, találták a bal kar felső végén. Az alkar külső szélén a karpereczek közelében gömbös vastöredék feküdt. 2. Újjgyűrű rossz ezüstből, körded fejlapját nyolcz szirmú virág ékíti, a szirmok közeiben hármas pontok, a jobbkézről. 3. és 4. Gömbös csüngő rossz ezüstből, a bal alkar külső szélén lelték.

5. Gömbös csüngő keverék fémből, gyűrűs füllel, a jobbalkaron lelték.

6. Sárgásbarna paszta gyöngy, a fogsor közelében lelték

A bal alkar külső szélén hártya vékonyságú vékony lemezkét leltek.

A 6—15. és 17—21. számú gyöngyök alighanem más sírból erednek és csak az átadó tévedéséből kerültek e sír mellékletei közé, melyekhez dr. Józsa, mint szemtanú nem sorolta.

CCCLII. *15. sír. A)* 1. és 2. Kengyelvasak, a ló első lábáról 40—50 cm.-nyire feküdtek. 3. Nyílcsúcs csonka darabja, melyről nem biztos, hogy e sírban került-e elé. 4. Zabla, a ló első lábánál találták.

5. és 6. Vaskarikák töredékei. 7. Hevedercsatt vasból.

A ló feje a térd-izület fölött 30 cm.-nyi magasságban feküdt, az ember koponyája felé tekintve. A ló első végtagjai egymás mellett összehajlítva égfelé, a hátsók szintén egymás mellett éjszak felé irányultak. A ló gerinczoszlopa 530°-ra volt jobbra hajlítva.

B) 1. Kettős, hármas és négyes gyöngyök. Ezeken kívül egyes gyöngyök is akadtak. A csontváz jobb felkarja fölött és ezzel egy vonalban bizonyos közökkel a könyöktől a váll felé irányuló sorrendben voltak: egyes fehér, egyes fehér,

kettős sárga, egyes fehér, kettős sárga, egyes feketés, egy ezüstös fényű, kettős aranybéllésű, egyes ezüstös fényű, egy barna, egy kettős, a nyakszirt alatt két kettős, a bal állkapocs mellett egy kettős, alatta egyes fehér és a ló feje mellett kettős üveggyöngy: összesen nyolcz kettős és hét egyes gyöngy.

(A hármas és négyes gyöngyök, melyeket dr. Jósa itt nem említ, tévedésből kerülhettek e sír mellékletei közé).

2. Karperecz keverék fémből, három összetekert huzal, mely lapos tekercsekben végződik. Az alszár felső végén találták; ketté tört.

3—10. Gömbös pitykék gyűrűs füllel. 3. A gyűrű tövén vízszintesen körülfutó három gyűrűs diszszel és hosszában futó hornyolatokkal. Ez a példány hosszában, a többi harántosan két részből van összeforrasztva, mely többször elvált. Két egyenes sorban négyesével találták 6 cm.-nyi közökben a szegycsonton és evvel párhuzamosan a jobb szegyvonalban.

CCCLIII. *16. sír. A.* 1. Övkapocs (?) bronzból, hosszúkás lyukkal, három szögű, a két vége szarvak idomára kihajlik; alján öt szögecs, alsó végükön szorító lemezkékkel.

2. Gyűrű rossz ezüstből, kerekded fejjel 3. és 4. Csüngős pitykék, keverék fémből, a pityke körded gyöngyözött szegélylyel, a csüngő ötszögű karimáját pikkelyes levelek képezik, bütykös csúcscsal és alsó csúcsba futó szélein sima sávos keret.

5. és 6. Kerek pityke keverék fémből, gyöngyözött kerettel.

7. Pléh-kúp keverék fémből, valószínüleg csüngő volt s akkor megfordítva kell képzelni, fölületét bőrtűs sorok és háromszögek ékítik.

8—11. Gömbös csüngők apró gyűrűs füllel, hosszában összeforrasztott két egyenlő részből.

12. Gömbös csüngő, legerősebb kihajlásán háromszögekbe rakott bőrtűs dísz és alján is gömböcs.

13—18. Kerek pitykék, sima sávos karimával. 8—18. Keverék fémből.

B) 1—3. Vastag nemez (?) féle többrétű kelmedarab merev darabjai, melyeken még rajta vannak a kerek pitykék. E részek a test közepe táján fekvő kelméből valók, a közbeeső rétegeken is maradtak pitykék.

17. sír. Lovas sír. A ló koponyája a bal czomb fölött 55 cmnyire orrával az emberi koponya felé volt elhelyezve; a ló többi csontja összezsugorított végtagokkal 30 cm.-nyire az emberi csontváz fölött feküdt. Az emberi csontváz két al szára között heveder-csattot leltek, a láb nagy újjának végpercze belényult a zabla egyik karikájába, mindkét láb végénél egy-egy kengyelvas volt. A sírok sorától minden irányban történt puhatolás más sírok iránt, de sikertelenül.

CCCLIV. Emlékkő Aracsról (Torontál m.) Archæologiai Értesítő 1897. XVII., 204—212. Dr. Gerecze Péter reá akadt az aracsi puszta templom melletti klastromépület udvarán. N. M.

Kemény mészkőből való, mintegy felerésze hiányzik alulról, hosszú négyszögü volt az idoma, szélessége 52 cm., baloldalából 54 cm.-nyi hosszú, jobb oldalából 60 cm.-nyi darab maradt épségben, felső lapján 30 cm.-nyi széles darab sértetlen. Bal oldalán legépebb pontján vastagsága 22 cm., jobb oldalán csak 15 cm. Hátulján egyenlőtlen a felülete, sima voltát az okozhatta, hogy sokáig jártak rajta.

Szemközti oldalát harántosan vonuló szallagfonadékos sáv két mezőre osztja. A felső mező kisebb, az alsó nagyobb lehetett. A felső mezőt fölül sima lécztag szegélyezte, balszélén féloszlophoz hasonló idom domborodik ki, jobboldalán talán pillért kivánt a kőfaragó jelezni. A mezőnek mintegy kétharmadát szemközt álló férfi domború, mintegy csipőig érő alakja foglalja el. Haja, szakálla rövidre nyirt, jobbkezét áldásra emeli, baljával könyvet szorít mellához, testét alba borítja és válláról stola csüng alá, nyilván papot ábrázol.

Mellette négy soros fölirat a bal oldali oszlop alsó sarkától vonul párhuzamosan fölfelé. Capitális betüi a régibb középkorban dívó szabálytalan jelleget mutatják és a betüvésésben tapasztalatlan kezet árulnak el. Az olvasás valószínüleg következő: LITERVLA (S) CVMQ | LEGVNT | DEVM OMNI (POTE) | TEMROGENT. A zárjel közé helyezett betük a kövön már alig láthatók.

Az alsó mezőn jobb oldalt tekercses oszlop, mellette egy férfi fejének felső része, mintegy az orr tövéig s a fül feléig van meg; mellette balra alacsonyabban álló fejnek a teteje maradt fön, domborműves durva alakításban. A jobb felőli fej szemközt néz, csúcsba futó sapka borítja fejét

melyet alul három szallag szorít a homlokához, a sapkát csúcsba futó barázdák ékítik, a szallag alól a haj áll ki.

A bal fej födetlen s haja másnemű alakítása azt engedi sejteni, hogy női fejt kívánt a kőfaragó ábrázolni. E fej fölött durván bevésett fölirat indúl jobbra, elejét nem birjuk, a fejen túl alább száll és a nagyobbik fejig terjed, következő sorai a két fej közötti szűküléshez mérten rövidülnek. A fölirat még kevésbbé biztosan betűzhető és értelmezhető mint a felső.

A bal felől különálló öt betü VISAC folytatásaként egy betü következik mely O, C vagy G lehet, a következő talán E, a harmadik P vagy R, a negyedik E, az ötödik R, P vagy oly D betü, melynek balfelőli függélyes része föl- és lefelé túlságosan van meghosszabbítva. Biztos ezután az I, az utolsó előtti betü T és biztos a végső L, mely a második sorban elég valószínűséggel olvasható APIDEM-hez tartozik. A sor végső I betüje ismét a következő, már szűkülő térbe vésett STVM-hoz tartozik. A végső M fölött megduplázó jelt vélünk látni, a sor végén A betü biztos; a fönmaradt végső sorbéli első csonka betüt L-nek képzeljük, az utána következők EDIC.

A még inkább szűkülő téren volt betükből csak egy betü egyenes szárának felső vége látható.

Hogyha a két utolsó sorban lelt betüket maledic (tus sit)-nek egészítjük ki, akkor oly constructiót kapunk, mely talán (q)-ui-vel kezdődik, utána IT végű ige következnék, mely talán az emléken ejthető sérelemről szól, ezt a föltevést támogatják a «lapidem istum» szavak a második és harmadik sorban. Így a fölirat átkozó formula volna ez ellen, a ki az emléket bántja.

A két mezőt elkülönítő díszítmény négy háromrétű szalag összefonásából keletkezett sáv; a jobb oldalon az egyik szalag vége belé megyen az oszlop első tekercsébe.

Az előlapon ábrázolt alsó alakokban templomalapítókat vélünk fölismerni, kiknek elhunyta után a felső mezőbeli pap ez emléket állította, ő mint kisebb alak jelentkezik és a mellette lévő föliratban czélzás van (Literulas) egy föliratra, mely alîghanem a kő lábán volt olvasható, ebben valószínűleg a két alapító neve és a templomépítés ténye volt említve és az ő lelki üdvökért való imádkozásra szólítja föl az olvasókat.

CCCLV. Az aracsi emlékkő három mellékoldala. *a)* Dombormű a felső oldalán. Tornyos épületet látunk, mely nyilván templomot kíván ábrázolni, a templom oldalán két pillér között félkör zárású ajtó (?), a tornyon egymás alatt emeletnyi távolságban két ablak. A templom hátsó széléből fal látszik kiindulni, mely talán a várkerítést jelzi, ezen belül akasztófa felé, mely talán haranglábat kíván ábrázolni.

b) A tábla bal oldalán durván domborított kétrétű szalagok négyszögös hálót képeznek. Megmaradt két négyszög töredéke, mely a tábla balfelöli sarkán a képsort megkezdte. Egyikben nyilt szárnyú, szemközt álló sast látunk, feje jobbra fordul, a következő négyszögben jobbra álló fölkantározott s fölnyergelt hátas ló vagy öszvér van ábrázolva, a nyeregről lecsüng két kengyelvas, a nyereg alatt takarót is jelzett a kőfaragó, és gonddal ábrázolta a farokszíjat meg a hátsó hevederszíjat. Ez oldalon a középső négyszögön túl még egy harmadikat is föltételezhetünk.

c) A tábla jobbik oldalán a hármasrétű szalagmustra folytatódik. A mustra keretes körhálót mutat csomókban egymásba hajló végekkel és egymást metsző körökben; a fönmaradt darab csak a körök felét óvta meg.

CCCLVI. Építészeti részek Szegszárdról. Wosinszky Mór tulajdonában Szegszárdon.

a) Oszlopfő, ismertette dr. Gerecze Péter Arch. Kk. XX. 129. l. Képünk gipszmásolat után készült. A kő három oldalán durván kifaragott hármas rétű szallagokból képezett laza fonadék domborodik ki; a szallagok középső réte valamivel szélesebb mint a mellette vonuló másik két rét, a hajlások szabálytalanok; úgy látszik, hogy a mustrát hat szallag alkotja, melyből kettő közös, kettő-kettő pedig a két szomszédos csomó külön tagja. A durva mű valószínűleg megelőzi a XI. századot.

Gyámkő, ismertette dr. Gerecze Péter az Arch. Kk. XX. k. 129. lapján és az Arch. Ért. 1896. évi köt. 241. lapján, innen ismételjük az idecsatolt ábrát, mely a hossznégyszögű követ alsó oldaláról mutatja be. (508. l.)

Táblánkon ugyanazon kő két hosszú oldalát gipszmásolat után külön-külön (b. c.) közöljük.

b) Szívformájú növényidomok sorjában állanak, a szívsor csúcsos végei alatt körszelvényű háromrétű indákból alakí-

tott sor áll, az indák végei csúcsba futók és az indára hajlók és két-két szomszédos indavéget a hajlás alatt gyűrű köti össze. A szívidom mindig kétrétű indából alakul, a szív, csúcsába nyúló szirmos végzés majdnem mindig másmás.

c) Három sorban következik egymás alatt háromféle motivum, a legfelső kétrétű indaszelvény visszahajló végekkel, két-két szomszédos indavég össze van csomózva és palmett nő ki belőle két-két oldalsó levéllel; a palmett idomát csak

a sor két végső levelében látni tisztán, a többin a palmett helyett két egymásba dugott s két felé körbe hajló idom ismétlődik és ezt a motivumot sem alakította a kőműves kellő szabatossággal és elég következetesen.

A felső sort a következővel összeköti az indahajlások fölé rakott rövid egyenes három kétrétű szallag, mindegyik ilyen rakás reátalál kétlevelű szárra, a vastag szár többrétű és a rövid szár tövére visszahajló félholdú levelek két rétűek. A harmadik sort képezik ellentett irányban álló két levelű idomok, melyek (*a. b.*) oldal alsó sorának idomaihoz hasonlítanak, de az indavégek alsó hajlásai a vállkő szélébe vesznek.

CCCLVII. Ugyanazon szegszárdi vállkő két keskeny oldalát mutatjuk be *a.* és *b.* alatt gipszmásolat után.

a) A vállkő párkánya alatt két végnélküli kétrétű szallag egymást dupla hajlásokkal átjárva laza fonadék motivumát képezi; a ferdén lefelé hajló trapezidomú lapot keretbe, körbe és négyágú csomóba font kétrétű szallagok ékítik, csak a két felső sarokhajlásban látni kétfelől növényi idomot példázó díszt.

b) Az egész oldalt két rétű szallagok keretelik be, melyek egymásba csomózva és egymást átjárva köröket képeznek, melyekben a szallag végeiből ötszirmú virág nő ki; egy nehány más helyen is levélidom nő ki a szallag végeiből, vagy a szallag oldalából.

Az oszlopfő (CCCLVI. *a.*) durva művű szallagfonadékaihoz képest a gyámkő motivumai haladást képviselnek a byzanczi növényornamentika felé és azért a gyámkő valószínűleg a XI. századból származik.

CCCLVIII. Zalavári emlékek. *a)* és *b)* Rómer Flóris rajzai után közzétette dr. Récsei Victor Arch. Ért. Új f. XII. 58—68. l. V. ö. Arch. Ért. Új f. XIV. 49. Az eredetiek hollétét nem tudjuk.

1. Kőlap, melyen szélesebb sima egyenes sáv és mellette keskenyebb sima körsáv domborodott ki, ezeknek össze függését a rajz nem jelzi elég szabatosan.

Az egyenes sávon szabálytalanúl futó föliratot látunk, melynek meglévő első betüje csonka, talán S maradéka, következik összekapcsolt P és T | T és vele összekapcsolt V, A és vele összekapcsolt R. Ezután egy háromszögű pont azt jelzi, hogy itt egy mondat befejezését birjuk. Úgy látszik, hogy a pont után kisebb betükkel megindult egy más fölirat, a rajz T, A és P összekapcsolását mutatja. A fölirat értelmét nem lehetett biztosan megállapítani.

A körben a fölirattal ellentett irányban balra néző sas domborodik, melynek csőréből valami lecsüng.

2. Kőlap. melynek fölületén sima sávos keretű hatszögű idomok domborodnak. Mindegyik hatszögben hat szirmú virág domborodik, a virágok közepén mindig keretes kör. A szirmok idoma szerint különböző két fajta a virág, egyik fajtánál egyszerüen csúcsba fut a szirmok széle, a másiknál a szirmok hármas csúcsuak és minden csúcs felé gerincz vonul.

CCCLIX. Zalavári emlék. Említi Henszlmann Székesfehérvári ásatások eredményei 123. l.; ismerteti dr. Récsei Viktor Arch. Ért. 1892. XII. 63—64.; v. ö. Arch. Ért. 1894. 49—50.

A táblánkon ábrázolt két kép kemény mészkőből készült hasáb két oldalát tünteti föl gipszmásolat után. A kő maga Zala-Apátiban az uradalmi ispán lakásához levezető lépcsőbe van befalazva. Már Römer Fl. helyesen ismerte föl, hogy ugyanott az apátsági pincze bejárata fölé befalazott föliratos kisebb kődarab e hosszabb hasáb folytatása, mire tanuság a két töredéken a betük egyforma jellege és nagysága valamint az, hogy a kisebb töredék fölirata kiegészíti a nagyobb fölirat értelmét. A fölirat ugyanis longobard majusculákkal így szól: QVERENS INVENTO PVLSANS HIC GAVDET APTO. Már Römer ismert föl e versben szentirási mondatot, mely így szól «qui quaerit, invenit; pulsanti aperietur» és Römer e szerint helyesen itélte meg a kő hajdani építészeti szerepét, midőn ajtófélfát látott benne, melyen a belépésre buzdító fölirat kifelé, a dombormüves díszü derékszögben csatlakozó oldal pedig a bejárat felé lehetett fordítva.

A dombormüves diszítmény háromrétü szalagból alkotott gazdag motivumot mutat. A négyszögkeret felől egyenlő távolságokban két-két szalag indul ki, egymásba hajlik és egy-egy nagyobb kört képez; egy más végnélküli szalag a nagyobb körben kisebb kört alakít, mindkét kört két átló szög alatt átjárja és a két kört mindegyik átló csomós hurokkal összeköti, két-két átló mindig túl megy a külső körön és szögben megtörvén, belé nyúl a szomszéd körbe, így a körök közeiben rhombikus idomok támadnak.

CCCLX. Keresztény sírláda, valószínüleg Székesfehérvárról. Arch. Ért. 1894. XIV. 50—52. említette Henszlmann Imre Székesfehérvári ásatások 1864., 123. l. N. M.

Ábránk az egyik hosszoldalt és a felső nyilást mutatja. Az oldalt két hornyolat és két pálczatag kereteli. Ezen belül két rétü szalag domborodik, melyen belül az egész tér öt egyforma nagyságú mezőre oszlik, úgy hogy a középső mezőt jobbra-balra egy-egy oszlop határolja. Az oszlopok felső és alsó felét több rétü szalag képezi, mely közepett csomóban egymásba hajolva jobbra-balra két-két egymással és a keretszalagjával összecsomózott körkeret felé nyilik.

Mindegyik körkeretben nyolcz szirmú virág díszlik, a két belső virág szirmain hármas levelű díszek indulnak ki a gyöngyözött középső körből. Két-két kör csomójából föl- és lefelé hármas levél áll ki.

A két oszlop közét hat szárnyú angyalfej foglalja el, fölötte jobbra-balra egy-egy rozetta, alatta mindkét felől három szögben csúcsosodó hármas levél ül a kereten.

CCCLXI. A sírláda szemközti oldala. Két oldalt mélyített mezőben, mely fölül három karélyú idommal záródik a talajból szélesen kiemelkedő növény, melynek szára mindkét esetben más-más módon van stylizálva, a száron legfelül zárt bimbó kehelyben és alatta vastag kihajló levelekkel, a bimbó idoma mindkét esetben kissé más.

A fülkét mélyített pálczakeret veszi körül, melynek oldalsó egyenesei túl nyúlnak a fülke magasságán és körhajlású rövid ágat bocsájtanak két felől a fülke fölé.

A fülkéktől fönmaradt téren legfölül négy egyenes párhuzamos hornyolat vonul végig. Ezek alatt három négyszög mezőre oszlik a tér, a középtér legszélesebb, két díszes oszlop szegélyezi, melynek talapzaton álló atikai lába és sima töve van, a tövet legfölül két gyűrű tag veszi körül a capitell három levélsorból áll.

Közepett hat szárnyú angyalfej (cherubim) fölötte jobbra balra rozetta; alatta kétfelől hármas levél, mindegyik külön kis talapzatból emelkedik.

A középtér kerete háromrétű és egy tagot képez a szomszédos két négyszög keretével, mindegyik négyszögben a keret négy oldala középett két hármasrétű szalag indul csomóban és a négy szalag körkeretet képez, mindegyik körkeretben egy nyolcz szirmú díszes rozetta. A balfelőli rozetta szirmai középső sima gyűrűből indúlnak és lándzsás idomuak, minden szirom ban külön heraldikus liliomféle képezi a szirom három főgerinczét.

A jobbfelőli rozetta szirmai gyöngyözött gyűrűből indulnak és külső szélük csipkézett és befelé hajlott.

A két négyszög mindegyik sarkából hármas szirmú kis virág nyilik a mező felé.

CCCLXII. Ugyanazon sírláda jobbik oldala. Gazdagon tagozott keretben jobbra röpülő angyal pólyás gyereket emel két kezével. Az angyal a lábfőkig érő hosszú újjas köntösbe van öltöztetve, melynek redős darabja melléről

szabadon lecsüng, homlokán szalag köríti haját, fejét dicsfény.

A pólyás gyerek az elhunyt lelkét jelzi, melyet égbe visz az angyal. A repülő angyal ugyan durva és modoros munka, de jól megrajzolt minta után készült, mely méltó a byzanczi művészet x. századi magaslatához.

A sírláda keskeny bal oldala dísztelen, lehet azért, mert ez az oldala falhoz volt állítva.

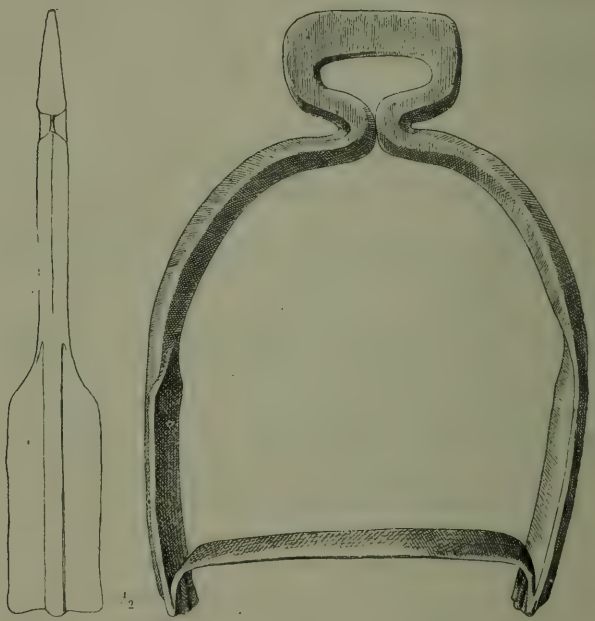

Kengyelvas Darnay Kálmán gyűjteményében $^1/_2$ n.; V. ö. Arch. Ért. 1893. 75.

KÉPES TÁBLÁK.

CCI—CCCLXII.

6.

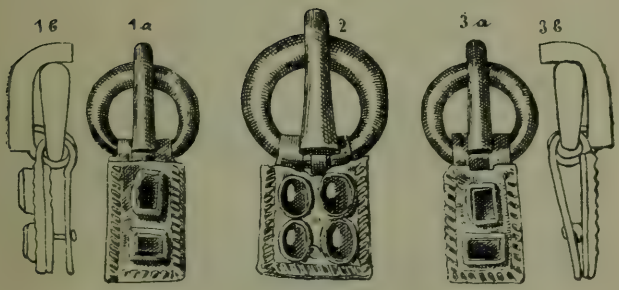

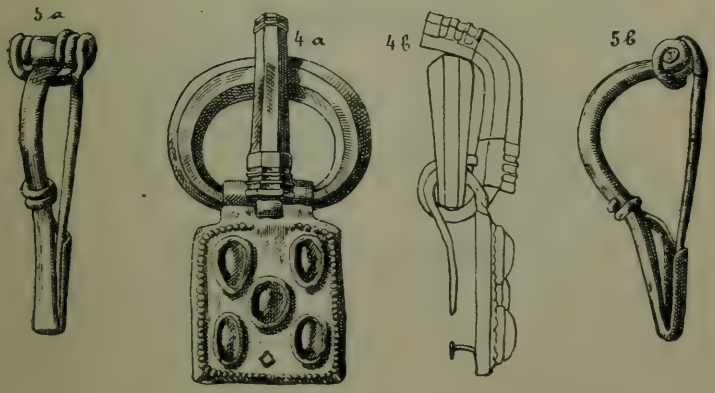

1—5. sz. $^3/_4$ n., 6. sz. $^1/_4$ n.

MURGAI LELET (TOLNA M.).

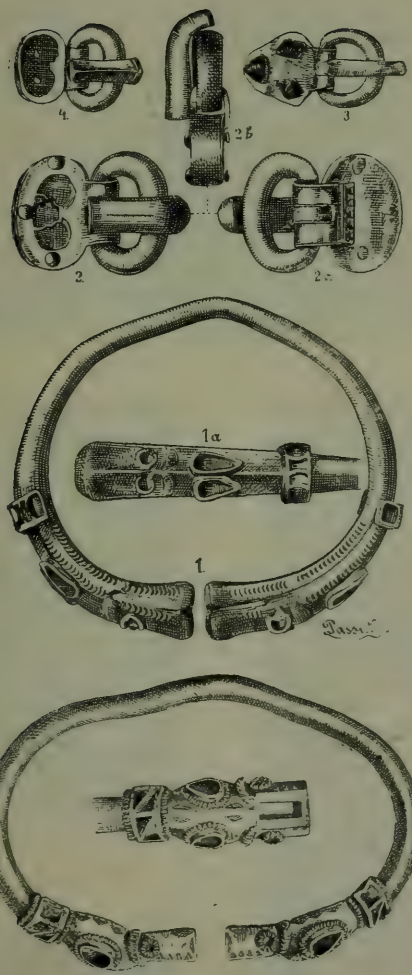

1—4. sz. $^2/_3$ n., 5. sz. $^1/_2$ n.

ARANYÉKSZEREK A N. MÚZEUMBAN.

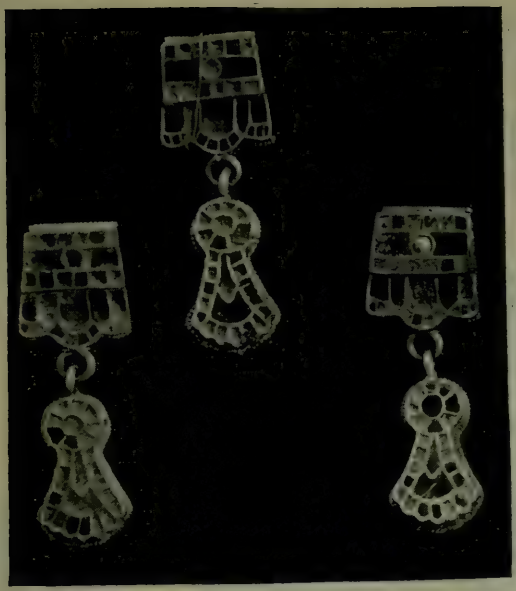

4. 5.

1.

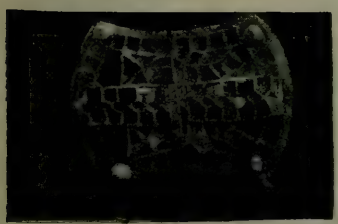

2.

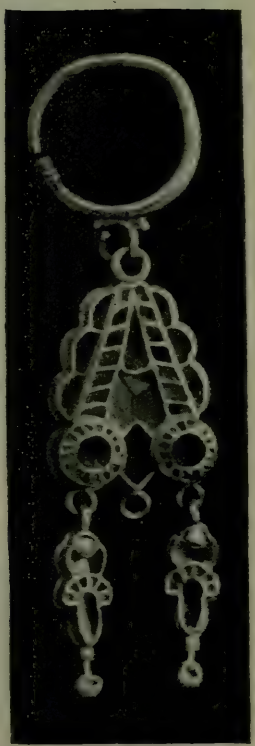

6.

ARANYKINCS A N. MÚZEUMBAN. $^{1}/_{1}$ n

8.

10.

11.

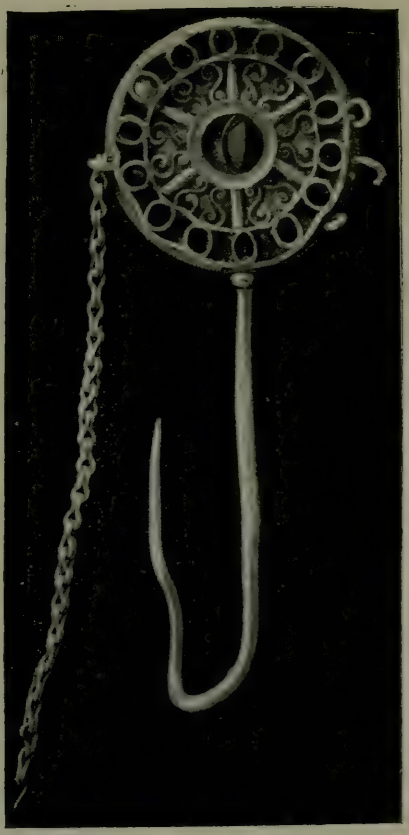

7.

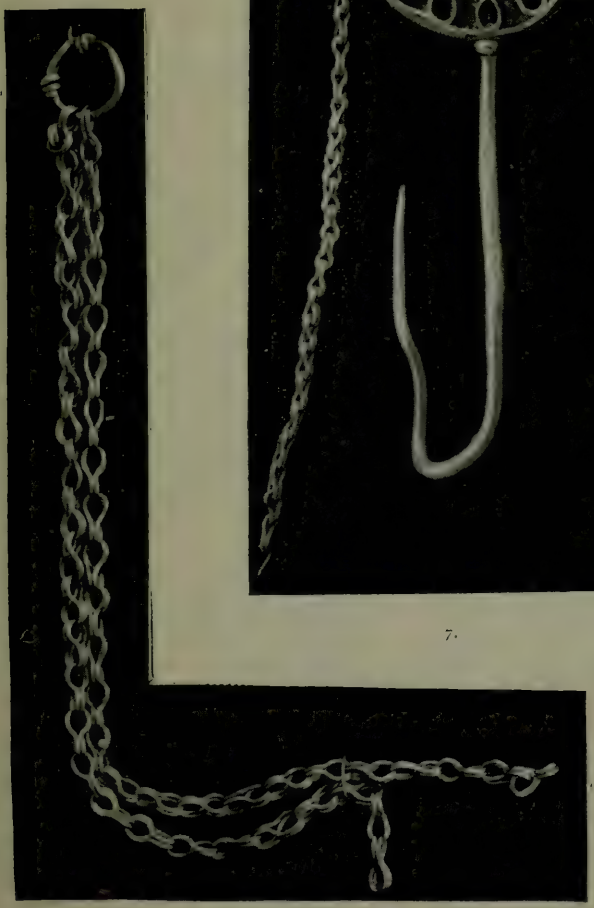

9.

UGYANAZON ARANYKINCS A N. MÚZEUMBAN. 1/1 n.

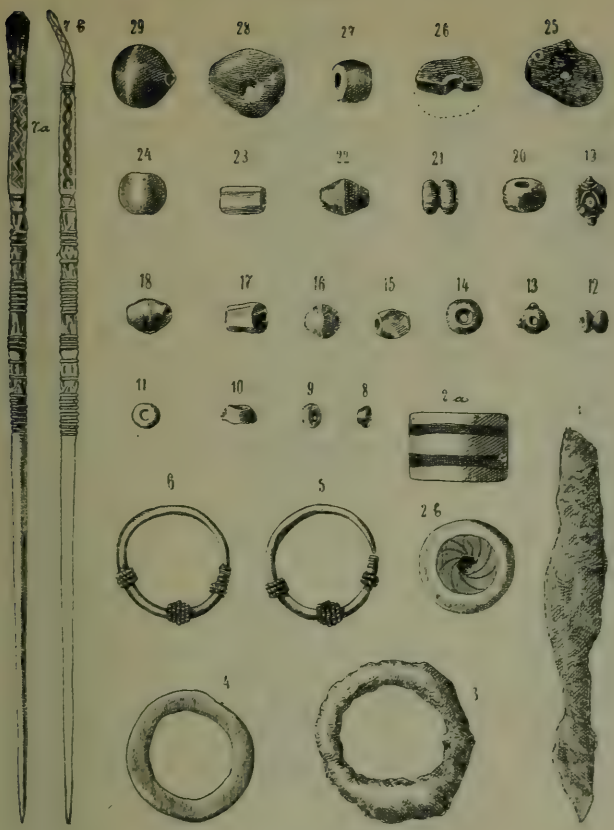

33. sír. $^{2}/_{3}$ n.

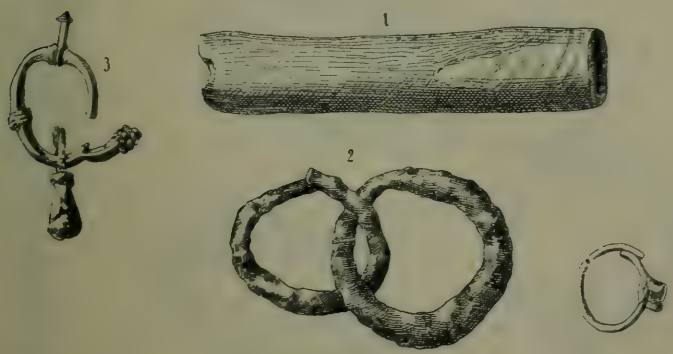

35. sír. $^{2}/_{3}$ n.

43. sír.

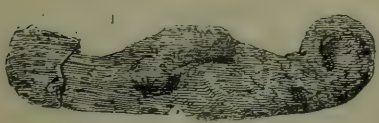

42. sír. $^{2}/_{3}$ n.

48. sír.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).

33., 35., 43. és 48. sír.

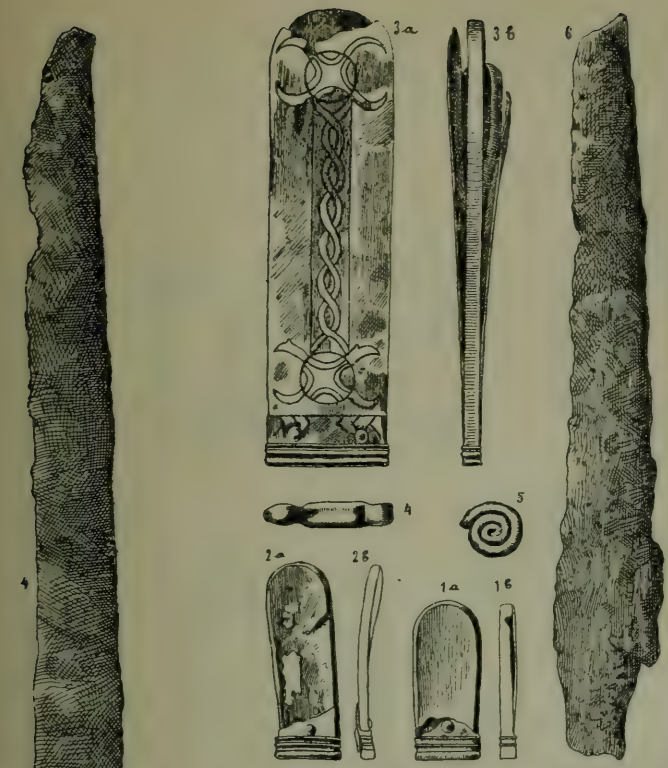

51. sír.

59. sír. 4. sz.

59. sír.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).

51. és 59. sír.

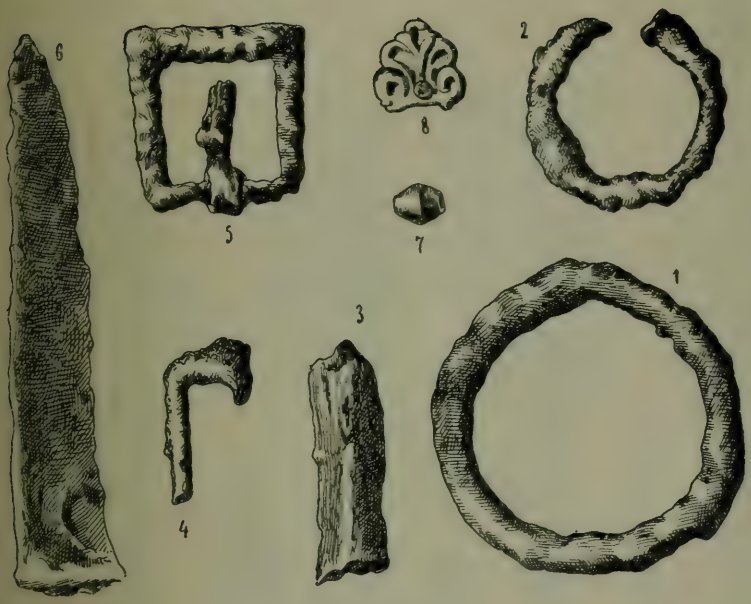

67. sír. 5/6 n.

79. sír. 5/6 n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).
67. és 79. sír.

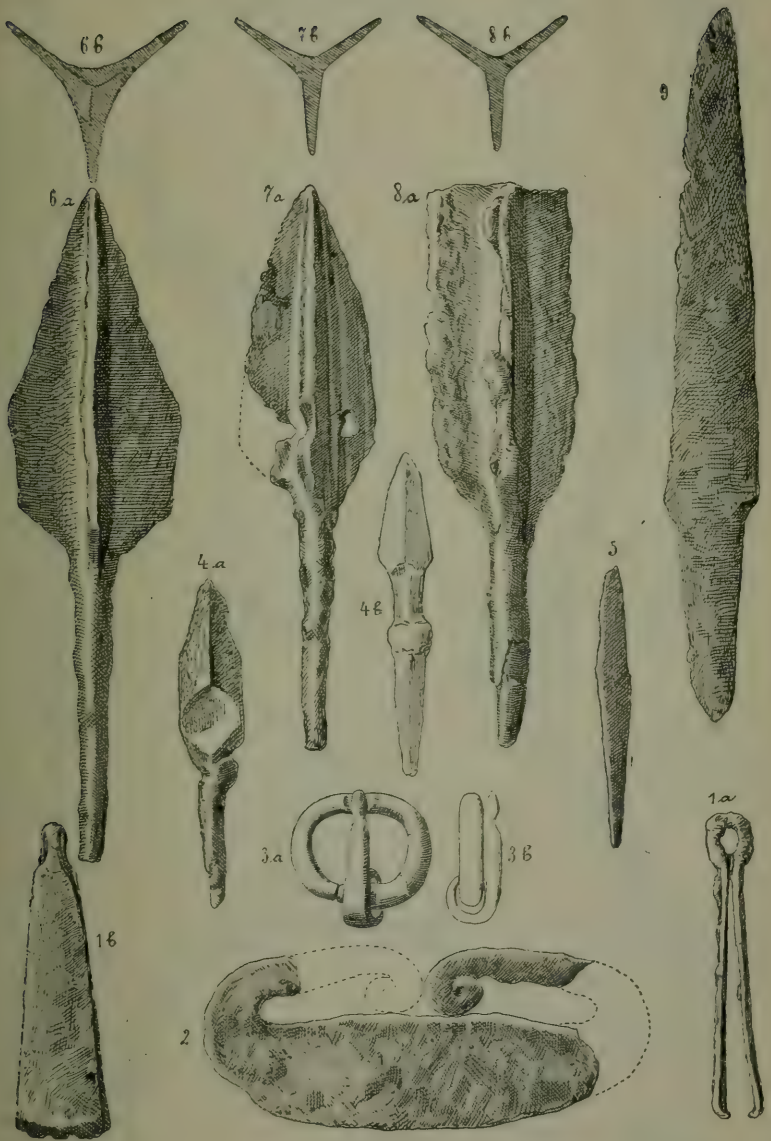

86. sír. $^2/_3$ n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).

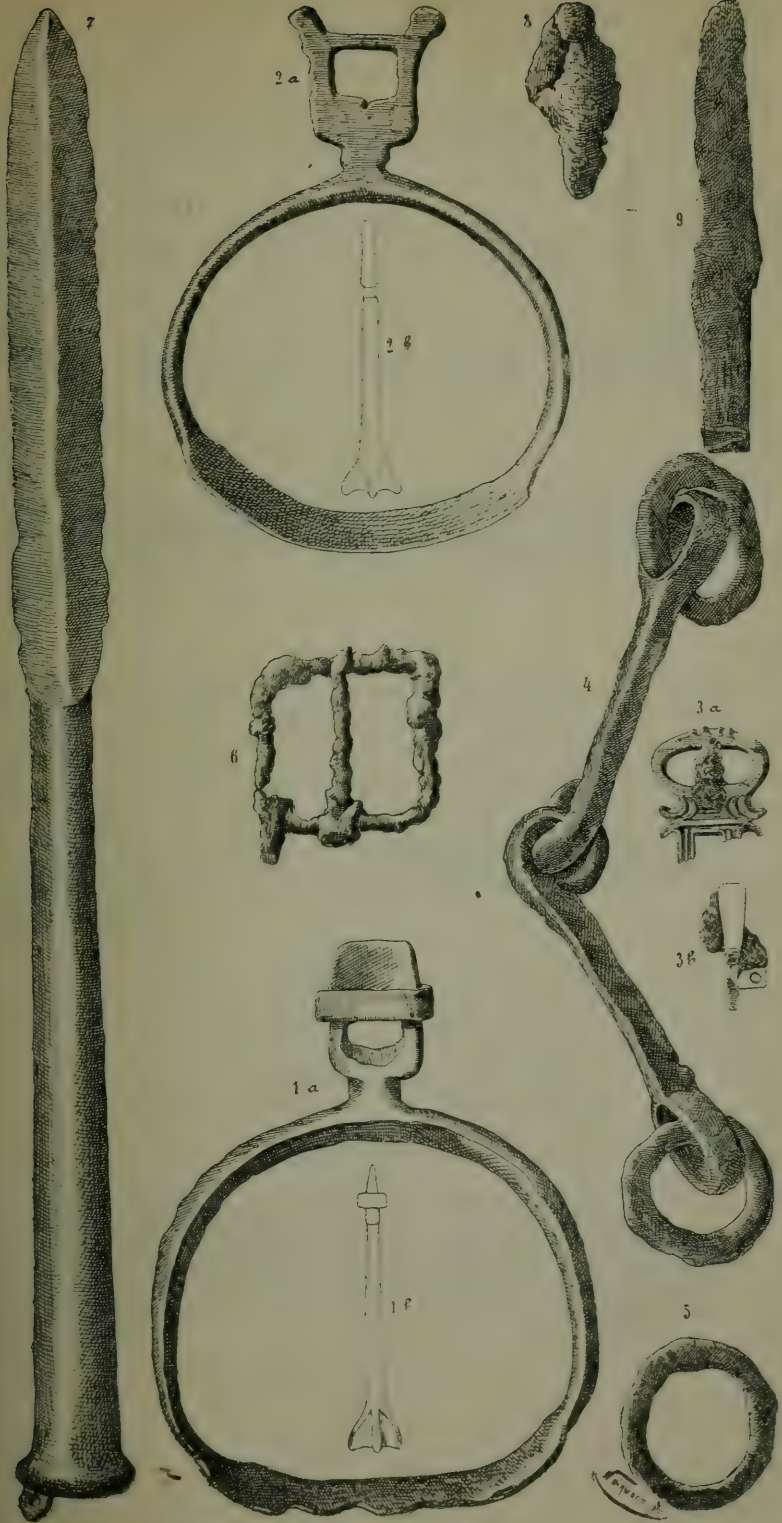

109. sír. 1/2 n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).

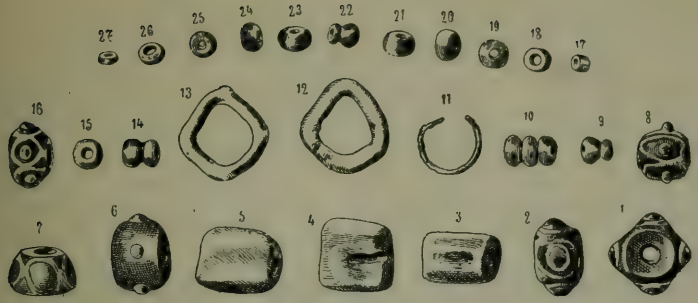

110. sír. $^2/_3$ n.

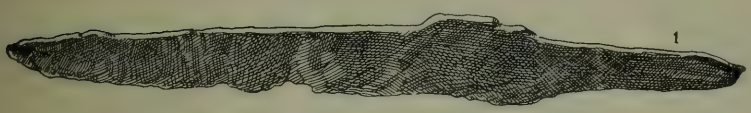

115. sír.

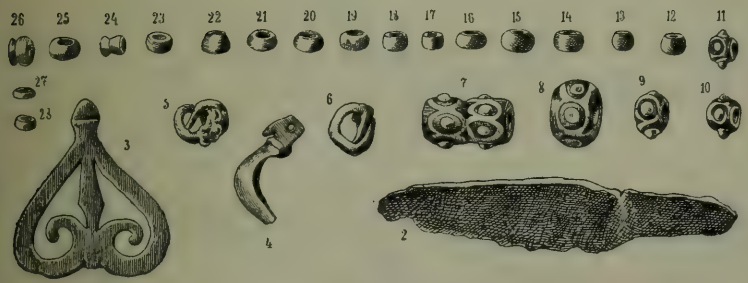

116. sír. $^2/_3$ n.

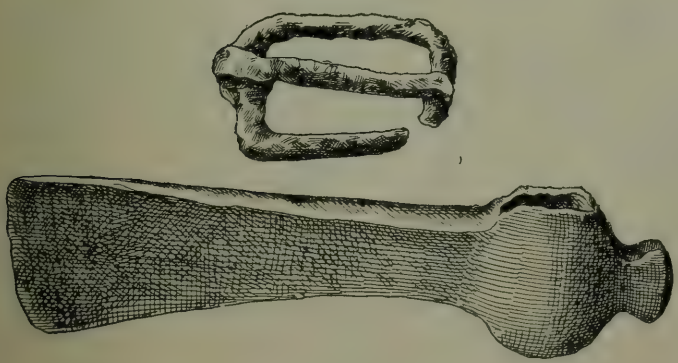

117. sír. $^2/_3$ n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).

110., 115., 116. és 117. sír.

143. és 144. sír. $^{2}/_{3}$ n.

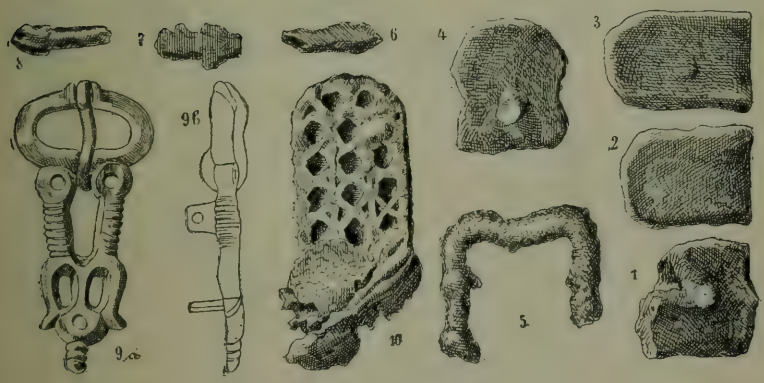

167. sír. $^{2}/_{3}$ n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).
143., 144. és 167. sír.

CCXII.

172. sír. 3/8 n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).

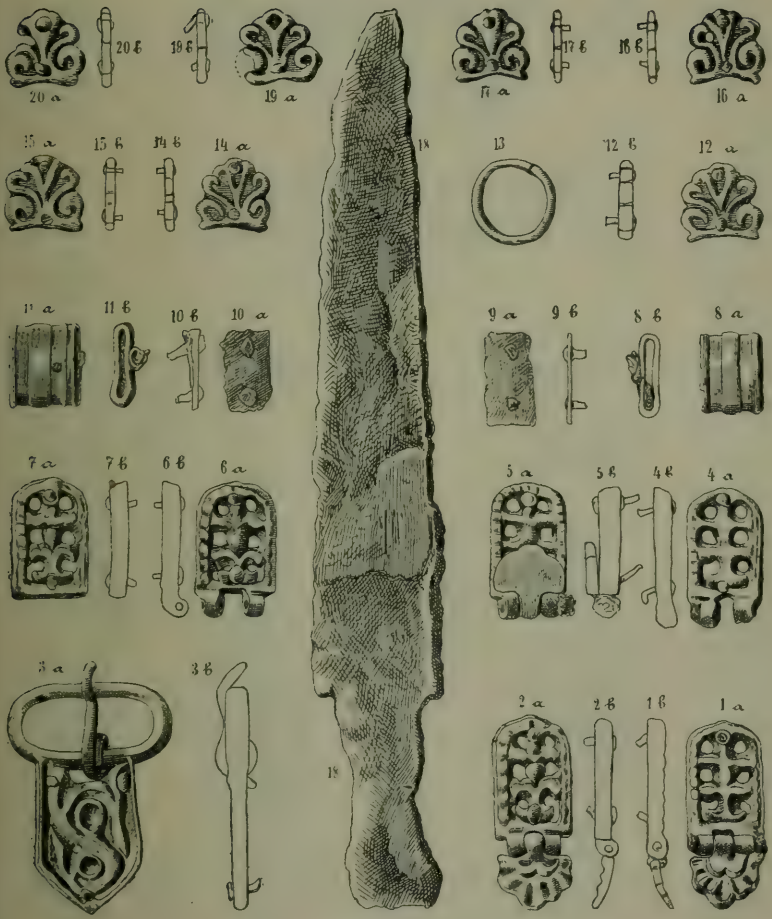

183. sír. $^{2}/_{3}$ n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).

191. sír. $^{2}/_{3}$ n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).

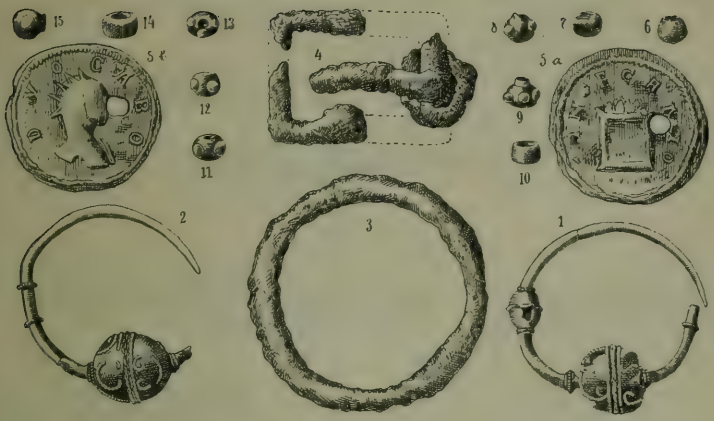

193. sír. $^{2}/_{3}$ n. 5 *a. b.* $^{1}/_{1}$ n.

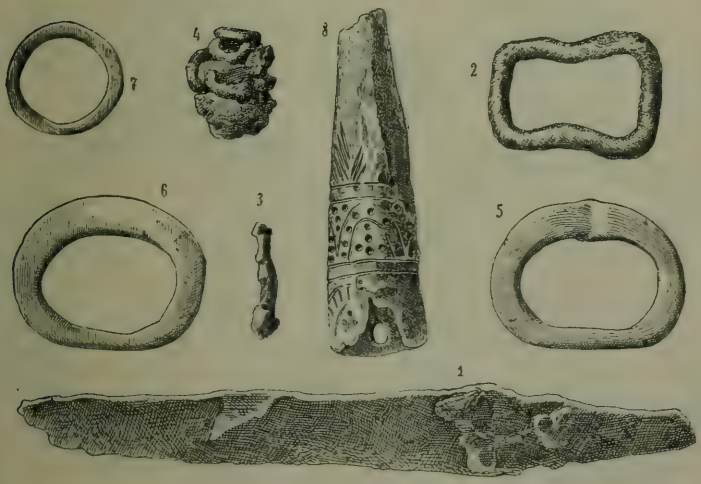

202. sír. $^{2}/_{3}$ n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).

193. és 202. sír.

205. sír. 1/3 n.

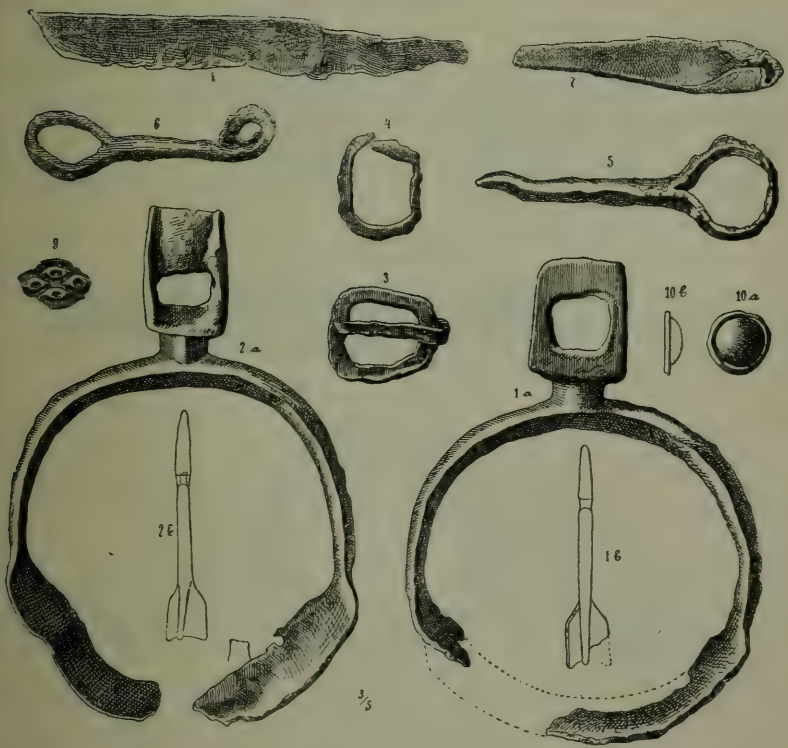

228. sír. 2/5 n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).
205. és 228. sír.

239. sír. $^2/_3$ n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).

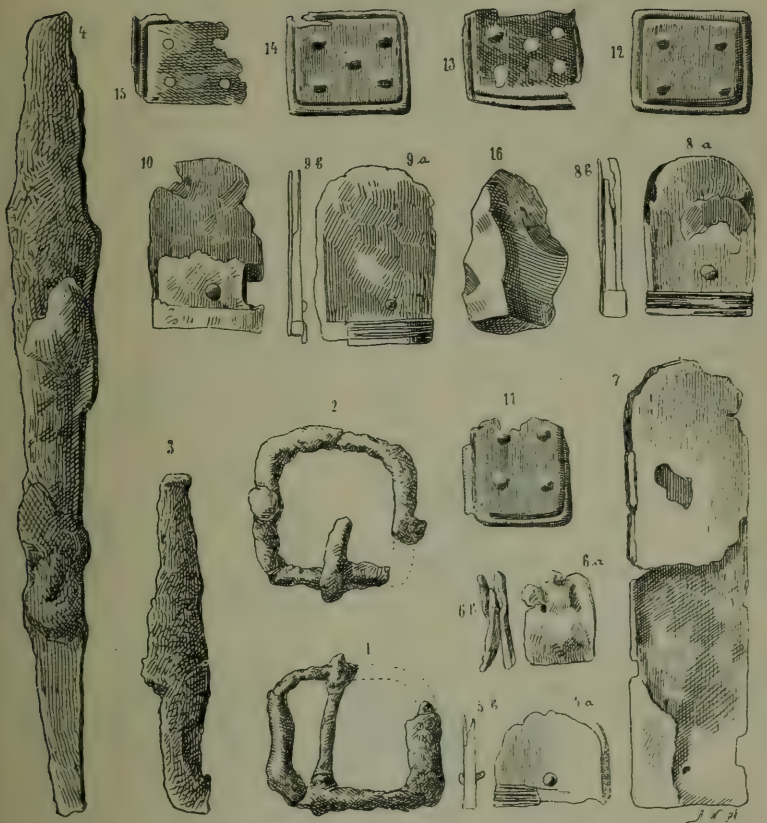

247. sír. 2/3 n.

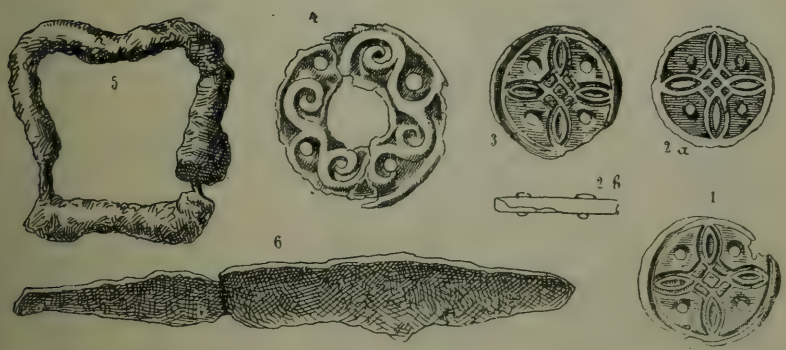

257. sír. 2/3 n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).
247. és 257. sír.

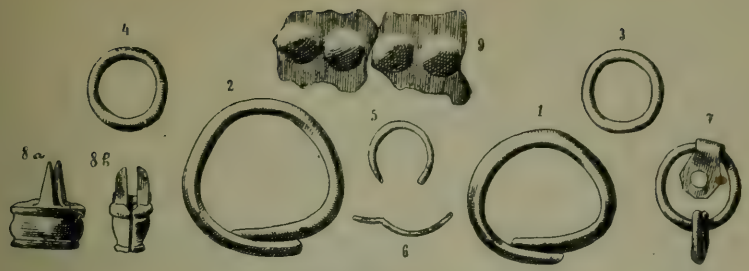

263. sír. 2/3 n.

265. sír. 2/3 n.

271. sír. 2/3 n.

279. sír. 2/3 n.

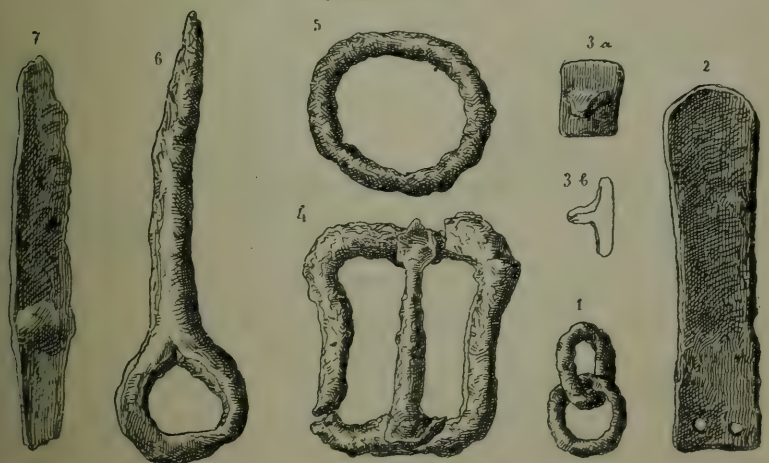

284. sír. 2/3 n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).

263., 265., 271., 279. és 284. sír.

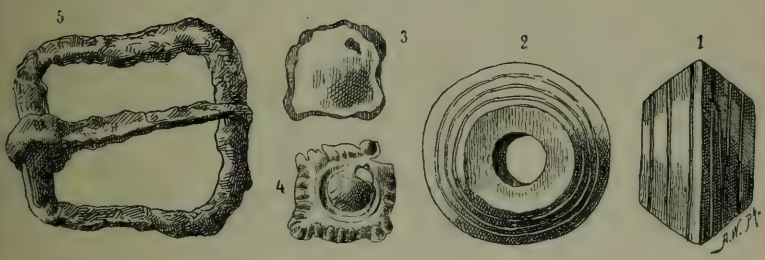

301. sír. $^2/_3$ n.

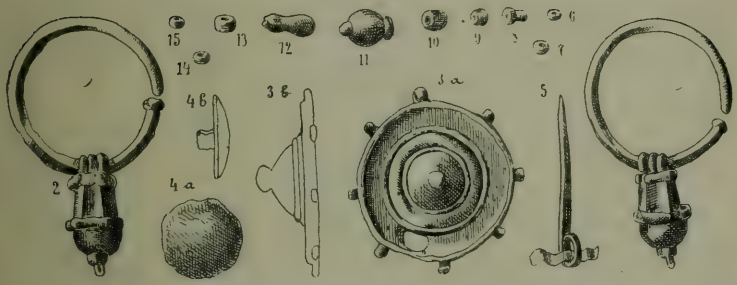

304. sír. $^2/_3$ n.

306. sír. $^2/_3$ n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).
301., 304. és 306. sír.

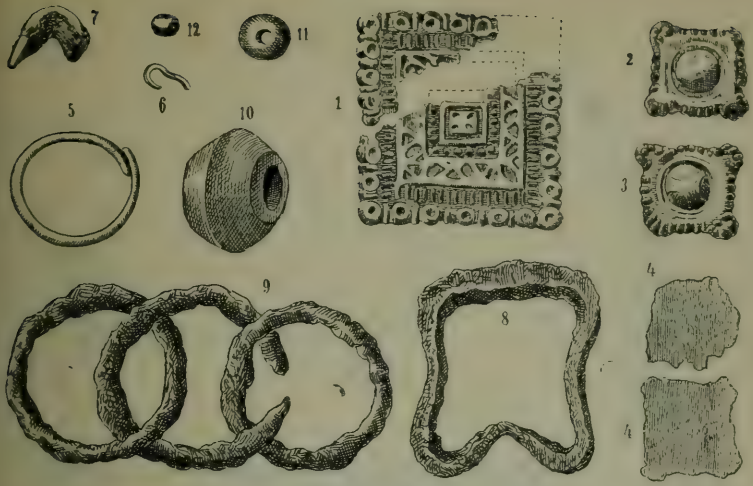

307. sír. $^{2}/_{3}$ n.

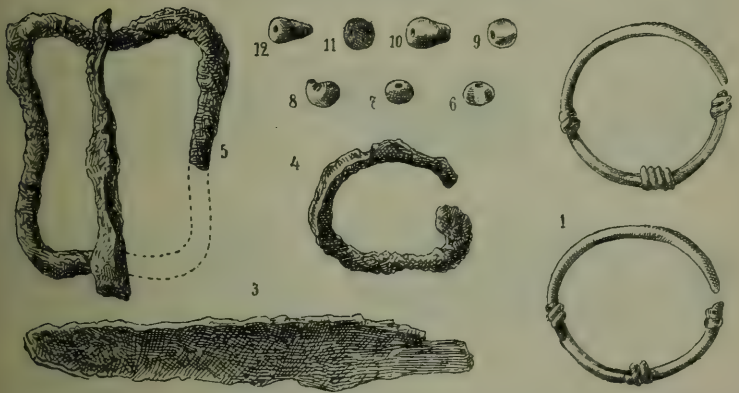

318. sír. $^{2}/_{3}$ n.

339. sír. $^{2}/_{3}$ n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).

307., 318. és 339. sír.

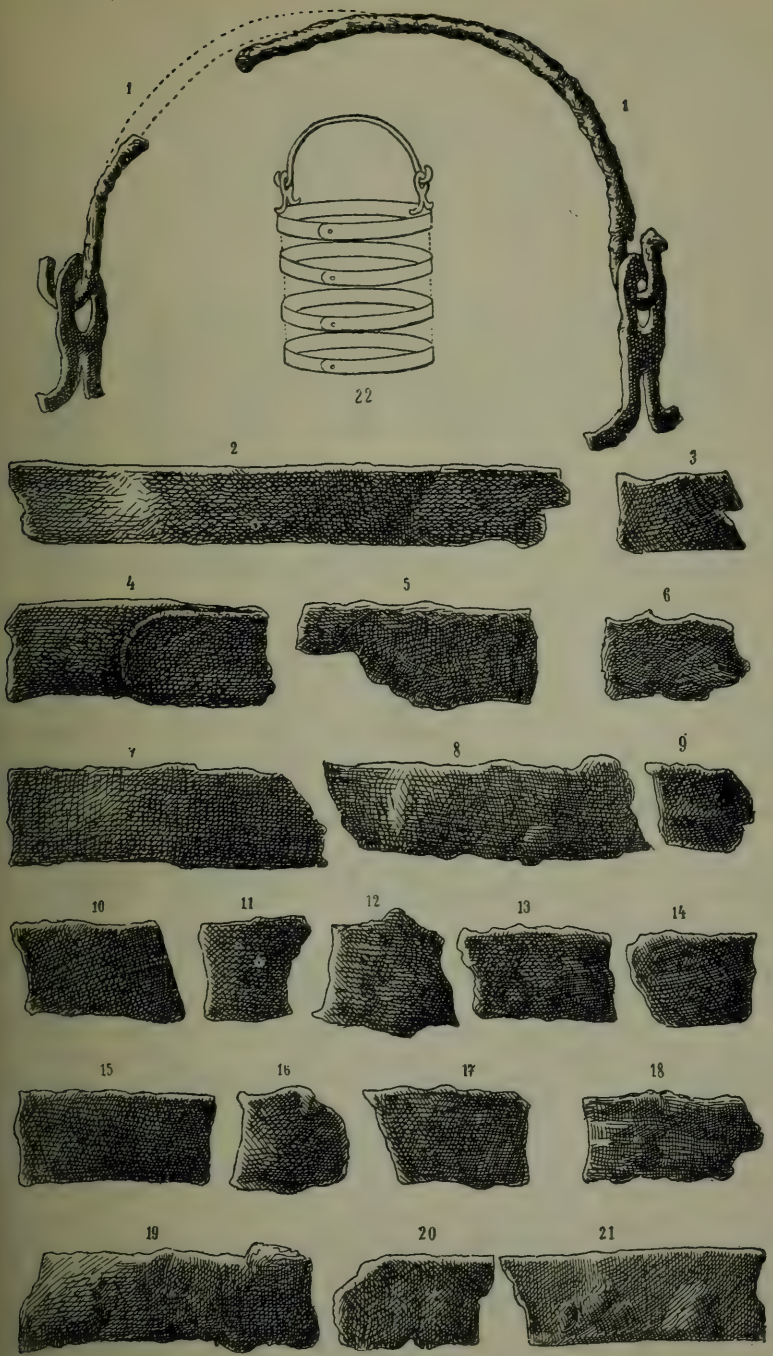

345. sír. $^{2}/_{3}$ n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).

354. sír. $^{2}/_{3}$ n.

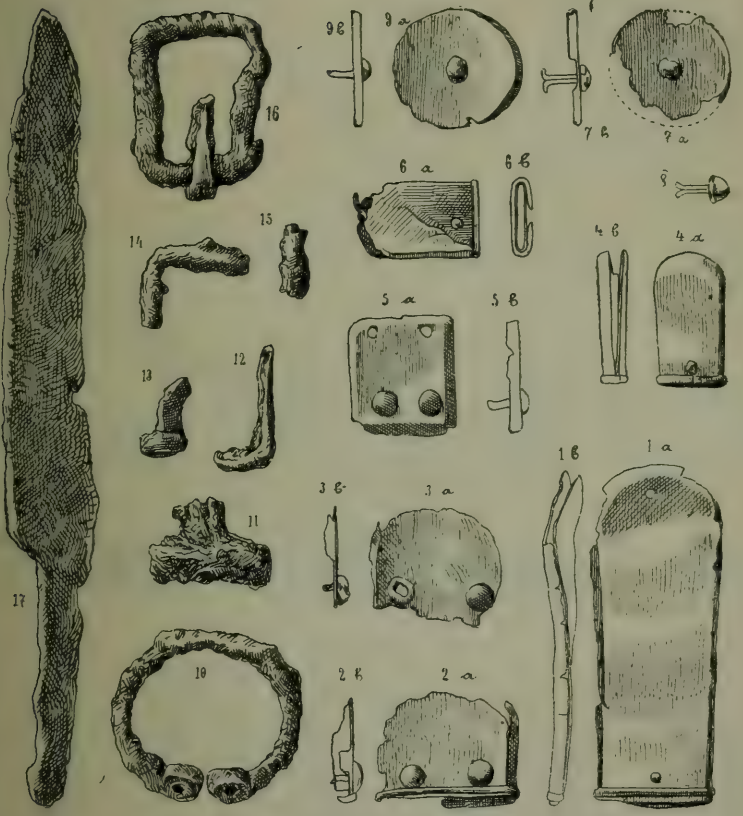

351. sír. $^{2}/_{3}$ n.

352. sír. $^{2}/_{3}$ n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).

351., 352. és 354. sír.

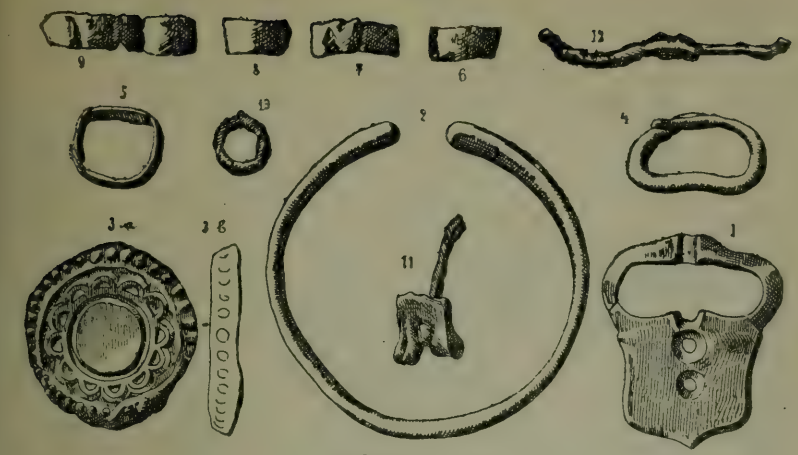

356. sír. $^2/_3$ n.

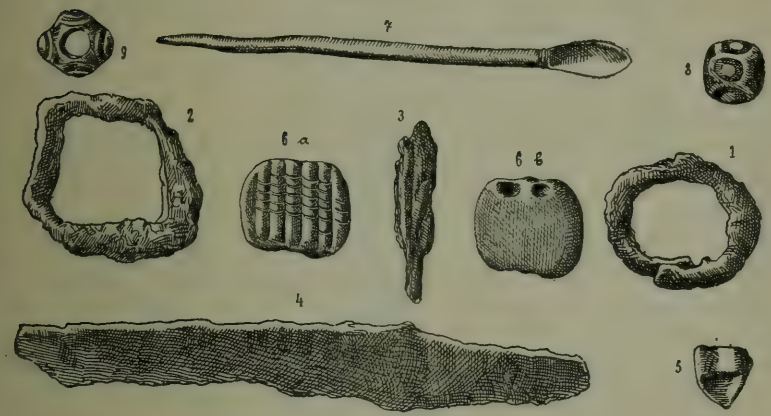

366. sír. $^2/_3$ n.

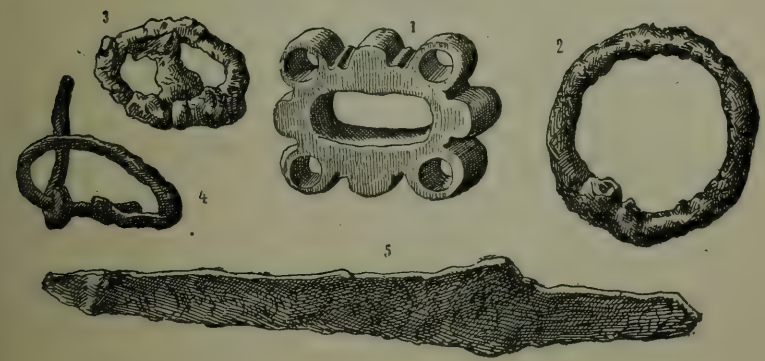

367. sír. $^2/_3$ n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).
356., 366. és 367. sír.

373. sír. $^2/_3$ n.

388. sír. $^2/_3$ n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).
373. és 388. sír.

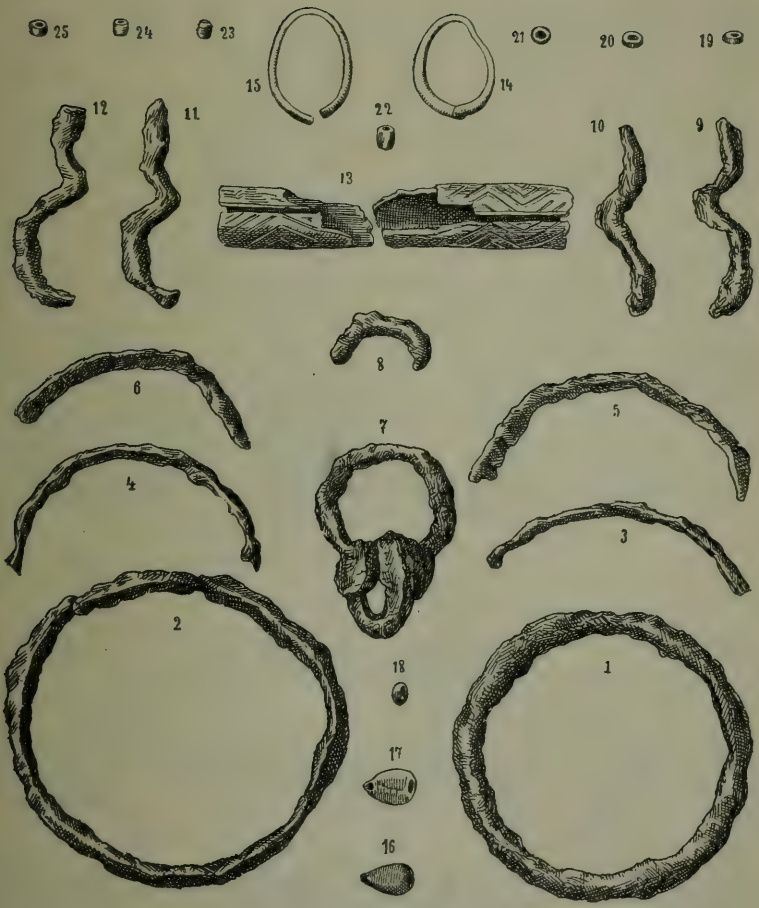

390. sír. $^2/_3$ n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).

393. sír. $^{2}/_{3}$ n.

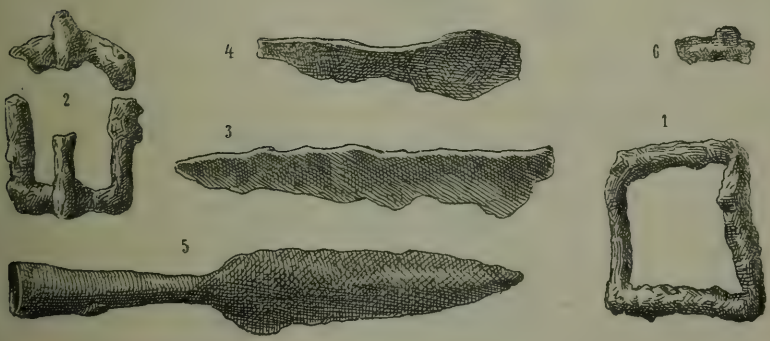

394. sír. $^{2}/_{3}$ n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).

393. és 394. sír.

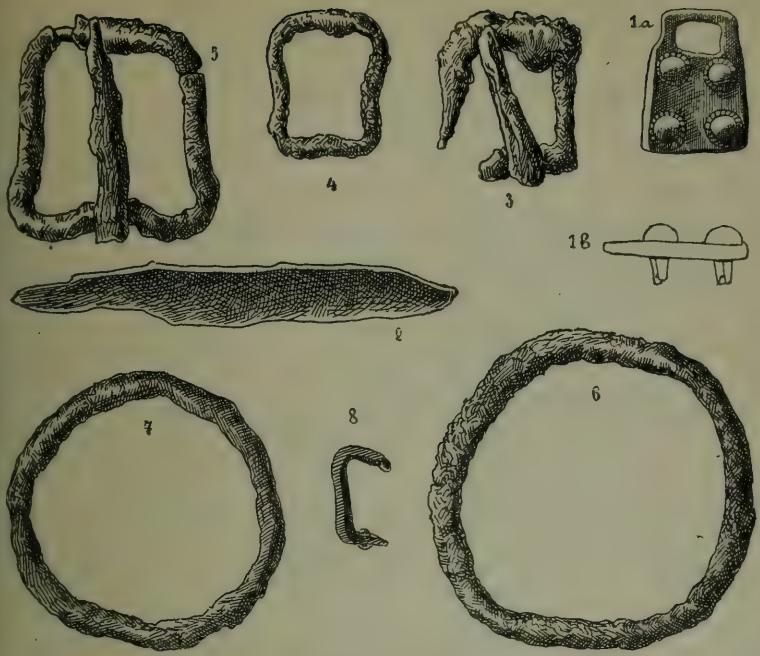

396. sír. $^{2}/_{3}$ n.

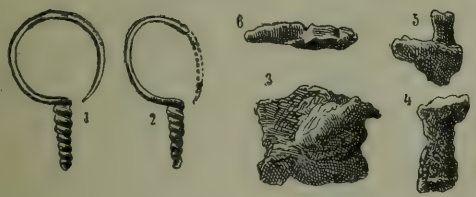

399. sír. $^{2}/_{3}$ n.

400. sír. $^{2}/_{3}$ n., 17. sz. cca $^{1}/_{4}$ n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).

396., 399. és 400. sír.

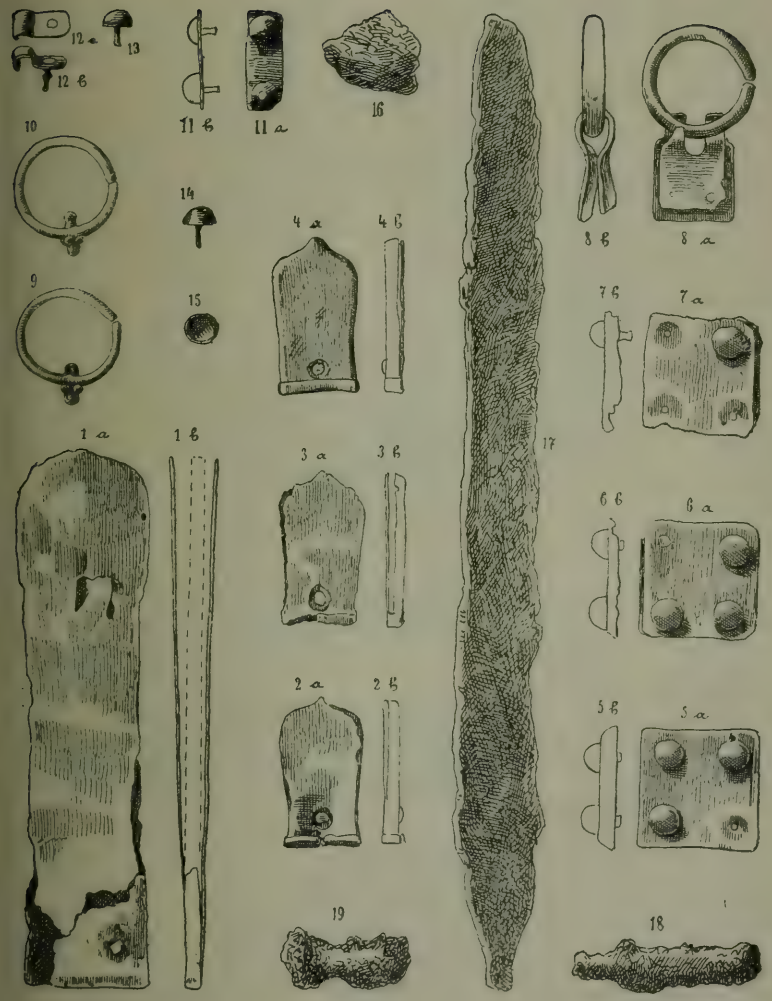

409. sír. $^{2}/_{3}$ n.

CZIKÓI SIRMEZŐ (TOLNA M.).

415. sír. $^{2}/_{3}$ n., 5. sz. cca $^{1}/_{4}$ n.

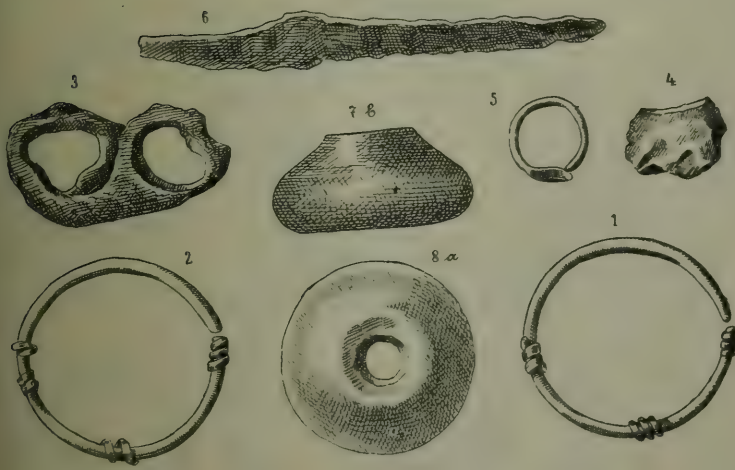

418. sír.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).
415. és 418. str.

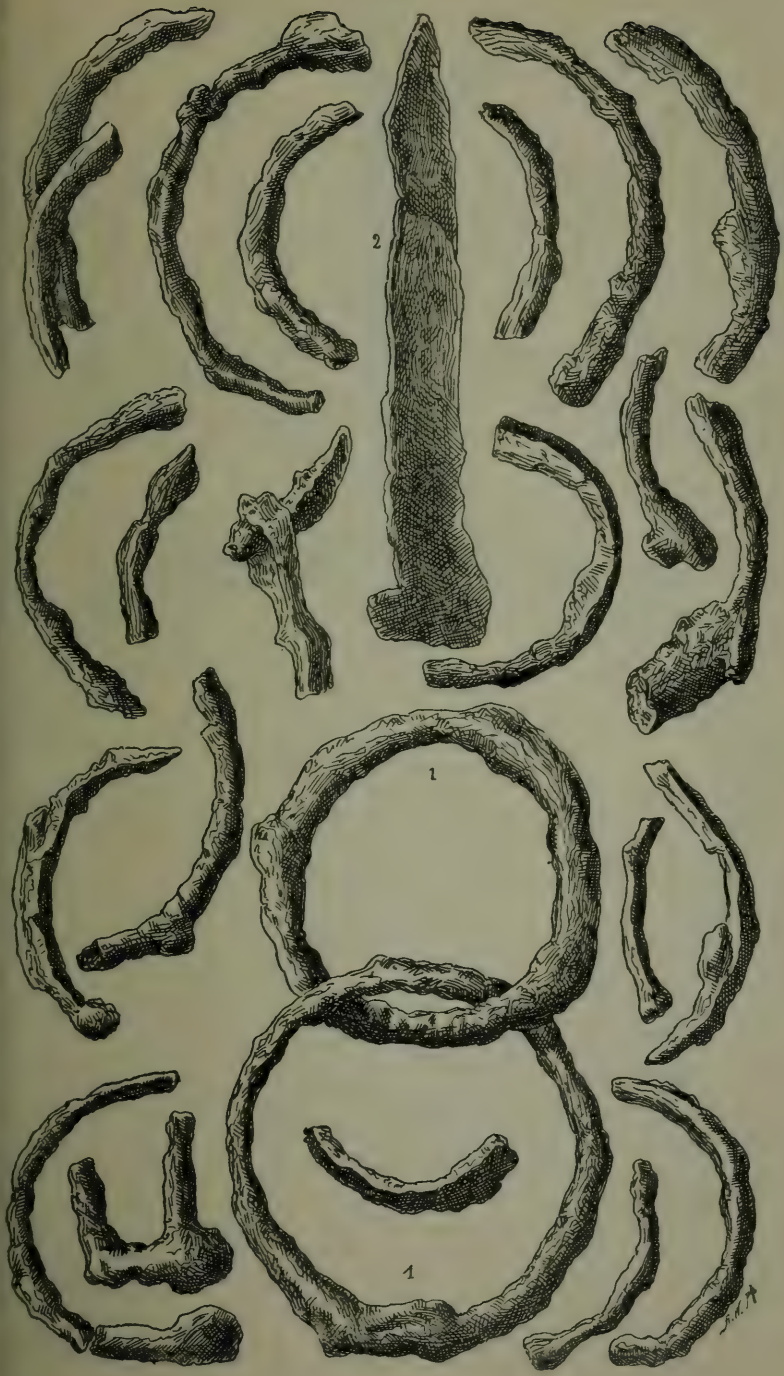

423. sír. $^{2}/_{3}$ n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).

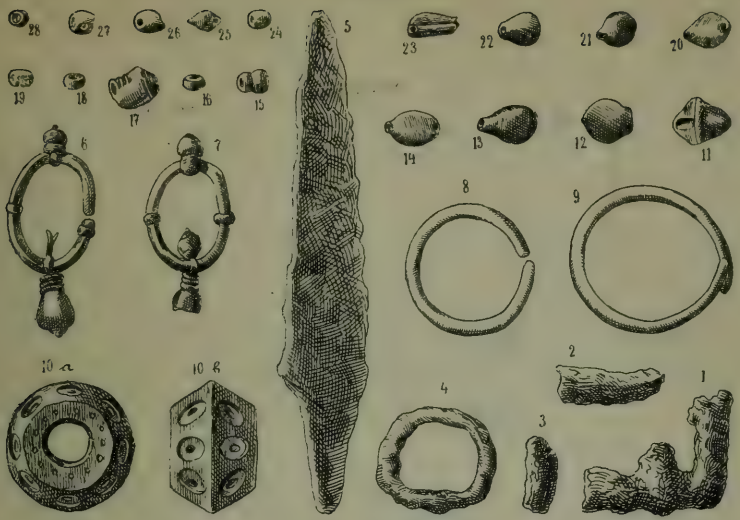

427. sír. 2/3 n.

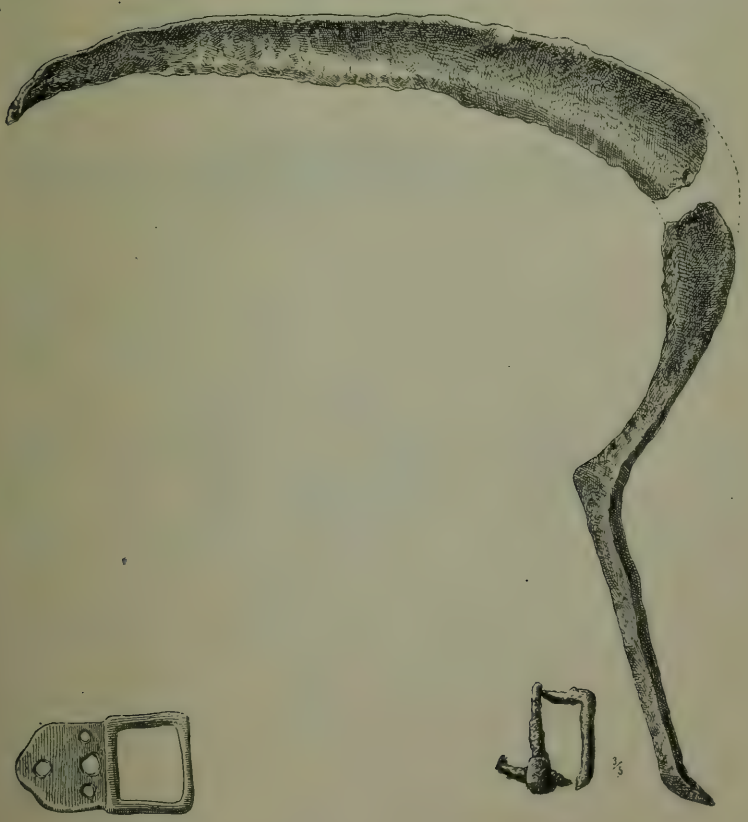

439. sír. 2/3 n.

435. sír. 3/5 n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).

427., 435. és 439. sír.

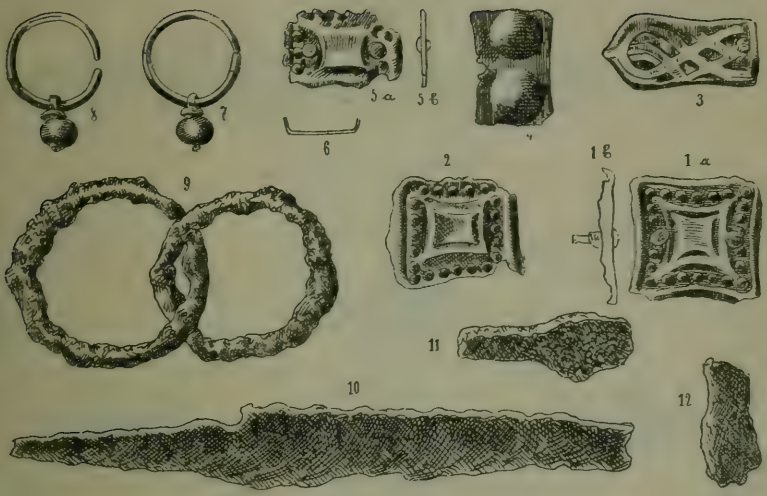

442. sír. $^2/_3$ n.

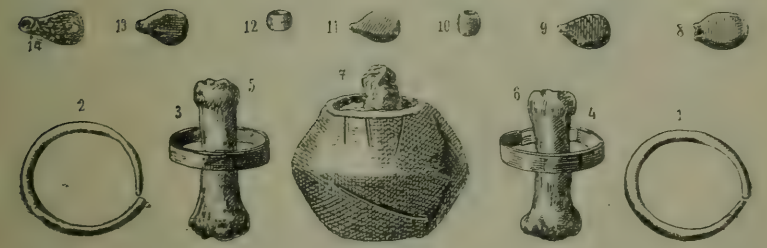

444. sír. $^2/_3$ n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).
442. és 444. sír.

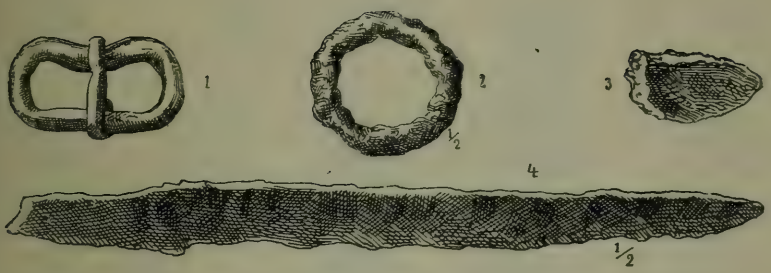

447. sír. 2/3 n.

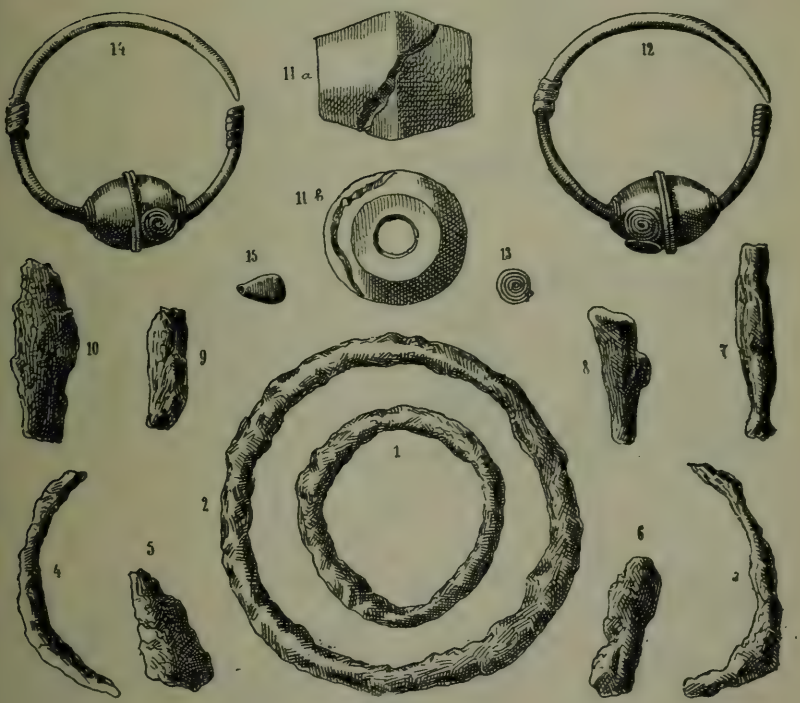

448. sír. 2/3 n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).
447. és 448. sír.

490. sír. $^{2}/_{3}$ n.

503. sír. $^{2}/_{3}$ n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).
490. és 503. sír.

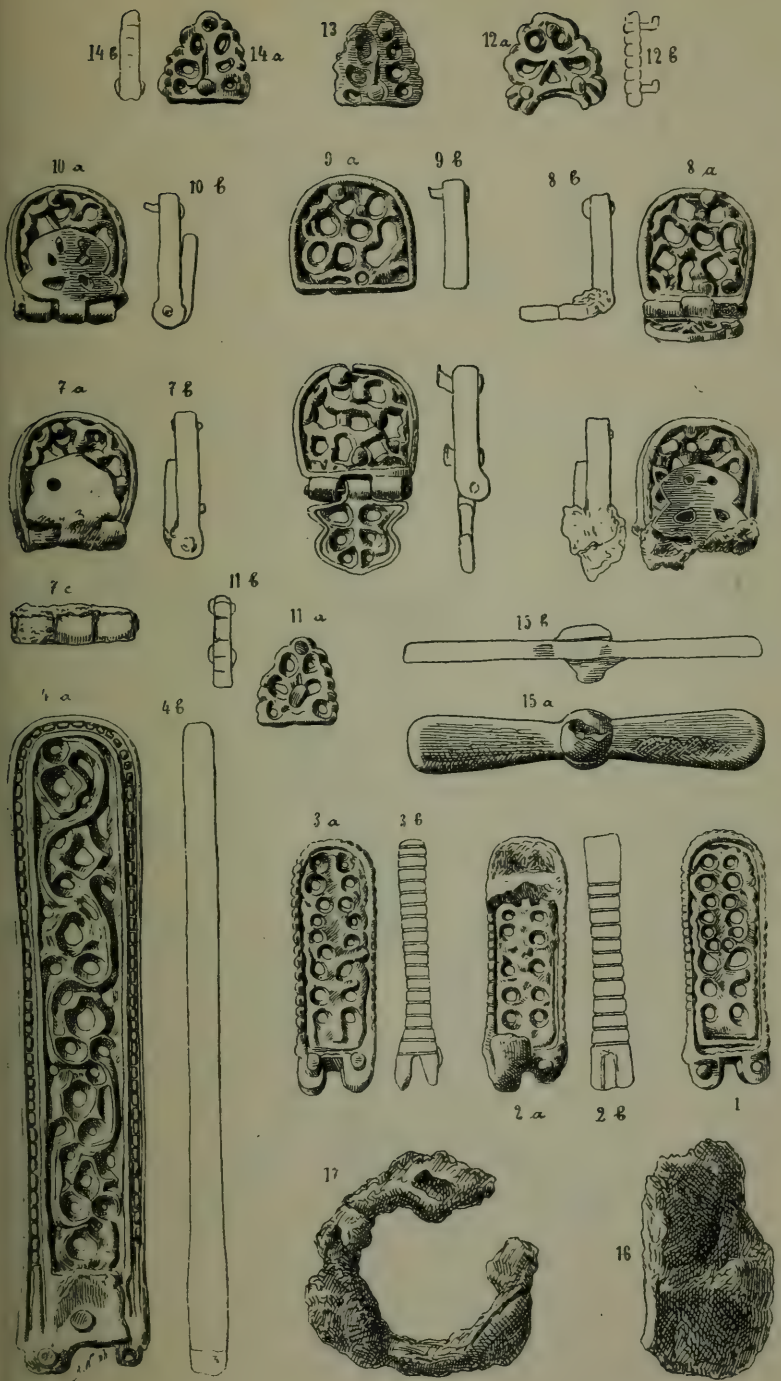

504. sír. 2/3 n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).

511. sír.

513. sír. $^{2}/_{3}$ n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).
511. és 513. sír.

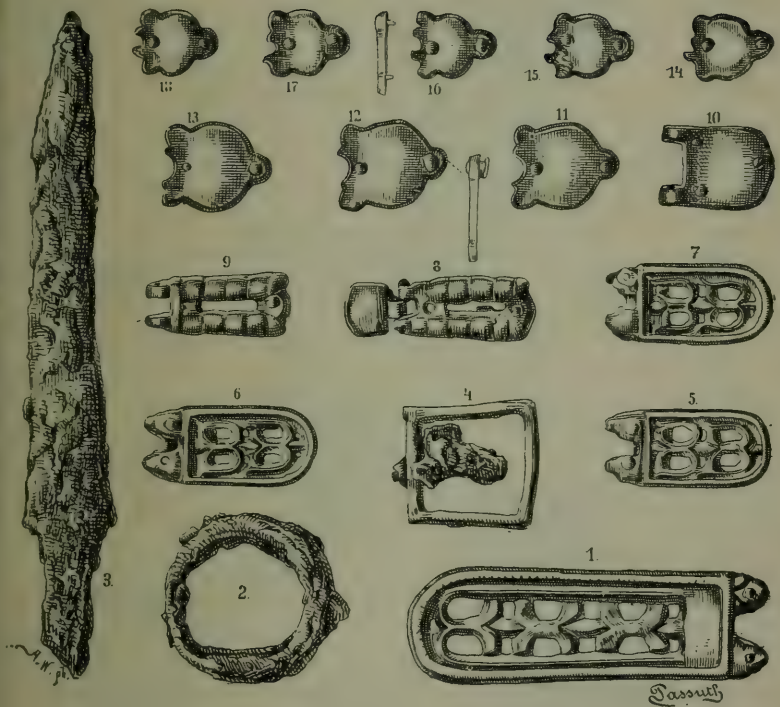

519. sír. $^2/_3$ n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).

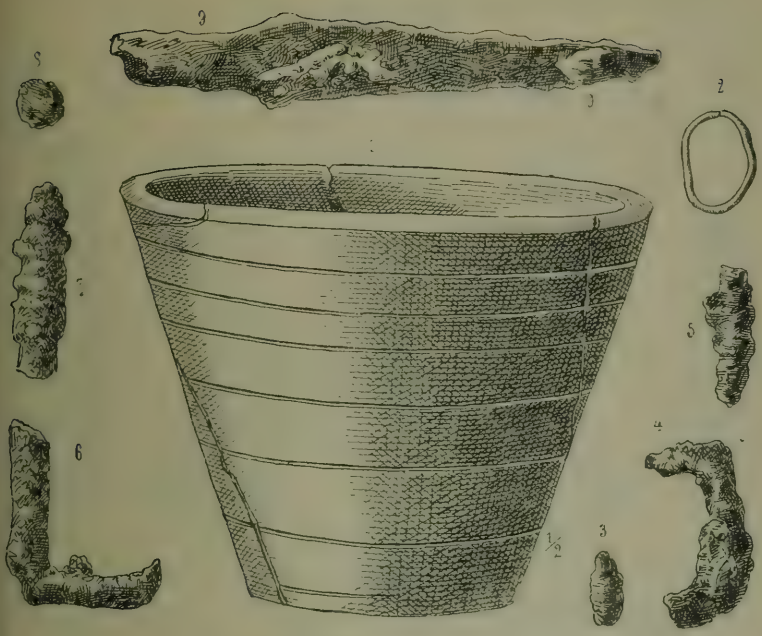

525. sír. $^{2}/_{3}$ n., 1. sz. $^{1}/_{2}$ n.

531. sír. $^{1}/_{2}$ n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).

525. és 531. sír.

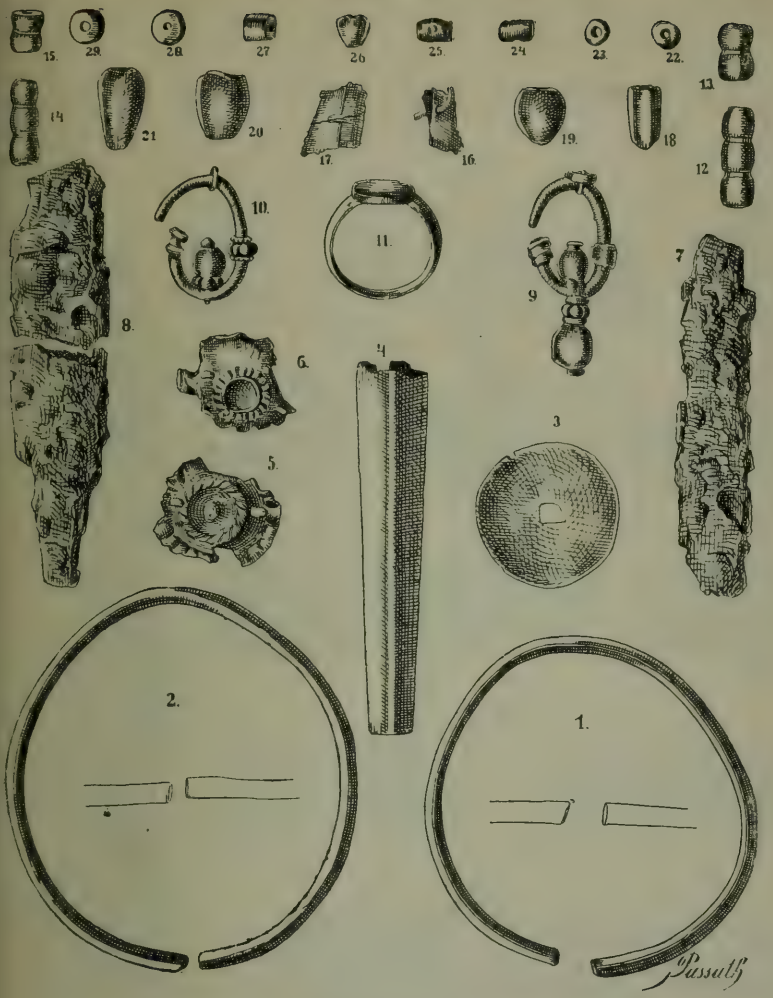

532. és 533. sír. $^2/_3$ n.

542. sír. $^2/_3$ n.

546. sír. $^2/_3$ n.

539. sír. $^2/_3$ n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).

532., 533., 539., 542. és 546. sír.

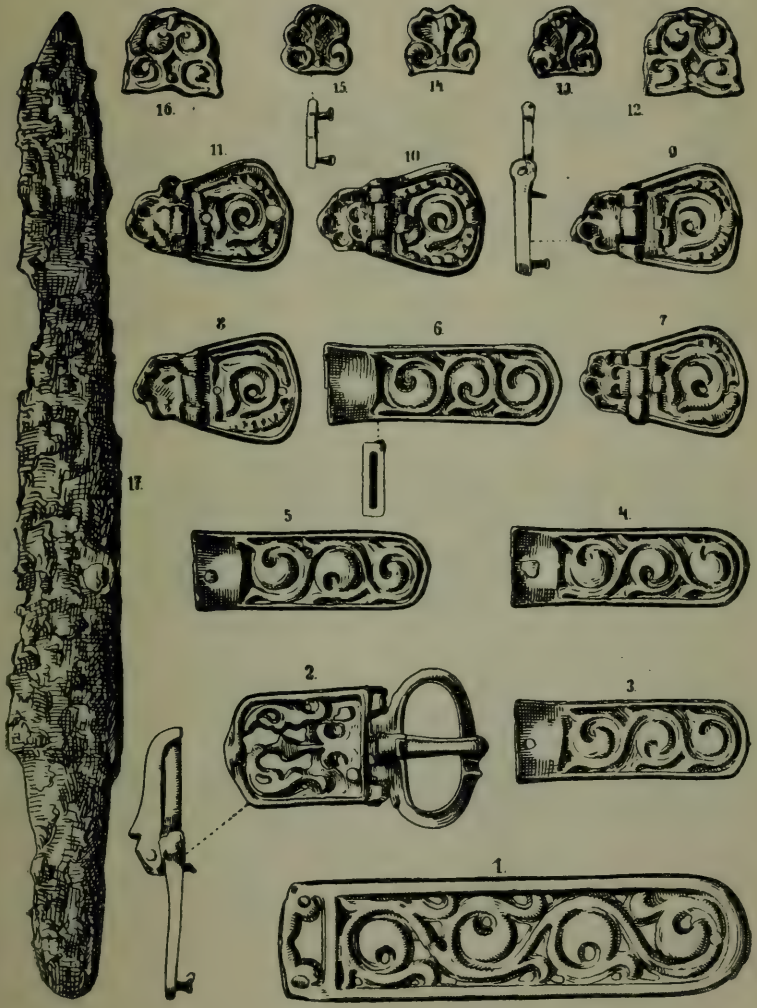

548. sír. $^2/_3$ n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).

549. sír. $^{2}/_{3}$ n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).

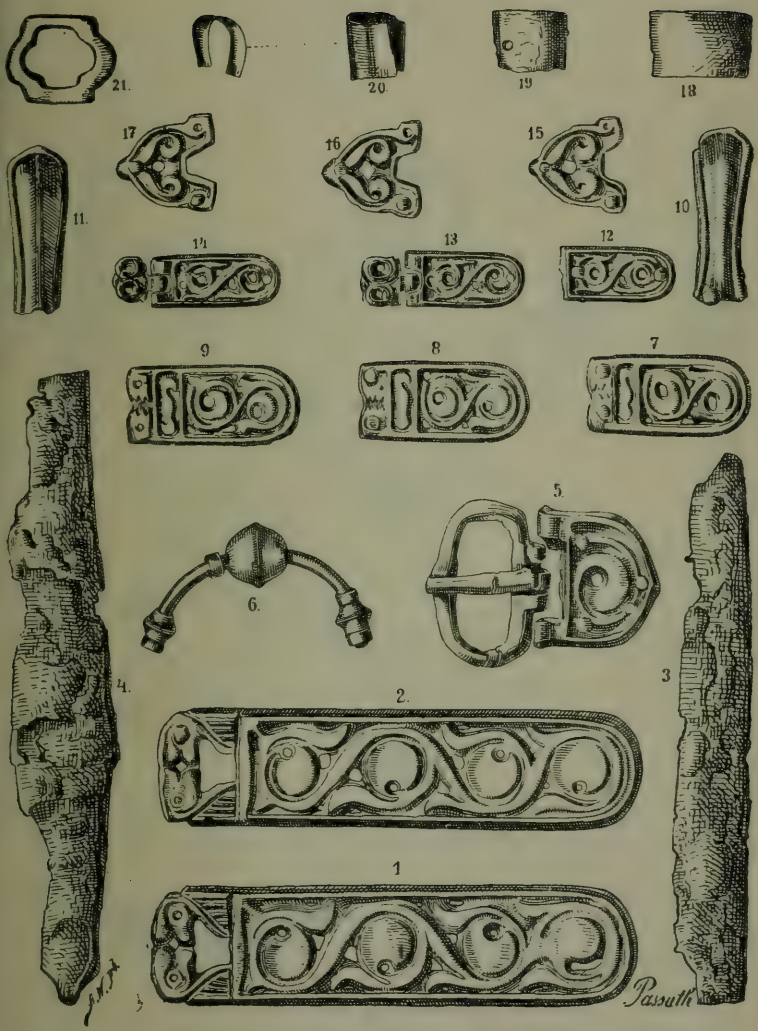

551. sír. $^{2}/_{3}$ n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).

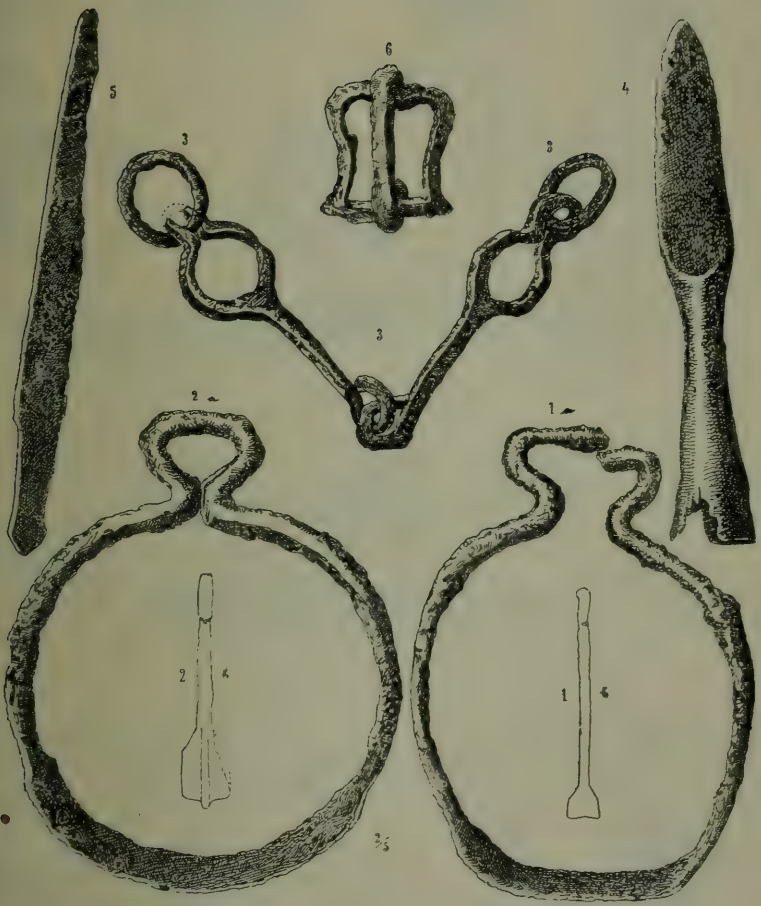

552. sír. $^{2}/_{3}$ n.

CZIKÓI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).

1. sír. $^2/_3$ n.

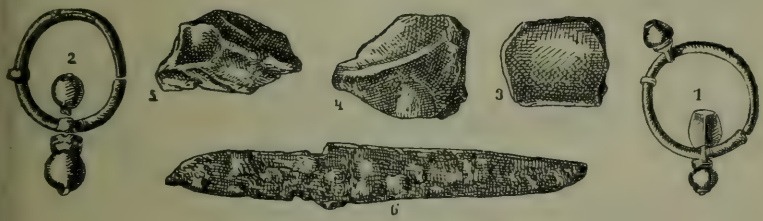

6. sír. $^2/_3$ n.

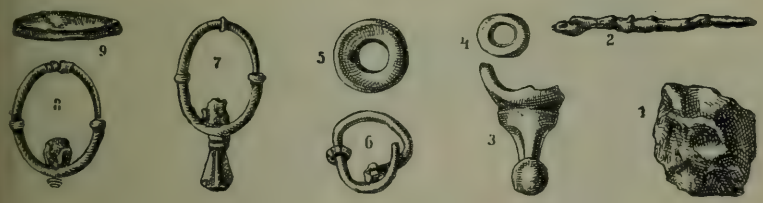

8. sír. $^2/_3$ n.

SZIRÁKI SÍRMEZŐ (NÓGRÁD M.).
1., 6. és 8. sír.

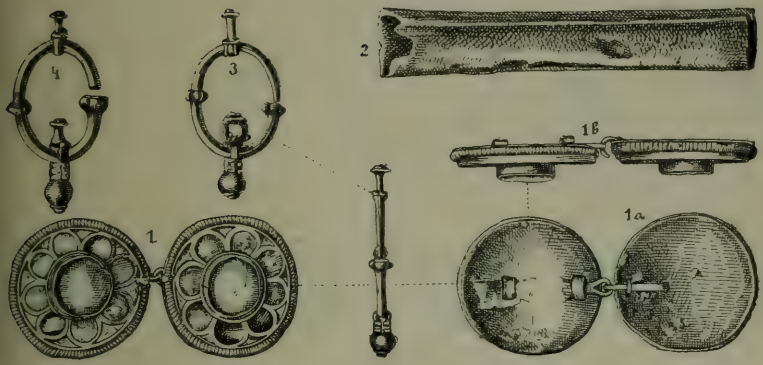

12. sír. $^{2}/_{3}$ n.

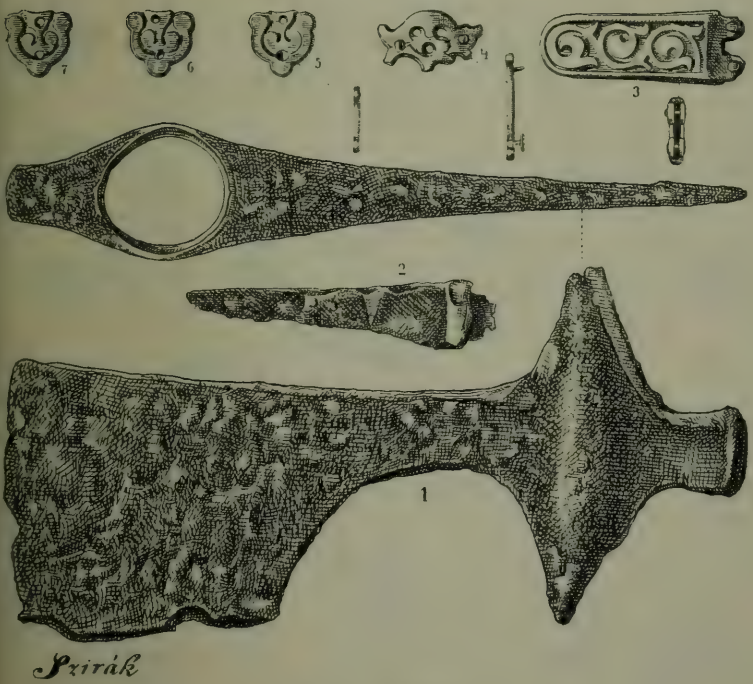

16. sír. cca $^{2}/_{3}$ n.

SZIRÁKI SÍRMEZŐ (NÓGRÁD M.).

12. és 16. sír.

19. sír. 2/3 n.

21. sír. 2/3 n.

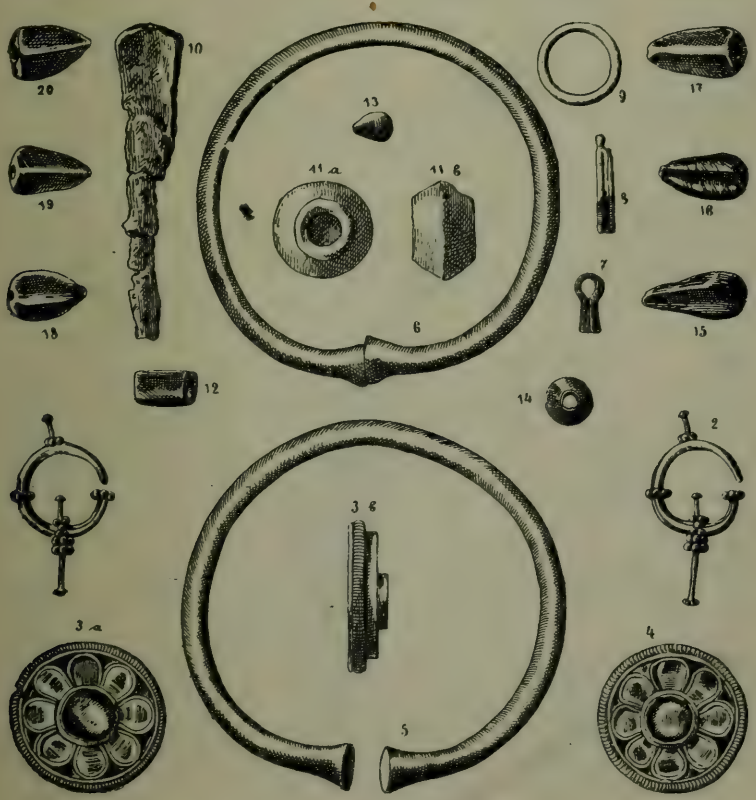

22. sír. 2/3 n.

SZIRÁKI SÍRMEZŐ (NÓGRÁD M.).

19., 21. és 22. sír.

23—27. sírok. $^{2}/_{3}$ n.

SZIRÁKI SÍRMEZŐ (NÓGRÁD M.).

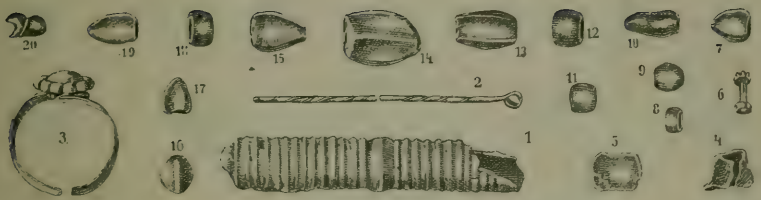

33. sír. 2/3 n.

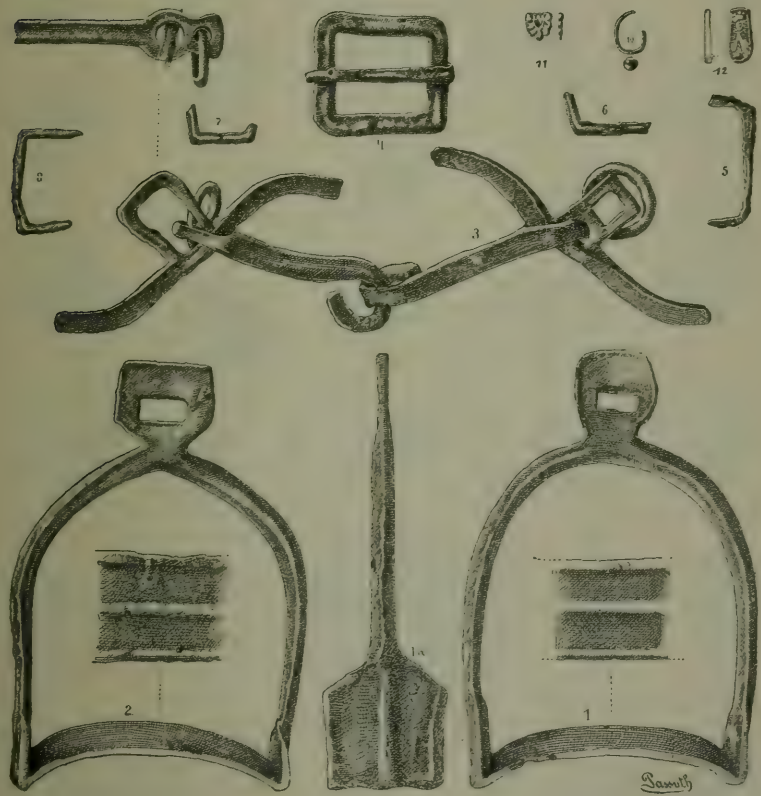

38. sír. 1/3 n.

SZIRÁKI SÍRMEZŐ (NÓGRÁD M.).
33. és 38. sír.

39. sír. 1/2 n.

SZIRÁKI SÍRMEZŐ (NÓGRÁD M.).

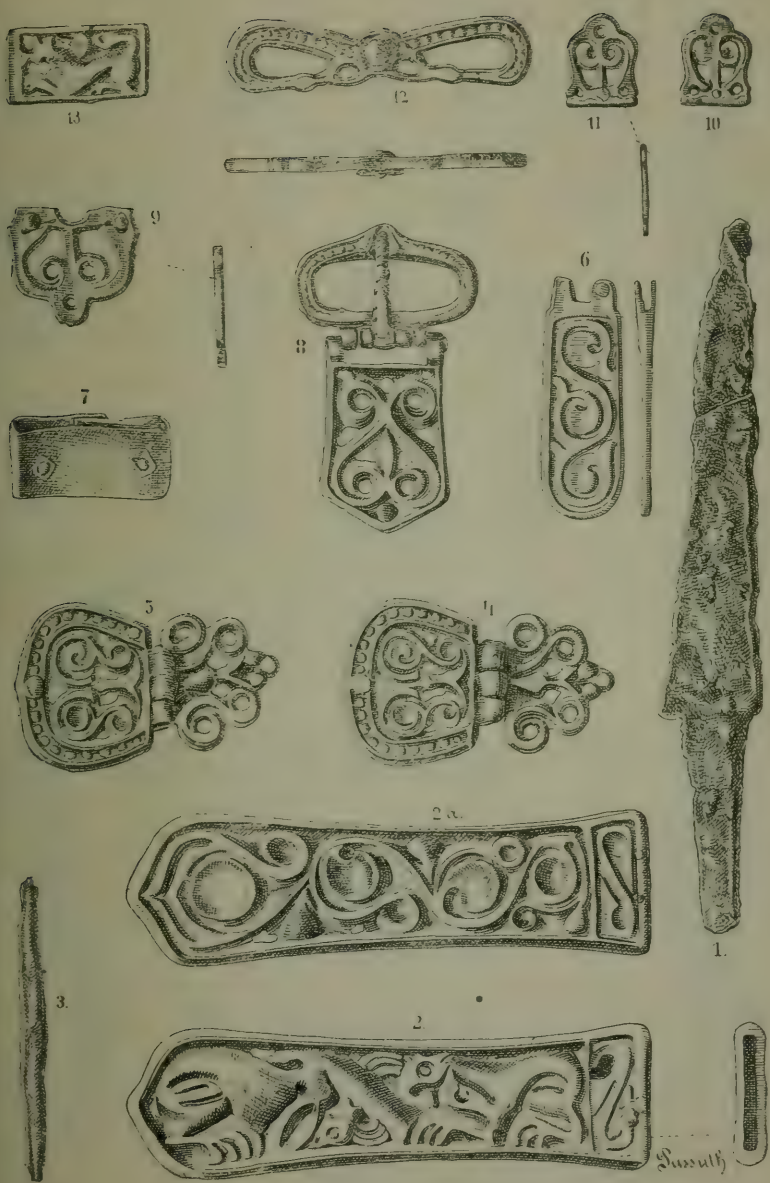

41. sír. $^{2}/_{3}$ n.

SZIRÁKI SÍRMEZŐ (NÓGRÁD M.).

52. sír. 1/2 n.

SZIRÁKI SÍRMEZŐ (NÓGRÁD M.).

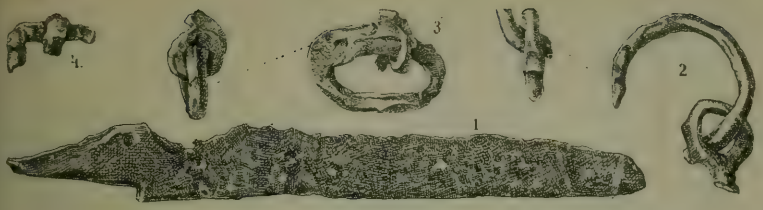

62. sír. 1/2 n.

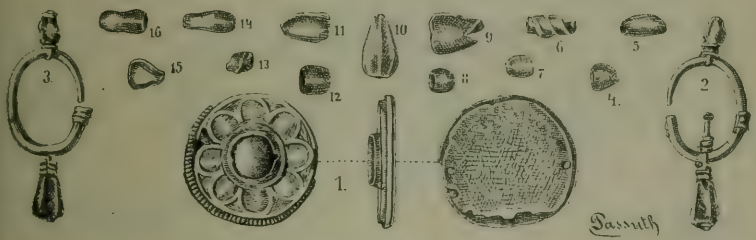

66. sír. 2/3 n.

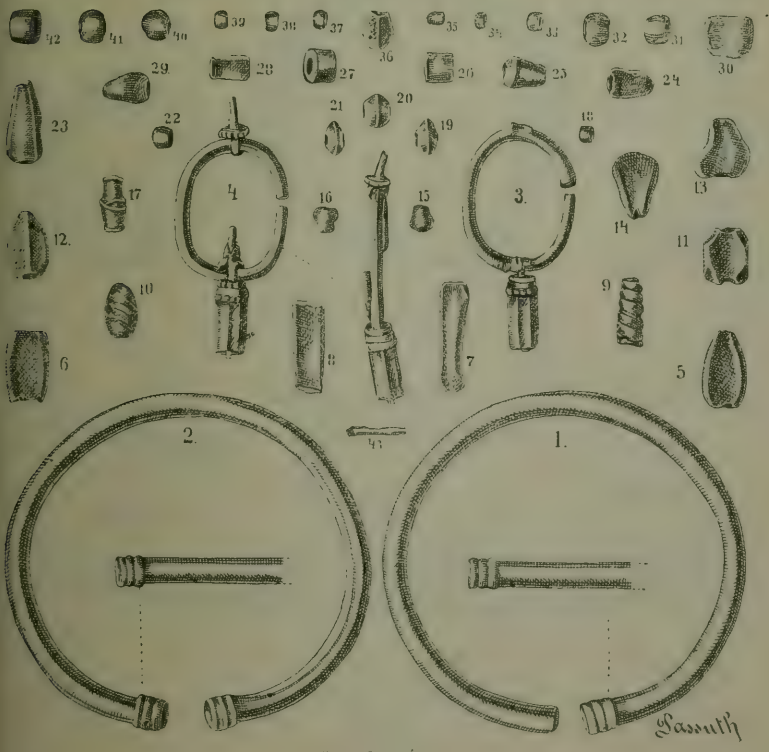

69. sír. 2/3 n.

SZIRÁKI SÍRMEZŐ (NÓGRÁD M.).
62., 66. és 69. sír.

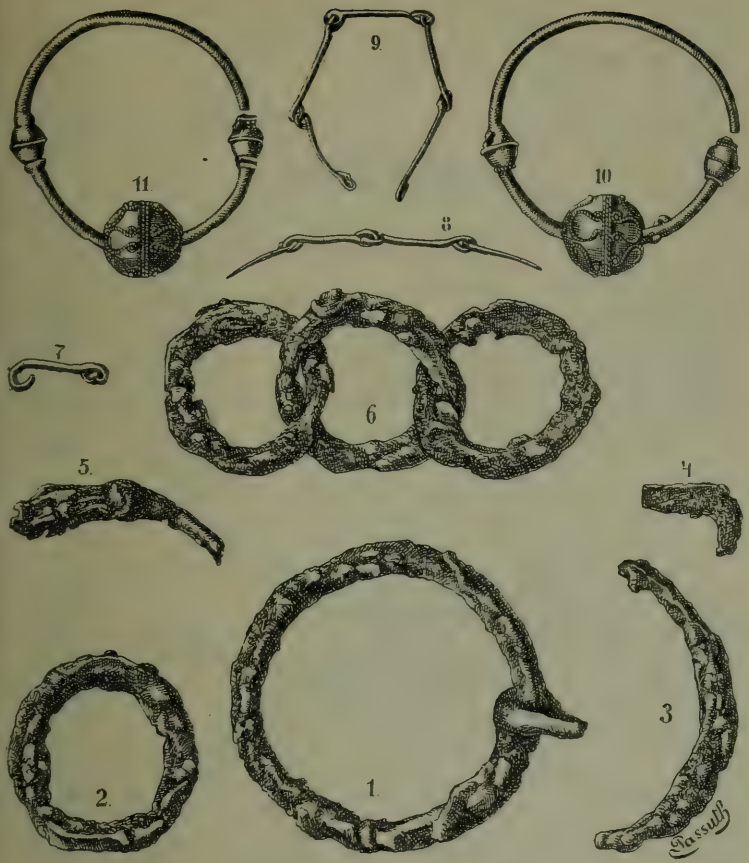

7. sír. $^2/_3$ n.

16. sír. $^1/_2$ n.

ZÁVODI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).
7. és 16. sír.

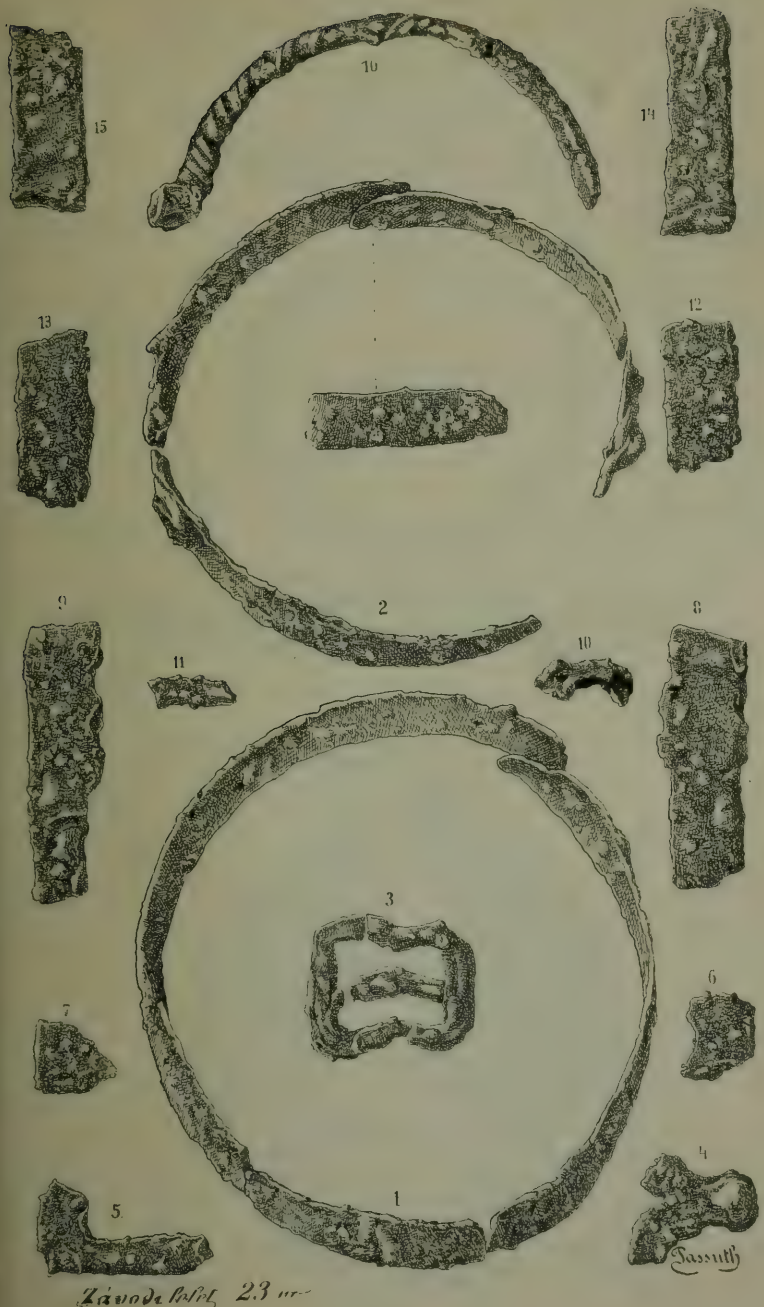

23. sír. 1/2 n.

ZÁVODI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).

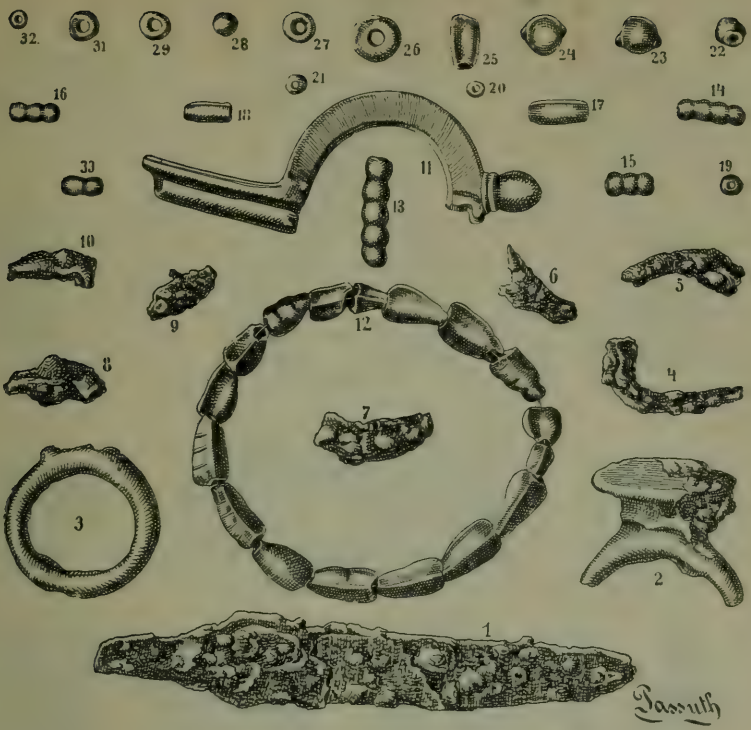

24. sír. $^{2}/_{3}$ n.

31. sír. 1. és 2. sz. $^{2}/_{3}$ n.; 3. sz. cca $^{1}/_{2}$ n.

ZÁVODI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).
24. és 31. sír.

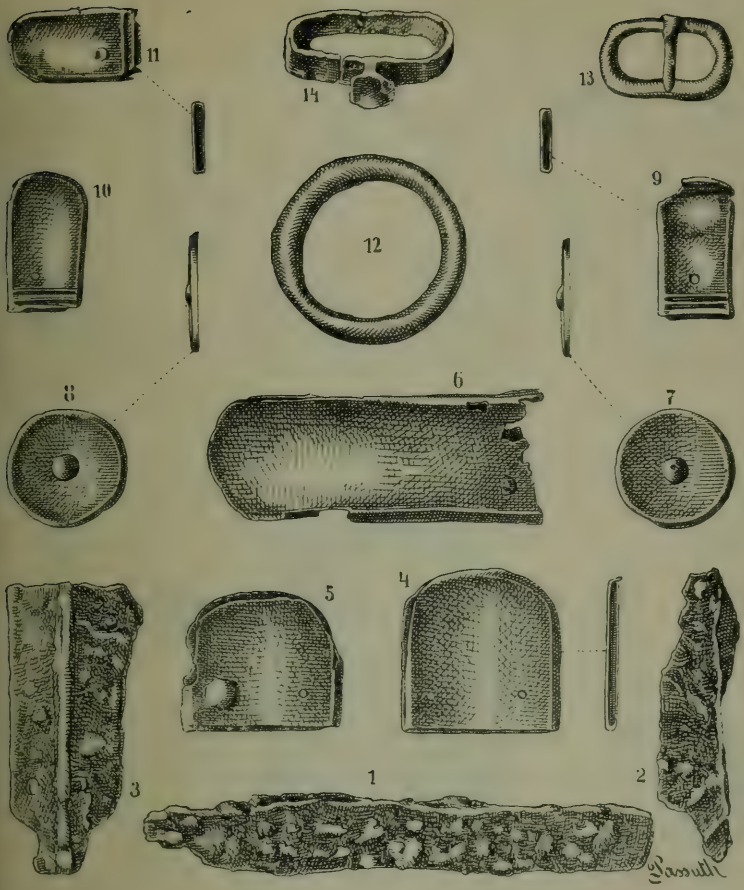

32. sír. $^{2}/_{3}$ n.

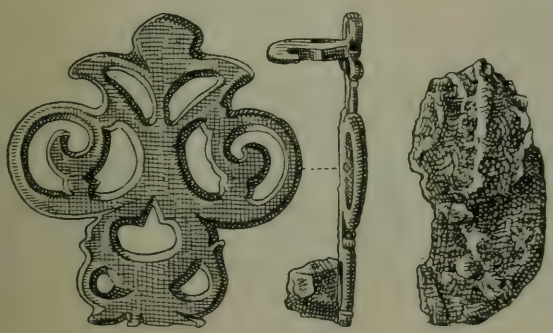

37. sír. $^{1}/_{1}$ n.

ZÁVODI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).
32. és 37. sír.

38. sír. 1/1 n.

51. sír. 1. sz. 1/4 n. 2—5. 2/3 n.

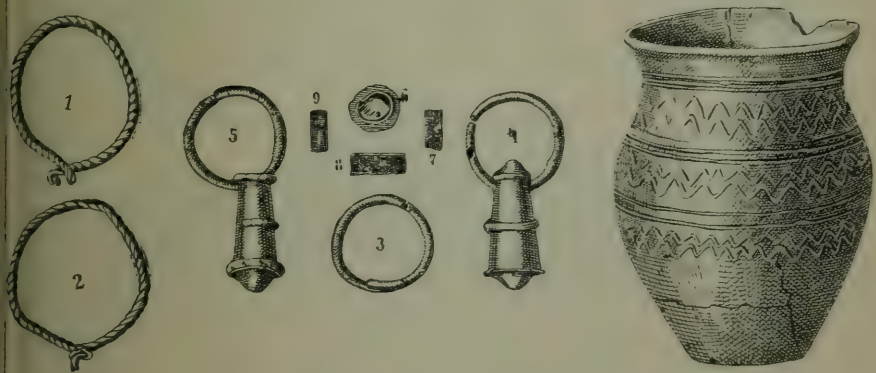

54. sír. 2/3 n.

10. sz. 1/4 n.

ZÁVODI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).

38., 51. és 54. sír.

57. sír. 1. sz. 1/4 n. 2—7. sz. 2/3 n.

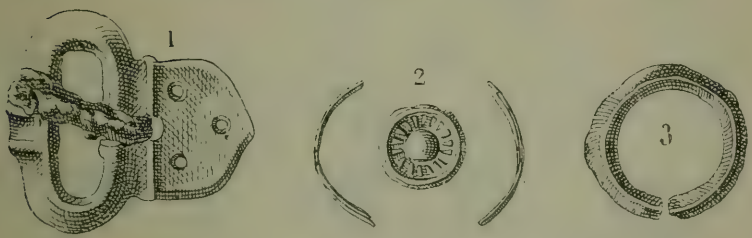

63. sír. 1/1 n.

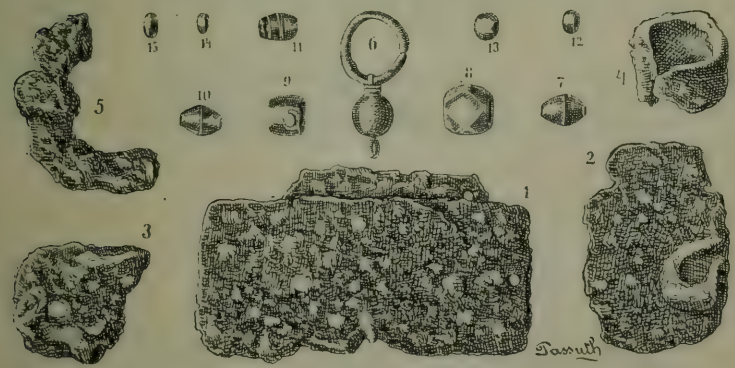

65. sír. 2/3 n.

ZÁVODI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).
57., 63. és 65. sír.

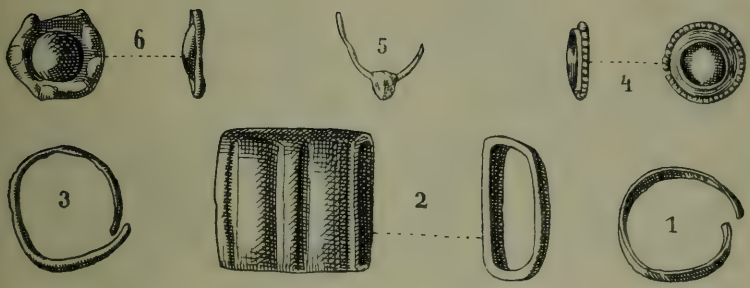

71. sír. 1/1 n.

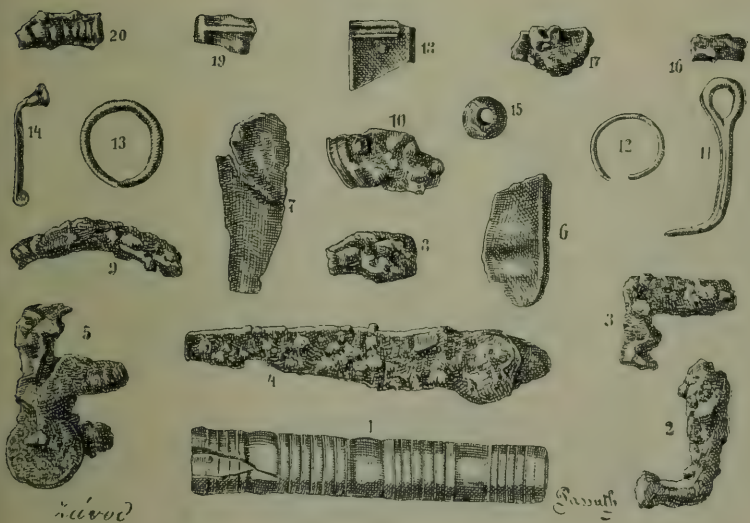

72. sír. 2/3 n.

83. sír. 2/3 n.

ZÁVODI SÍRMEZŐ (TOLNA M.).
71., 72. és 83. sír.

86. sír. $^{2}/_{3}$ n.

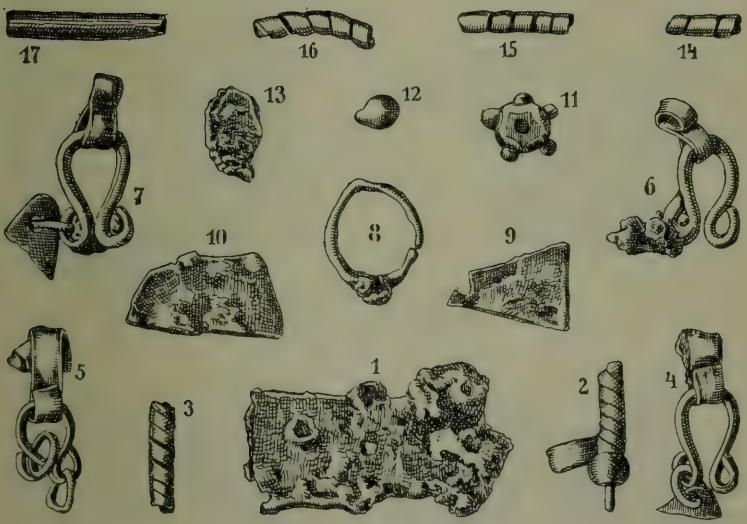

91. sír. $^{1}/_{1}$ n.

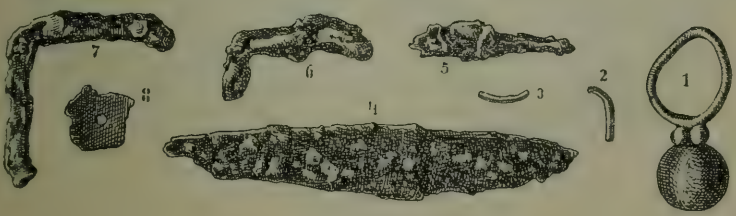

98. sír. $^{2}/_{3}$ n.

ZÁVODI SÍRMEZŐ (TOLMA M.).
86., 91. és 98. sír.

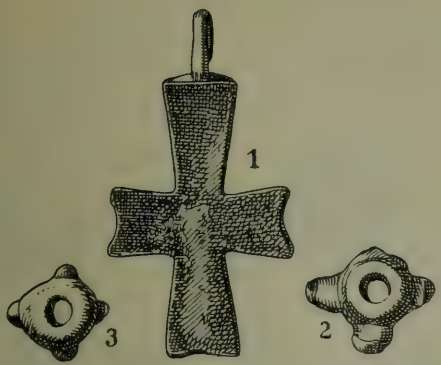

1., 2. és 3. sz. $^{1}/_{1}$ n.

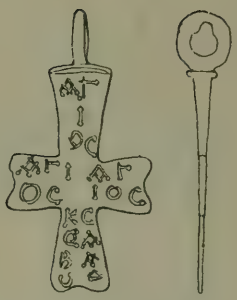

1 a. sz. $^{4}/_{5}$ n.

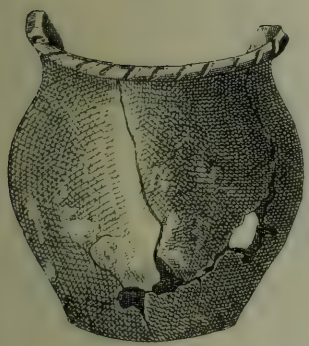

6. sz. cca $^{1}/_{4}$ n.

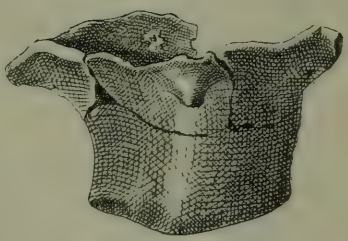

7. sz. a 108. sírból cca $^{1}/_{4}$ n.

4. sz. a 110. sírból cca $^{1}/_{4}$ n.

5. sz. a 84. sírból cca $^{1}/_{4}$ n.

RÉGISÉGEK A ZÁVODI SÍRMEZŐRŐL.

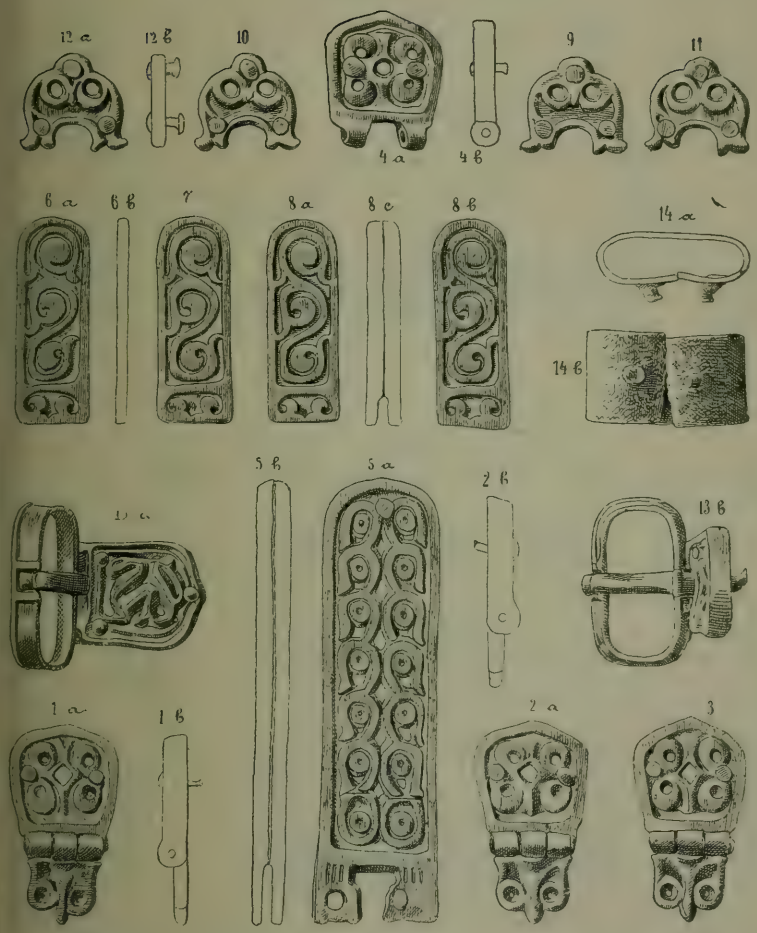

1. sír. cca $^{2}/_{3}$ n.

CSÚNYI SÍRMEZŐ (MOSON M.).

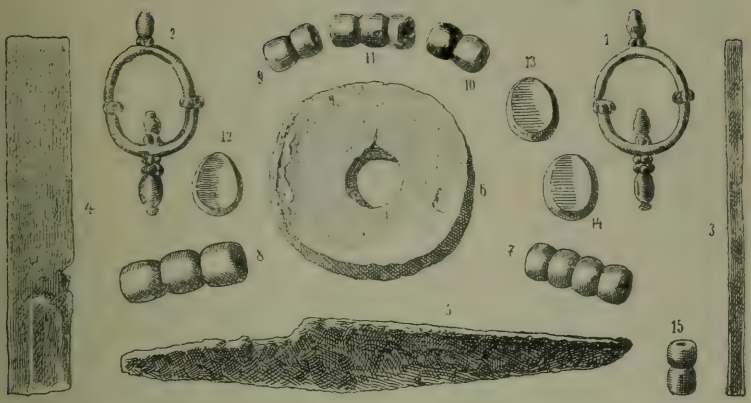

2. sír. $^{2}/_{3}$ n.

3. sír. $^{2}/_{3}$ n.

CSÚNYI SÍRMEZŐ (MOSON M.).

2. és 3. sír.

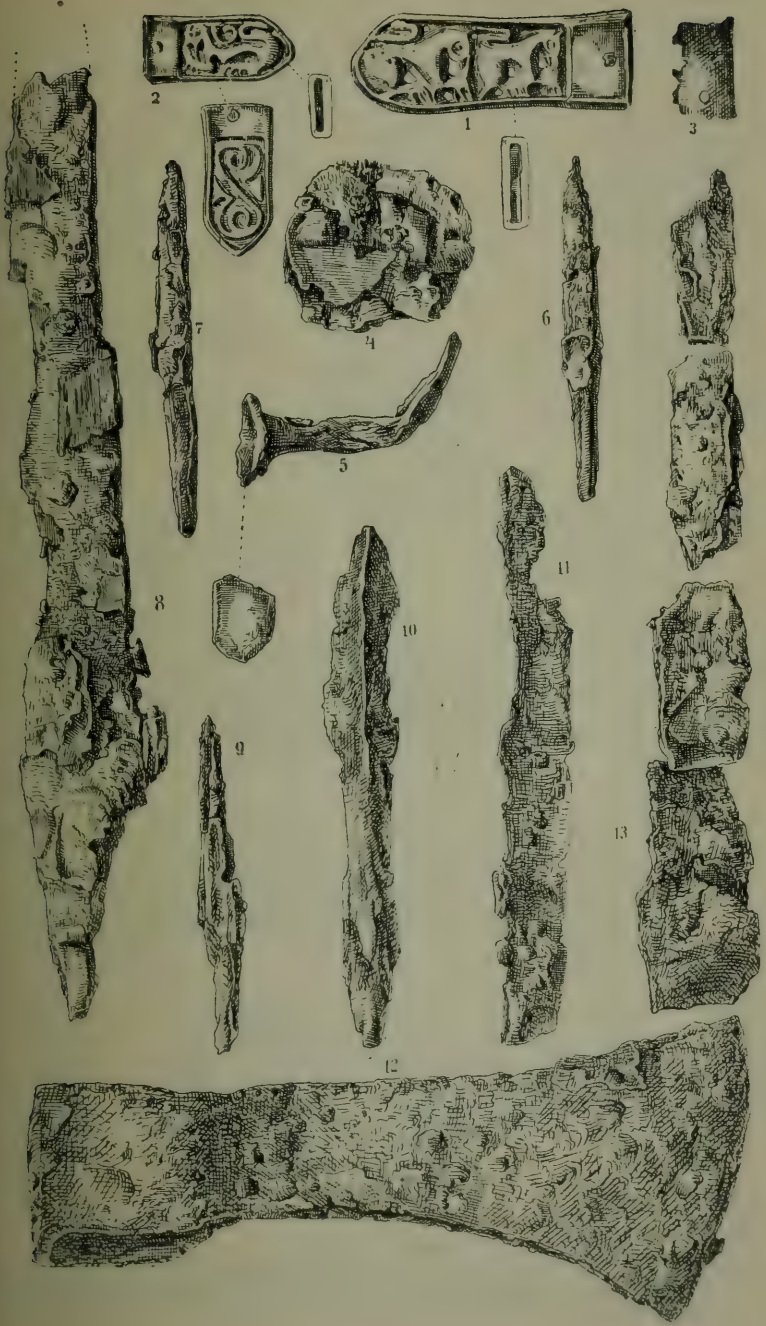

4. sír. $^2/_3$ n.

CSÚNYI SÍRMEZŐ (MOSON M.).

5. sír. $^2/_3$ n.

CSÚNYI SÍRMEZŐ (MOSON M.).

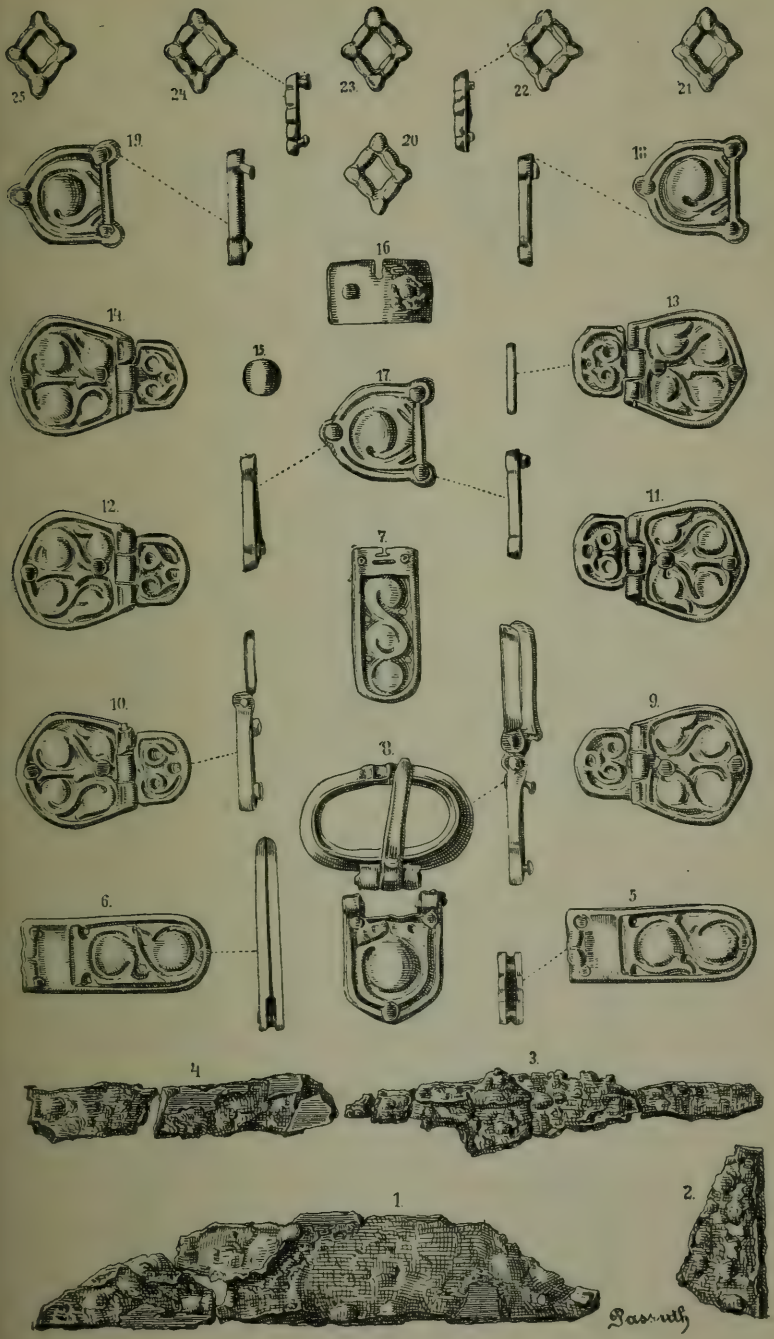

6. sír. $^2/_3$ n.

CSÚNYI SÍRMEZŐ (MOSON M.).

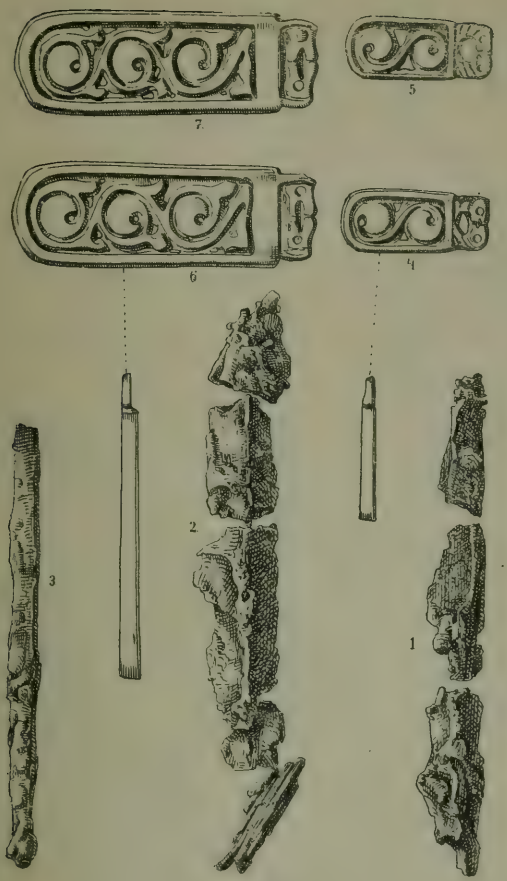

10. sír. 6 1/2 : 10.

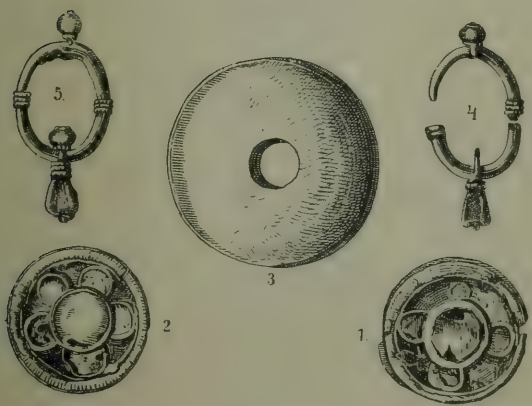

11. sír. 7 : 10 1/2.

CSÚNYI SÍRMEZŐ (MOSON M.).

10. és 11. sír.

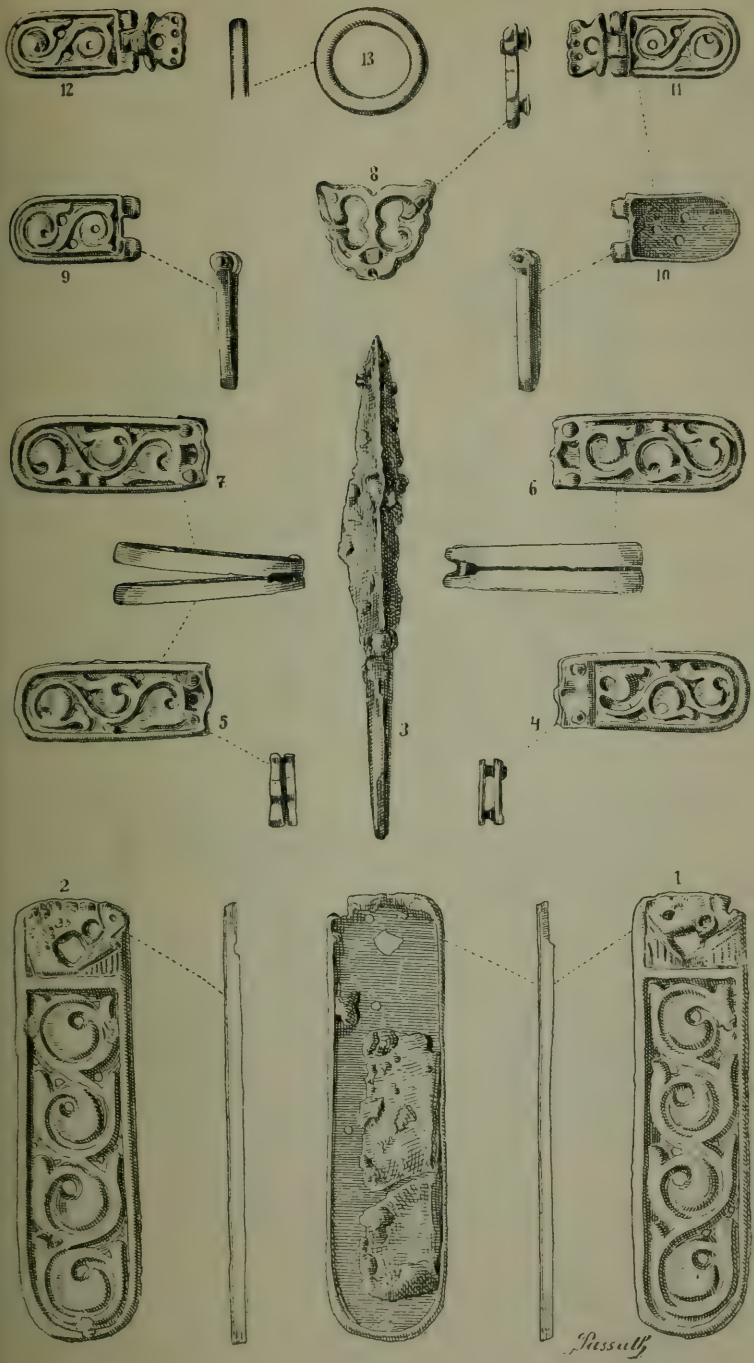

19. sír. $^{2}/_{3}$ n.

CSÚNYI SÍRMEZŐ (MOSON M.).

20. sír. 7 : 11.

21. sír. 7 : 11.

CSÚNYI SÍRMEZŐ (MOSON M.).
20. és 21. sír.

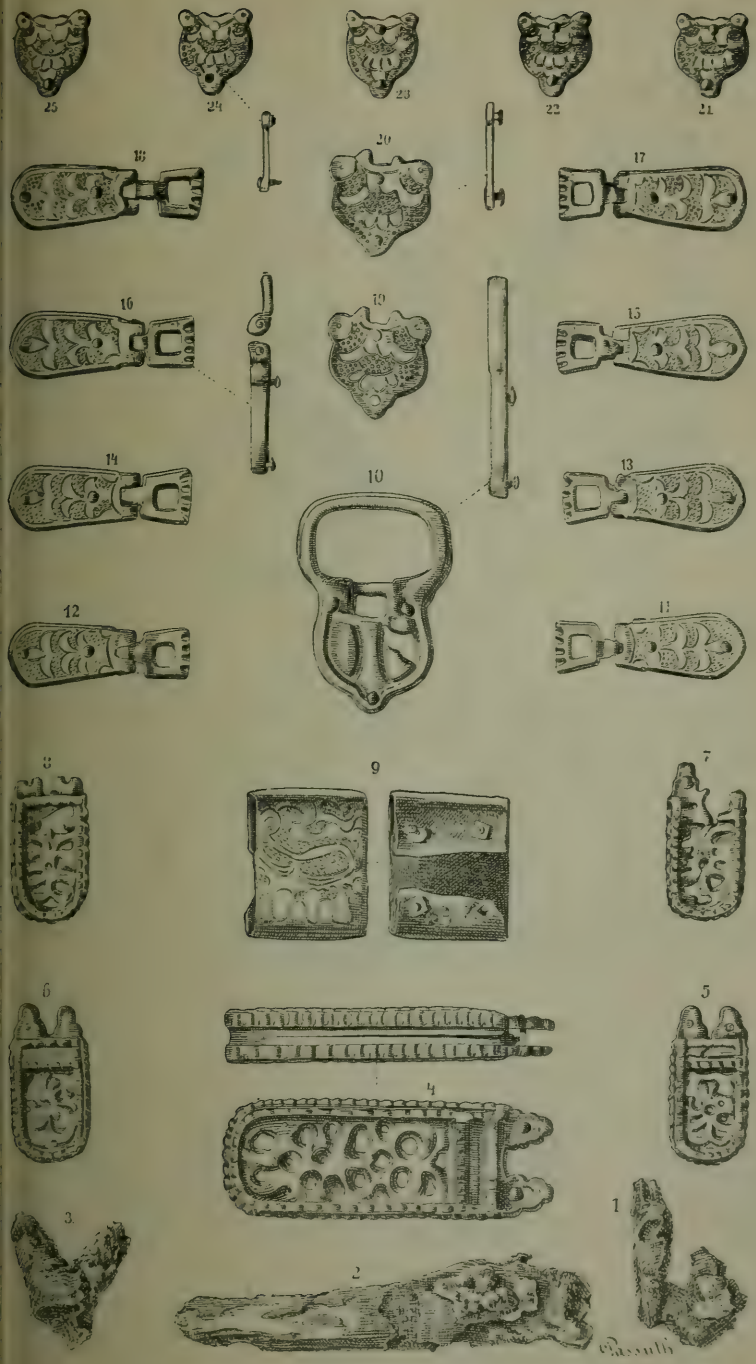

25. sír. $^2/_3$ n.

CSŰNYI SÍRMEZŐ (MOSON M.).

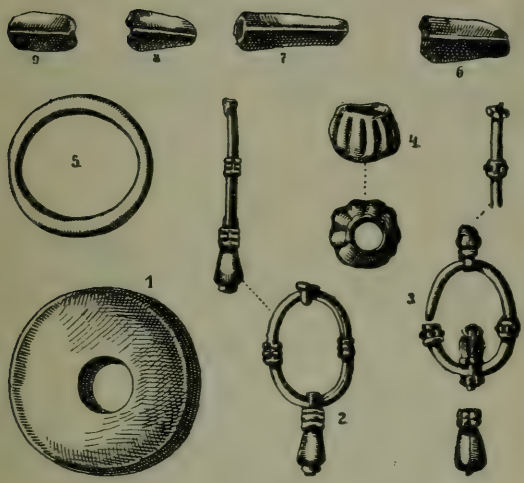

27. sír. cca $^{3}/_{5}$ n.

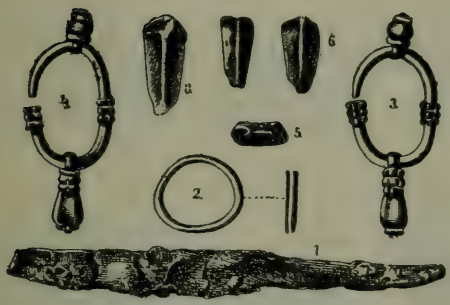

29. sír. cca $^{2}/_{3}$ n.

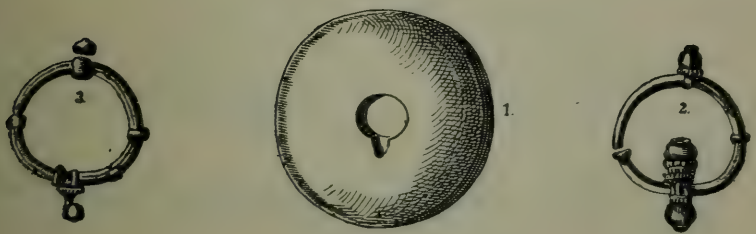

30. sír. $^{2}/_{3}$ n.

CSÚNYI SÍRMEZŐ (MOSON M.).
27., 29. és 30. sír.

31. sír. 2/3 n.

32. sír. 2/3 n.

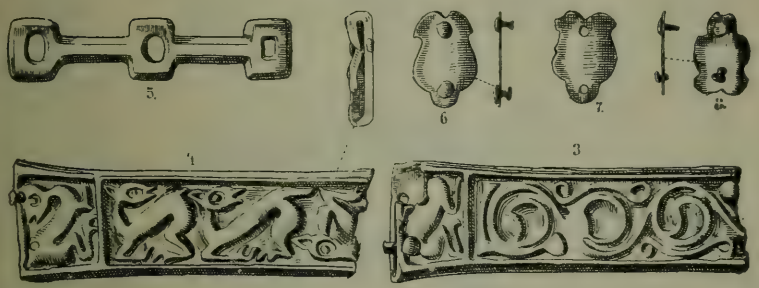

34. sír. 2/3 n.

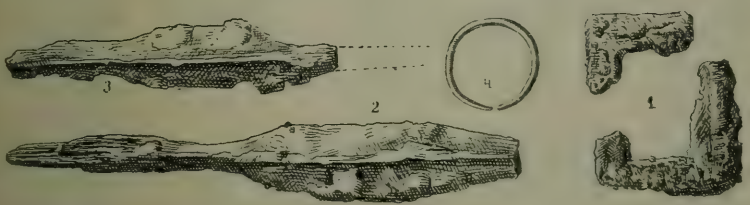

38. sír. 2/3 n.

CSÚNYI SÍRMEZŐ (MOSON M.).

31., 32., 34. és 38. sír.

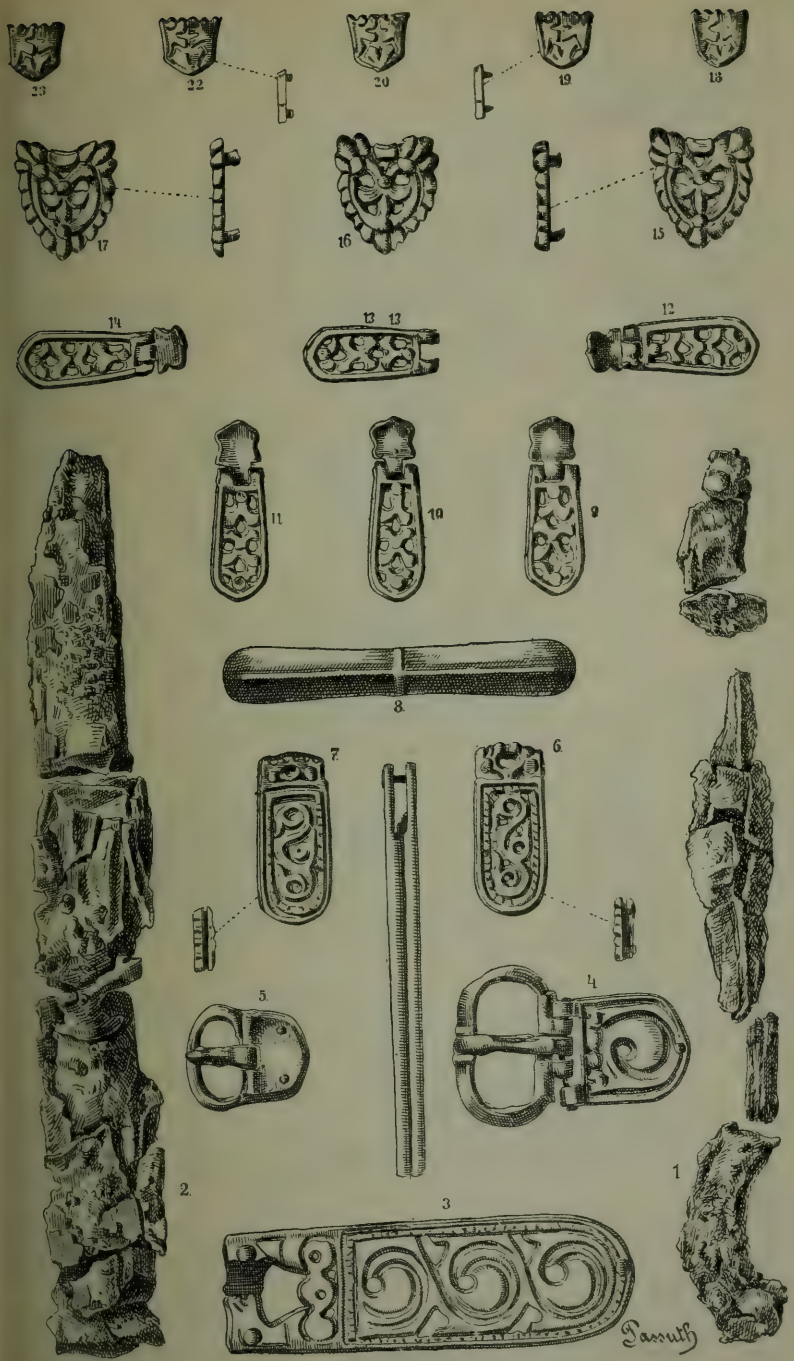

44. sír. $^2/_3$ n.

CSÚNYI SÍRMEZŐ (MOSON M.).

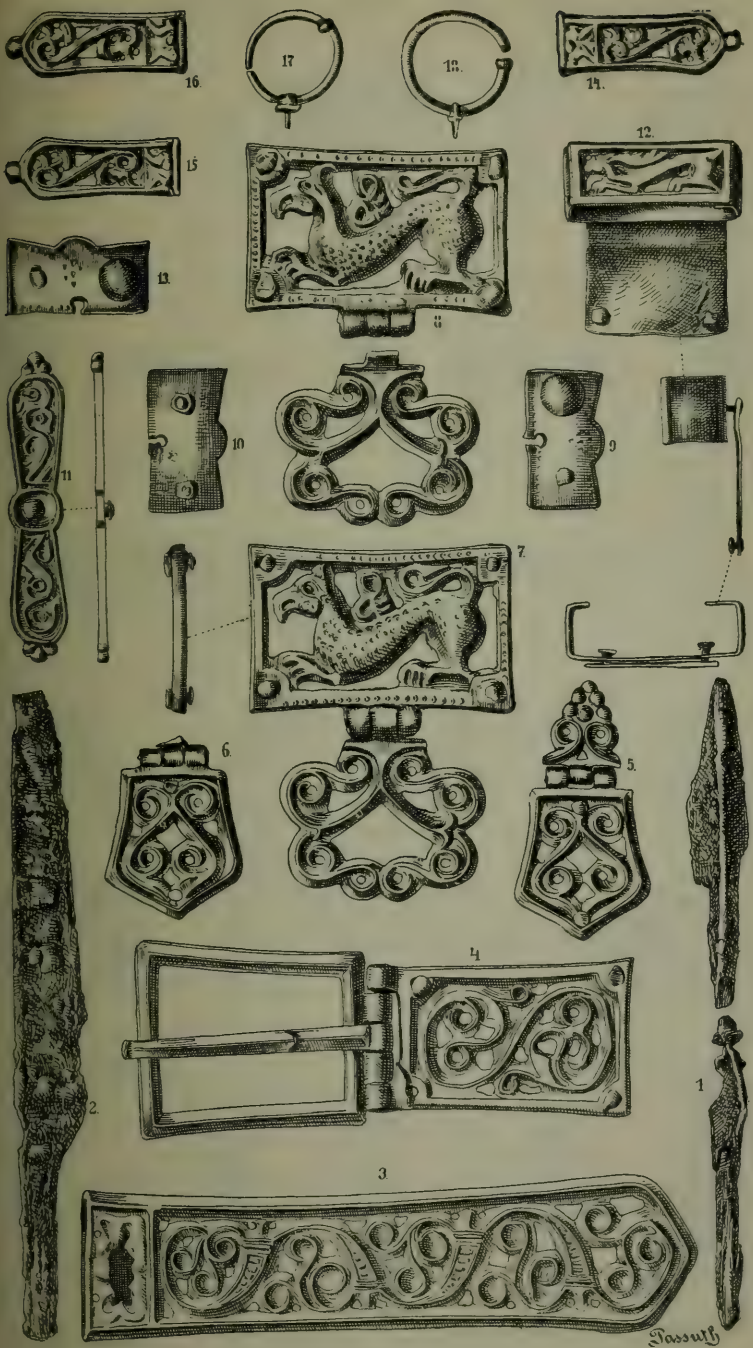

54. sír. $^{2}/_{3}$ n.

CSÚNYI SÍRMEZŐ (MOSON M.).

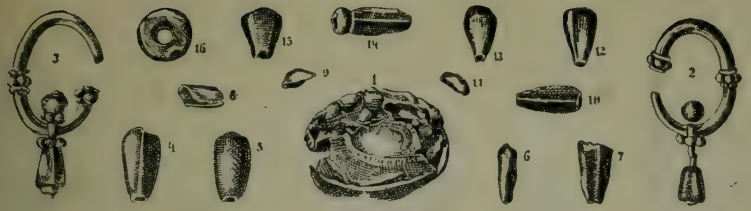

61. sír. 2/3 n.

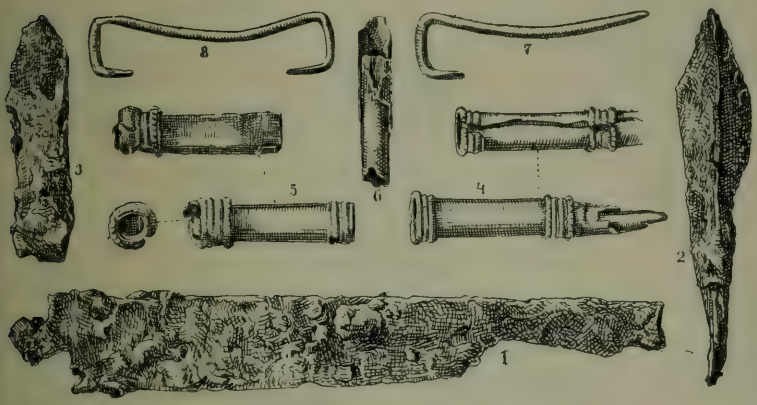

62. sír. 2/3 n.

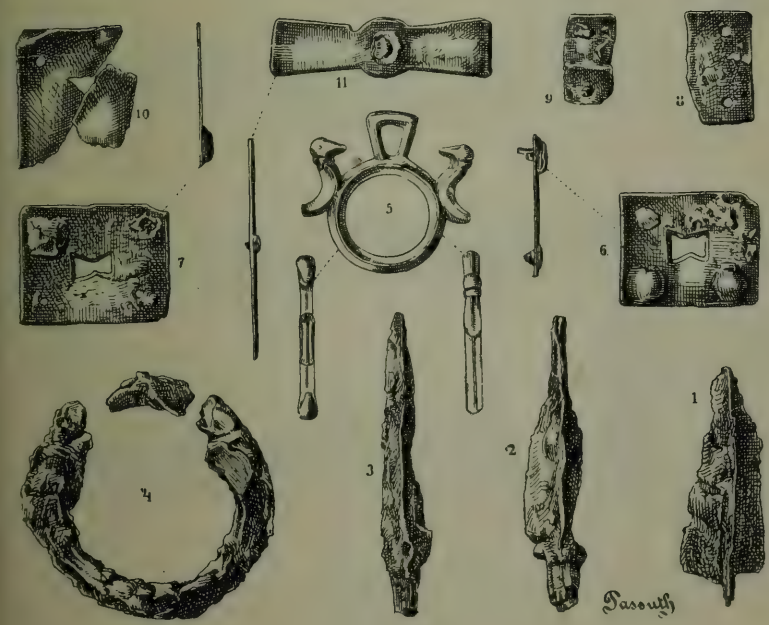

63. sír. 2/3 n.

CSÚNYI SÍRMEZŐ (MOSON M.).

61., 62. és 63. sír.

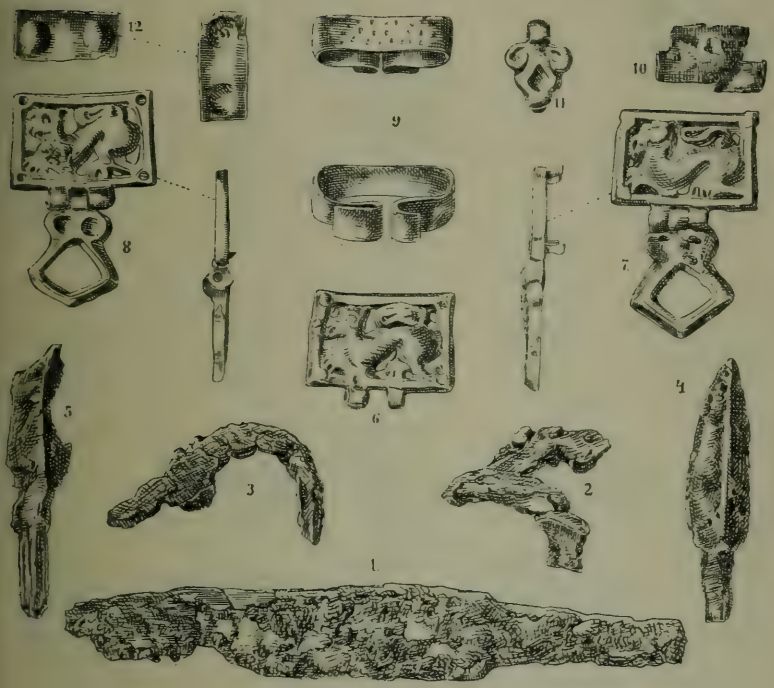

68. sír. $^{2}/_{3}$ n.

71. sír. $^{2}/_{3}$ n.

CSÚNYI SÍRMEZŐ (MOSON M.).

68. és 71. sír.

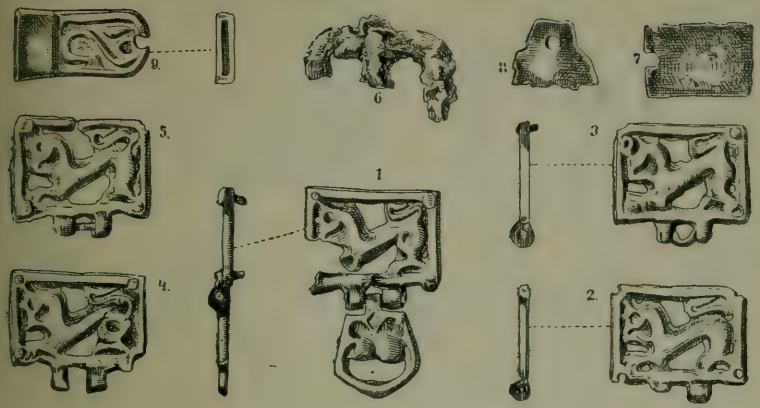

75. sír. 2/3 n.

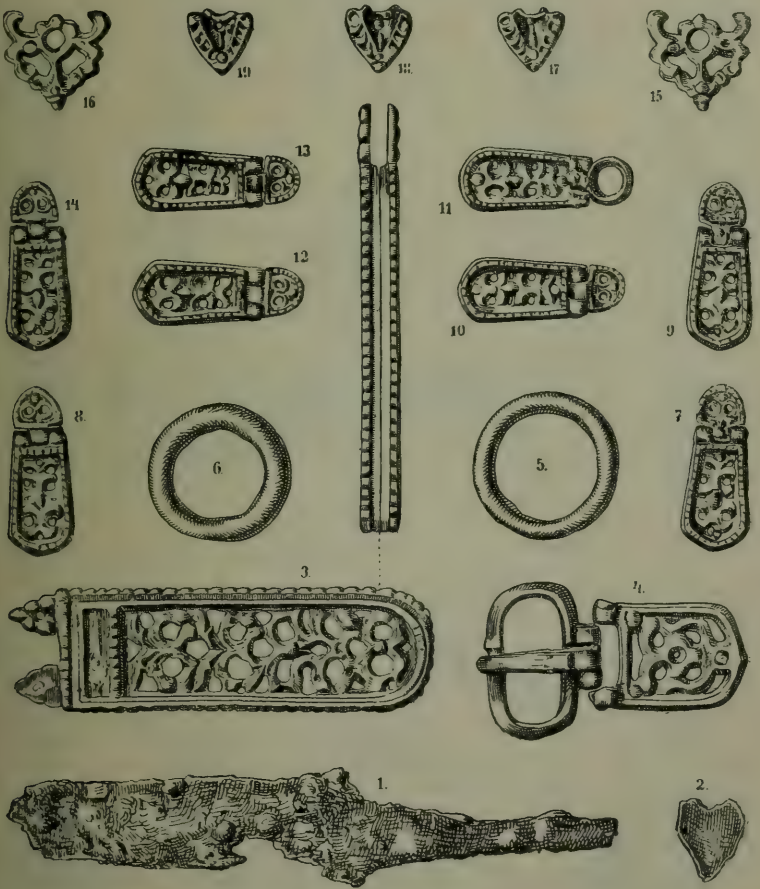

92. sír. 2/3 n.

CSÚNYI SÍRMEZŐ (MOSON M.).

75. és 92. sír.

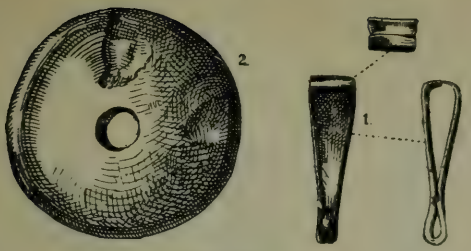

93. sír. 2/3 n.

103. sír. 2/3 n.

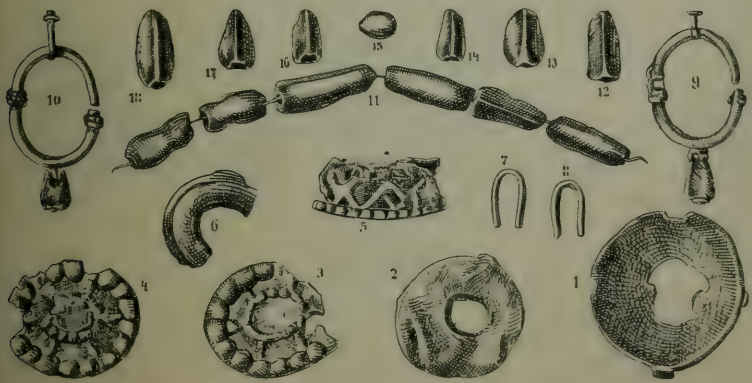

111. sír. 2/3 n.

CSÚNYI SÍRMEZŐ (MOSON M.).

93., 103. és 111. sír.

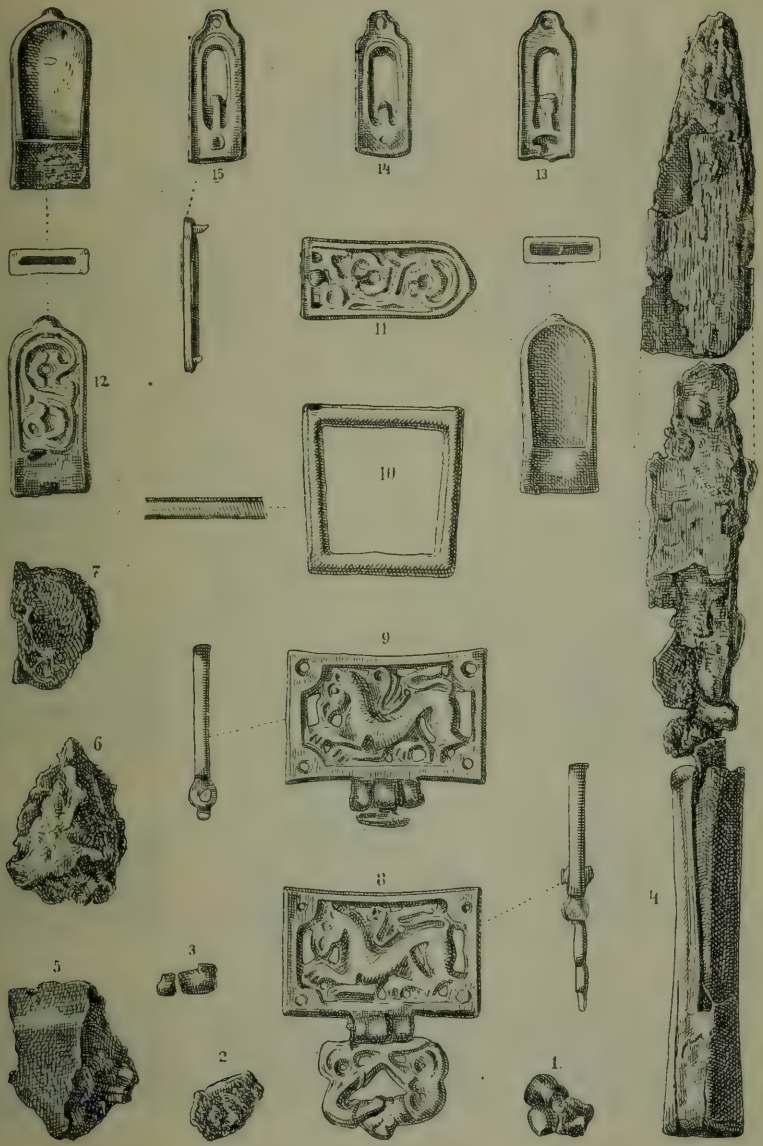

114. sír. $^{2}/_{3}$ n.

CSÚNYI SÍRMEZŐ (MOSON M.).

116. sír. $^{2}/_{3}$ n.

CSÚNYI SÍRMEZŐ (MOSON M.).

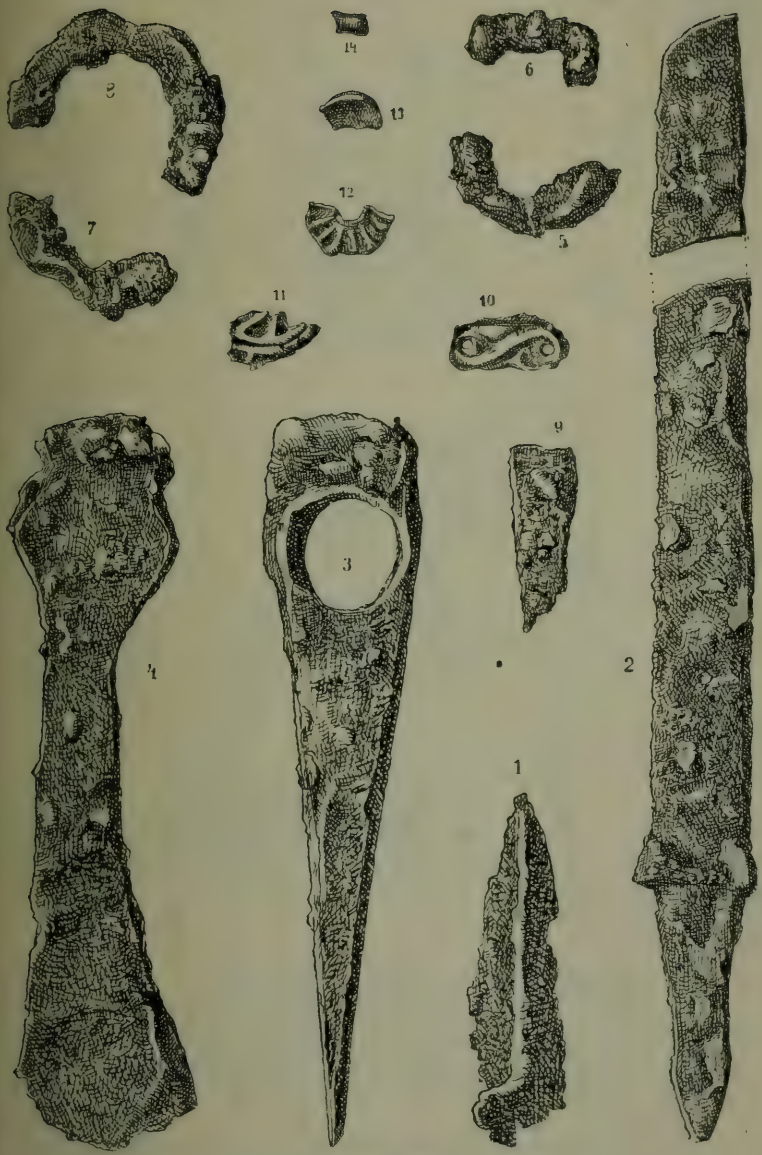

126. sír. $^{2}/_{3}$ n.

CSÚNYI SÍRMEZŐ (MOSON M.).

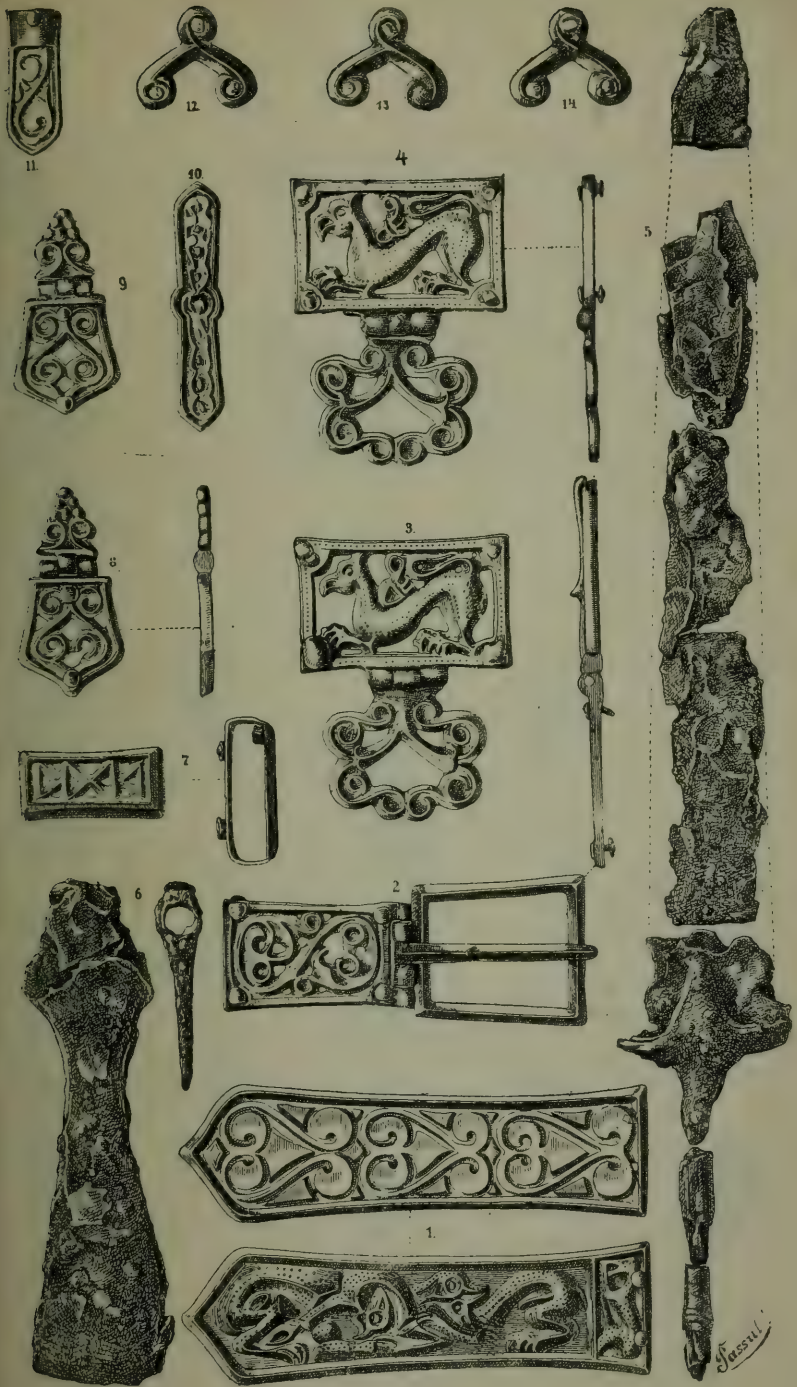

127. sír. 1/2 n.

CSÚNYI SÍRMEZŐ (MOSON M.).

14 1. sír. $^2/_3$ n.

CSÚNYI SÍRMEZŐ (MOSON M.).

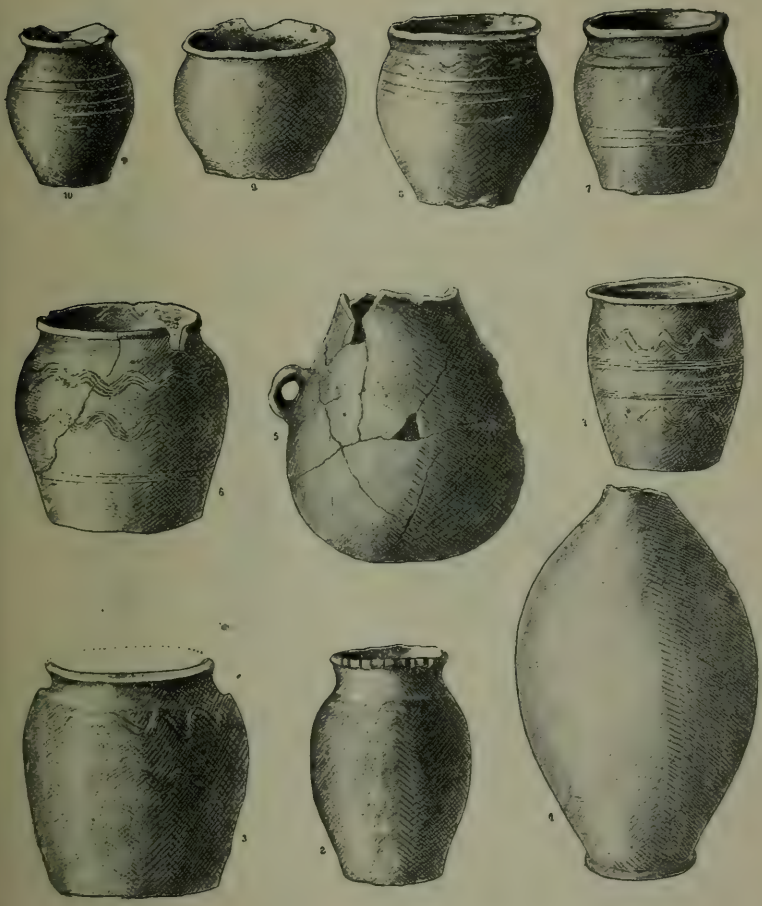

CSERÉPEDÉNYEK A CSÚNYI SÍRMEZŐRŐL. cca 1/4 n.

1/5 n.

1/2 n.

KECSKEMÉTI MIKLÓS-TELEPI SÍRLELET.

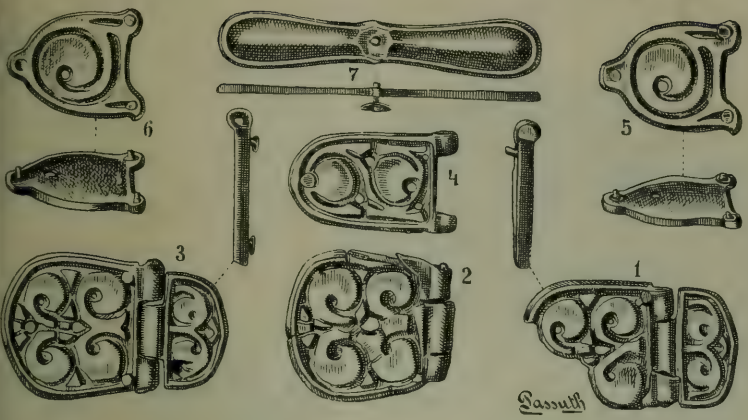

d. sírlelet. $^2/_3$ n.

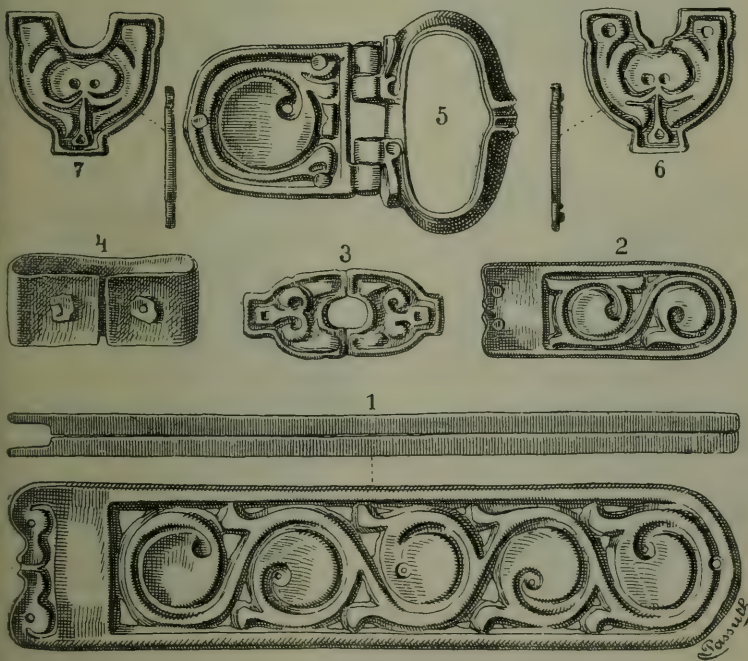

e. sírlelet. $^2/_3$ n.

PUSZTA-SZENT-ERZSÉBETI SÍRMEZŐ (BARANYA M.).

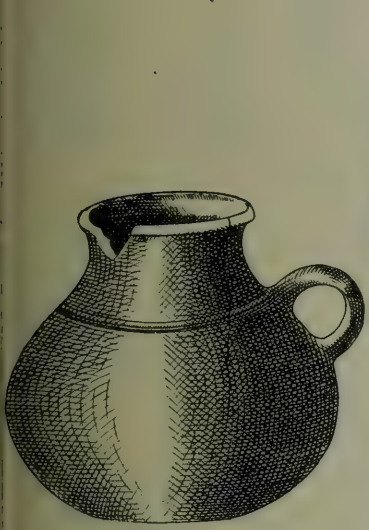

1

2.

3.

4.

CSERÉPEDÉNYEK A PUSZTA-SZENT-ERZSÉBETI SÍRMEZŐRŐL. cca $^{1}/_{2}$ n.

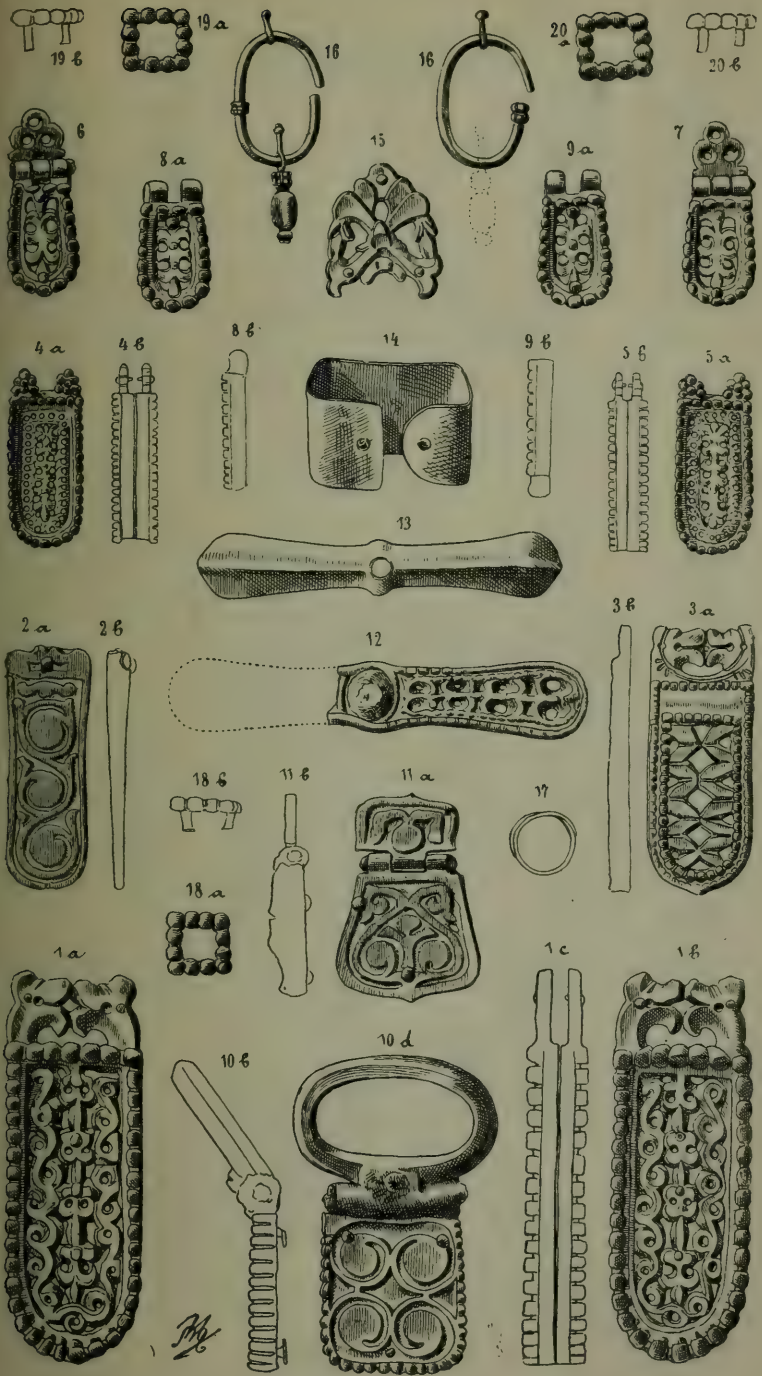

BUDAPESTI LÓVERSENYTÉRI SÍRLELETEK. $^{2}/_{3}$ n.

BUDAPESTI LÓVERSENYTÉRI SÍRLELETEK. 2/3 n.

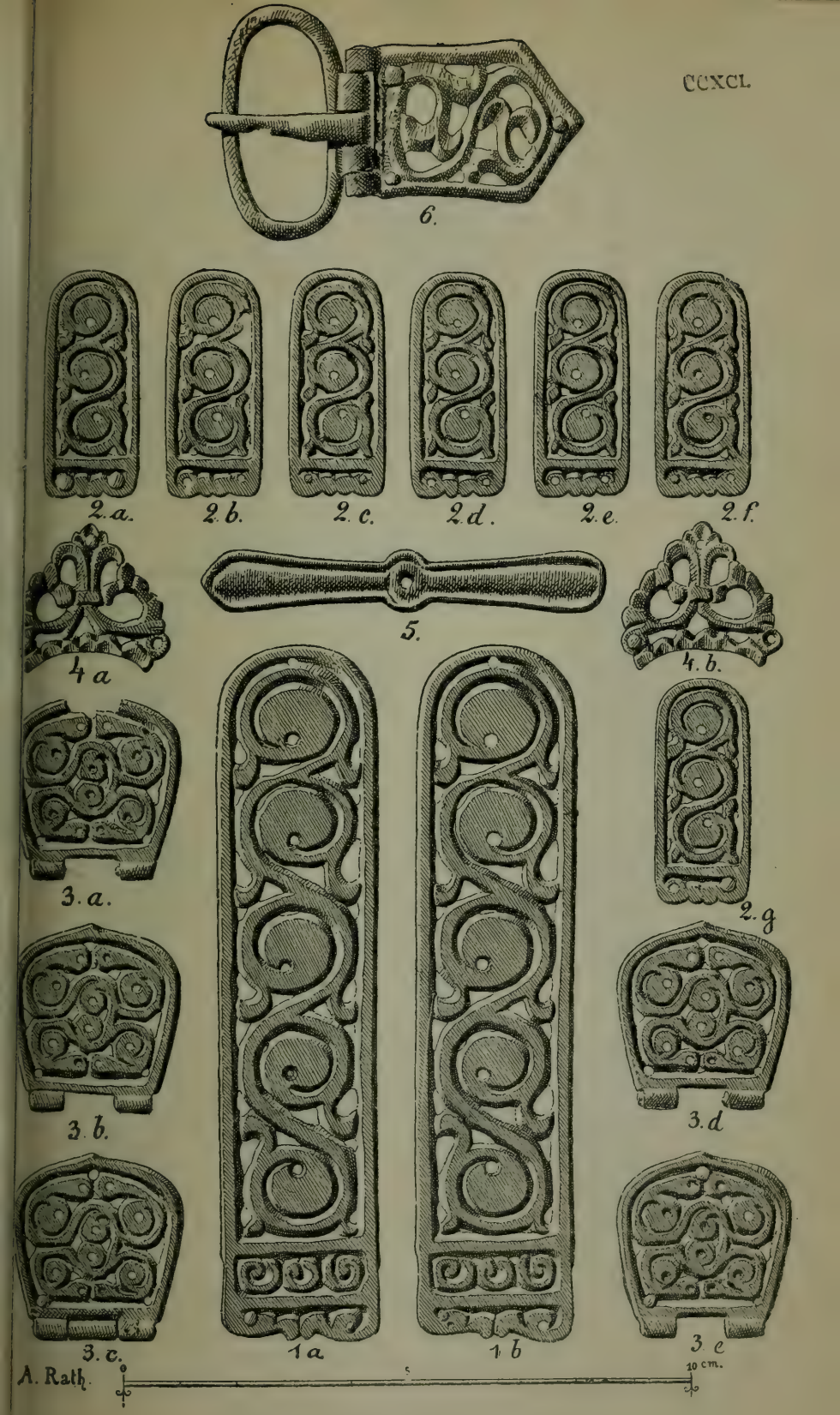

KRUNGLI SÍRLELET (STIRIA). cca $^{1}/_{1}$ n.

A gráczi muzeumban: ott készült rajz szerint.

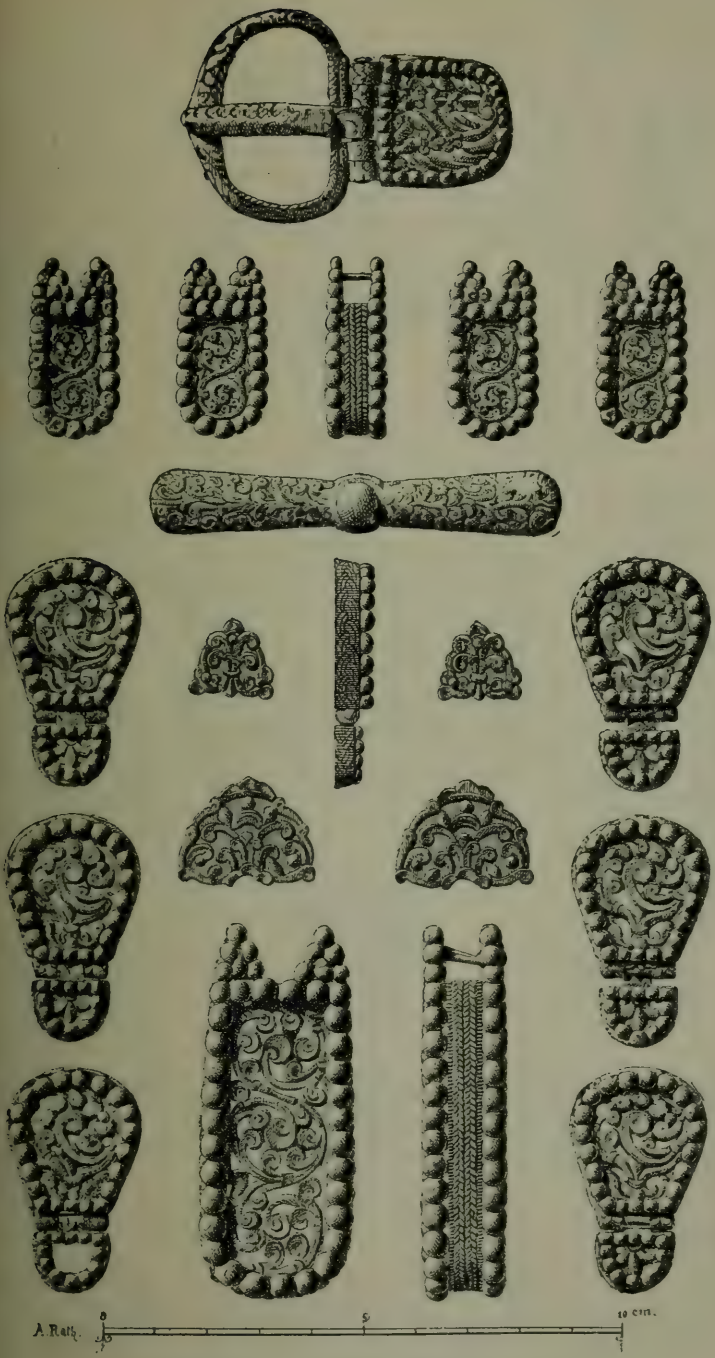

HOHENBERGI SÍRLELET (STIRIA). cca 3/4 n.
A gráczi muzeumban; ott készült rajz szerint.

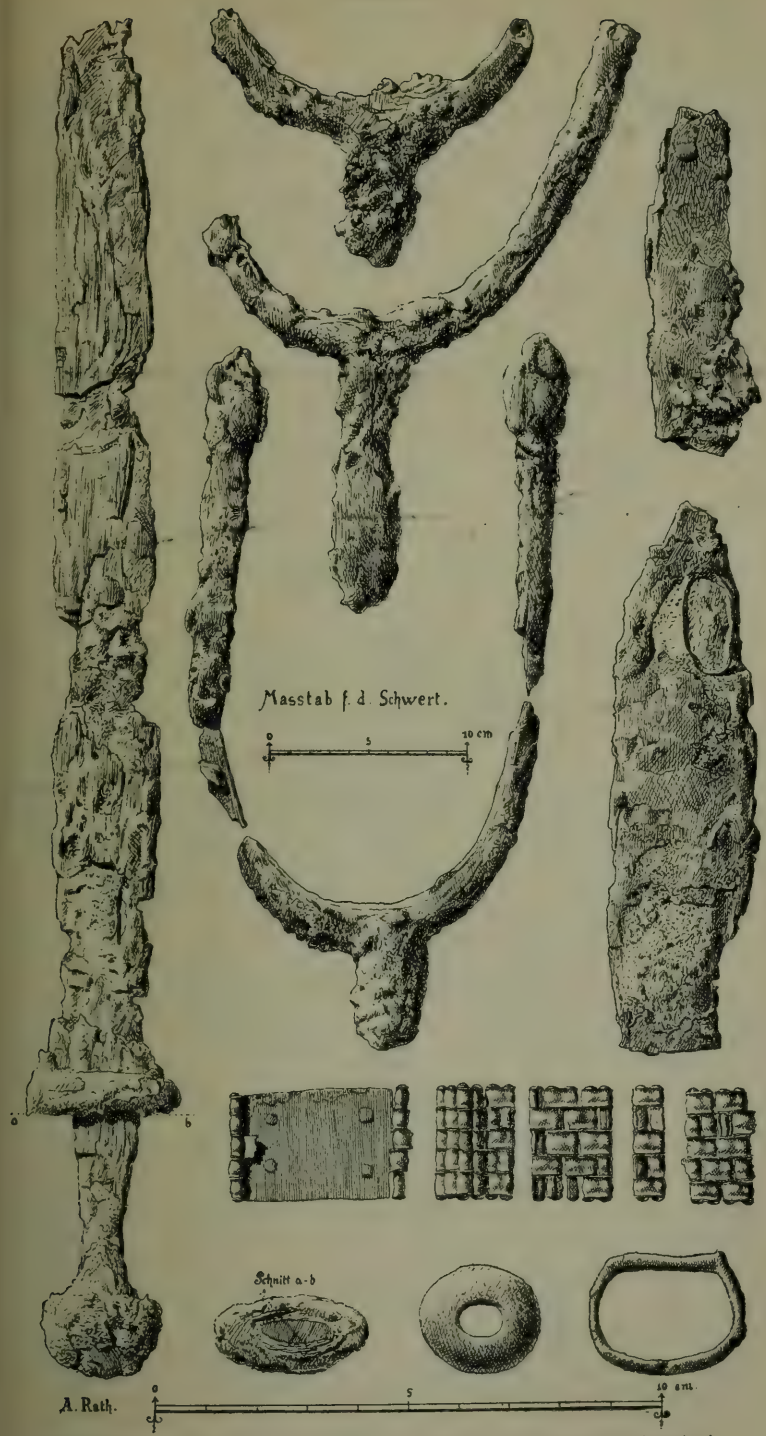

HOHENBERGI SÍRLELET (STIRIA). cca $^2/_3$ n. (kivéve a kardot).
A gráczi muzeumban; ott készült rajz szerint.

REGÖLYI TEMETŐ (TOLNA M.). $^1/_2$ n.

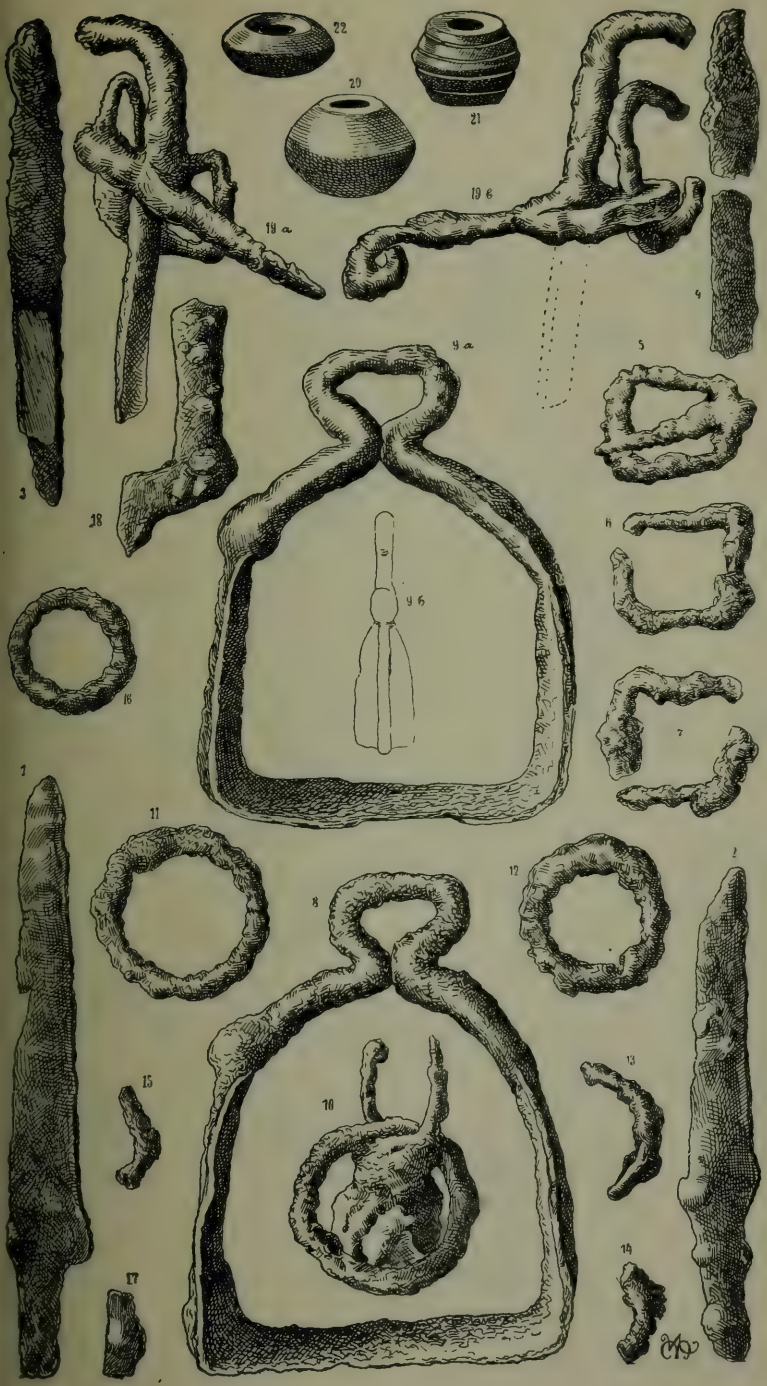

REGÖLYI TEMETŐ (TOLNA M.). $^{1}/_{2}$ n.

5. sír. $^2/_3$ n.

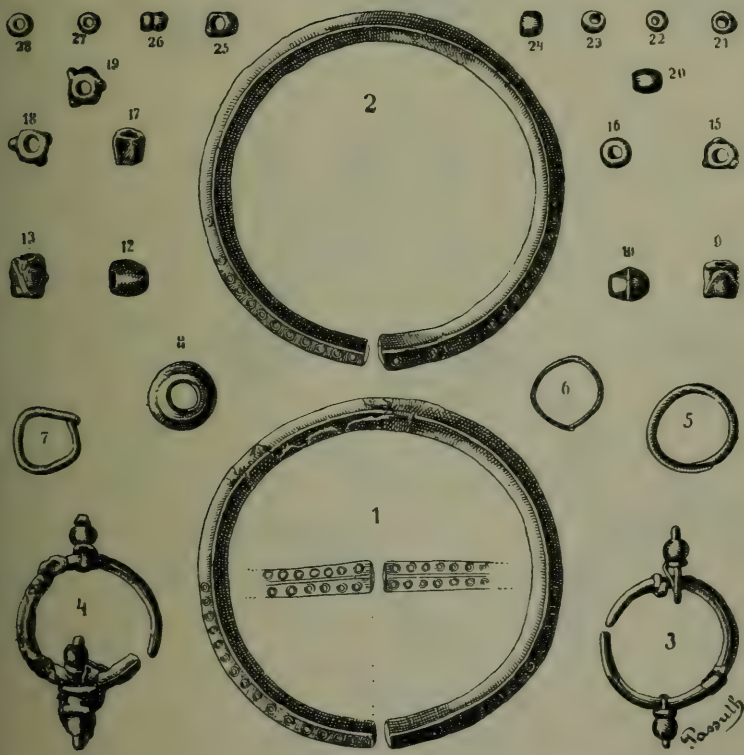

6. sír. $^2/_3$ n.

REGÖLYI TEMETŐ (TOLNA M.).
5. és 6. sír.

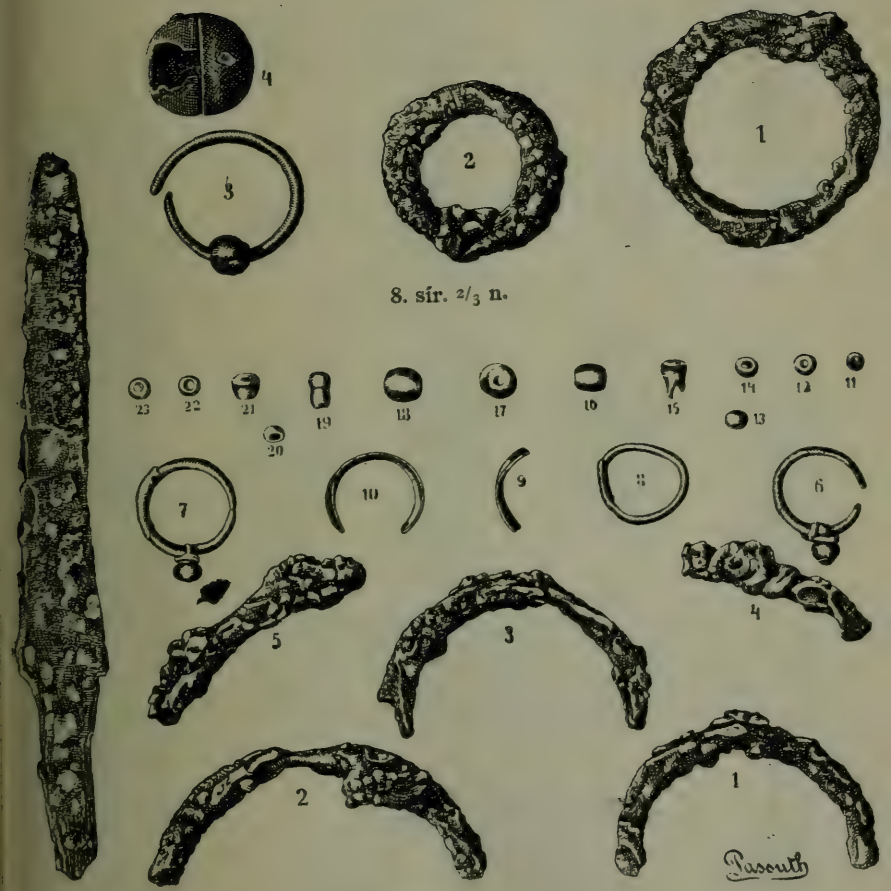

REGÖIYI TEMETŐ (TOLNA M.).
7. és 8. sír.

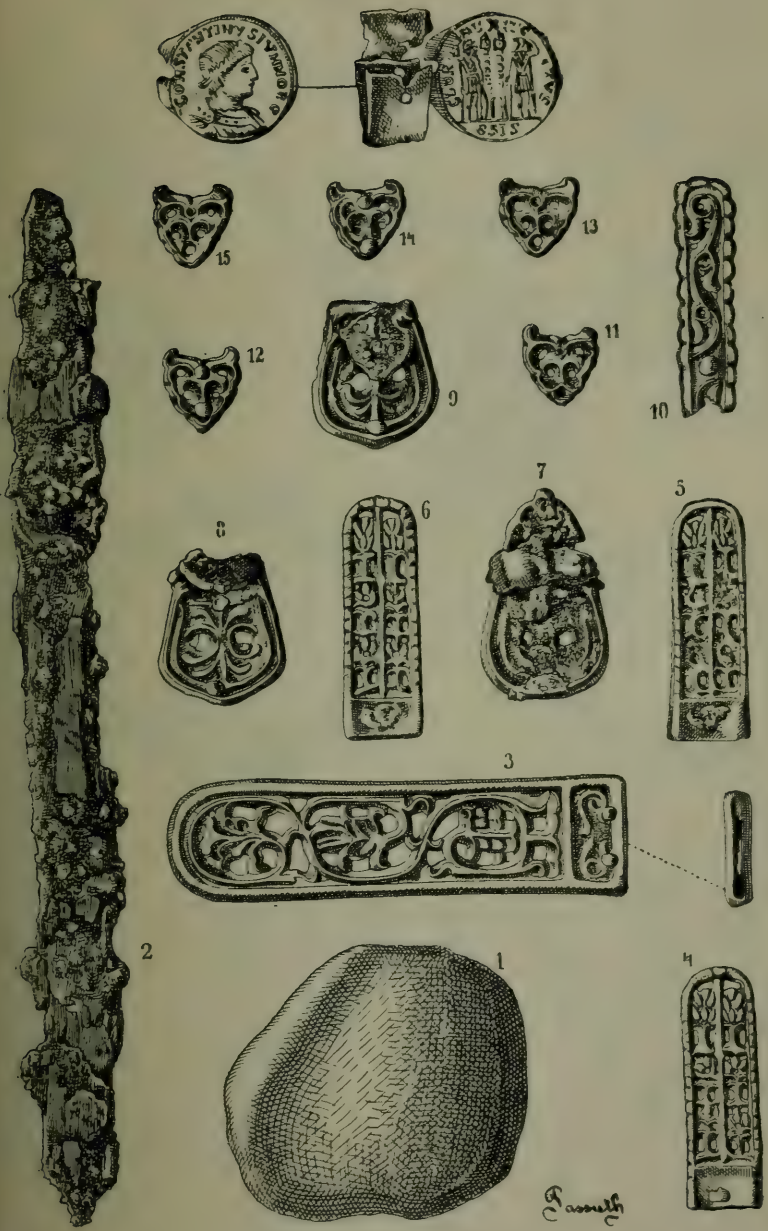

12. sír. $^{2}/_{3}$ n.

REGÖLYI TEMETŐ (TOLNA M.).

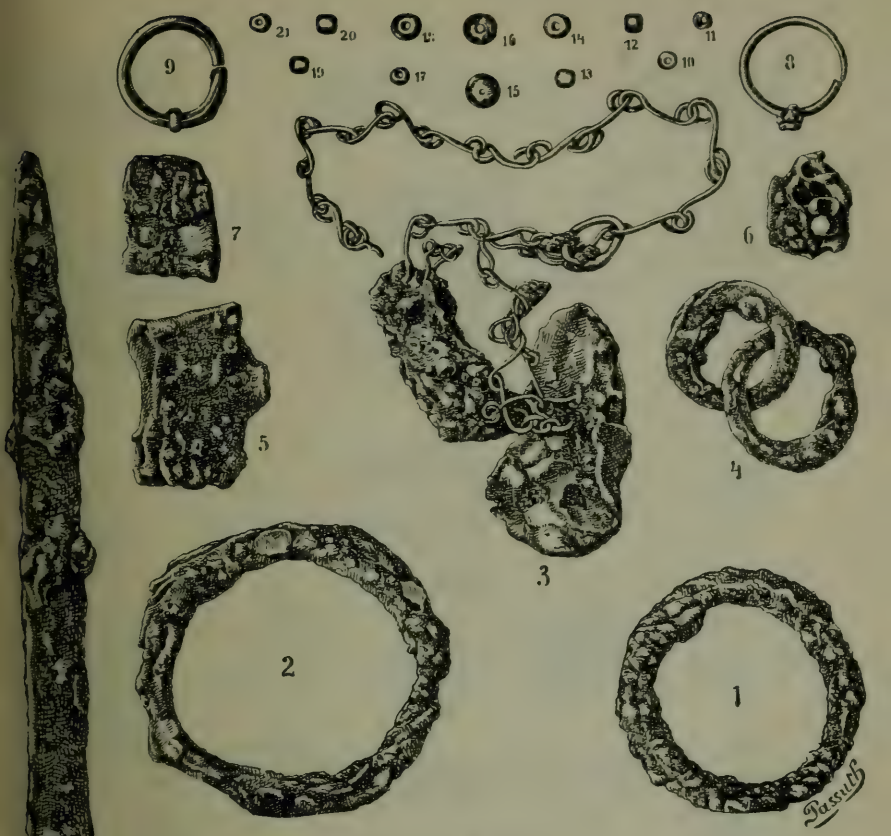

13. sír $^{2}/_{3}$ n.

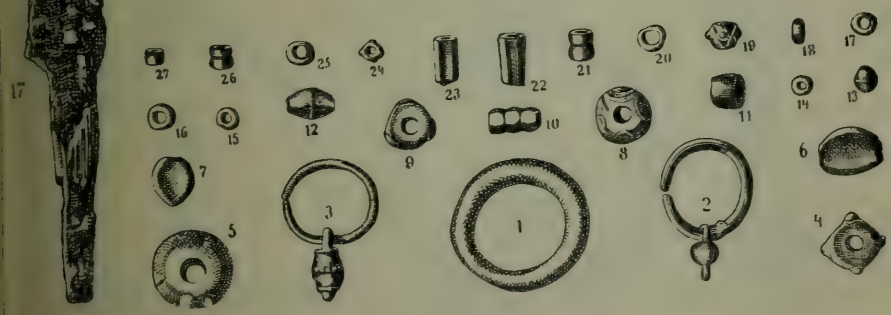

16. sír. $^{2}/_{3}$ n.

REGÖLYI TEMETŐ (TOLNA M.).
13. és 16. sír.

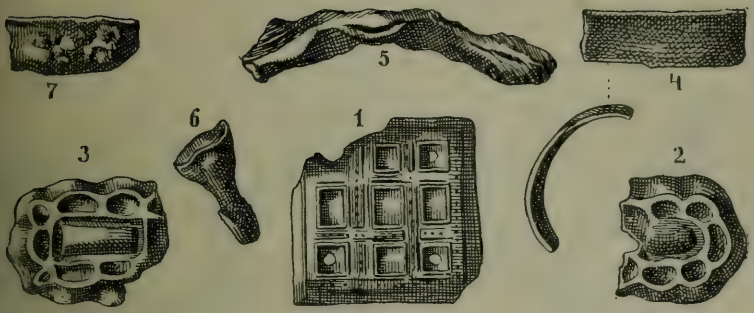

A. 1/1 n.

18. sír. *B.* 1/3 n.

REGÖLYI TEMETŐ (TOLNA M.).

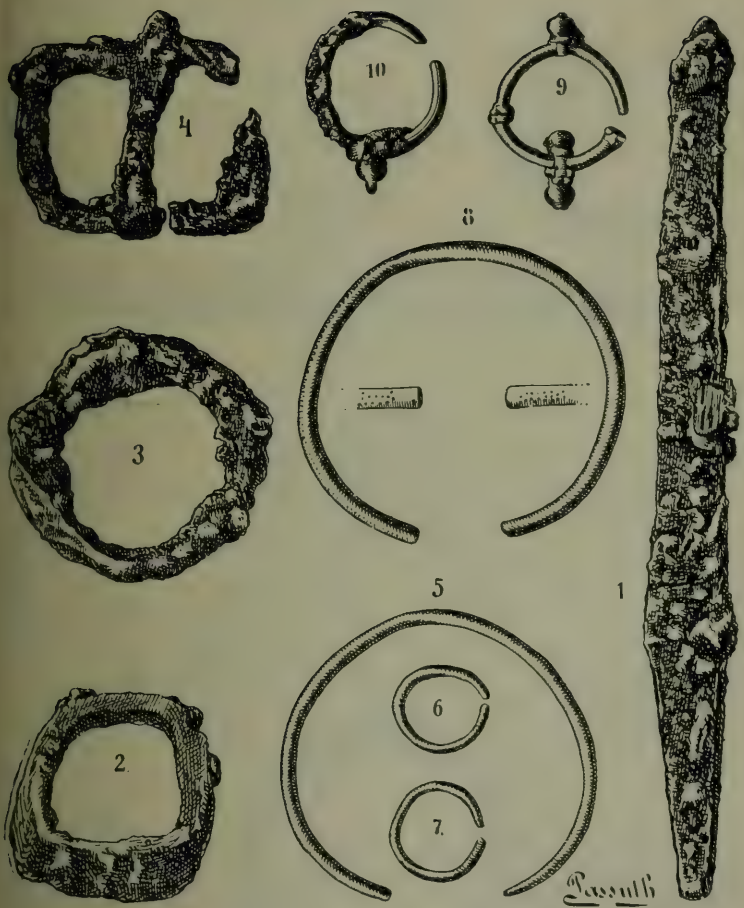

20. sír. $^2/_3$ n.

REGÖLYI TEMETŐ (TOLNA M.).

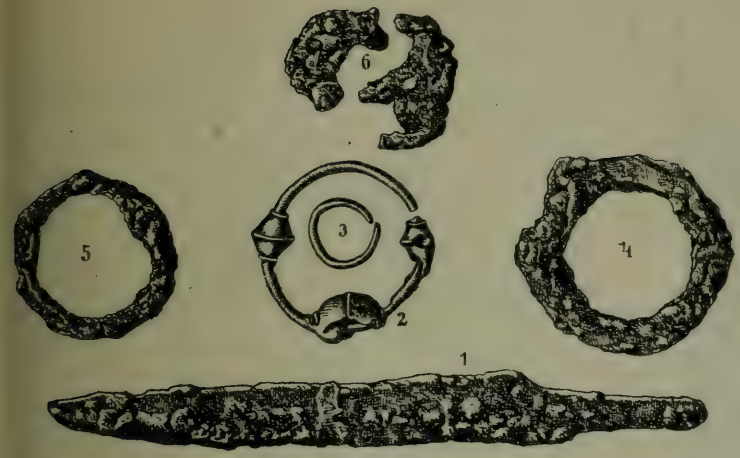

21. sír $^1/_2$ n.

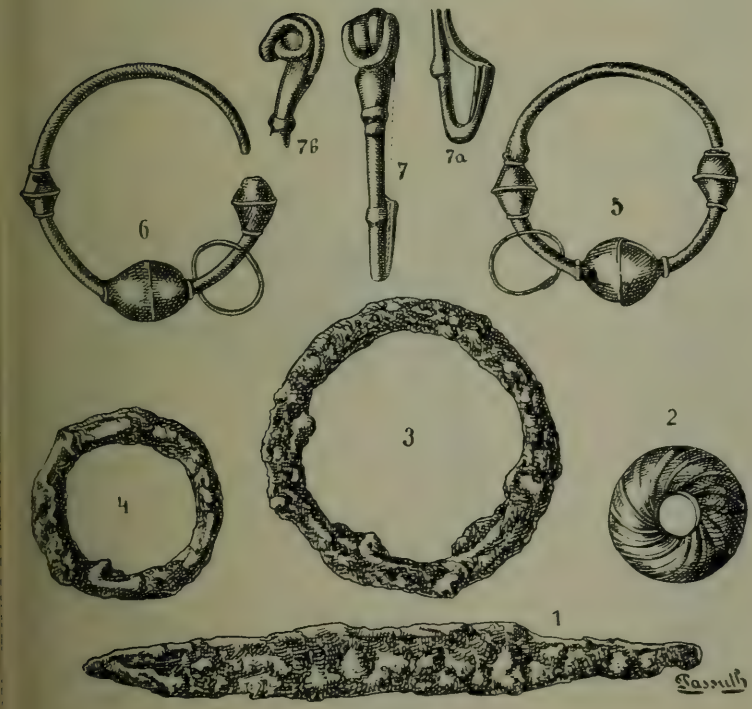

22. sír. $^2/_3$ n.

REGÖLYI TEMETŐ (TOLNA M.).
21. és 22. sír.

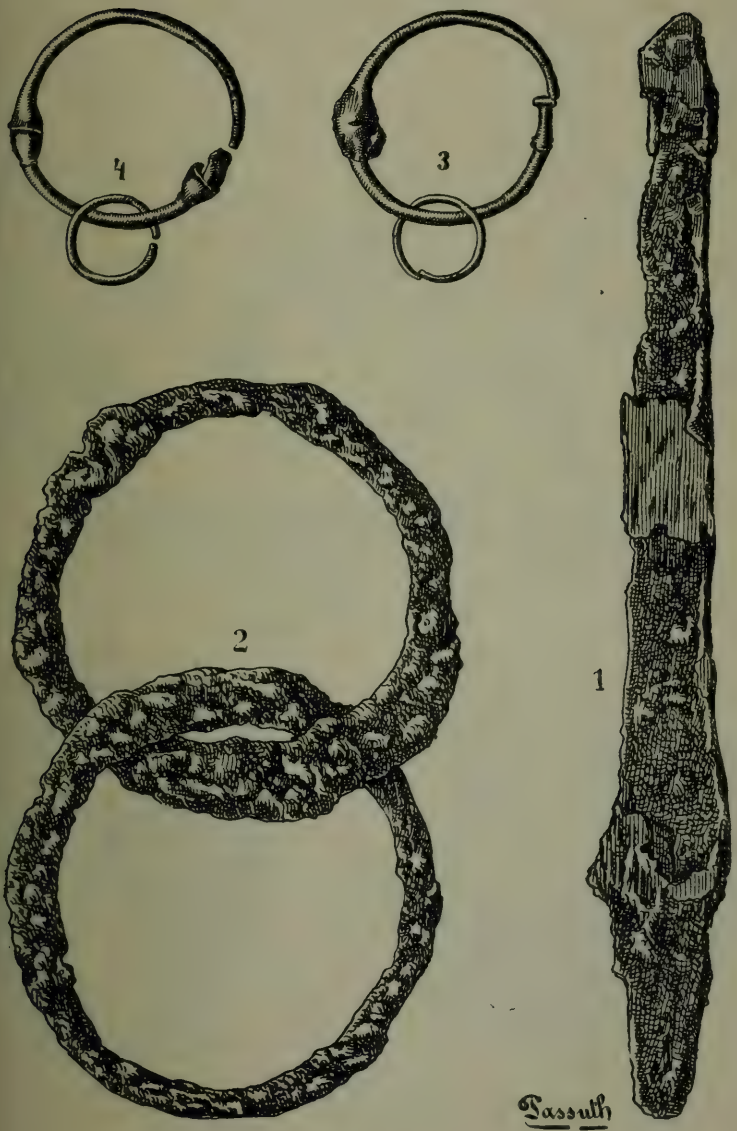

23. sír. $^2/_3$ n.

REGÖLYI TEMETŐ (TOLNA M.).

CCCIV.

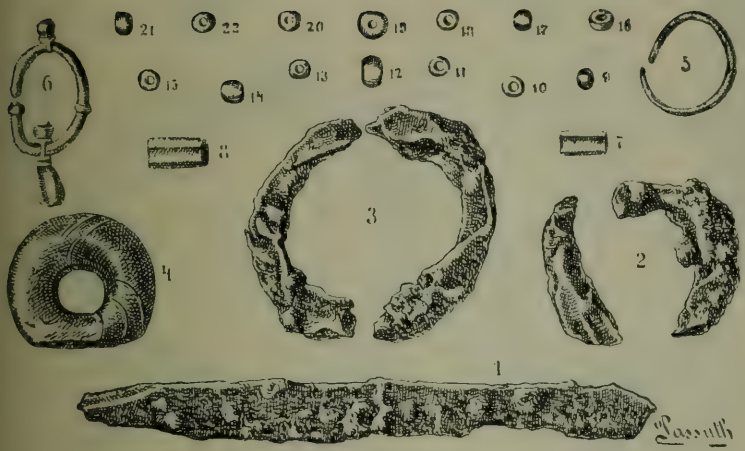

24. sír. $^{2}/_{3}$ n.

cca $^{1}/_{3}$ n.

cca $^{1}/_{3}$ n.

REGÖLYI TEMETŐ (TOLNA M.).

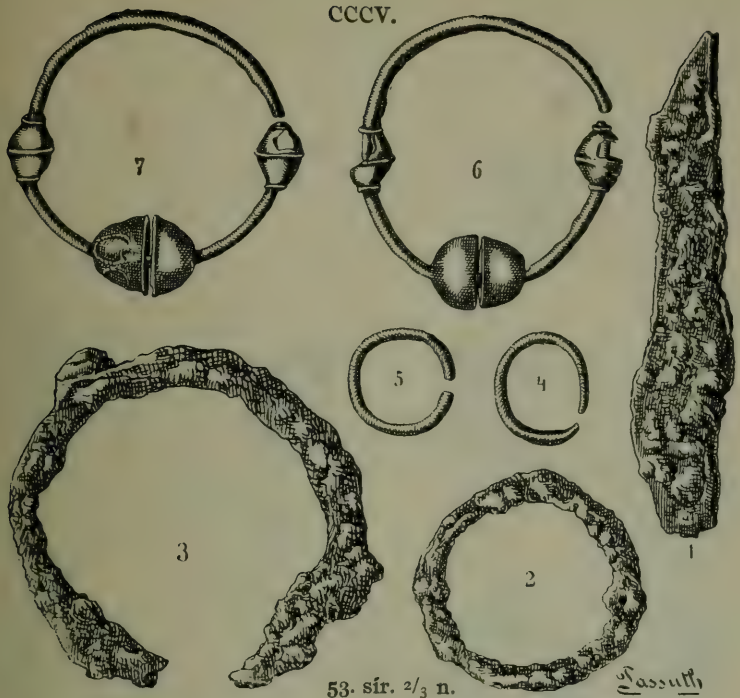

53. sír. 2/3 n.

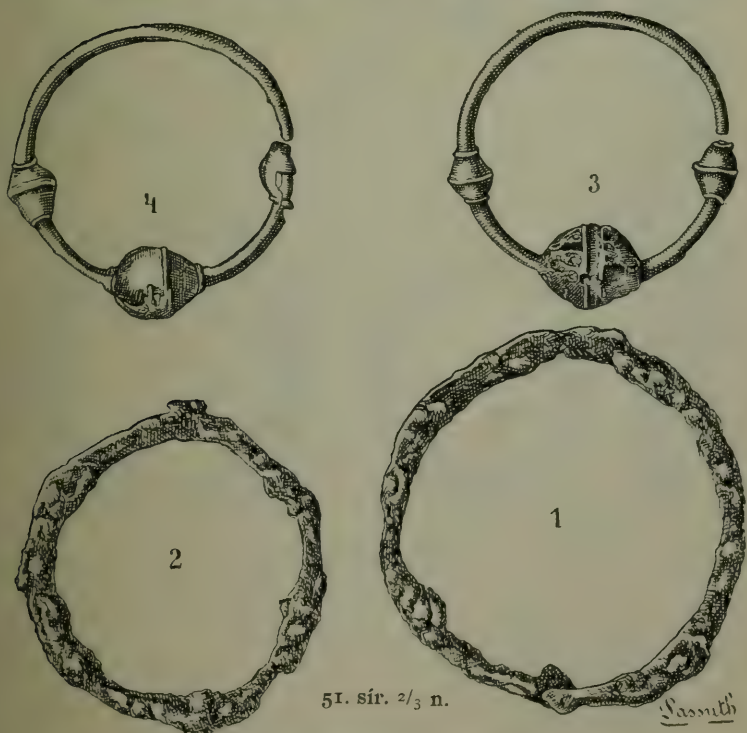

51. sír. 2/3 n.

REGÖLYI TEMETŐ (TOLNA M.).

51. és 53. sír.

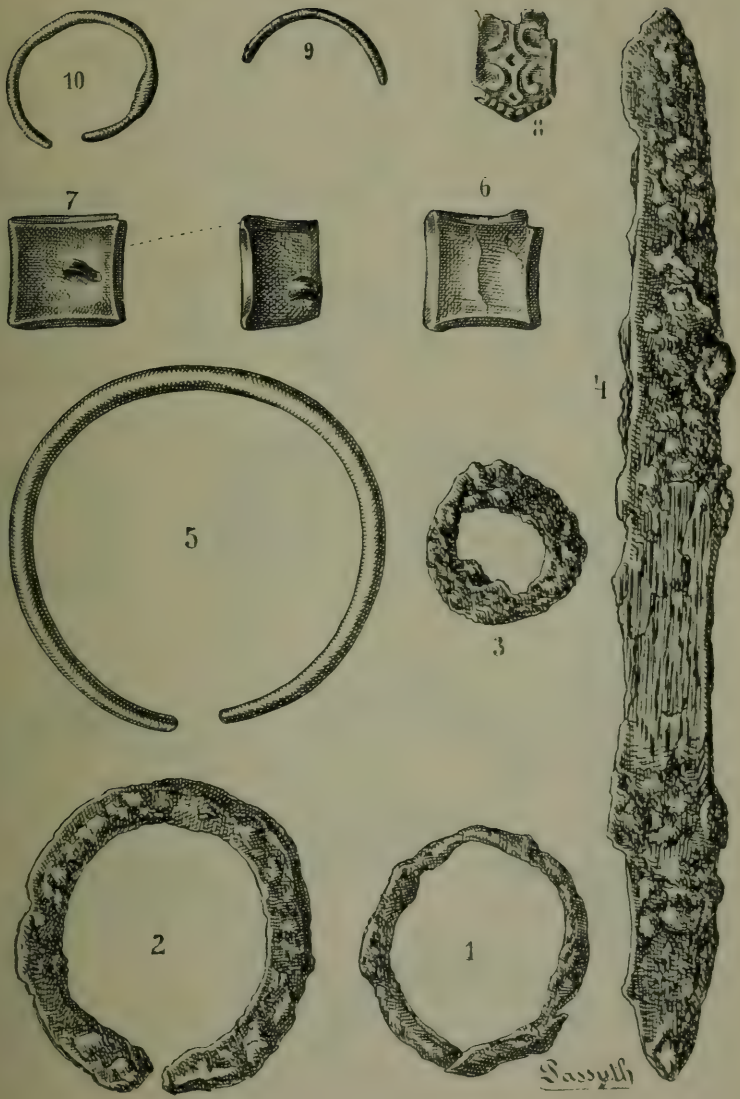

54. sír. $^{2}/_{3}$ n.

REGÖLYI TEMETŐ (TOLNA M.).

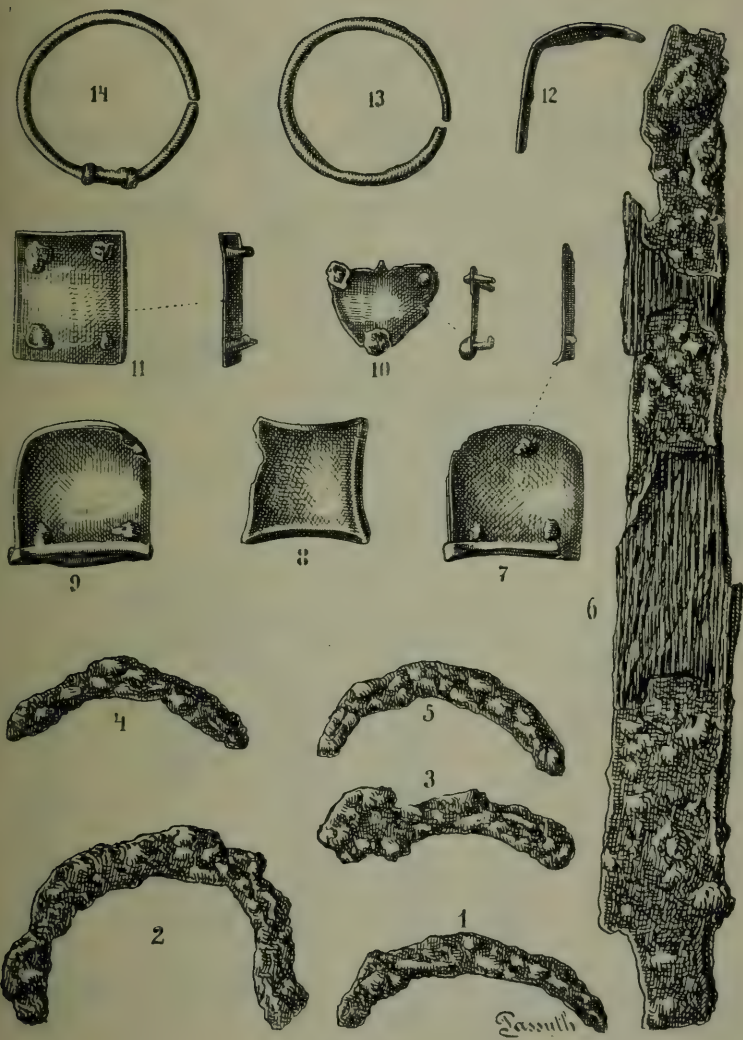

57. sír. $^{2}/_{3}$ n.

REGÖLYI TEMETŐ (TOLNA M.).

62. sír. $^1/_3$ n.

REGÖLYI TEMETŐ (TOLNA M.).

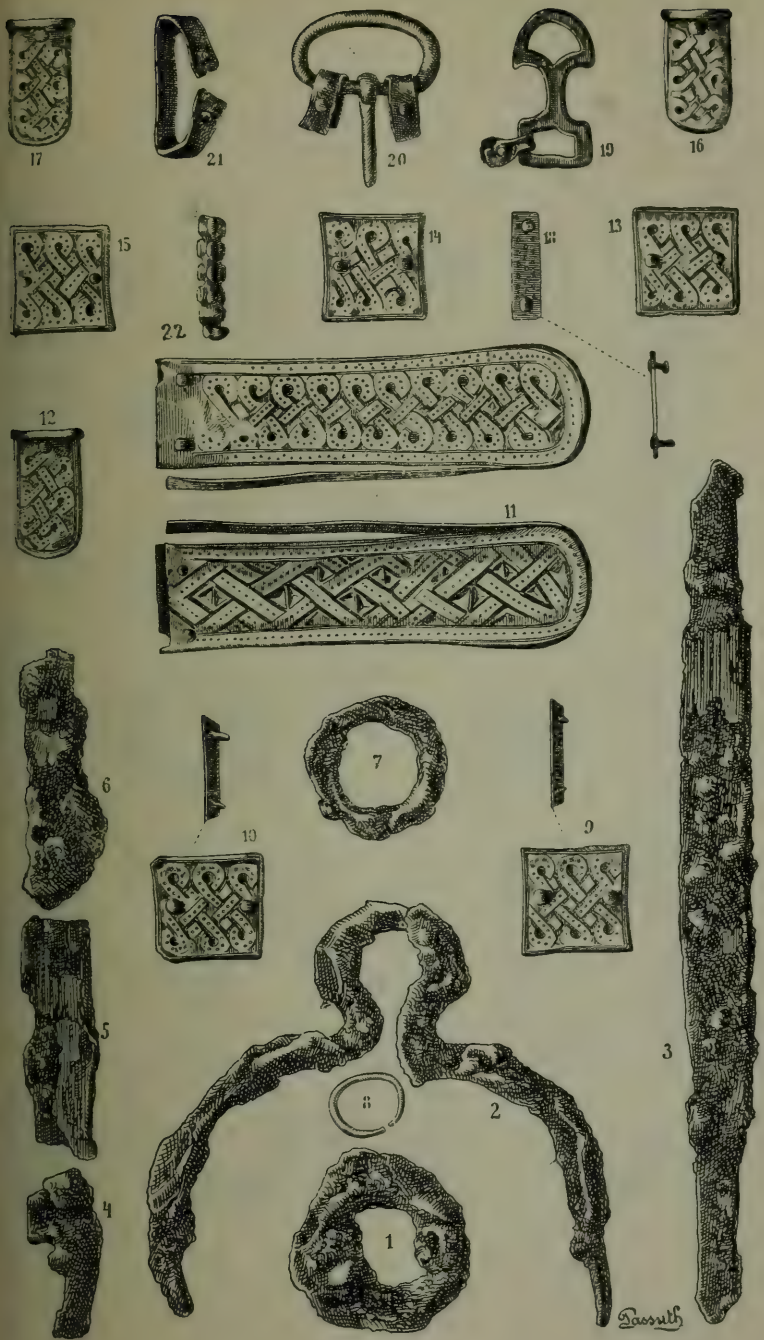

63. sír. 1/2 n.

REGÖLYI TEMETŐ (TOLNA M.).

84. és 85. sír. $^{2}/_{3}$ n.

BEGÖLYI TEMETŐ (TOLNA M.).

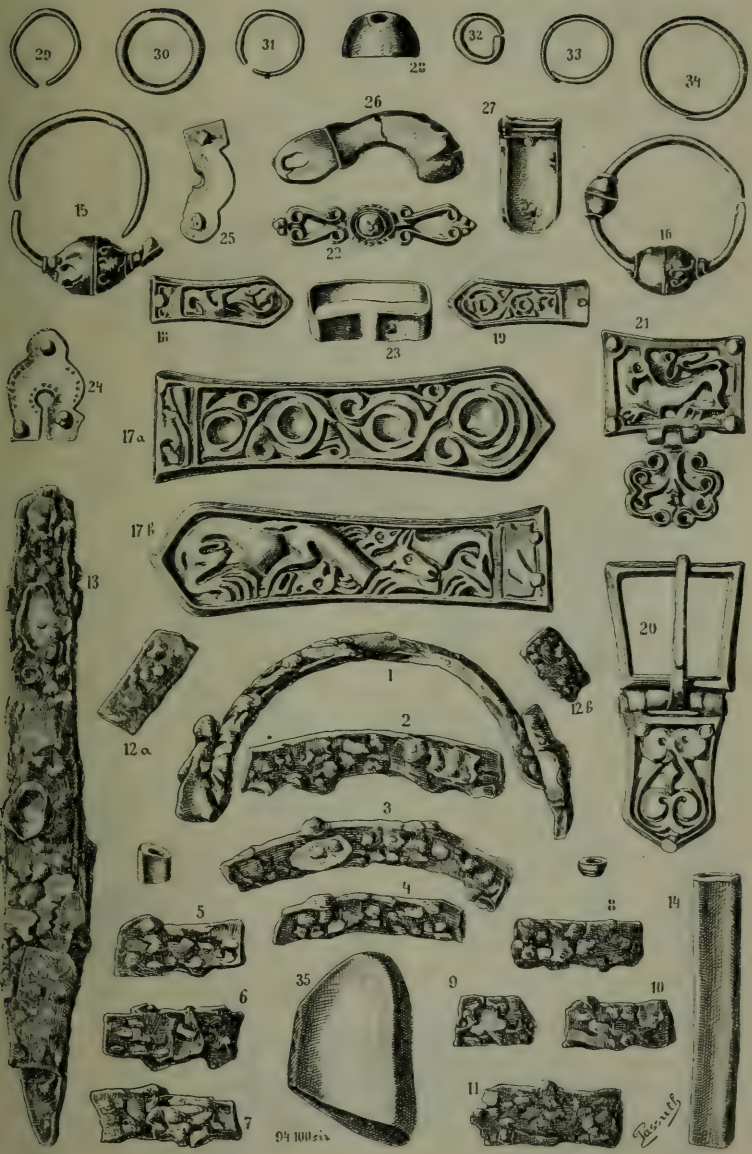

94—100. sír. 1/2 n.

REGÖLYI TEMTEŐ (TOLNA M.).

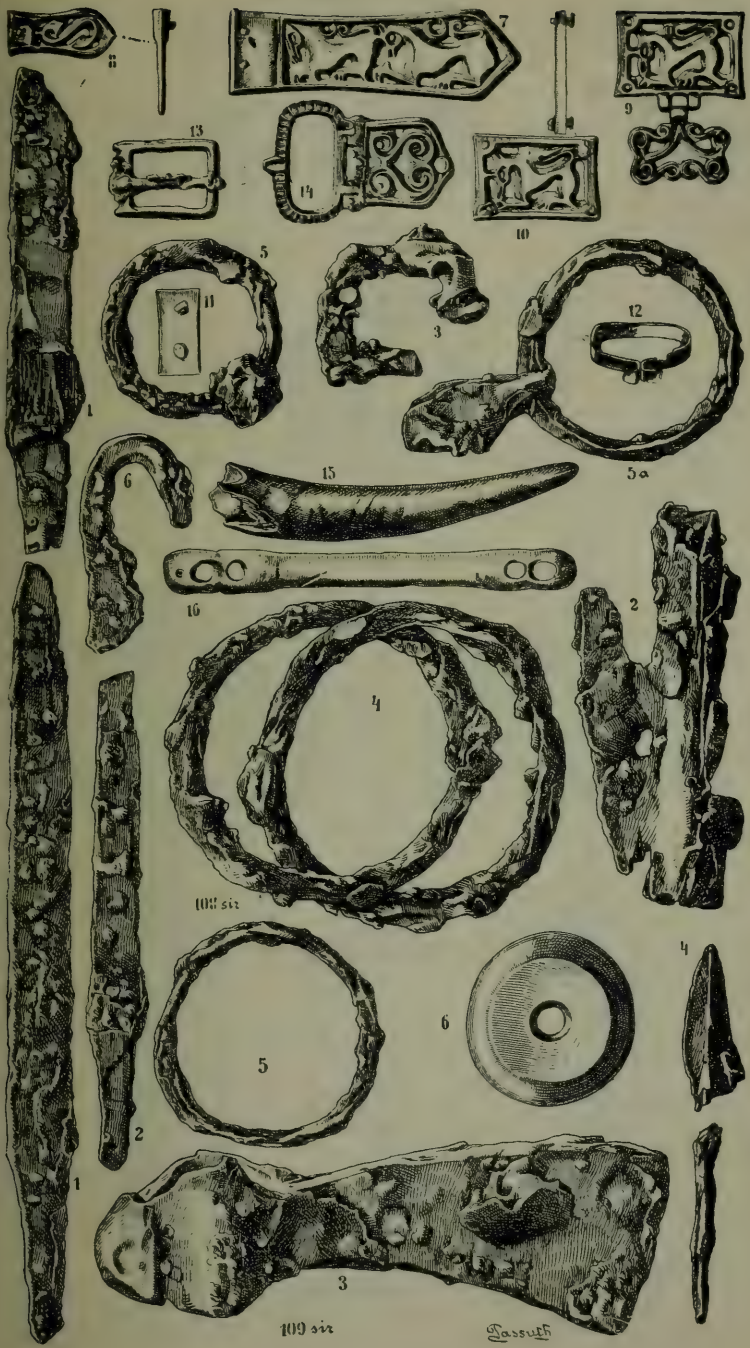

108. és 109. sír. $^1/_2$ n.

REGÖLYI TEMETŐ (TOLNA M.).

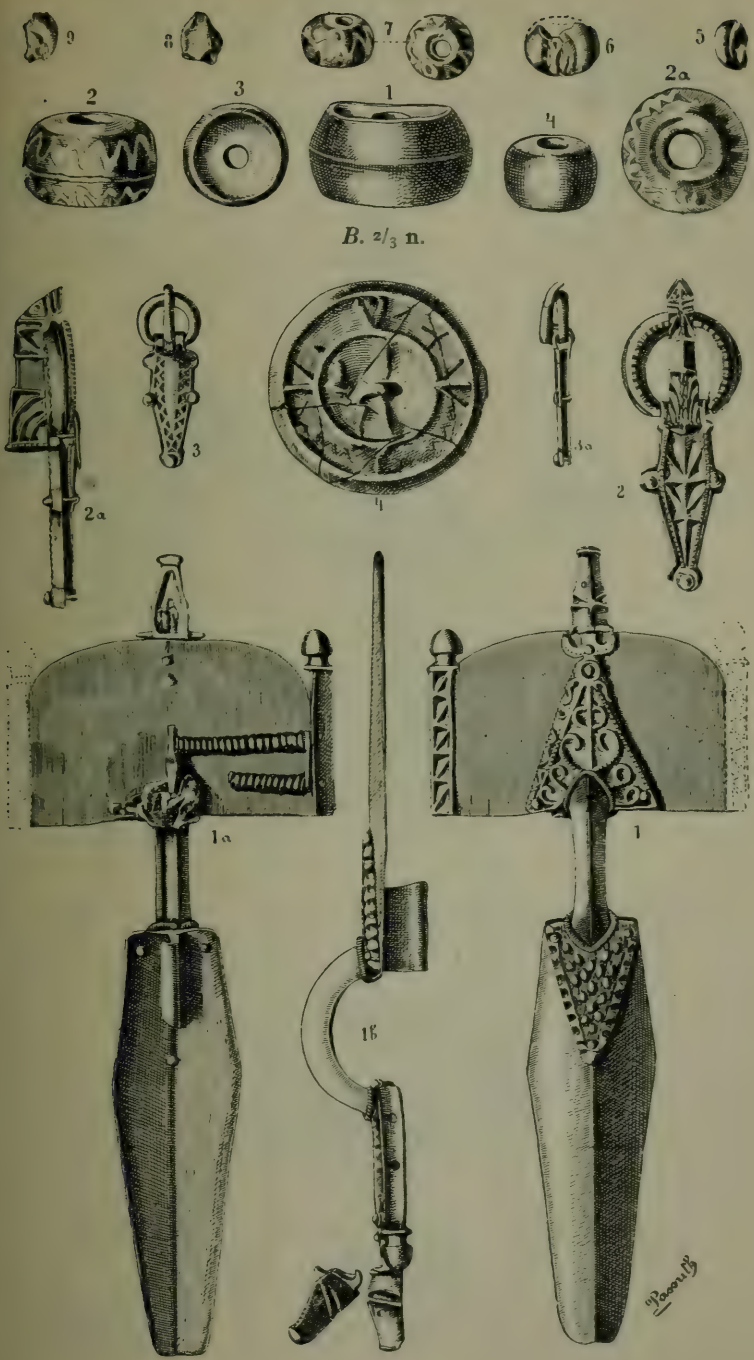

B. 2/3 n.

A. 1/2 n.

MEZŐKASZONYI SÍRLELET (BEREG M.).

1. sz. 2/3 n.

2. sz. 2/3 n.

3. sz. 2/3 n.

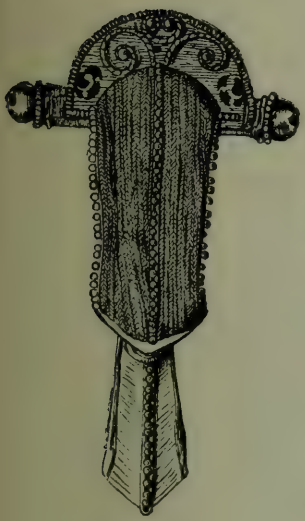

8. sz. 2/3 n.

7. sz. 2/3 n.

9. sz. 3/4 n.

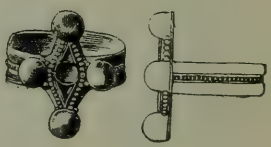

10. sz. 3/4 n.

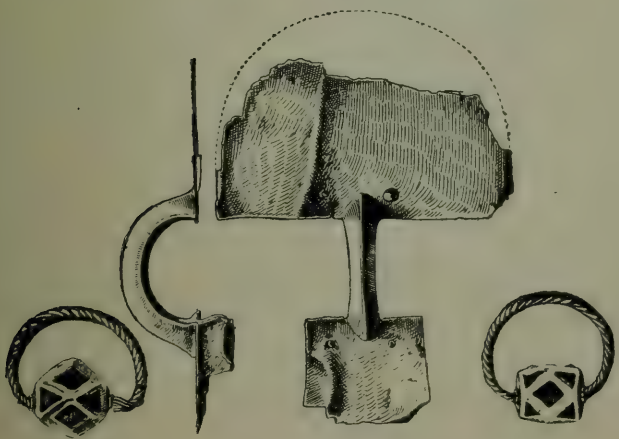

5. sz. 2/3 n. 4. sz. 2/3 n. 6. sz. 2/3 n.

ÉKSZEREK AZ ORSZÁG TÖBB VIDÉKÉRŐL.

3. 1. 2.

SZAMOSUJVÁR-NÉMETI LELET. cca $^4/_5$ n.

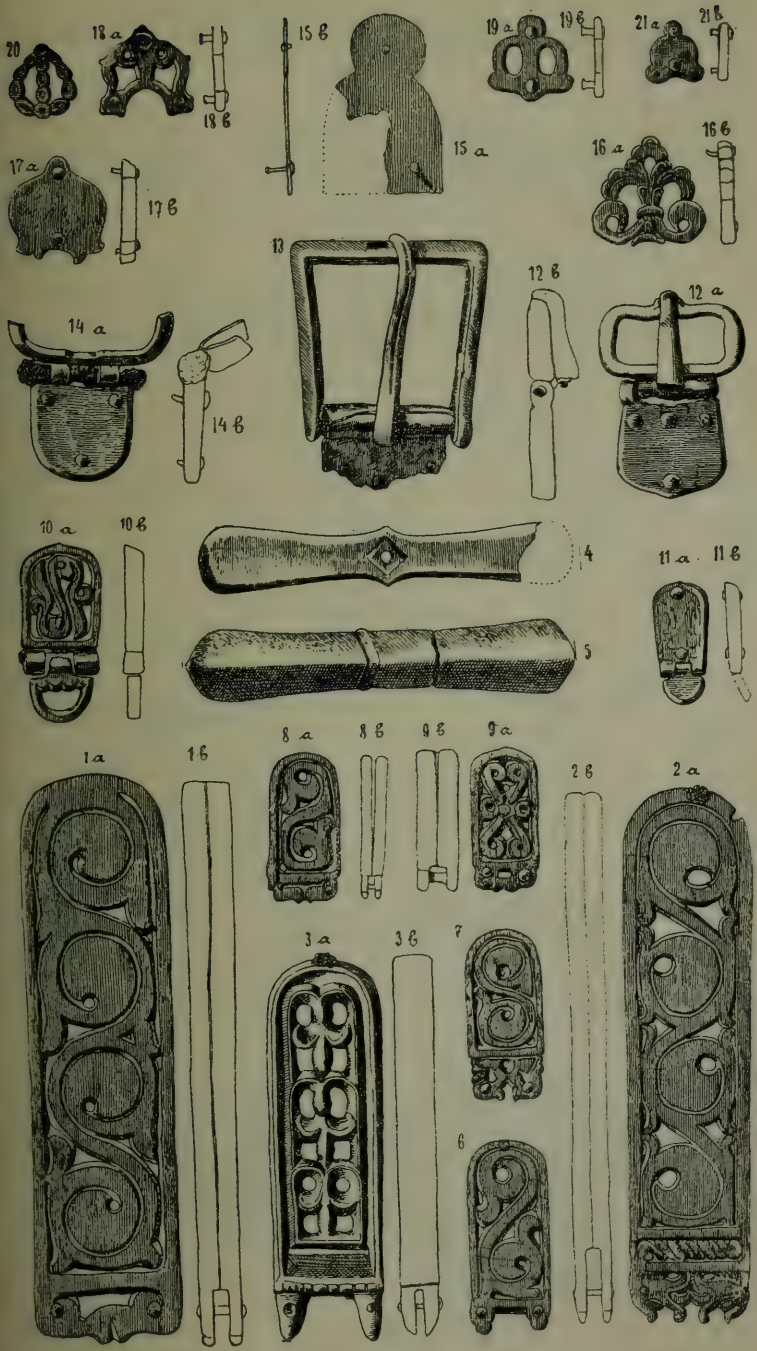

HÓDMEZŐVÁSÁRHELY. TARJÁNVÉGI SÍRMEZŐ. $^{2}/_{3}$ n.

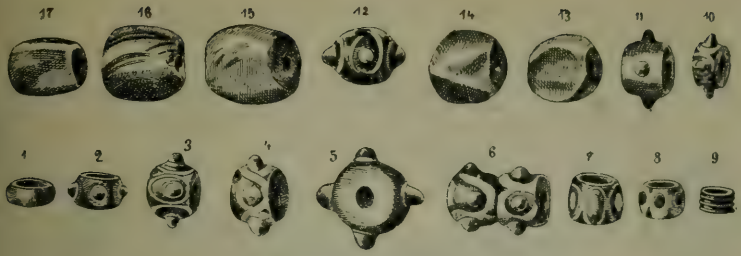

B. üveggyöngyök. $^2/_3$ n.

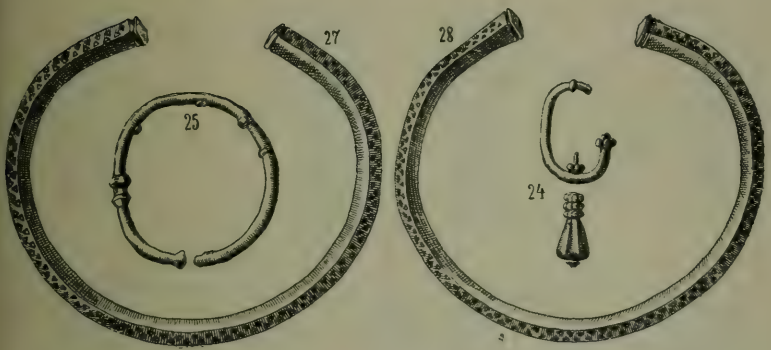

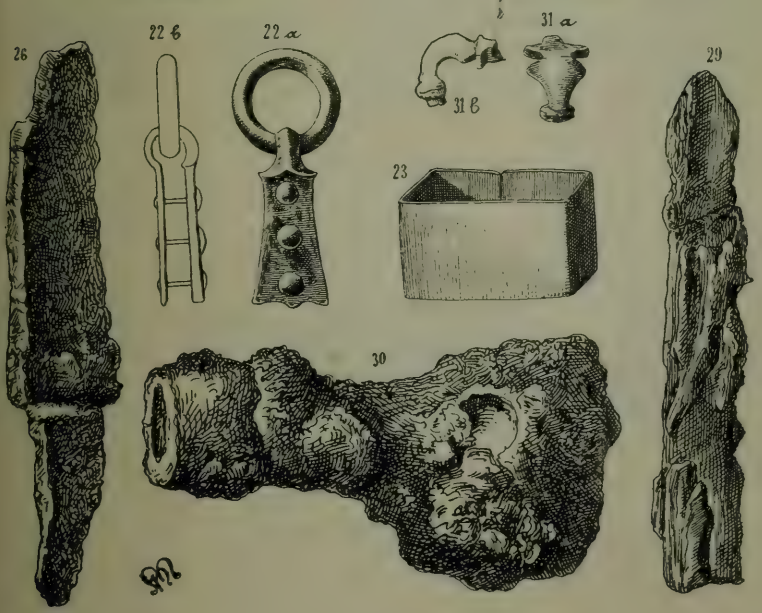

A. $^2/_3$ n.

HÓDMEZŐVÁSÁRHELY. TARJÁNVÉGI SÍRMEZŐ.

VÁCZVIDÉKI LELET. $^{3}/_{4}$ n.

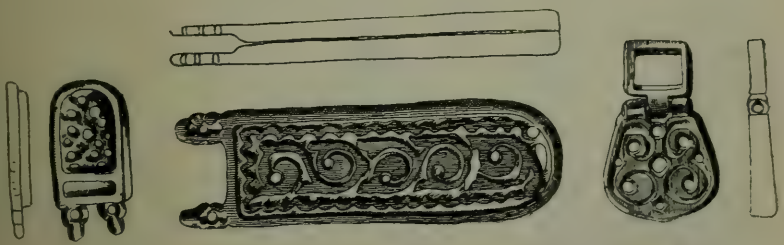

1. 2. 3.

VESZPRÉMI LELET. $^{2}/_{3}$ n.

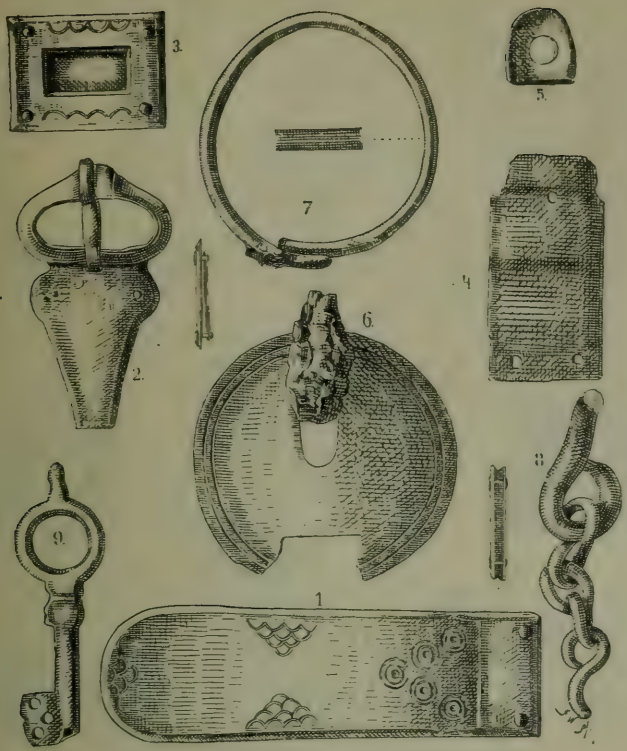

C. NÉMETSÜRÜI SÍRLELET. $^{2}/_{3}$ n.

A. VISKI BRONZKULCS. $^{3}/_{5}$ n.

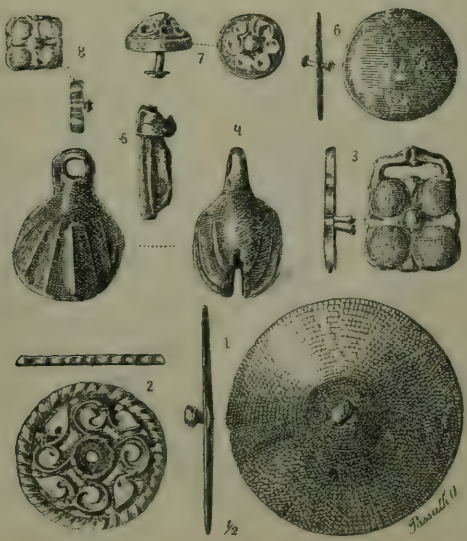

B. PALÁNKAI SÍRLELET. $^{1}/_{2}$ n.

CCCXX.

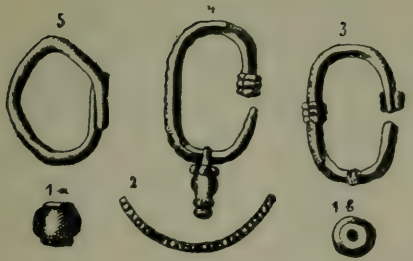

HORGOSI (2. SZ.) SÍRLELET. 5/6 n.

HORGOSI (5. SZ.) SÍRLELET. 5/6 n.

HORGOSI SÍRLELET. 1/2 n. — 1. sz. 1/4 n. — 2. sz. 1/4 n.

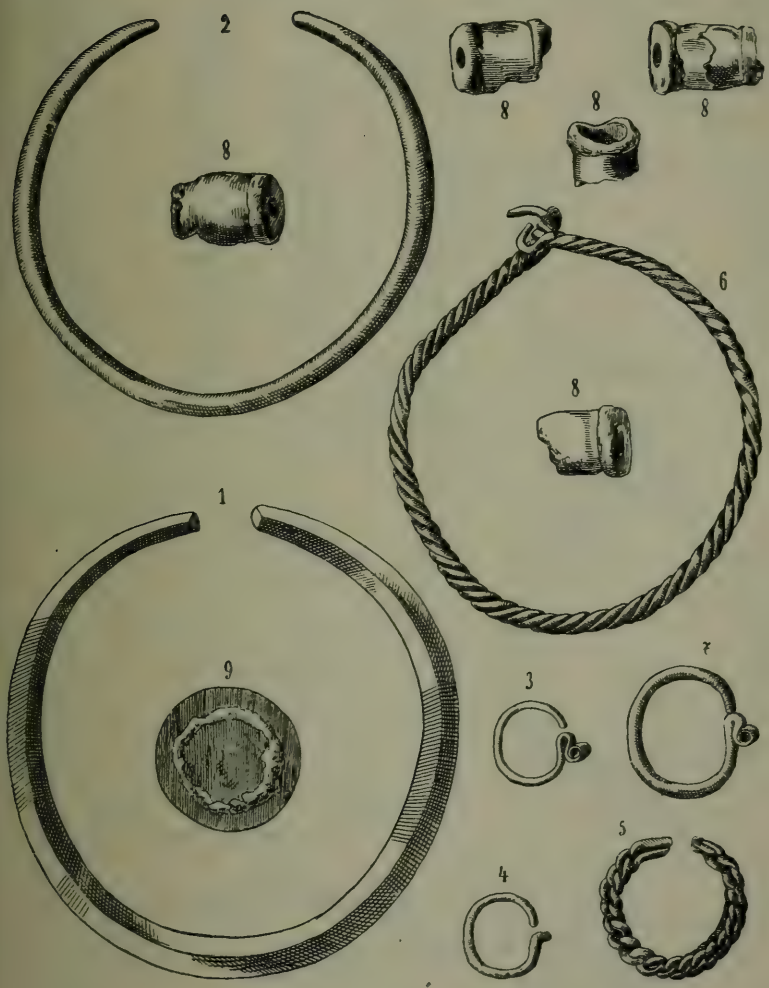

HORGOSI SÍRLELET. cca 5/6 n.

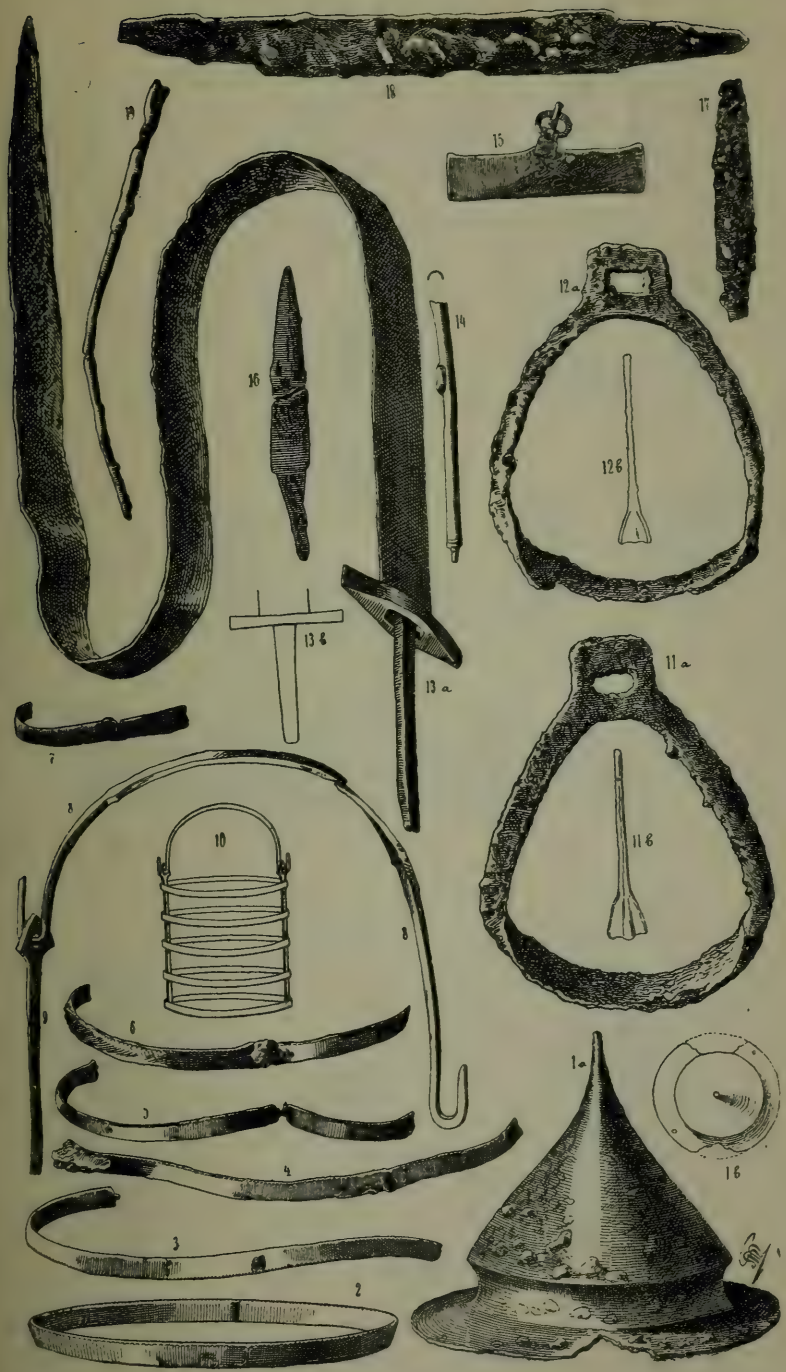

HORGOSI SÍRLELET. 1 : 3 $^{1}/_{2}$ n.

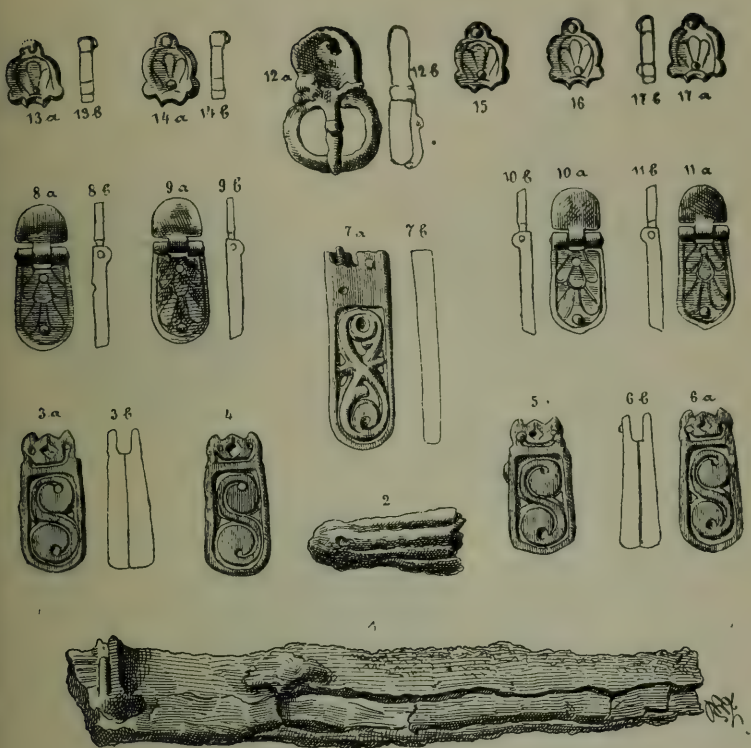

B. 2/3 n.

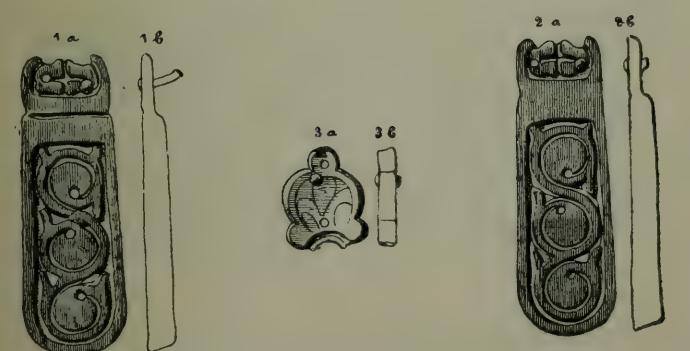

A. 2/3 n.

MEZŐTÚR HARCSÁSZÚGI LELETEK (JÁSZ-N.-KUN-SZOLNOK M.).

1.

2.

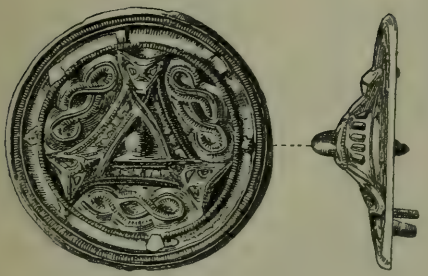

3.

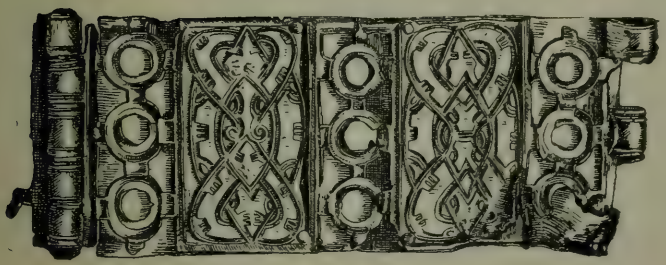

4.

ÉKSZEREK A VI—VIII. SZÁZADBÓL. $^{2}/_{3}$ n.

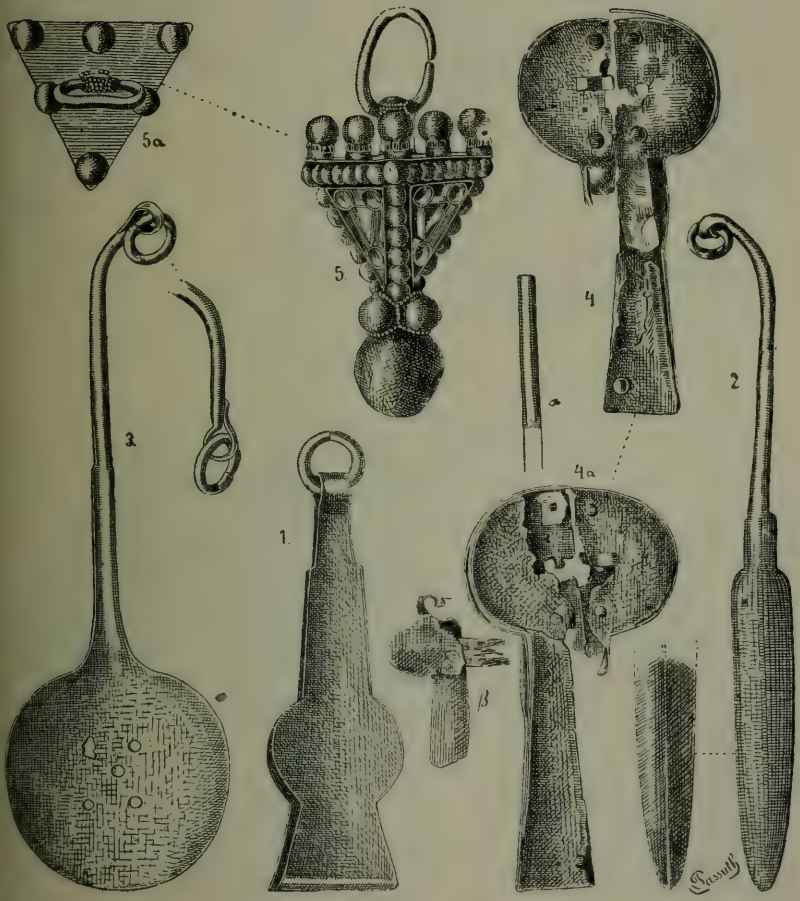

PESZER ADÁCSI LELET (PEST M.). $^{2}/_{3}$ n.

1—3. cca $^1/_4$ n.

5. cca $^1/_3$ n.

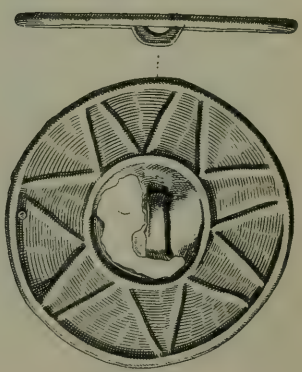

4. $^1/_2$ n.

CSÖKMŐI LELET (BIHAR M.).

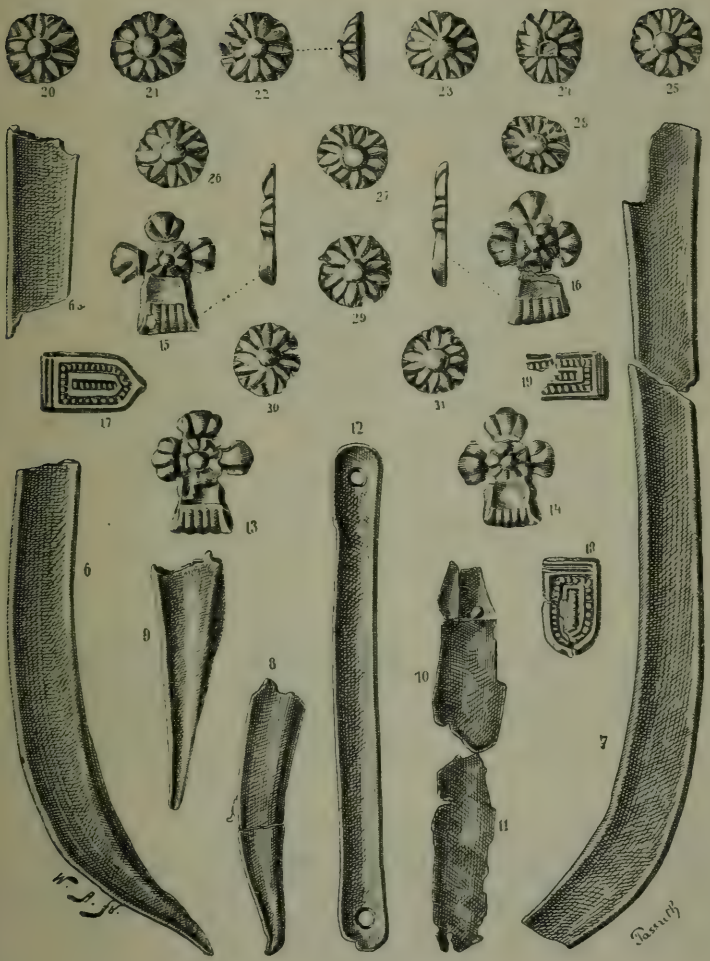

ÁRTÁNDI SÍRLELET. 1/2 n.

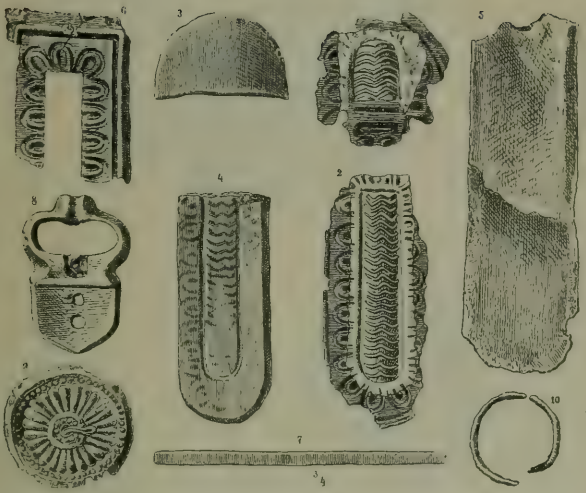

TISZAESZLÁRI SINKAHEGYI LELETEK (SZABOLCS M.). $^{2}/_{3}$ n.

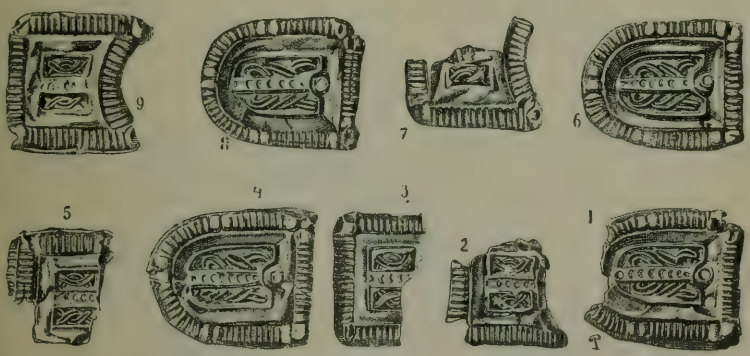

RÉKASI SÍRLELET (HEVES M.). $^{2}/_{3}$ n.

II.
ZAESZLÁRI KARD.
cca $^{1}/_{5}$ n.

a.

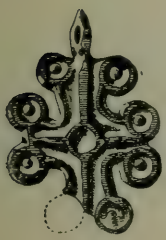

c.

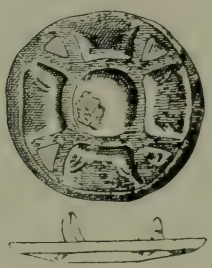

d.

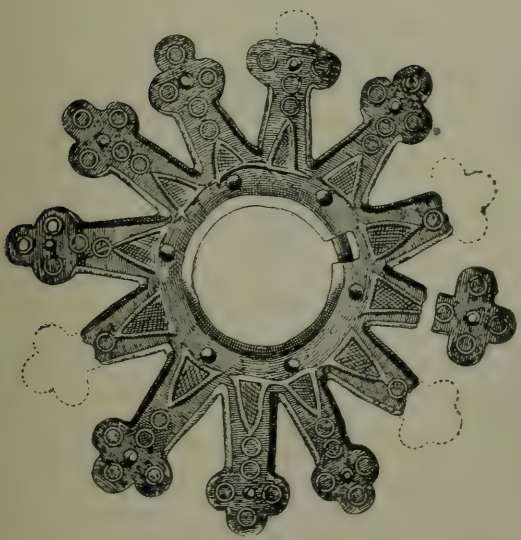

b.

DETTAI ÉKSZEREK. $^{3}/_{4}$ n.

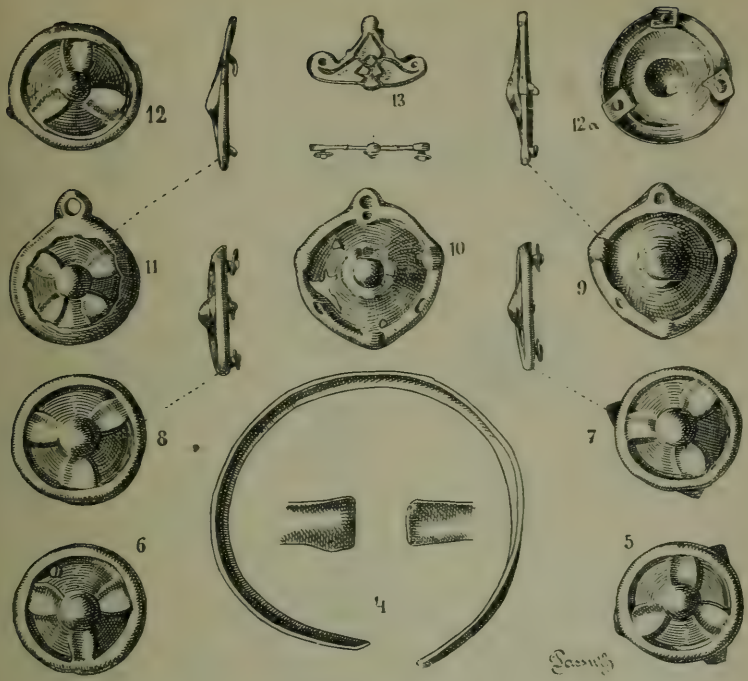

KIS TENGELICZI LELET (TOLNA M.) $^{2}/_{3}$ n.

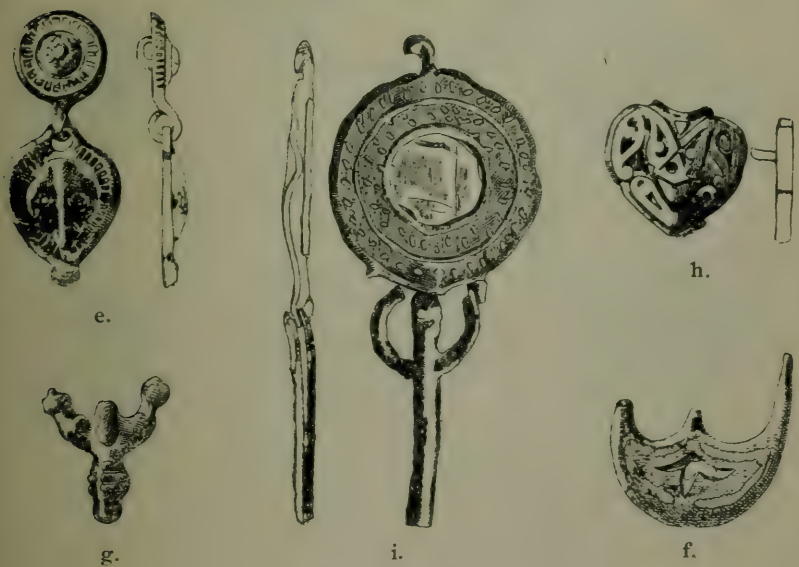

DETTAI LELET. $^{3}/_{4}$ n.

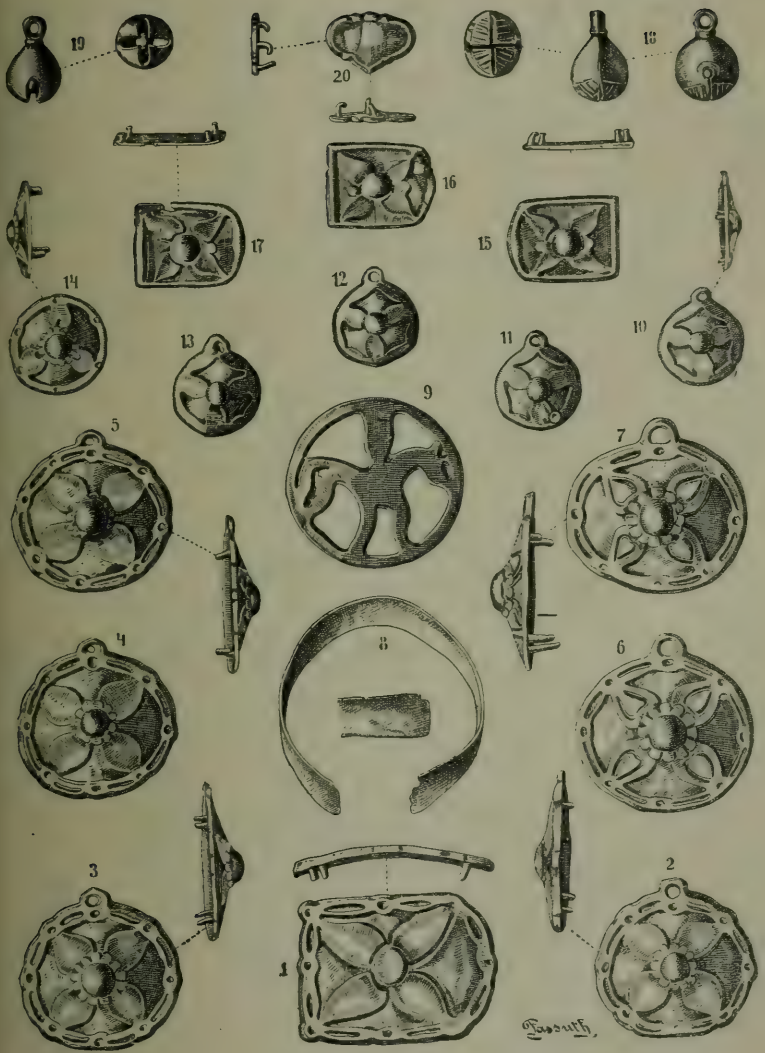

MÁNDOKI LELET. 1/2 n.

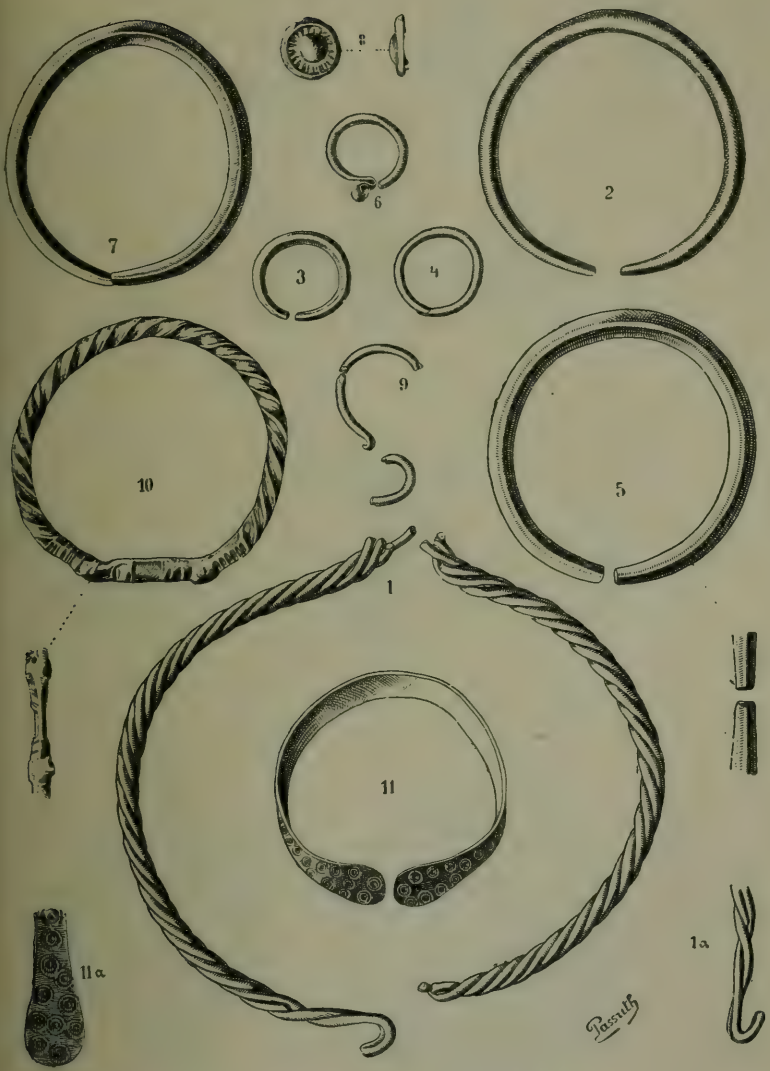

PUSZTAKOVÁCSI SÍRLELET (BIHAR M.). $^{1}/_{2}$ n.

9.

10.

11.

12.

4.

6.

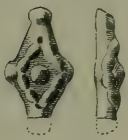

7.

8.

5.

13.

3.

3 a.

1.

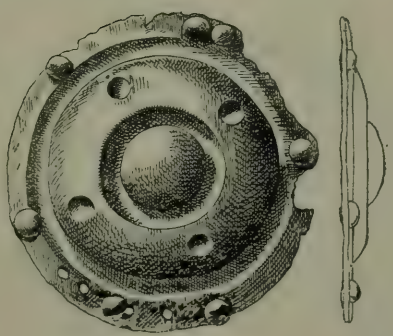

2.

1., 3—13. sz. $^{2}/_{3}$ n. — 2. sz. $^{1}/_{2}$ n.

ÉKSZEREK A GYŐRI ÉS SZABOLCS MEGYEI MÚZEUMBAN.

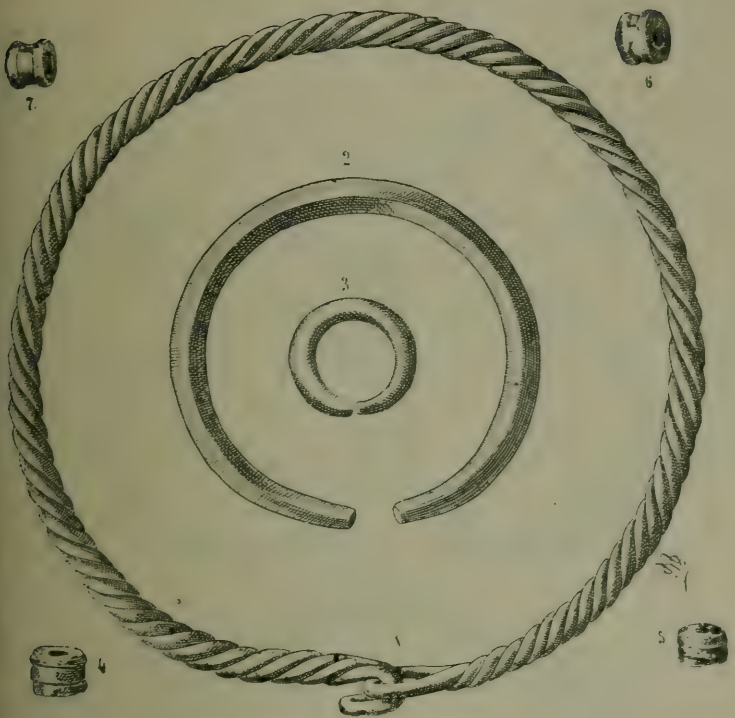

A. 2/3 n.

KECSKEMÉTI SÍRLELET.

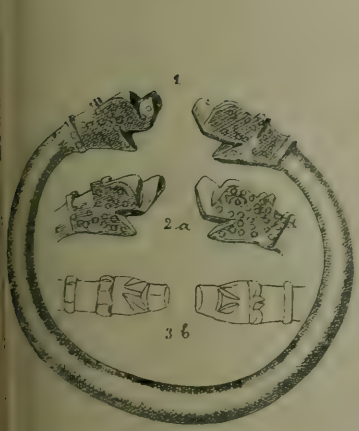

B. 2/3 n.

C. 3/4 n.

ÉKSZEREK AZ ORSZÁG KÜLÖNFÉLE VIDÉKEIRŐL.

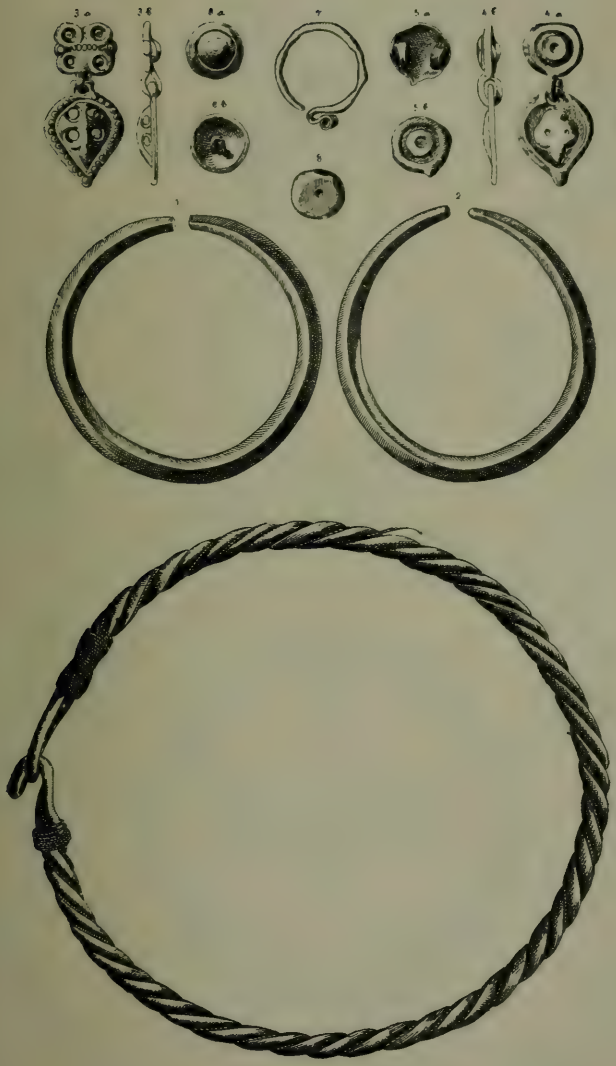

a)

KABAI SÍRLELETEK (HAJDÚ M.). $^1/_2$ n.

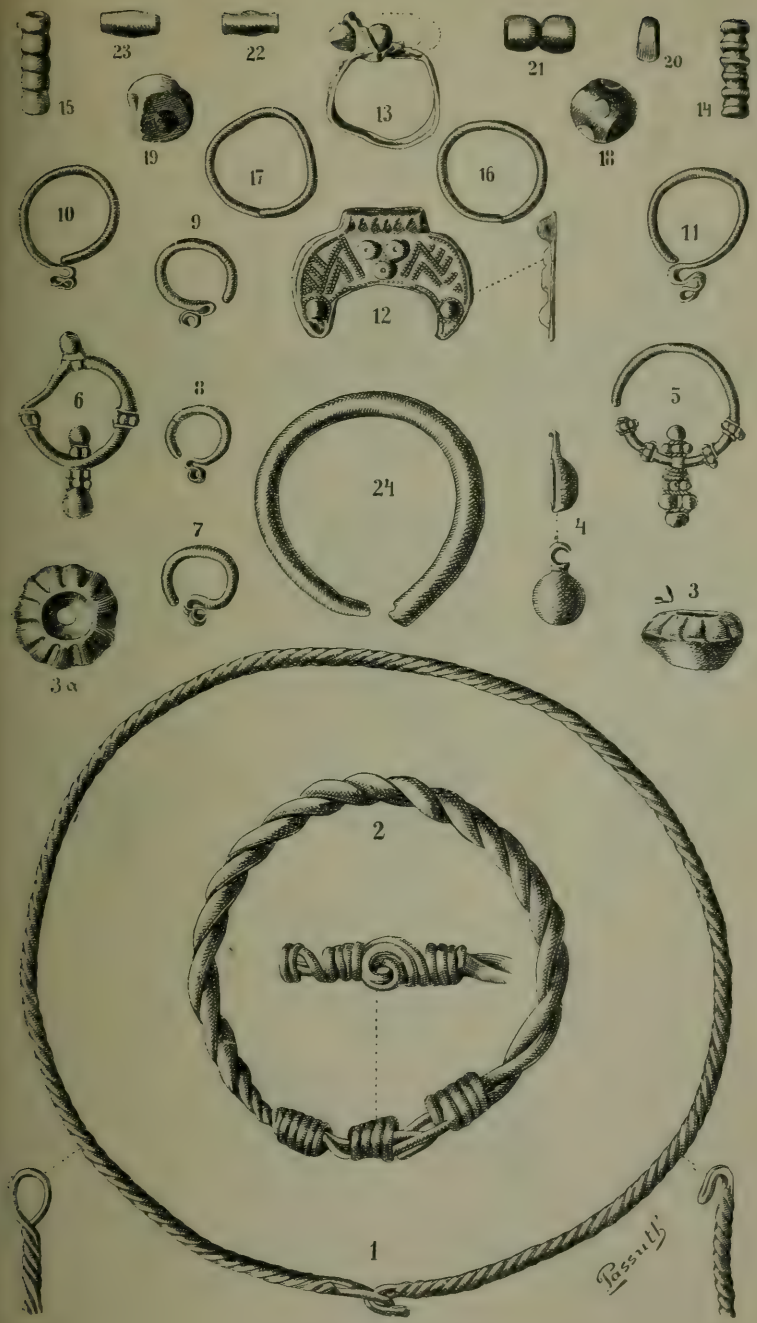

VÁCZVIDÉKI SÍRLELETEK. $^{2}/_{3}$ n.

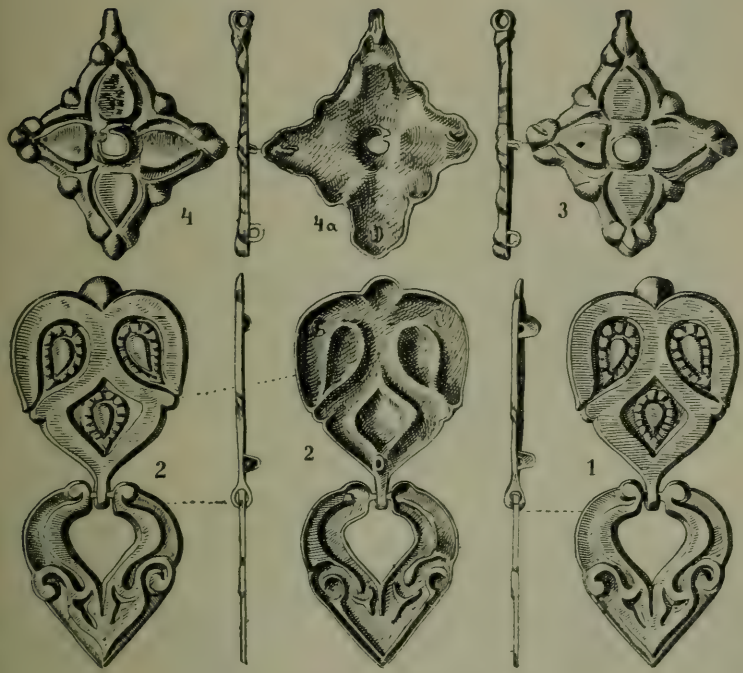

A. Boglárok a tokaji leletből.

B. Boglárok a tokaji leletből.

TOKAJVIDÉKI LELET A N. MÚZEUMBAN. $^{2}/_{3}$ n.

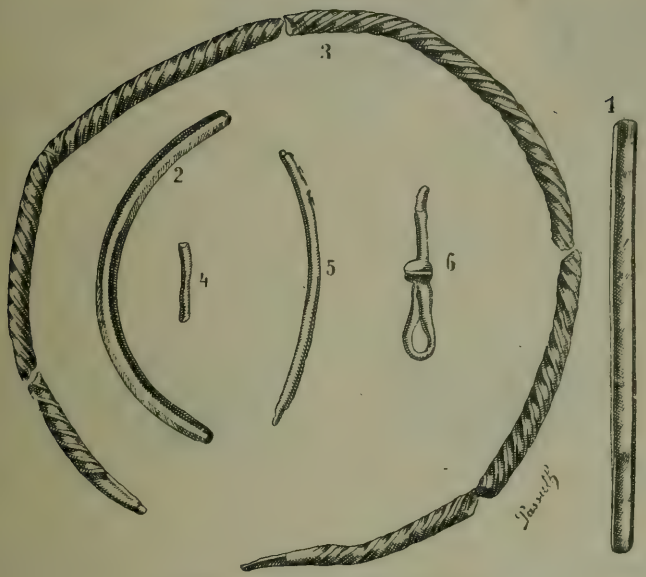

C. Ezüstkarikák a tokaji leletből. $^2/_3$ n.

D. Ezüst fülönfüggők a tokaji leletből. $^2/_3$ n.

TOKAJVIDÉKI LELET A N. MÚZEUMBAN.

E. Holdas fülönfüggők a tokaji leletből. $^2/_3$ n.

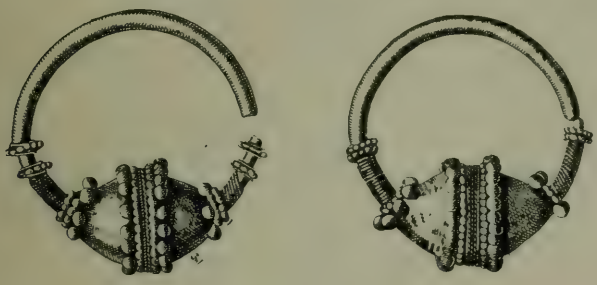

1. 2.

3. 4. 5.

6. 7.

F. Bőrtűs díszű fülönfüggők a tokaji leletből. $^2/_3$ n.

TOKAJVIDÉKI LELET A N. MÚZEUMBAN.

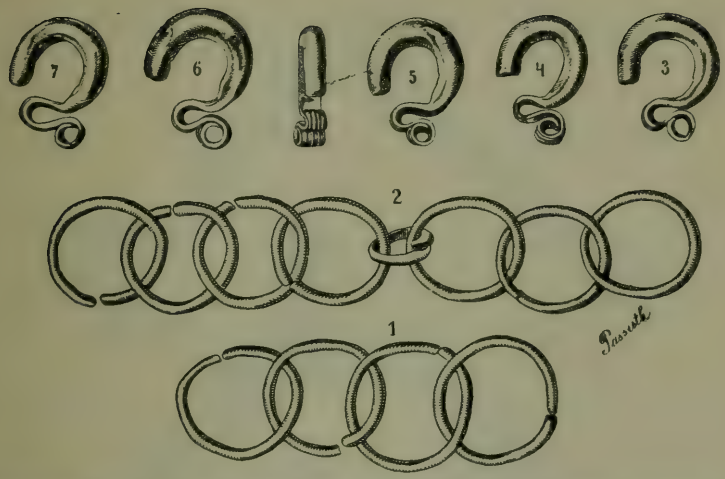

G. Aranykarikák (1—2) és ezüst halántékgyűrűk (3—7) a tokaji leletből $^{2}/_{3}$ n.

H. Byzanczi aranyérmek a tokaji leletből. $^{1}/_{1}$ n.

TOKAJVIDÉKI LELET A N. MÚZEUMBAN.

CCCXLII.

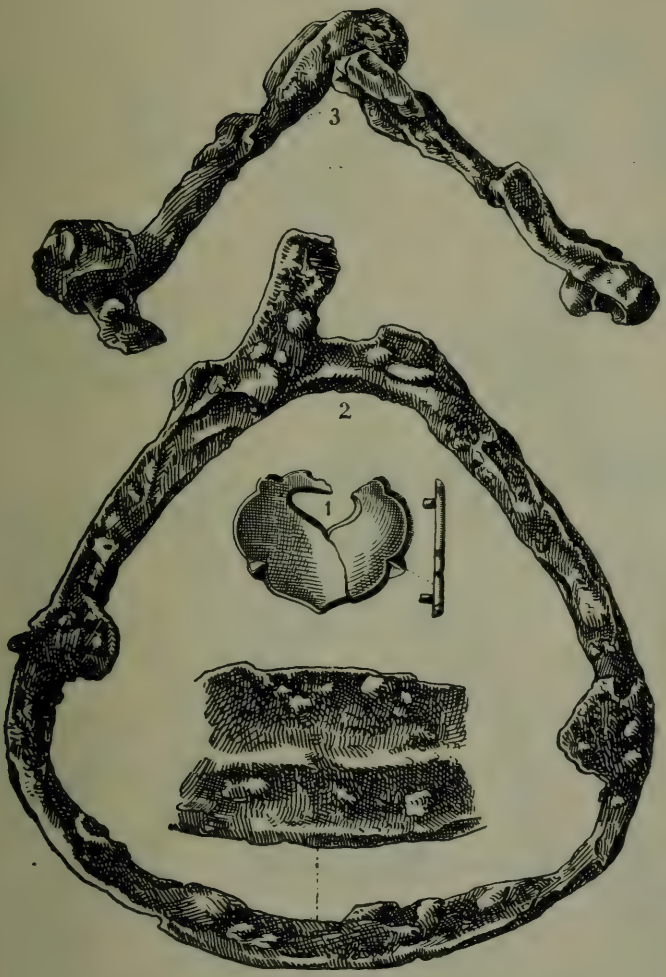

I. sír. $^2/_3$ n.

BEZDÉDI TEMETŐ.

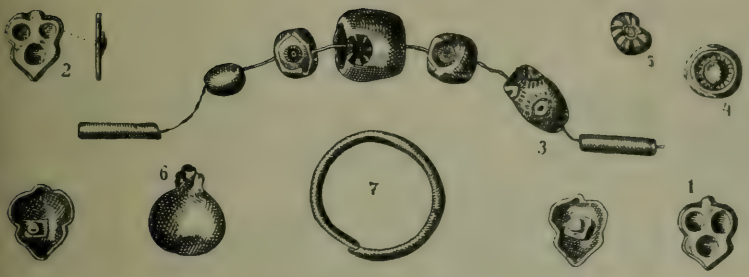

2. sír. *B.* $^{2}/_{3}$ n.

2. sír. *A.* cca $^{1}/_{2}$ n.

BEZDÉDI TEMETŐ.

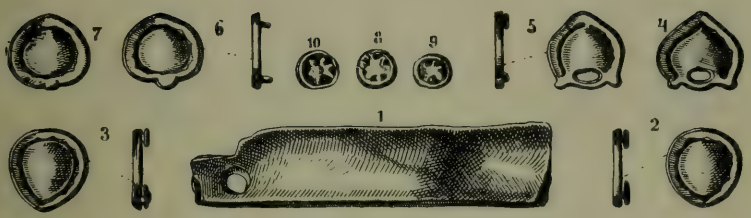

3. sír. *B.* $^2/_3$ n.

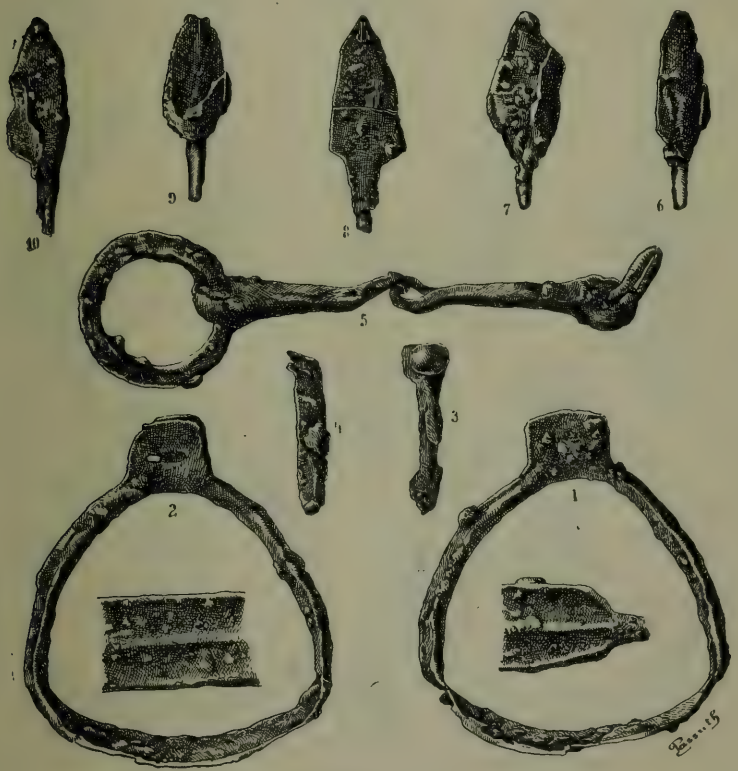

3. sír. *A.* $^1/_3$ n.

BEZDÉDI TEMETŐ.

4. sír. *B.* 2/3 n.

4. sír. *A.* 1/3 n.

BEZDÉDI TEMETŐ.

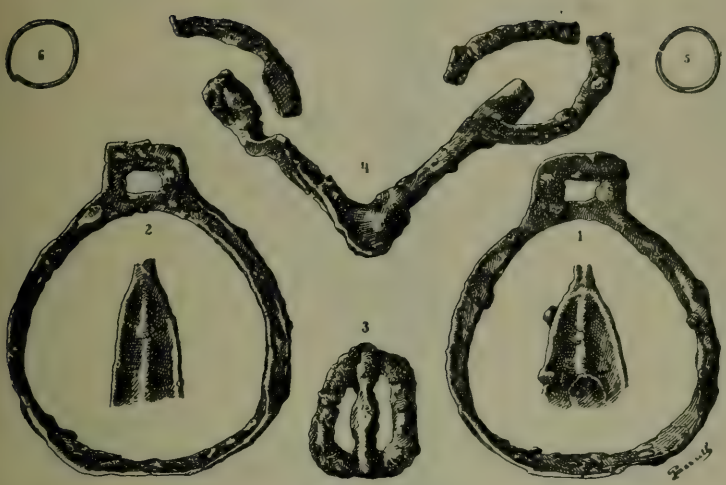

5. sír. 1/3 n.

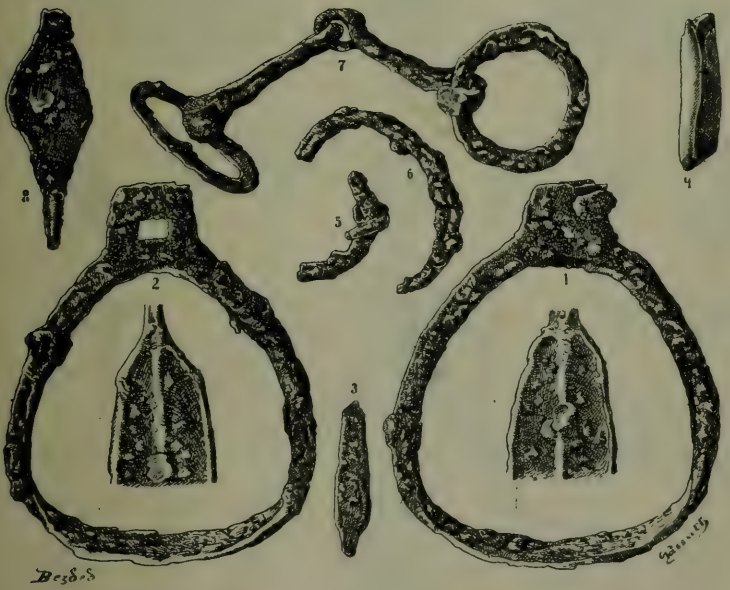

6. sír. 1/3 n.

BEZDÉDI TEMETŐ.

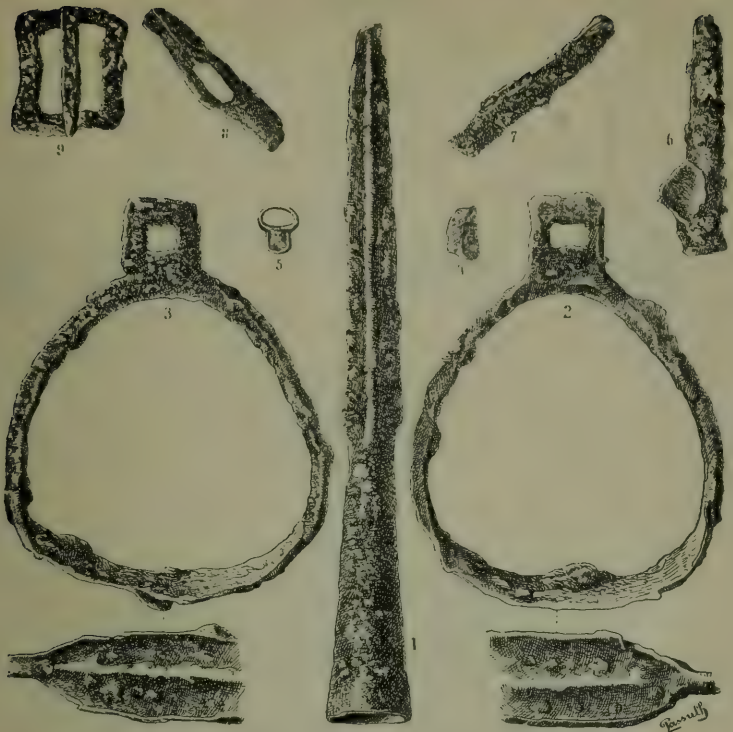

7. sír. $^1/_3$ n.

8. sír. *A*. $^1/_3$ n.

BEZDÉDI TEMETŐ.

b) 8. sír. *B.* *a)* *c)*

8. sír. *C* cc $^2/_3$ n.

BEZDÉDI TEMETŐ.

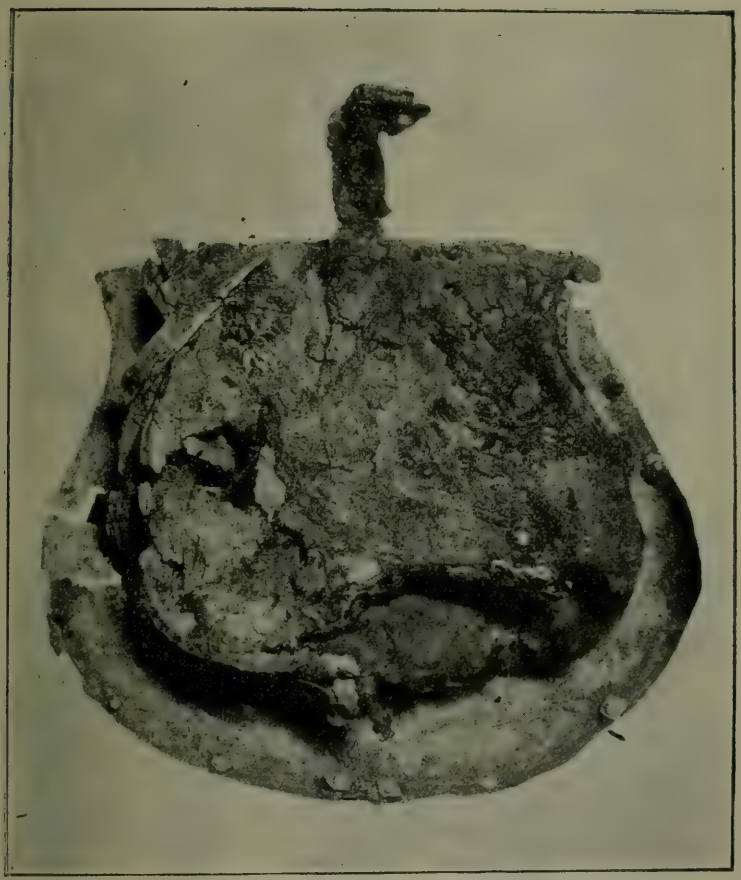

8. sír. *D.* cca $^{2}/_{3}$ n.

BEZDÉDI TEMETŐ.

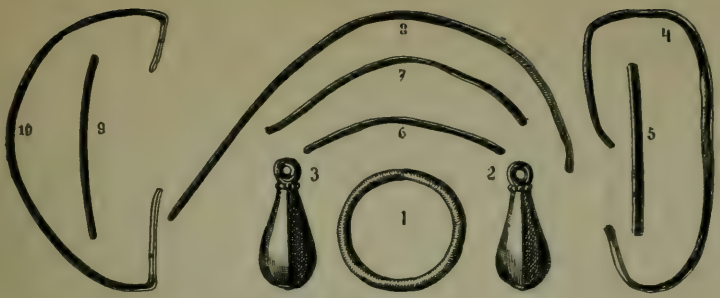

9. sír. *B.* $^{2}/_{3}$ n.

9. sír. *A.* $^{1}/_{3}$ n.

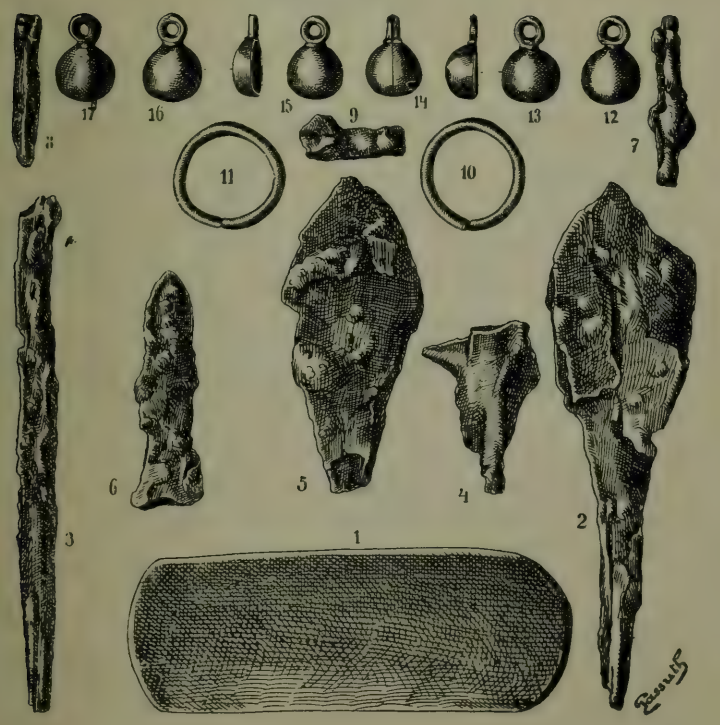

10. sír. *A.* $^{2}/_{3}$ n.

BEZDÉDI TEMETŐ.

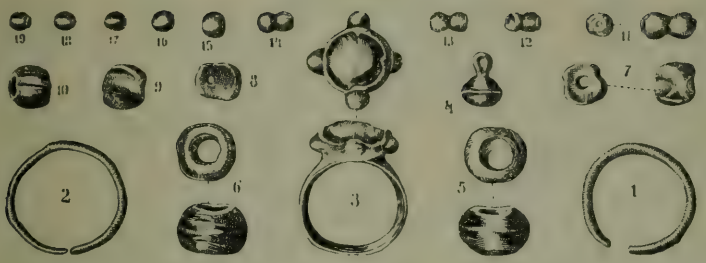

12. sír. 2/3 n.

13. sír. 2/3 n.

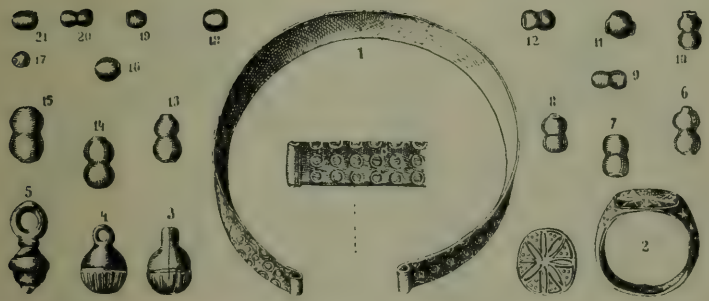

14. sír. 2/3 n.

BEZDÉDI TEMETŐ.

15. sír. *B.* 2/3 n.

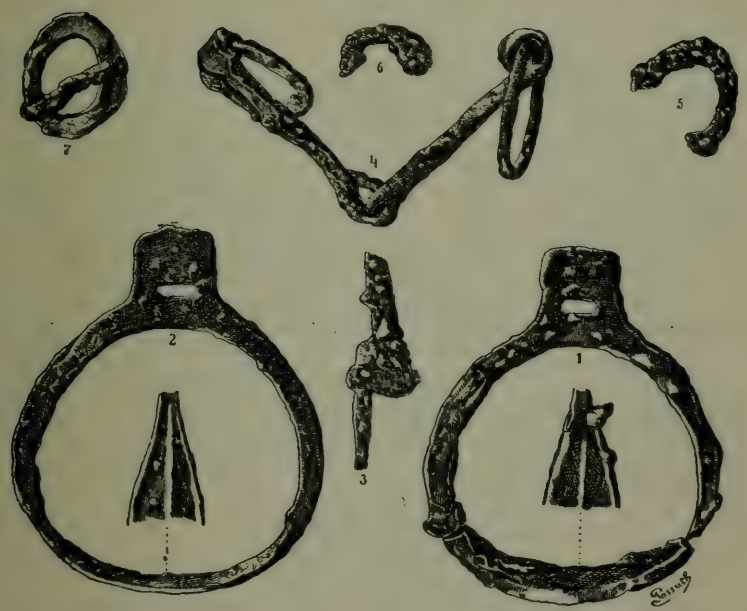

15. sír. *A.* 1/3 n.

BEZDÉDI TEMETŐ.

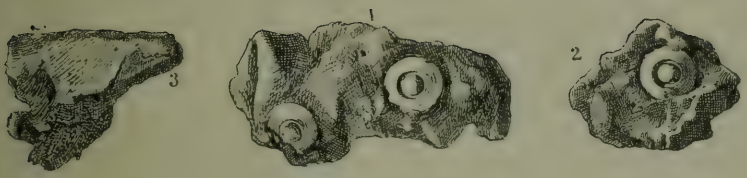

16. sír. *B* 2/3 n.

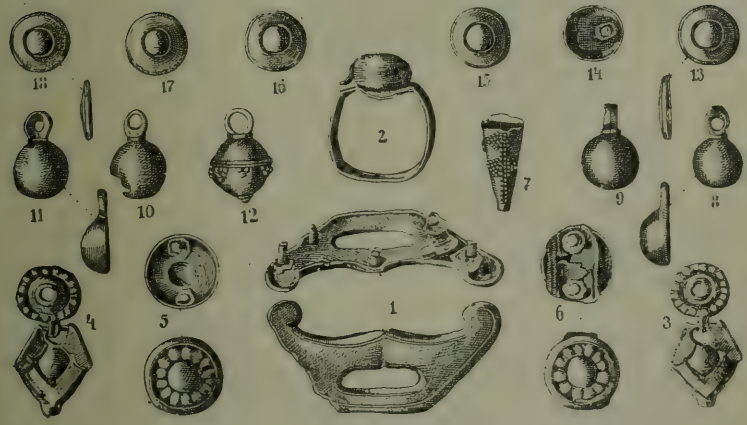

16. sír. *A*. 2/3 n.

BEZDÉDI TEMETŐ.

CCCLIV.

EMLÉKKŐ ARACSRÓL (TORONTÁL M.). 5 $^{1}/_{5}$ n.

a. 1/5 n.

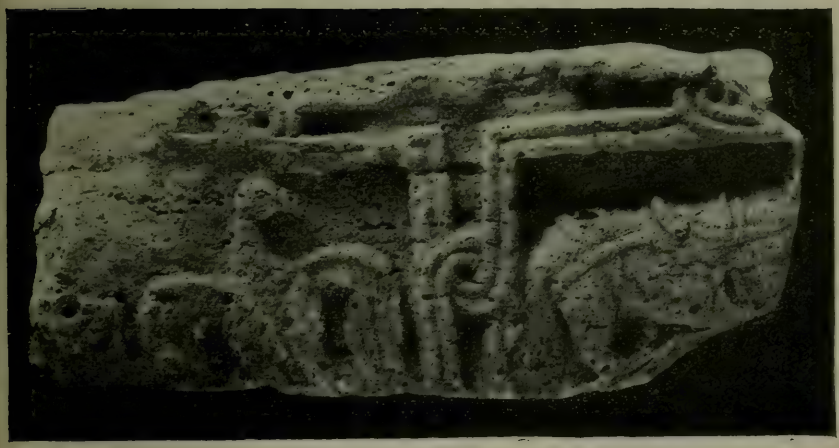

b. cca 1/5 n.

c. cca 1/6 n.

AZ ARACSI EMLÉKKŐ HÁROM MELLÉKOLDALA.

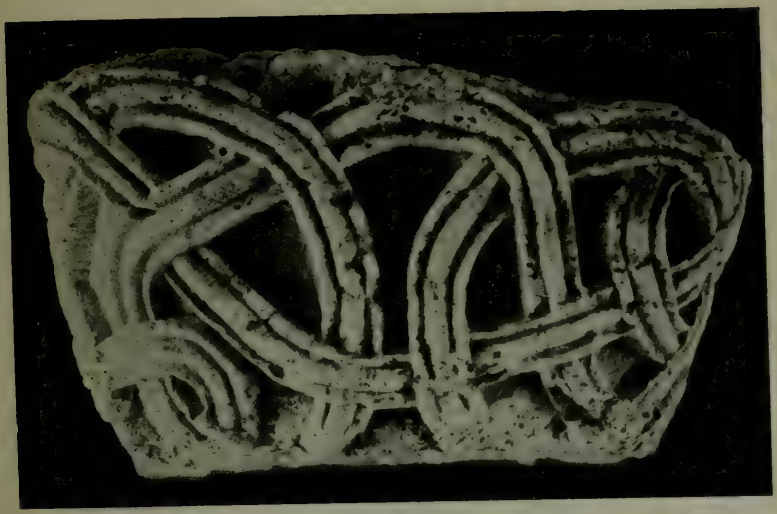

a.

b.

c.

ÉPITÉSZETI RÉSZEK. SZEGSZÁRDRÓL.

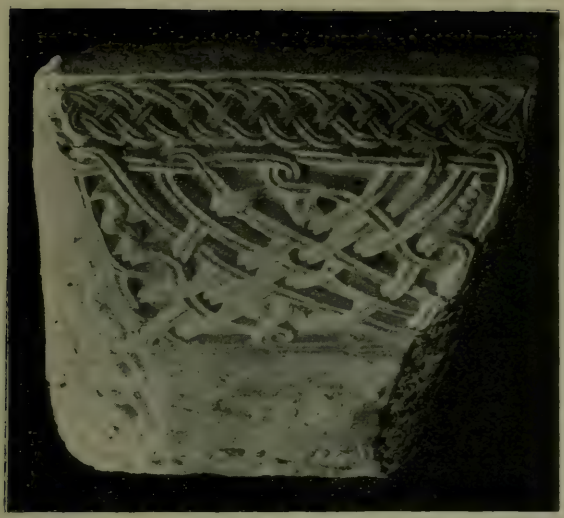

a.

b.

A SZEGSZÁRDI GYÁMKŐ KÉT KESKENY OLDALA.

CCCLVIII.

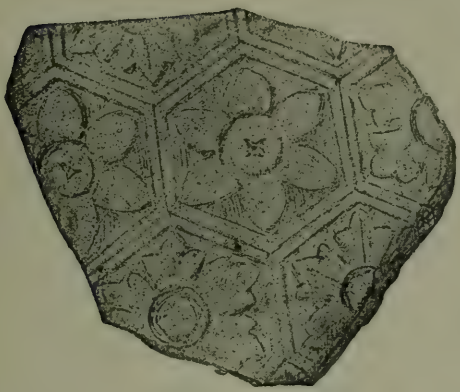

b.

a.

ZALAVÁRI EMLÉKEK.

(Rómer F. Ferencz rajzai után.

a.

a.

KERESZTÉNY SÍRLÁDA HÁTULRÓL TEKINTVE. cca $^{1}/_{18}$ n.

UGYANAZON SÍRLÁDA SZEMKÖZTI OLDALA. cca 1/10 n.

CCCLXII.

UGYANAZON SÍRLÁDA JOBBIK OLDALA. cca 1/9 n.

1970 4

DB 920 H3 rész 2

Hampel, József
A régibb középkor emlékei Magyarhonban

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 14 29 08 01 018 9